Harvard College Library

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

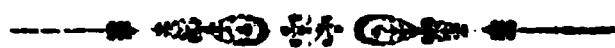
24ste Jaargang.

AFL. 1—6.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

DR. W. R. VAN HOËVELL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1862.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Bladz.

Tweede Aflevering.

Derde Aflevering.

Vierde Aflevering.

Vijfde Aflevering.

Zesde Aflevering.

De assistent-residentie Mandaheling en Ankola, op Sumatra's Westkust, van 1847 tot 1857,

DOOR

A. P. GODON.

Het hoogst belangrijk artikel, waarmede wij het genoegen hebben dezen nieuwen jaargang te openen, werd ons toegezonden met eenen geleidenden brief van den heer Mr. TH. VAN STOLK, advokaat te 's Gravenhage. Wij laten dien brief, waarin zeer nuttige wenken voorkomen, vooraf gaan.

Namens den oud-assistent-resident A. P. GODON heb ik het genoegen u een geschrift van hem ter plaatsing in uw Tijdschrift aan te bieden.

Ik vlei mij, dat deze aanbieding van dien uitstekenden ambtenaar u welgevallig zal zijn.

Een man, algemeen gekend en geacht om zijn kunde en eerlijkheid, kiest uw Tijdschrift uit, ter opname van zijn geschrift. Is deze keuze geen schoone hulde aan de beginselen, zoo lang en zoo krachtig voorgestaan door den afgevaardigde uit Almelo?

Het geschrift van den heer GODON heeft iets hoogst bemoedigends in deze dagen, waarin beginselloosheid en eigenbelang zoo veel goeds tegenhouden en verstikken. Het verlevendigt het geloof aan eerlijkheid en goede trouw. Het geeft den lezer de overtuiging dat er nog ambtenaren gevonden worden, wier levensdoel waarlijk is, om de betrekking die men hun toevertrouwt te gebruiken om nuttig voor het algemeen werkzaam te zijn.

Het was niet te verwonderen, dat de heer ROCHUSSEN, bekend met 's mans verdiensten, ongaarne zag, dat de heer GODON zijn ontslag vroeg. Die Minister voldeed dan ook niet eer aan het verzoek van den heer GODON, dan nadat hij hem andermaal en andermaal uitgenoodigd had, zijn aanvrage om ontslag in te trekken.

Het geschrift van den heer GODON schijnt mij in deze dagen van strijd op koloniaal gebied ook belangrijk toe. Ik meen er in te lezen, dat tweemaal twee ook vier in Indië ten minste op Sumatra is.

Het leert, indien ik mij niet vergis, dat de mensch in Indië aan de eigen maatschappelijke wetten gehoorzaamt als in Europa.

Een geliefd argument der oudgasterij tegen elke verbetering, die men in de Indische maatschappij voorstelt, is het schreeuwen van: o! gij dwazen, gij past westersche denkbeelden op een oostersche maatschappij toe. Dit klinkt heel schoon voor een makelaar, reeder of aandeelhouder in de Ned. Handel-maatschappij, die blijde is, als hij voor zijn geest- en denkvermogen zoo'n leeg argument kan trekken, dat hem het oordeel beneemt, even als een éénbodemig hol vat, dat men hem over het hoofd mogt zetten, hem het zien zou beletten. Maar wat beteekenen die woorden van „westersche denkbeelden op oostersche toestanden toegepast", zoo algemeen bij elke gelegenheid te berde gebragt en uitgekraamd, voor hen, die er een zin in willen zoeken?

Dikwijls niets anders dan: „laat ons maar kourtage maken en hooge uitdeelingen innen; wat „over eenige jaren zal gebeuren is belangrijk voor hen, die dan zullen leven, maar gaat ons „niets aan. Één vogel in de hand is beter dan tien die vliegen. Hebben is hebben en wat „een ander krijgt, krijg ik niet."

Ik heb mij wel eens afgevraagd: vanwaar die zoo verschillende inzigten in de koloniale politiek? Vanwaar dat hetgeen de een als een groote verbetering aanprijst, de ander als een kiem van verderf bestrijdt? Ik geloof, dat in de magt en de kracht van het eigenbelang voor een groot deel de oplossing dier vraag gelegen is. Eigenbelang maakt de meeste menschen kortzigtig. Het zet hun brillen op, die het den dragers onmogelijk maken om op eenigen afstand iets waar te nemen. Ik wil met dit laatste voornamelijk te kennen geven, dat naar mijne meening inzigten gegrond op of ontsproten uit eigenbelang, zeer goed gepaard kunnen gaan met goede trouw. Voor mij ik zie er geen kwade trouw hoegenaamd in, wanneer fabriekanten op bescherming aandringen en dit doen op grond, dat de bescherming van hunne industrie het algemeen welzijn bij uitnemendheid bevorderlijk zou zijn. Zij meenen dit, ja gelooven dit welligt nog vaster dan hun katechismus.

Ik ken een reeder, een rijk man, volgens velen een hoogst verstandig man, die de welvaart en den voorspoed van Nederland alleen toeschrijft aan de hooge vrachten, die de Handel-maatschappij bij het vervoer van Gouvernements prodakten vroeger heeft uitbetaald. „Wij reeders" zoo waren gisteren nog zijne woorden, „hebben overal welvaart verspreid. Wij verdienden genoeg om „veel te verteren, en onder onze verteeringen kon nu en dan iets zijn voor nuttige of kwasie nuttige „instellingen. Wilt gij een proef op de som? Wel nu ga naar Haastrecht of Montfoort, en zie „of daar voorspoed heerscht. Weet gij, waarom daar geen welvaart te vinden is? Wel, omdat er „geen rijkdom is. En weet gij waarom daar geen rijkdom is? Wel omdat er geen oud-reeders „wonen. Het geld, door de reederijen verdiend, heeft op Java aan alles impulsie gegeven. Van- „daar heeft het kultuur-stelsel goed gewerkt, en hiervan was mede het gevolg rijke Oost-Indische „baten, en hooge uitdeelingen der Handel-maatschappij. Zie wat is er gebeurd, sedert men „onophoudelijk de vrachten beknibbelt. Velen gaan met geheel andere oogen op Java, op het „kultuur-stelsel en op het konsignatie-stelsel zien. Indien men de vrachten weêr niet verhoogt „en niet weer alle Gouvernements goederen verzekert, dan gaat de schoonste kolonie van Neder- „land, en met haar het kultuur-stelsel en het konsignatie-stelsel en de Ned. H. M. en eindelijk „geheel Nederland, op de flesch. Dit is duidelijk" enz. enz..

Zoo'n slag van redenering volgen ook de fabrikanten, als zij bescherming inroepen.

Ik geloof, dat tegenwoordig de voorstanders van het beschermende stelsel bijna uitsluitend tot de fabrikanten behooren, en dat het algemeen niet veel vertrouwen meer heeft in de door hen ontwikkelde theoriën.

Indien het eigenbelang van sommigen tot heden toe een slechte raadgever is geweest in het belang van het algemeen, dan weet ik niet waarom men zoo bijzonder zou vertrouwen op de theoriën door eigenbelang verdedigd, wanneer die theoriën betrekking hebben op Indië en meer bepaald op Java. Op Suriname wil men afschaffing van slavernij; maar op Java? men noemt het daar anders: daar verdedigt men heerendiensten en kultuurstelsels als idealen voor de ontwikkeling eener oostersche maatschappij.

Het eigenbelang is wakker. Ik acht dit geen kwaad, neen zelfs goed, want daardoor wordt veel groots en goeds gesticht. Het eigenbelang kan wakker zijn, ook zonder krenking van het algemeen belang. Maar ik acht het nadeelig, wanneer het algemeen belang zoo zelden zich krachtig doet hooren en de natie voorlicht; ik acht het noodlottig, wanneer een staat geregeerd wordt door koalities van individuele belangen. Ik vraag nogmaals, waarom zouden wij meer luisteren naar de direkt belanghebbenden bij het kultuur- en konsignatiestelsel (zoo deze in werkelijkheid maar niet één stelsel zijn, het stelsel van aandeelhouders der H. M. en wat daar aan vast zit, als makelaars, reeders enz.), dan naar de bescherming zoekende fabrikanten?

Ik wil hier voornamelijk mede zeggen, dat ik meen, dat de inzigten omtrent koloniale politiek zich al heel spoedig zouden wijzigen, indien de Handel-maatschappij geen instelling meer was, die door loutere gunsten in staat werd gesteld, om over een bedrag van *f* 32,000,000 rijke uitdeelingen te doen, niettegenstaande zij handel en nijverheid vooral verlamt, en in waarheid nog nooit iets anders gedaan heeft, dan onvruchtbare handelingen en zelfs voor zich zelf, indien men hare winsten als kommissionnair van de rekening laat. En die politieke inzigten hebben zich hier en daar werkelijk al eenigzins gewijzigd, nu de gouvernements goederen slechts ten deele meer verzekerd worden.

Ik acht het ten minste niet onmogelijk, dat de tijd eens zal aanbreken, wanneer meer algemeen als wet zal worden aangenomen:

dat loon naar werken de beste prikkel tot werken ook op Java is;

dat voor geen loon of voor te schraal loon geen werk met vreugde en ijver zal gezocht worden, evenmin in een westersche als in een oostersche maatschappij.

dat geen grooter weldaad aan den Javaan kan gedaan worden, dan hem te onttrekken aan willekeurig gezag;

dat verdeeling van arbeid, ook in een oostersche maatschappij, goeden en goedkoopen arbeid verschaft;

dat de heerendiensten en het kultuur- konsignatie- handel-maatschappij- makelaars-stelsel in het voordeel van regering en geregeerden kunnen vervangen worden;

dat dwang niet de grond kan zijn van degelijke ontwikkeling eener maatschappij, en vooral geen dwang alleen ten voordeele van hem die den dwang uitoefent;

dat elke regeling eener maatschappij, waarbij het voornamelijk op de uitvoering van ambtenaren aan komt, minder deugdelijk is dan een zoodanige regeling, waarbij het individueel belang voor zich zelf mag waken, en de regering slechts toeziet, dat de individuële belangen elkander niet onderling benadeelen;

dat verbetering eener oostersche maatschappij slechts kan geschieden door het kwaad der inrigting weg te nemen, en dat het een utopie is, zelfs op Java, om eerst de gevolgen op te willen ruimen en dan slechts de oorzaken er van;

dat het even utopistisch is om vooraf de Javanen tot idealen te willen maken, en dan ze eerst in staat te willen stellen zulke idealen te kunnen worden;

dat de Javanen goede gewone menschen zijn, die zeer gediend zullen wezen met niet overgeleverd te zijn aan allerhande dwang en willekeur;

dat Java kan bloeijen en Nederland er bij, al ging ook de Handel-maatschappij te niet;

dat een maatschappij, in Indië even als in Europa, zeer goed op regt en regtvaardigheid kan steunen;

dat regt en regtvaardigheid en billijkheid van die zeden en gewoonten zijn, die niet minder in een Oostersche of Indische dan in een Westersche maatschappij passen, en er de ontwikkeling van alles wat goed is bevorderen.

Mijnheer de redakteur, ik zou nog heel lang kunnen schrijven over al hetgeen het geschrift van den heer GODON al zoo bij mij opgewekt heeft; maar waar dient dit toe? Gij zelf zult het zeker met veel belangstelling lezen. Ik beweer niet te zijn een Indische specialiteit, en het is daarom welligt, dat ik met zoo veel genoegen zie, dat het geen hier waar is ook waar in Indië is; dat twee maal twee ook vier op Java is.

Ik verzoek u mijn gekeuvel over Indische zaken slechts als gekeuvel te beschouwen. Mogten wij van gevoelen verschillen, welnu ik zal gaarne leeren, en niet het minst gaarne van u en van den waardigen oud-ambtenaar, wiens geschrift ik u toezend.

De heer F. J. WILLER heeft, onder meer andere, ook deze verdienste, dat hij op eene volledige wijze eene verzameling van Bataksche wetten en instellingen in Mandaheling en Pertibi, gevolgd door een overzigt van land en volk in die streken, heeft uitgegeven.

Door die beschrijving is niet alleen de kennis van die landen zeer uitgebreid, maar ook de belangstelling er voor zeer toegenomen.

Na de uitgave van den merkwaardigen brief, door den luitenant-generaal VAN SWIETEN aan den heer VAN VLISSINGEN te Amsterdam geschreven, en door het kommitté tot kolonisatie en exploitatie der buitenbezittingen openbaar gemaakt, waarin eene kolonisatie door Europeanen in het Noordwestelijk gedeelte der Batak-landen voorgestaan, en op wetenschappelijke gronden verdedigd wordt, zal elke bijdrage, hoe gering ook, die tot vermeerdering der kennis van deze landen zal kunnen strekken, zeker met belangstelling worden ontvangen.

Deze overtuiging heeft mij doen overgaan, om hetgeen sedert 1818 tot en met 1857 in de afdeelingen Mandaheling en Angkola is voorgevallen,

kortelijk te vermelden en daarbij tevens de redenen te ontvouwen, waarom en op welke wijze de verschillende maatregelen des bestuurs genomen zijn.

Bij de lezing van deze schets zal het ligt bij sommigen verwondering baren, dat de schrijver van dit verslag, in zijne betrekking van assistent-resident, zoo veel heeft kunnen en mogen verrigten; doch daarom is het mij te meer behoefte vooraf mijnen warmen dank te betuigen aan den gewezen gouverneur van Sumatra's Westkust, den generaal VAN SWIETEN, die mij met zijn zoo noodzakelijk vertrouwen heeft vereerd, en mij in alle opzigten behulpzaam is geweest om het beoogde doel te bereiken. Ook het goede, door mijne voorgangers in het bestuur van Mandaheling en Angkola gesticht, heb ik dikwerf met dankbaarheid herdacht. Vooral was de goede regeling, door den heer WILLER in het bestuur gebragt, als het ware de grondslag, waarop door mij kon worden voortgebouwd; en ofschoon die heer mijne lofspraak niet behoeft, zoo vermeende ik toch dit uitdrukkelijk te moeten doen uitkomen, al ware het ook alleen ten bewijze, dat ik niet wil trachten de verdiensten van anderen te verkleinen om mij zelven te verheffen.

Ik moet beginnen met den toestand van de afdeeling Mandaheling en Angkola te schetsen, gelijk die was in April 1848. Volgens eene in de maand September 1846 gedane telling, bedroeg de bevolking destijds:

In Groot Mandaheling. . .	17,000	zielen.
„ Klein „ . . .	11,000	„
„ Oeloe en Pakanten. . .	5,000	„
„ Angkola	11,000	„
Te zamen. . .	44,000	zielen.

Algemeene verarming, emigratie van de bevolking naar de stranden, ziekten, minigvuldige sterfgevallen en afnemende huwelijken hadden destijds de bevolking zeer doen verminderen.

Dit waren de gevolgen van oorzaken, die bij eene nadere beschouwing niet verre te zoeken waren.

Vooreerst was, gelijk ik verder zal aantoonen, de koffijkultuur, met het gedwongen vervoer naar de stranden, als aanleiding van dien toestand te beschouwen, terwijl verder de afhankelijke of liever slaafsche betrekking van den geringen man, tegenover zijn hoofd, alle ontwikkeling verdoofde, en eindelijk de ongelukkige verhouding, waarin de vrouw verkeerde, deed zien, dat verbetering van stoffelijke welvaart en opwekking van gevoel van eigenwaarde bij dat volk dringend noodzakelijk waren.

Dat de toestand van het volk in 1848 weinig verschilde van dien, door den assistent-resident vier jaren te voren in een zijner brieven geschetst, ondervond ik maar al te zeer; immers daarin wordt onder anderen gezegd:

„Al wie deze bevolking behoorlijk gadeslaat, komt spoedig tot de overtuiging, dat de Mandhelinger, even als de andere Bataks, ter naauwernood wil werken om te eten, en dat hij overigens tot geen arbeid is te bewegen, dan door vrees of dwang; dat bij gevolg elk denkbeeld, om, al ware het door de ligtste inspanning, zijne welvaart te verhoogen, aan zijne organisatie vreemd is."

„Van daar, dat hier nooit eenig handwerk voor geld is uitgeoefend; van „daar dat het werkloon hier eene onbekende zaak is, en dat zelfs het „magtigste hoofd zich geen enkel huurling kan aanschaffen, maar immer „zijne magt, in stede van geld, moet aanwenden, wanneer hij den handen„arbeid van anderen dan slaven noodig heeft."

De vermoedelijke oorzaken van dien toestand heb ik hiervoren opgegeven; immers de koffijkultuur, met het gedwongen vervoer, gelijk zij destijds werd gedreven, strekte niet alleen om bij den kleinen man den arbeid, waartoe hij zonder belooning werd gedwongen, meer en meer gehaat te maken, doch tevens om de hoofden in de gelegenheid te stellen, om, namens het Gouvernement, zich allerlei afpersingen ongestraft te kunnen veroorloven, en daardoor den slaafschen toestand van hunne onderhoorigen, die reeds erg genoeg was, te versterken. Zoo mogt de geringe man geene woning bouwen, gelijk hij verkoos. Zijn huis was gewoonlijk van bamboe opgetrokken, en het geraamte werd uit ruw en onbekapt hout met idjoe-touw te zamen gehouden. Het geheel was een vertrek, gewoonlijk 48 tot 60 vierk. Rijnlandsche voeten groot. Bij zoodanig huisje trof men eene even ellendige kleine sopa aan. Zoodanig gebouw strekte tot woning voor een geheel huisgezin, en somtijds, gelijk in de kampongs Penjaboengan, Goenong-toera en Kota Siantar, maakte een drie of vierhonderdtal dergelijke woningen eene enkele kampong uit.

De pamoesoek, of een ander hoofd der gemeente, bewoonde gewoonlijk een ruim huis in het midden van zoodanige verzameling van woningen gelegen, zijn erf was vrij ruim, en de ruimte voor zijne onderhoorigen was zeer gering. Het geheel was omheind door een bamboe-staketsel, waarvan de ingang over dag werd open gelaten en 's avonds geheel werd gesloten. Binnen deze afsluiting werd dan 's avonds ook nog het terugkeerende vee gedreven, en dit maakte dan natuurlijk van de kampong letterlijk een modderpoel, waaruit, bij het opkomen der zon, de allerwalgelijkste dampen opstegen, terwijl des daags de kinderen in dat slijk rondkropen.

Het bestuur had om de kampongs zoogenaamde pagger-koffij doen aanplanten, die wel zeer hoog en bladrijk stond, maar weinig vruchten afwierp en de doorstrooming van lucht zeer belemmerde.

Ik beschouw den toenmaligen ellendigen toestand van de kampongs en woonplaatsen, als een van de oorzaken der gedurig terugkeerende ziekten, waardoor de bevolking in sommige jaren gedecimeerd werd.

De meeste hoofden wenschten dien toestand bestendig te houden, want hunne woningen, hoe weinig sierlijk zij dan ook waren, staken daardoor nog zeer gunstig af bij die hunner onderhoorigen.

Zoo was het gesteld met de woonplaatsen doch niet beter zag het er uit met de kleeding.

Het was den geringen man niet geoorloofd en zelfs op straffe verboden. om lakensche of zijden stoffen te dragen, ja de tiranny ging zoo verre, dat het zijne vrouw, dochter of moeder verboden was, een sarong te dragen die verder reikte dan de knie.

Dezelfde onderscheiding der hoofden van de onderhoorigen, waarom dat verbod was ingevoerd, werd ook vastgehouden om den ellendigen toestand der woningen te doen voortduren. Van den binnenlandschen handel hadden de hoofden mede een monopolie gemaakt. In de geheele uitgestrektheid der afdeeling, waren slechts twee marktplaatsen, waar niet anders dan zout, rijst, gambir-blaren, siri, kalk en meer dergelijke kleinigheden werden verkocht; terwijl de lijnwaden, tabak, kramerijen enz. alleen te bekomen waren in de winkels der handelaren, die in den omtrek der bazar's woonden, en met het kapitaal der hoofden handel dreven. Aan vreemde handelaren was het verboden, hunne waren ter verkoop aan te brengen. De hoofden wisten zelfs te bewerken, dat de kleine man de waren, die hij behoefde, alleen kwam koopen bij den in zijn koeria gevestigden handelaar.

Daardoor steeg alles natuurlijk zeer in prijs; terwijl jaarlijks door de hoofden meermalen 60 à 70 pCt. netto winst werd verkregen. Noodzakelijk moest daardoor ook de handel kwijnen; en was het nu bij dit alles wel te verwonderen, dat de Mandahelinger ter naauwernood wilde werken om te eten?

Met den landbouw zag het er over het algemeen slecht uit. Men mag aannemen, dat, wat de eerste levensbehoefte de rijst betreft, het navolgende een vrij naauwkeurig overzigt geeft van haren toestand in 1848.

In Pakanten was de rijstbouw voldoende; zelfs werd van daar een weinig verkocht aan de ingezetenen van Oeloe.

In Oeloe heerschte gebrek aan rijst; in het ontbrekende voorzag men voor een gedeelte, door het aankweeken van djagong en door den inkoop van dat artikel te Rau.

In klein Mandaheling was eveneens gebrek aan rijst, behalve in de koeria Soegingoe; ook daar werd veel djagong verbouwd; voor de koerias Menambing en Tambangan werd de ontbrekende rijst gedeeltelijk in groot Mandaheling gekocht. De in de diepte der vallei van groot Mandaheling gelegene kampongs hadden niet alleen voldoende rijst voor de behoefte, maar bevonden zich tevens in staat, om een aanzienlijk gedeelte van hunnen oogst te verkoopen. De aldaar in het gebergte gelegen distrikten verbouwden gedeeltelijk ook djagong, en voorzagen zich, voor het verder ontbrekende, in de beter van rijst voorziene distrikten.

In Si-Pirok was voldoende rijst voor de behoefte. In Ankola moest gedeeltelijk van Si-Bogha en gedeeltelijk uit groot Mandaheling in de behoefte voorzien worden.

De prijzen van de rijst, waren als volgt:

In groot Mandaheling 2 cent het Amsterdamsche pond.

In klein Mandaheling 4 centen.

In Oeloe en Pakanten 3½ cent.

In Ankola 5 of 6 centen.

De afstanden en moeijelijke kommunikatie in aanmerking nemende, zoo bespeurt men al zeer spoedig, dat, met uitzondering van Oeloe en Pakan-

ten, de rijstprijzen in de verschillende distrikten der afdeeling zich regelden naar die van groot Mandaheling, vermeerderd met de kosten van vervoer.

Behalven rijst werd er voor binnenlandsch verbruik verbouwd: in Pakanten en Goenong Bringien aardappelen van zeer goede hoedanigheid, en in laatstgenoemd distrikt ook boomwol (kapas), alsmede tabak van zeer geringe kwaliteit. Een weinig notenmuskaat en foelie uit de tuinen van Pertoean Senkoepan, werd gedeeltelijk op de bazar's aan de bevolking verkocht, en gedeeltelijk naar Natal ter verkoop vervoerd.

Heeft men nu, bij het bovengemelde, nog genoemd de obi's, pisang, siri en gambir-bladeren, dan is dit schier alles, wat de landbouw opleverde. Hiervan is echter de koffij uitgezonderd, welke kultuur nader meer breedvoerig zal worden beschreven.

Onder de takken van volksbestaan dienen ook nog de goudwasscherijen vermeld te worden, die destijds voor eene waarde van ongeveer *f* 66,000 (zijnde ruim 1100 thail berekend tegen *f* 60,00 de thail) jaarlijks opleverden.

Hiervan werd verkregen:

Uit Oeloe en Pakanten . . . . 280 thail.
" klein Mandaheling . . . . 500 "
" de mijnen langs den weg naar Natal gelegen 320 "

Ook werden er vier of vijf pikols kamfer uit de kleine distrikten langs den Natalschen weg, ter waarde van *f* 6000 de pikol van 125 Amsterdamsche ponden, uitgevoerd.

Van alle deze voortbrengselen trachtten de hoofden eveneens zooveel mogelijk meester te worden. Zoo worden de gronden als het eigendom van de hoofden beschouwd, en op grond daarvan wordt als belasting, bekend onder de naam van "boenga-passir", van iedere thail goud een zestiende thail geheven. Het hoofd is tevens leverancier der bij de mijnen benoodigde voedingsmiddelen en gereedschappen, en geniet hiervoor, behalve de restitutie, een derde der van iederen thail overblijvende $^{15}/_{16}$.

Op de kamfer-winning staat eveneens eene heffing, bekend onder den naam van "boenga-tanah", terwijl de arbeiders wederom voeding enz., op gelijke voorwaarden als bij de goudmijnen, van de hoofden bekomen. In Ankola, waar de hoofden een groot aantal slaven en pandelingen bezitten, en dus, ofschoon hunne onderhoorigen gebrek leden, een gedeelte hunner rijst ter verkoop beschikbaar hadden, werkten zij de uitbreiding der rijstkultuur zooveel mogelijk tegen. Immers daardoor moest toch voor de behoefte ook rijst van elders worden ingevoerd, en bleef dus de prijs van dat artikel zes gulden de pikol; op die wijze waren zij in de gelegenheid, de hunne, maandelijks 6 of 8000 Amsterdamsche ponden, ten behoeve van de militaire bezettingen te Padang Sidempoeang en Batang Tero, gereedelijk van de hand te kunnen zetten.

De middelen van gemeenschap verkeerden, zoowel die in de afdeeling zelve als die naar het strand voerden, in eenen ellendigen toestand. Om dit beter te kunnen aantoonen, zal ik beginnen met den onderlingen af-

stand der verschillende etablissementen op te geven, en wijders mede te deelen, welk gedeelte daarvan destijds per as kon worden afgelegd.

Van af de grenzen van Rau tot aan het etablissement te Pinianghai, was een zeer slechte, vier palen lange weg, alleen voor voetgangers en ruiters bruikbaar *).

16 palen was de afstand van Pinianghai naar ons etablissement in klein Mandaheling te Kota Nopan. Ook deze weg was zoodanig, dat de ruiter dikwerf verpligt was zijn paard bij den teugel te leiden en te loopen.

19 palen was de afstand van Kota Nopan naar Penjaboengan, waarvan echter op een gedeelte tot Raroe (6 palen) een karreweg was aangelegd; de overige 13 palen bestonden weder uit een niet minder slechten weg dan die van Pinianghai naar Kota Nopan.

42 palen bedroeg wederom de afstand van Penjaboengan naar ons etablissement in Ankola te Padang Sidempoeang, met tusschenstations te Siaboe, Saromatingi en Sigalangan. Deze weg was, zoo mogelijk, nog veel slechter dan de overigen. Vele Sumatrasche reizigers zullen zich den ouden weg door het bosch van Saromatingi nog wel herinneren.

Van Padang Sidempoeang naar Batang Taro was men bezig met den aanleg van een karreweg; ook deze was slechts voor den ruiter en den voetganger geschikt. De afstand van die beide plaatsen bedroeg 17 palen.

Ik heb hier de afstanden opgegeven van den grooten weg, die de afdeeling in een N. W. rigting doorsneed. Nu blijft mij nog over die op te noemen, welke meer als zijwegen te beschouwen zijn, en verder die welke moesten dienen voor het vervoer van handelsartikelen naar en van het strand.

Het eerste distrikt, gelijk wij het bij onze territoriale indeeling noemen, van Rau komende, is Oeloe en Pakanten.

Door Oeloe loopt de groote weg. Dat landje wordt bewoond door eene bevolking uit Maleijers en Loeboes voortgesproten.

In eene westelijke rigting van dat landje ligt Pakanten, bewoond door een Batakschen volksstam. Deze beide distrikten, waarvan het bestuur aan een opziener der eerste klasse is opgedragen, zijn door hoog gebergte onderling gescheiden, en over die bergen moest de gemeenschap tusschen de beide distrikten, door een weg ter naauwernood een voetpad te noemen, onderhouden worden.

De afstand tusschen Pinianghai (in Oeloe) en Kota Lomba, waar ons station van Pakanten zich bevond, bedroeg 10 palen.

Van Kota Nopan den grooten weg naar Raroe volgende, liep deze van daar in eene westelijke rigting door naar Tanah Batoe. Dit is de nu nog bestaande karreweg, aangelegd onder het bestuur van den toenmaligen assistent resident, thans resident der Padangsche bovenlanden, ANDREE WILTENS. Deze karreweg is lang 17 palen.

*) Op Sumatra is de lengte der paal gelijk aan die der Engelsche zeemijl van 1852 Ned. ellen; de Javasche paal is gelijk aan de Engelsche mijl van 1509 Nederl. ellen.

Van Penjaboengan voert insgelijks een karreweg in eene zuidelijke rigting naar Tanah Batoe. Destijds had men over den Batang-Gadis, eene rivier die in het gebergte van Pakanten ontspringt, en die, na in Oeloe en klein Mandaheling alle andere riviertjes te hebben opgenomen, de vallei van groot Mandaheling doorstroomt, niets anders dan een uit rotan en bamboe te zamengestelde hangbrug; zoodat van dien karreweg niet dan door voetgangers en ruiters gebruik kon worden gemaakt.

Van Tanah Batoe naar Natar liep de weg, in eene westelijke rigting, over een bergpas van ruim 4000 voeten hoogte (Torpon-galat), alwaar destijds de grensscheiding tusschen Natar en Mandaheling was; verder over Natar's grondgebied naar Natar.

Het is van genoegzame bekendheid, dat die weg destijds zoo slecht was, dat men op sommige plaatsen moeijelijk te paard kon blijven zitten; op andere plaatsen was zij weder zoo smal, dat men wel gedwongen was te paard te blijven zitten, wegens gebrek aan ruimte langs de zijden.

De afstand van Tanah Batoe naar Natar bedroeg ongeveer 50 palen. Daar, waar men de zoogenaamde Batang Natar moest overgaan, waren rotan-bruggen aangebragt, gelijk aan die over den Batang-Gadis.

Van Si Parok naar Padang Sidempocang bestond geen ander middel van gemeenschap, dan een smalle weg, dien men bij droog weder te paard kon afleggen; maar bij regen was dit, wegens het glibberig terrein, bijna onmogelijk. De onderlinge afstand dier beide plaatsen langs dien weg bedroeg ongeveer 19 palen.

De eenigzins breedere aanduiding van den toèstand der verschillende wegen in Mandaheling was noodzakelijk, omdat die toestand in een te naauw verband staat met het geheele, door ons gevolgde, stelsel van koffij-kultuur, dan dat eene naauwkeurige vermelding van de eersten, voor eene juistere beoordeeling van de latere maatregelen achterwege mogt blijven.

Thans kunnen wij overgaan tot de uiteenzetting der werking van ons stelsel van koffij-kultuur.

In 1840 werd het bestuur der afdeeling Mandaheling en Angkola, volgens het voorstel van den toenmaligen kommissaris wijlen den raad van Indië P. MERKUS, georganiseerd, en werd het bestuur der afdeeling opgedragen aan eenen assistent-resident, met een kontroleur voor Oeloe en Pakanten, en een dergelijk ambtenaar voor Angkola.

Slechts weinige maanden, nadat die ambtenaren hunne betrekkingen hadden aanvaard, werd in 1841 de koffij-kultuur ingevoerd, en werden er nieuwe middelen van gemeenschap naar het westerstrand opgespoord.

In de eerste plaats trachtte men den Batang-Gadis voor een gedeelte tot dien afvoer dienstbaar te maken; doch het bleek al spoedig, dat de monding dier rivier te Sinkoeang, wegens de daarvoor staande zware branding, voor vaartuigen ten eenemaal onbruikbaar was. Later heeft men getracht het koffij-vervoer naar Ajerbangis te leiden, maar

ook de arbeid, aan dien weg besteed, bleek nutteloos te zijn; immers hij bleef te moeijelijk om als transportweg te kunnen dienen: daarenboven werden die onbewoonde streken ongaarne door den inlandschen handelaar bezocht.

Eindelijk, toen in het jaar 1843 de residentie Tapanoeli werd gekreëerd (waaronder Mandaheling en Angkola werden gebragt, terwijl Ajerbangis, vereenigd met Rau, als afzonderlijke afdeeling bij de residentie Padang werd gevoegd), trachtte de nieuw benoemde resident de uit zijne residentie verkregen voortbrengselen zoo veel mogelijk naar de daarin gelegen strandplaatsen te doen vervoeren, en daarvan was het gevolg, dat aan den weg naar Natar eenige verbeteringen werden gebragt.

De ingezetenen van Mandaheling bleven echter voortdurend van de kofijkultuur even afkeerig. Daar de planter slechts geringe belooning voor zijn produkt ontving, wierp hij liever, indien hij de kans daartoe schoon zag, de geplukte vruchten weg, dan genoodzaakt te worden die te bereiden en later nog strandwaarts te vervoeren.

Zoo sukkelde men voort. In 1845 werd door het bestuur de maatregel genomen, om de kofij voor Gouvernements rekening te doen inkoopen, en later uit de pakhuizen, tegen een gering koeli-loon, naar Natar te doen vervoeren. Deze maatregel was echter voor de bevolking niet minder drukkend, dan de vroegere regeling. De taxatie van den vermoedelijken oogst geschiedde jaarlijks door de ambtenaren. De hoofden waren verantwoordelijk, dat de geschatte hoeveelheid werd geleverd. De planter zou ontvangen, voor ieder pikol koffij van 125 Amsterdamsche ponden: eerste soort zeven, tweede soort zes en derde soort vijf koperen guldens. Tevens bestond er eene aanschrijving van den resident, dat er gezorgd moest worden, dat de gemiddelde prijs der koffij, berekend over de geheele oogst, de som van zes gulden koper per pikol niet te boven ging.

In Angkola werd de koffij te Padang Sidempoeang ingekocht, van waar die naar Loemoet, 27 palen, door koelis, en verder de rivier Loemoet af naar Siboga werd vervoerd.

Te Kota-Nopan werd de kofij uit Oeloe en Pakanten en uit klein Mandaheling eenmaal 's jaars ingekocht: en nadat die inkoop was afgeloopen, werd het tijdstip bepaald, waarop de koelis werden opgeroepen, om de ingekochte hoeveelheid uit de verschillende pakhuizen naar het strand, of liever naar Tapoes, op 8 palen afstands van Natar, te vervoeren.

Heeft men met aandacht gelezen, op welke groote afstanden de verschillende etablissementen van elkander verwijderd lagen, zoo heeft men nog slechts een flaauw denkbeeld van de afstanden waarop de verschillende kampongs, ofschoon in hetzelfde distrikt gelegen, van de onderscheiden pakhuizen verwijderd waren.

Om daarvan eenig denkbeeld te geven, voeren wij aan, dat in groot Mandaheling vele kampongs tot op 28 palen van Tanah Batoe verwijderd zijn; dat de afstand van eenige kampongs in Oeloe Pakanten evengroot is

van Kota Nopan, en sommige kampongs van Si-Pirok nog verder van Padang Sidempoeang zijn gelegen.

Eenmaal in het jaar kwamen de hoofden, vergezeld van een gedeelte hunner onderhoorigen, die het produkt droegen, de koffij, in van stroo (loging) vervaardigde zakken, bij de pakhuizen afleveren, en keerden zij, nadat darvoor de bepaalde prijs was ontvangen, huiswaarts.

Als premie tot aanmoediging mogten de verschillende hoofden gezamenlijk 130 duiten van den koopprijs van iedere door hen afgeleverde pikol koffij voor zich behouden; zoodat er voor den planter slechts 470 duiten per pikol overbleef. Op dat overschietende werd dan nog bovendien verrekend wat uitgegeven was voor draagpaarden en stieren, waarmede proeven waren genomen, die ongelukkig uitvielen. Het gevolg van dat alles was, dat de kleine man, welligt met weinige uitzonderingen, vóór 1849, nimmer eenig geld voor zijn koffij heeft ontvangen.

Dat men voor den aanplant en het verzorgen van den koffijboom, evenmin als voor het plukken en bereiden van het produkt, eenige betaling erlangde, was nog geenszins het grootste bezwaar voor de bevolking.

Ofschoon jaar op jaar de koffij-kultuur werd uitgebreid, en sommige aanplantingen met zoo weinig overleg waren bewerkstelligd, dat men daarvan nimmer vruchten heeft geplukt, liet de Mandahelinger zich echter dit alles welgevallen; doch het gedwongen vervoer, tegen een uiterst gering loon, was genoeg, om den toestand voor hem ondragelijk te maken.

Hiervoren heb ik gezegd, dat de koffij eenmaal 's jaars aan de pakhuizen te Kota-Nopan, Tanah-Batoe en Padang-Sidempoeang moest afgeleverd worden; was het nu vochtig weder, dan had de koffij van Pakanten, Si-Pirok of andere plaatsen, gedurende het vervoer, reeds zoo veel vocht tot zich getrokken, dat de betrokken ambtenaar die niet in ontvangst durfde nemen. Daardoor moesten hoofden en vervoerders dikwerf dagen lang op de etablissementen verblijven, om de koffij te droogen; waarna zij, na afgewogen te zijn, werd opgeschuurd.

Uit dezelfde distrikten, van waar de koffij herkomstig was, werden nu andermaal de menschen gerekwireerd, om de koffij, uit de Gouvernements-pakhuizen, naar Tapoes, 8 palen beoosten Natar, te vervoeren.

De resident had bepaald, dat ieder Mandahelinger moest vervoeren een halve pikol van 62½ Amsterdamsch pond; terwijl het koeli-loon voor de Mandaheling-koffij slechts werd berekend van Tanah-Batoe naar Tapoes, zijnde een afstand van vier etappen à 30 duiten per etappe, of 120 duiten voor het geheele trajekt per halve pikol.

Zoo luidde officieel de bepaling. Laat ons nu zien, hoeveel dagen de vervoerder noodig had om de koffij voor goed te kunnen afvoeren; en wat hij daarvoor ontving.

Van Pakanten tot vervoer naar Kota-Nopan.	2 dagen.
Te Kota-Nopan tot aflevering der koffij.	1 dag.
Voor de terugreis van Kota-Nopan naar Pakanten.	1 "
Transportere .	4 dagen.

	Per transport .	4 dagen.
Later de reis naar Kota-Nopan	1	"
Tot het ontvangen en emballeren van zijn koffij	1	"
Van Kota Nopan naar Tanah-Batoe	2	"
Van Tanah-Batoe naar Tapoes.	5	"
Te Tapoes om zijne koffij af te leveren, moetende de kontroleur daartoe van Natar komen	1	"
Voor de terugreis van Tapoes naar Pakanten.	5	"
Te zamen . . .	19	dagen.

Alhoewel nu de resident had bepaald, dat iedere Mandahelinger zou vervoeren een halve pikol koffij van 62½ pond, was zulks echter niet mogelijk. Immers het moge waar zijn, dat de Maleische koeli van beroep meer dan dat gewigt vervoert, voor den Mandahelingschen vervoerder, die beurtelings geprest werd om te dragen, was zulks ondoenlijk; even goed zou men hier te lande het er voor kunnen houden, dat de gewone landbouwer of de handwerksman gelijke vrachten zoude kunnen dragen, als de man, die dagelijks met het opdragen van graan, turf of steenkolen in zijn onderhoud voorziet.

De hoofden hadden dus noodig geoordeeld, om, voor den pikol koffij van 125 Amsterdamsche ponden, drie menschen aan te wijzen; dragende elk alzoo, met inbegrip der emballage en van de tien ponden, gedurende hunne reis benoodigde, rijst, eene vracht van 52 Amsterdamsche ponden.

Langs den Natarschen weg was, door die menigte koelis, geen huisvesting, want de meeste kampongs lagen van dien weg verwijderd; zoodat de Mandahelinger genoodzaakt was, onder een afdakje van palm- of andere boombladeren te vernachten; en dit geschiedde in het vochtige klimaat van dat bergland, waar op den middag mijn thermometer tot op 56° Fahrenheit daalde. Is het nu te verwonderen, dat velen een ontijdigen dood bij dat gehate koffij-vervoer vonden?

Nog ondragelijker was die last voor den geringen man, omdat niet slechts, zoo als natuurlijk was, de hoofden, maar ook die aan hen verwant waren, of door hen begunstigd werden, van het koffij-vervoer waren verschoond. Tot en met 1848 werden zelfs weduwen genoodzaakt, alhoewel zelve niet dragende, om geldelijk daartoe bij te dragen; zieken, zwakken, kinderen, zelfs niet ouder dan tien jaren, heb ik gezien, die tot dien arbeid werden gebezigd.

Werden de hoofden onderhouden over het oproepen van zieken tot het koffij-dragen, dan gaven zij ten antwoord: indien wij om die reden uitzonderingen zouden maken, dan liepen wij gevaar, dat de meesten ziekte zouden voorwenden.

Die zich nu niet sterk genoeg gevoelde, om het koffij dragen te kunnen uithouden, en nog iets bezat, nam daartoe een plaatsvervanger en betaalde hem als loon voor eene reis naar Tapoes, 6 of 8 gulden.

De gedwongen koeli ontving als loon voor de 19 dagen arbeids, hiervoren opgesomd, de som van 30 duiten.

Dat de Pakantensche drager, die immers hier als voorbeeld onzer berekening diende, den grootsten afstand tot aan Tapoes moest doorloopen, en derhalve in de ongunstigste stelling verkeerde, wordt niet betwist; en dat, indien men dooreen, voor de geheele afdeeling, 15 vervoerdagen voor ieder derde pikol koffij neemt, dit niet ruim genomen is, zal niemand willen en kunnen tegenspreken.

Toen ik in Mei 1848 in de afdeeling kwam, lagen er ruim 4100 pikols koffij in de pakhuizen opgeschuurd; dit was de oogst van 1847.

In de maand Januarij 1849 werden er ingekocht ruim 5200 pikols, makende alzoo 9300 pikols koffij om te vervoeren en waarvoor door de bevolking, of beter gezegd door de hoofden, ontvangen was bij den inkoop . . . . *f* 46,500

terwijl voor transport werd betaald . . . . - 18,600

Totaal . . . *f* 65,100

Die som had de bevolking derhalve, in twee jaren tijds, bij de koffijkultuur ontvangen. Zij had daarvoor geplant en onderhouden 2,800,000 boomen; er waren voor het vervoer gebezigd 9300 × 3 × 15 = 418,500 werkdagen, verdeeld onder 6000 koelis, geeft dit 69¾ dagen voor ieder.

Is het nu niet duidelijk, dat de hoofden goede rekenaars waren, toen zij verzochten, om aan het gouvernement het produkt aan de pakhuizen te mogen schenken, indien zij er verder slechts niet mede te maken hadden? Immers neemt men ook de totale som van *f* 65,100, tot betaling van 418,500 werkdagen besteed, dan is het loon nog slechts 15 cents per dag: een loon ter naauwernood een vierde bedragende van het geen men aan een vrijen drager op Sumatra betaalt; terwijl zelfs de door het bestuur gerekwireerde koelis 30 duiten (25 cents) loon, per etappe ontvangen, en deze zich dan ook niet verder dan op dien afstand van huis behoeven te verwijderen.

Dat dit stelsel ook tot vele misbruiken aanleiding gaf, bleek mij maar al te zeer. Om uit meerdere voorbeelden er slechts een te nemen, diene het volgende:

In de maand Februarij 1849 overnachtte ik in de kampong Maga, en inspekteerde 's morgens vroegtijdig, vergezeld van de hoofden, de koffijtuinen van dat distrikt, toen eene vrouw mij, te voet vallende, smeekte om haar kind, dat haar was ontnomen, terug te mogen hebben. Bij onderzoek bleek het, dat aan die weduwe een draagpaard ter verzorging was gegeven, en dit door den tijger was afgemaakt; zoo dat men, omdat zij het niet kon vergoeden, haar kind daarvoor als pand had genomen. Ook in andere opzigten stichtte de gedwongen koffij-kultuur veel kwaad.

Alleen hoofden van huisgezinnen en weduwen waren bij de koffij-kultuur ingedeeld, terwijl de ongehuwden van dien last bevrijd bleven; daarvan was het gevolg, dat onder den burgerstand de huwelijken zeldzaam werden. De prostitutie werd daardoor bevorderd, en de armoede was in sommige streken zoo hoog gestegen, dat onder anderen de vrouwen uit Oeloe zich in menigte naar Rau begaven, om daar bij de soldaten zich door prostitutie een schamel maal te bezorgen; hare kinderen kwamen intusschen te huis van honger om.

Toen dan ook, gedurende de maanden Mei en Junij 1849, wederom een massa koelis werd gerekwireerd, verklaarden de inlandsche hoofden in een rapat (raadsvergadering) te Penjaboengan, dat zoo het gouvernement op die wijze voortging, zij niet langer voor de rust onder de bevolking konden instaan, daar ook hunne magt hare grenzen had.

Er was alzoo voor het bestuur eene taak weggelegd, wel is waar met vele moeijelijkheden verbonden, doch wier volbrenging uitkomsten beloofde, gelijk welligt hoogst zelden door een ambtenaar werden verkregen.

Het gehate koffij-vervoer door menschen moest worden vervangen door een vervoer met draagpaarden en karren.

Reeds in Augustus 1848 werd de hangbrug over den Batang-Gadis vervangen door een stevige houten jukbrug, voorzien van een idjoe-dak; zoodat nu de weg van Penjaboengan naar Tanah-Batoe voor karren bruikbaar was. Er werd daarna een ruim koffij-pakhuis te Tanah-Batoe gebouwd, ten einde de koffij, afkomstig uit de distrikten van klein Mandaheling, te kunnen opschuren. In 1849 werd er met de hoofden beraadslaagd omtrent de aan te wenden middelen bij het maken van een weg naar Natar, en gelukte het mij hoofden en bevolking te overtuigen, dat eene tijdelijke krachtsinspanning hen voor altijd van het hatelijk koffij dragen zou bevrijden. Ik deed de voordragt om de landstreek, den Natarschen weg insluitende, met het bestuur van Mandaheling te vereenigen; daarbij de verzekering gevende, dat er dan een betere weg zoude komen.

De heer VAN SWIETEN, destijds reeds aan het hoofd des bestuurs van Sumatra's Westkust geplaatst, nam in dien geest een besluit; en nadat de nieuwe weg getraceerd was, nam ik de statistiek van Mandaheling ter hand, en wees een derde gedeelte der werkbare mannen uit ieder kampong aan, om aan den weg te werken. Zoo verkreeg ik 2650 man, waarover de Jang di Pertoean (inlandsch hoofd) de opperste leiding kreeg. Over iedere 500 man werd een koeria als hoofd gesteld; over iedere 100 man een kampong-hoofd en ieder soehoe kreeg 25 man onder zich. De arbeiders bleven dus onder hunne eigene hoofden; geen policiedienaren, inlandsche schrijver, noch opziener, werden er wijders bij gebezigd; doch gewoonlijk kwam ik twee of driemaal 's weeks om de zaken in persoon na te gaan.

Met tusschenpoozen, voor zoo veel de bebouwing der rijstvelden, de bezorging en het snijden van het gewas die vereischte, was men aan dien arbeid gedurende 180 dagen bezig. Hij was op den 8 Januarij 1851 gereed. Met uitzondering van eenige door het gouvernement verstrekte gereedschappen, is die weg, voor een groot gedeelte uit kwarts en graniet gehouwen, kosteloos door de bevolking van de beide Mandahelings, Oeloe en Pakanten aangelegd.

De moeijelijkheden, bij dien arbeid ondervonden, op te sommen, zou enkel kunnen leiden tot de herinnering, dat ik groote verpligtingen heb aan den Jang di Pertoean van Kota-Seantar en de overige Mandahelingsche hoofden, terwijl tevens het bewijs zou worden geleverd, dat de Batak, onder eene behoorlijke leiding, met volharding zijne aanvaarde taak volbrengt.

In het geheel is die weg over een bergpas van 4000 voeten, grootendeels door een terrein bestaande uit trachijtmassas en kalksteenrotsen, feldspath en porphierachtig gesteente gekapt, en langs den Batang Natar loopende, in zes maanden arbeids voltooid. Er werden dus daaraan besteed 418,000 werkdägen, en derhalve nagenoeg een gelijk getal als hier vroeger, voor den vervoer van 9300 pikols koffij, in een enkel jaar werd gebezigd.

Met dien arbeid was de ontwikkeling der afdeeling verzekerd, waaraan nu met kracht de hand kon worden geslagen.

Nu was wel is waar de weg gereed, maar nog ontbraken er karren, gedresseerde buffels, trekdieren, draagpaarden en menschen, die met dit alles wisten om te gaan; en wat het ergste van alles was er bestond, op sommige plaatsen, totaal gebrek aan voedsel voor de dieren.

De regeling van de voorziening in een en ander, kostte het bestuur nog oneindig meer moeite, dan het maken van den weg; want hoewel de generaal en gouverneur VAN SWIETEN, op zijne inspektie in de maand Maart 1851, het koffijtransport langs den Natarschen weg reeds geheel met vrije bezoldigde arbeiders in volle werking zag, zoo verliepen nogtans de jaren 1851 en 1852 alvorens het geregelden voortgang had.

Het gedwongen koffijdragen heeft echter sedert 1849 geheel opgehouden.

In het vooruitzigt, dat het gedwongen vervoer voor goed tot het verledene behoorde, was de oogst van 1850 reeds niet meer door tusschenkomst van de hoofden, doch bij kleine hoeveelheden, onmiddelijk van den planter ingekocht. In den beginne ontving deze voor zijn koffij, na de korting ten behoeve der hoofden, en 100 duiten inhouding op iedere pikol tot te gemoetkoming van de meerdere kosten van transport dan het Gouvernement toestond, slechts 25 duiten voor de maat van 1/10 pikol; en toch kwam de Mandahelinger, niettegenstaande de daarmede strijdige voorzeggingen van hoofden en anderen, met graagte en geheel vrijwillig zijne koffij ter verkoop aan de pakhuizen brengen.

Wij waren dus toen reeds verre gevorderd, vergeleken met den tijd, toen men, uit vrees voor het gedwongen vervoer, de geplukte koffij wegwierp. Zie, tot staving daarvan, ook VON KESSELS reize door de Battalanden, in het Tijdschrift, uitgegeven door het instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde te Delft.

Later is, ten gevolge van de door den gouverneur der kust genomen mildere beschikkingen, den hoofden toegekend 60 duiten voor iedere pikol ingekocht wordende koffij; terwijl de prijs voor den planter werd verhoogd tot ƒ 8.40 de pikol; en daar de inhouding van 100 duiten voor de transport-inrigting reeds in 1853 ophield, zoo ontving de planter bij verkoop 50 duiten voor de meer genoemde hoeveelheid voor 1/10 pikol.

Met het verbeteren van den Natarschen weg, was echter slechts het grootste werk verrigt. Zoo moest onder anderen in Oeloe het geheele civiele établissement verplaatst worden. Bij de uitwatering voor de Si-Pongei in de Batang-Gadis werd daartoe de plaats gekozen en werd daar,

door middel van water, een terrein aangespoeld, waarop de gezaghebbers woning benevens het koffijpakhuis en een bazar werden gebouwd; want in geheel Oeloe was, langs den grooten weg, geen enkel stukje gelijk terrein te vinden waarop een huis kon worden gebouwd.

Ook dat établissement werd kosteloos daargesteld, terwijl van af het station Moeara Si-Pangei tot aan Kota Nopan, een weg werd gemaakt, waar langs de beladen karren voortrolden.

Het koffij-vervoer geschiedde dus met karren, uit de inkoopspakhuizen van Penjaboengan, Moeara Si-Pangei en Kota Nopan, naar het algemeene pakhuis te Tanah-Batoe, waarvoor het Gouvernement wederom 60 duiten per pikol en per étappe vervoerloon te goed deed; en van Tanah-Batoe met draagpaarden naar het hoogste punt van het gebergte; van daar had het koffij-vervoer plaats in karren, met buffels bespannen, tot aan Tapoes, vanwaar het verder in sampangs tot aan Natar geschiedde.

Uit het gewone vervoerloon van 60 duiten per pikol en per étappe waren de karren, buffels enz. aangekocht; ook de grassnijders en het overige benoodigde personeel werden daaruit betaald.

Mandahelingers boden zich aan als huurlingen, en het bleek derhalve ook hier, dat, wanneer de arbeid beloond wordt, er ook menschen zijn te vinden, tot den arbeid geneigd.

Het vervoer der Angkola-koffij geschiedde nu per as van Padang-Sidempoeang naar Loemoet; maar uit hoofde over den Batang-Taro slechts een hangbrug lag, moest de koffij daarover gedragen worden. Van Loemoet ging de koffij met sampangs naar het pakhuis te Djaga-Djaga (in de baai van Tapanoli), en vandaar over zee naar Padang.

Wilde men de koffijkultuur tot eene volkskultuur maken, dan diende men de tot nu toe gevolgde wijze van aanleg der tuinen in zoo verre te wijzigen, dat men trachtte, met den minst mogelijken arbeid, de grootste voordeelen te verkrijgen; en wijders moest er gezorgd worden, dat de planter, zijne vrouw of kind, tot verkoop van de koffij, zich niet ver van hunne woning behoefden te verwijderen, maar daartoe in de meer onmiddelijke nabijheid van de kampongs de gelegenheid hadden.

Om in de wijziging van den aanleg der tuinen te voorzien, werden, reeds in Januarij 1850, ruim 1½ millioen koffijboomen, die weinig of niets meer afwierpen, afgeschreven en door nieuwe aanplantingen vervangen. In stede van de diepte der vallei van groot- en klein-Mandaheling, werden zooveel mogelijk de koelere berghellingen voor de koffij-aanplantingen gekozen, en in stede van de voor schaduwgewas zoo schadelijke „djior", werden er verschillende dadap-soorten in de tuinen geplant, terwijl nog, in stede van plantjes, onmiddellijk de koffijboonen gepoot werden.

Poorten aan den ingang der tuinen vervielen; en daar, waar ze eenigzins konden gemist worden, eveneens de omheiningen.

Het spreekt van zelf, dat zoodanige tuinen er op het oog niet zoo netjes meer uitzien; doch het doel was bereikt. De bevolking beschouwde de koffij-kultuur niet meer als drukkend maar als voordeelig.

De navolgende karrewegen werden aangelegd, als: van Penjaboengan naar Goenong-Baringin, afstand . . . . 8 palen.
Van Menambing naar Tolang, in klein Mandaheling . . . 5 "
Van Penjaboengan naar Si-Aboe . . . . 12 "
Van Si-Pirok naar Padang-Sidempoeang . . . . 16 "
Van Si-Aboe naar Si-Epping, door het bosch van Soeroematingi 8 "

Men bouwde kleine inkoopspakhuizen te Si-Pirok en Si-Galangan, voor Angkola, te Goenong Baringin, Si-Aboe en Penjaboengan voor groot Mandaheling, en te Raroe en Tolang voor klein Mandaheling, weshalve de bevolking van Angkola-Djai hare koffij bragt naar Si-Galangan, die van Si-Pirok in het pakhuis aldaar, en die van Ankola-Moediek in het pakhuis te Padang Si-Dempoeang.

Aan de bevolking van groot Mandaheling was de gelegenheid gegeven om te verkoopen te Penjaboengan.

De koffij uit klein Mandaheling werd ingekocht te Kota-Nopan, Tambanga en Tolang, terwijl die van Oeloe en Pakanten hare koffij te Moeara Si-Pongei verkocht.

Het vervoer der Mandaheling-koffij werd, sedert Augustus 1854, voor den tijd van vijf jaren aangenomen door den heer VAN STOLK, tegen *f* 4.50 de pikol, om af te leveren naar Padang; terwijl hij daarentegen verpligt werd te zorgen, bij de koffijpakhuizen zout verkrijgbaar te hebben tegen acht gulden de pikol, hetwelk hij met de terugkeerende ledige karren opvoerde.

Aangezien het onderhoud van den Natarschen weg op den duur voor de Mandahelingsche bevolking te bezwarend was, werden daartoe, sedert Januarij 1855 gebezigd, *vrijwillige* arbeiders, welke door het Gouvernement ieder met *f* 10 's maands bezoldigd worden. Dit onderhoud kost de regering jaarlijks *f* 11,000.

Het bestuur van den Natarschen weg werd geregeld, de bevolking werd ook daar in geregelde kampongs vereenigd. Een opziener der eerste klasse werd den assistent-resident ter beschikking gesteld, en geplaatst te Moeara Sama. Een Europesche geëmploijeerde werd belast met de koffij-administratie te Tanah-Batoe; inlandsche koffijpakhuismeesters, op bezoldigingen van *f* 20 à *f* 25 's maands, werden geplaatst te Penjaboengan, Kota-Nopan, Moeara Si-Pangei en Padang Sidempoeang.

Ook het vervoer van de Angkola-koffij werd door een Chinees aangenomen. Nog korte maanden voor dat ik met verlof vertrok, werden ook de distrikten Bantang-Tara en Loemoet onder mijn bestuur gebragt.

Een projekt voor een vaste brug over den Batang-Tara werd door mij ingezonden. En daar werd ingezien, dat het onderhoud van dien transportweg voor de gedunde bevolking te drukkend was, zoo werd eene voordragt tot het plaatsen van bezoldigde arbeiders door mij ingediend, en door den Gouverneur aan de regering voorgesteld.

Ook die weg wordt thans door *vrije arbeiders* onderhouden.

En wat waren de onmiddellijke resultaten van die verbeteringen?

In 't laatst van December 1856 telde men in de geheele uitgestrektheid der afdeeling Mandaheling en Angkola 2,952,081 vruchtdragende koffijboomen, en hiervan werd in 1857 ruim 28,000 pikols koffij geoogst. Het Gouvernement heeft bij den verkoop gemiddeld ƒ 14,00 voordeel op ieder pikol, en de bevolking ontving voor die hoeveelheid, met inbegrip van kosten van vervoer enz., eveneens ruim ƒ 14,00.

's Lands kas had dus eene winst van ƒ 392,000.00 en de bevolking ontving, in stede van ƒ 65,100.00 voor twee jaren drukkenden arbeid, eene som van ƒ 392,000.00 voor een jaar arbeids, dien zij met genoegen verrigtte.

De verbetering der woonplaatsen in Mandaheling en Angkola was, na de regeling der koffij-kultuur, het eerste, waarop ik mijne aandacht vestigde, en nadat de Gouverneur van Sumatra zich, bij gelegenheid zijner inspektiereize in 1851, persoonlijk van het noodzakelijke daarvan overtuigd had, magtigde hij mij, om, indien ik daartoe kans zag, tot de verbetering der kampongs over te gaan.

In de maand Junij 1851 begon ik, na deswege met de rapat-hoofden van Mandaheling te zijn overeengekomen, met het terrein, om de kampongs heen, van alle onkruid, en ook van de pagger-koffij, te zuiveren; daarna werden regte wegen, de kampongs in verschillende rigtingen snijdende, afgestoken; de woningen werden afgebroken of verplaatst; de waterleidingen werden langs de wegen gegraven, en, om kort te gaan, binnen 6 maanden tijds had ieder inwoner zijn erf. Klapperboomen waren er langs de kampongswegen geplant, terwijl men, bij het vallen van den avond, voortaan de vrouwen en kinderen bezig zag met het schoonvegen der huizen en erven en het verbranden van het vuil.

Was het nu wel wonder, dat IDA PFEIFFER, toen zij de Mandahelingsche kampongs zag, hare zindelijkheid hoogelijk prees, onder opmerking dat menig dorp in Europa daarbij verre te kort schoot.

Het gelukte mij ook de hoofden te overtuigen, dat de welvaart van hunne onderhoorigen naauw aan de hunne verbonden was; dat de geringe man onafhankelijk in zijne bijzondere belangen behoorde te zijn; dat alle monopolie behoorde te vervallen; dat nijverheid en handel daardoor zouden verlevendigd worden. En die hoofden waren grootendeels voor overtuiging vatbaar. Er werd een kostuum bepaald voor de koeria en kampongshoofden; terwijl gele zijde uitsluitend door hunne vrouwelijke aanverwanten mogt worden gedragen, mogt overigens ieder zich naar welgevallen kleeden.

Ieder mogt zich al verder een huis naar welgevallen bouwen. Vreemde handelaren werden met de Mandahelingsche gelijk gesteld.

Behoefte aan meerdere gelegenheid tot ruilingen deed zich gevoelen, en bazar's werden er opgerigt te Padang-Sidempoeang, Si-Aboe, Tanah-Batoe, Raroe en Moeara Si-Pangei, welke druk werden bezocht. De waarde van invoer van lijnwaden verdriedubbelde. En toen de generaal VAN SWIETEN in 1855 wederom Mandaheling bezocht, was hij meer dan te vreden over den vooruitgang dien hij daar bespeurde.

Met den materielen vooruitgang is de maatschappelijke verhouding van de vrouw tevens veranderd.

Gelijk bekend is wordt bij den Batak de vrouw meer als eene zaak dan als een persoon beschouwd; men betaalt de „toehor" en heeft daarmede de vrouw gekocht. De regten der vrouw zijn dan ook zeer gering, en daar hare familie meesttijds ongezind is, de ontvangen „toehor" terug te geven, blijft de vrouw als het ware de slavin haars mans. Hij laat haar arbeiden en voor de kinderen zorgen, terwijl hij rondslentert of zich met het geliefkoosde hanenvechten vermaakt.

In Mandaheling en Angkola is in dien toestand groote verandering gekomen. Wel is waar worden de koffijtuinen gezamenlijk door vrouw en man bewerkt, doch ook de pluk, het bereiden der vrucht en de aanvoer bij het pakhuis geschiedt gedeeltelijk door vrouwen en kinderen. Een ieder, ook zelfs de kleinen van vijf en zes jarigen leeftijd niet uitgezonderd, ontvangt zijn aandeel in geld voor het verkochte produkt, en daar de handelaren hun belang, even als elders, zeer goed leeren kennen, zoo ziet men er altijd eenige hunner artikelen bij de pakhuizen uitstallen; de neiging tot opschik van de Mandahelingsche dames, evenmin hier als aan hare meer beschaafde Europesche zusters ontbrekende, doet die chitsen, doekjes, koralen enz. bij haar zeer gereeden aftrek vinden.

Ik beroep mij op de getuigenis van reizigers, die in de laatste jaren Mandaheling bezochten, of de kleeding der vrouwen er tegenwoordig iets minder is dan in Maleische landen. En toch is het van bekendheid, dat vroeger meestal een stuk geklopte schors van den tarow-boom, om de midden geslagen, het eenige kleedingstuk van de getrouwde en reeds gebaard hebbende vrouw was, en de overige vrouwen en meisjes nog daarenboven een lapje bezigden om haren boezem te bedekken.

De betere kleeding, betere woning, het geld dat de vrouw bezat en ook dikwerf het geld, dat gezamenlijk verkregen was, deed den invloed der vrouw toenemen, en die welstand deed, gelijk zulks ook bij andere volkeren wordt waargenomen, eene behoefte aan meerdere onafhankelijkheid bij die verdrukte klasse ontstaan. Men zag dan ook al zeer spoedig vrouwen hare klagten voor den rapat brengen en echtscheiding verzoeken; terwijl het Europeesch bestuur, zich tot pligt stellende om die pogingen te ondersteunen, de hoofden tot het onderzoek der klagten dwong; wanneer de schuld van den man bleek, werd de echtscheiding uitgesproken, onder voorwaarde van teruggave der geheele of halve „toehor". Had er echter mishandeling plaats gehad, dan was het verlies der „toehor" hiervan het gevolg.

In den beginne voorspelden de hoofden, dat een en ander aanleiding zou kunnen geven, dat de vrouw over de mannen de baas zoude worden. Ik beschouwde het echter juist als het middel, om haar te verheffen. En later, ofschoon er geene vergadering werd gehouden waarin niet eenige vrouwen en kinderen klagten over wezenlijke of vermeende gekrenkte regten inbragten, waren toch de goed gezinde hoofden met die verandering ten volle verzoend.

Ook voor de kuischheid der jonge dochters diende eenigermate gewaakt

te worden. De „mermaijan" gaf de gelegenheid aan vreemdelingen, soldaten enz. om van de ruimte, welke de adat in dit opzigt gelaten had, misbruik te maken, en daardoor nam de prostitutie meer en meer toe, en verbreidde zich zelfs de siphilis in de, in den omtrek van onze etablissementen liggende, kampongs.

Er werden bepalingen gemaakt dat de „mermaijan" niet anders mogt plaats vinden, dan de „sopos" met licht, en in tegenwoordigheid van bejaarde vrouwelijke nabestaanden.

Een reglement werd er gemaakt op de hanen-gevechten. Deze mogten voortaan niet anders dan op de bazars plaats hebben; en de weddingschappen mogten niet hooger dan een gulden gaan. De overtreders werden gestraft met acht dagen strafarbeid, aan den publieken weg.

Aan de koeria en kampongshoofden en hunne nabestaanden werd niet alleen het spelen verboden; maar zij waren reeds strafbaar wanneer men hen bij de hanen-vechtbanen aantrof, of hunne volgelingen een haan met zich voerden.

De boeten, voor de koeria-hoofden of hunne nabestaanden bepaald, waren 1 thail 1 pau (in geld *f* 75.00); voor de kampongshoofden tien realen of *f* 20.00.

Alle overige spelen waren eveneens op eene verbeurte van gelijke boete streng verboden.

In 1848 door de kampong Penjaboengan in het distrikt Oeloe rijdende, hoorde ik in een van de kleine huisjes een verschrikkelijk geweld. Aan den mij vergezellenden ambtenaar de beteekenis daarvan gevraagd hebbende, vernam ik dat dit leven uit niets anders ontstond, dan uit het aanheffen van lijkzangen bij een reeds sedert een paar maanden gestorven hoofd. Ik stapte van het paard, en het laddertje van de bedoelde woning beklimmende, ontwaarde ik een allerverschrikkelijksten stank, en kon ik het te naauwernood zoo lang uithouden, dat ik eenige vrouwen, met loshangende haren en opengekrabde borsten, als even zoo vele furiën, om een kist, waarin een reeds tot verregaande ontbinding overgegaan lijk, op de voeten zag voortschuiven (menotor). Zij schenen betere magen te hebben dan ik, want ik kon niet nalaten te . . . . . . Bij onderzoek werd mij medegedeeld, dat zoodra er voldoende buffels tot het houden van een lijkmaal zouden verzameld zijn,. dan ook de begrafenis zoude plaats hebben. Ook berigtte men mij, dat onlangs nog een kist werd opgenomen, waarvan de bodem was vergaan (men bezigt daartoe gewoonlijk zeer ligt te bewerken versch gekapt hout), zoodat het lijk er zoodanig uitviel, dat ik de beschrijving daarvan den lezer maar liefst wil besparen.

Van mijne reis terugkeerende, werd, nadat ik het voor de gezondheid nadeelige van het bewaren van zoodanige rottende lijken den hoofden had duidelijk gemaakt, bepaald: dat in de kampongs voortaan geen lijk langer dan tweemaal vier en twintig uren boven aarde zou mogen staan. Later werd, om zooveel doenlijk de vermeerdering van den veestapel te bevorderen, ook regel gesteld op het bij sterfgevallen te slagten aantal buffels.

Om de min ingewijden de noodzakelijkheid van een dergelijken maatregel te doen beseffen, diene, dat, hoe arm de Batak ook moge zijn, hij alles zal besparen, opdat er bij zijn overlijden toch maar het grootst mogelijk getal buffels en zelfs runderen worde geslagt. Het is tevens adat, dat reeds bij de uitnoodiging, om het begrafenisfeest bij te wonen, het vleesch van geslagte buffels wordt gezonden; terwijl de genoodigden, zoo zij tot de voornamen behooren, ook met hun tweeën of drieën een buffel aanvoeren. Het slagten van een groot aantal stuks vee is een middel tot praalvertoon, en het komt dan ook meer aan op het aantal, dan wel op de zwaarte van het geslagte vee. Men herinnert zich, dat bij sommige begrafenissen tot 100 en meer buffels werden geslagt. Een hoofd van een zeer kleine kampong in Angkola slagtte, vóór dat de latere verordeningen deswege ook aldaar waren ingevoerd, op eenmaal 44 stuks jonge buffels en kalveren.

Er werd dus bepaald, dat de te slagten buffels van Mandaheling en Angkola bij sterfgevallen het getal van negen, voor den Jang di Pertoean van Kota-Si-Antar bepaald, niet zou mogen te boven gaan. Naar gelang van de mindere afkomst en betrekking van den overledene, verminderde ook in evenredigheid dit aantal, zoodat de geringste stand bij dergelijke feesten zich moest bepalen tot het slagten van één geit.

Was er voor de uitbreiding der koffijkultuur het noodige verrigt, niet minder zorg is er gewijd aan de rijstteelt. In de koeria's Tambangan, Tamiang en Menambing zijn kapitale waterleidingen gegraven, waardoor de rijstproduktie in klein Mandaheling met een vierde is toegenomen. In Oeloe zijn zooveel mogelijk de daartoe geschikte gronden in sawah's herschapen, terwijl het nog ontbrekende niet meer, gelijk vroeger, van Rau wordt gehaald, doch tegenwoordig door ingezetenen van Rau en anderen, ter verkoop op de bazar's te Moeara Si-Pangei wordt aangebragt, en de ingezetenen van Oeloe met de voor hunne koffij verkregen gelden zich het benoodigde aanschaffen.

Evenmin als in de twee genoemde afdeelingen, werd de uitbreiding der rijstkultuur in groot Mandaheling, Angkola en de distrikten langs de Batang-Natar, uit het oog verloren, en gedachtig aan de leer: „hoe meer voedsel hoe meer menschen," heeft het bestuur zich onophoudelijk, met al hetgeen dien tak van landbouw kon bevorderen, onledig gehouden.

Het gevolg hiervan was, dat van af 1848 tot 1857 niet minder dan 2000 bouws woeste gronden in sawah's, zijn herschapen, en dat toen ik de afdeeling verliet, de in de diepte der vallei van groot Mandaheling gevestigde bevolking nog voor twee jaren rijst in voorraad had.

Ook werd vooral werk van de klapperteelt gemaakt, zoodat men thans bij ieder huis, door de geheele uitgestrektheid der afdeelingen Mandaheling en Angkola, eenige klapperboomen aantreft. Behalve deze, werden ook nog afzonderlijke klappertuinen aangelegd.

In 1857 telde men dan ook binnen het gebied der afdeeling ruim 110,000 stuks klapperboomen; waarvan ruim 50,000 reeds vruchtdragend waren.

De Mandahelinger werd wijders bekend gemaakt, met het winnen van

gom-elastiek en gutta-pertja, van welke artikelen reeds in 1854 voor eene waarde van *f* 20,000 werd uitgevoerd.

Bij de bevordering van materiëele welvaart werd niet verzuimd om ook te trachten, iets voor het onderwijs onder den inlander te verrigten.

In Mandaheling bestonden vroeger geen scholen noch onderwijzers, voor de landtaal; nogthans vindt men onder de mannelijke bevolking van de beide Mandahelings (groot en klein), alsmede onder die van Pakanten, velen, die hunne taal kunnen lezen en schrijven; doch deze leerden dit al spelende van hunne vaders, of wel van den „dato". Van onderrigt in het rekenen enz. kan hier natuurlijk in het geheel geene sprake zijn.

Bepaalde het onderwijs zich tot dat weinige in de beide Mandahelings, nog erger zag het er daarmede uit in Oeloe, waar niemand eenige taal kon lezen of schrijven, terwijl in Angkola en Si-Pirok welligt slechts 2 pCt. der mannelijke bevolking de taal gebrekkig konde lezen en schrijven.

De Mahomedaansche priesters, onder het rustig Nederlandsch bestuur in die landen gekomen, hebben al zeer spoedig van dezen toestand van het onderwijs gebruik gemaakt, en hebben, gedeeltelijk op verzoek en gedeeltelijk met vergunning der hoofden, in de welvarendste kampongs van Mandaheling en Angkola in de misigiets onderrigt gegeven in een gebrekkig Maleisch; terwijl tevens het, altoos daarmede gepaard gaande, godsdienstig onderrigt bestaat in het prevelen van eenige Arabische gebeden, en het in acht nemen van eenige uiterlijke verrigtingen. Tot zoo verre bepaalde zich alzoo het geheele onderwijs onder den inlander, tot het jaar 1851.

De uitbreiding die onze administratie, destijds als een gevolg van het ingevoerde koffijstelsel, erlangde, bragt alstoen mede, dat men de behoefte begon te gevoelen aan inlandsche beambten geschikt, voor de betrekkingen van pakhuismeesters, schrijvers op de plaatselijke bureau's, opzieners bij de koffijkultuur, en toen bleek het, dat onder de landzaten niemand te vinden was, in staat om naar behooren een der genoemde betrekkingen te vervullen.

Men was dus genoodzaakt, om tot de vervulling daarvan Maleijers, natuurlijk Mahomedanen, te benoemen; men ging tevens over tot de oprigting van scholen, gelijk aan die, welke door den resident C. P. C. STEINMETZ, reeds in het jaar 1843, in de Padangsche bovenlanden waren opgerigt.

Voor inlandsche onderwijzers op die scholen was men aanvankelijk, uit gebrek aan anderen, gedwongen zich van Maleijers te bedienen; terwijl de Europesche ambtenaren, voor zoo verre hunne veelvuldige werkzaamheden dit toelieten, dat onderwijs niet enkel leidden, maar het ook met hunne meerdere kennis trachtten aan te vullen.

In 1857, telde men in Mandaheling en Angkola vier scholen, als: eene te Penjaboenga voor groot Mandaheling, eene te Padang-Sidempoeang voor Angkola, eene te Kota-Nodan voor klein Mandaheling en eindelijk nog eene school te Moeara Si Pongei. Het gezamenlijk aantal leerlingen voor deze vier scholen bedroeg vijftig.

Op de scholen werd onderwezen: het lezen en schrijven van het Maleisch,

met Arabische en Hollandsche karakters. Het rekenen tot en met den regel van drieën. De beginselen der aardrijkskunde, vooral met betrekking tot den Indischen Archipel. De voorlezing van zedekundige verhalen. De allereerste beginselen van staathuishoudkunde.

Op de zindelijkheid der kinderen werd naauwlettend acht geslagen; terwijl, 's namiddags ten half vijf uur, zij zich op het erf van den plaatselijken gezaghebber verzamelden, en zich aldaar met jongensspelen, gelijk aan die in Holland in zwang, vermaakten.

Dat van die scholen gunstige uitkomsten zijn verkregen, valt niet te ontkennen; immers reeds in 1853, werden twee jongelingen, uit de school te Penjaboengan afkomstig, bekwaam bevonden om met vrucht op de klinische school te Batavia als elèves te worden opgenomen; hebben deze zelfde jongelingen, reeds in den aanvang van 1857, het voor inlandsche geneeskundigen bepaalde examen met lof afgelegd; zijn naar hun land teruggekeerd en oefenen aldaar met zeer goede uitkomsten de geneeskunde onder hunne landgenooten uit.

Wijders zijn, van de gewezen scholieren der onderscheidene scholen, er reeds drie geplaatst als onderwijzers, vier als distriktshoofden, twee als voorname kompongshoofden, drie als koffijpakhuismeesters en nog een zestal als inlandsche schrijvers en in betrekkingen bij de kultures.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de scholen op onze etablissementen meer bepaaldelijk waren ingerigt, om door de zoons van hoofden te worden bezocht, en meer uitsluitend ten doel hadden, om daarin op te leiden de tot hoofden en beambten bestemde jonge lieden; terwijl, voor het eigenlijke volksonderwijs, nog niets had kunnen gedaan worden.

Met het oog op dien toestand, werd den gouverneur in bedenking gegeven, om aanvankelijk, door de oprigting van scholen in de groote kampongs van de onderscheidene landschappen, eenigzins in de bestaande behoefte te voorzien.

De regering heeft ook weder, ter bevordering van deze aangelegenheid, met milde hand de benoodigde gelden tot het bezoldigen van onderwijzers en den aankoop van schrijfbehoeften beschikbaar gesteld; doch volgens latere door mij van Sumatra ontvangen berigten, was men er nog niet in geslaagd, om andere dan Mahomedaansche onderwijzers voor die scholen te bekomen, en moest men alzoo tot het besluit komen, dat de vroegere en tegenwoordige kweekelingen onzer scholen alle Mahomedanen zijn geworden.

Alhoewel het hoogst waarschijnlijk is, dat, bij den ijver der Mohamedaansche propaganda en bij het ontbreken van zendelings-arbeid op Sumatra, de jongelieden, die onze scholen bezochten, ook zonder dat den Islam zouden hebben omhelsd; zoo is het niettemin te betreuren, dat wij verpligt zijn geweest, om in den beginne en nog voortdurend Mohammedanen op onze scholen te gebruiken. Immers daardoor is de leer van den Koran krachtig bevorderd; want bij den Mohammedaan is het godsdienstige met het overige elementaire onderwijs onafscheidelijk verbonden. Voor het bestuur was het niet mogelijk, om dat, zelfs met het naauwlettendste

toezigt, tegen te gaan. Zoo bevond ik mij gedurende de Mohammedaansche vasten-maand te Moeara si Pangei en bespeurde, toen ik de school inspekteerde, dat de kinderen bij tusschenpoozen hun speeksel uitwierpen. Op mijne vraag wat zulks beduidde? gaf een hunner mij ten antwoord, dat de onderwijzer hun de in achtneming der vasten had opgelegd. En dit was nu het geval in het Heidensche Oeloe!

Het spreekt van zelf, dat ik den onderwijzer en de kinderen begrijpelijk maakte, dat de gouvernementsscholen niet tot Mohammedaansche kweekscholen mogten strekken.

Om nu met ter tijd in eene christelijke kweekschool voor inlandsche onderwijzers te kunnen voorzien, werd der regering hier te lande door mij in overweging gegeven, om een gewezen leerling van de inlandsche school te Penjaboengan, die mij naar Europa vergezelde en sedert zijne aankomst hier te lande ook godsdienstonderwijs ontving, tot onderwijzer voor gouvernements rekening te doen opleiden. Ook wederom hiertoe verklaarde de regering zich bereid, en daar ik mij voorstelde, dat het toezigt over die opleiding beter zou zijn toevertrouwd aan iemand, die de Indische aangelegenheden tot het voorwerp van zijn naauwgezet onderzoek heeft gemaakt, en de hoogleeraar H. C. MILLIES zich bereid had verklaard, om dat toezigt op zich te nemen, is dit, op mijn verzoek, dien geleerde door den Minister opgedragen.

Het onderwijs onder den inlander in de afdeeling Mandaheling en Ankola is derhalve door de regering niet geheel uit het oog verloren; echter blijft er nog veel te doen over, alvorens men zal kunnen zeggen, dat ons onderwijs voldoende mag worden geacht, en wordt het tevens door mij als dringend noodzakelijk beschouwd, dat dit onderwijs met verbreiding van de christelijke leer gepaard gaat. Wel is waar, heeft zich de leer van den Islam in Mandaheling zeer uitgebreid; doch zou het met een weinig beleid niet moeijelijk zijn, om door de prediking van het evangelie, onder anderen in de koeria's Penjaboengan, Goenongtoeah, Tamiang en onder de bijna nog geheel heidensche bevolking van Oeloe en Pakanten, alsmede in Si-Pirok, het zoo zwakke Mohammedaansche element geheel te onderdrukken. Ook uit een staatkundig beginsel is zulks dringend aan te bevelen; want daardoor zal het mogelijk zijn, een sterke afscheiding tusschen de Bataksche en Maleische stammen op Sumatra te behouden, die echter nu reeds, door de verbreiding van den Islam, allengskens vermindert. Het Bijbelgenootschap heeft van zijnen kant tot de voorbereiding van die taak het zijne toegebragt; en nu zal de beurt komen aan het zendelingsgenootschap, om van zijnen kant, door het uitzenden van zendelingen naar de in ons bezit zijnde Bataklanden, te toonen dat het zijne roeping ook in dezen kent.

Dat het uit een staatkundig belang ook wenschelijk is het onderwijs en de daaruit voortvloeijende beschaving bevorderlijk te zijn, heeft nu reeds de ondervinding meermalen geleerd, en dat het bestuur niet alles kan weten, werd mij ook even duidelijk. Hoezeer bijgeloof en onwetenheid

onze beste bedoelingen dikwerf tot verderf van de bevolking zouden kunnen doen uitleggen, is onder anderen bij de invoering der vaccine gebleken.

In 1847 werd de vaccine-stof overgebragt van Padang naar Natar, ten einde daar ter plaatse die stof zou worden overgeplant op Mandahelingsche kinderen. De assistent-resident had dus te zorgen, dat zich daartoe kinderen te Natar bevonden, en gaf de daartoe strekkende bevelen aan de hoofden. Niemand was echter genegen zijn kind daartoe te leenen, en met zeer veel moeite verkreeg men daartoe slavenkinderen; doch de bevolking betaalde voor ieder dergelijk kind, in de meening dat het ter offerande bestemd was, eene som van *f* 90,00 tot *f* 150,00.

Op zoodanige wijze werd de vaccine in Mandaheling ingevoerd, en tot lof van den Jang di Pertoean van Kota-Siantar wordt bij deze aangeteekend, dat hij de eerste was, die zijne kinderen in Mandaheling liet vaccineren.

En wat deelde mij later SOETANNA PASSO, hoofd van Maga, mede? Terzelfder tijd dat de vaccine werd ingevoerd, werden door het bestuur ook bevelen gegeven, dat de bevolking hare koffij voortaan, in stede van in stroo-, in van boomschors vervaardigde zakken zou moeten leveren. Nu begrepen de mindere hoofden daaruit, dat de vaccine diende, om de sedert 1847 geboren kinderen te kunnen onderscheiden, en de boomschorszakken moesten dienen, om er later die kinderen in te stoppen! Men belegde eene vergadering, verweet daarin aan SOETANNA PASSO, dat hij met het Gouvernement heulde, omreden hij de uitvoering der gegeven bevelen vorderde, en stelde hem verantwoordelijk voor elk kind dat mogt verloren raken.

Men zal met mij instemmen, dat, waar zoo iets bij de bevolking kan opkomen, hare gezindheid tegen het Gouvernement is, en men zal het dan ook niet vreemd vinden, dat in 1847 een opstand in Si-Pirok uitbrak, waarvan de invoering der vaccine als oorzaak werd opgegeven, en dat de opstand zich verbreidde naar Loemoet en Batang Taron, en de bevolking daarvoor zwaar boette.

Dit alles gebeurde voor dat schrijver dezes in Mandaheling kwam; 't is dus hier de plaats niet, bijzonderheden van dien opstand en van zijne onderdrukking te beschrijven. Ik stipte dit ééne voorbeeld echter aan ter leering van jeugdige ambtenaren bij het algemeen bestuur, om toch vooral na te gaan, hoedanig de geest onder de bevolking is. Men voorkomt daardoor dikwerf groote onheilen, en ik zelf kan bij ondervinding spreken, dat een tijdig naauwgezet onderzoek, en afdoening naar bevind van zaken, dikwerf eene militaire vertooning heeft voorkomen.

Om nu op de vaccine terug te komen. Deze slaagde naar wensch; het kostte in de laatste jaren niet de minste moeite, om de kinderen ter inenting te doen brengen, en het gevolg daarvan was, dat onder anderen in groot Mandaheling, van 1854 tot en met 1857, 3507 kinderen werden gevaccineerd, als in 1854, 966, in 1855, 1013 en 1522 in 1856. Deze

opgave strekt tevens als een bewijs van het toenemend aantal geboorten in dat landschap.

Men zal, uit hetgene in dit geschrift voorkomt, wel willen bemerken, dat door het bestuur veel werd gedaan, ter voorkoming van die endemische ziekten, welke vroeger de vermeerdering der bevolking zoo tegen hielden. Wij hebben reeds gezien, dat overal voor overvloed van de eerste levensbehoeften werd gezorgd; dat men in zindelijke kampongs woonde; dat de hand werd gehouden aan de inenting der jonge kinderen; dat het lot der vrouwen werd verbeterd; doch er bleef nog eene klasse van menschen over, wier lot dringend voorziening vereischte. Ik bedoel den slavenstand.

Het zal welligt bij velen bevreemding baren, wanneer ik hierbij mede deel, dat, volgens eigene opgaaf der hoofden, zich in de assistent-residentie, in 't laatst van December 1855, een aantal van 5344 slaven bevond, waarvan er alleen in Ankola, op eene bevolking van 14,274 zielen, 2,632 aangetroffen werden.

Dit cijfer van 5344 is echter nog verré beneden het werkelijke, want de hoofden wisten zeer goed, dat de slavernij bij het bestuur niet hoog stond aangeteekend, en zullen daarom het ware cijfer zooveel mogelijk hebben trachten te verbergen.

De slavernij hebben wij in de Batak-landen gevonden, en aangezien de instandhouding hunner politieke en huishoudelijke regten den volkeren van Sumatra verzekerd is, en deze instelling, namelijk de slavernij, als het ware in hun strafregt enz. is ingeweven, zoo zou het moeijelijk wezen, om voor als nog, zonder schadeloosstelling aan de tegenwoordige eigenaren, tot de emancipatie der slaven over te gaan.

De Mandahelingsche, doch vooral de Ankolasche en Padang-Lawasche hoofden, beschouwen de slavernij als een onontbeerlijke schakel van den keten eener goed geordende maatschappij. Zij kunnen zich geene maatschappij zonder slaven voorstellen; de arbeid wordt daar als eene schande aangemerkt, en de man van geboorte behoort slaven te bezitten, die het werk voor hem verrigten. Onderhield ik de hoofden wel eens over den schadelijken invloed der slavernij, dan kon ik het nimmer met hen eens worden, en men antwoordde mij: „Wat doet de Mandahelinger liever, „wanneer hij wat heeft overgegaard, dan slaven daarvoor te koopen?"

Even als in andere landen, waar slavernij bestaat, wordt ook in dat gedeelte der Batak-landen, de slaaf niet als persoon, doch als eene zaak aangemerkt. Zelfs vermeenen de hoofden, dat, volgens de adat, het regt over leven en dood hun over hunne slaven toebehoort. Mishandelingen van slaven kwamen mij dikwerf ter ooren, en herhaaldelijk werd het bestuur, vooral in Ankola, bemoeijelijkt met verzoeken tot terugbekoming van naar elders weggeloopen slaven.

Door welke middelen die stand gevoed wordt zal uit het navolgende duidelijk worden.

De schulden, aangegaan door koop, leen of overeenkomst, en ook die ontstaan door beboetingen, erfopvolging of anderzins, behooren te worden betaald; bij onvermogen van den debiteur zijn de goederen, de persoon, de leden van zijn huisgezin en, bij gebreke of ontoereikenheid van dit alles, zijne ouders, broeders, kinderen en ongehuwde zusters, voor die schulden met lijf en goed aansprakelijk.

Die eene schuld heeft en na den bedongen tijd niet betaalt, moet worden aangesproken voor den gemeenteraad, en gaat bij onvermogen om ze te betalen over als pandeling (pasingiran) bij zijnen schuldeischer (singir).

De toestand van den pandeling verschilt niet van dien van den slaaf; het eenige onderscheid is, dat de eerste de bevoegdheid heeft, zijn schuld af te lossen, terwijl den laatste kan worden geweigerd zich vrij te koopen; zelfs het overlijden van den pandeling heeft geene vernietiging der schuldvordering ten gevolge.

De pandeling woont bij zijnen meester en moet dan, even als de „atoban" (slaaf), door dezen gekleed en gevoed worden; of hij woont op zich zelven even als de „pangkoengdangi".

Hij verrigt kosteloos arbeid voor zijnen meester, bestaande in het bewerken van zijne rijstvelden, het bouwen zijner woning enz. en is verpligt, telkens na den afloop der oogst, een halve of een geheele boemboeng padi, 15 of 35 babangs (vruchten), ieder van 50 Amsterdamsche ponden, aan zijnen singir (meester) te geven.

Wordt de pasingiran als atoban door zijnen meester in huis genomen, en kan de arbeid door hem verrigt niet tegen de kosten van zijn onderhoud opwegen, dan heeft de singir het regt, de schuld met het meerdere dier kosten te verhoogen. Verjaring van schuld bestaat voor den debiteur niet, terwijl de schuldeischer na langeren of korteren termijn bij den gemeenteraad kan verzoeken, om den pandeling tot slaaf te verklaren.

Uit het vorenstaande zal duidelijk genoeg blijken, dat de adat geheel in het voordeel van den schuldeischer en in het nadeel van den schuldenaar werkt, en wijders dat de wenschelijkheid niet kan ontkend worden, dat hierin eenige wijzigingen werden gebragt.

Na langen tijd hierover met de invloedrijkste hoofden van Mandaheling te hebben beraadslaagd, gelukte het, om in den grooten rapat van 18 Februarij 1856 te doen aannemen en vaststellen de navolgende voorschriften, ten opzigte der slavernij, als:

Art. 1. De meester is verpligt om zijn slaaf goed te behandelen en hem bij ziekte te doen verplegen.

Art. 2. De meester die overtuigd wordt, zijn slaaf te hebben mishandeld, wordt door den rapat beboet; terwijl de vrijheid van den slaaf tevens daarvan het gevolg is.

Art. 3. De aanvoer van slaven uit Padang-Lawas is niet verboden; daarentegen zullen geene slaven van hier naar elders mogen worden uitgevoerd.

Alleen zijn hiervan uitgezonderd de slaven, die bij gelegenheid van hun huwelijk de jong-gehuwden vergezellen.

Art. 4. Een lid uit den slavenstand, zich wenschende vrij te koopen, zal hiertoe bij den rapat aanzoek mogen doen.

Art. 5. Het zal den schuldenaar ten allen tijde vrijstaan, zijne schuld te betalen.

Art. 6. Schulden, uit het spel voortspruitende of om te spelen aangegaan, zijn nietig.

Art. 7. Niemand mag, van af dit oogenblik, overgaan in pandelingschap, tenzij daartoe door den grooten rapat te zijn verwezen.

Art. 8. Wanneer iemand schuldig bevonden wordt, van in strijd met art. 7 een lid der vrije bevolking te hebben verpand of verkocht, zal hij gestraft worden; is hij een koeria of kampongs-hoofd, met eene boete van 2 thail 1 pau (in geld *f* 135) benevens een buffel, en ieder ander persoon, met eene boete van 1 thail 1 pau (*f* 75).

Hoe vele gebreken men nu ook in de zamenstelling dezer voorschriften moge aantreffen, men verlieze bij de beoordeeling niet uit het oog, dat wij reeds, door het doen toekennen van zekere regten aan den slaaf, eene groote schrede op den weg tot verbetering hebben gedaan; immers de ondervinding leert het nog voortdurend, hoeveel moeite het kost, om zelfs de meer beschaafde meesters, in slavenhoudende staten, tot inschikkelijkheid jegens die ongelukkige natuurgenooten te bewegen.

Dat deze verordeningen echter meer dan eene doode letter zouden zijn, hiertoe bood zich de gelegenheid al zeer spoedig aan.

Het was in de maand Mei 1856, dat twee jonge huwbare slavinnen, behoorende aan de zuster van den Jang di Pertoean van Kota Si-Antar, gehuwd met radja BANGON, koeria-hoofd van Menambing (klein Mandaheling), zich over mishandeling, door hare meesteres haar aangedaan, beklaagden, terwijl de teekenen dier mishandeling tevens duidelijk zigtbaar waren.

De kontroleur verzocht, onder mededeeling van het gebeurde, inlichtingen, hoedanig daarin te handelen? immers de betrokken persoon was hier de zuster van den primaat van Mandaheling, een man, die wegens zijn grooten invloed, geboorte en veelvuldige bewezen diensten verdient te worden ontzien.

Ik begreep, dat die gelegenheid te schoon was om haar niet te benuttigen. Ik ontbood den Jang di Pertoean, deed hem een verslag van het gebeurde, zei tevens dat ik gaarne zijne zuster de schande wilde besparen, om voor de vergadering teregt te staan, en dat ik derhalve deze zaak, ter wille van hem Jang di Pertoean, in der minne zou wenschen te schikken, en mij met de eenvoudige invrijheidstelling der betrokkene slavinnen zou tevreden stellen.

De Jang di Pertoean vereenigde zich ten volle met de voorgestelde wijze van afdoening dezer zaak, en beloofde mij, er zijne zuster onmiddelijk kennis van te geven en haar uit te noodigen om de slavinnen hare vrijheid te geven, terwijl ik van mijnen kant den kontroleur in klein Mandaheling

verzocht, om voor de behoorlijke afdoening dezer zaak het noodige te verrigten.

Ik behoef hier niet bij te voegen, dat toen aan de vrijgegevene slavinnen door het bestuur een schriftelijk bewijs van emancipatie was uitgereikt, en zij zich in eene andere kampong hadden gevestigd, de reden dezer vrijgeving al dadelijk algemeen bekend was, en het, bij voorkomende gelegenheid, voor het bestuur in Mandaheling en Ankola niet moeijelijk zal vallen, in dien geest uitspraak te doen.

Ik heb hiervoren opgegeven, door welke middelen de slavenstand in Mandaheling en Ankola werd gevoed; doch in de oostelijk van die afdeelingen gelegen distrikten, in 1843 door het Nederlandsch Gouvernement verlaten, was sedert dien tijd nog een ander middel te baat genomen, waardoor duizende menschen van hunne vrijheid werden beroofd. Het daartoe gebezigde middel was de oorlog, en het debouché voor die slaven vond men naar de Maleische staten aan de straat van Malakka gelegen, en ook voor een gedeelte naar onze bezittingen, hetzij in de residentie Tapanoli of in de afdeeling Ajerbangis en Rau.

In Padang Lawas, Sosah en Adjoran was de oorlog, met tusschenpozen van af 1844 tot Februarij 1855, onder de onderscheidene landschappen en kampongs woedende. Gedurende dit tijdvak is een aantal kampongs verwoest, terwijl de bevolking in slavernij werd weggevoerd. In 1851 kwam de bevolking van de kampongs Djandji-Lobeh, Pagaran, Mandaheling en Assahatan, gezamelijk groot 1300 zielen, zich ter beveiliging in Mandaheling vestigen. Zij erlangden gronden en levensmiddelen, hulp in het bouwen hunner woningen, behielden hun eigen bestuur en behooren thans tot de welvarendste kampongs in groot Mandaheling.

In Januarij 1855 vervoegden zich tot mij het kampongshoofd en de soekoes van de kampong Oeta Napan, en beklaagden zich, dat die van Sosah hunne kampong belegerden en reeds geheel hadden ingesloten, dat zij thans mijne tusschenkomst verzochten, om ongehinderd naar Mandaheling te mogen verhuizen en zich ongestoord aldaar te mogen vestigen. Voorts vernam ik nog, dat de kampongs Tandjong Batong en Paringanan eveneens ingesloten waren door die van Ajoe-Aras, een landschap, gelegen aan de oostelijke helling van het gebergte, hetwelk de scheiding van beneden Ankola oostelijk daarstelt.

Dat Ajoe-Aras was een rooversnest, hetwelk, zoo de toegangen goed verdedigd werden, zeer moeijelijk te nemen was. De toeanko TAMBOESI, ofschoon Padang Lawas onderworpen hebbende, had bij Ajoe-Aras eene nederlaag geleden.

Op den 15 Januarij 1843 hadden zij zich verstout onze versterking te Batang Oenang aan te vallen, doch zij waren afgeslagen; en de 5e kompagnie van het 11e bataillon was onder het bevel van den kapitein DE L.... opgerukt, om hen te tuchtigen, doch ook dezen was het niet mogen gelukken, hen aan te treffen.

kregen wij voldoende regen om onze dorst te lesschen en het langer slapen te beletten.

Den volgenden morgen, dus zaturdags den 10 Februarij, vingen wij des morgens ten 5½ uur den togt wederom aan, en kwamen ten 7½ uur op een geheel open alang-alang veld, van waar wij de geheele aan onze voeten liggende landstreek konden overzien; van hier peilden wij Kajoe Ara ten noorden, Si-Sopar ten west noord-westen en Oeta-Nopan, het doel van onzen togt, regt oost van ons.

Nadat dit alang-alang veld een uur gaans doorgetrokken was, ving het dalen langs een nog veel steiler pad, dan dat, 't welk wij den vorigen dag beklommen hadden, aan; dikwerf waren wij nu verpligt van hoogten van drie en vier voeten af te springen, terwijl het getal ontwortelde en over het voetpad heenliggende boomen aanzienlijk was.

Ten 9½ uur kwamen wij te Sinaboer aan; daar vonden wij water en hielden eenige rust, terwijl wij daarna doormacheerden tot Pagaran Bila, waar wij bivakeerden en eene welverdiende rust vonden.

Op Zondag den 11 Februarij vervolgden wij, ten 5½ uur 's morgens, onzen togt, en ten 7½ waadden wij door de Batang (rivier) Broemon. De manschappen bonden de patroonzakken om den hals, en zoo gelukte het ons, vier aan vier elkander vasthoudende, door die sterk stroomende rivier te geraken. De hulptroepen waren ons bij dien overtogt van groot nut.

De kampong's Tandjong Medan en Parengonan waren beide versterkt; doch in der haast verlaten en de bevolking gevlugt; terwijl de belegeraars, de ingezetenen namelijk van Kajoe-Aras, waarschijnlijk op het berigt van onze aankomst, met zooveel overhaasting de vlugt hadden genomen, dat hunne vuren nog niet waren gedoofd. Onmiddelijk werden zendelingen afgezonden, om de hoofden der verlaten kampongs op te sporen en hun aan te zeggen, dat de bevolking alsnu gerust naar hare haardsteden konde terugkeeren. Voorts werden nog zendelingen afgezonden naar die van Sosah, Oeloe-Sosah en van Kajoe-Aras, met de uitnoodiging om den assistent-resident te komen ontmoeten.

De geheele streek, welke wij doortrokken, was kaal; alang-alang en een weinig rietgewas waren alles wat zich aan ons oog vertoonde, met uitzondering van een smalle strook bosch, dat zich langs de oevers van een klein riviertje uitstrekte.

Des namiddags ten vier ure passeerden wij andermaal de Batang (rivier) Broemon; op dezelfde wijze als 's morgens werd dit bewerkstelligd.

Nu bevonden wij ons te Oeta-Nopan, doch het schouwspel van die eenige dagen te voren nog zoo welvarende kampong zal nimmer uit mijn geheugen worden gewischt.

Alles was letterlijk verwoest; zelfs waren van de klapperboomen, die den brand der kampong hadden overleefd, de toppen weggekapt. Daar waar huizen gestaan hadden, vond men niets over dan eenige verkoolde stukken van stijlen. Eenige rottende lijken vond men hier en daar liggen, waarop millioenen vliegen aasden, waardoor de atmospheer verpest werd.

De, 780 zielen sterke, bevolking was door die van Sosah weggevoerd. Wij sloegen ons bivak buiten de kampong op en bleven er den volgenden dag; doch daar ook toen geen berigt werd ontvangen van de ingezetenen van Sosah, terwijl die van Kajoe-Aras lieten boodschappen, dat zij over zes dagen naar ons zouden afkomen, zoo werd besloten om, na vooraf de kampong te hebben schoon gemaakt, de kistjes munitie, de kapotjassen, de overtollige levensmiddelen en de zieken, onder bedekking van een detachement hulptroepen, binnen de borstwering achter te laten, en den volgenden dag met eene geforceerde marsch door te marscheren naar Sosah. Des namiddags werd andermaal over de hulptroepen en ook over het detachement inspektie gehouden en werd met den majoor overeengekomen, dat, indien de versterking van Sosah stormenderhand moest genomen worden, de eerste aanval geschieden zou door de hulptroepen, en het detachement militairen in de achterhoede zou worden opgesteld. De assistent-resident sprak de hoofden toe, en zij beloofden, hem, waar ook, te zullen volgen.

Den 13 Februarij, ten drie uren in den nacht, begonnen wij onze marsch van Kota Nopan in eene oostwaartsche rigting, en voor dat de dag aanbrak, hadden wij reeds achtmalen verschillende riviertjes doorwaad. Bij het aanbreken van den dag, strekte zich een vrije horizon van alang-alang-veld voor ons oog uit, alleen afgewisseld door smalle strooken boschgewas, hetwelk zich aan de oevers der hier en daar diepliggende stroompjes liet ontdekken. Ook waren wij verpligt hier en daar door moerassige streeken te waden.

Om twaalf uur werd het berigt ontvangen, dat de versterking van Sosah, Tanah Pongol namelijk, alleen door een wacht was bezet; van Sosah had men de weerbare mannen opgeroepen om die versterking naar eisch te bezetten. Wij vervolgden derhalve zoo spoedig mogelijk onzen togt, en des namiddags ten vier ure verlieten reeds de wachthebbende inlanders, met alle mogelijke overhaasting, de hun toevertrouwde versterking en namen wij er bezit van.

Na nachtverblijf te Tanah Pongol gehouden, en des morgens de vier hoeken der aarden borstwering in de gracht te hebben omvergeworpen, vervolgden wij onzen weg naar Kota Radja, hoofdkampong van Sosah, en eindelijk kwamen, omstreeks ten tien ure, de hoofden van dat landschap ons te gemoet en boden ons hunne onderwerping aan.

De assistent-resident gaf aan die hoofden te kennen, dat hij hun den volgenden dag zijn verlangen zou te kennen geven, en verzocht de militaire kommandant om voor hunne bewaking het noodige te willen bevelen.

Nabij de kampong Kota Radja bivakeerden wij. Den 14den des morgens ten 11 ure, nadat alles onder de wapenen was gekomen, werden de hoofden van Sosah voor den assistent resident gebragt, en nadat zij hem, als vertegenwoordiger van het Nederlandsch Indisch Gouvernement, wegens hunne ongehoorzaamheid om vergiffenis hadden gesmeekt, werd hun deze voorwaardelijk geschonken; hij bedong echter de uitlevering der van Oeta

Nopan weggevoerde bevolking en hunne onderwerping aan de uitspraak van den rapat over hunne handelwijze ten opzigte van die kampong.

Van 14—18 Februarij 1855 bleven wij te Kota Radja. Toen waren, met uitzondering van een vijftal dat reeds in Mandaheling en Rau was verkocht, alle uit Oeta Nopar weggevoerde menschen bijeen, en onder geleide hunner hoofden, en de bescherming van een vijfentwintigtal hoeloebalangs, werden zij nu naar Mandah·ling vervoerd. Op den 19den marcheerden wij slechts drie uren en bleven te Tanah Pongol, waar de geboortedag van den Koning der Nederlanden, voor zoo ver de omstandigheden dit toelieten, door ons werd gevierd.

De hoofden van Pertibi, Adjoran en meer andere distrikten, hadden zich alle met een aantal gewapenden bij ons vervoegd, zoodat onze magt thans uit ruim 700 met geweren en even zoo veel met lansen en klewang gewapenden bestond.

Hier vernamen wij tevens, dat die van Sosah geheel verrast waren geworden door de snelheid van onzen togt, en zij zich niet konden begrijpen, hoe het mogelijk was, dat wij met onze troepen, dwars door het gebergte, van uit Siaboe naar Padang Lawas waren gekomen.

Den 20 kwamen wij te Oeta Nopar terug; hier werd een door den assistent resident voorgezeten vergadering gehouden, waarin, nevens de Mandahelingsche hoofden, alle hoofden van Padang Lawas zitting hadden. In die rapat werden de bedoelingen van de regering kenbaar gemaakt, en werd bepaald, dat alle de in de vlakte van Padang Lawas opgeworpen versterkingen moesten worden gesloopt; en dat voortaan, zonder vergunning van het bestuur in Mandaheling, geene oorlogen zouden mogen worden gevoerd, maar men zich aan den landbouw en de veeteelt zoude wijden. Aan de bevolking van Oeta Nopar werd een gedeelte der haar ontvoerde bezittingen teruggegeven, en aan de hoofden van Sosah werd, wegens hunne met de adat strijdige behandeling der bevolking van Oeta Nopar, eene boete opgelegd van 200 gulden Nederlandsch courant. De eed van getrouwheid en gehoorzaamheid aan het Nederlandsch Gouvernement werd voorts door de onderscheidene Padang Lawasche hoofden afgelegd.

Daar de hoofden van Kajoe-Aras nog niets van zich lieten hooren, besloten wij, den volgenden dag naar dat landschap op te rukken.

De assistent resident rekende het echter zijn pligt, om, alvorens tot gewelddadige middelen over te gaan, eene laatste poging aan te wenden, ten einde te trachten de hoofden van Kajoe-Aras door overreding tot onderwerping te brengen. SOETHAN DI BATTAK van Adjoran werd daarom andermaal naar de hoofden van bedoeld landschap gezonden, met de boodschap dat de kolonne den volgenden dag naar hun land zoude oprukken, en dat, wilden zij, hoofden, voorkomen, dat wij aldaar als vijanden kwamen, zij zich behoorden te onderwerpen en den assistent resident te gemoet gaan. In welk geval niemand hunner eenig leed zou worden aangedaan, terwijl in het tegenovergestelde geval, zij de gevolgen hunner halstarrigheid zich zelven zouden te wijten hebben.

Den 24 Februarij, nadat de geweren behoorlijk waren geladen en de bagage en vivres onder bewaking van den fourier en zestien mindere militairen waren opgeborgen in Oeta Nopar, marscheerden wij vroegtijdig op naar Kajoe-Aras en bivakeerden, na het nemen van de noodige voorzorgen tegen een overal, te Aik-Menoendang, van waar wij den volgenden dag onzen togt naar Kajoe-Aras vervolgden. In de nabijheid der kampong kwamen de hoofden van Kajoe-Aras ons echter met een tamelijk talrijk gevolg te gemoet, om den vertegenwoordiger van het Gouvernement hunne onderwerping aan te bieden, en op de gebruikelijke wijze hulde te bewijzen. Zij verzochten echter, dat wij buiten de vrij goed versterkte kampong zouden blijven, belovende ons aldaar van het noodige te zullen voorzien. Naar onze meening mogt dit verzoek echter niet ingewilligd worden. Nadat wij de hoofden van Kajoe-Aras dan ook in ons midden genomen hadden, deden wij onzen intogt in de kampong, die geheel verlaten werd bevonden. Des namiddags kwamen echter de vrouwen der hoofden met een talrijk gevolg den assistent resident de siri aanbieden.

Was de togt van uit Siaboe naar Oeta Nopan met groote moeijelijkheden gepaard geweest, niet minder moeijelijkheden werden op den weg naar Kajoe-Aras ondervonden; zoo moesten wij langs een gleuf, door een waterval gevormd, in een rivierbed nederdalen en dit tusschen steile rotswanden doorloopen.

Met het oog op de gesteldheid van het terrein, was het dan ook niet te verwonderen, dat de hoofden van Kajoe-Aras meenden, elke magt te kunnen trotseren; zij waanden zich veilig in hunne schuilhoeken, en van daar weerstonden zij den eens zoo magtigen toeankoe van Tamboesi en overvielen de tegen hen afgezonden gewapenden; en, ofschoon heidenen, voerden de hoofden van Kajoe-Aras, om die van Tamboesi te ergeren, de titels van „toeankoe itam" en „toeankoe aik" van Dingan. Ook om die zelfde reden durfden zij het te wagen, om, op den 3 Januarij 1843, onze sterkte te Batang Oenang aan te vallen, toen zij door de vlugt de tugtiging ontgingen, welke de kapitein W. DE LANGE hun met eene expeditie, bestaande uit eene kompagnie soldaten en de Pertibische hulptroepen, had toegedacht. Voegt men nu hierbij, dat het diezelfde bevolking in 1847 gelukte, om bij een nachtelijken overval tot in ons kampement te Padang Sitempoeang door te dringen, dan zal het niemand bevreemden, dat het vrij wat overleg vereischte, om eene bevolking, die voortdurend geoorloogd had en van hare schuld bewust was, over te halen om zich te onderwerpen en aan het Nederlandsch gouvernement de beslissing van haar lot over te laten.

Hadden de ingezetenen van Kajoe-Aras zich willen verdedigen, niets ware hun welligt gemakkelijker geweest, dan ons allen tusschen de rotswanden van boven in de bedding der rivier neer te schieten, en zeker is het, dat, indien SOETHAN DI BATTAK niet was afgezonden, zij beproefd zouden hebben zulks te doen; immers kort nadat de hoofden bij ons waren overgekomen, ag men de in het rood gekleede hoeloebalangs, die wij vroeger niet be-

merkt hadden, met hunne geweeren en donderbussen gewapend, van de rotsen nederdalen. Men kon daaruit tevens bemerken, dat zij op alle mogelijke voorvallen voorbereid waren. In de huizen der kampong werden bossen kassia van goede kwaliteit aangetroffen, terwijl den assistent resident uitgestrekte bosschen, waarin kassiaboomem in groote menigte zich bevonden, werden aangewezen. Den hoofden werd nu kenbaar gemaakt, dat al het vroegere vergeven werd; dat echter voortaan het elkander beoorlogen uit was; dat men moest trachten meerdere uitbreiding aan den landbouw te geven, en dat onder anderen de kassia te Si Boga gereedelijk aftrek zou vinden, en hunne onderhoorigen dienden aangespoord te worden, om deze en meer andere voortbrengselen te verzamelen. Wij teekenen hier aan, dat, als eene der uitkomsten van deze expeditie, reeds in 1855, eene hoeveelheid van duizend pikols kassia van uitmuntende hoedanigheid van uit Kajoe-Aras te Si Boga werd aangevoerd, die aldaar tegen negentien gulden de pikol werd gekocht.

Nadat nog andere aangelegenheden waren afgedaan, werd op den 27 Februarij de terugtogt in een dag van Kajoe-Aras naar Oeta Nopan volbragt. Ik heb in Indië vele vermoeijenissen doorgestaan, en die mij in mijn werkkring gekend hebben zullen kunnen getuigen, dat mijn gestel er zeer goed tegen bestand was; doch hetgeen wij op dien togt doorgestaan hebben, zal nimmer uit mijn geheugen gewischt worden; en, opregt gesproken, ik dacht waarlijk onder de vreeselijke hitte, welke des namiddags bij het beklimmen der alang-alang heuvels werd ondervonden, te zullen bezwijken. Wij kwamen echter, na een marsch van tien uren, des namiddags ten vier uur te Kota Nopan aan. Op den 28 Februarij werd te Oeta Nopan andermaal vergaring gehouden, alle hangende geschillen werden afgedaan en den 1sten Maart werden de nu overtollig geworden Mandahelingsche hulptroepen naar hun land teruggezonden en behielden wij slechts bij ons de hoog benoodigde koelis. Behalve de bevolking van Oeta Nopan waren er nog een aantal hoofden van Padang Lawas, welke met hunne bevolking naar Mandaheling verhuisden; zoodat, ten gevolge dezer expeditie, de bevolking van groot Mandaheling met drie duizend inwoners (Padang Lawasche emigranten) vermeerderd werd.

Den 2 Maart marcheerden wij reeds vroegtijdig af van Oeta Nopan, doorwaadden de rivieren Aik Mango, Aik Siapas, Aik Soeroe Mambe en eindelijk de Batang Panei, waar wij bivakeerden, en van waar wij den volgenden dag den togt vervolgden en te Pertibi aankwamen, en met geweer- en lilla-vuur begroet werden.

Pertibi is vrij goed versterkt; het ligt aan een bogt van den Batang Panei, welke rivier het van drie zijden insluit; aan de overblijvende landzijde wordt het door dikke auer-auer (doornbamboe) beschermd; eene hooge borstwering bekroont het binnen de auer-auer liggende voorwerkje, dat door tien bentings omringd is, waarvan het minst geacht wordt de door ons vroeger bezette versterking, genaamd „de Sterreschans".

Het nabij gelegene Tombok Randjing is waarschijnlijk de sterkste ben-

ting in Padang Lawas. Zij ligt op eenen steilen heuvel van ongeveer 150 voeten hoog, die aan de rivierzijde, à pic afgestoken, met riviersteenen ter halver hoogte opgezet, met de rivier geen andere kommunikatie heeft dan door bamboe ladders. Aan de landzijde was een dubbelde aarden wal met geduchte auer-auer begroeid; elk punt, waar de auer-auer eenigzins dun was, had men voorzien van een aarden wal met inspringenden hoek, van waar een kruisvuur de bestormers zoude wachten.

Had men, sedert wij Padang Lawas verlieten, denzelfden arbeid tot ontwikkeling van den landbouw en de veeteelt besteed, die nu aan het opwerpen van versterkingen en andere oorlogstoerustingen verspild is, dan zou dat land welligt in gelijke mate als Mandaheling in welvaart zijn toegenomen; maar thans zagen wij in de vlakte van Padang Lawas overal overblijfselen van vroegere versterkingen en verlaten kampongs, doch bijna nergens bebouwde velden of aanplantingen van klappers, pinang of iets dergelijks. Men was er daar slechts op uit, om menschen magtig te worden om die te verkoopen, en daarvoor wapens, kruid en levensmiddelen te bekomen. Armoede, gebrek en vermindering van de bevolking waren hiervan de onmiddelijke gevolgen, en dezelfde hoeveelheid rijst, die in Mandaheling destijds met een duit betaald werd, kostte in Pertibi twaalf duiten.

Ida Pfeiffer zegt ergens, in haar reisverhaal, en vele anderen hebben het vroeger eveneens beweerd, dat de bezetting van een inlandschen staat door Europeanen de bevolking eer na- dan voordeelig is; doch om het absurde dezer stelling duidelijk te doen in het oog vallen, ga men slechts naar de Battalanden en vergelijke de toestand van Mandaheling met die der oostelijke distrikten.

Te Pertibi werd andermaal vergadering gehouden, waartoe wij er twee dagen bleven. Veel werd daarin behandeld en afgedaan, dat, zonder onze tusschenkomst, aanleiding tot aanhoudende veeten zou hebben gegeven. Den hoofden van Pertibi werd eene boete opgelegd van duizend gulden Nederlandsch Courant, wegens het verleenen van eene schuilplaats aan, van Padang Sidempoeang weggeloopen, Javaansche bannelingen, die zich niet ontzagen om herhaaldelijk te Padang Sidempoeang 's nachts diefstallen te plegen en dan het gestolene naar Padang Lawas te vervoeren. Van die duizend gulden is, met goedkeuring van den Gouverneur van Sumatra's Westkust, eene som van ƒ 520.00 den lande terugbetaald, ter vergoeding van gelijke som te Padang Sidempoeang ontvreemd; de overige ƒ 480.00 werden geschonken aan den klerk te Padang Sidempoeang, dien men op zekeren nacht, door middel van inbraak, totaal arm had gestolen.

Van Pertibi vertrokken wij over Adjoran, welke kampong eveneens versterkt was, en Sajoematingi naar Padang Sidempoeang, waar wij den 9den Maart aankwamen. Ook deze togt, meest over kale heuvelruggen, waarbij een brandende zonnehitte zich voegde, was zeer vermoeijend; en niet weinig verheugd waren wij toen wij weder ons grondgebied betraden en, in stede van door de rivier te moeten waden, van de daarover liggende brug gebruik maakten.

Met de beëindiging der onderlinge oorlogen in Padang Lawas en het handhaven eener goede politie in die onbezette landen, is ook aldaar de handel en landbouw zeer toenemende. Van Mandaheling zond de assistent-resident deskundigen, om waterleidingen tot besproeijing van woeste gronden te graven. Klappers werden eveneens in de kampongs geplant, en schapen werden den hoofden gezonden om daarmede proeven van fokkerij te doen. Aan de hoofden van Sosah werd bevolen, om hunne verspreid wonende bevolking in geregelde kampongs te verzamelen; en dat het streng handhaven der orde zich niet tot bloote voorschriften bepaalde, blijkt ook daaruit, dat in Augustus 1857 te Penjaboenga door den grooten rapat van Mandaheling, voorgezeten door den assistent-resident, een Battak ter dood en twee andere tot twintigjarigen dwangarbeid werden veroordeeld, wegens moord en menschenroof te Padang Lawas gepleegd.

De van Padang Lawas naar Mandaheling verhuisde bevolking is, onder hare verschillende hoofden, in afzonderlijke kampongs vereenigd; voor iedere gemeente zijn de toegewezen gronden afgebakend. Van de aangelegde rijstvelden had men in April 1857 reeds tweemalen een ruime oogst ingezameld, en even als in de overige kampongs in Mandaheling waren, langs en bezijden de huizen, reeds klapperboomen geplant; koffijtuinen waren overal aangelegd en beloofden reeds voor 1857 eenig produkt; en daar reeds hier en daar planken huizen in aanbouw waren, was er tusschen de nieuw aangelegde en de vroegere Mandahelingsche kampongs al zeer weinig verschil op te merken.

Ik zal hiermede deze schets omtrent het merkwaardigste, dat in Mandaheling en Ankola van 1848 tot 1857 voorviel, eindigen, en zal ten slotte nog alleen eenige cijfers aanteekenen, ontleend uit de statistiek dier afdeeling en uit berigten, die ik later uit Indië ontving.

In 't laatst van December 1856 was het cijfer der bevolking in groot Mandaheling 28,115

In klein Mandaheling	13,555
〃 Oeloe en Pakanten	6,544
〃 de kampongs langs den Natalschen weg	2,352
〃 Ankola en Si Parok	14,274
Te zamen	64,840

Mandaheling wordt van zout voorzien uit Natar, en Ankola verkrijgt zijn zout van Si Boga.

Tot 1852 bedroeg de zoutverkoop te Natar, waar zich de Natarsche en Mandahelingsche bevolking voorziet (de ingezetenen van Ankola koopen het zout te Si Boga), bij afwisseling tusschen de 79 en 74 kojans, hiervan zal ongeveer een achtste gedeelte of ongeveer 1900 pikols in Mandaheling zijn verbruikt. Tegenwoordig vervoert de transport-aannemer jaarlijks 3600 pikols zout naar die afdeeling en is alzoo het verbruik met 84 pCt. toegenomen.

De koffijoogst der afdeeling bedroeg over 1857 ruim 28,000 pikols. Het

koffijtransport van de onderscheidene koffijpakhuizen in de afdeeling naar Padang, is voor de volgende vijf jaren aangenomen tegen ƒ 3,50 de pikol.

Het zout wordt door denzelfden aannemer, tegen ƒ 8 de pikol van 125 Amsterdamsche ponden, in de geheele uitgestrektheid der afdeeling aan de bevolking verkocht; diezelfde hoeveelheid wordt hem tegen ƒ 5 uit het Gouvernements pakhuis te Padang verstrekt.

Uit het voorgaande is voldoende gebleken, dat met een goed stelsel van bestuur, ook in onze buitenbezittingen, zeer veel tot volksontwikkeling en welvaart kan worden verrigt. Echter kleeft aan ons koloniaal systeem het eigenaardige gebrek, dat daarbij eene zoo groote ruimte wordt gelaten aan de met de uitvoering belaste en besturende ambtenaren; want zoo lang des inlanders lust tot den arbeid niet grooter wordt, dan tot nu toe het geval is, zal toezigt over dien arbeid worden vereischt. Ons streven behoort echter te wezen, hem zijnen arbeid zoo produktief mogelijk te maken, en om daartoe te geraken zal in de eerste plaats noodig wezen: afschaffing van de zoogenaamde heerediensten.

Dat vele ambtenaren de afschaffing der heerediensten, zoo niet als een onuitvoerbaren, dan toch als een zeer schadelijken maatregel willen doen voorkomen, ligt in den aard der zaak. Dat zal ieder, die de werkzaamheden van de besturende ambtenaren kent, wel willen erkennen.

Hoe dikwerf is, en wordt ook nu nog, de handenarbeid van duizenden nutteloos aangewend, hetzij dat een verkeerde ijver van jonge ambtenaren hiervan de oorzaak is, hetzij om eenvoudig aan een luim te kunnen voldoen.

De in heeredienst verrigte arbeid wordt niet beloond, en bijgevolg bestaat er over zijne aanwending ook geene, en toch zoo hoog noodige, kontrôle.

Dat bij eene eventuële afschaffing van onbeloonde diensten en eene betere bezoldiging der inlandsche hoofden, de belangen der bevolking met die van de regering in overeenstemming zouden kunnen worden gebragt, heeft schrijver dezes, voor zoo verre Mandaheling aangaat, reeds in eene memorie getracht aan te toonen, die mede ter plaatsing in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* wordt aangeboden.

Men vermeene niet, dat de uitvoerbaarheid van het in die memorie voorkomende in twijfel mag worden getrokken. De schrijver mogt van die uitvoerbaarheid overtuigd zijn; hij immers heeft het bewijs geleverd, dat ook in de Battalanden, even goed als elders, aanbod van arbeid bestaat. Ten overvloede getuige hiervoor de, in die afdeeling bestaande, steenbakkerij, kalkbranderij en de transport-inrigtingen, geheel met vrije arbeiders gedreven; eveneens worden de transportwegen naar Natar en Loemoet door vrije arbeiders onderhouden. Wat de schadeloosstelling betreft, aan de hoofden voor het gemis van heerediensten te betalen, ook daarover waren deze reeds gepolsd, en zij gaven te kennen, zich met dit denkbeeld volkomen te kunnen vereenigen.

Welligt zal men in de voorgestelde maatregelen zelve eene tegenstrijdig-

heid meenen te bespeuren; immers er wordt voorgesteld, om het onderhoud van wegen en het transport van gouvernements-goederen door vrije arbeiders te doen verrigten, terwijl de koffij-kultuur onder toezigt en kontrôle van het bestuur zal worden gedreven.

Hier ben ik het oneens met de beide, tegen elkander overstaande, absolute stellingen, namelijk dat de inlander niet vrijwillig werkt, en dat de inlander, mits goed beloond wordende, gaarne zal arbeiden. Beiden zijn, naar mijn bescheiden oordeel, even onjuist en ook hier is de waarheid welligt in het midden te vinden. Er zijn inlanders, die met lust werken, hetzij om te sparen, hetzij om voor zich en hun gezin voorwerpen aan te schaffen, die wel geene bepaalde behoeften zijn te noemen, doch waarvan zij het gebruik hebben leeren kennen en die zij dan ook ongaarne zouden willen missen. Aan deze klasse moet de gelegenheid worden gegeven om door vrijen arbeid haren toestand te verbeteren, en in deze ligt welligt de kiem van eenen, tot nu toe onbekenden, toestand dier maatschappij; want hoe treurig het zij, ook hier moet over massa's der bevolking het vonnis uitgesproken worden. Er is voor haar noodig aansporing tot en kontrôle over den arbeid. Derhalve voor deze moeten wij den arbeid regelen.

Het sterkste bewijs, dat voor de juistheid dezer bewering mag worden aangevoerd, is te putten uit de geschiedenis der rijstkultuur in het Gouvernement Sumatra's Westkust, van de laatste vijftien jaren.

In 1843 werden aan de ambtenaren voorschriften gegeven aangaande de regeling van de rijstkultuur, met dat gevolg, dat in 1856 reeds eene hoeveelheid van 80,000 pikols van die graansoort van Padang naar Java werd uitgevoerd; terwijl daarentegen, toen die kultuur, zonder eenige bemoeijenis van Gouvernements-ambtenaren, aan den inlander werd overgelaten, er van Java, ten behoeve van onze troepen enz. tot aan het jaar 1844, jaarlijks 60,000 pikols rijst van Java werd ingevoerd. Zie DE STUERS, *de vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*, deel 2, pag. 186.

Over hare rijst heeft de bevolking van Sumatra de volle beschikking; en toch, al is de massa der bevolking wel geneigd tot den arbeid, blijft voortdurend aansporing van de zijde der Europesche ambtenaren noodig, om haar aan hare rijstvelden niet alleen te doen bearbeiden, maar zelfs om de gesneden padi te doen dorschen en naar de kampongs te vervoeren.

De grootste weldaad, die men de bevolking bewijzen kan, is haar tegen de knevelarijen der inlandsche hoofden te beschermen, haren arbeid voor haar te regelen en deze zoo produktief mogelijk te maken.

Hierbij ten slotte nog eenige gegevens omtrent het Gouvernement van Sumatra's Westkust:

Koffij-oogst in pikols van 125 Amstd. ponden.

1857.	1858.	1859.	1860.
190,951 pik.	129,991	192,393	171,505 pik.

In 1844 bereikte de uitvoer van koffij, bij geheel vrije beschikking over

het produkt, een cijfer van 75,000 pikols. Zie het boven aangehaalde werk van DE STUERS, pag. 177.

Over de verbeterde kwaliteit van die koffij, als een gevolg van de bereiding onder toezigt der ambtenaren, wordt niet gehandeld; doch voor de Sumatra-koffij, die thans door het Gouvernement met *f* 9, de pikol aan de inkoops-pakhuizen wordt betaald, ontving de planter destijds en nog in 1847 slechts vijf of zes gulden voor dezelfde hoeveelheid op hare bazars.

De invoer van Gouvernements zout, in kojans van 30 pikols van 125 Amst. ponden, bedroeg in

1857.	1858.	1859.
1886½.	1774½.	1791.

Volgens DE STUERS bedroeg die invoer, in 1844, eene hoeveelheid van 1824 kojans.

In de noordelijke havens van Sumatra, Si Boga, Baros en Singkel wordt het zout, tegen een inkomend regt van een gulden per pikol, vrij ingevoerd; en die invoer bedroeg in pikols:

1857.	1858.	1859.
13,563½.	21,526.	18,192.

DE STUERS geeft, op pag. 192 van zijn aangehaald werk, ook een staat van baten en lasten van Mei 1819 tot 1844, waaruit onder anderen blijkt, dat nog in 1844 een te kort bestond van *f* 772,792, en thans sluiten de rekeningen van Sumatra's Westkust met een belangrijk batig saldo, en wel:

In 1857.	1858.	1859.
f 3,227,099.	*f* 2,191,231	*f* 1,528,805.

Nopens den invoer van lijnwaden kunnen geene naauwkeurige opgaven worden gedaan; de oorzaken daarvan zijn dezelfde, die door den heer H. MULLER, in de *Economist* van Mei 1860, pag. 201, zijn aangegeven.

Mogt ik met dit opstel, van welks gebrek in stijl en taal ik ten volle overtuigd ben, iets bijdragen, om de kennis van een onzer kostbaarste bezittingen te vermeerderen, dan zou de moeite, welke mij de zamenstelling heeft gekost, ruimschoots beloond worden.

Plan van afschaffing der heerediensten in Mandaheling en Ankola.

Wij laten thans de memorie, waarover wij in ons vorig artikel, op blz. 39 spraken, hieronder volgen. Zij is opgemaakt met het oog op art. 55 en § 5 van art. 56 van het *Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië.*

Geene voldoende bescherming kan aan de inlandsche bevolking tegen de willekeur harer hoofden verleend worden, of zij moet worden voorafgegaan door het verbod, dat geene gedwongen diensten van de bevolking door hare hoofden zullen mogen worden gevorderd.

De bezwaren, welke aan eene voortdurende ontwikkeling van de verpligte kulturen en van den vrijen arbeid in den weg staan, zijn de verpligte diensten door de bevolking te verrigten ten behoeve harer hoofden en ten behoeve van het Gouvernement.

Dat de heerediensten in het oog van den inlander een ondragelijke last zijn, is niet te verwonderen; de geringe man is immers daardoor nimmer meester van zijn tijd; dikwerf gebeurt het, dat hij vrouw of kind, of vader of moeder, verpligt is te huis ziek of hulpeloos achter te laten, terwijl hij uren ver wordt gezonden om een' niet beloonden arbeid te verrigten.

In Europa was het vroeger, zoo lang de wegen door middel van verpligte diensten werden onderhouden, niet anders gesteld. De boer was in sommige streken 151 dagen van het jaar aan het onderhoud van de wegen werkzaam. De arbeider was ook daar afkeerig van den arbeid zonder loon, hij was traag, en die traagheid bragt hij zelfs over wanneer hij zijne eigene velden bewerkte. Intusschen bleven de wegen slecht, en meermalen deed het verschijnsel zich voor, dat, ten gevolge van de moeijelijke gemeenschap, op plaatsen slechts 12 of 14 uren onderling verwijderd, de graanprijzen 200 pCt. verschilden. Nu nog pas een tiental jaren geleden schrijft XAVIER MARMIER, in zijne reis naar de Nijl, omtrent het kostelooze onderhoud der wegen in Hongarijen: „Ik zag 400 boeren aan den weg werken, „en ben verzekerd dat 50 bezoldigde arbeiders in denzelfden tijd meer en „beter werk zouden hebben verrigt."

Ook in Indië wordt door de ondervinding gestaafd, dat vier bezoldigde arbeiders meer verrigten dan twaalf onbezoldigde; immers bij iedere soort van arbeid, hoe gering ook, behoort eene zekere bekwaamheid of handigheid; daarom wordt verdeeling van den arbeid door de staathuishoudkundigen voorgestaan, en daarom ook zal de stratenmaker van ambacht meer en beter werk verrigten, dan de man, die op een afstand van twintig palen wordt opgeroepen en gedwongen om dien arbeid tijdelijk te verrigten.

Is nu een kampong 12 en meer palen van het deel van den weg verwijderd, dat zij moet onderhouden, dan zal een arbeider van de kampong dikwerf vijf of zes dagen uithuizig zijn, voor een' arbeid welke door eenen bezoldigden arbeider in twee dagen zoude kunnen zijn verrigt.

Behalve het onderhoud van de wegen en bruggen, worden ook, tegen betaling, gevorderd van de bevolking de benoodigde koelis tegen 30 duiten per étappe en per babang (vracht). Wordt dit loon tot 50 duiten verhoogd, dan zou men daarvoor vrije menschen kunnen erlangen, en onnoodig ware het om daarvoor menschen aan te houden op de établissementen.

Dit zijn de voornaamste werkzaamheden, welke de bevolking voor het Gouvernement verrigt; doch deze zijn stellig nog minder bezwarend, dan de diensten welke zij aan hare hoofden verpligt is te bewijzen.

Men mag gerust aannemen, dat de bevolking der afdeeling Mandaheling en Ankola gemiddeld 60 dagen 's jaars ten behoeve van hare hoofden en het Gouvernement arbeidt.

Laten wij nu eens trachten aan te toonen, welke voordeelen de bevolking zou kunnen trekken, wanneer die arbeid van 60 dagen werd besteed aan de koffij-kultuur.

De aanleg en het onderhoud eener aanplanting van 100 koffijboomen vereischt, in het eerste jaar, van een huisgezin een arbeid van	20 dagen.
In het 2e jaar voor onderhoud	12 "
" " 3e " oogst men, met een arbeid van 24 dagen, 1/2 pikol koffij	24 "
Van af het 4e tot en met het 8e jaar aan arbeid 's jaars 24 dagen, terwijl men jaarlijks oogst 3/4 pikol koffij	120 "
Over 8 jaren te zamen . .	176 dagen.

of 22 werkdagen 's jaars voor 100 koffijboomen. Een huisgezin zoude dus, in 60 dagen tijds, bewerken 272 koffijboomen.

In deze landen zijn de inkomsten van 100 koffijboomen gedurende acht jaren, als volgt:

Eerste en tweede jaar	Nihil.
Derde jaar	f 4.20
Vierde en volgende jaren à f 6.30 per jaar .	- 31.30
Is . .	f 35.50
Of per jaar . .	f 4.52

dus van 270 koffijboomen ontvangt ieder huisgezin f 11.77 's jaars, zijnde voor de 10,000 huisgezinnen dezer afdeeling f 116,416.00; tevens zoude de schatkist op de meerdere produktie van 20,250 pikols koffij, slechts gerekend tegen een winst van f 10.00 per pikol, f 202,500.00 voordeel genieten.

Deze berekening is in geenen deele te hoog; 100 koffijboomen produceren nog altijd meer dan 75 kati's koffij, en het Gouvernement won in het gepasseerde jaar op de verkochte koffij, in stede van f 10.00, ruim f 18.00 de pikol.

Schaft men echter de heerediensten af, dan zal:

1°. Het onderhoud van wegen en bruggen dienen te worden opgedragen aan bezoldigde arbeiders.

2°. Zal het koeli-loon voor benoodigde transportmiddelen dienen te worden verhoogd, en ten

3°. Zullen de koeria's en kampongs-hoofden zoodanig dienen te worden bezoldigd, dat men van hen goede diensten, trouwe pligtsbetrachting en onthouding van het opleggen van diensten aan hunne onderhoorigen kan vorderen.

Het volgende zoude echter benoodigd zijn, om in een en ander te kunnen voorzien. Voor onderhoud van wegen en bruggen zou men behoeven:

Van af de Rausche grenzen tot aan de klein Mandahelingsche grens, afstand 9½ paal:

1	Mandor		's maands	f 10.00	
2	Timmerlieden	á f 10.00	″	″ 20.00	
17	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 136.00	
					f 166.00

Van af de Oeloesche grens tot Tanah-Batoe, afstand 21 palen.

3	Mandors	à f 10.00	's maands	f 30.00	
6	Timmerlieden	″ ″ 10.00	″	″ 60.00	
50	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 400.00	
					″ 490.00

Van af Sawah-begoe, over Tanah-Batoe, naar Pergabongan, afstand 14 palen.

2	Mandors	à f 10.00	's maands	f 20.00	
4	Timmerlieden	″ ″ 10.00	″	″ 40.00	
20	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 160.00	
					″ 220.00

Van Baroe tot aan paal 157, afstand 7 palen.

1	Mandor	à f 10.00	's maands	f 10.00	
2	Timmerlieden	″ ″ 10.00	″	″ 20.00	
7	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 56.00	
					″ 86.00

Van af Pergabongan naar Goenong Bringien, afstand 9 palen.

1	Mandor	à f 10.00	's maands	f 10.00	
2	Timmerlieden	″ ″ 10.00	″	″ 20.00	
8	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 64.00	
					″ 94.00

Van Pergabongan naar de Ankolasche grens, afstand 19 palen.

2	Mandors	à f 10.00	's maands	f 20.00	
4	Timmerlieden	″ ″ 10.00	″	″ 40.00	
24	Arbeiders	″ ″ 8.00	″	″ 192.00	
					″ 252.00

Van af paal 179 tot aan de Batang-Tabor, zijnde een afstand van 36 palen.

Transportere. . f 1308.00

Per transport. : *f* 1308.00

4 Mandors . . . . à *f* 12.00 's maands *f* 48.00
10 Timmerlieden . . . . „ „ 10.00 „ „ 100.00
60 Arbeiders . . . . . . „ „ 8.00 „ „ 480.00
——— „ 628,00

Van af Padang-Sedempang naar Si-Pirok.

2 Mandors . . . . à *f* 10.00 's maands *f* 20.00
6 Timmerlieden . . . . „ „ 10.00 „ „ 60.00
24 Arbeiders . . . . . . „ „ 8.00 „ „ 192.00
——— „ 272.00

Van Telang naar den grooten weg in klein Mandaheling en verder naar Kota-Aidang.

1 Mandor . . . . à *f* 10.00 's maands *f* 10.00
2 Timmerlieden . . . . . „ „ 10.00 „ „ 20.00
10 Arbeiders . . . . „ „ 8.00 „ „ 80.00
——— „ 110.00

Van Moeara Sipongi naar Pakanten.

1 Mandor . . . . à *f* 10.00 's maands *f* 10.00
5 Arbeiders . . . . „ „ 8.00 „ „ 40.00
——— *f* 50.00

Een hoofd-mandor voor klein Mandaheling . . . . „ 20.00
Een hoofd-mandor voor groot Mandaheling . . . . „ 20.00
„ dito „ Ankola . . . . „ 20.00
„ Inlandsche administrateur te Perga bonga . . . . „ 35.00
f 2463.00

20 pCt. voor gereedschappen en onvoorziene uitgaven, het hernieuwen van groote bruggen en verbeteringen . . . . „ 492.60

Totaal 's maands benoodigd . . . . *f* 2955,50

Of *f* 35,467.20 's jaars voor het onderhoud van alle bruggen en wegen.

Voor de afdeeling Mandaheling zoude het volgende benoodigd zijn, om alle hoofden ruim te bezoldigen, waarvoor zij afstand zouden moeten doen van alle door hunne onderhoorigen hun te bewijzen diensten of te verrigten werkzaamheden:

Voor den Jang di Pertoean van Kota Siantan, verhooging van zijn traktement tot *f* 300.00 in de maand, dus *f* 150.00 's maands of in het jaar . . . . *f* 1,800.00

Voor 12 koeria's of distrikts-hoofden verhooging ieder tot *f* 80.00 's maands, dus eene vermeerdering van *f* 60.00 in de maand ieder, maakt te zamen *f* 720.00 's maands en in 't jaar. „ 8,640.00

131 kampongshoofden, waarvan:

60 op *f* 20.00 's maands à *f* 1200.00 per jaar . . . . „ 14,400.00
40 „ „ 30.00 „ „ „ 1200.00 „ „ . . . . „ 14,400.00
31 „ „ 40.00 „ „ „ 1240.00 „ „ . . . . „ 14,880.00

Totale vermeerdering van bezoldiging der hoofden . . . *f* 54,120.03

Hierbij gevoegd:

Voor onderhoud van wegen.	f 35,467.20
〃 misrekening vermeerderd met	〃 500.00
Totaal	f 90,087.20

De bezoldiging op te geven voor de Ankolasche hoofden, is voor als nog moeijelijk; deze zoude echter geen som van f 15,000.00 te boven gaan; en dan verkrijgt men een totale vermeerdering van jaarlijksche uitgaven van f 105,087.20; daarentegen zou de winst op den verkoop der meerdere koffij, volgens vorenstaande aantooning, niet minder dan 2 of 300,000 gulden bedragen.

De Jang di Pertoean van Kota Siantan heeft een grooten invloed in Mandaheling; het bestuur zal staatkundig handelen, dit uitmuntend hoofd meer en meer aan zich te verbinden, en daarom is zijne bezoldiging van f 300.00 's maands niet te hoog gesteld.

Voor de koeria-hoofden is een bezoldiging gesteld van f 80.00 's maands. Aan de nieuw benoemden zoude men kunnen toeleggen f 60.00, en om de drie jaren dat traktement met f 10.00 verhoogen, als eene belooning voor getrouwe pligtbetrachting.

Voor de kampongshoofden zijn gesteld drie klassen:

De eerste klasse zijn die met eene talrijke bevolking,

De tweede met een middelmatig aantal zielen, en

De derde met eene kleine bevolking.

Tot aanmoediging zoude echter goede, getrouwe en langdurige diensttijd aanspraak kunnen geven, om de tweede als de eerste en de derde als de tweede klasse te bezoldigen.

PENJABONGAN,
23 Mei 1856.

A. P. GODON.

Het bouw-departement in Nederlandsch Indië.

Eenige dagen geleden las men in het *Bataviasch Handelsblad*, dat in ons Indië 2 pCt. van al de inkomsten voor het bouw-departement worden besteed, dat dit in Britsch-Indië 6 pCt. bedraagt, en dat de brave heer MONEY dit als argument bezigde voor het beweren, dat die tak van de dienst dus bij ons beter in orde was dan in Britsch-Indië en daarom navolging verdiende. *Kassian!* wat slaat die brave man den bal mis! Dat zal ik aanstonds aantoonen. Dat het personeel, ofschoon uit zeer bekwame en ijverige ambtenaren bestaande, geheel onvoldoende is, werd reeds betoogd; om het nog duidelijker aan te toonen zal ik de residentie Banjoemas als voorbeeld nemen.

Het personeel van den waterstaat bestaat daar uit: *a een* aspirant-ingenieur, eerstaanwezend ingenieur der residentie, *b een* opzigter 3e klasse en *c drie* werkbazen op daggeld.

Er zijn, buiten de hoofdplaats en afdeeling Banjoemas, nog 4 afdeelingen, waarvan drie door assistent-residenten, en een door een kontroleur beheerd worden. De landsgebouwen, ter hoofdplaats Banjoemas en in de afdeeling van dien naam, bestaan uit:

a Een residentie-huis en bijgebouwen, waaronder kantoor, geld- en wacht-kamer enz., *b* een regents woning en bijgebouwen, *c* een kontroleurs huis, woning en bijgebouwen, *d* eene kazerne en stalling voor de djajangsekars, *e* eene kazerne en stalling voor de pradjoerits, *f* een gevangenis, *g* een schoolgebouw voor Europeanen, *h* een schoolgebouw voor inlanders, *i* een telegraaf-kantoor en woning voor den telegraphist, *k* drie koffij- en twee indigo-pakhuizen, *l* drie brandspuit-huisjes, *m* een zoutpakhuis en *n* drie opzieners woningen voor de indigo-kultuur, te zamen 19 gebouwen.

In de afdeeling Tjilatjap zijn:

a Een assistent-residents-woning met bijgebouwen, kantoor, geldkamer enz., *b* een regentswoning met bijgebouwen, *c* een kontroleurs woning met bijgebouwen, *d* een telegraaf kantoor met een woning voor den telegraphist, *e* een kazerne voor de pradjoerits, *f* twee gevangenissen, een tijdelijke en een permanente, *g* een tolkantoor, *h* laadhoofden, *i* produkten-pakhuizen voor 150,000 pikols, *k* een zoutpakhuis, *l* twee kaneelpakhuizen, *m* drie opzienerswoningen voor de kaneel, *n* twee binnenlandsche koffijpakhuizen; dus te zamen 18 gebouwen.

In de afdeeling Poerwokerto zijn:

a Een regentswoning, *b* een kontroleurs woning, *c* vier opzieners woningen voor de indigo, *d* een kazerne voor de pradjoerits, *e* een indigo-pakhuis, *f* drie koffij-pakhuizen; te zamen 11 gebouwen.

In de afdeeling Poerbolingo zijn:

a Een assistent-residents woning, met bijgebouwen, kantoor, geldkamer enz., *b* een regents woning, *c* twee kontroleurs woningen, *d* een koffij-tevens indigo-pakhuis, *e* twee koffij-pakhuizen, *f* een woning voor den assistent der indigo-kultuur, *g* vijf woningen voor opzieners der indigo-kultuur, *h* een schoolgebouw voor Europeanen, tijdelijk, *i* een school-bijgebouw voor inlanders, *k* een gevangenis; dus te zamen 16 gebouwen.

In de afdeeling Bandjernegara zijn:

a Een assistent-residents woning en bijgebouwen, geldkantoor enz., *b* een regents woning en bijgebouwen, *c* een kontroleurs woning en bijgebouwen, *d* een gevangenis, *e* een zout-pakhuis, *f* zes koffij-pakhuizen, *g* een kazerne voor de padjoerits, dus te zamen 12 gebouwen.

Daarbij komen nog ongeveer 80 indigo-fabrieken, die in de afdeelingen Banjoemas, Poerbolingo en Poerwokerta verspreid liggen, en eenige kaneel-fabrieken in de afdeeling Tjilatjap.

De aspirant-ingenieur met het weinige personeel moet dus zorgen, dat er ten minste, want ik zal er wel hier of daar een vergeten hebben, 160 gebouwen in goeden staat blijven.

Daarvoor moet hij *alleen*, zonder de minste hulp, al het schrijfwerk verrigten, begrootingen opmaken, teekeningen indienen, jaarlijksche opname doen, kommissiën verrigten enz.; en bovendien is hij brandspuitmeester en landmeter.

Is het te verwonderen, dat, met de meest mogelijke aktiviteit, het onmogelijk is, aan alles te voldoen? Maar nog zoude het mogelijk zijn, dat alles goed ging, als men op het hoofdbureau te Batavia niet zeer dikwijls door gebrek aan fondsen genoodzaakt was, om de zaken slepende te houden.

Op alle begrootingen wordt zooveel mogelijk geschrapt; de gebouwen zijn dan ook, dewijl er sedert jaren geene voldoende fondsen zijn toegestaan, in een allererbarmelijksten staat. Ik wil hiervan eens een relaas geven, en laat men maar een kommissie benoemen om de waarheid te konstateren.

Van de hoofdplaats Banjoemas, die door de overstrooming zeer geleden heeft, zal ik maar niet spreken; er zijn dertien begrootingen ingediend voor zware reparatien aan de gebouwen, tot een gezamenlijk bedrag van *f* 55,000. Wordt dat toegestaan dan zal dat in orde komen.

Maar nu de plaatsen, die niet van de overstrooming geleden hebben en in orde konden zijn, als er de noodige fondsen beschikbaar waren gesteld en bij tijds toegestaan, als:

Te Tjilatjap is 1. een tijdelijke gevangenis, zoo ongezond, dat van tijd tot tijd de gevangenen er dood in gevonden worden; dit gebouw is van bamboe; hier zijn soms 800 of 900 kettinggangers; 2. een tijdelijk tolkantoor; 3. tijdelijke laadhoofden; 4. een tijdelijk zoutpakhuis; 5. twee tijdelijke sluisen die niet deugen, en 6. een tijdelijk telegraaf-kantoor. Wanneer zullen deze tijdelijke gebouwen met permanente verwisseld worden? Waarschijnlijk als men het „batig slot" in Nederland niet meer noodig heeft; dus hebben misschien onze achter-kleinkinderen hoop die te zien. Dat die tijdelijke

gebouwen zoo veel aan reparatie kosten, behoeft geen betoog, daar zij uit slechte materialen zijn zamengesteld (wild hout en bamboe), en dus aanhoudend door ongedierte vernield worden.

Te Poerwokerto is het volgende. *a* Sedert 16 of 18 jaren staat daar een kontroleurs woning, maar tot nu toe zonder bijgebouwen; *b* eene opzieners woning der indigo-kultuur is in April 1858 verbrand, en nog niet vernieuwd; *c* een andere opzieners woning is geheel vernield door witte mieren en moet noodzakelijk vernieuwd worden; *d* de twee anderen moeten, om ze voor geheele instorting te bewaren, eene zeer zware reparatie ondergaan, en met pannen worden gedekt; van bijgebouwen bij die woningen is nimmer sprake geweest; ze hebben *nimmer* bestaan; *e* sedert 1857 is de kazerne der pradjoerits ingestort en hebben de manschappen, met hunne wapens, kleederen en ledergoed, hunnen intrek moeten nemen in een gamelan-huisje op de alon-alon; *f* het indigo-pakhuis, voor ongeveer 25 jaren door de bevolking gebouwd, is geheel vernield door witte mieren en moet noodzakelijk vernieuwd worden; *g* voor de koffijpakhuizen worden nimmer voldoende fondsen te goed gedaan voor gewoon onderhoud; de bevolking krijgt wat het gouvernement geven wil, en het overige moet, bij wijze van heeredienst, verrigt worden; dat wordt wel niet gelast, maar voor de materialen kan maar zoo weinig betaald worden, dat het bespottelijk is te beweren, dat niet ³/₄ gedeelte onbetaald blijft. Dit is ook voor alle de andere afdeelingen het zelfde geval.

Te Poerbolingo vindt men dezen toestand. De assistent-resident bewoont sedert twee jaren een bamboe-hut; het huis is afgekeurd, geheel onbruikbaar en moet allernoodzakelijkst vernieuwd worden. Alle de woningen van de opzieners der indigo-kultuur, bestaande uit bamboe-hutten, afgekeurde onbruikbare koekralen enz., moeten vernieuwd worden; de bewoners moeten met vrouwen en kinderen in warongs en hutten hun fortuin zoeken; er zijn hieronder huizen, die sedert 4 jaren afgebroken zijn en nog niet vernieuwd, zoo als te Bobotsari. Een schoolgebouw bestaat er niet; de gevangenis is niet voldoende; er is ook geen woning bij voor den cipier; de kazerne der pradjoerits is ellendig, en de woning van den instrukteur der pradjoerits is in 't vorige jaar ten koste der bevolking vernieuwd.

Te Bandjarnegara is het aldus gesteld. De regentswoning is door de bewoners verlaten en staat op 't invallen; het zoutpakhuis is eene lange loots, zamengesteld uit bamboe en wild hout, dat altoosdurende reparatie vereischt; de kazerne der pradjoerits, in de benting, bestaat uit de zelfde materialen en kost zeer veel aan onderhoud; de koffijpakhuizen worden met kunst en vliegwerk aan elkander gehouden; zes jaren geleden hadden ze reeds moeten vernieuwd worden, maar er zijn geen materialen.

Zie daar nu den waarachtigen staat van 's lands gebouwen in de residentie Banjoemas, en wie en wat is de oorzaak dat deze gebouwen zich in dien staat bevinden? Dit zal ik nu uitleggen.

Vooreerst. De ingenieur is jaarlijks in kommissie, om den staat van 's lands gebouwen op te nemen, met de kontroleurs van iedere afdeeling.

Deze twee ambtenaren onderzoeken ieder gebouw naauwkeurig, teekenen aan wat er aan ontbreekt, vragen de bewoners naar de gebreken, en maken te huis komende hunne proces-verbalen en begrootingen op. Hierbij wordt de meeste spaarzaamheid, wat de fondsen aangaat, in acht genomen, en wanneer nu alle die staten, die te zamen *een riem papier* (geen kleinigheid) uitmaken, zijn opgemaakt, worden zij door tusschenkomst van het hoofd van het bestuur naar de direktie van burgerlijke openbare werken opgezonden. In de maand Februarij van ieder jaar worden bij gouvernements besluit deze begrootingen vastgesteld, maar *nimmer* staat men de fondsen toe, die gevraagd worden; altijd is er meer dan de helft op geschrapt, zonder dat de schrapper weet of hij geen „bokken" schiet; want het is toch rationeel, dat degene, die in kommissie zijn, weten welke fondsen noodig zijn, beter dan een man, die te Batavia op het bureau zit, en nooit de residentie, laat staan de gebouwen waarvan sprake is, gezien heeft. Het gevolg van dit schrappen is, dat de fondsen, die reeds zoo zuinig mogelijk berekend zijn, geheel onvoldoende worden. Een klein gebrek, dat, als er geld was, dadelijk had kunnen hersteld worden, blijft nu in dien toestand en verergert natuurlijk in het loopende jaar zoo, dat, bij de volgende kommissie van onderzoek, de toen ter tijd kleine reparatie eene zware reparatie wordt. Kon men dan nog maar dadelijk over de noodige fondsen beschikken, maar dat duurt weer een jaar, en zoo beloopt eene reparatie, die primitief met weinige guldens te verhelpen was, later eenige honderden.

Ten tweede. In de residentie Banjoemas is geen goed timmerhout voorhanden; alle de gebouwen worden gemaakt van wilde houtsoorten, die na verloop van 7 of 10 jaren geheel door ongedierte vernield zijn. Door den ingenieur is voorgesteld om te Tjilatjap een houtstapel-plaats, uitsluitend voor het civiel bouw-departement, aan te leggen; maar de heeren te Batavia hebben, in hunne hooge wijsheid, bepaald, dat het onnoodig was, en daarom wordt op de oude wijze in de benoodigde houtwerken voorzien, en zal het altijd een onvoldoende stand van zaken blijven (alias „knoeiboel").

Ten derde is het personeel van den waterstaat en van 's lands gebouwen geheel onvoldoende. Een aspirant-ingenieur in eene residentie, waarin de gebouwen, zooals van Tjilatjap naar Pagentan, 75 palen lengte en van Banjoemas naar Tjabijana 28 palen breedte uit elkander liggen, is het onmogelijk, om alles naar behooren na te gaan. Als hij niets te doen had dan zijne schrijverij, dan kon, maar met moeite, alles misschien bijgehouden worden, ofschoon er allernoodzakelijkst een goede klerk moest wezen; maar om *alleen* te schrijven en dan nog dagen achtereen in een wagen of te paard te zitten is onmogelijk.

Ten vierde moest ten minste in iedere afdeeling een opzigter van den waterstaat permanent aanwezig zijn, zoodat deze belast kon worden met het uitvoeren der werken. Aan 5 opzigters heeft de residentie Banjoemas niets te veel. Tjilatjap zoude er zeer gevoegelijk twee kunnen gebruiken en Poerbolinge ook. Onder de tijdelijke opzigters zijn enkele goede, maar

het grootste gedeelte deugt niet veel. Lees daaromtrent eens het ingediende verslag van den ingenieur van Bagelen over 1860.

Als ik soms de nieuwsbladen nalees, dan sta ik doorgaans verbaasd over de weinige konsekwentie, die er bij de menschen is. Te 's Gravenhage bijvoorbeeld moet *een*, zegge *een* gebouw, gerepareerd worden; dat kost eenige duizenden; en daarmede bemoeijen zich, ofschoon het alleen den ingenieur, den timmerman en den metselaar aangaat, zelfs de minister en onze wakkere volksvertegenwoordiging. Voorzeker, wel een bewijs, hoe weinig zij te doen hebben, of liever, dat de vergadering alleen bespeurt, wat in hare onmiddelijke omgeving gebeurt; want van eene zaak, zooals het bouw-departement in Nederlandsch Indië, dat over millioenen loopt, neemt niemand notitie.

De ambtenaren van het bouw-departement voeren den titel van „ingenieurs van den waterstaat en der burgerlijke openbare werken." Als men bovenstaand relaas gelezen heeft, kan men, zonder de aktiviteit van die ambtenaren in het minst te kort te doen, gerust besluiten, dat, daar zij zooveel met de gebouwen te doen hebben, de waterstaat geheel ten achteren ligt. Het gevolg daarvan is, dat, als er eene waterleiding moet opgemeten worden, er een ingenieur voor die zaak van Batavia moet komen, wanneer er namelijk een disponibel is. Daardoor wordt het werk zeer vertraagd, want als het voorstel van dergelijke zaak onmiddelijk kon onderzocht worden, zoude het Gouvernement een voordeel van eenige honderd duizenden 's jaars aan landrenten genieten, daar het water, dat nu nog overal nutteloos wegvloeit, dan bij tijds op de velden die het noodig hebben konde gebragt worden; zoo zijn er belangrijke waterwerken jaren lang zonder uitvoering gebleven, uit gebrek aan personeel dat de uitvoerbaarheid kon konstateren.

't Is echter wel gemakkelijk eene zaak te kritiseren, maar mij dunkt men is dan ook verpligt, zooveel mogelijk het middel aan te geven, om in de bestaande orde van zaken verbetering aan te brengen.

Alles zoude nog gaan, en de ingenieurs zijn knap en voldoende berekend voor hunne taak, maar het groote euvel, waaraan in Indie zooveel mank loopt, en ook in dit geval, is de omslagtige wijze van werken en de onophoudelijke schrijverij.

Als toch een persoon, zooals een ingenier, 5 of 6 riem papier vol schrijft in één jaar, kan men nagaan, hoeveel papier er in alle de residentiën en op de hoofd-bureaux beschreven wordt; hierin nu zoude men eene groote vereenvoudiging kunnen brengen.

Bij ieder gebouw, dat zware reparatie vereischt, moet, behalve de begrooting van kosten, eene teekening van het gebouw worden overgelegd. Als nu die begrooting gearresteerd is, dan komen teekening en begrooting terug en wordt zij uitgevoerd. Als het werk gedaan is worden die papieren gedeponeerd; niemand ziet er meer naar om; bij het schoonmaken van het kantoor raakt zulk een teekening ligt verloren, en men is genoodzaakt om, bij de eerstvolgende zware reparatie, weder eene teekening te maken. Als

het nu maar *één* gebouw gold, dan zoude het niets zijn, maar er zijn in iedere residentie tusschen de 100 en 200 lands gebouwen, die dat zelfde achtereenvolgend kunnen noodig hebben. Mij dunkt dat moest veranderd worden op de navolgende wijze.

Vooreerst. Er moeten drie ingenieurs, goede vlugge teekenaars, belast worden met het maken van eene atlas, voor iedere residentie. In deze atlas moeten opgenomen worden: de teekeningen van alle de bestaande gouvernements werken, zooals zij, in geval van eventuëele zware reparatiën, altijd moeten worden overgelegd bij iedere begrooting, en voorts alle de normaal-projekten, zoowel van woningen als van pakhuizen en andere gebouwen.

Deze atlas, waarvan iedere kaart een nummer heeft, moet gedeponeerd zijn op het residentie-bureau, en een kopij van alle die kaarten, ook als atlas ingenaaid, moet op het hoofd-bureau der burgerlijke openbare werken te Batavia zijn. Dan heeft de ingenieür, bij het opmaken van zware reparatiën of vernieuwingen, alleen van buiten op de begrooting te zetten, „zie atlas nº. *zooveel*," en behoeft hij geene kaarten van bestaande gebouwen meer te teekenen.

Ten tweede. Ieder atlas moet vergezeld gaan van een velletje papier, in 8ten gevouwen en als boekje ingenaaid, waarin afdeelings-gewijze alle de analyses der arbeidsloonen en materialen zijn opgenomen, zooals de betalingen in die afdeeling dat jaar gedaan worden. Jaarlijks, *als het noodig is* wegens verandering van werkloonen of materialen, moet de ingenieur een nieuw boekje inzenden. Zijn de veranderingen niet noemenswaardig, dan kan de aanteekening daarvan bij de direktie met rooden inkt plaats hebben, zoodat het boekje niet verwisseld behoeft te worden. De oude boekjes worden dadelijk vernietigd om verwarring voor te komen. Men zal dan niet meer noodig hebben boekdeelen te schrijven over de begrootingen en kan volstaan met bij voorbeeld:

„A. Graafwerk 300 kub. el, An: 3, a *f* 2.50. . . . . *f* 750.00

„B. Timmerwerk, na gespecificeerd te hebben welke houtwerken er noodig zijn, kub. ellen, zie An: 5 . . . . 350.00

„Arbeidsloon kub. ellen, zie An: 6 . . . . 30.00

Iedere begrooting zal dan bestaan uit hoogstens 2 velletjes papier, en zoo zal er zeer veel geschrijf worden voorkomen, en ook veel geknoei, want nu worden ieder oogenblik de arbeidsloonen veranderd. Naarmate het hoofd van de afdeeling den vrijen arbeid al of niet genegen is, zijn de werkloonen hooger of lager. En wat wil de ingenieur doen, als hem door den ambtenaar heden gezegd wordt; de koeli-loonen zijn 25 centen per dag, — en over acht dagen, als er een ander komt die zegt: ik kan geen koeli krijgen minder dan 30 centen. Ten minste zouden, door de bovenstaande regeling, de werkloonen voor een jaar bepaald zijn, en zonder geldige redenen niet meer kunnen veranderd worden. En wat zoude zulk eene regeling gemakkelijk zijn voor het verifiëren op het hoofd-bureau! hoeveel tijd zoude er niet gespaard worden die thans verloren gaat, door het onophoudelijk heen en weer zenden der stukken, om kleinigheden zooals „om

die kazerne behoort geen muur," „dat bijgebouw heeft een kamer te min" enz. Als de teekening eenmaal bestond, behoefde men nimmer iets te vragen. Als de ingenieur der residentie eene teekening ten behoeve van eenig werk noodig heeft, dan is het niet meer dan een uur werk, op het residentie-bureau eene kopij van die teekening te maken, die ook zoo heel netjes niet behoeft te zijn, daar hij voor eigen gebruik dient („time es money)".

Dat zijn dunkt mij twee hoofdpunten. Daartoe zou de wil van den direkteur der openbare werken voldoende zijn. Aan hem, die ze in werking wil brengen, blijft het overgelaten, de nadere regelingen te maken; en als men rekent dat drie ingenieurs dit werk gemakkelijk voor Java en Madura in drie jaren kunnen ten uitvoer brengen, als men berekent dat zij ongeveer vijf maanden voor iedere residentie zouden besteden, dan kan men wel nagaan, hoe spoedig dat werk behoorlijk kon geregeld worden. En 't is te meer zaak op die wijze het werk te vereenvoudigen, omdat vermeerdering van personeel werkelijk noodig is, maar nog wel eenigen tijd onder de vrome wenschen zal blijven en van het „batig slot" afhankelijk zal zijn.

Men geloove niet, dat hetgeen hier boven van de residentie Banjoemas gezegd wordt, alleen op die residentie toepasselijk zou zijn; neen, overal, in alle de residentiën, is het hetzelfde geval in meerdere of mindere mate. Laat men het maar onderzoeken; de oorzaak van dezen stand van zaken is en blijft dezelfde, namelijk dat, „sedert de bevolking is vrijgesteld van „het leveren der materialen voor niet in heeredienst, er niet een jaar „voldoende fondsen zijn toegedaan, om de menigte van bestaande landsge- „bouwen in goeden staat te houden, en dat het personeel veel te klein is „voor de menigte van verschillende werken die te verrigten zijn.

September 1861. X.

Hoe een oud-student de lessen van een hoogleeraar bewaarheid vond op Java.

Het volgende is een extrakt uit een partikulieren brief, geschreven door een oud-student der Delftsche akademie, uit de residentie Samarang; en hij is nog van zeer verschen datum, want hij is gedagteekend: „26 October 1861". 't Komt ons voor eene zeer nuttige bijdrage te zijn voor de, overigens thans algemeen erkende, waarheid, dat men te Delft zeer mooije kollege's kan geven „over het Mohammedaansche regt", maar dat aanstaande Indische ambtenaren daar bitter weinig praktisch nut van hebben.

Ik wensch u geluk met den goeden uitslag van uw eindexamen en hoop u hier spoedig weder te zien. 't Zal u, bij uw komst in de binnenlanden, wel gaan als mij en al de overige ambtenaren van Delft, die door de Mohammedaansche lessen van onzen Delftschen professor met eene glad verkeerde voorstelling van de Javanen op Java aankwamen. Om u een weinig voor te bereiden, wil ik u het een en ander mededeelen omtrent de *zoogenaamde* Mohammedaansche godsdienst en gebruiken der Javanen, gelijk ze werkelijk bestaan. Er zijn enkele instellingen op Java, die met de Mohammedaansche overeenkomen, maar deze zijn zeer weinig in getal en hebben geen diepen wortel gevat. Later hoop ik wel eens de gelegenheid te zullen hebben, om deze enkele punten mondeling met u te verhandelen. Ik stel mij voor het oogenblik slechts ten doel, om u in 't kort aan te toonen, hoe weinig den Javaan de naam van Mohammedaan toekomt.

Denk dan in de eerste plaats niet, dat de vrouwen op Java sluijers dragen, gelijk dit in Mohammedaansche landen plaats heeft. De Javaansche vrouwen, en vooral zij die er goed uitzien, worden veel te gaarne opgemerkt, dan dat zij haar schoonheid met een sluijer zouden bedekken. Stel u ook niet voor, dat de Javaan geen hond durft aanraken. De Javaansche dessa's zitten vol honden. Elk Javaansch huisgezin heeft een of meer van die, volgens de Mohammedaansche godsdienst, *onreine* dieren. Gelijk gij te Delft geleerd hebt, mag een Mohammedaan geen hond aanraken, of hij moet zich onmiddelijk gaan wasschen, om zich te zuiveren van de onreine smet. Op Java, waar niet zelden een hond door een Javaan gestreeld en aangehaald wordt, bestaat van die wassching niets. Wat men ons op de schoolbanken te Delft ook moge leeren, de honden eten hier niet te min familiaar uit het rijstblok, dat zij schoon uitlikken, en nimmer zal een Javaan zijn rijstblok wasschen. Wel is waar beschouwt hij een

varken voor onrein, maar toch leeren bij voorbeeld de Javaansche bedienden bij Europeanen varkensvleesch al spoedig met smaak eten. Dat hier een varken voor onrein gehouden wordt is overeenkomstig een dier weinige Mohammedaansche voorschriften, welke ik boven bedoelde en die op Java, wel niet diep, maar toch eenigzins zijn doorgedrongen.

De Javanen en velen hunner luije priesters aanbidden heilige plaatsen, graven, boomen, bergen, oude Hindoe-beelden en vervallen tempels, en bezweren enkele natuurverschijnselen, als: Zons- en Maans-verduistering, kometen, enz. ook wel geesten van afgestorvenen. Ze zijn dus afgodendienaars en geesten-bezweerders, hetgeen lijnregt in strijd is met de leer van MOHAMMED.

Legenden van MOHAMMED en zijne eerste volgelingen kennen de Javanen niet. Ze zijn ook volstrekt onbekend met de levensgeschiedenis van dien man, en bekreunen er zich volstrekt niets om. De Javanen spreken onder elkaâr nooit over MOHAMMED, maar wel, en zelfs met eerbied, over de helden en goden van Hindoe-oorsprong. Bij de vertooning der Javaansche wajang wordt nooit iets anders voorgesteld, dan de geschiedenis van de Hindoe-goden en beelden. Dit vermaak zou aan een echten Mohammedaan streng verboden zijn. Het wajang-tooneel, waarop uitsluitend gesneden beelden voorkomen, is geheel anti-Mohammedaansch.

Wat een waren Mohammedaan bijzonder kenmerkt is zijn verpligte haat tegen alle ongeloovigen (christenen). Maar ook dit kenmerk van het Mohammedaansch geloof faalt op Java. Integendeel zijn de bewijzen ontelbaar voorhanden, dat de Javanen, bij regtvaardige en billijke bejegening, zich met een onbeperkt vertrouwen aan Europeanen hebben gehecht, en niet zelden hun leven voor hen in de waagschaal hebben gesteld en opgeofferd. De Javanen beschouwen ons, Christenen, als hun meerderen en hebben de overtuiging, dat onze beschaving en ontwikkeling, evenzeer als onze regeerkunst, zeer verre die van de Aziatische overtreft. En dit zou men immers van een werkelijk Mohammedaansch volk niet kunnen verwachten!

Het Mohammedaansche wetboek van koophandel wordt door geen enkelen Javaan gevolgd, en, zonder slag of stoot, met ter zijde stelling van alle Mohammedaansche begrippen en voorschriften, heeft het Gouvernement de Europesche strafwet op den Javaan toepasselijk gemaakt. Zou een Mohammedaansch volk zich op die wijs, zonder den minsten tegenstand, door christenen de wet laten voorschrijven? Zeker niet! Maar de Javaan is ook geen waar Mohammedaan, hij is het slechts in naam, omdat het Gouvernement hem zoo gelieft te noemen. Maakte het Gouvernement de bepaling, dat voortaan geen Javaan in Gouvernements dienst zou worden toegelaten, zonder vóóraf tot het christendom te zijn overgegaan, dan lieten ongetwijfeld, welligt op weinig uitzonderingen na, de meeste regenten en andere Javaansche hoofden hun kinderen christenen worden. Dit zouden zij doen, zonder zich het minst om MOHAMMED te bekommeren.

De Koran werd vroeger op Java niet anders aangetroffen dan in de Arabische taal, die de Javaansche priesters hadden leeren lezen, zonder er

een woord van te begrijpen. Nu pas een jaar of drie geleden is de Koran vertaald geworden in het Maleisch en in het Javaansch. Of dit geschied is *op last* van het Gouvernement, kan ik u niet verzekeren, maar wel, dat het Gouvernement onstaatkundig genoeg geweest is, *om eenige exemplaren van dien vertaalden Mohammedaanschen Bijbel gratis onder de Javaansche hoofden te verspreiden.* Het gevolg hiervan zal zijn, dat die hoofden den Koran leeren begrijpen, dat de verderfelijke invloed van de Mohammedaansche godsdienst zich nu meer op Java zal doen gevoelen, en dat eindelijk de Javanen tot Mohammedanen zullen gevormd worden.

Zijn de ambtenaren, die het Gouvernement dezen hoogst gevaarlijken maatregel hebben voorgesteld, geheel onbekend geweest met MOHAMMEDS leer en voorschriften? Men zou 't bijna veronderstellen, want zij kunnen hiermede toch den langzamen maar zekeren ondergang van onzen morelen invloed, en gevolgelijk de vernietiging van al ons gezag op Java, niet op het oog hebben gehad. Of zien wij hier den invloed van de Delftsche theorie, dat de Javanen Mohammedanen zijn en Mohammedanen behooren te blijven?

Het eenige wat nu nog gedaan kon worden, om het hierdoor gestichte kwaad te vergoeden, zou bestaan in het oprigten van goede scholen, waar de Javaansche kinderen uit gemakkelijk verstaanbare, populair-wetenschappelijke boeken werden onderwezen. Dergelijke boeken vindt men in Nederland in menigte en zouden van Gouvernementswege gemakkelijk in het Javaansch te vertalen zijn. Werd door het Gouvernement voor elke lands betrekkinge en zeker examen van den Javaan gevorderd, en daardoor, naast protektie en geboorte, ook de konkurrentie van anderen toegelaten, het duurde niet lang, of de Javanen, ook van mindere standen, lieten hun kinderen gaarne ter school gaan.

Welk onderwijs ik hier voornamelijk bedoel is de wiskunde (trigonometrie), de praktische landbouwkunde, en de verklaring van de meest algemeene kosmografische en metéorologische waarheden. Hierdoor zou de Javaan leeren denken, zijn hoogst gebrekkige voorvaderlijke wijze van landbouwen leeren verbeteren met het gebruik van doelmatige Europesche werktuigen, en hij zou een verlichter denkbeeld krijgen van den vorm en de gesteldheid onzer aarde, van zons- en maans-verduisteringen, en meer andere zaken, waarvan hij nu nog de meest ongerijmde voorstelling heeft. Om u hiervan een staaltje te geven, behoef ik u slechts te melden, dat de Javaan een maansverduistering toeschrijft aan de door hem veronderstelde omstandigheid, dat de maan op dat oogenblik door een gevleugeld ondier (in het Javaansch „boetô") wordt opgegeten. Om de maan uit den muil van den „boetô" te verlossen, maken de Javanen een groot misbaar, door ieder in zijn rijstblok te slaan en hard te schreeuwen, ten einde dat gedrocht den schrik op het lijf te jagen en op de vlugt te drijven. Al wie bij die gelegenheid blijft slapen zal, volgens het bijgeloof, door het een of ander ongeluk worden getroffen. De Javanen schudden daarom gedurende de verduistering de klapperboomen wakker, op dat de

vruchten niet zouden bederven. Is de verduistering voorbij, dan houdt de Javaan zich verzekerd, dat de „boetô", ten gevolge van al dat rumoer, de maan weder heeft uitgebraakt.

Niet lang geleden hoorde ik een onder zijn gelijken zeer beschaafd regent zeggen, dat de wereld nu wel haast op haar eind moest loopen, daar toch de bevolking overal toenam, en door het vele loopen van de menschen de aarde al meer en meer moest afslijten. De bliksem wordt door vele Javanen beschouwd als veroorzaakt door den engel GABRIËL, die in een knorrige bui door de lucht zweeft en met een zweep van vuur klapt.

De Javaan gelooft ook aan de inkarnatie van de geesten der afgestorvenen. Enkele tijgers en krokodillen zal hij hoog vereeren en met eerbied ontzien, omdat zijn priester hem, bij voorbeeld, heeft wijs gemaakt, dat de geest van een zijner overleden bloedverwanten in een dier monsters verhuisd is. En zoo heeft de Javaan nog duizend andere wanbegrippen, waardoor het zijn priester gemakkelijk valt hem bang te maken en, zoo noodig, tot zijn doel te gebruiken. Al deze denkbeelden zouden bij goed onderwijs al spoedig door meer beschaafde begrippen verdrongen worden. De wetenschap alleen is in staat om het bijgeloof uit te roeijen en om den Javaanschen priester al zijn invloed te benemen. Ook de Koran kan alleen door verlichting en beschaving onschadelijk worden gemaakt. Maar zoo lang de Indische oudgast, — de behoudsman namelijk, — nog wat te zeggen overhoudt, zoo lang zullen ook dergelijke heilzame en humane hervormingen tot de vrome wenschen blijven behooren.

Gelijk gij weet, hebben de meeste mijner kollega's de dienst verlaten. Had men nu uit Nederland al weder „een domper" tot landvoogd hierheen gezonden, ik zou de dienst ook vaarwel zeggen, want voor ons, die te Delft gevormd zijn, is het, in weerwil van de behoudende rigting in het onderwijs aldaar, onder een weifelend en behoudend bestuur niet uit te houden. Ik zal nu nog eerst de bevestiging afwachten van de gunstige verwachtingen, welke men van den nieuwen landvoogd algemeen schijnt te koesteren.

. . . .

. . . .

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Reise nach Java. Erlebnisse auf derselben und Winke über der Militärdienst in der Holländisch-Ostindischen armee, von F. G. STECK, Haubtmann in der Niederländisch-Ostindischen armee, Ritter des Königlich Niederländischen Wilhelmsorden, des Grossherzoglich Hessischen Verdienstordens Philips des Grossmüthigen, Mitglied der naturkundigen Gesellschaft zu Batavia. Darmstadt 1861.

Toen de heer STECK, op ons verzoek, nu eenige maanden geleden *), zijn oordeel bekend stelde over een artikel, voorkomende in „*das Ausland*", eindigde hij zijn opstel met deze woorden; „Ik heb slechts in korte trekken willen aanwijzen, welk eene onjuiste en verdraaide schets het opstel in „*das Ausland*" van den tegenwoordigen toestand der Nederlandsch Indische armée in 't algemeen en der daarbij dienende Duitsche soldaten in 't bijzonder levert. Ik konde en wenschte daarbij niet in nadere bijzonderheden te treden, daar binnen kort een werk van mij in druk verschijnt, dat een waar en trouw beeld van ons Indisch leger zal geven, en dat bepaald geschreven is met het doel, om aan jonge lieden, die daar hunne loopbaan in den militairen stand wenschen te maken, den weg aan te wijzen, dien zij het best te volgen hebben."

Aan deze belofte heeft de heer STECK, door de uitgave van bovengenoemd werk, voldaan. Het hoofddoel van zijn geschrift is vooral vreemdelingen, vooral zijne oude landslieden, Duitschers, die in ons Indië dienst willen nemen, voor te lichten en te regt te wijzen. En hij is daartoe de regte man, want zelf heeft hij die loopbaan van den aanvang afgelegd, zelf is hij te Harderwijk soldaat geworden, heeft de ellende van het leven aldaar, vóór zijne inscheping, maanden lang ondervonden, is in Indië van trap tot trap opgestegen, en nu, een der kundigste, werkzaamste, dapperste en verdienstelijkste officieren van het leger aldaar, met roem overladen, licht hij zijne landgenooten voor met de lessen zijner eigen ervaring.

„'s Morgens ten 10 ure", zoo verhaalt hij, „reed ik in de diligence van Arnhem naar Harderwijk; 's avonds kwam ik er aan en den anderen dag was ik „koloniaal". De Gordiaansche knoop was doorgehakt.

„Had ik toen geweten, wat ik nu in deze bladen wil mededeelen, voorzeker had ik mij menig treurig en kommervol uur bespaard en toch mijn doel bereikt. Vele bittere ervaringen heb ik moeten maken en menigmaal

---

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 23ste jaargang I, 309 enz.

stond ik op het punt van te bezwijken. Gelukkig heb ik een vrolijke inborst, die mij overal doorheen heeft geholpen, terwijl ik zoo velen regts en links van mij zag ondergaan, zoo velen voor wie al de glinsterende luchtkasteelen het een na het ander verdwenen, nog vóór zij het beloofde land, waarop al zijn gouden hoop gebouwd was, hadden betreden.

„Ja, mijne waarde landslieden, hij, die hier komt in de meening, dat hij slechts behoeft te komen, om het geluk, dat hem opwachtte, in ontvangst te nemen, zonder zich meer moeite te geven dan de hand er naar uit te strekken; hij, die nog droomt van goudklompen, die hij vinden zal op de manier van *Robinson Crusoë*, of van een huwelijk met de dochter eens Indischen Nabob's, met plantages en slaven; hij, die zich in zijne verbeelding reeds ziet terugkomen als „de rijke oom uit Indië", precies op het juiste tijdstip, om den neef in schulden van een bankroet te redden of aan de ongelukkige nicht een bruiloft te bereiden — al wie zoo denkt, keere spoedig terug, want niets dan wreede teleurstelling en eindelooze jammer staan hem te wachten.

„Maar hij, die met mannelijke kracht en goeden wil, met grondige kennis en een ijzeren vlijt toegerust, zich in den vreemde den weg tot een doel wil banen, dat tegenwoordig het vaderland dikwijls den kundigsten niet meer kan aanbieden, die kome herwaarts; hem staat nog een rijk en vruchtbaar veld open, dat hem — al zijn 't ook geen schatten — toch zeker een van zorgen bevrijd en dikwerf met eer en roem bekroond standpunt aanbiedt. Voor hem zijn deze bladen geschreven."

Het geschrift bestaat, behalve eene opdragt aan den hertog K. B. VAN SAXEN WEIMAR, vroeger bevelhebber van het Indische leger, en eene inleiding, uit drie afdeelingen. In de eerste, onder het opschrift „*Harderwijk*", wordt het verblijf aldaar geschetst; in de tweede, met den titel van „*De reis naar Indië*", verhaalt hij, zoo wel uit zijne eigen ervaring als uit die van anderen, hoe de soldaat het aan boord heeft op de reis naar Indië; en in de derde, die hij „*Aankomst en eerste gedrags-regelen*" noemt, komen hoogst nuttige mededeelingen en wenken en vele praktische raadgevingen] voor, welke den volontair, dingende naar den rang van officier, een veilige wegwijzer kunnen zijn.

Maar ofschoon dit boekske in de eerste plaats bestemd is voor den Duitscher, die in ons Indisch leger dienst wil nemen, 't heeft niet minder waarde voor den Nederlander, die met dat zelfde doel zich naar Harderwijk wil begeven. Ja, het is eene niet onaangename lektuur voor ieder, die eenig belang stelt in onze koloniën en vooral in het Indische leger. Wij gelooven dus, dat eene vertaling van het geschrift met graagte zal worden ontvangen, en moedigen den uitgever, die het regt van vertaling zich heeft voorbehouden, gaarne aan, om ons die te bezorgen.

Varia.

De uitkomst der beraadslagingen over de begrooting in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is in alle opzigten geweest overeenkomstig onze wenschen. Juist door de houding van de voorstanders der oude koloniale politiek, zoo wel in als buiten de Kamer, is de stemming over het hoofdstuk *Koloniën* eene beantwoording geworden der vraag: zal voortaan eene behoudende stationaire, of eene liberale hervormende rigting, in 't bestuur van Indië worden gevolgd? En het antwoord luidde, met 51 tegen 20 stemmen: eene liberale hervormende rigting!

Al het geschreeuw buiten, al de angstkreeten en klaagtoonen binnen de Kamer, hebben deze uitkomst niet kunnen verhinderen. Slechts twintig leden zijn benaauwd gebleven; al de overigen zijn er openlijk voor uit gekomen, dat de Indische millioenen niet in gevaar worden gebragt, al wil men Indië vooruit brengen op den weg van ontwikkeling.

Wij wenschen Nederland en Indië beiden geluk met deze uitkomst; zij zal strekken, om den band, die moederland en kolonie vereenigt, hechter en duurzamer te maken, om de welvaart van het goede land, aan welks hoofd de Voorzienigheid Nederland heeft geplaatst, op krachtige wijze te bevorderen en te verhoogen, en tevens om het wel begrepen belang van het moederland op hechter en vaster grondslagen te vestigen.

't Schijnt op het oogenblik, dat wij dit schrijven, nog onzeker, welk lot de begrooting van *Koloniën* in de Eerste Kamer zal te beurt vallen. Maar hoedanig de uitslag ook moge zijn, toch maken wij ons in geenen deele ongerust. Wij houden het er voor, dat de Eerste Kamer die begrooting zal aannemen; maar al werd onze meening gelogenstraft, dan nog zou de liberale rigting, door de Regering voorgestaan en in de Tweede Kamer bekrachtigd, door de Eerste niet worden afgebroken. Een beroep van den Koning op het volk zou bewijzen, dat de meening der natie over onze koloniale belangen in overeenstemming is met de 51 vertegenwoordigers, die hunne stem voor de begrooting hebben uitgebragt.

De heer MACKAY heeft, in de zitting van 20 December l.l., eene merkwaardige rede uitgesproken. Dat hij tot de liberale hervormende koloniale rigting behoort,, zou alleen reeds blijken uit de volgende woorden, waarin hij op zeer geestige wijze met die zwakke zielen den draak steekt, die den Minister bestrijden, omdat deze door de vroegere „koloniale oppositie" wordt ondersteund:

„De vorige spreker heeft gezegd: de liberalen houden den Minister voor liberaal; met an-

dere woorden (indien ik mij die uitdrukking mag veroorloven) de liberalen hebben den Minister in hun nest genomen. Maar als ik de Minister was, zou ik mij zeer weinig daarover bekommeren; ik zou niet vragen, waarvoor anderen mij gelieven te houden of te nemen, maar wat ik naar mijne overtuiging ben. Ik heb zelf iets dergelijks ondervonden. Men heeft weleens tot mij gezegd (de spreker uit Almelo gelieve het mij ten goede te houden): gij zijt een soort Hoëvelliaan. Ik heb daarop geantwoord: indien de spreker uit Almelo denkt gelijk de spreker uit Arnhem dan denkt de spreker uit Arnhem gelijk de spreker uit Almelo; en dan zeg ik van mijn standpunt: niet de spreker Mackay is een Hoëvelliaan, maar de spreker van Hoëvell is een Mackaijaan".

Ziedaar de taal van den zelfstandigen man, tegenover de bange verzuchtingen van de beangste zwakhoofden, die, afgaande op de insinuaties en verdachtmaking van belanghebbenden en spekulanten op portefeuilles, zich als het gekrookte riet heen en weer laten slingeren.

Wij deelen niet in de vrees van den heer MACKAY, die hij in de volgende bewoordingen heeft te kennen gegeven.

De derde vrees is het nieuws, dat ik gelezen heb omtrent de komst van den nieuwen Gouverneur-Generaal in Indië. Mij dunkt een Gouverneur-Generaal mag wel met eene zeer bedaarde vlag opkomen, en wat ik van zijne aanspraken gelezen heb is mij nog al voorbarig voorgekomen. Hij heeft, volgens de kouranten, dadelijk een plankje met: „*Verboden wandeling*" weggenomen. Ik geloof, dat er voor een Gouverneur-Generaal zekere verboden paden zijn en dat hij omzigtigheid moet gebruiken. Ik hoop dat hij dit ook doen zal.

De aanspraken, die de Gouverneur-Generaal gehouden heeft, zijn niet door snelschrijvers opgeteekend. Aanspraken moet hij houden; zelfs de goede heer PAHUD hield aanspraken; men is dat van eenen nieuwen Gouverneur-Generaal, als hij voor 't eerst zich aan de autoriteiten enz. vertoont, nu eenmaal gewoon. Maar of die aanspraken nu juist *zóó* zijn gehouden, als de couranten ze ons mededeelen, dat is moeijelijk te beoordeelen, en gevaarlijk is het, al dadelijk, op grond daarvan, te veroordeelen.

Overigens verwachten wij, dat de heer SLOET, in weerwil van zijn toeschietelijk, open en rond karakter, veel terughouding zal in acht nemen, niet zoo zeer als hij in 't openbaar spreekt, maar vooral in zijn onderhoud met individuën.

Dat de nieuwe Gouverneur-Generaal een plankje met „*Verboden wandeling*" heeft laten wegnemen, komt ons hoogst onschuldig voor. Waarschijnlijk zal dat in het park te Buitenzorg het geval wezen, en dan verheugen wij er ons in, want het publiek aldaar, 't welk van wandelingen gebruik maakt, is niet *zóó* groot, dat het den Gouverneur-Generaal in eenig opzigt zou kunnen hinderen. 't Was eene misplaatste ijdelheid, die het plankje er plaatste, 't is het eenvoudige gezond verstand dat het weg nam.

Voor een Gouverneur-Generaal zijn ongetwijfeld „zekere verboden paden"; maar heeft het plankje met de waarschuwing sommige voorgangers van den heer SLOET belet om die te bewandelen?

De toestand, waarin de ondernemers van eene vrije suiker-kultuur in de

residentie Cheribon gebragt zijn, ten gevolge van eenen bedekten maar niet minder heftigen tegenstand, is zoo wel in 't publiek belang, als in dat der industriëlen, hoogst beklagenswaardig. In Indië ontbreekt kapitaal, ook al ten gevolge van den onzekeren toestand, waarin aldaar het kapitaal verkeert, zoo lang de individuële inzigten van residenten, direkteurs en Gouverneurs-Generaal eene onderneming kunnen doen bloeijen of te gronde rigten. Nu hadden, in weerwil daarvan, eenige moedige en ondernemende mannen een aanzienlijk kapitaal in de vrije suiker-kultuur van Cheribon gestoken, maar ziet, door tegenwerking wordt thans dat kapitaal bedreigd en worden andere kapitalisten afgeschrikt hun voorbeeld te volgen.

't Is te hopen, dat het Gouvernement, onder de leiding van den nieuwen Gouverneur-Generaal, aan dezen rampzaligen toestand een einde zal maken. Reeds is voor Cheribon een tijdelijke maatregel genomen, die, naar wij hopen, aldaar verbetering zal aanbrengen. Maar er is meer noodig. Voor alles moet zekerheid gegeven worden aan het kapitaal en de industrie, dat geene luimen of inzigten van tijdelijke magthebbers de vruchten van arbeid en inspanning verstoren en vernietigen. En die zekerheid kan alleen de wet geven. Daarom behoort de wetgevende magt regelen te stellen voor partikuliere ondernemingen op Java.

Indien mijne berigten juist zijn — en ik geloof dat zij dit zijn — is met algemeene stemmen in den raad van Indië een voorstel aan den Minister van Koloniën vastgesteld, om aan de dessa's verlof te verleenen, om aan ondernemers gronden te verhuren voor de suiker-kultuur. Wordt dit voorstel aangenomen, dan zijn de grootste moeijelijkheden weggenomen, die nu nog de toeneming van produktie op Java in den weg staan.

Ik geloof niet, dat dit eenige stoornis kan veroorzaken in de zoogenaamde inlandsche huishouding; immers de ondervinding heeft dit reeds geleerd. Ofschoon toch tot dus verre dit niet was geoorloofd, stoorden de Chinezen in vele residentiën, onder anderen in Cheribon, zich niet aan dat verbod; en nimmer bragt dit eenige stoornis te weeg. Er blijven altoos, in Cheribon bij voorbeeld, veel meer sawah's voor de bevolking over, om die voor den rijstbouw te bezigen. Zij geeft dan de voor de padi-kultuur minst geschikte, maar daarom voor den suikerrietbouw allezins bruikbare, velden af tegen een prijs, die veel hooger is, dan zij met de padi-kultuur er ooit van zou kunnen maken.

Bovendien is het bekend, in hoe vele opzigten de bevolking voordeel geniet uit de bedrijvigheid der fabrieken; en de bewering van hen, die zeggen, dat de hoofden met het door den kleinen man verdiende koelliloon wegloopen, is geheel bezijden de waarheid. Door slechts enkele dagen op eene fabriek en op de velden te vertoeven, zou men zich al dadelijk overtuigen, dat al het geld, 't welk voor plantloon wordt uitbetaald, dadelijk en regtstreeks komt in handen der koeli's en er daar veel minder knoeijerij door de hoofden mogelijk is, dan bij de gouvernements-kultuur.

Het bewijs voor het vrijwillige van het werk, verrigt door de inlandsche bevolking bij de suiker-kultuur in Cheribon, is wel de overvloed van koeli's, waarover de fabrikanten bijna altijd beschikken kunnen. De fabrikant van Kalisapoe kreeg, nadat de resident der bevolking had laten weten, dat zij weder suikerriet mogt planten, onmiddelijk over veel meer velden de beschikking, dan hij met mogelijkheid, wegens het vergevorderde saisoen, kon bebouwen.

BATAVIA,
Aug. 1861.

Indisch Genootschap.

Verslag van het verhandelde op de Algemeene Vergadering, gehouden te 's Gravenhage, op Woensdag 11 *December* 1861.

In deze vergadering, die door een groot aantal leden bezocht werd, gaf de tijdelijke voorzitter, de heer mr. G. M. VAN DER LINDEN, in de eerste plaats kennis, dat, sedert de, in de vorige maand gehouden, algemeene vergadering, op nieuw 21 leden tot het genootschap zijn toegetreden.

De vergadering ging vervolgens in de eerste plaats over tot het kiezen van een nieuw bestuur. De uitslag daarvan was, dat tot leden van het bestuur werden gekozen, de heeren: mr. G. M. VAN DER LINDEN, G. DE SERIÈRE, J. TH. CANTER VISSCHER, TH. F. SCHILL, D. VAN AALST, dr. P. J. VETH, D. FRANSEN VAN DE PUTTE, H. BEKKING en J. BOUDEWIJNSE.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 12 van het reglement ging toen de vergadering over tot het kiezen van een voorzitter en onder-voorzitter uit de zoo even benoemde bestuursleden. Tot voorzitter werd gekozen de heer mr. G. M. VAN DER LINDEN en tot onder-voorzitter de heer G. DE SERIÈRE.

Beide heeren bedankten voor het blijk van vertrouwen, dat zij mogten ontvangen en gaven de verzekering, dat zij al hunne krachten zouden aanwenden, om, zooveel van hen mogt afhangen, het genootschap te doen beantwoorden aan de roeping, die het thans te vervullen heeft.

De voorzitter, de heer VAN DER LINDEN, herinnerde daarna den leden, dat thans aan de orde was het onderwerp van *den aanleg van spoorwegen op Java.* Het kwam hem voor, dat er bij dit onderwerp voornamelijk drie punten in het oog moeten gehouden worden: 1o. is er op Java behoefte aan spoorwegen en kan, met opzigt tot het te doorloopen terrein en tot de finantiële uitkomsten, aan die behoefte voldaan worden? 2o. hoe moet de aanleg van spoorwegen plaats hebben? 3o. wat is er reeds gedaan of voorbereid?

Bij het eerste punt moet voornamelijk in het oog worden gehouden: de spoorwegen op Java als middel van vervoer voor de produkten van het binnenland naar de havens en van de in die havens aangevoerde goederen naar het binnenland; — verder als kommunikatiemiddel voor het bestuur en de verdediging; — en eindelijk moet men daarbij letten op de kommunikatie tusschen de deelen van Java onderling, zoowel voor de verplaatsing der bevolking als voor het vervoer van goederen, uit streken waar overvloed is naar plaatsen, waar behoefte bestaat.

Bij de behandeling van het tweede punt schijnt vooral de vraag in aanmerking te moeten komen, of het moeten zijn gekoncedeerde dan wel staatsspoorwegen; — of het moeten zijn geïsoleerde lijnen, aangelegd om uit-

sluitend enkele plaatsen te verbinden, dan wel of dadelijk een gansch net van spoorwegen moet aangelegd worden.

De heer VAN HOËVELL gelooft niet, dat er iemand is, die de behoefte aan spoorwegen op Java ontkent. Hij meent dat, in het algemeen genomen, die behoefte op Java dringender is dan in Nederland. Hier, in 't land der kanalen en rivieren, zullen de spoorwegen, met uitzondering van enkele streken, waar ze in 't belang der industrie volstrekt onmisbaar en eene levenskwestie zijn, voornamelijk strekken als een middel voor de bevolking om zich op eene aangename en gemakkelijke wijze te verplaatsen. Op Java zal dit geheel anders wezen; daar zijn ze dringend noodzakelijk als vervoermiddelen voor goederen; de vervoermiddelen zijn er uitstekend slecht, ook voornamelijk hieraan toe te schrijven, dat de veestapel afneemt; het vervoer wordt er jaarlijks duurder, ja hier en daar soms onmogelijk. Leg er nieuwe vervoermiddelen, leg spoorwegen aan, en gij zult nieuwe bronnen van leven en ontwikkeling scheppen, die ook aan Nederland nieuwe stroomen van rijkdom zullen doen vloeijen.

Moeten de op Java aan te leggen spoorwegen ingerigt zijn voor locomotieven of voor trekbeesten? Die vraag moet met het oog op de verschillende lokaliteiten beantwoord worden. In de meeste streken van Java zullen spoorwegen met lokomotieven onmisbaar zijn, omdat daar de spoorwegen tevens een krachtigen invloed zullen uitoefenen op de ontwikkeling der inlandsche bevolking. Zij zullen toch op Java niet alleen strekken als een middel van goederen-vervoer, maar tevens als een middel van druk verkeer voor inboorlingen. In den regel zullen dus lokomotieven vereischt worden.

Wat de vraag betreft of er koncessie moet gegeven worden voor een geheel spoorwegnet, dan wel of men op zich zelf staande lijnen moet aanleggen, verklaar ik mij voor het laatste. Er moet thans koncessie worden gegeven voor den aanleg van spoorwegen daar waar de behoefte het dringendste is, wel met het oog op het geheele net, maar toch geïsoleerde koncessiën, al ware het alleen dewijl anders te vreezen zou zijn, dat er van de geheele zaak niets zou komen.

De heer KLEYN deelt het gevoelen, dat er behoefte bestaat op Java aan spoorwegen, in de eerste plaats omdat de karbouwen in aantal afnemen, en in de tweede plaats omdat het onderhoud van de karrewegen een drukkende last is voor de inlandsche bevolking. Die wegen verkeeren in zulk een ellendigen toestand, dat daaraan ook misschien voor een groot deel het afnemen van vee, dat als trekdieren moet gebruikt worden, is toe te schrijven.

Het kan aan geen twijfel onderhevig zijn, of de spoorwegen moeten voor lokomotieven ingerigt worden, vooral omdat de handen, die men thans aan den veldarbeid onttrekt om gebezigd te worden voor het vervoer van produkten naar de havens, dan dienstbaar kunnen worden gemaakt voor de ontwikkeling van den grond.

De heer UHLENBECK acht den aanleg van spoorwegen nuttig en noodzakelijk voor het vervoer van personen en goederen.

Wat het goederenvervoer betreft] acht hij, uitsluitend met het oog op dat vervoer, den aanleg van spoorwegen niet bepaald noodzakelijk. In de eerste plaats is de hoeveelheid produkten en goederen, die op Java door spoorwegen zou kunnen vervoerd worden, in vergelijking met het goederenvervoer op de Europesche spoorweglijnen, zeer gering. In de tweede plaats zijn de kosten van het vervoer, met inbegrip van het onderhoud van trekdieren en het loon van de Javaansche karrevoerders, in de laatste 20 jaren niet verhoogd. Vroeger konden met $4^1/_2$ à $4^3/_4$ duit per pikol — hetgeen eene armoedige belooning mag genoemd worden — alle uitgaven bestreden worden, terwijl thans die prijs niet overschreden wordt, niettegenstaande de levensmiddelen en ook andere artikelen duurder zijn dan eenige jaren geleden. Het beweren, dat er gebrek bestaat aan trekdieren of dat de veestapel in minder goeden toestand verkeert, moet dus meer als een stimulans aangemerkt worden, om het denkbeeld van den aanleg van spoorwegen ingang te doen vinden.

Wat het personenvervoer betreft, meent de heer UHLENBECK, dat in enkele rigtingen op Java met goed gevolg spoorwegen kunnen daargesteld worden. Hij acht het eenet dwaling om te gelooven, dat de inlander van dit versnelde middel van gemeenschap geen gebruik zou maken, en wijst onder anderen op hetgeen in Britsch-Indië heeft plaats gehad, waar de inlander wel degelijk van de spoorwegen gebruik maakt en waar een druk personen-verkeer bestaat.

De spoorwegen op Java zullen echter nimmer eene bepaalde geldbelegging voor partikulieren kunnen zijn, en zullen misschien ook nimmer tot stand kunnen komen, tenzij de onder-baan door het gouvernement aangelegd, of een subsidie voor den aanleg daarvan van gouvernements-wege geschonken worde, zoodat de koncessionarissen enkel bezwaard zouden zijn met de kosten van aanschaffing en onderhoud van materieel en de kosten van exploitatie.

Wat de rigting der lijnen betreft, moeten de spoorwegen op Java dwarslijnen vormen, die, uitgaande van de centrums van groote produktie, naar de strandplaatsen voeren. Men zou kunnen aanvangen met den aanleg van vier zoodanig dwarslijnen, als: een van de Preanger-Regentschappen naar Batavia; een van Banjoemas naar Tagal; een van Samarang naar de Vorstenlanden; en een van Kediri naar Soerabaja.

De heer DE RUYTER DE WILDT vereenigt zich met het gevoelen van den heer UHLENBECK, dat de kosten van vervoer gedurende de laatste jaren stationair zijn gebleken. De aanleg van spoorwegen wordt dan ook minder noodzakelijk geacht om dat vervoer minder kostbaar te maken, dan wel om dat vervoer te vergemakkelijken en den planter in de gelegenheid te stellen, ten allen tijde zijne produkten te kunnen vervoeren, want op sommige tijden van het jaar bestaat er groote behoefte aan transportmiddelen.

Hij gelooft niet dat spoorwegen op Java voor partikulieren eene winstgevende onderneming kunnen zijn, zoodat het noodzakelijk zal wezen, dat de staat zich met den aanleg der wegen belast. De staat zal dit vooral moeten

doen zoo lang hij zijn karakter van landbouwende kruidenier behoudt. Geraken wij eenmaal in een normalen toestand, zoo dat de partikulieren zich met de teelt van produkten belasten, dan eerst zou men den aanleg van spoorwegen ook aan partikuliere krachten kunnen overlaten.

De heer VAN HOËVELL vraagt, hoe het mogelijk is, dat de prijzen stationair zijn gebleven en er toch, naar de eigen verklaring van den vorigen spreker, op sommige tijden van het jaar, groote behoefte aan transportmiddelen bestaat? Doet zich dan op Java, ten opzigte van het vervoer, niet het gewone verschijnsel voor, dat bij meerdere vraag de prijzen stijgen? Hoe is het stationair blijven van de prijzen te rijmen met de grootere behoefte, die op sommige tijdstippen van het jaar bestaat?

De heer DE RUIJTER DE WILDT. In geval van behoefte maakt men gebruik van den waterweg, en vervoert zijne produkten langs de Solo-rivier met praauwen, die in voldoende hoeveelheid te verkrijgen zijn. Dit vervoer gaat wel met eenige moeijelijkheid gepaard, maar op die wijze voorziet men toch in de behoefte aan transport.

De heer VAN HOËVELL. Hierdoor wordt mijne vraag niet beantwoord. Er bestaan nu twee feiten. In de eerste plaats: de prijzen van het vervoer zijn stationnair gebleven, en in de tweede plaats: op sommige tijden van het jaar bestaat er meerdere behoefte. Hoe zijn deze twee feiten met elkander te rijmen, en waarom doet zich ook hier het gewone verschijnsel niet voor, dat bij meerdere vraag de prijzen stijgen?

De Voorzitter wijst, ten aanzien van dit punt, op hetgeen op bladzijde 26 van het „Overzigt des handels te Samarang gedurende het jaar 1860", gezegd wordt. Daar leest men: „De vrachten worden echter van jaar tot jaar duurder. Naar Soerakarta, een afstand van 67 palen (22 uren gaans), betaalde men in 1855 *f* 15.00 à *f* 17.00 voor eene kar; doch van lieverlede is die vracht gerezen, zoodat in 1860 *f* 26.00 à *f* 28.00 en op dit oogenblik (Junij 1861) reeds *f* 30.00 en meer zelfs betaald wordt, en zelfs tot dien ongehoorden prijs is men niet in staat, zich de noodige transportmiddelen te verschaffen." De vrachten schijnen dus niet stationnair gebleven te zijn.

De heer DE RUIJTER DE WILDT gelooft wel, dat in enkele gevallen hoogere prijzen worden besteed, maar dit vindt slechts bij exceptie plaats. Een of twee landhuurders hebben eens hooge vrachten moeten betalen, toen zij hunne produkten op een gegeven tijdstip naar Samarang moesten vervoeren, om daar geladen te worden.

De heer VAN PREHN is van meening, dat de prijzen van den veestapel verviervdubbeld zijn. Een karbouw, waarvoor 16 jaren geleden *f* 25.00 betaald werd, kost thans *f* 100.00. Hoe moet dit overeengebragt worden met de verklaring van den heer DE RUIJTER DE WILDT?

De heer VAN LIMBURG BROUWER. Men moet ook niet uit het oog verliezen, dat het Gouvernement het transport van produkten voor 4 of 5 jaren uitbesteedt. Daardoor ontstaat van zelf eene fixiteit in de prijzen. Wanneer echter de industrie zich meer zal ontwikkelen en de planter gedwongen is

om op een gegeven oogenblik zijne produkten te vervoeren, dan zullen die prijzen zeer zeker stijgen.

De heer VAN SOEST. Wanneer men in aanmerking neemt, dat aan de Kaap de Goede Hoop, op Canada, in Centraal Amerika, in Braziliё, in Egypte, in Algeriё spoorwegen zijn of worden aangelegd, dan moet men vragen: wie gevoelt geene behoefte aan spoorwegen? Misschien niet de Nieuw-Zeelanders en menscheneters, die weinig produceren en ook weinig konsumeren, maar eene nijvere bevolking als de Javanen heeft groote behoefte aan spoorwegen. Bovendien heeft men besloten, om in het moederland spoorwegen aan te leggen, die minstens 100 millioen zullen kosten, en men heeft tevens besloten om die spoorwegen door de Javanen te doen betalen. Zou nu eene bevolking, die 100 millioen aan spoorwegen kan geven, zelf geene behoefte aan dit versnelde middel van vervoer gevoelen? Om 100 millioen te kunnen bijdragen, moet de produktie zoo groot zijn, dat de behoefte aan spoorwegen ontwijfelbaar is. Moet bij den aanleg in Indië van deze of gene nuttige en noodzakelijke zaak wel bepaaldelijk onderzocht worden, of onmiddelijk uit de opbrengst de kosten kunnen bestreden worden, terwijl men dit in het moederland niet heeft gevraagd? Het is onedelmoedig, indien wij niet, na de aanneming der spoorwegwet voor ons land, met alle kracht ijveren voor den aanleg van dat versnelde middel van vervoer op Java.

De aanleg van spoorwegen in Indië zal een middel zijn om ons prestige, dat langzamerhand verloren is gegaan, te herstellen. In het algemeen denken de Javanen niet meer zoo gunstig over onze meerderheid als vroeger. De spoorwegen zullen nu den Javanen een treffend bewijs geven van onze beschaving en onzen vooruitgang.

Met bevreemding heb ik door den heer UHLENBECK het gevoelen hooren uitspreken, dat de spoorwegen op Java eene slechte speculatie zullen zijn. Misschien ware het niet onbelangrijk, indien wij daaromtrent eenige gedetailleerde opgaven konden ontvangen. Indien bijv. op goede gronden kon aangetoond worden, dat het vertier, bijv. op de lijn van Samarang naar de vorstenlanden, niet zoo groot zal zijn, dat de opbrengst de kosten van onderhoud en exploitatie, als mede de rente van het voor den aanleg benoodigde kapitaal, kunnen bestreden worden, zoodat het noodig zou zijn dat en subsidie en rentegarantie worden verleend: In dat geval zou het wenschelijker zijn, dat geene geconcedeerde lijnen werden aangelegd, maar dat de staat zich met den aanleg belastte.

Men moet echter, om eenigzins te konstateren hetgeen de spoorwegen zullen opbrengen, niet uitsluitend het oog vestigen op den tegenwoordigen toestand, maar ook in aanmerking nemen de algemeene ontwikkeling, die de spoorwegen zullen te weeg brengen. Men lette bijv. op de resultaten, die de spoorwegen hier in Europa hebben opgeleverd.

De heer KLEYN. Door den heer UHLENBECK is gezegd, dat het vervoer op dit oogenblik even veel kost als 20 jaren geleden, terwijl toen reeds de prijs van het vervoer eene armoedige belooning voor den Javaan moet ge-

noemd worden. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de behoeften van den inlander thans veel grooter zijn dan vóór 20 jaren, dan moet men tot de konklusie komen, dat de inlander, door steeds slechts hetzelfde loon te ontvangen, door het tegenwoordige stelsel nadeel heeft geleden, en dat hoe langer dit stelsel in stand wordt gehouden, de Javaan steeds meer en meer tot armoede zal vervallen. Wanneer toch de uitgaven stijgen en de inkomsten blijven dezelfde, dan kan het niet anders of hij, die verpligt is voor een karig loon te werken, moet daarvan de nadeelige gevolgen ondervinden.

Men heeft ook gezegd, dat het beweren, dat de veestapel afneemt, meer is een stimulans om spoorwegen te krijgen, dan een werkelijk feit. Tot wederlegging van deze redenering heeft men gewezen op de omstandigheid, dat de prijzen van het trekvee, dat voor het vervoer van produkten gebezigd wordt, in weinige jaren vervierdubbeld is. Voor deze stijging van de prijzen moet eene reden bestaan. Die stijging kan niet veroorzaakt worden, omdat men voor het vervoer van produkten ook gebruik maakt van de gelegenheid die bestaat, om de produkten te water te vervoeren, want anders zou de prijs van het vee, als het vervoer te water invloed heeft op het vervoer te land, in plaats van te rijzen moeten dalen. Er moet dus eene andere oorzaak zijn voor de duurte van het vee en wel de vermindering van den veestapel. Die vermindering van den veestapel is het gevolg van de groote sterfte, veroorzaakt doer het te jong gebruik maken van het vee en den slechten toestand der wegen.

Ik heb van den heer DE RUYTER DE WILDT gehoord: dat men somwijlen moeite heeft transportmiddelen te vinden, wanneer op een gegeven dag de produkten te Samarang moeten zijn om daar geladen te worden, en hij heeft ook gewaagd van enkele gevallen, waarin een of twee personen hooge vrachten hebben moeten betalen. Mij dunkt een of twee personen regelen niet den prijs, zoodat ik ook niet geloof, dat wanneer in het verslag van den handel van Samarang gesproken wordt van eene vracht van *f* 26.00 à *f* 28.00, terwijl 5 jaren vroeger daarvoor *f* 15.00 à *f* 17.00 werd betaald, dit doelt op speciale gevallen. Wanneer men nu zegt: de veestapel neemt af, de wegen zijn slecht, het onderhoud der karrewegen is drukkend voor de bevolking, dan is dit niet een stormram om spoorwegen te krijgen, maar dan is dit een argument dat op goede gronden steunt. Ik geloof, dat, wanneer de inlander niet meer verpligt zal zijn om de wegen te onderhouden, wanneer geene menschenhanden meer gevorderd zullen worden om produkten te vervoeren, de produktie zal toenemen, want dan zullen een aantal werkkrachten voor den veldarbeid gewonnen zijn.

De Voorzitter merkt op, dat ook in het „Overzigt van den handel van Samarang" de rijzing van de vervoerprijzen niet toegeschreven wordt aan een oogenblikkelijken overvloed van produkten, die vervoerd moesten worden. „Het schaarscher worden van paarden en trekvee" — wordt in dat overzigt gezegd — „heeft ten gevolge, dat de op- en afvoer van goederen naar en van de binnenlanden in 1860 weder duurder was, dan in het vorige jaar, en met zekerheid kan beweerd worden, dat de transportmid-

delen jaarlijks moeijelijker te verkrijgen zullen zijn en duurder betaald zullen worden." Hieruit blijkt dus, dat de rijzing niet is eene zaak van het oogenblik, maar dat eene meer algemeene oorzaak die rijzing heeft te weeg gebragt.

De heer VAN HOËVELL. Het is een merkwaardig verschijnsel, dat er tijden zijn geweest waarin te Samarang de rijst kostte *f* 18.00 à *f* 20.00 de pikol, terwijl men op hetzelfde oogenblik in de Preanger-regentschappen de rijst voor *f* 1,50 kon koopen. Dit schrijf ik alleen toe aan gebrek aan transportmiddelen. Is het nu op den duur houdbaar, dat in een land, 't welk onder eene beschaafde regering staat, op de eene plaats hongersnood heerscht, terwijl op de andere overvloed gevonden wordt. Al was het deze omstandigheid alleen, dan zou de verbetering van de transportmiddelen de eerste pligt van 't Gouvernement zijn. In Britsch-Indië heeft, weinige maanden geleden, een hongersnood geheerscht, en nu is bewezen, dat, wanneer de spoorwegen gereed waren geweest, die nood niet, althans niet in die mate, zoude hebben plaats gegrepen.

Moet men, berekeningen makende, omtrent de opbrengst van de aan te leggen spoorwegen, alleen het oog vestigen op het bestaande, en niet in aanmerking nemen de ontwikkeling, die deze spoorwegen zullen te weeg brengen? Op dit oogenblik is de produktie van Java uiterst gering, in vergelijking der voorbeeldelooze vruchtbaarheid van den grond, der uitgestrekte gelegenheid tot ontginning die er nog bestaat, en der krachten eener nijvere bevolking van 12 millioenen zielen. De produktie van Java is nog in hare kindschheid. Maar dit zal zoo niet blijven. Er bestaat eene rigting om de produktie te vermeerderen, en wij hebben thans een Gouvernement, dat zich in die rigting wil bewegen. Dit in het oog houdende en tevens in aanmerking nemende de ontwikkeling, die de spoorwegen zelve kunnen te weeg brengen, dan moeten alle berekeningen falen, die slechts gegrond zijn op den tegenwoordigen toestand. Spoorwegen zijn dus voor de ontwikkeling van Java eene eerste behoefte. Er bestaat echter op dit oogenblik nog geene behoefte aan een *algemeen spoorwegnet*, maar wel aan eene verbinding van het binnenland met de stranden. Mogten er dan ook door partikulieren pogingen aangewend worden om, met redelijke rentegarantie, koncessie te bekomen voor den aanleg van speciale lijnen, dan is het zeer te wenschen, dat die pogingen gunstig zullen slagen.

De Voorzitter. Men moet, indien men wil berekenen hetgeen de spoorwegen kunnen opbrengen, geenzins de tegenwoordige toestand alleen tot maatstaf nemen. Alle middel, dat de verplaatsing van goederen en personen gemakkelijker maakt, moet noodwendig die verplaatsing doen toenemen. Vóór de spoorweg tusschen Amsterdam en Rotterdam gelegd werd, waren er die berekenden, hoeveel personen daags per diligence, schuiten enz. tusschen die twee plaatsen vervoerd werden, en zij erlangden tot resultaat ongeveer 300; om het hopeloze der onderneming aan te toonen, werd er op gewezen, dat minstens 1000 daags moesten worden vervoerd, en dat aan een meer dan verdriedubbeld vervoer niet viel te

denken. En toch thans worden er, in plaats van 365,000 personen, die men zou moeten vervoeren om 1000 daags te hebben, 1 millioen menschen in het jaar met den spoorweg overgebragt.

Maar mag men daarmede Java, eene zoo weinig ontwikkelde maatschappij, in vergelijking brengen? Moet niet steeds worden in het oog gehouden, dat, hoezeer spoorwegen op het vasteland een verbazend vervoer hebben ontwikkeld, Java is een eiland, dat nog verre af is van de algemeene bedrijvigheid, die in Groot-Brittannie wordt waargenomen?

De heer ROBIDÉ VAN DER AA gelooft, dat, wanneer men een paralel wil trekken tusschen Java en een ander land, ten einde daaruit de geschiktheid van Java, om aldaar spoorwegen aan te leggen, te beoordeelen, Java het beste kan vergeleken worden met Cuba, dat geheel dezelfde geographische gedaante heeft, en waar men ook spoorwegen heeft aangelegd. Cuba staat in zeker opzigt op veel lageren trap van ontwikkeling dan Java. Terwijl Java is eene exploitatie-kolonie, is Cuba eene slaven-kolonie. De bevolking van Cuba is ongeveer de helft minder dan die van Java, terwijl de grootte en oppervlakte van beide eilanden dezelfde is. Op Cuba dienen de spoorwegen slechts voor het verkeer van de planters en het vervoer van goederen, terwijl op Java ook de inlandsche bevolking van dat middel van gemeenschap zich zal bedienen. Het ware dus misschien niet onbelangrijk na te gaan, hoe op Cuba de spoorwegen zijn tot stand gekomen en wat die spoorwegen renderen.

De heer UHLENBECK. Het is waar, dat Cuba eene slaven-kolonie is en dat men op dit eiland spoorwegen heeft aangelegd, die den toets met andere landen kunnen doorstaan. Cuba moge uit een geographisch oogpunt veel overeenkomst hebben met Java, uit een geologisch oogpunt verschilt het aanmerkelijk. Java wordt door eene bergketen doorsneden, zoodat men geen weg van 100 palen kan doorloopen, zonder ten minste 100 ellen te moeten klimmen en dalen. Dit is eene reden, waarom men, althans in den aanvang, geene lengtelijnen op Java moet aanleggen. Bij het uitgeven van koncessie moet men dan ook zoo veel mogelijk zorg dragen, dat ééne maatschappij, of één persoon met den aanleg belast zij, opdat de voordeelen, die de eene lijn afwerpt, eene vergoeding kunnen zijn voor de meerdere kosten, die men aan de andere lijn moet besteden.

De Voorzitter zegt, dat, zoo men de behoefte erkent aan spoorwegen op Java, dan de vraag zich voordoet: door wie moet aan die behoefte voldaan worden? Hieruit vloeit eene andere vraag voort: wat kan dit genootschap ten opzigte van den aanleg van spoorwegen verrigten? kan door dit genootschap iets worden gedaan om dien aanleg te bevorderen? Hij gelooft, dat het genootschap meer doen en meer nut stichten kan, dan door eenvoudig over de zaak te spreken, zonder een bepaald doel dat men wenscht te bereiken. Hij zou daarom willen voorstellen: uit de leden eene kommissie te benoemen, ten einde te onderzoeken, op welke wijze het genootschap den aanleg van spoorwegen op Java zou kunnen bevorderen, en van dit onderzoek verslag uit te brengen in de eerst volgende algemeene vergadering, ten einde dan over dit onderwerp eene nadere diskussie te openen.

De heer TER BRUGGEN HUGENHOLTZ vindt het voorstel te ruim gesteld. Hij zou wenschen, dat de kommissie zich bepaalde bij eene enkele lijn, bijv. de lijn van Samarang naar de vorstenlanden, die thans misschien de meest gewenschte is, en geenzins geroepen zou zijn, om een onderzoek in te stellen naar den aanleg van spoorwegen op Java in het algemeen, daar zich anders te veel bezwaren opdoen.

De heer VAN HOËVELL ondersteunt het denkbeeld om deze kwestie kommissoriaal te maken. Wanneer de kommissie onderzocht, wat in de zaak der spoorwegen op Java moet gedaan worden, dan zouden wij kunnen overwegen, op welke wijze door het genootschap de aanleg van spoorwegen kan ondersteund worden. Wat de heer HUGENHOLTZ heeft gezegd, om niet alles te gelijk te beproeven, acht ik volkomen juist. Ik zou dan ook niet gaarne zien, dat de vier lijnen, waarvan door den heer UHLENBECK is gesproken, in eens wierden aangelegd, maar wel dat men de zelf-werkzaamheid der ingezetenen van Java opwekte, zooals nu reeds het geval is te Samarang.

De heer DE SERIÈRE meent, dat het Indisch genootschap een wegwijzer moet worden. Hij ondersteund dus het denkbeeld, om door eenige bevoegde beoordeelaars een verslag aan de vergadering te doen uitbrengen. Het denkbeeld van de heeren HUGENHOLTZ en VAN HOËVELL lacht hem zeer toe. Men moet Indië aan het werk brengen. Een voorbeeld zal navolging vinden. Wanneer eenmaal *één* lijn is gelegd, en het blijkt dat die lijn groot voordeel en gemak oplevert, dan zal dit een prikkel zijn voor anderen, om die zelfde voordeelen en dat gemak ook op andere plaatsen te verkrijgen.

De Voorzitter. Het doel is geenzins thans in bijzonderheden af te dalen, maar aan de kommissie vrij te laten, zoodanige voorstellen aan het genootschap te doen als haar het beste toeschijnen. Ik stel mij voor, dat die kommissie bij hare beschouwingen de verschillende punten, door mij bij den aanvang aangewezen, niet uit het oog zal verliezen, en ook hare meening zal mededeelen over de verschillende lijnen, die eenigermate in aanmerking kunnen komen, ten einde de vergadering op de hoogte zij om, is het noodig, eene keuze te doen tusschen de verschillende lijnen, want op dit oogenblik is, geloof ik, de vergadering nog niet genoeg ingelicht om te kunnen zeggen: deze of gene lijn verdient de voorkeur.

De vergadering vereenigt zich, zonder hoofdelijke stemming, met het voorstel van den voorzitter. In afwachting van het rapport der kommissie wordt de verdere behandeling van den aanleg van spoorwegen op Java verdaagd tot de volgende algemeene vergadering.

Kort na den afloop dezer vergadering zijn door het bestuur tot leden der kommissie voor de spoorwegen benoemd: de heeren UHLENBECK, SCHILL en VAN SOEST, die zich met deze taak hebben belast.

Bijdragen tot de kennis der inlandsche huishouding op Java.

De Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH schreef den 28 Februarij 1831 eene cirkulaire aan eenige residenten van Java, ten einde hen uit te noodigen berigten in te winnen omtrent „de vroegere en tegenwoordige huishoudelijke inrigting der Javanen", en daarvan mededeeling te doen aan het Gouvernement. De wijze, waarop door die ambtenaren aan deze opdragt werd voldaan, is natuurlijk zeer verschillend, zoowel wat de waarde hunner opstellen betreft als het resultaat hunner bevindingen. De kennis dier opstellen kan echter hoogst nuttig wezen tot bevordering der kennis van de zoogenaamde inlandsche huishouding, en daar wij in de gelegenheid zijn, althans de antwoorden van sommige residenten onzen lezers mede te deelen, meenen wij een goed werk te doen, door ze onder hunne oogen te brengen.

Wij beginnen met de cirkulaire zelve van den Gouverneur-Generaal, die vooral kan dienen tot beter verstand van de beantwoording.

„Daar het van het grootste belang geoordeeld worden moet, grondig bekend te zijn, zoo wel met de vroegere als tegenwoordige, huishoudelijke inrigting der Javanen, dewijl zulks van veel belang is, ter beslissing van menig gewigtig vraagstuk, onder anderen ook van dat, op welke wijze de hoofden en mindere Javanen door hun belang het best en naauwst aan het Gouvernement kunnen worden verbonden, — zal het mij bijzonder aangenaam zijn, dat door u deswege de vereischte berigten worden ingewonnen, en aan mij, zoo spoedig mogelijk, medegedeeld.

Door de informatiën, welke ik zelf heb kunnen inwinnen, ben ik in de overtuiging bevestigd, dat de vroegere inrigting der „sikap's" bijna geheel is te niet gegaan.

Voormaals, namelijk, behoorden de rijstvelden aan een zeker getal van „sikap's" in iedere dessa, die daarin ongelijkmatig waren gewaardeeld.

De overige bewoners waren verdeeld en genaamd als volgt: 1o. „sikap", 2o. „kraman" of „pengiendan", 3o. „pendjobo" en 4o. „morokaki". Afgaande op de bij onderzoek verkregen ophelderingen, zouden deze vier benamingen zich het gevoegelijkst laten uitdrukken door de volgende woorden: 1o. gevestigden, 2o. bezorgden, of verborgen hulp, 3o. afhankelijken en 4o. kring der bejaarden.

Geen andere, dan de bezitters of geërfden van het bruikregt op de rijst-

velden, werden „sikap" genaamd. Dat regt ging over van den vader op den oudsten zoon of kleinzoon, en, bij ontstentenis van een ander, op den schoonzoon, den man van de oudste dochter. Ook kon, bij gebreke van die allen, de weduwe van den „sikap", of de oudste levende dochter, het bruikregt behouden, mits voldoende aan de verpligting der behoorlijke bebouwing.

Wanneer de bovengenoemde betrekkingen van den „sikap" met zijnen dood ook geheel uitgestorven bevonden werden, dan eerst ging het dorpsbestuur over, om over het bruikregt, ten behoeve van een ander persoon, te beschikken, en de keuze viel dan gewoonlijk op zoodanigen reeds aanwezigen „sikap", die bij de meeste middelen tot bearbeiding, ook de uitgebreidste familie te onderhouden had.

De „sikap's" werden belast met al de negeri-werkzaamheden, welke aan het dorp werden opgelegd, en die buiten het dorp verrigt moesten worden; geene negeri-diensten werden door de andere standen buiten de dessa verrigt, dan wanneer het aantal „sikap's" mogt te kort schieten, in welk geval, onder den naam van helpers, zoo veel noodig, personen werden genomen uit den stand der „pengiendan's".

De „kramanan's" of „pengiendan's" waren de personen, die in dienst van de „sikap's" stonden; meestal was deze stand te zamen gesteld uit gehuurde lieden, de zonen, schoonzonen en andere naastbestaanden van de „sikaps", en stonden alleen ter hunner beschikking, zoodat zelfs het bestuur hunne diensten niet vorderen kon. Bij afwezigheid van den „sikap", werd de zaakwaarnemer uit de „pengiendan's" gevonden; de belooning van dezen bestond gewoonlijk uit een derde of een vierde gedeelte van de opbrengst van het door hen voor den „sikap" bewerkte veld.

Wanneer een „kramanan" of „pengiendan", voor eigen rekening, woest land ontgonnen en tot rijstvelden gemaakt had, dan kon hij in den stand der „sikap's" worden opgenomen.

De „pendjobo's" waren de jonge ongehuwde lieden, zoons van de twee bovengenoemde standen, welke beide standen hun het onderhoud gaven. Het dorps-bestuur had over dezen derden stand de vrije beschikking voor de dienst in de dessa. Door het huwelijk kon de „pendjobo" overgaan tot den stand der „kramanan's" of „pengiendan's".

De vierde of laatste stand „morokaki" bestond uit de oude afgeleefde menschen, die geheel door hunne aanverwanten onderhouden werden, en dikwerf als raadslieden werden gebruikt.

Gaarne wenschte ik te weten, op wat voet zulks, vóór het invoeren van het stelsel van landrenten, in Uwe residentie bestaan heeft, hoedanig de erfopvolging en de eigendomsovergang er was geregeld, en op wat wijze *thans* de rijstvelden tusschen de gezamenlijke inwoners worden verdeeld".

Men ziet uit deze cirkulaire van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, dat bij een algemeenen karaktertrek, die de huishoudelijke inrigting

van Java naar zijne meening kenmerkte, als een hoofdelement opgaf van het onderzoek, dat hij wenschte in de verschillende lokaliteiten gepleegd te zien. Maar zelf was hij reeds à priori van meening, dat de bijzonderheden in den loop der tijden aanmerkelijk waren gewijzigd. De uitkomst heeft dan ook bewezen, dat er van de inrigting, gelijk de heer VAN DEN BOSCH zich haar voorstelde, niet veel meer bestond, dan juist die algemeene karaktertrek, welke zich in tallooze verscheidenheden afspiegelde. Maar daarom is het ook zoo leerzaam, die bijzonderheden te leeren kennen.

I.

Het eerste antwoord, dat wij onder de oogen onzer lezers brengen, is dat van den toenmaligen resident van Samarang, den heer P. C. CLERCK, een man van kennis en ondervinding en een zeer verdienstelijk ambtenaar. Het is gedagteekend van Samarang, den 12den Mei 1831, en luidt aldus.

„Bij kabinets brief van den 28sten Februarij jl. nº. 219 behaagde het Uwe Excellentie, mij mede te deelen de door haar ingewonnen informatiën omtrent de vroeger, en wel vóór het invoeren van het landelijk stelsel bestaan hebbende, huishoudelijke inrigting der Javanen, zoomede omtrent de erfopvolging en het eigendoms-regt der velden, — en mij aan te schrijven om na te gaan en te onderzoeken, op welken voet zulks in deze residentie bestaan heeft, op welke wijze thans de rijstvelden tusschen de gezamenlijke inwoners worden verdeeld, en met welke middelen de hoofden en mindere Javanen door hun belang het best en naauwst aan het Gouvernement kunnen worden verbonden.

De omtrent het eerste punt bestaande, geheel verschillende en uiteenloopende, gevoelens hebben mij genoodzaakt, om regtstreeksche informatiën bij de oudsten onder de voornaamste inlandsche hoofden in te winnen; het resultaat daarvan is moeten worden getoetst aan de meening van de hoofden en oudsten van onderscheidene dessa's, waarmede ik niet met overhaasting te werk heb kunnen gaan. Daarom is er eenige tijd verloopen, alvorens ik in staat ben gesteld, om, uit hetgeen ik gedeeltelijk heb vernomen en mij reeds gedeeltelijk bekend was, het volgende ter neder te stellen, in voldoening aan den geëerbiedigden last.

Eertijds bestond alhier vrij algemeen het dorpsbestuur uit: een „loerah", een „bekul", een „moedin", een „kabajan."

De „loerah" beschikte over de velden naar goedvinden; hij was echter gehouden, om een zeker getal „sikap's" uit de bevolking te formeren, hetgeen naar evenredigheid der aanwezige rijstvelden geschiedde.

Deze „sikap's" nu ontvingen, ieder voor zijn aandeel, een „karia" of „bouw", nagenoeg zoo veel als thans 2 of 4 „bouw's, naar gelang van de al of niet vruchtbaarheid van den grond. Zij waren geheel voor de diensten in en buiten de negeri bestemd. Iedere „sikap", had een „djoeroe-sawah" of helper, en dezen waren het, die, bij gebrek aan „sikap's", voor de diensten in de negeri zich bij hen voegden, om het gevraagde

getal voltallig te maken. De „sikap's" deelden de opbrengst van de hun aankomende velden met hunne „djoeroe-sawah's", omdat zij gezamenlijk de kosten van bebouwing goedmaakten.

Wanneer de „sikap's" een jaar lang hunne sawah's bezeten hadden, moesten zij die aan de „kerik's" inruimen, die dan op hunne beurt de sawah's voor een jaar of eenen oogst bewerkten. De djoeroe-sswah's, of helpers, konden des verkiezende de „sikap's" vervangen of hunne plaats aan de „kerik's" afstaan, dan wel in hunne dienst blijven. Deze wijze van ruilen ging over de geheele bevolking rond, zoodat ieder op zijne beurt de diensten in de negeri moest verrigten en daarvoor dan ook sawah's bekwam, waardoor hij „sikap" genaamd wierd.

Bij het overlijden van eenen „sikap" verviel het bruikregt der sawah's, voor den nog overblijvenden tijd, tot dat het jaar verschenen was, aan zijnen zoon, dochter of vrouw, ja zelfs tot in het laatste gelid zijner naastbestaanden, zoo de midelen ter bebouwing slechts voorhanden waren. Bij gebrek daaraan, als ook bij ontstentenis van bloeverwanten, werd door het dorpsbestier een vervanger gekozen, uit den stand der „pengindan's", of dien der „kerik's".

Gedurende het eerst volgende jaar, na dat door den „sikap" afstand van de sawah's was gedaan, werd hij van alle diensten vrijgelaten.

De „pengindan's", of helpers, waren diegenen, welke in dienst van den sikap stonden en „djoeroe sawah" genaamd werden. Zij waren het eerste aan de beurt, om, wanneer het getal sikap's voor de dienst in de negeri niet toereikende was, hen te komen helpen.

De „kerik's", of de lieden die geene velden hadden, maakten het overige gedeelte van de bevolking uit, waaronder dan ook de „perdjoko's", of ongehuwden, gerekend worden. Dat waren de aankomende jongelingen en ongehuwde werkbare mannen.

De „kerik's" waren vrije, aan zich zelf overgelaten, menschen. Een deel van hen bewerkte de sawah's van de „loerah's", of huurde die van dezen. Zij betaalden eene belasting genaamd „pengawang-awang", ieder naar zijn vermogen.

Alleen dan, wanneer de „pengindans" niet toereikende waren, om de ontbrekende „sikap's" tot het gevraagde getal aan te vullen, werden de „kerik's" aan hen toegevoegd. Zulke gevallen, die echter zeer zeldzaam bestonden, noemde men „goegoer goenoeng", hetgeen zooveel als „algemeene oproeping" beteekent.

Wanneer een „pengindan" of „kerik" boschland ontgonnen en er rijstveld van gemaakt had, bleef hij drie volle jaren in het ongestoorde bezit daarvan onder den naam van „josso". Hij werd ook niet, gedurende dien tijd, in den stand der „sikap's" opgenomen, waardoor hij van de heerendiensten verschoond bleef.

Na dezen komen de „kamitoewo's of „morokaki's" in aanmerking, die steeds eenen stand hebben uitgemaakt. Deze stand bestond uit de oudsten van het volk; zij werden door hunne kinderen en aanverwanten gevoed,

en van alle diensten en lasten vrijgelaten. Bij alle gelegenheden werden zij geraadpleegd.

Zoo was vroeger de regeling. Zien wij nu, welke de tegenwoordige toestand is.

„Sikap's" bestaan er niet meer, omdat de rijstvelden door het dorpsbestier jaarlijks op nieuw regelmatig onder de geheele bevolking worden verdeeld. De dorpshoofden en de leden van het dorpsbestuur, waaronder de „moedin," bekomen elk een, door het gebruik gewettigd, en naar gelang van het aantal velden tot het dorp behoorende, aandeel in de gemeentegronden, tegen betaling van gelijke belasting, als waarvoor de overige velden worden afgestaan en verhuurd onder de gansche massa inwoners, elk naar evenredigheid van de hoegrootheid van zijn gezin, zijne meerdere welvaart, of nijverheid.

Door deze algemeenheid van het bebouwen der velden zijn ook de heerendiensten algemeen geworden, en is de een zoo wel als de andere daaraan onderworpen, waardoor de stand der „sikap's" heeft opgehouden te bestaan, en waardoor, al naar men het nemen wil, thans ieder landbouwer een „sikap" genaamd zou kunnen worden. Immers ook in die dessa's, waar de bevolking grooter is, dan het getal velden, begeeft zich het overige deel, dat bij de verdeeling uitgesloten blijft, naar de omliggende dessa's, waar nog velden onbebouwd zijn, en huren die van de dorpshoofden, ook wel van den gemeenen man.

De stand der „pengindan's" is mede geheel vervallen; thans noemt men zoo de drie of vier vrienden, die de loerah gewoonlijk in zijne dessa heeft en die hem vergezellen en huisselijke bezigheden met en voor hem verrigten, waardoor zij van andere diensten vrijgelaten worden. Bij deze „pengindan's" komen meestal nog een paar aanverwanten van den loerah, die hem op dezelfde wijze dienen maar „sentonno's" genaamd zijn; deze zijn geheel van alle diensten vrij en ontvangen hun onderhoud van den loerah.

„Kerik's" noemt men de bevolking niet meer; deze benaming is door die van „glidik" (algemeene gelijkheid) onder den gemeenen man, vervangen; zij komt daarvan, dat allen nu dezelfde diensten verrigten en ook dezelfde voorregten genieten.

De „perdjoko's", die hier nimmer eenen stand op zich zelven schijnen te hebben uitgemaakt, zijn ook hier onder begrepen.

De „kamitoewo," of oudsten, vormen thans nog eenen stand. Zij leven van hunne bloedverwanten en worden van alle diensten verschoond en bij alle gelegenheden geraadpleegd.

Het zal Uwe Excellentie, bij de lezing van het bovenstaande, niet ontgaan, dat deze opgave zeer veel verschilt van hetgeen dienaangaande door Uwe Excellentie bevonden is te hebben bestaan.

De benamingen, welke in dien tijd, naar den aard hunner verpligtingen, aan de dorpelingen werden gegeven, waren landschaps-, ja dessasgewijze zoo verschillende, dat de meest onafgebroken nasporingen daarom-

trent slechts een matig resultaat kunnen opleveren. 't Is mij gebleken, dat de vele verhuizingen en uitstervingen in vele dessa's de oorspronkelijke aanleggers der sawah-velden onbekend hebben gemaakt, waaruit gevolgd is, dat zij onder de gezamenlijke bewoners der dessa's, in evenredigheid aan ieders graad van solvabiliteit, verdeeld zijn moeten worden. Langs dezen weg erlangt de huurder, zoo lang hij aan zijne verpligtingen voldoet, hetzelfde *bruikregt* op de velden, als ware hij er de eerste aanlegger van geweest.

In sommige rijk bevolkte distrikten, waar de sawah's niet in evenredigheid staan tot de behoefte der aanwezige bevolking, zorgt ieder wel, dat hij van zijn aldus verkregen regt ten volle genot heeft, en blijft hij niet in gebreke, om over willekeurige afpersingen van sawah's zijn beklag bij de hoofden en bij den kontroleur in te brengen, en de hem wederregtelijk ontnomene velden terug te eischen.

Ik bedien mij hier van het woord „bruikregt", omdat mij het vroeger bestaan der erfopvolging en van het eigendomsregt der velden niet is gebleken, en ik houde het daarvoor, dat zulks in eenen strikten zin, in deze residentie, nimmer heeft bestaan. Ook komt mij het denkbeeld van een stelsel van „bruikregt" niet zoo geheel verwerpelijk voor. Wanneer dienaangaande, in de onlangs aangewonnen residentiën, Bagelen en Banjoemas, Madioen en Kediri, een grondig en naauwkeurig onderzoek werd gehouden, zoude men welligt ontdekken, dat, met eenige uitzonderingen, aldaar het „bruikregt bij beurten" bestaat, zoodat maar zeer zeldzaam de landbouwer zijne reeds eenmaal bewerkte velden bebouwt en slechts dan, wanneer het getal landbouwers gering is, in vergelijk van het aantal velden. In het tegenovergestelde geval, bij een grooter getal ingezetenen, moet hij doorgaans zijn veld jaarlijks verlaten of zich vergenoegen met de ruiling van het gebruik van *vette* en *magere* gronden.

Hoe dit nu ook zij, ik houde mij verzekerd, dat met de weinige veranderingen, welke daarin zijn gebragt geworden, sedert het invoeren van het landelijk stelsel, de massa der bevolking zeer op haar gemak is, en zich ongaarne tot de vorige orde van zaken, welke trouwens bij haar geheel vergeten en onbekend geraakt is, zoude zien teruggebragt, hoofdzakelijk omdat thans iedereen grondbezitter is, en tot zeker welvaren kan geraken; daarentegen kon voorheen slechts een klein gedeelte welgezeten worden, en moest de grootste menigte in armoede blijven verkeeren en als 't ware slaven der overigen blijven.

Dat de hoofden en de bevolking met de thans bestaande instellingen te vreden zijn, hebben de laatste vijf jaren volkomen bevestigd. Meer dan eenige andere provincie, heeft deze residentie daarvan een sprekend bewijs opgeleverd. Bij het behouden, ja zelfs bij het noemenswaardig verhoogen, der grondlasten, heeft de bevolking zonder morren voldaan aan de vroeger niet gekende volkspressingen. Duizenden dorpbewoners zijn dagelijks moeten worden opgeroepen, om in de verschillende behoeften bij het leger te velde te helpen voorzien, en nimmer heeft er een schijn bestaan van onwilligheid, veel minder van verzet tegen de bevelen, welke de drang der

omstandigheden onvermijdelijk maakte. En hierin zijn de dorpshoofden, met de meeste bereidwilligheid en volharding, hunne onderhoorigen voorgegaan, en daardoor hebben zij bewijzen gegeven van de morele kracht, welk een goed en billijk bestuur, hetwelk zij opregtelijk zijn toegedaan, op alle de standen der bevolking in die moeijelijke oogenblikken zoo gelukkig heeft weten uit te oefenen. Sedert de invoering van het landelijk stelsel, en dus sedert de veranderingen, die van lieverlede bij de verschillende standen onder de bevolking zijn ontstaan, heeft de nijverheid, en met haar de welvaart in het algemeen, groote schreden voorwaarts gemaakt. Daarvan getuigen de strand-residentiën en Kadoe, waar sedert 1811, maar vooral sedert de laatste 14 jaren, de kultuur in uitgebreidheid en rijkdom zoodanig is toegenomen, dat de aandachtige waarnemer daarvan op de aangenaamste wijze getroffen en overtuigd wordt.

Bij het behouden nu van het stelsel der landrenten, en van de daaruit voortvloeijende vrije beschikking over de produkten en voortbrengselen van nijverheid onder de bevolking, bij het getrouwelijk doen bewaren harer dorpsinrigtingen, bij het zorgvuldig waken tegen het uitoefenen van een willekeurig gezag der regenten en der mindere hoofden, bij het toestaan eener billijke belooning voor te vorderen diensten, voor zoo veel die niet tot eigen voordeel moeten strekken, vermeen ik dat de regering zich geheel kan verlaten op de goede gezindheid der bevolking jegens haar en zij niet noodig heeft om, ter bereiking van dat oogmerk, naar andere middelen om te zien.

Voor ik eindig zij het mij vergund nog *één* bijzonderheid te vermelden. In het regentschap Grobogan bestaat, wat de verdeeling der velden betreft, tot heden nog de oude gewoonte, geheel overeenstemmende met hetgeen ik dienaangaande in de onlangs aangewonnen Soerakartasche distrikten Sello, Kradenan en Koewoe heb gevonden. Hier zijn in elke dessa drie soorten van velden en even zoo veel standen, ongerekend de „perdjoko's" en „moerokakis".

1o. De velden van het bestuur, bestaande uit den loerah, kamitoea, kabajan, moedin en den schrijver; die velden verwisselen niet en zijn aan de betrekking niet aan den persoon verbonden.

2o. De „sawah-glidik" of de „sawah-sikap", welke mede niet verwisselen en vrij van landrente zijn. De stand, wien deze velden behooren en die uit 6 of 8 tot 12 man bestaat, is belast met alle negeri-werkzaamheden. Daarin vallen alle perdjoko's na het eerste jaar van hun huwelijk, en wel voor *één* jaar, tenzij min vermogende arbeiders verlangen in dezen stand te worden opgenomen en alzoo hunne plaats vervangen, 't geen meestal plaats vindt.

3o. De „sawah-orang boemi" of de „sawah-kraman." Zij, aan wie deze velden behooren, hebben ze persoonlijk niet vast in bezit; ze verwisselen jaarlijks onderling, 't geen bij verkiezing geschiedt; zoodanig, dat hij, die dit jaar het regt der eerste keuze had, en alzoo het beste veld voor zich nam, het volgende jaar het laatst aan de beurt is. Deze stand

is uitsluitend verpligt tot het verrigten der dessa-diensten, waaronder het maken der wegen is begrepen, en waartoe de „perdjoko's" alleen uit eigen beweging medewerken of als plaatsvervangers kunnen geroepen worden".

Ziedaar het antwoord van den heer CLERCK, dat evenzeer door duidelijkheid en eenvoudigheid als door heldere inzigten en gezonde begrippen uitmunt. In 't oog vallend is het bewijs, in deze mededeeling voorkomende, dat de oorspronkelijke Javaansche instellingen zeer rekbaar en plooibaar zijn en zich al zeer spoedig schikken naar nieuwe inrigtingen en voorschriften, vooral wanneer die strekken om het algemeen belang te bevorderen. Nog geen twintig jaren na de invoering van het zoogenaamde landelijke stelsel of het stelsel van landrente, verklaarde de heer CLERCK, dat de oude instellingen zulk eene algeheele hervorming en omkeering hadden ondergaan, als een natuurlijk en noodzakelijk gevolg van dat stelsel, dat daarvan zeer weinig meer over was gebleven. En niet alleen een meer gelijkmatig, en dus minder drukkend, dragen der lasten, die aan de bevolking waren opgelegd, maar ook eene aanzienlijke vermeerdering van welvaart was daarvan het gevolg geweest. Daarom drong hij aan op het behoud van het stelsel van landrente, dat is van de opbrengst eener direkte belasting in geld, maar tevens op de daaraan verbonden vrijheid van beschikking over de produkten van den landbouw, en de voortbrengselen van nijverheid die de bevolking bezat; daarom drong hij aan op *„het zorgvuldig waken tegen het uitoefenen van een willekeurig gezag der regenten en mindere hoofden"*; daarom verlangde hij eene billijke betaling voor de diensten, die men van de bevolking eischte.

De heer VAN DEN BOSCH heeft deze denkbeelden van den heer CLERCK slechts gedeeltelijk gevolgd. Hij heeft het stelsel van landrente wel behouden, maar zonder daaraan uitbreiding en ontwikkeling te geven, met al de groote gebreken, die het, als een natuurlijk gevolg van de werking van elk nieuw stelsel, ontsierden. Hij behield het stelsel van landrente als een bron van inkomsten, maar hij ontnam aan de bevolking de vrijheid van beschikking over de produkten van den grond. Hij waakte niet zorgvuldig tegen het uitoefenen van een willekeurig gezag der regenten en mindere hoofden, maar werkte integendeel dat willekeurig gezag in de hand, door de invoering van de dwangkultuur, door de hoofden daarbij als de voornaamste tusschenpersonen en motors te gebruiken en door hunnen ijver te prikkelen en aan te vuren met de zoogenaamde „kultuur-procenten".

Wij behoeven den invloed van deze instelling van den heer VAN DEN BOSCH, bekend onder den naam van kultuurstelsel, op den toestand der Javaansche maatschappij niet te herinneren. Dat is menigwerf door ons geschied. Heeft zij, behalve bittere vruchten en treurige gevolgen, ook hare nuttige werking op de inlandsche huishouding gehad, heeft zij den Javaan bekend gemaakt met nieuwe kultures en met den rijkdom van zijnen grond, zeker is het, dat thans reeds lang de tijd is aangekomen, om langzamerhand tot de lessen van den heer CLERCK en van zoo vele an-

dere kundige en ondervindingrijke ambtenaren terug te keeren. Behoud en bovenal ontwikkeling en verbetering van het landrente-stelsel, gepaard met vrije beschikking van den Javaan over zijnen grond en de produkten van zijn arbeid. Bescherming van den landbouwer tegen het uitoefenen van een willekeurig gezag zijner eigen hoofden. Zorg voor de veiligheid van persoon en goederen. Een onpartijdig en krachtig toezigt van regeringswege. En daarbij de weldadige werking van Nederlandsch kapitaal en Nederlandsche industrie. Ziedaar de middelen, om de produktieve krachten van Java, die thans nog voor verre weg het grootste gedeelte sluimeren, uit den slaap optewekken, de welvaart der inlandsche bevolking te bevorderen, en eene voortdurende vermeerdering van inkomsten voor de schatkist te verzekeren.

Uit dit opstel van den heer CLERCK blijkt op nieuw, hoe nuttig het is, de geschiedenis der invoering van het kultuurstelsel en de advisen bij die gelegenheid uitgebragt over verschillende onderwerpen, direkt of indirekt daarmede in verband staande, te onderzoeken en te raadplegen. Meer en meer zal daaruit blijken, dat niet de aard van de bevolking, noch de zamenstelling harer maatschappelijke inrigtingen, de beweegredenen zijn geweest, waarom men het dwangstelsel heeft ingevoerd, maar alleen zuiver finantiële konsideratiën. Men verlangde geld van Java; men verlangde binnen korten tijd veel geld, en daarom moest de natuurlijke ontwikkeling gestremd worden en plaats maken voor een machinale beweegkracht, die produkten teelde voor de Europesche markt, waarvoor den Javaan het loon werd onthouden of slechts hoogst karig en bijna niet werd toegedeeld.

(Wordt vervolgd.)

Finantiën en kultuurstelsel.

I.

Finantiën.

Kultuurstelsel en finantiën, de twee groote vraagstukken van den dag, zoo naauw aan elkander verbonden, worden in twee, onlangs verschenen, werken behandeld, die de aandacht verdienen van allen, wier dorst naar kennis niet wordt voldaan door de even oppervlakkige en eenzijdige als hartstogtelijke en opgewonden pamfletten, waarvan de pers tegenwoordig een sneeuwjagt en hagelbui over Nederland uitstort. De heeren ELOUT en VAN BOSSE bieden ons een degelijken arbeid aan; de eerste in zijne *Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer*, *getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat* ELOUT, *oud-kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië*, 's Hage 1861; de laatste in zijne *Bijdrage tot onderzoek der vraag*, *of de koloniale begrooting door de wet behoort vastgesteld te worden*, door Mr. P. P. VAN BOSSE, overgedrukt uit de *Bijdrage tot de kennis van het Staats-*, *Provinciaal- en Gemeente-bestuur in Nederland*, uitgegeven door G. H. BETZ, Mr. W. R. BROER en Mr. P. F. HUBRECHT, Rott. 1861.

De dagen zijn voor goed vervlogen, toen een Minister, of een uit Indië terugkeerende oudgast, als een orakel werd aangehoord, wanneer hij over de Indische volkeren, over den rijkdom en de voortbrengselen der tropische gewesten, over de zeden en gewoonten op Java, of over eenigen anderen „parel van Neêrlands kroon" in den Indischen archipel sprak. Het besef wordt met den dag levendiger, dat de grootheid en welvaart van het moederland innig verbonden zijn aan de ontwikkeling en den vooruitgang van onze overzeesche bezittingen, en dat het eene eerste behoefte is, meer en meer tot de kennis van Indië te geraken. Moge men dan al somtijds verbaasd staan over de weinige wetenschap, die nog bij velen omtrent de koloniën aanwezig is, zoodat er zijn die alleen weten, dat wij koffij en suiker uit de Oost krijgen, maar die zelfs geen flaauw begrip hebben, waarom, hoe en waardoor die produkten komen, — toch toont de vergelijking met het tijdperk vóór 1848 reusachtige vorderingen in de kennis van den toestand en de behoeften van Indië aan, en geeft goede hoop voor de toekomst. Er is, ja, in Nederland nog een tal leden van de familie DROOGSTOPPEL, maar daarentegen breidt zich ook het tal van beoefenaars der studie van Indische aangelegenheden meer en meer uit. Indien men nog een bewijs noodig had, dan zou dat wel gelegen zijn in de gretigheid, waarmede het Nederlandsche publiek elk eenigzins degelijk geschrift ontvangt, waarin over Indië gehandeld wordt.

Niet enkel de oudgast, in goeden of kwaden zin, bezit het monopolie van de kennis van Indië en mag daarover medespreken; er zijn thans in ons land mannen, die hun leven gewijd hebben aan het doordenken der toestanden en belangen van onze koloniën, en aan wie niemand het regt zal ontzeggen, ook hunne meening te doen kennen. Maar er is meer. De kennis van Indië blijft niet beperkt tot enkele specialiteiten; gedurig zien wij hoogst belangrijke geschriften verschijnen, het werk van personen, wier talent niet enkel gestrekt heeft om zich op het overigens zoo ruime veld der Indische aangelegenheden te bewegen. De dagblad-litteratuur bewijst ten overvloede, dat de koloniale zaken aan de orde van den dag zijn. Trof men vroeger in onze tijdschriften, met eene soort van verbazing, een opstel aan van meer degelijken aard, dan hetgeen de dagbladen, kinderen van een oogenblik, kunnen leveren, — thans nemen de koloniale aangelegenheden onder allerlei vormen hare plaats in.

Er moge nog veel duisters over Indie verspreid zijn; er moge nog veel ontbreken aan de kennis van land en volk; door een vroeger regeringstelsel, waarvan het vermolmde gebouw steen voor steen wordt opgeruimd, moge nog een schat bedolven zijn, die niet dan met moeite wordt opgegraven en aan 't licht gebragt; dagelijks neemt de studie van Indië toe, en werkt een of ander mede, om eene lichtstraal te verspreiden, hetzij door bijdragen tot de geschiedenis van het verledene, hetzij door ontwikkeling van eigen meening over de vraagstukken van den dag.

De heeren ELOUT en VAN BOSSE hebben onlangs weder daartoe het hunne gedaan. De een heeft onschatbare papieren, door wijlen zijn waardigen vader nagelaten, in het licht gegeven; hij heeft daarbij niet geschroomd zijne opinie over de *questions brulantes*, vrijen arbeid, partikuliere industrie en kultuurstelsel te zeggen. Na tien jaren tijd is deze tweede bundel voorzeker met niet minder belangstelling ontvangen, dan de eersteling. De heer VAN BOSSE heeft slechts één enkel punt, althans volgens de aankondiging van den titel, behandeld. De financier heeft het vraagstuk, over de vaststelling van de Indische begrooting bij de wet, tot het thema zijner verhandeling gekozen. Terwijl de heer. ELOUT op het gebied van algemeene en christelijke ontwikkeling hier en daar een hooger standpunt inneemt, en niet enkel het materiële maar ook het intellektuele element in zijne beschouwingen omvat, komt de heer VAN BOSSE, met de overbiddelijke logika der cijfers en zijne opvatting van het staatsregt, om de door hem gestelde vraag op te lossen. Beide komen intusschen van het een tot het ander; kultuurstelsel en Indische finantiën zijn zoo naauw aan elkander verwant, dat men, zoodra men een van beiden aanroert, wel op het geheel den blik moet werpen, dat is op de hoofdpunten der Indische huishouding van staat, die al weder diep ingrijpen in geheel het maatschappelijk leven. De heer ELOUT toetste de lessen van het voorledene aan de vraagstukken van den dag; de heer VAN BOSSE nam meer den jongsten tijd ter hand, en wilde daaruit regelen voor de toekomst ontleenen. Men ziet, dat beide hunne bijzondere rigting niet verloochenen.

Na bijna dertig jaren heeft de zoon eene taak kunnen verrigten, die de vader vruchteloos beproefde, namelijk: het publiek een blik te doen werpen in de regering en den toestand van Indië, na de overname door kommissarissen-generaal van het Engelsche tusschenbestuur, tot aan de grondvesting van het kultuurstelsel. De heer TEN BRINK had met scherpe trekken het regeringsstelsel van dien tijd geschilderd en de verdediging op zich genomen van het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN, die in een allermoeijelijksten tijd de landvoogdij over Indië voerde. Die schrijver had aan den Koning, aan de vertegenwoordiging en aan de meest aanzienlijken in den lande een geschrift gezonden, 'dat eigenlijk in eene akte van beschuldiging bestond tegen het bestuur van onze koloniën, vooral tegen de wanorde in het finantiewezen, tegen de onderdrukking van de partikuliere industrie in Indië en de oprigting van de Handelmaatschappij. De Koning, wien men, bij de groote feilen van zijn bestuur, geen genie kan ontzeggen, en die zelf in eigen persoon alles wilde weten of onderzoeken, maar die juist daardoor tot eene miskenning van het konstitutionneel regeringsbegrip kwam, omdat hij in alle details trad en in zijne Ministers slechts de slaafsche uitvoerders van zijn wil zag, — de Koning wenschte ook hier de beide partijen te hooren. Hij verlangde eene beoordeeling van het zooveel geruchtmakende geschrift door zijnen voormaligen Kommissaris-generaal en Minister, wiens zienswijze en opgaven door den toenmaligen Minister konden worden gekontrôleerd.

De heer ELOUT kweet zich van die taak met het hem eigen talent en de hem eigene heuschheid in vormen. Maar toen het werk van den heer TEN BRINK in de Staten-Generaal ter sprake kwam; toen de finantiële nood van de koloniën het moederland tot groote opofferingen dwong, die later ruimschoots werden vergoed; toen de regering zelfs eenige openingen gaf en aan de vertegenwoordiging voor de toekomst eenig meerder licht over Indische zaken beloofde; toen moest hij de grievende teleurstelling ondervinden, dat aan de openbare beschuldiging, ingebragt tegen eene regering, waaraan hij een zoo belangrijk deel had genomen, slechts de flaauwe verklaring van een Minister werd overgesteld, dat de aanbrenger geen volledig geloof verdiende. Te vergeefs drong hij op openbaarheid aan, in het belang van regering en natie. De regering was te veel gehecht aan het dwaze stelsel van geheimhouding, om op zijne dringende vertoogen acht te slaan. In zijne nagelatene papieren heeft hij onverholen zijn leedgevoel daarover uitgesproken, want in eene noot, (bl. 14), gevoegd bij de inleiding aan den zoon, lezen wij onder anderen deze beschouwing van den vader: „Zoo was het voorzeker eene grove dwaling en een verderfelijk beginsel, vooruit te zetten als waren de belangen van het Gouvernement in strijd met die van het algemeen, even alsof regering en volk twee tegen elkander overstaande partijen uitmaakten; eene dwaling intusschen, tot welker voortplanting vele redeneringen ongelukkig maar al te dikwijls aanleiding gaven en welke dan ook op de beschouwing en behandeling der zaken een nadeeligen invloed oefenden." Zijne pogingen waren echter te vergeefs, hoezeer wij hem krachtig en herhaaldelijk

tot dat doel zien optreden. De regering verkoos liever de beschuldiging onbeantwoord te laten.

Dertig jaren later is het den zoon gegeven, de verdediging van het ambtelijke leven van zijn vader het licht te doen zien. Het moet wel een hoogst genoegelijk gevoel geweest zijn, toen de vertegenwoordiger des volks die bestovene papieren aanroerde, om te verrigten hetgeen zijn vader niet heeft mogen doen. Men heeft wijlen den heer ELOUT wel genadige vergunning willen verleenen om zelf, als privaat persoon, het geschrift van den heer TEN BRINK te bestrijden; maar verder wilde men niet gaan; men gruwde van officiële publiciteit.

Met leedwezen zien wij ook nu nog, in het werk van den heer ELOUT, op nieuw sporen van denzelfden geest bij het koloniaal bestuur, door zijnen vader zoo scherp gekarakteriseerd. In zijne inleiding heeft ons de mededeeling getroffen, dat het departement van koloniën geene vrijheid heeft gevonden, om de uitgave toe te staan van het verslag, op 10 December 1833 door den Minister van Koloniën CLIFFORD uitgebragt over de wederlegging van den heer ELOUT tegen het geschrift van den heer TEN BRINK. Het tweede rapport, dat wij nu gedrukt hier voor ons hebben, is juist aan den Koning gerigt naar aanleiding van het verslag van het eerste, door den heer CLIFFORD uitgebragt. Nu zegt de verzamelaar wel: „ter beoordeeling van de zaak is de kennis van dat stuk echter geenszins *onmisbaar*"; maar wat de regering bewogen kan hebben, om dat stuk terug te houden, is onbegrijpelijk, en alweder een treurig bewijs voor de zucht tot geheimhouding van Indische zaken. De regering heeft meermalen reeds officiële bescheiden over hetzelfde tijdvak en van later datum aan de publiciteit overgegeven. Al ware het dan ook niet onmisbaar tot regt verstand van het tweede rapport, toch zou het officiëel verslag nuttig zijn tot volledige beoordeeling. Ons kwam, bij de lezing van deze weigering, onwillekeurig de vrijheid van drukpers in Frankrijk voor den geest, waarbij men de half-officiële pers mededeelingen van wege de ministers laat doen, terwijl men zich het regt voorbehoudt, die in den *Moniteur* namens den Keizer officiëel te logenstraffen, hoezeer de Ministers van NAPOLEON slechts zijne ambtenaren zijn! Zoo veroorlooft men ook hier, voor zooveel noodig, de openbaarmaking van de papieren van wijlen den heer ELOUT, die bepaaldelijk een officiëel karakter dragen; maar het eigenlijk officiëel rapport wordt terug gehouden, ofschoon het hier een lang verleden tijdperk geldt. Was de vorige Minister van Koloniën ook bevreesd een nieuw antecedent daar te stellen, waarop dr. BOSCH zich zou kunnen beroepen? Men geeft liever de stukken aan een vreemdeling, aan een Engelschman, opdat deze een lofzang aanheffe.

Voor de kennis van de meeste vraagstukken, thans aan de orde van den dag, is dit werk van den heer ELOUT van groot belang. Het is niet ons doel, om de rapporten van den voormaligen Kommissaris-generaal en Minister te ontleden en te toetsen, tegenover het geschrift van den heer TEN BRINK; wij zouden dan alligt een geheel werk in plaats van een ar-

tikel schrijven, zelfs indien het ons mogelijk ware, bij gemis van bronnen en gegevens, alles na te gaan. De geschiedenis van vroeger moge dan ook van het grootste belang zijn voor de toekomst, praktisch nut zou uit zulk eene kritiek niet voortvloeijen. Wij willen de aandacht slechts op eenige punten vestigen, die in naauw verband tot het tegenwoordige staan. De zwaarste beschuldiging van den heer TEN BRINK was gerigt tegen finantieel wanbestuur en schromelijke verwarring, die in de Indische huishouding bestond. Hij verdedigt den heer VAN DER CAPELLEN tegen elken blaam, en werpt de schuld van een tal misgrepen op het opperbestuur in Nederland. De waarheid van de beschuldiging zullen wij uit officiële bronnen kunnen nagaan.

Het tijdperk, waarover de heer ELOUT handelt, is van zeer groot gewigt in het tegenwoordig oogenblik. Toen bestond toch aanvankelijk vrije industrie. Spoedig daarna werd zij te gronde gerigt. En wanneer men zich op dat tijdperk beroept, dan beweren de voorstanders van het behoud steeds, dat juist die tijd bewijst, dat de ontwikkeling van Indië door vrijen arbeid en vrije ondernemingen niet bestaanbaar zou zijn met het trekken van groote voordeelen uit de koloniën. Intusschen is het een feit, dat men de partikuliere industrie overal in Indië spoedig belette zich te ontwikkelen, ondanks de mildere bedoelingen van de mannen, die met den hoogsten titel tot de landvoogdij geroepen worden. De geest van autokratie wilde wering van het Europeesch element, dat hinderlijk was. De finantiën geraakten ook daardoor in verwarring, omdat de strijd tegen vrije industrie en 't gemis aan beleid eenerzijds de inkomsten deden verminderden, maar aan den anderen kant de uitgaven stegen, in verband met een ordeloos beheer en gemis aan kontrôle. Daarbij kwam later de noodlottige Javaansche oorlog, veroorzaakt door de maatregelen tegen de landverhuring in de Vorstenlanden, een onderdeel van het stelsel om vrije industrie van Java te verdrijven. En bij dat alles voegde zich eindelijk de omwenteling in Nederland, die noord en zuid vaneenscheurde, waardoor men van hier niet langer offers voor de koloniën kon brengen, maar men veeleer, door den nood gedrongen, uit Indië bijdragen moest eischen. Dat deed het kultuurstelsel in het leven roepen.

In die dagen van verwarring op finantieel gebied nam men zijn toevlugt tot het sluiten van leeningen met vreemdelingen, onder verband van de inkomsten van Indië, wanneer het moederland niet spoedig genoeg te hulp kon komen. Een gedeelte van de rapporten van den heer ELOUT handelt over het bepaalde plan, om eene leening met het Engelsche huis PALMER te Calcutta te sluiten. Andere gedeelten zijn gewijd aan het muntstelsel, ten allen tijde eene van de moeijelijkste vraagstukken, waarin wij zien, hoe men, door financiëlen nood gedreven, tot geen beter middel zijne toevlugt wist te nemen, dan tot het schromelijk bederf van het muntwezen; eerst werd daarvan gebruik gemaakt, om in de behoeften te voorzien, en later verhief men het tot eene spekulatie, die de natie duur te staan is gekomen, zoodat wij daarvan nu nog de naweeën ondervinden. Over zulk een veel bewogen tijd handelt dit geschrift. Geen wonder, dat de zienswijze over

sommige punten zeer uiteenloopend kan zijn, omdat het dikwijls moeijelijk valt te onderscheiden, wie het grootste aandeel heeft aan minder gelukkige uitkomsten en grove misslagen.

Één punt zullen wij bepaald trachten in het licht te stellen. Het blijkt toch op de meest onwederlegbare wijze, dat de Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN en de Minister van Koloniën te vergeefs geworsteld hebben tegen eene autokratie en ambtenaars-routine, die wortel geschoten hadden, ten gevolge van een verward en ellendig beheer der finantien, waarin noch regel noch eenheid bestonden. Het is zonneklaar, dat de regering onbekend was met de finantiele behoeften van Indië en met den staat van inkomsten en uitgaven, zoodat men, als een koopman, wiens zaken in de war zijn, leefde met den dag, zonder in die duistere massa van achterstanden, schulden en baten het oog te durven slaan. Het geheele werk van den heer ELOUT, tot verdediging van de maatregelen van de regering, berust op de stelling: „de Gouverneur-Generaal en het opperbestuur in Nederland hebben niet beter en niet anders kunnen handelen, dan zij gedaan hebben, want men tastte in den blinde rond; men kende den finantiëlen toestand van Neêrlandsch-Indië in de verste verte niet; het was volstrekt onmogelijk te weten, of men in Indië geld te veel of te kort had, of er te veel of te weinig werd uitgegeven, of er bezuinigd kon worden, want er bestond geen orde, geen regelmaat, geen behoorlijke boekhouding, geen begrip van eene behoorlijke begrooting." Men leende geld en men wist niet of het noodig was; men kwam te kort en men wist niet hoeveel. De boeken bestonden nog niet, waren over vorige jaren niet bijgewerkt of waren niet in orde; de finantiële toestand was van dien aard, zouden onze voorouders zeggen, „dat er met geen springstok in rond te komen was". En toen men aan het ordenen ging, toen was er zulk eene massa, dat men er eindelijk een slag in sloeg en leeningen sloot in het moederland, om te betalen, wat er op dat tijdstip te kort kwam, zonder eigenlijk ooit tot de regte wetenschap te zijn gekomen, hoe die tekorten ontstaan waren; immers de inkomsten dekten schijnbaar de uitgaven over de eerste jaren van ons herkregen koloniaal rijk!

Een beknopt overzigt van eenige punten uit het werk van den heer ELOUT, oud-Kommissaris-generaal en oud-Minister van koloniën, bestaande in rapporten aan den Koning gerigt tot verdediging van het bestuur, waarvan de schrijver te vergeefs op publiek making heeft aangedrongen, zal het bewijs leveren, dat wij, in korte en scherpe maar juiste trekken, het hoofdpunt hebben aangegeven.

Na een overzigt van eenige maatregelen tot organisatie van het bestuur, door Kommissarissen-generaal in 1816 genomen, komt de heer ELOUT al spoedig tot het betoog, dat men in verwikkelingen geraakte, ten gevolge van de toenemende uitgaven in Indië, maar nog meer omdat men niet op de hoogte was van het finantiëel beheer. Geen wonder, dat de inkomsten geen gelijken tred met de staatsuitgaven houden, wanneer men eensdeels uit staatkundige begrippen de bronnen stopt, waaruit de inkomsten moeten

vloeijen; maar wanneer anderdeels het finantiëel beheer alle regeling mist. Geen wonder, dat de kreet naar bezuiniging opging, zoodat de luitenant-gouverneur-generaal DE KOCK van de mogelijkheid van eene bezuiniging van drie millioen sprak, alleen op de uitgaven der militaire en marine-departementen en van den waterstaat en civiele gebouwen, maar dat daaraan toch niets te doen was. „Bezuiniging was te moeijelijk; niemand onder de civiele ambtenaren wilde iets toegeven; volgens het oordeel der geleerden stort het geheele gebouw in, als men aan een der raderen komt"; zoo schreef de heer DE KOCK den 17 Junij 1825 aan den Minister.

Aan wien lag de schuld? Aan „de geleerden", of aan de basis, waarop het bestuur door Kommissarissen-generaal was ingerigt, of aan de toepassing? Wij willen de mannen van dien tijd regt laten wedervaren, zoo als wij vertrouwen dat het nageslacht ook eens aan ons, die van dezen tijd zijn, zal doen; zij leefden toen, wij leven thans; en de begrippen van koloniaal bestuur, maar vooral die van de staathuishoudkunde, waren toen bij velen anders dan tegenwoordig. Aan het hoofd der zaken stonden mannen van talent, die het goed meenden met Koning en vaderland; maar het geheele staatsbestuur was nog te zeer doortrokken door een geest van autokratie, ja van verkleefdheid aan de begrippen uit de tijden der Oost-Indische Kompagnie, waartegen te vergeefs geworsteld werd door hen, die hunnen tijd vooruit waren of op een hooger standpunt stonden, zoo dat zij betere beginselen in toepassing wilden brengen. Te vergeefs verlangden de Gouverneur-Generaal en de Minister een eenvoudig boekhouden, niet zoo als een koopman zijn kasboek houdt, maar zoo als eene regering de begrooting van de inkomsten en uitgaven moet opmaken. Men wilde in toepassing brengen hetgeen het motto van NAPOLEON III zou zijn: *règner c'est prévoir.* Maar men wist de middelen niet aan te geven. Onder de mindere ambtenaren heerschte routinegeest, kortzigtigheid, verkleefdheid aan het oude. De lessen van de staathuishoudkunde kende men niet; van eene goede begrooting bestond geen begrip; men dacht zich terug in de dagen, toen de staat en het moederland enkel koopman waren en koopmansrekeningen te sluiten hadden, ofschoon DAENDELS reeds den grondslag had gelegd tot een souverein gezag. Men schreef slechts inkomsten en uitgaven op. Dat gebouw kon geene hervormingen ondergaan, of het moest van onderen af aan opgetrokken worden; raakte men den verwarden toestand aan, zoo spraken „de geleerden" van die dagen, dan zou het instorten; wie het beter of anders wil is een slooper een afbreker. Men moest op den ouden weg voortsukkelen.

Is het niet als of men de oud-koloniale partij in 1861 hoorde spreken? 't Zijn dezelfde argumenten in dezelfde woorden; „*autres temps mêmes moeurs*" is het hier; sommige omstandigheden zijn inderdaad onveranderd gebleven. Vooral is ook de strijd tegen partikuliere industrie, die toen zegevierend gevoerd werd, in deze dagen hernieuwd. En zoo men slechts een half stelsel aanneemt, dan zal die strijd blijven voortduren en misschien, tot onberekenbaar nadeel van de ontwikkeling van Indië, weder kunnen eindigen

met vernietiging van de bijzondere ondernemingen, die ook in dien tijd het onderspit delfden, maar waarvan de bittere gevolgen niet zijn uitgebleven. Dan zou weder een menschenleven voor eene gezonde ontwikkeling verloren zijn.

Bezuiniging werd onmogelijk gemaakt; de uitgaven klommen, maar de inkomsten niet; men had gerekend op belastingen en men vernietigde de bron waaruit zij moesten voortkomen. Men wilde toch niet, dat de partikuliere nijverheid zoo veel duizend pikols suiker en koffij aan de markt bragt, dat de prijs van de Gouvernements produkten daardoor zou dalen! De finantiële verwarring vermeerderde met den dag, doch men gaf uit, naar mate men ontving.

Hoogst belangrijk is het hoofdstuk van den heer ELOUT over de inrigting en de werking van de boekhouding. De heer TEN BRINK schetste, in scherpe trekken, het gebrekkige en onvolledige der algemeene boekhouding. Hij schrijft: „ook de Gouverneur-Generaal klaagde over den bekrompen voet, waarop de boekhouding was ingerigt". De oud-Kommissaris-generaal en Minister verdedigt zich daartegen; hij meent, dat de zaak aan bekwame handen was toevertrouwd, „*een hoofdambtenaar was koopman van professie geweest*" en hij bezat kennis van zaken in overvloed. Maar het gold geene koopmansrekeningen, daarin lag de fout; eene regering moet op andere wijze boekhouden dan een partikulier; de eerste moet vooraf eene raming van inkomsten en uitgaven vaststellen, en de laatste leeft van de winsten, die hij verkrijgt; hij bepaalt zich, op het einde van het jaar, tot het maken van een balans, die hem doet weten, of hij vóór of achteruit is gegaan; hij regelt wel zijne uitgaven naar de inkomsten van vroeger, maar hij moet overleggen voor den ouden dag. De staat daarentegen behoort wel mede te werken tot het openen van nieuwe bronnen van welvaart en dus van inkomsten, maar heeft niet te zorgen voor een kapitaal of reserve-fonds. De koopman werkt voor zich, en het is hem tamelijk onverschillig of een ander verliest als hij wint; maar de staat, dat zijn wij allen; het belang der regering is onafscheidelijk van dat van het volk; de schatkist moet zorgen, dat zijne inkomsten op de gemakkelijkste en beste wijze verzekerd zijn, want daarop berusten die inkomsten; zij zijn het geld van de burgerij, en verarming van het algemeen werkt onmiddelijk op de schatkist terug.

De Gouverneur-Generaal worstelde te vergeefs tegen het verkeerde stelsel; men weet den gang der zaken aan personen, maar de instellingen droegen de schuld. De boekhouding ging traag en was uiterst onvolledig. Achterstand op achterstand hoopte zich op; nieuw personeel moest worden aangesteld, en toch nam de verwarring toe. Zoo zien wij den heer VAN DER CAPELLEN te vergeefs de hoofdambtenaren in 1820 opzettelijk bijeen roepen, om hun zijn ongenoegen te kennen te geven over den achterstand der boeken. Van af 1816 was er jaar op jaar geen behoorlijke afsluiting mogelijk. Den 21 Julij 1820 riep de Gouverneur-Generaal de heeren J. C. GOLDMAN, hoofd-direkteur van finantiën, J. G. BAUER, president van de algemeene rekenkamer, J. BOUSQUET en W. DE VOGEL bijeen, om op afdoening van zaken aan te dringen. Men dacht toen, dat de boeken van het jaar 1817 voor het

einde van Januarij 1821 gereed zouden zijn; die van 1819 voor het einde van Mei 1822. Op hoogst ernstige vertogen, werden de termijnen iets vervroegd; maar op 19 Junij 1824 berigtte de Gouverneur-Generaal aan het ministerie, dat de boeken van 1817 onder sluiting waren; in de maand Augustus of September zou een geen geheel stel dier boeken en bijboeken aan het Gouvernement kunnen worden ingediend; die van 1818 zouden nog voor het einde van 1821 gereed komen, en die van 1820 waren toen nog niet aangevangen. Op den 18 April 1822 had de Gouverneur-Generaal intusschen reeds berigt, dat de boeken van 1818 toen eerst gesloten waren: de balans van 1819 zou in September of Oktober kunnen zijn opgemaakt, en het stel boeken over 1820 zou voor het midden van 1823 gereed kunnen zijn. Men werkte dus en men kwam niet vooruit; men trachtte de bezwaren door allerlei wijzigingen in het beheer der boekhouding te overwinnen, stelde weder nieuwe ambtenaren aan en gaf telkens meer geld daarvoor uit.

En welke arbeid werd geleverd? Men wentelde den steen telkens den berg op, en telkens werden de personen verpletterd door den last, dien zij op zich genomen hadden. Het blijkt toch, dat in 1826, bij het klimmen van den finantiëlen nood, bepaalde eischen door het opperbestuur werden gedaan, om kennis van de inkomsten en uitgaven te verkrijgen. Toen meldde men uit Indië dat de boeken niet in orde waren, die men afgewerkt waande; dat bij de afsluiting gebleken was, dat nog altijd een tweede achterstand aanwezig was; dat de boekhouder in 1821, naar het oordeel van zijn opvolger, de boeken verkeerd had aangelegd, waarvan men eerst in 1823 kennis had gekregen, terwijl aan dien opvolger weder in Julij 1827 een andere post gegeven was en de zaak nogmaals aan andere handen moest worden toevertrouwd.

Het spreekt van zelf, dat, waar men niet tot een overzigt van inkomsten en uitgaven kon geraken, de begrooting evenzeer in de lucht hing en de meest volslagen onkunde en gebrek aan regelen moesten heerschen. De heer ELOUT deelt ons daaromtrent mede, dat in 1820 tien maanden van het jaar verliepen, voordat de begrooting voor datzelfde jaar in rade kon worden vastgesteld, zoodat natuurlijk het opperbestuur in Nederland, bij de toenmalige middelen van verkeer, eerst kennis kreeg van de raming der inkomsten en uitgaven, toen het jaar verloopen was. De begrooting voor 1821 werd vastgesteld bij resolutie in rade van 19 April van datzelfde jaar. De Gouverneur-Generaal betuigde zijn leedwezen over de „schadelijke vertraging, die men telkens ondervond"; hij beklaagde zich, dat de direktie van finantiën, „ondanks zijne gestadige vermaningen en bijna dagelijksche herinneringen", zoo traag gewerkt en, in stede van zelve het gebrekkige en onvolledige van sommige opgaven aan te vullen, steeds naar meer berigten en opgaven wacht, en eindelijk, door gedurige misrekeningen van den tijd tot de bewerking benoodigd, zich telkens meer van het doel verwijdert". Natuurlijk was de begrooting, wanneer zij dan eenmaal gereed kwam, op verkeerde grondslagen ingerigt en moest men die weder gaan bijwerken, want de werkelijkheid, in plaats van eene bloote raming, lag reeds open.

In 1822 zien wij de begrooting door het Indisch bestuur vaststellen op 18 April van het jaar, waarvoor dat stuk moest dienen. In plaats van te verbeteren, werd de toestand nu nog erger en arresteerde de raad van Indië de begrooting van 1823 op 8 Julij van dat jaar. In 1824 is er vooruitgang, want bij resolutie van 3 Februarij is de begrooting gearresteerd; maar er schijnt toch nog iets aan gehaperd te hebben, want zij werd wel, bij brief van 30 April, aan het departement gezonden, „bij hetwelk dezelve op 14 October bekend werd", zegt de heer ELOUT; maar bij brief van 4 Junij 1854 ontving het opperbestuur nader kennis, dat in rade eenige wijzigingen in de begrooting voor de buitenbezittingen waren gebragt. In 1825, toen men leening op leening moest sluiten en er schroomelijke te korten te dekken waren, was men den 21sten November gereed met de begrooting voor datzelfde jaar. „Bij deze geschiedenis van den loop en uitslag der beraadslagingen over de jaarlijksche begrootingen", zegt de heer ELOUT, „voege men die van de boekhouding, en beproeve nu om tot eene juiste kennis van den waren finantiëlen stand van Indië op het einde van 1825 te geraken. De weifelende meeningen daaromtrent van het Indisch bestuur zelf stralen bij elke gelegenheid door; dit zal nog nader blijken uit de aanvragen om geldelijke hulp en uit de maatregelen door hetzelve, hoezeer vruchteloos, genomen, om door eene groote geldleening in Britsch Indië zich te redden".

De kleinste koopman, wiens zaken zich in zulken toestand bevonden, moest ten slotte als bankroetier in een hopeloozen toestand geraken, en voorzeker niet minder een staat, wiens aangelegenheden reeds op zich zelf in een abnormalen toestand verkeerden. Het muntwezen werd toch van hier uit geregeld. De regering voorzag gedeeltelijk door de munt te Soerabaja in de behoefte van cirkulerend medium, maar deze was niet in staat alles te regelen. Er werden ook produkten ten verkoop naar Nederland gezonden. Zoowel door wisseltrekking als door de overzending van specie moest het ontbrekende in de Indische kas worden aangevuld. De Indische regering en het opperbestuur waren intusschen niet in staat met eenige juistheid de behoeften van de schatkist te begrooten. Van daar somtijds de meest tegenstrijdige meeningen, die omtrent de te korten en het cirkulerend medium bestonden, doch waarnaar dan tevens moest worden gehandeld. Men had zelfs geen flaauw begrip van de werkelijke eischen van den staat en van den handel. De ophelderingen, die de heer ELOUT daaromtrent geeft, bewijzen, welk een verschrikkelijke toestand eigenlijk was ontstaan. Nu eens verzocht men het ministerie dringend de uitzending van duiten te bespoedigen, „*die men meer dan brood noodig had*"; dan weder bragt men gekapte stukken koper als munt in de wandeling. Men beschreef de behoefte aan geld in den Archipel als zoo rekbaar, dat er steeds te kort kwam, ofschoon de partikuliere industrie zich beijverde om winst te behalen door het insmokkelen van weinig waardig kopergeld. Dan weder verhoogde men de waarde van het kopergeld, zonder te bedenken, welke schade daardoor aan het publiek belang werd toegebragt. De Minister ELOUT beweert,

dat deze laatste klagt van den heer TEN BRINK ongegrond was, omdat slechts zeer weinige eischen tot schadevergoeding door partikulieren werden ingebragt. In die zienswijze zal men in onze dagen ongetwijfeld niet deelen. De grond, waarop zij steunt, is ook uiterst zwak, want men vergete niet, dat in die dagen over de middelen voor individuen, om regt te verkrijgen tegenover den staat, wanneer deze dergelijke maatregelen nam, andere begrippen bestaan hebben dan thans. Het konflikten-stelsel ware anders nooit in het leven kunnen komen.

Maar er was veel meer. Het opperbestuur handelde, — wij nemen dit op de herhaalde verklaringen van den heer ELOUT aan, — naar zijn beste weten; maar het kon dikwijls niet handelen uit gebrek aan kennis en middelen. Het blijkt toch, dat de uitzendingen van koper-geld, die men eerst verlangde, later gegispt werden. Het Indisch Gouvernement geraakte in de meest schroomelijke verlegenheid. Het gaf, om in de behoeften voor het oogenblik te voorzien, van tijd tot tijd voor een zeer aanzienlijk bedrag aan promessen uit. Het papier overstroomde de markt, in den vorm van wissels, promessen en meer. Het gevolg daarvan was natuurlijk, dat de zilver en koper-munt even spoedig weder verdween, als zij in omloop werd gebragt, omdat het geld in waarde steeg, naar mate de hoeveelheid papier grooter werd. Van daar dat, terwijl telkens om nieuwe munt werd gevraagd en men het voordeeligst vond weinig waardig kopergeld uit te zenden, spoedig ook de gevolgen bij het muntwezen merkbaar waren. Het zilver verdween spoorloos; maar de massa koper kwam daarentegen meer en meer te voorschijn, en nu ontving het opperbestuur bijna ter zelfder tijd aanvrage om geld, maar tevens berigten, dat er veel te veel in omloop was, ja zelfs dat onuitputtelijke schatten schijnbaar aanwezig waren. De wortel van het kwaad werd niet aangeroerd, en vandaar een toestand, die den Gouverneur-Generaal en den Minister wanhopig moest maken. De zonderlingste begrippen omtrent het muntstelsel kwamen in omloop. Men vroeg rapporten aan direkteuren van finantiën, of van 's lands middelen en domeinen; men wachtte op berigten uit Indië en zond speciale personen uit; men maakte berekeningen, en inmiddels nam de verwarring toe, zoodat het Indisch bestuur allerlei expediënten aangreep. De Indische handel werd insgelijks gehoord, en het spreekt van zelf, dat deze een droevig tafereel ophing van den toestand van finantiën, handel, oorlog en gedaalde prijzen; maar bij gemis aan kennis van den wezenlijken finantiëlen toestand, tastte men bij voortduring in den blinde rond. Wij zullen niet uitweiden over al het geen door den heer ELOUT omtrent het muntwezen wordt gezegd; genoeg zij het te konstateren, dat ook dit in de algemeene verwarring moest deelen.

Zoo lang de inkomsten mild vloeiden en ver beneden de uitgaven bleven, waren die zaken gaande te houden. Maar toen eenmaal eenige verachtering ontstond was het niet mogelijk dat ze bleven loopen. De regering in Indië, geen kans meer ziende om papier uit te geven, gedrongen door schuldeischers, onbekend met den waren stand van zaken, op verwij-

derden afstand van het moederland, dat geldelijke hulp wilde verleenen, maar dat daarin verhinderd werd, of omdat op het oogenblik geene scheepsgelegenheid aanwezig was om weder nieuwe ladingen duiten over te brengen, of omdat die munt eerst vervaardigd moest worden, — het Indisch bestuur trachtte eerst geld te leenen, door kleine hoeveelheden produkten of zelfs de inkomsten van zekere residentie als onderpand aan te bieden, en besloot eindelijk tot de zoo bekende leening met het huis PALMER te Calcutta, tegen hoogst bezwarende voorwaarden, maar toch de besten die men verkrijgen kon.

Toen schatte men het te kort op niet minder dan 15 millioen sicca-ropijen. Om eenig denkbeeld te geven van den toestand, waarin men zich bevond, stippen wij aan, dat aan een Engelsch huis, in 1824, produkten waren afgestaan tot eene waarde van ƒ 1,097,241,91, namelijk koffij, foelie, nagelen en noten, waarvan het ministerie slechts ƒ 717,856.37½ ontving, behalve de schade uit de onregtmatige berekening van spillage en verlies voortgesproten. De voorwaarden, die het huis PALMER stelde, waren inderdaad niet zoo schreeuwend onbillijk, maar toch alles behalve voordeelig, namelijk: tot een interest en premie niet hooger dan 12 pCt., terwijl ook, bij de berekening van de reduktie van sikka-ropijen tot Indische guldens, het nadeel aan onze zijde was.

Men heeft dezen maatregel van den toenmaligen Gouverneur-Generaal, voor en nadat hij door den Koning niet werd goedgekeurd, dikwijls scherp gelaakt; de billijkheid eischt, dat men de omstandigheden in aanmerking neme, waarin die landvoogd verkeerde. Een koopman in Indië, wiens advies gevraagd werd, laat zich over het bestuur van den heer VAN DER CAPELLEN in de volgende woorden uit, en de heer ELOUT verklaart, dat hij die onderschreef, ofschoon dit citaat voorkomt in het rapport, waarin de oud-Kommissaris-generaal zijne handelingen met nadruk verdedigt tegen de aanvallen van den heer TEN BRINK, die de pen hoofdzakelijk ten gunste van den Gouverneur-Generaal en tegen het opperbestuur gebruikt had. Wij lezen: „de menschenvriend zal den man beklagen, die onder alle deze omstandigheden door den Koning herwaarts is gezonden, om deze gewesten te besturen en tot dien staat te brengen, waarop Z. M. dezelve wenschte gebragt te zien".

Het opperbestuur verkoos liever tot de oprigting der Handelmaatschappij over te gaan en de schatkist van het moederland aan te spreken, ten einde Indië te hulp te komen, dan de leening met PALMER te sluiten. Tegen de oprigtig van het genoemde ligchaam verklaarden zich intusschen allen in Indië, met den Gouverneur-Generaal aan het hoofd, die nog eenige voorliefde hadden voor vrijheid van handel, van industrie en van beweging in Indië.

Het opperbestuur verlangde nu den toestand van de finantiën te kennen, zooals die wezenlijk was, ten einde afdoende maatregelen te kunnen nemen. Men eischte de boeken op, voor zoover die bestonden; men benoemde kommissiën in Indië, om de zaak te onderzoeken, en men trachtte bij alle deskundigen in 1825, en later in Nederland, licht te putten, ten einde

eene zuivere rekening van baten en lasten op te maken. Maar het was eene onmogelijke taak in dien chaos duidelijk te zien. Jaren lang werkte men daaraan en te vergeefs; men is geëindigd met te betalen, tot dat de zaken aangezuiverd waren. In Mei 1829, toen de heer VAN DEN BOSCH met die taak belast was, schreef de heer ELOUT het volgende: „Het zal zeker onnut zijn in een diep onderzoek te treden van den waren staat der finantiën in Indië; de overgezonden stukken leveren geen geheel op, noch ook zoodanige algemeene opgaven, uit welke (mijns inziens) een geheel zou kunnen worden opgemaakt; de luitenant-generaal VAN DEN BOSCH heeft wel, met zijne gewone aandacht en scherpzinnigheid, de zaak doorgezien en doorgedacht, en is alzoo tot eenig resultaat gekomen; deze voorloopige overweging zal zijne excellentie in het vervolg van veel nut zijn; maar eene bepaalde meening zal dan eerst kunnen worden verkregen, wanneer hij, na eenig verblijf op Java, en na bekomen inlichtingen van personen, van boeken en andere bescheiden, gelegenheid zal gehad hebben alles in de bijzonderheden te herzien; voor het departement van koloniën is het werk van den generaal allerbelangrijkst, maar men dient tot het vellen van een bepaald oordeel te wachten, tot nadere bescheiden uit Indië zullen verkregen zijn, hetzij van den tegenwoordigen Kommissaris-Generaal of van den nieuwen Gouverneur-Generaal."

De stukken zijn in het jaar 1828 bij het departement aangekomen, nadat men te vergeefs in Indië licht gezocht had. De Kommissaris-Generaal DU BUS schreef, bij brief van 23 Junij, van dat jaar, dat alle schulden tot dien tijd gezamenlijk bedroegen: ƒ 35,658,018,54. De boekhouder gaf op, bij rapport van 25 Mei 1828, dat onze bezittingen tot op het einde van 1825, en dus in tijden van vrede, verachterd waren ƒ 14,244,963,93. Volgens het rapport van de heeren J. KRUSEMAN, J. C. REIJNST en C. M. BAUMHAUER, op 5 Junij van dat jaar ingediend, was het Gouvernement op het einde van het jaar 1825 achteruit gegaan ƒ 11,244,963,91, maar had men, om de zaken gaande te houden, met 1 Januarij 1826 ƒ 16,000,000 noodig gehad. De raad van Indië GOLDMAN begroot het te kort op ƒ 12,338,691,27, maar er komen nog andere betalingen bij, en hij schatte dus het totaal der benoodigde fondsen op ƒ 16½ millioen ruim. „Bij zoo uiteenloopende gevoelens", zegt de heer ELOUT te regt, „was en is nog de waarheid moeijelijk te vinden." In het rapport van de direktie van finantiën erkent men, dat de boeken geen maatstaf geven; men moest in hare berekening, „deze gissing", *hoe ruw ook*, wel berusten. De uitslag volgens de boeken, was niet als eene administrative rekening, „maar slechts als eene, dezelve zoo nabij mogelijk komende, aantooning aan te merken." De heer GOLDMAN zegt: „de toestand kan eerst blijken, wanneer de boeken, die zoo ongelukkiglijk zijn ten achter geraakt, eens bij gewerkt zullen zijn." Mannen als BAUD en KRUSEMAN waren niet in staat tot eene oplossing te komen omtrent de sommen, die van 1816 tot 1825 eigenlijk ingekomen en uitgegeven waren. Hieruit volgt de volkomene juistheid van het rapport van 29 April 1831 van den direkteur voor de zaken van koloniën aan den

Koning: „dat de voorstellen, tot het bezorgen van gelden aan het Indische bestuur, nimmer in verband zijn gebragt met een werkelijk bestaand deficit, maar dat integendeel steeds is op den voorgrond gesteld, dat de ware finantiële gesteldheid bij het departement onbekend was."

Het blijkt uit alles, dat de boeken van dien tijd met geene mogelijkheid den toestand van het Indisch finantiewezen hebben kunnen doen kennen. De speciale kommissiën, in Indië en hier te lande benoemd, hebben vruchteloos een resultaat gezocht, en ook heden ten dage zou men er te vergeefs nog moeite doen naar de beantwoording der vraag: waardoor de te korten ontstaan zijn? want schijnbaar dekten de inkomsten de uitgaven. De regering in Indië handelde naar de behoeften van het oogenblik, en het opperbestuur in het moederland trachtte zooveel mogelijk naar de voorstellen die men kreeg te handelen. De heer WAPPERSMELIS, raad van finantiën, heeft in zijne rapporten licht zoeken te verspreiden. Hij toont onder anderen aan, dat men zich „aan onbegrijpelijke illusiën of grove onkunde" heeft schuldig gemaakt; want, terwijl de begrootingen van 1821 tot 1824 en de staten van inkomsten een surplus van meer dan 2 millioen geven, is er ten slotte uit die jaren 12 millioen schuld overgebleven. Wij laten nog de woorden van den heer ELOUT volgen, die zich verdedigt tegen het verwijt van den heer TEN BRINK, dat aan de Staten-Generaal geene volledige inlichtingen zijn gegeven, toen deze geroepen werden, leeningen van Indië goed te keuren; hij zegt daaromtrent: „Het is zoo; eenige leden hebben bij de openbare beraadslaging aangemerkt, dat zij niet alle de ophelderingen over deze gewigtige zaak verkregen hadden, welke zij zouden verlangd hebben; maar het is ook waar, dat het departement van koloniën niet bij magte was eenige andere te geven, dan die door en van wege het Indisch bestuur waren medegedeeld; en hoe onvolledig, hoe onzeker de berigten, hoe verschillend en onwis de meeningen omtrent den waren staat der zaken in Indië zelve waren, is uit het voorgaande gebleken."

Wij stappen hiermede voorloopig van dit gedeelte van het werk van den heer ELOUT af. Dit hoogst belangrijke geschrift omvat eene finantiële geschiedenis van Indië, uit een gouvernementeel oogpunt, tot het jaar 1830. Men ziet daarin duidelijk, welk wanbestuur in menig opzigt plaats heeft gehad. Maar hetgeen niet duidelijk blijkt, is de ontzettende schade, die de staat zoowel als de partikulieren daardoor geleden hebben. Men bedenke bij hetgeen reeds bekend is, dat de schatkist menigmaal voor gunstbetoon open stond, en men zal zich een flaauw begrip van dien toestand kunnen vormen. Het kultuurstel werd toen ingevoerd. De staat van zaken in het moederland en in de koloniën eischten, zoo als de heer BAUD zich uitdrukt, „dat men naar middelen uitzag tot spoedige vermeerdering van uitvoer-artikelen." Dat bragt den laatsten slag toe aan de partikuliere nijverheid, waartegen reeds de strijd geopend was. Het kultuurstelsel heeft groote diensten bewezen, met het oog op het doel, waartoe het werd ingesteld. De schatten van Indië werden nu sneller ontwikkeld en het moederland kreeg meer produkten. In de laatste jaren bovenal heeft het „batig slot", daaruit verkregen, eene

vroeger nooit gekende hoogte bereikt en dekken de winsten ruimschoots de verliezen, die men in vorige jaren meermalen heeft geleden. Er zijn eenige regelen voor het finantiël beheer gesteld, die vroeger niet bestonden, en de toestand is in dat opzigt mede iets verbeterd. Men heeft thans ruimte van geld in de schatkist; Nederland bouwt en teert op de Indische baten; Indië levert daarenboven nog genoeg op, om nu en dan een smakelijk kultuur-kontrakt te kunnen wegschenken.

Maar hebben wij nu sedert dertig jaren een gezonden toestand? Bestaat orde en regelmaat in de boekhouding, in het beheer en in de verantwoording der koloniale geldmiddelen? Wie zou dat durven beweren? Wel heeft de grondwet van 1848 geboden, regelen bij de wet te stellen, maar daarvan bestaat nog niets, dan het voorschrift dat op uitvoering wacht. Het gaat *iets* beter toe dan voor 1825, maar niet *veel* beter. Men wacht zoo lang, tot dat welligt eene nieuwe krisis de oogen zal openen, en men weder in de noodzakelijkheid komt, om te erkennen, hoe verkeerd een ordelooze toestand is. Sedert 20 jaren, — het is door den voorzitter van de staats-kommissie tot onderzoek van de remise-rekening over 1859 herinnerd, — werkt toch eene instelling, die slechts een schijn van kontrôle daarstelt. Jaarlijks wordt eene staats-kommissie benoemd, die de zoogenaamde remise-rekening naziet; de Staten-Generaal ontvangen, bij de vaststelling van het batig slot, het proces-verbaal, dat de vruchten van dat onderzoek bevat. Maar die kommissie kan slechts nu en dan eene aanmerking maken; meer niet. Hare magt beteekent niets; zoo de Minister hare wenken opvolgt, 't is louter welwillendheid. En bij dat alles is de toestand nog altijd van dien aard, dat de kommissie geen volledig overzigt verkrijgen kan. De Minister stelt begrootingen vast, wijzigt die, geeft uit en laat uitgeven, en geeft verantwoording aan den Koning en aan zich zelven, voor zoover hij den stand der zaken kent, waarna hij ten slotte het besluit kontrasigneert, dat hem zelven décharge verleent. Wat zegt nu de staats-kommissie, in Maart 1861, over de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen? Wij laten een kort resumé volgen.

„Men wilde een einde gemaakt hebben aan het reserveren van sommen, waardoor zich de uitkomsten van een loopend jaar met die van een volgend jaar *vermengen* en *verbinden*. Van daar eene ergerlijke dienstvermenging, waaruit ten laatste niemand meer wijs kan worden.

Het is alleen de vraag: welke zijn de geldelijke baten, die uit onze overzeesche bezittingen worden *verkregen?* Geenzins: welke sommen zijn van die baten *achtergehouden* tot het doen van betalingen in latere jaren.

Er is tegenwoordig geene sprake van verantwoording van koloniale *geldmiddelen*. De remise rekening wijst slechts de sommen aan, die tot dekking van het verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in de koloniën hebben gediend of nog zullen dienen. Er is dus geene rede van *justificatie* van koloniale geldmiddelen. Trouwens" (en deze opmerking is van veel beteekenis met betrekking tot het *beginsel* der aanstaande komptabiliteits-wet) „eene *verantwoording* van ontvangsten en uitgaven, die aan ramingen noch begrootingen, aan wetten noch reglementen zijn te toetsen, heeft geen redelijken zin.

Ook de dienstjaren, worden niet uit elkander gehouden, eerste vereischte immers van eene welgeordende financiele huishouding. Welke ook de dokumenten en de bijzonderheden zijn, die de regering oirbaar acht, met betrekking tot de financiële huishouding der koloniën aan de Staten-Generaal mede te deelen, voor deze kommissie zou de resultative kennis, die zij noodig

heeft om te konstateren wat men het batig slot der koloniën noemt, even goed en zelfs veel gemakkelijker te verkrijgen zijn uit *zuiver jaargankelijke rekeningen*, in ontvang voorstellende, gelijk nu reeds geschiedt, de sommen die werkelijk ontvangen zijn, en in uitgaaf geene *gereserveerde* montanten meer, maar alleen werkelijk gedane betalingen".

De kommissie staat bij dat punt zeer lang stil, toont het verkeerde aan dat geen waarborg hoegenaamd geeft, en zegt vervolgens:

„Van eene uiteenhouding van dienstjaren kan hier geene sprake zijn, men heeft hier met niets anders te doen, dan met een jaargankelijk beheer, en men ziet geen eene reden, waarom de sommen, in dit jaar uit het moederland te remitteren of aldaar ten behoeve onzer overzeesche bezittingen te besteden, niet alle op de ontvangsten van dit jaar kunnen worden aangewezen, *in plaats* van ze gedeeltelijk nog op daar voor gereserveerde ontvangsten van *twee* of *drie jaren herwaarts* te imputeren".

En dan, het nadeel voor de schatkist, uit dat noodeloos reserveren van kapitalen, moet elk in het oog springen. De kommissie zegt:

„Was 't nog, dat tusschen den staat en de handelmaatschappij, even als vroeger en in navolging van hetgeen in den handel tusschen kommissiegevers en kommissionairs niet vreemd is, eene interest-rekening wierd gehouden, wegens hetgeen achtereenvolgens voor den staat wordt ontvangen en betaald, dan ten minste zouden de gereserveerde sommen, in afwachting van derzelver eindbestemming, nog vruchten dragen; doch welk nut doen zij nu"?

Deze opmerkingen kunnen wij slechts in korte woorden mede deelen; de uiteenzetting daarvan in het officiële stuk is van het hoogste belang voor de kennis van den tegenwoordigen toestand. Ons bestek gedoogt niet daaromtrent thans meer te zeggen. Genoeg zij het in breede trekken te hebben terug gegeven, hetgeen waarschijnlijk uit de pen gevloeid is van een uitstekend deskundige, een man van groot talent en doorzigt, aan wien niemand het regt zal betwisten om over dergelijke onderwerpen uitspraak te doen; wij gissen, dat deze opmerkingen afkomstig zijn van den heer FIEVEZ, lid der staatskommissie tot onderzoek van die rekening, benoemd als lid van de algemeene rekenkamer.

Wanneer men eenigermate in de bijzonderheden wil treden en zich overtuigen, dat op dit oogenblik nog een verwarde toestand bestaat ten opzigte van boekhouding en finantiewezen in Indië, dan is het feit volkomen te begrijpen, dat de Minister van Finantiën in April van dit jaar aan de Staten-Generaal mededeelt, dat men op zeker bedrag uit de Indische baten kan rekenen, terwijl in September, bij de aanbieding van de begrooting, blijkt, dat men zes millioen te veel geraamd heeft, omdat de Minister van Koloniën tot dusverre slechts *een enkel maal* in het jaar, tegen den tijd van het opmaken van de staatsbegrooting, zijn ambtgenoot op de hoogte stelt

Wanneer men het geschrift van den heer VAN BOSSE na gaat, dan vindt men daarin nog eenige nadere bijzonderheden, die hoogst opmerkelijk zijn. Uit de vergelijking van de ontvangsten en uitgaven in Nederland en in Indië komt men dan tot zeer vreemde resultaten. Nu eens, en bepaaldelijk in de jaren 1850, 1851, 1854 en 1855, is meer aan het moederland uitgekeerd, dan het werkelijk batig slot van de Indische administratie bedroeg; in andere jaren is er weder minder uitgekeerd. Soms is het verschil ge-

ring; soms, vooral in de jaren 1850, 1851, 1852 en 1857, is het zeer aanzienlijk. In de jaren 1856 tot 1858, valt eene duidelijke strekking om minder uit te keeren in het oog.

Het *werkelijk* saldo in die jaren bedroeg	*f*	87,948,149
Er werd slechts uitgekeerd	-	76,945,758
Verschil . . .	*f*	11,002,391
Voor West-Indië werd betaald	-	2,461,121
	f	8,541,270
En aan derden meer voorgeschoten dan ontvangen. . . .	-	2.155,286
Zoo dat eene som van	*f*	6,385,984

werd terug gehouden in die drie jaren.

Nu staat daar wel tegenover, dat in de jaren 1848—1856 eene schier gelijke som is uitgekeerd, maar dit is slechts schijnbaar. Men moet letten op den stand van het administratief kapitaal. Het bedrag daarvan wordt tegen 31 December van elk jaar gekonstateerd en remises, die onder weg zijn, kunnen dus niet in berekening komen; maar dit verschil kan zoo groot niet zijn. Wat zegt nu de heer VAN BOSSE? Wij lezen op bl. 17:

„Op 31 December 1848 intusschen bedroeg het administratief kapitaal eene som van *f* 13,888,188.

„Op 31 December 1858 bedroeg het daarentegen *f* 23,763,645.

„Voorwaar een zeer aanmerkelijk verschil!

„Het administratief kapitaal blijkt dus in die elf jaren met bijna *tien* millioen te zijn vermeerderd? En volgens de vergelijking van 't geen tot dekking van het Indisch tekort in die jaren is uitgezonden, zou er slechts *f* 430,450 meer zijn geremitteerd, dan tot dekking van het tekort benoodigd was!

„De rekening komt dus *geenszins uit.* Van waar dit vreemde verschijnsel?

„Het is op de volgende wijze te verklaren. Zoo dikwijls, bij het opmaken eener Indische *begrooting*, het feit wordt gekonstateerd, dat het administratief kapitaal de som van 12½ millioen overtreft, wordt, gelijk gezegd is, dat *meer* als post van ontvang uitgetrokken.

„Maar als de *rekening* wordt opgemaakt, brengt men dat *meer niet in ontvang.* Is het administratief kapitaal *beneden* het normaal bedrag, dan wordt het verschil in uitgaaf gebragt; en *dan* zendt men zoo veel meer tot dekking van het Indisch tekort. Maar in het tegenovergestelde geval laat men het in ontvang brengen achterwege.

„Ziedaar de oplossing!

„En wat is nu het gevolg? De som, die tot dekking van het Indisch tekort wordt *geraamd*, wordt altijd getrouw door het departement van koloniën overgemaakt.

„Wanneer nu de ontvangsten in Indië de raming overtreffen, en men laat het *meer* van het administratief kapitaal stil ter zijde, dan groeijen de kassen in Indië ongemerkt aan. En op die wijze wordt het *werkelijk* koloniaal batig slot kunstmatig verminderd. Men stapelt dan reserves in Indie op; men verzamelt daar op bedekte wijze reserve-fondsen".

De heer VAN BOSSE bewijst dit uit de cijfers van de begrooting over 1857

en 1858. Daaruit blijkt, dat telkens niets in ontvang is gebragt voor het *meerder* van het administratief kapitaal, en dat dus, bij voorziening in de werkelijke behoefte door uitzending van specie en wisseltrekking, telkens het reserve-fonds aanmerkelijk aangroeide. Wonderlijk is het intusschen, dat, ofschoon in 1858 ruim 6½ millioen minder uit Nederland is geremitteerd, dan het geraamde tekort, het administratief kapitaal toch wederom met 4½ millioen aangroeide. Hoe dit verklaard moet worden is voorzeker duister. In 1859 had inkrimping van het administratief kapitaal plaats, maar dien ten gevolge zijn er 9 millioen van vroegere dienstjaren in de schatkist gestort. Het hangt dus geheel van de willekeur van een Minister van koloniën af, de batige sloten in te krimpen of uit te zetten, of de fondsen naar Indië te zenden en aldaar in reserve te houden, of de reserves weder tot dekking van de loopende uitgaven te bezigen. De eene minister handelt op deze wijze; zijn opvolger op eene andere.

De regering in het moederland tracht zich zoo veel mogelijk te verantwoorden. Maar het blijkt meer en meer, dat zij insgelijks niet volledig op de hoogte is. De kommissie van rapporteurs over de staatsbegrooting voor 1862 had zich op de brochure van den heer VAN BOSSE beroepen, om aan te toonen, dat de verantwoording van de koloniale geldmiddelen zeer veel te wenschen overlaat. Aan de memorie van beantwoording omtrent hoofdstuk I ontleenen wij daaromtrent het volgende regerings-antwoord:

Waarschijnlijk zijn gedurende 1861 meer gelden in Indië beschikbaar gekomen, dan strikt noodig waren tot dekking van het tekort over dat jaar, bij de begrooting geraamd op ƒ 22,500,000. Dit was het gevolg van het afgeven van meer wissels door het Indisch bestuur dan hier te lande kon worden voorzien, in verband met de van daar aangevraagde muntspeciën. *Met zekerheid is daarvan evenwel niets te zeggen, zoolang in Nederland niet bekend is de stand van het administratief kapitaal onder ult.* 1860 *en* 1861. Maar hier dient tevens in het oog te worden gehouden, dat eene ruime wissel-afgifte, tot zoo voordeeligen koers als gedurende dit jaar plaats had, in het belang van het Gouvernement moet worden geacht; en daarenboven nog verklaarbaar is, wanneer men let op de bestaande onzekerheid omtrent de aankomst der schepen, waarmede de muntspeciën naar Indië worden overgevoerd.

Hoe groot het tekort op de betaalmiddelen in Indië over de jaren 1859 en 1860 ten slotte is geweest, kan niet worden opgegeven, omdat het alsnog hier te lande niet bekend is. Tot aanvulling van dat tekort zijn in 1859 geremitteerd ƒ 14,750,000, en in 1861 ƒ 13,000,000.

Het te kort der Indische administratie over 1859 is bij de begrooting geraamd op p. m.		ƒ 20,000,000,00
en over 1860 op p. m.		20,500,000.00
		ƒ 40,500,000.00
Het administratief kapitaal bedroeg onder ult. 1858 meer dan ƒ 12½ millioen p. m.	ƒ 11,300,000.00	
Er is geremitteerd:		
in 1859	ƒ 14,750,000.00	
» 1860	13,000,000.00	
		ƒ 39,050,000.00
	Dat p. m.	ƒ 1,450,000.00

minder is overgemaakt, dan is geraamd noodig te zullen zijn, heldert zich daardoor op, dat het Indisch bestuur is gemagtigd om bij voordeeligen koers wissels af te geven, van welke magtiging echter slechts weinig gebruik is gemaakt.

De regering is doordrongen van de noodzakelijkheid, om het geldelijk beheer der koloniale administratie tot meerdere klaarheid te brengen.

Hieruit blijkt zonneklaar, dat men op het einde van 1861 met den stand van het administratief kapitaal over een paar vorige jaren niet bekend was. Hoe het mogelijk is een geregeld financiëel beheer in Indië te houden, in verband met de financiën van het moederland, zonder behoorlijk kennis te dragen van den stand van het administratief kapitaal, is ons niet helder. De regering zegt wel op bl. 6 in diezelfde memorie van beantwoording, „dat de stand van het administratief kapitaal buiten beschouwing behoort te blijven, waar reden is van dienstjaarlijke rekeningen"; dat is zoo; maar de uitgaven in Indië staan in het naauwste verband met den stand van het administratief kapitaal; eene behoorlijke begrooting van de middelen tot dekking van die uitgaven voor een volgend jaar is ook hoogst bezwaarlijk op te maken, zonder acht te slaan op die fondsen, waarover de Indische schatkist beschikt, ten zij men, zoo als nu geschiedt, een reserve-fonds aanleggen wilde.

Wij hebben genoeg gezegd, om ten duidelijkste te doen uitkomen, dat ook nog op dit oogenblik een stand van zaken omtrent het financiële wezen in Indië aanwezig is, waarin volslagen duisterheid heerscht. Een belangrijk punt behouden wij ons voor in een volgend opstel, maar wij hebben nu reeds doen zien, — en de regering is 't met ons eens, — dat betere regelen behooren te worden gesteld. Alleen door vaststelling van de begrooting bij de wet, achten wij het mogelijk, tot een behoorlijk beheer en eene betere verantwoording te geraken, want op financiëel gebied bovenal verlangen wij, dat men zich buige voor het dwangjuk van beginselen. Zoo ooit, dan zal men ons toegeven, dat hier de ondervinding van vroeger de noodzakelijkheid daarvan op te meer overtuigende wijze doet uitkomen.

De tegenwoordige toestand heeft nog niet regtstreeks dezelfde noodlottige gevolgen gehad als het wanbeheer van 1816 tot 1825, omdat de hulpbronnen van Java meer en meer ontwikkeld zijn, zoodat men over groote sommen kon beschikken, hetgeen vroeger het geval niet was. Alleen daardoor, is eene katastrophe tot dusverre achter gebleven. Maar dat is „*ce que l'on voit*". Op den dag, waarop de zoo wisselvallige baten, uit het kultuurstelsel voortvloeijende, eens een te kort zouden doen ontstaan, zou men het gevaarlijke van den tegenwoordigen toestand inzien; dan komt „*ce que l'on ne voit pas*" aan het licht. Er bestaat geene orde noch regelmaat. De boekhouding is verre van te zijn hetgeen die van een staat behoort te wezen, al is die iets beter dan vroeger. In den loop van dit jaar werd ons nog uit Indië medegedeeld, dat men toen voor 't eerst beproefde, de boekhouding in te rigten op den voet, zoo als dit met de staatsbegrootingen in Nederland en elders plaats heeft. Men heeft eens willen zien, of men de Indische boeken in dien vorm kon overgieten. De bestaande orde van zaken moge niet meer die van 1816—1825 zijn, zij is verre van aan de eischen van een goed geregeld financiëel beheer te beantwoorden. Mogt men bij het aan te nemen nieuwe stelsel eens moeten geraken tot afsluiting van de vorige boeken, dan zal de vraag zijn, welke resultaten men dan zal vinden. Wij zijn van oordeel dat de tegenwoordige toestand intusschen

door wettelijke regeling behoort vervangen te worden. De ondervinding van het verledene is daar, om al het noodlottige en gevaarlijke van den tegenwoordigen staat van zaken aan te toonen. Voor het moederland is die toestand niet minder gevaarlijk, want de begrooting voor 1862 heeft doen zien, hoe deerlijk men zich kan misrekenen, juist in een tijd, waarin men meer dan ooit op aanmerkelijke bijdragen uit de koloniën heeft gerekend. Alleen door het aannemen van een goed stelsel, zoowel ten opzigte van de wijze, waarop wij baten uit Indië moeten krijgen, als ten opzigte van het beheer en de verantwoording der inkomsten, achten wij het in 't belang van moederland en koloniën om onze beginselen aan te nemen, waarbij in de eerste plaats vasthouding aan de wet, het regeringsreglement, en verdere wettelijke regeling noodig is.

Wanneer het aan te nemen stelsel niet op de wet steunt, en sommige bepalingen van de Grondwet en van het regeringsreglement niet nader door de wet geregeld worden, dan is dezelfde afwisseling in inzigten, dezelfde wankelbaarheid mogelijk, die men thans, bij opvolgende ministers en somtijds bij denzelfden minister of landvoogd, heeft waargenomen. Daartegen kan alleen de wet waken. Alleen door een wettelijk stelsel van beheer kan men tot betere uitkomsten geraken. Men moge ons dan „sloopers" en „afbrekers" noemen, wij gelooven, dat de woorden van den heer ELOUT (bl. 261) op ons stelsel in deze dagen meer dan ooit toepasselijk zijn.

„Een vaste wil bij het opperbestuur hier te lande, om naar het eenmaal rijpelijk overwogen en aangenomen stelsel de zaken te doen bestieren; een streng toezigt, dat daarvan niet worde afgeweken; een vrije werking van het bestuur in Indië binnen den kring die aan hetzelve door den Koning is aangewezen; eene onthouding van onbevoegde beslissingen; eene opvolging van voorschriften, door of van wege hem gegeven die op de hoogte geplaatst is om de vereenigde belangen te overzien: dat alles behoort ook tot de middelen, om het daartoe te brengen en te houden, dat de Oost-Indische bezittingen onder een ordelijk beheer geen lastpost voor den staat behoeven te zijn, maar integendeel eene rijke bron van onmiddelijke en middelijke voordeelen. En waarlijk dit kunnen zij. De onzekere en ingewikkelde toestand toch der Indische financiën, in dit verslag beschreven, behoeft in de toekomst geene bekommering te baren, wanneer maar de ondervinding wijs maakt."

(Vervolg hierna.)

De overgang van het kultuurstelsel in vrije ondernemingen.

De behoudspartij is thans druk in de weer om, zoo het heet, ernstig in brochures te betoogen, dat het kultuurstelsel alleen voortdurend voordeelen aan Nederland kan opleveren, en dat deze voordeelen niet te verkrijgen zijn door het heffen van belastingen op den vrijen arbeid en de industrie. Ten einde deze betoogen eenigzins kracht bij te zetten wordt beweerd — ofschoon het bewijs van het tegendeel voor de hand ligt — dat de groote meerderheid der Kamer en natie behoudend is, waar het geldt „instand„houding van een stelsel, dat de heerschappij van het moederland schraagt, „de rust en veiligheid in Indië waarborgt, en bovendien aan het moeder„land groote direkte en indirekte voordeelen oplevert, terwijl het aan den „arbeid eene krachtige impulsie heeft gegeven".

Tot eene zekere hoogte kan men toegeven, dat de Kamer en de natie behoudend zijn, als er sprake is van groote direkte en indirekte voordeelen van onze Indische bezittingen ten behoeve van het moederland; maar of het bedachtzame en eerlijke Nederland die voordeelen slechts kortstondig en met opoffering van de geheele toekomst wil, dit is bezwaarlijk aan te nemen. Men kan dit des te moeijelijker aannemen, naar mate men zich het verleden duidelijk voor oogen stelt. Raadpleegt men toch de geschiedenis, dan ziet men, dat onze oude Oost-Indische Kompagnie, zoo lang zij alleen handelaar was, enorme winsten realiseerde en onze toenmalige republiek tot een aanzien en magt verhief die haar over de geheele wereld invloed en ontzag verwief. Doch toen dit ligchaam, door uitbreiding van hare magt, de attributen van den soeverein aan die van den handelaar verbond, hare kooplieden tot magthebbende despoten en belastingheffers verhief, die, slechts op eigen belang bedacht, den handel der Kompagnie verwaarloosden, om als Indische satrapen te onderdrukken en te knevelen, — toen taande de magt der Kompagnie van jaar tot jaar, tot dat zij zich oploste en den Nederlandschen staat enorme schulden te betalen overliet.

Dit leert ons de geschiedenis. Is ons tegenwoordig stelsel niet, in eene omgekeerde verhouding, het zelfde als dat, waaronder de Oost-Indische Kompagnie moest zwichten? Was destijds een handelsligchaam tevens soeverein, thans is het soevereine gezag tevens handelaar en exploitant. Het vereenigt den staf van den gebieder met het koopmansboek en de zweep des blank-officiers in ééne hand, om de arme Javanen te belasten, te knevelen en naar de koffij- en suikertuinen te drijven. Moet daarom niet het beweren onzinnig voorkomen, dat zulk een stelsel de rust en veiligheid in

Indië kan waarborgen en onze heerschappij voortdurend kan schragen, in eene bezitting op ruim 4 duizend uren afstand van het moederland?

Waar vindt men in de wereldgeschiedenis één voorbeeld, dat men voortdurend eene natie van millioenen zielen onder een dwangjuk kan blijven krommen en exploiteren, met willekeurige beschikking over tijd en werk, personen en bezittingen? Integendeel zijn er overvloedige voorbeelden van koloniën, die zich om betrekkelijk geringer grieven van het moederland losscheurden, dan die noodwendig uit een stelsel van dwang-arbeid en gedwongen leveringen voortvloeijen. Verloren Spanje en Portugal niet hunne bezittingen in Amerika, en was Engeland niet onlangs op het punt Britsch-Indië te verliezen, ten gevolge van onregt en misbruiken? De koloniën van Engeland, Frankrijk, Spanje, Portugal zijn in denzelfden toestand als de Nederlandsche koloniën, namelijk dat weinige duizenden Europeanen tegenover millioenen inlanders staan; maar wij alleen verkeeren daarbij steeds in eenen abnormalen toestand, door het stelsel dat onze koloniën beheerscht, een stelsel van onregt, bedrog en knevelarij, dat, gedurende zijn bestaan, meer aanleiding tot verzet, opstand en oorlog heeft gegeven, dan de koloniën van alle andere landen te zamen in gelijk tijdsverloop.

Dat het stelsel nog gedeeltelijk bestaat en niet reeds lang onze heerschappij in Indië heeft gebroken, hebben wij welligt alleen daaraan te danken, dat onze Indische bezittingen uit eilanden bestaan, waarvan de bevolkingen zich niet, tot ons verderf, kunnen aaneensluiten en zamenwerken. Wij kunnen die volkeren dus met eene betrekkelijk geringe vloot en krijgsmagt in bedwang houden, ja, hen, zoo noodig, in het belang van ons overwigt, tegen elkander aanvoeren bij oorlog en opstand. Doch, in weerwil van deze voor onze heerschappij zoo gunstige omstandigheden, mag men evenwel de vraag doen, hoe lang Java ons nog zou behooren, indien de Javanen geene lammeren, maar slechts half zoo krijgshaftig waren, als de weinige stammen van ettelijke duizenden op Borneo tegen ons opgestaan, die wij nog niet hebben kunnen bedwingen?

Direkte winsten uit koloniën zijn verderfelijk voor de moederstaten, als die minstens langs onnatuurlijke wegen verkregen worden. Ook dit leert ons de geschiedenis. Handel en industrie, op hunne natuurlijke grondslagen gevestigd, ontwikkelen beschaving, doen de behoeften toenemen en zijn de eenige bronnen van volkswelvaart; wekken de energie der natiën op en veredelen haar, en geven daardoor duurzame waarborgen voor magt en invloed. Engelands grootheid heeft geene andere oorzaak; het leerde dat van ons en verhief zich ten onzen koste, toen wij, door monopoliegeest en nepotisme ontaard en verzwakt, ons eigen graf hadden gedolven.

Toen wij van het Fransche juk verlost waren — dat onze handel en scheepvaart vernietigde — werden wij, door toevoeging van België, van eene handeldrijvende republiek tot een kontinentaal koningrijk vervormd. Onze eerste Koning streefde er naar, de rijke bronnen van welvaart, die België bezat, ten behoeve der industrie te ontwikkelen. Hij liet zich minder gelegen liggen aan den handel en de belangen van de noordelijke pro-

vinciën van zijn rijk. De welvaart, die België te gemoet ging, wekte niet alleen den naijver op der noordelijke provinciën, maar ook die van Engeland, dat, gebruik makende van de Fransche revolutie, ook in het van ouds twistzieke België, eene revolutie deed ontstaan, welke, gesteund door Engeland en Frankrijk, voerde tot eene scheiding tuschen ons en België.

Op Java, waar de regeringsbeginselen vastgesteld door Kommissarissen-generaal aanvankelijk zulke goede resultaten gaven, dat de verdere toepassing de heilrijkste toekomst beloofde, werden die beginselen, onder eenen zwakken Gouverneur-Generaal, weder op zij gezet en onuitgevoerd gelaten door den tegenstand en de intrigues der oude partij van de Oost-Indische Kompagnie, welke de bandeloosheid zoo ver dreef, dat eindelijk de Javasche oorlog losbarstte, die ons op den rand des verderfs bragt.

Een man van beginselen, die zijnen tijd eene halve eeuw vooruit was in kennis, die eerlijkheid en veerkracht paarde aan een' vasten wil, de Kommissaris-generaal DU BUS DE GHISIGNIES werd naar Indië gezonden, om een einde te maken aan de bestaande stelselloosheid, en de beginselen van Kommissarissen-generaal, bij overname der koloniën vastgesteld, weder in te voeren. Geen landvoogd kwam voorzeker onder moeijelijker omstandigheden op Java om het bestuur over te nemen dan DU BUS. Hij kwam om te bezuinigen, misbruiken af te schaffen, orde en regel in te voeren. Hij vond bovendien Java in vuur en vlam door een alles vernielenden oorlog, en, ten slotte, eene aaneengesloten partij, die in hem den slooper zag van hunnen invloed en belangen.

Al wie de geschriften en rapporten van dien tijd onbevoordeeld raadpleegt, zal moeten toestemmen, dat de Kommissaris-generaal DU BUS in zijne hervormingen met tegenstand te worstelen had, dien een man als hij alleen kon overwinnen. Maar, helaas! de oude partij die hij beteugelde en magteloos maakte, vond eindelijk het wapen om ook dien edelen tegenstander te treffen en voor haar onschadelijk te maken. De Kommissaris-generaal DU BUS was een Belg, en als zoodanig wist men dien man met zijne beginselen, tijdens de Belgische revolutie, verdacht te maken en hem verraderlijke plannen toe te dichten.

Bovendien had de Belgische revolutie onze finantiën in eene schromelijke verwarring gebragt, die een staatsbankroet deed vreezen, zoodat middelen moesten gevonden en aangewend worden om dezen ramp te voorkomen. Dat middel kon voor ons niets anders zijn, dan den kwijnenden handel en de scheepsvaart uit hun verval op te beuren en daartoe onze koloniën dienstbaar te maken. Het stelsel van Kommissarissen-generaal zoude te langzaam werken; dat van DU BUS, 't welk in de Vorstenlanden proefondervindelijk bewezen was goed aan het doel te zullen beantwoorden, was verdacht gemaakt en afgekeurd als afkomstig van een Belg. De generaal VAN DEN BOSCH werd belast met de uitvoering van een stelsel, dat aan het doel zoude beantwoorden. Hij zag geen kans het gewenschte resultaat te bereiken, dan door, met eenige wijzigingen, op Java het stelsel in te voeren van MEHEMET-ALI in Egypte, dat aan dien despoot in den aanvang groote voordeelen schonk,

maar dat weldra, door overdrijving, misbruiken en uitputting, eigen aan zulk een stelsel, en waardoor het alleen voordeelen kan afwerpen, land en volk tot den laagsten trap van armoede en ellende bragt.

Men weet, dat de generaal VAN DEN BOSCH herhaaldelijk verklaarde, dat het nimmer in zijne bedoeling heeft gelegen, het door hem ingevoerde stelsel te bestendigen, maar dat hij het alleen wilde doen strekken als een stelsel van overgang naar vrije industrie, zoodra het aan zijne bestemming, hooger opvoering der produktie van Java ten behoeve van handel en scheepvaart, zou hebben voldaan. Nog gedurende zijn leven, heeft de generaal VAN DEN BOSCH getracht zijn stelsel te doen vervangen door partikuliere industrie en uitgifte van landen aan Europeanen, en hij trad ook daarom als minister van koloniën af toen hij dat doel niet konde bereiken.

Reeds onder het bestuur van den Gouverneur-generaal J. C. BAUD, werden indigo-kontrakten, op groote schaal aan partikulieren gegeven, ingetrokken, door afkoop of door suikerkontrakten daarvoor in plaats te geven; die kultuur, op groote schaal onhoudbaar gebleken met kontrakten, werd toen een gouvernements-industrie op groote schaal, gedreven met een aantal kleine fabrieken om de transporten te vergemakkelijken. Maar ook dit bleek onhoudbaar en zoo werd deze kultuur achtervolgens ingetrokken in de Preanger, Cheribon, Bazoeki, Kediri, Pakalongan, Bagelen enz., als te drukkend en uitputtend voor de bevolking met te geringe uitkomsten voor het Gouvernement. Ook de suikerkultuur was in den aanvang voor de bevolking te zwaar drukkend, toen de transporten van het riet nog op het Gouvernement rustten, en hoewel de vele verbeteringen daarbij ingevoerd die kultuur minder bezwaarlijk doen zijn dan eenige andere, heeft zij het Gouvernement in den aanvang millioenen doen verliezen. Zij zal weder verlies geven indien de suikerprijzen slechts eenige centen per pond dalen; en berekent men, met de bestaande hooge prijzen, wat een pikol suiker het Gouvernement kost, gelijk een planter en koopman dit berekenen, dan bevindt men, dat de suikerkontrakten het Gouvernement niets dan verliezen berokkenen evenzeer als de indigo-kultuur. Het is bekend, dat bij de tabaks- en thee-kultures het Gouvernement nimmer gewonnen maar steeds verloren heeft. Die kultures worden dan ook thans geheel aan partikuliere-industrie overgegeven en zullen nu aan den staat indirekte voordeelen bezorgen.

De koffijkultuur is de eenige, die het Gouvernement winsten geeft, zoo als die gedreven wordt, en zij is de hoofdbron van het „batig slot". Voor die teelt worden geene rijstvelden gebezigd, die het Gouvernement landrenten opbrengen, als voor de suiker- en indigo-kultuur, en, hoewel ook van de suiker- en indigo-tuinen landrenten worden gevorderd, is die gewoonlijk laag in alle streken waar die kultures worden gedreven, door den zwaren druk op de bevolking en de minder goede bewerking der rijstvelden ten gevolge van dien druk.

De koffij wordt geteeld op hooge woeste berg- en bosch-gronden, die de Javaan zonder eenige betaling moet ontginnen en in koffijtuinen herschep-

pen en dit op soms 20 tot 30 mijlen van hunne woningen. Van af het begin der ontginning tot op het oogenblik, dat de tuinen vruchtdragend worden, verloopen 4 jaren in arbeid aan de teelt besteed, waarvoor de Javaan geene betaling hoegenaamd ontvangt. Wij willen nu ruim rekenen en aannemen, dat van de bouw van 500 □ Rijnlandsche roeden Gouvernements-koffijtuinen jaarlijks 4 pikols koffij verkregen worden, die, tegen *f* 12 per pikol betaald, *f* 48 's jaars opbrengen. Nu heft het Gouvernement, zonderling genoeg, ook van de koffijtuinen landrenten, ten bedrage van $^{2}/_{5}$ der opbrengst, zoodat van de *f* 48 de Javaan niet meer dan ongeveer *f* 29 in handen krijgt voor de koffij per bouw. Om dus die *f* 29 's jaars te verdienen van de koffijopbrengst van één bouw grond, heeft de Javaan 4 jaar voor niets gewerkt en moet hij verder jaarlijks de tuinen onderhouden, de koffij plukken, droogen, zuiveren, sorteren en in de gouvernements-pakhuizen leveren. Daar nu 4 huisgezinnen per bouw worden berekend, ontvangt elk huisgezin 's jaars, na 4 jaren voor niets te hebben gewerkt, bij de koffij-kultuur *f* 7.25, en dit zonder slechte oogsten mede te rekenen.

Drukkender en slechter betaalde kultuur is wel niet uit te denken, en elke verandering of verbetering van betaling, ten behoeve van den Javaan bij de kulturen, doet het „batig slot" verdwijnen als stof voor den wind, terwijl *elke cent* daling in de koffij- en suikerprijzen het „batig slot" met een millioen guldens verligt. Buitendien gaat de koffij-kultuur op Java meer en meer achteruit door gebrek aan geschikte gronden nabij bevolkte streken, iets waarin zelfs de almagt van het Gouvernement niet kan voorzien, zelfs niet door de koffijtuinen te bemesten; want van waar de mest te halen voor de honderde millioenen koffijboomen, in een land waar de veestapel even zeer als de bevolking is uitgeput?

Het is eene algemeene waarheid, dat de welvaart der staten berust op de ontwikkeling en welvaart der ingezetenen. Of dit in Nederland het geval is, willen wij niet beslissen; maar zeker is het, dat het „batig slot", dat men als bewijs van de toenemende welvaart en ontwikkeling der bevolking wil doen doorgaan, op Java alleen berust op de armoede en uitputting der bevolking door het dwangstelsel. Dat stelsel toch, van nabij beschouwd, is niets anders dan een overmatig ontnemen aan den Javaan van zijnen tijd, zonder of tegen zeer geringe betaling van de heeren- en kultuurdiensten, en een oogluikend toelaten der knevelarijen; en het wordt gevoed door de kultuurprocenten, de spoorslag waardoor de Javanen naar de velden worden gedreven. De afschaffing van slechts een der schakels, moet den val van het stelsel ten gevolge hebben. De behoudspartij weet dit zoo goed, dat zij in dit opzigt van geene verandering wil weten. Daarom ook moest de partikuliere industrie in Rembang, Cheribon en elders te gronde worden gerigt, omdat die als van zelve de misbruiken onder het dwangstelsel doet tegengaan en ophouden, doordien het belang der industriëlen zulks medebrengt.

En thans hebben wij te kiezen tusschen een nog kortstondig behoud van het dwangstelsel, zoo als het ontaardde en ontaarden moest, om voordeelen

te kunnen afwerpen, en de vrije industrie, die vaste en steeds toenemende voordeelen belooft zoo wel direkt als indirekt. De millioenen aan kapitaal, die de vrije industrie naar Java voert, zal de welvaart der bevolking herstellen, den in- en uitvoer en alle andere bestaande of nog in te voeren belastingen steeds belangrijk doen toenemen, nieuwe behoeften scheppen en bronnen openen voor onzen handel en nijverheid, door de verscheidenheid van produkten op te sporen en te exploiteren, waarin onze koloniën zoo rijk zijn en die thans, onder het dwangstelsel, onbenut blijven. Maar boven en behalve het reeds aangehaalde, bestaat er nog eene alles overwegende noodzakelijkheid, om een stelsel te verlaten, dat de welvaart van Indië tegengaat, eenen demoraliserenden invloed in het moederland uitoefent en ons verlaagt in de oogen van onze tijdgenooten en den nazaat.

Het besluit van lord CANNING, waarbij een ieder over geheel Britsch Indië tot onbezwaard grondbezit wordt toegelaten, door aankoop van woeste gronden, is een maatregel niet alleen bestemd om de welvaart aldaar op te voeren en te herstellen door partikuliere industrie, maar tevens, om mannen van ondervinning, energie en kapitaal derwaarts te lokken. Vergelijkt men dezen maatregel met de beperkingen en vexatoire bepalingen, waaronder het gouvernement in onze koloniën alleen woeste gronden in huur uitgeeft, dan moet dit ons de oogen openen en tot afdoende maatregelen aansporen eer het te laat is. Uitgifte van woeste gronden in erfpacht of verkoop op Java en elders, is wel het minst wat men doen kan, om aan den aandrang, die zich naar partikuliere industrie uitstrekt, te voldoen. Door aan dezen eisch des tijds toe te geven, zal men denkelijk voorkomen, dat men later, door tijdsomstandigheden gedrongen, tot uitersten geraakt die nadeelig kunnen zijn voor het algemeen belang.

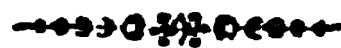
Een verstandig *laissez faire*, bescherming van persoon en goederen, ziedaar al wat de partikuliere industrie vordert, naar, wil men direkte baten van Java, men volge het voorbeeld van Britsch Indië, want dezelfde regten, die het gouvernement aldaar tot den verkoop heeft, zijn geldend in onze koloniën. Zoo zoude men b. v. bij de suikerkontrakten de fabriekanten kunnen voorstellen, de gronden, bij hunne kontrakten ingedeeld, in huur te nemen voor 25 jaar en afkoop van heerendiensten. Wil men niet verhuren, het gouvernement zoude dan aan de dessa's bij de kontrakten ingedeeld, kunnen toestaan, met de suikerfabrikanten te kontrakteren voor den aanplant van het benoodigde riet. Voor de verwisseling der 40,000 bouws suikerriet aanplant bij kontrakt, heeft men noodig, 200,000 bouws grond, die, tegen *f* 20 per bouw verhuurd, zuiver zouden opbrengen 4 millioen gulden; de afkoop van heerendiensten zoude, berekend tegen *f* 1 per hoofd, cirka een millioen gulden bedragen; voor het timmer- en brandhout enz. ten behoeve der fabrieken zoude het Gouvernement ook geldelijke voordeelen erlangen kunnen, en bovendien ontslagen worden van den omslag en de kosten als planter en koopman, voor het personeel, voor pakhuizen enz. Uitvoer en invoer en andere belastingen en verpachtingen zouden ook aanzienlijk toenemen.

Met de indigo-kultuur zoude men eveneens kunnen handelen; ja, men zoude ook de koffijtuinen kunnen verhuren aan partikulieren, waardoor de koffijproduktie van Java in weinige jaren evenzeer zoude toenemen als in Buitenzorg, door opheffing van het koffijmonopolie aldaar, als men slechts voortgaat nieuwe woeste gronden in erfpacht of koop af te staan.

De gronden, door de suikerkontraktanten in huur genomen, zouden bij afwisseling met suiker en indigo, ook met tabak en katoen als tweede gewas kunnen bebouwd worden, hetgeen eene ongekende welvaart en uitbreiding van handel en industrie ten gevolge zoude hebben, en voor onze scheepvaart en al wat daaraan verbonden is een ruim veld ter uitbreiding en ontwikkeling opleveren.

Men behoeft slechts te willen om te kunnen; maar voor alles, geen halve maatregelen; die het goede wil moet het geheel willen. Het succes is alleen tot dien prijs te verkrijgen.

H.

De visch-belasting in Indië tegenover drogredenen.

Sedert wij in onzen vorigen jaargang herhaaldelijk den toestand der visscherijen in Indië hebben besproken en tot de konklusie zijn gekomen, dat wij bij elke gelegenheid en onvermoeid moesten aandringen op de wegruiming van de belemmering, die den bloei van de visscherijen in den weg staat, heeft dit onderwerp, zoo wel hier te lande als in Indië, op nieuw de aandacht getrokken. Er zijn in Indië, die ons veel eer aan doen, want men beweert, dat onze artikelen „*oorzakelijk*" zamenhangen met de beraamde afschaffing der belasting, en men voegt daarbij, dat weldra het voorstel tot afschaffing naar Nederland ter bekrachtiging zal worden gezonden. Het laatste wenschen wij van harte. Wat het eerste beweren betreft, merken wij op, dat, hoezeer het Nederduitsch van de *Java-Bode* wel niet zeer vloeijend en begrijpelijk is, uit hetgeen dat blad zegt zou moeten volgen, òf dat onze artikelen de afschaffing veroorzaakt hebben, of wel, dat wij in de geheimen van het Indisch bestuur ten volle ingewijd zijn en onze beschouwingen moeten strekken om het publiek op de afschaffing der belasting voor te bereiden. Tot dusverre was ons van het laatste althans niets bewust, en wij houden ons daarom aan den eersten uitleg, dat namelijk het besluit der afschaffing van de belasting op de visscherijen door onzen aandrang geprovoceerd is.

Het onderzoek, dat tot dus verre is ingesteld, is reeds gedurende de zeven jaren hangende gebleven, en het blijkt niet dat het „aanhoudend levendig blijven" van de aandacht der Indische regering op dit onderwerp iets uitwerkte. Het Indische blad, dat zoo gaarne de regering vleit, heeft eene geijkte formule te baat genomen, om weder eens de werkeloosheid van het Indische bestuur onder den vorigen landvoogd te vergoelijken. Wij hebben toch in ons Julij-nummer van het vorige jaar doen zien, dat aan den heer DUIJMAER VAN TWIST de eer toekomt, in 1854 de aandacht te hebben gevestigd op den verachterden toestand van de visscherijen, en dat daarentegen in de laatste jaren aan de vertegenwoordiging geen enkel woord over het destijds ingestelde onderzoek werd medegedeeld, zoodat men zich van de geheele zaak afmaakte, door in de jaarlijksche verslagen te verklaren: „dat er geene belangrijke bijzonderheden mede te deelen vielen" en dat de gevolgen van het onderzoek „*nog niet* aan het opperbestuur bekend waren." Gedurende zeven jaren bleef deze zaak, even als alles, „aan een haakje hangen." Maar de feiten sprongen hoe langer des te meer in 't oog en gaven onder anderen den resident van Batavia aanleiding tot het doen van

een voorstel tot afschaffing van de belasting, terwijl men bijna op hetzelfde tijdstip, in Nederland, in en buiten de Tweede Kamer, op eene beslissing begon aan te dringen. Zonder een en ander ware de aandacht der regering welligt nu nog altijd even „levendig", als gedurende de laatste zes jaren, en de mate van die levendigheid is zoo groot geweest, dat in de eerste volgende jaren althans niet ligt eene beslissing te wachten ware.

Wij vinden in de officiële stukken, onlangs tusschen de Tweede Kamer en de regering gewisseld, eene zeer aardige bijdrage, om de juistheid onzer opmerking te bewijzen. In het verslag der kommissie van rapporteurs over de jongste staatsbegrooting deed men de vraag: wat er was van de afschaffing der visch-belasting, in verband met het belastingstelsel in Indië in 't algemeen en speciaal met de aldaar nog altoos gevolgde gewoonte, om de inning der belastingen te verpachten, 't geen men voor een, sedert lang als hoogst verderfelijk afgekeurd, systeem hield. Bovendien was dat systeem te meer verderfelijk, dewijl Chinezen gebruikt worden, als de tusschenpersonen door wie het Gouvernement de belasting heft, waardoor de inlandsche bevolking wordt blootgesteld aan allerlei afpersingen en kwellingen. Omtrent de belasting op de visscherijen las men het volgende in § 14 van het voorloopig verslag van de kommissie van rapporteurs:

Wat de eerste betreft, er is gewezen op het nadeelige dier belasting. Zij belemmert het gebruik van een voornaam voedingsmiddel der inlandsche bevolking, waarvan het integendeel wenschelijk ware, bij de geringe konsumtie van ander dierlijk voedsel, het gebruik zooveel mogelijk te bevorderen. Zij belemmert daarenboven eene industrie, die voor eene niet te berekenen ontwikkeling vatbaar is. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt de knevelarij der Chinezen, die welligt den last der bevolking eenige malen verdubbelt, alsmede de betrekkelijk geringe som die uit die belasting in 's lands kas vloeit, dan mag men vragen, of niet hervorming of zelfs, afschaffing noodig ware. Hierbij werd herinnerd, dat reeds eenige jaren geleden een onderzoek omtrent dit middel had plaats gehad, dat tot een zeer ongunstig rapport omtrent de werking daarvan had geleid, en dat dit ongunstig rapport nog onlangs was bevestigd door een rapport van gelijke strekking van den resident van Batavia.

En wat antwoordde de minister van koloniën? „Ten aanzien der vischpacht is door het Indisch bestuur een onderzoek ingesteld, *waarvan de uitslag hier nog niet bekend is.* Op eene spoedige mededeeling daarvan is dezertijds nog onlangs aangedrongen".

Blijkt hieruit nu de bijzondere levendigheid van de aandacht, die op dit onderwerp gevestigd was? Wij betwijfelen het; immers na zeven jaren was het opperbestuur nog altijd even ver als vroeger. Indien men nu met de verzending van eenig voorstel, in welken geest dan ook, en met het nemen van eene beslissing even veel spoed zal maken, dan is het wezenlijk nog niet te voorzien, dat de zeven magere jaren zoo spoedig door betere tijden zullen worden opgevolgd. Wij achten ons daarom verpligt van onze zijde de aandacht een weinig te prikkelen, opdat men dan toch eindelijk eens eenig bewijs van eene levendigheid geve, die de redakteur van de *Java-Bode* alleen schijnt te kunnen bespeuren, maar die aan niemand anders blijkt.

„Oorzakelijk" met de beraamde afschaffing zouden onze artikelen zamen

hangen, — zoo leert ons het zelfde blad. Wij moeten daarom wel een oogenblik stilstaan bij de beschouwingen die ons, in de kolommen van het laatste nommer der mail-editie, onder het motto: „*Audi et alteram partem*" worden aangeboden. Wij zijn daartoe te meer bereid, dewijl het ons in de gelegenheid stelt een blik te slaan op de wonderlijke staathuishoudkundige begrippen van het bedoelde blad. De schrijver is bijzonder afkeerig van hetgeen men gewoon is liberaal te noemen en ijvert, in eene reeks artikelen, telkens tegen het begrip, dat in Indië een natuurlijke, in alle andere landen normale, toestand bestaanbaar is. Alleen van zulk eene koloniale politiek kan men dan ook de beschouwingen verwachten, die naar aanleiding van onze artikelen zijn geschreven.

Wat zegt de *Java-Bode?* zij waarschuwt tegen teleurstelling, op grond dat de ondervinding zou leeren, dat, na de afschaffing van de vischpacht, de toestand der visscherijen niet verbeteren, maar veeleer verergeren zal. Theorie en praktijk zouden elkander ook hierin weder beschamen. Tot staving van dat gevoelen, beroept men zich op een ingezonden stuk in een vorig nummer van de *Bode*, waarin op Ceylon wordt gewezen, waar de afschaffing der belasting op de visscherijen ten nadeele van het bedrijf strekte, omdat de visschers het patent niet wilden of konden betalen. Verder wordt in geene enkele bijzonderheid omtrent den toestand der Ceylonsche visscherijen getreden, iets dat toch volstrekt noodig zou zijn, om de waarde der vergelijking eenigzins te kunnen beoordeelen.

Ook tegen de oppervlakkige opgave, gelijk zij daar ligt, hebben wij toch nog wel verscheiden opmerkingen in te brengen. In de eerste plaats erkent de schrijver van het ingezonden stuk in de *Bode*, dat het niet onmogelijk is, *dat wij eigenlijk toch gelijk hebben*, omdat de toestand op Java en Ceylon *niet gelijk zijn*. In de tweede plaats bekennen wij nederig, dat de kracht van het betoog van de *Java-Bode* ons begrip geheel en al te boven gaat, met het oog op de verdere redeneringen en vooral op de konklusie van den schrijver.

De *Java-Bode* neemt aan, dat uit ons onderzoek omtrent den toestand van de visscherijen, in verband met de werking van de belasting, het volgende gebleken zou zijn:

1o. dat de visscherijen, of het vischverbruik, buiten alle verhouding staan tot het cijfer der bevolking.

2o. dat dit verbruik gedurende een aantal jaren stationair gebleven zijnde, bij de vermeerdering der bevolking, inderdaad afnemende is.

3o. dat de vischpacht, dat is, de monopolisering der visscherijen, geen krachtige prikkel genoeg is, om haar gelijken tred te doen houden met de vermeerderende behoefte der steeds toenemende bevolking.

4o. dat de vischpacht alzoo, én als premie op de visscherijen, én als belasting, onvoldoende is.

Indien men dit aanneemt, ofschoon wij die stellingen niet op die wijze ontwikkeld hebben, en daarbij voegt, dat op Ceylon de afschaffing van de belasting de visscherijen deed achteruitgaan, dan zou onze konklusie (om-

dat wij op natuurlijke wijze willen redeneren) eenvoudig deze zijn: dat het dan misschien beter ware de belasting *te verhoogen*. Neemt men toch aan, dat de afschaffing eener belasting niet zal baten, maar veeleer nadeelig zal werken, — ofschoon wij betoogd hebben en het door niemand kan worden weersproken, dat aan die belasting bovendien een tal kwellingen en afpersingen verbonden zijn, zoodat de belasting zelve minder drukt dan wel de wijze, waarop zij geïnd wordt, en dat, bij een ontzaggelijken druk voor de bevolking, de Chinesche pachter en niet de schatkist de voordeelen van het meerder verbruik trekt, — ja, dan komt men tot de redenering van hen, die meenen, dat afschaffing van accijnsen den prijs van de eerste levensbehoeften doet stijgen. Dat is niet enkel de leer der predikers van onnatuurlijke toestanden, waarvan men, na een langdurig verblijf in Indië, dikwijls, ondanks zich zelven, een voorstander wordt, maar dat is eene leer, die men ook in Europa vernemen kan van hen, voor wie de resultaten der wetenschap geene waarheden zijn. De schrijver in de *Java-Bode* schijnt echter eerst in het verre Oosten die kennis opgedaan te hebben, want na al onze konklusiën op zijne wijze te hebben aangenomen, zegt hij het volgende omtrent de resultaten van ons onderzoek:

„Maar er blijkt *niet* uit, dat de verachtering der visscherijen het *gevolg* is der vischbelasting.

„De veronderstelling van een causaal verband tusschen verachtering der visscherijen en hare verpachting ligt niet in de waargenomen feiten, maar in eene bloot aprioristische opvatting, op waarnemingen gegrond in Europa gedaan."

De *Java-Bode* protesteert tegen onze konklusie, op grond dat in Europa opheffing van een monopolie konkurrentie doet ontstaan en men in Indië de prikkels van konkurrentie mist, omdat men daar zoo gemakkelijk in zijn onderhoud voorziet. De ondervinding in Indië leert intusschen, dat deze stelling niet juist is, want anders zou, bij voorbeeld, de afschaffing van de bazar-pacht ten gevolge hebben gehad, dat handel en vertier verminderden of stationair bleven, terwijl het tegendeel heeft plaats gehad. Wij hebben ook niet enkel in Europa geleerd, dat de belasting op de visscherijen nadeelig werkt. Naar onze wijze van zien', zal de Indische regering bijna zoo goed als de schrijver in de *Java-Bode* over *„causaal verband"* en dergelijke zaken kunnen oordeelen, en nu lezen wij in het Verslag over 1854, waarvan wij in ons Julij-nummer melding maakten, het volgende in den aanhef:

„In de strandplaatsen, zoo wel op Java als op de buitenbezittingen, maakt de bevolking veel werk van de visscherijen en vindt zij daarin een goed bestaan. Over het algemeen is men echter van oordeel, dat de belasting, welke in eenige residentiën op de visscherijen en in sommige andere op de vischmarkten geheven wordt, voor dezen tak van nijverheid zeer drukkend en voor zijne uitbreiding belemmerend is.

„De residentiën, alwaar de visscherij meer bepaald eene bron van inkomsten voor de bevolking uitmaakt, worden hieronder vermeld."

Hieruit zou, naar wij meenen, blijken, dat men in Indië met ons van oordeel is, dat de Javaan gaarne minder aan afpersing en kwelling zou blootstaan en liever meer en goedkooper visch zou eten dan thans, maar dat de belasting en de daaraan verbonden formaliteiten dit beletten. Nu moge men dat onnatuurlijk noemen, het Indisch bestuur oordeelde daarover met ons anders, en de heer MIJER, die als Minister het Verslag over 1854 aan de Tweede Kamer indiende, schijnt dat met ons eens te zijn.

Wij zouden bijna betwijfelen, of de verdedigers van onnatuurlijke toestanden in Indië het Javaansche volkskarakter wel kennen. De visscherij wordt ons toch door hen voorgesteld als veel vermoeijender en bezwarender arbeid dan de landbouw. Juist bij den landbouw is noodig het regelmatig en bedachtzaam medewerken van velen en de aanwending van veel grondkapitaal. Maar bij de visscherij kan men in de meeste takken veel gemakkelijker een winstje behalen. Het ligt in den aard van den Oosterling op de talrijke eilanden van de Indische zeeën het visschersberoep bij voorkeur uit te oefenen. Jagt en visscherij waren en zijn bovendien overal middelen van bestaan voor den mensch, waar eerst de landbouw zich ontwikkelt, wanneer men op hooger trap van beschaving komt. Het schijnt ons toe, dat de schrijver in de *Java-Bode* op de meest verwarde wijze de geschiedenis der volksbeschaving en der ontwikkeling van den mensch heeft bestudeerd, want anders komt het ons onbegrijpelijk voor, dat hij, voornamelijk met het oog op de volkeren van den Indischen archipel, kan beweren, dat zij meer geneigd zijn landbouwers dan visschers te wezen, en dat zij in het eerste geval gemakkelijker in hunne behoeften kunnen voorzien. Om met den schrijver te spreken, zien wij in zijn betoog niets dan liefde voor onnatuurlijke toestanden en onlogische betoogen.

Welke is de konklusie van de *Java-Bode?* Wanneer men het artikel leest, en daarin ziet, dat de schrijver als zijne meening te kennen geeft, dat theorie en praktijk met elkander in strijd zullen komen, en dat de afschaffing van de belasting niet zal baten, maar dat alleen 's lands schatkist door dien maatregel zou worden benadeeld, dan zou men ten slotte daaruit moeten afleiden, dat men de belasting althans zou willen behouden. Neen, lezer! op grond dat de belasting als prikkel tot verhooging van produktie onvoldoende is en althans slecht werkt, prijst men de afschaffing aan! Wij nu hebben, wel niet volgens den onnatuurlijken betoogtrant van de *Java-Bode*, maar dan toch hetzelfde gewild. Heet dat nu „*audi et alteram partem*"? Wij ontkennen dit te meer, omdat de verdere konklusie van de *Java-Bode* mank gaat, in verband tot het geheele volgende vertoog. Dat blad beweert toch, dat afschaffing van de belasting op den visch niet voldoende is om de volksvoeding te verbeteren, handel en bedrijf te verlevendigen, den landbouw te bevorderen en een middel van bestaan aan velen te geven. Maar wat hebben wij nu in ons Julij-nummer in het breede betoogd? Dat *drie* oorzaken de ontwikkeling van de visscherijen in Indië in den weg staan, namelijk: 1o. de belasting, 2o. het zoutmonopolie en 3o. de onveiligheid der kusten, ten gevolge van zeeroof. Nu

roept de *Java-Bode* ons toe: gij wilt een natuurlijken toestand in Indië, die niet bestaanbaar is; ik zal u den weg eens wijzen! En hoe geschiedt die wegwijzing? Zij zegt, dat afschaffing van vischpacht alleen niet zal baten, maar dat daarmede gepaard moet gaan „eene aanzienlijke reduktie der zoutprijzen, voor vooverre het zout gebezigd wordt tot inkaking of verduurzaming van visch."

Zij voegt daarbij het volgende:

„De oprigting van concurrerende maatschappijen tot vischvangst en nzouting zoude er welligt het gevolg van wezen; de binnenland- en buitenlandsche handel zoude met een belangrijk handelsartikel worden vermeerderd; op de Inlandsche markt zoude een krachtig voedingsmiddel in voldoende hoeveelheid gebragt worden; het zoutverbruik, en alzoo ook de zoutaanmaak, wordt er ongetwijfeld door vermeerderd, en alzoo zullen in 's lands kas indirektelijk de voordeelen terugvloeijen, welke door eene bloote afschaffing der vischpacht dreigen verloren te gaan".

Indien *wij* beweerden, dat hetgeen in Europa waar is in Indië als onwaar moet worden beschouwd, en wij ons dus op het standpunt van de *Java-Bode* plaatsten, dan zouden wij de redenering van dat blad ten opzigte van de vischpacht kunnen omkeeren. Wanneer men volhoudt, dat de Javaan geen prikkel tot konkurrentie heeft, dat bij gevolg afschaffing van de belasting eer duurder dan goedkooper visch aan de markt zal doen brengen, en dat de Javaan liever landbouwer dan visscher wil zijn, — dan weten wij niet, waarom wij niet even goed zouden kunnen beweren, dat het zout-monopolie wel slecht werkt, wel kwellend en drukkend is, de produktie doet achteruitgaan en de visscherijen benadeelt, maar dat er geen „causaal verband" bestaat tusschen de zoutprijzen en de visscherijen. Het blijkt toch ook, dat het zoutverbruik niet in verhouding staat tot het cijfer der bevolking; dat het verbruik gedurende een aantal jaren stationair is gebleven bij vermeerdering van de behoeften; dat het monopolie geen voldoende prikkel is, en dat de zout-belasting alzoo onvoldoende is, om de visscherijen te bevorderen.

Hoe men de bestaande vischpacht of het bestaande zout-monopolie als een premie van produktie kan beschouwen, gaat ons verstand al weder te boven. Maar daar de *Bode* zich geen resultaat voorstelt van de afschaffing der vischpacht, ondanks zulke premissen, weten wij niet, waarom wij die gronden niet tegen de vermindering der zoutprijzen zouden mogen keeren.

Het geldt hier twee belastingen op het verbruik, die beide nadeelig werken en nu leert de *Java-Bode*, dat afschaffing van éóne daarvan de theorie zal beschamen, even als op Ceylon het geval zou zijn geweest. Volgens die opvatting zou hetzelfde het gevolg moeten zijn van verlaging der zoutprijzen. Als de Javaan te lui is en den prikkel van konkurrentie niet gevoelt, dan zal hij van het goedkoope zout geen meerder gebruik maken dan van het dure. Het komt ons voor, dat men in de leer der onnatuurlijke toestanden al zeer goed moet zijn ingewijd, om deze logica te vatten: de afschaffing van eene verbruiksbelasting zal niet baten, hoe belemmerend zij moge werken, om de visscherijen te doen bloeijen — ergo schaf ik er eene

af en verminder eene andere. Het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* beveelt drie middelen aan om het volksvoedsel in Indië goedkooper en ruimer te verschaffen: de *Java-Bode* bestrijdt het nut van het eene middel, tenzij men ook het tweede in praktijk brengt — en noemt dat het „*audi et alteram partem*". Wij bekennen gaarne, dat wij deze beschouwing niet vatten en ons voor'shands blijven bepalen bij onze begrippen, die voorschrijven niet te zoeken naar gewrongene gevolgtrekkingen en onnatuurlijke toestanden, omdat deze of gene, een liberaal of een konservatief, van het een of het ander een voorstander is, maar liever het natuurlijk gezond verstand en de logica tot grondslag van onze betoogen te nemen.

Op grond van al hetgeen wij tot dus verre van verschillende zijden over deze aangelegenheid vernomen hebben, achten wij ten slotte de belasting op de visscherijen in Indië veroordeeld. Wij achten het daarom te meer van onzen pligt, op nieuw op de afschaffing aan te dringen, en zoo wel regering als vertegenwoordiging uit te noodigen, zich het lot van den Javaan aan te trekken, die zucht onder de ijzeren hand van den Chineschen vischpachter, en die daardoor zijn eerste onontbeerlijk volksvoedsel moet missen. Wij roepen nogmaals allen toe: laat den Javaan voor het moederland arbeiden, maar gun hem dan ten minste zijn gedroogde of gezouten visch bij zijne rijst. Wij zullen dit herhalen tot dat de belasting afgeschaft zal zijn. Willen alle voorstanders van de leer der onnatuurlijke toestanden ons ondersteunen, wij zullen dit in het belang van de welvaart van Indië gaarne zien, al redeneert men daarbij nog schever dan de *Java-Bode*. De uitkomst zal dan toch ten nutte van Indië strekken.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De Geldsomloop in Nederlandsch Indië door H. J. LION. Drukkerij, van W. BRUINING, Batavia 1861.

Wij ontmoeten hier een ouden vriend en bondgenoot. Toen wij in het Oktober-nummer van het vorige jaar ons artikel over het Indische finantiewezen schreven, was ons deze brochure nog niet toegekomen; wel kenden wij de opstellen, vroeger in het *Bataviaasch Handelsblad* geleverd; wel was ons reeds sedert lang, vooral tijdens de behandeling in Nederland van de wet tot herstel van het Indisch muntwezen, de zienswijze van den geachten schrijver over dit onderwerp volkomen bekend. Wat het punt betreft, dat in Indië en ook hier te lande onlangs tot levendigen stijd aanleiding gaf, hadden wij wel de artikelen van den heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN gelezen, maar daarover had de heer LION zich tot dus verre niet uitgelaten. Wij hebben dan ook met uitstekend genoegen gezien, dat de schrijver den toestand van den geldsomloop in Indië, wat de hoofdpunten betreft, bijna op dezelfde wijze beoordeelt als het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*. Op twee daarvan komen onze beschouwingen volkomen overeen, gezamenlijk gaan wij voort met het voeren van den ouden strijd tegen een onnatuurlijken toestand. Omtrent één punt bestaat in den grond der zaak nog wel eenig verschil, maar tevens toenadering tusschen onze beschouwingen en die van den heer LION, zoodat wij hierover niet lang behoeven te twisten. Dat was wel het geval met den heer VAN DER HOEVEN, die zich op een meer abstrakt standpunt had geplaatst.

Wij konstateren met genoegen deze overeenstemming. Tusschen ons kan dus voorzeker geene reden bestaan, om bittere en scherpe woorden over een oekonomisch vraagstuk te wisselen, iets dat tot ons leedwezen niet door allen, die zich over deze belangrijke aangelegenheid hebben uitgelaten, vermeden is. Wij betreuren dat. De heer LION is gewoon zijne overtuiging met warmte en levendigheid uittespreken; zijne politieke bondgenooten kennen hem genoeg om te weten, dat hij steeds met vuur voorstaat, hetgeen hij voor waarheid houdt en in het belang van koloniën en moederland acht. Er bestaat dan ook geene reden, om elkander over zuiver staathuishoudkundige vraagstukken hard te vallen. De heer LION heeft daarenboven het regt om, in het belang van de Indische maatschappij, het woord over dergelijke punten te voeren, want hij heeft sedert jaren, en met opofferingen van allerlei aard, de liberale beginselen en eene betere orde van zaken voorgestaan; het zou miskenning zijn, zijne veelvuldige en gewigtige diensten voorbij

te zien. Wij wenschen daarom allen tot kalmte te stemmen bij de behandeling van *zaken*, en wij drukken de hoop uit, dat het oud-Hollandsche spreekwoord ook hier waar moge blijken te zijn: vrienden kijven, vrienden blijven!

De brochure, waarover wij handelen, heeft met uitstekend talent, helder en duidelijk, het vraagstuk betrekkelijk den geldsomloop in Indië uit een gezet. Wij hebben dit geschrift met genoegen doorlezen, enkele zinsneden misschien uitgezonderd, waarover wij na het hierboven gezegde niet meer spreken. De schrijver wijst het talloos tal van feilen aan, die bij de uitvoering van de muntwet zijn gepleegd en waarvan het gevolg is, dat de zilvermunt onophoudelijk naar Britsch-Indië wegvloeit. Daaraan heeft men te danken: gebrek aan specie voor den handelsstand en voor 't publiek in 't algemeen, verlies voor de schatkist en allerlei nadeel, voorvloeijende uit den wisselkoers. De heer LION is het met ons eens, dat de staat wel degelijk verlies lijdt bij het wegstroomen van het zilver en de daardoor ontstaande noodzakelijkheid, om telkens nieuwe remises te doen. Niet alleen geeft dat direkt verlies, maar er wordt ook een toestand van de wisselmarkt geboren, die bij den verkoop van produkten in Indië, voor zooverre die daar reeds plaats heeft, hoogst schadelijk is. Zie hier wat de schrijver daarover vroeger in het *Bataviaasch Handelsblad* schreef en thans herhaalt, ten einde die feiten op nieuw onder de aandacht van het Nederlandsche publiek te brengen. Wij gelooven, dat men niet genoeg het gewigt van het door hem behandelde vraagstuk inziet en daarom schrijven wij hier eenige zinsneden af. Men zal daardoor ontwaren, hoezeer de gebrekkige geldsomloop aller belangen kwetst.

De groothandelaar in Europa namelijk, die in Ned. Indië produkten wil doen inkoopen, *kan geene munt daarheen zenden;* bij Nederlandsche zilvermunt zonde hij hetzelfde verlies lijden als de regering; vreemde munt is niet gangbaar. Bovendien gaat het transport van specie, zoowel gouden als zilveren specie, van de eene plaats naar de andere met zooveel moeijelijkheden en kansen van verlies gepaard, dat de koopman daartoe slechts in den uitersten nood over gaat, en liever eene premie geeft op den wissel, waarmede hij zijn inkoop aan produkten betaalt. Hij geeft dus aan zijn kommittent in Indië order, produkten in te koopen tot zekeren prijs voor zekere hoeveelheid, *vrij in handen van den lastgever in Europa.* De kommissionair in Indië trekt daar van af de vracht, assurantie, pakhuishuur en andere kosten, benevens zijne premie, en ziet dan, hoeveel hij werkelijk kan besteden voor de produkten, die hij moet inkoopen. Deze werkelijke prijs wordt nu hooger en lager naar den stand van den wisselkoers. Den producent zelf kan hij in de meeste gevallen niet met wissels betalen; hij brengt daarom zijne wissels aan de markt, waarvoor hij nemers moet vinden bij de *importeurs* van lijnwaden of andere goederen, die aan de producenten in Europa remises hebben te maken. Hoe schaarscher de markt van wissels is voorzien, hoe lager de koers en hoe hooger de werkelijke prijs, dien hij voor de produkten van uitvoer kan besteden.

Reeds hier komt hij in konflikt met den spekulant op uitvoer van geld, die daarvoor ook wissels op Europa afgeeft en hem dwingt een hoogeren koers te besteden ten einde geld te krijgen voor betaling der gekochte produkten. Slaagt hij niet, zijne wissels tot een redelijken koers te plaatsen, dan kan hij de gegeven orders niet uitvoeren, lijdt schade en doet den prijs der produkten dalen door gebrek aan koopers. Tot voorkoming daarvan tracht hij gebruik te maken van het krediet, dat hij bij de bank heeft, om zich geld te verschaffen voor escompto-papier. Is dat krediet uitgeput, dan geeft hij wissels af tot hoogeren koers; maar het meerdere, dat hij daarvoor besteedt, trekt hij af van den prijs der produkten; het is dus niemand dan de producent in indië, die de schade moet lijden van den hoogen koers op Europa.

Ware hier in Indië echter eene munt, waar specie werd vervaardigd in waarde gelijk staande aan het kostende voor het metaal (bullion) min de fabrikatie-kosten, dan kon iedereen tot dien prijs munt laten slaan, en de producent ware gewaarborgd tegen de schade, die het verlies reeds op de uit te zenden specie direkt berokkend heeft en hem nu indirekt niet minder berokkent; de spekulatie op den uitvoer der munt hield dan ook op, en daarmede de aanbieding van wissels, die niet voor den aankoop van produkten bestemd zijn, en den wezenlijken koopman in de plaatsing zijner wissels belemmeren.

Maar de zaak wordt nog erger, wanneer de regering niet genoeg specie uit Europa ontvangt, daarin *niet mag* voorzien door verkoop van produkten op Java, en dus zelve wissels gaat afgeven op het ministerie van Koloniën, of ook wanneer de regering die wissels afgeeft tot een hoogen koers, ten einde de wegstrooming der zilverspecie te beletten en niet tot gedurigen, met gedurig verlies gepaarden, aanvoer genoodzaakt te zijn.

In een en ander geval rijst de wisselkoers op Europa plotseling b. v. op 103 pCt., zonder door een wezenlijk verschil tusschen in- en uitvoer veroorzaakt te zijn; de koopman *moet* de regering volgen, en aangezien de Gouvernements-wissels altijd meer gewild zijn, dan partikuliere, zoo moet hij tot een nog hoogeren koers afgeven, b. v. tot 104 pCt., ten einde zich van het noodige geld te voorzien, waarvoor hem het reeds uitgeputte bankkrediet geene bron meer oplevert. De koers wordt dus kunstig opgedreven, de wegstrooming der specie houdt misschien tijdelijk op, maar de schade van den hoogeren koers wordt weder geleden door den producent in Indië, tenzij deze vasthoudend is of zijn produkt voor eigene rekening naar Europa zendt, in welk geval de handel stil staat, en de koopman met de handen in den schoot zit.

Maar de regering kan niet altijd wissels afgeven; hare kassen zijn eindelijk overvuld (men leze slechts de aanmerkingen bij de diskussie over het batig slot); door die overvulling ondergaat zij een groot verlies aan rente; zij brengt de koers weder op pari — dadelijk vervalt zij van Scylla in Charibdis, want dadelijk ook werpt de spekulatie zich weder op den uitvoer van specie; het is gedurig *va et vient*, waarbij eenige spekulanten verdienen, maar regering, landbouw, nijverheid en eerlijke handel verliezen; geen koopman is meer in staat, eene zuivere handelsoperatie voor zich of zijne kommittenten te beginnen; het vertrouwen gaat verloren en de vele millioenen, die tot herstel van het muntwezen besteed zijn, strekken als einduitkomst tot benadeeling van allen.

Dit is de *feitelijke toestand* van de geldmarkt in Indië. In de hoofdzaak kan hem de Indische regering niet verbeteren, want teregt zegt de heer THORBECKE, dat men *alles naar het Plein* heeft getrokken. De Indische regering kan geene munt *in Indië* scheppen; zij kan aan negotiepenningen, noch aan vreemde muntspeciën eene wettige omloopswaarde — indien ook tijdelijk — geven, ten einde als suppletie of surrogaat voor de wegstroomende standpenningen te dienen; zij kan dat wegstroomen niet beletten, dan door wisseltrekking tot een koers, die zijn schadelijk gewigt geheel op handel en nijverheid doet drukken.

De schrijver heldert nader door voorbeelden op, hoezeer de tegenwoordige toestand van den geldsomloop nadeelig werkt voor alle belangen in een land, waar de regering landbouwer en koopman is, maar tevens als souverein het muntstelsel regelt, en bovendien wisselhandel drijft. De zaak is van te veel gewigt, dan dat wij ook niet deze duidelijke en heldere uiteenzetting onder de oogen onzer lezers zouden brengen.

In de maand Augustus j.l. bragt de regering den koers, waarvoor zij wissels op het ministerie van koloniën afgaf, plotseling op 102 en 14 dagen later op 103 pct. Wij hebben reeds gezien, dat het, met het oog op de schade voor handel en nijverheid, onverschillig was, of zij dit deed, om zich van fondsen te voorzien, dan wel, om het wegstroomen der zilveren munt te beletten. Aangezien elke koopman wist, dat die wisselkoers een *kunstige* was om maar veel wissels te plaatsen, zoo maakte men natuurlijk gebruik van de gelegenheid, om met eigene fondsen en hulp van het bankkrediet wissels te nemen, niet alleen voor behoefte in Europa, maar ook om daarmede te spekuleren, namelijk, ze later à pari, 101 of 102 te verkoopen. Zelfs

openbare geldinstituten namen daaraan deel, gelijk wij o. a. in het laatste verslag der Escompto-Maatschappij onder de *baten* een post vinden „*avans op wissel* ƒ 2.000”. Dit was eene voorname oorzaak van uitputting der *wettige uitgifte* voor de bank.

„Dit bleef zoo tot in de maand December. Den 15den December werden door het Gouvernement 60.000 pikols suiker verkocht, bij een Gouvernements-wisselkoers van 103 pct. en partikulier 103½ pct. De geheele opbrengst was 9½ ton. De regering verloor natuurlijk op den verkoopprijs het verschil van den wisselkoers, of p. m. ƒ30.000. Den 22sten December vertrok het stoomschip *Padang* naar Padang, waar de koffijveiling op handen was, en waarmede de orders tot inkoop werden verzonden op een koers van 103 pct.

„Maar een dag later hield de regering plotseling op met de afgifte van wissels; de koers ging dus dadelijk op pari.

„Had nu de regering 10 dagen vroeger hare wisseltrekking gestaakt, dan kwam de koers den 12den December reeds op pari, en ook de Padang-koffij ware met het oog op dien koers verkocht, hetgeen op de opbrengst van die veiling — p. m. een millioen — ook een verschil van ƒ30 000 maakt.

„De regering verloor dus, door die wijze van hare wisselafgifte en den koers daarvan te regelen, alleen op de twee produkten-veilingen in December p. m. ƒ60.000.

„Dit *zien wij;* maar vele millioenen zijn zoo voor de regering en door het medeslepen van den handel ook voor de nijverheid in Indië verloren gegaan, *die wij niet zien;* en indien wij hieruit ontwaren, dat de regering in hare operatiën, volkomen ter goeder trouw, echter naar de behoeften van het oogenblik te werk gaat, zonder den loop des handels in het oog te houden, dan zien wij ook, dat zij het geheim van den wisselkoers niet kent, omdat zij er bij hare eigene operatiën ook niet op let.”

Wie zou nu nog kunnen vragen naar de reden, waarom men in Indië met zooveel ernst op verbetering van dezen verderfelijken toestand aandringt? Daardoor vervalt dan ook het argument, dat het wegvloeijen van het zilver alleen aan natuurlijke oorzaken moet worden toegeschreven, die uit den loop van den handel voortkomen. Geldsomloop en wisselmarkt staan in het nauwste verband: maar niet de wisselmarkt alléén is oorzaak van hetgeen wij zien gebeuren. De oorzaak ligt daarin, dat de geld-cirkulatie niet behoorlijk verzekerd is, en dat onze vrees, jaren geleden te kennen gegeven, volkomen gegrond was, dat men het Indische muntwezen niet behoorlijk kan inrigten, tenzij men de door ons aangegeven beginselen tot grondslag nam. Te regt zegt de heer LION: „Indien de wisselmarkt de eenige oorzaak is van den uitvoer, indien dus zilver wordt weggevoerd, wanneer de wissel tusschen Nederlandsch Indië en Britsch Indië in het *voordeel* staat van het laatste rijk . . . . waarom vloeit dan het zilver niet terug naar Nederlandsch Indië, wanneer de wisselmarkt verandert en zich ten *nadeele* van Britsch Indië verklaart?

„Had men zich in Nederland en bij de Indische regering die vragen voorgelegd en naar een antwoord daarop gezocht, dan zoude men spoedig gezien hebben, dat de oorzaken van den zilveruitvoer *niet alleen* kunnen geweten worden aan de variatiën van de wisselmarkt, dat daarvoor ook nog andere oorzaken bestaan.”

Die oorzaken en middelen van herstel hebben wij in ons Oktober-nummer besproken en worden verder op uitnemende wijze in deze brochure uiteen gezet. De schrijver wijst, even als wij, twee groote feilen aan, die dringend herstel vorderen. Hij stelt de vraag, wat er moet gebeuren, om een' gezonden geldsomloop in Indië te verkrijgen? en hij dringt in de eer-

ste plaats aan *op oprigting van een' munt op Java.* In het breede wordt dit uiteengezet; dat denkbeeld beheerscht het geheele geschrift. Het wijst ons op de groote middelen van herstel van de bestaande ongelegenheden, die geheel met onze zienswijze, zoo menigmaal te kennen gegeven, overeenkomen. Zij bestaan:

„In de vestiging van het Indisch muntstelsel op den natuurlijken grondslag.

„In eene rationeele regeling der handelsbelangen van de Indische regering, zoover de staat aldaar als koopman in betrekking staat tot den geldsomloop.

„De natuurlijke grondslag van het Indisch muntstelsel bestaat in het vestigen eener munt in Nederlandsch Indië op beginselen, die in elken staat voor een eerlijk en soliede muntwezen geldende zijn.

„De rationeele regeling der handelsbelangen van het Indisch Gouvernement, zoover het als koopman invloed heeft op den geldsomloop, bestaat in den verkoop van produkten *in* Indië, tot het bedrag van het zoogenaamd Indisch te kort.

„De wisseltrekking of wisselinkoop van het Indisch Gouvernement kan er bij komen als toevallige omstandigheid."

Bij de noodzakelijkheid van de oprigting eener munt zullen wij, na hetgeen wij sedert jaren daaromtrent gezegd hebben, niet langer stilstaan. De uittreksels uit de brochure, die wij hierboven afschreven, zullen den handel en allen, die in Indische zaken belang stellen, doen zien, op welke wijze de schrijver dit punt nader toelicht. De lezing der brochure zelve zal een ieder dit nog duidelijker maken en doen uitkomen, dat het geene louter theoretische bespiegeling was, die ons in 1854 tegen het toen aangeboden wets-ontwerp op dit punt strijd deed voeren, maar dat de praktijk onze inzigten in allen deele bevestigt.

In Indië en in Nederland is, in verband hiermede, de groote strijdvraag echter geweest: of muntverzwakking een tweede en noodzakelijk element tot verbetering van het Indische muntwezen zou kunnen zijn? Wij hebben ons aan de zijde van de bestrijders van den heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN geschaard, en wij zullen de gronden daarvoor niet op nieuw uit een zetten. De heer LION is dan ook zoo zeer overtuigd van het groote gewigt der door ons en hem voorop gezette beginselen: oprigting eener munt en meerdere verkoop van produkten in Indië, dat hij, op bladz. 26 van de brochure, tot de erkentenis komt, dat, bij herstel van deze groote feilen, het punt der muntverzwakking eigenlijk van ondergeschikt belang is. Zeer opmerkelijk is hetgeen hij daaromtrent mededeelt:

„Zien wij nu, welke de toestand zijn zoude, indien de wetgeving in Nederland als beginsel had aangenomen, dat de standpenningen voor Nederlandsch Indië zullen worden aangemaakt *in Nederlandsch Indië.* Toch wel geen ander, dan die het gevolg is van een muntstelsel, dat op algemeen als eerlijk erkende en algemeen aangenomen beginselen rust.

„Men zoude hebben nagegaan, wat het fijn zilver op de Indische markt kost, dus hoeveel wigtjes fijn zilver men voor een' gulden hier kan koopen; daarna hoe hoog de muntslag hier te staan komt; — *in geen geval*

hooger dan in Nederland — daarop had men nu de inwendige waarde van den Indischen gulden, de bijzetting van minder waardig metaal (alliage), grootte, stempel enz. bij de wet vastgesteld.

„*Het is mogelijk, dat daardoor de inwendige waarde van den Nederlandsch Indischen standpenning eenigzins geringer ware geworden, dan die van den Nederlandschen standpenning, maar het is niet zeker.*"

Van meer gewigt in onze dagen, nu in den laatsten tijd zoo veel over het konsignatie-stelsel is gesproken, achten wij hetgeen omtrent den verkoop van produkten in Indië tot zekere grenzen wordt gezegd. Ook de heer LION is een voorstander van dien verkoop, tot den grens van het Indische tekort. De schrijver toont op nieuw aan, dat de belangen van het Gouvernement, dat is van de schatkist en van partikulieren, hierbij niet alleen betrokken zijn, maar dat, zonder eene munt en verkoop van produkten, de geldsomloop in Indië niet behoorlijk kan verzekerd worden. Men verliest aan den eenen kant dubbel, zoowel de schatkist als de handel, van 't geen men aan den anderen kant wint. Het geldt hier geen strijd over het al of niet behouden der markt in Europa, wanneer men langzaam en voorzigtig op dien weg voortgaat, maar het geldt de vraag: of de groote nadeelen, aan den bestaanden onnatuurlijken toestand in Indië verbonden, weggenomen kunnen en moeten worden?

Men heeft in den laatsten tijd weleens de dwaasheid gehad, de liberalen in afdeelingen te splitsen en onze Indische vrienden onder „de ultra's" te rangschikken. Welnu, hooren wij omtrent dit punt een hunner voornaamste woordvoerders.

De verkoop van produkten in Indië moet, in verband met de oprigting eener munt aldaar, beperkt worden tot de som, die het jaarlijksch *Indisch te kort* dekt; met andere woorden: de staat moet in Indië zoo veel produkten verkoopen, dat hij zijne uitgaven in Indië kan dekken, zonder munt uit Nederland aan te voeren.

Want de Indische regering heeft ook nog andere geldelijke verpligtingen na te komen, dan de dekking van dit te kort. Zij moet in Nederland betalen de schulden, die het koloniaal departement voor Indië maakt door aankoop en uitzending van goederen, dáár benoodigd; zij moet in Nederland doen betalen: verlofstraktementen, pensioenen en andere gelden, ten laste der Indische kas komende; zij moet eene rente van *f* 9,800,000 's jaars voldoen op de schuld, ten laste van Indië gevestigd; eindelijk moet zij afdragen het overschot der direkte en indirekte opbrengsten van Indië, dat men *batig slo* noemt.

Wij hebben *hier* niet te onderzoeken, of dat batig slot, de rente van *f* 9,800.000 's jaars en andere op Indië drukkende lasten moeten blijven bestaan of afgeschaft worden; met het oog op het muntwezen hebben wij alleen te konstateren de feitelijke verpligtingen der Indische regering en dat te onderzoeken, wat gebeuren zoude, wanneer die regering in Indië meer produkten verkocht, dan tot dekking van het Indische te kort telken jare zal blijken noodig te zijn.

De Indische regering zoude natuurlijk de waarde der verkochte produkten in geld of wissels naar Nederland moeten remitteren, tot voldoening aan hare verpligtingen aldaar, en dezelfde verschijnselen, vergezeld van dezelfde nadeelige gevolgen, zouden daaruit voortkomen, die men thans ziet door de overzending van al de produkten uit Indië naar Nederland, verkoop aldaar en remittering van munt herwaarts tot dekking van het te kort; ja, de zaak zoude nog erger zijn, aangezien dan de uitvoer den invoer verre overtreffen en de regering hare wissels tot een zoo lagen koers zoude moeten aanbieden, dat geen partikulier meer in staat zou zijn, wissels op Europa te plaatsen.

Wanneer een groothandelaar eene lading goederen uit Europa ten verkoop naar Indië zendt,

en wel met eigene schepen, dan zal hij nagenoeg altijd remise in goederen verkiezen boven remise in geld of wissels, omdat hij dan het verlies niet ondergaat, dat remises in geld of wissels altijd geven door het stilliggen van het kapitaal en de rente in den tijd tusschen de afzending der remise en aankomst in Europa, maar daarentegen de kans behoudt op de goederen winst te behalen, behalve de vracht, die hij voor den overvoer der produkten maakt.

Zoolang het stelsel der direkte bijdragen uit de Indische opbrengsten aan Nederland blijft bestaan, zoolang vervult ook Nederland de rol van den groothandelaar tegenover de Indische regering en heeft dus het regt, tot alimentering zijner handelsvloot en produktmarkten, de gevorderde remises in produkten te doen plaats vinden. De geldsomloop in Indië wordt daardoor geschaad noch verbeterd; de verkoop van produkten in Indië, met betrekking tot den geldsomloop, zal voldoende zijn, indien hij gelimiteerd wordt tot dekking van de behoeften der Indische schatkist. De hoeveelheid der in Indië te verkoopen produkten moet dus jaarlijks na vaststelling der begrooting bepaald worden, in verband tot de vermoedelijke marktprijzen.

Blijft de opbrengst dezer produkten beneden de raming, dan, maar ook dan alleen, kan de Indische regering hare toevlugt nemen tot wisseltrekking op de Nederlanden, voor het bedrag van de mindere opbrengst, zonder den partikulieren handel te benadeelen. Gaat de opbrengst de raming te boven, dan kan het Gouvernement voor het verschil wissels koopen. Vermeerdering of vermindering van de eens vastgestelde hoeveelheid der te verkoopen produkten is niet raadzaam, omdat de groothandel, aan wien deze hoeveelheden lang te voren zijn bekend gemaakt, daardoor in zijne operatiën niet met zekerheid zoude kunnen te werk gaan.

Ziedaar dan wat wij ten opzigte van het konsignatie-stelsel verlangen. Men ziet hieruit, hoe overdreven de jammerklagten zijn van hen, die der liberale rigting toedichten, dat zij alles wil slopen en omkeeren. En ten overvloede voegen wij hier nog op nieuw bij, dat naar het voorgestelde doel *langzaam en met voorzigtigheid* moet worden gestreefd.

Wat de oprigting eener munt betreft, daaromtrent behoorde men *zoo spoedig mogelijk* over te gaan, want elke dag veroorzaakt nieuwe en grootere schade, zoodat ten laatste zou kunnen blijken, dat de groote opofferingen tot herstel van het Indische muntwezen vruchteloos zijn geweest. Wij hebben bovendien in ons October-nummer aangetoond, dat het geheele Indische finantie-wezen aan weinig bekwame handen is toevertrouwd en dat men zich in elke rigting aan de grootste feilen schuldig maakt. Indien er nog eenige twijfel bestond omtrent de nadeelige gevolgen van den tegenwoordigen toestand, dan zou die moeten verdwijnen bij de lezing van de brochure van den heer LION. Welligt is daaraan, te midden van de groote politieke gebeurtenissen van den dag, minder aandacht gewijd kunnen worden, dan het gewigt van het onderwerp en de wijze van behandeling verdienen; want ook zij, die anders, welligt op den titel afgaande, terugdeinsen zouden voor het lezen van beschouwingen over het muntwezen, de wisseltrekking, de agio en dergelijke technische onderwerpen meer, zullen een duidelijk begrip van den stand van zaken door dit geschrift kunnen verkrijgen.

De politieke gebeurtenissen, waarop wij doelen, zullen echter ook voor Indië hoogst belangrijke gevolgen kunnen hebben, want men zal nu eindelijk, naar wij hopen, er van afzien, om exceptionele stelsels en exceptionele regelen voor Indië uit te denken, waar theorie en praktijk de juistheid van de algemeene regelen en degelijke beginselen doen uitkomen, die ook daar zoowel den geldsomloop als alle andere staathuishoudkundige onder-

werpen beheerschen. De bijdrage, die de heer LION heeft geleverd, om de kennis meer algemeen te maken van de nadeelen, aan het bestaande verbonden, zal vooral dan groot nut hebben, wanneer men niet meer de meest eenvoudige en in 't oog springende waarheden zal gelieven te loochenen, alleen dewijl zij door onze vrienden worden verkondigd. Hetgeen de schrijver verlangt, hebben wij met hem in hoofdzaak, bij de behandeling van de muntwetten, voorop gesteld, en thans blijkt meer en meer, dat de minderheid van dien tijd geen ongelijk had. Wij erkennen, dat het reeds lang dringend noodzakelijk was, de handen tot verbetering aan het werk te slaan, en wij dringen daarop dan ook op nieuw aan. En wanneer dit onderwerp, zoo als wij hopen, op goede grondslagen geregeld zal zijn, dan zal de heer LION de zelfvoldoening smaken, dat hij door zijne belangrijke geschriften veel heeft bijgedragen, om het licht der waarheid te verspreiden. Die waarheid, hoe handtastelijk en duidelijk ook, schijnt de tegenpartij niet te hebben kunnen vatten. De beide zaken zijn door de vroegere regeringspartij bedorven, zoo zij al iets deed om in de behoeften van Indië te voorzien.

Varia.

Sedert de uitgave onzer laatste aflevering heeft er weder eene hoogst gewigtige gebeurtenis plaats gegrepen. De politieke toestand van Nederland, en bovenal van Nederlandsch Indië, is eene nieuwe periode ingetreden. Toen was de beginsellooze staatkunde, die ons in de laatste jaren zulke bittere vruchten had bezorgd, door de Tweede Kamer verworpen door de nederlaag, die zij aan het Gouvernement bezorgde, en had de liberale koloniale rigting gezegevierd door, na eenen langdurigen en hevigen strijd, het aannemen der begrooting van den Minister van Koloniën, den heer LOUDON. Thans is eene groote schrede voorwaarts gedaan. De Koning heeft den heer THORBECKE belast met de zamenstelling van een liberaal kabinet, en die staatsman heeft deze taak op zich genomen en houdt zich, op het oogenblik dat wij dit schrijven, daarmede bezig.

Ziedaar dan het oogenblik aangebroken, dat reeds sedert lang door allen, die een krachtig en liberaal Gouvernement voor moederland en koloniën verlangen, met ongeduld was verbeid. Ziedaar de aanvankelijke overwinning, na den strijd, dien wij gedurende zoo veel jaren hebben gevoerd, en waarvoor wij ons zooveel miskenning, verdriet en opoffering hebben getroost. Wat heeft ons daartoe in staat gesteld? wat heeft ons in dien strijd staande gehouden? Alleen het besef van de deugdelijkheid en de kracht onzer beginselen, en de overtuiging, dat ze, in weerwil van allen tegenstand, ten langen leste moesten zegevieren. En dat wij niet verkeerd hebben gezien, dat wij op geen zwakken grond hebben gebouwd, bewijst hetgeen thans geschiedt. Een ministerie THORBECKE zal regeren!

Wij wenschen onze landgenooten in 't verre oosten, onze Indische broeders, geluk met deze gebeurtenis. Zij bovenal zullen er den invloed van ondervinden. 't Is eene eigenschap van een liberaal Gouvernement, dat het in de eerste plaats zich toelegt op de oplossing van die vraagstukken, welke dadelijk van praktische toepassing zijn en die zich door hun overwegend belang het meest op den voorgrond hadden geplaatst. Nu staat de koloniale kwestie op dit oogenblik voorzeker voor alle anderen; niemand zal dat tegenspreken. Zij zal dus in het ministerie THORBECKE een hoofdelement van hervormende en ontwikkelende regeerkunst uitmaken.

En in welken geest zal dat geschieden? Op die vraag is het antwoord gemakkelijk te geven. De liberale partij, die in 1853 door een altoos betreurenswaardigen volkswaan van den dag was verdreven, is thans weder aan 't bestuur gekomen. De zoogenaamde „koloniale oppositie" kwam uit haar voort en is, vooral sedert de diskussiën over het regeringsreglement,

meer en meer *hare* oppositie geworden. De „koloniale oppositie" is dus op dit oogenblik regerende partij.

Wat een gehaspel over dat ongelukkige artikel 56 van 't Regeringsreglement! Wat een stortvloed van woorden, wat een ontelbaar tal van brochures, pamfletten en couranten-artikelen zijn er al aan verspild! En nog altoos blijft men in een kringetje rondloopen en komt men niet verder. Ieder leest er in zijne eigen subjektive meening, en beroept zich in 't geding op die meening in art. 56 uitgedrukt. Zou 't niet het best zijn, vooreerst geene redevoeringen of geschriften er meer aan te wijden, en een anderen weg in te slaan?

't Komt mij voor, dat men in de hitte van den strijd een voornaam begrip heeft over 't hoofd gezien. Art. 56 is, evenmin als 't geheele Regerings-reglement, eene grondwet, waaraan de wetgever onderworpen en gebonden is. 't Is eenvoudig een onderdeel van eene wet, voor herziening allezins vatbaar.

Als nu werkelijk dat artikel zoo tweeslachtig, zoo onduidelijk, zoo voor allerlei interpretaties vatbaar is, welnu dan verdient de vraag overweging: of het niet zou behooren te worden herzien?

't Sterkste bewijs, hoe ieder met dat artikel omspringt, gelijk hij goedvindt, of liever, hoe rekbaar en voor allerlei uitlegging vatbaar het is, hebben de heeren BAUD en ROCHUSSEN gegeven.

De heer BAUD was van meening, dat de bestaande kontrakten voor dwangkultuur zoo veel mogelijk behouden moesten blijven, wilde men getrouw zijn aan art. 56; maar dat ieder nieuw kontrakt, dat het Gouvernement mogt uitgeven, en dat niet gegrond was op den vrijwilligen arbeid der bevolking, lijnregt in strijd zoude zijn met de wet. Hij heeft dit denkbeeld zoo rond en duidelijk, zoo scherp afgebakend, uiteengezet, dat daaromtrent geen twijfel kan bestaan.

Maar de heer ROCHUSSEN is van eene geheel tegenovergestelde meening. Hij trachtte, in zijne regeling der suiker-kontrakten, zoo veel mogelijk uitbreiding te geven aan de dwangkultuur, door vast te stellen, dat *nieuwe* suiker-kontrakten door het Gouvernement zouden worden aangegaan met hen, die de voordeeligste voorwaarden zouden aanbieden, en die kontrakten zouden allen gegrond zijn op gedwongen arbeid. En daarbij meende hij toch getrouw te blijven aan de wet!

Waar nu, zelfs onder personen die overigens als geestverwanten kunnen beschouwd worden, zulk een verschil van opvatting van eenig wetsartikel bestaat, mag het wel als eene wanhopende zaak beschouwd worden, in de wets-explikatie tot eenheid, zelfs tot eenige toenadering, te komen. Als de strijd daarover niet ophoudt, dewijl men begrijpt dat het een onvruchtbare twist is, zal hij nimmer eindigen. Daarom zouden wij in overweging willen geven de diskussiën over dit onderwerp te sluiten, met den dichter te zeggen:

Claudite jam rivos pueri sat prata biberunt,

en tot andere belangrijke onderwerpen over te gaan. De zaak zal er niets bij verliezen, en de gemoederen zullen ondertusschen wat tot kalmte gebragt worden.

De Javaan wordt mishandeld!

Er is eene, in den laatsten tijd beroemd geworden, pen, die dit thema gedurig, met allerlei variatiën en onder vormen die de aandacht opwekken en prikkelen, onzen landgenooten voor oogen stelt.

Is het waarheid?

Niemand kan ontkennen, dat de inboorling op Java aan afpersingen, knevelarijen, vervolgingen en mishandelingen van zijne eigen hoofden bloot staat. Niemand kan tegenspreken, dat de veiligheid van persoon en goederen voor den geringen Javaan veel te wenschen overlaat. Niemand kan beweren, dat er in dat opzigt geene groote verkeerdheden en misbruiken in de Javaansche maatschappij bestaan.

Maar hoe zijn die verkeerdheden weg te nemen? Hoe is het mogelijk den Javaan tegen mishandeling te beschermen?

Als gij hierop antwoordt: „de Gouverneur-Generaal moet zijn pligt doen en zorg dragen, dat de Javaan niet mishandeld wordt", dan vraag ik: „welke middelen staan hem daartoe ten dienste?"

In de Grondwet wordt geen artikel gevonden dat beveelt: „'t is de eerste pligt van den Koning, te zorgen dat de Nederlander niet mishandeld wordt." Waarom niet? Omdat de instellingen de strekking hebben, om den Nederlander te beschermen. En instellingen alléén, geen verpligting aan den Koning in de wet voorgeschreven, geene phrase hoe fraai zij ook klinke, zijn daartoe bij magte.

Daarom komt het ons voor, dat zij, die den Javaan bescherming willen verzekeren van personen en goederen, de middelen moeten aangeven om tot dat doel te geraken. De herhaling van den kreet „de Javaan wordt mishandeld!" is niet voldoende.

Wij willen de instellingen wijzigen en hervormen, met het doel om die mishandeling te doen ophouden. Bij voorbeeld: wij dringen er sedert jaar en dag op aan, dat de inlandsche hoofden zullen beschouwd worden als ambtenaren; dat er van Gouvernementswege gelegenheid worde geopend oor de opleiding van hen, die inlandsche ambtenaren verlangen te worden, iets dat nu of zeer gebrekkig of in 't geheel niet bestaat; dat hun ten strengste worde verboden, iets hoegenaamd meer van de bevolking, 't zij in geld, 't zij in leveringen van anderen aard, 't zij in arbeid te eischen, oodat elke eisch eene overtreding is, en niet, gelijk thans, alleen *overdreven* eischen strafbaar zijn; dat hun eene vaste en betere bezoldiging uit 's lands schatkist worde toegelegd, zoodat zij met ruimte in hunne behoeften naar hunnen rang kunnen voorzien, en niet, door het karige hunner traktementen, genoodzaakt worden tot de bevolking hun toevlugt te nemen.

Ziedaar slechts een voorbeeld! Maar wij vragen, zou eene diskussie over dergelijke „middelen van redres", en eene krachtige aansporing, om ze in praktijk te brengen, niet nuttiger zijn, dan de herhaling, onder duizend vormen, van de kreet: „de Javaan wordt mishandeld!"

Ons behoeft men waarlijk van deze waarheid niet te overtuigen; en wij geloven niet, dat er in 't land velen zijn, voor wie dit nu nog eene nieuwe waarheid is. Maar de middelen, om den Javaan tegen die mishandeling te beschermen — zie, daarop komt het aan.

Na al hetgeen er in de laatste weken en maanden is geschreven en gesproken over kultuurstelsel en vrijen arbeid; na al de sombere schilderingen en de donkere tafereelen van de toekomst van Java en Nederland, die onze tegenstanders, als zoo veel schrikbeelden en spooksels, aan 't goede volk hebben voorgehouden, indien ooit de „koloniale oppositie" regerende partij werd; na al die „ach's!" en „wee's!", rekenen wij het niet overbodig, nog eens de gezonde taal te herhalen van een bij allen hooggeacht staatsman, in zijn leven onze tegenstander, maar in dit opzigt althans onze bondgenoot.

Reeds meermalen hebben wij ons beroepen op den heer J. C. BAUD, wanneer het de vraag gold: of het dwangstelsel mogt worden uitgebreid? Thans herhalen wij nog eens, wat hij gezegd heeft, toen er sprake was van zoogenaamde „klapper-kontrakten". Zie hier zijne eigen woorden:

„Ik heb mij afgevraagd: wat bedoelt men door klapper-kontrakten?

„Zoo de regering zich daarbij blootelijk verbindt, om aan den kontraktant, gedurende eene reeks van jaren, beschikking te verzekeren over eene uitgestrektheid onbebouwden grond, niet vallende onder die gronden, die in het onlangs genomen besluit speciaal zijn uitgezonderd, namelijk gronden, behoorende tot de dessa's — dan komt het mij voor, dat een zoodanig kontrakt niet alleen niet verwerpelijk, maar zelfs hoogst wenschelijk is. Maar wanneer dit kontrakt ook mogt insluiten, dat aan den kontraktant zal gegeven worden beschikking over een gedeelte van de bevolking, ten einde zijne klapperboomen te planten en te onderhouden, en naderhand de olie uit de vruchten te persen — dan zou ik meenen, dat dit niet te rijmen ware met art. 56 van het regerings-reglement, dat wel handhaving, zoo veel doenlijk, van bestaande kultures beveelt, *maar even uitdrukkelijk de toenadering wil tot het stelsel van geheel vrijen arbeid.*

„Ik neem derhalve, geheel onbekend met de bijzonderheden van dat klapper-kontrakt, de vrijheid den Minister te vragen, wat ten opzigte van de beschikking over de bevolking daarin vervat is, en of, indien er mogelijkheid mogt bestaan, om de klapper-kontrakten uit te strekken tot de Molukken, dit zal kunnen geschieden met eerbiediging van het stelsel van den vrijen arbeid.

„Ik weet wel, dat het stelsel van vrijen arbeid in het regerings-reglement slechts wordt aangewezen als een *desideratum*, als iets, dat nog niet be-

staat, doch waarnaar moet gestreefd worden; maar ik geloof, dat de uitlegging deze moet zijn, dat men gedwongen arbeid bij de bestaande kontrakten moet handhaven, tot men dien kan ontberen, *doch dat elk nieuw kontrakt moet gegrondvest zijn op het beginsel van geheel vrijen arbeid. Het komt mij voor, dat, wanneer men nieuwe kontrakten uitgaf, berustende op het bij het regerings-reglement afgekeurde beginsel, men dan in strijd met dat reglement zou handelen.*"

Alzoo geen uitbreiding van de dwangkultuur; alzoo kan de produktie van Java door dwangarbeid niet worden vermeerderd en verhoogd. Maar wat dan? De bodem van het eiland en de nijvere, arbeidzame bevolking van twaalf millioen zielen produceren nog maar zeer weinig, in vergelijking met andere vrij wat minder door de natuur gezegende landen en volken. De produktie is voor oneindige uitbreiding vatbaar, in 't belang in de eerste plaats der bevolking zelve, en in de tweede plaats van Nederland. Hoe daartoe te geraken, als het dwangstelsel veroordeeld is?

Ziedaar nu de groote vraag, die moet worden opgelost. Wij hebben er sedert jaren een antwoord op gegeven. Roep de hulp in van Nederlandsch kapitaal en partikuliere industrie. Bescherm de bevolking; zorg voor veiligheid van personen en goederen; geef voorschriften, die de verhouding van den planter tot den ondernemer regelen, waardoor aan beiden hunne regten worden verzekerd; en stel voorwaarden, waarop ieder Nederlander zich als ondernemer, industriëel of fabrikant op Java mag vestigen. Zorg daarbij, dat de regering in de gelegenheid blijve, om aan hare verpligtingen, die zij in de nu onlangs verlengde suikerkontrakten op zich genomen heeft, te voldoen, en om voor de overige gedwongen kultures, die zij vooreerst nog aan de bevolking oplegt, te kunnen waken. Regel op die wijze dit geheele onderwerp in eene wet, zoodat men niet meer overgeleverd zij aan de individuële meeningen van tijdelijke Gouverneurs-Generaal en direkteuren van kultures en residenten en andere ambtenaren, maar de regten en verpligtingen van allen geworteld zijn in de wet.

Op die wijze zal de produktie van Java weldra zoodanig toenemen, dat zij de resultaten van het kultuurstelsel verre overtreft.

Onder de voorstanders van de tegenwoordige orde van zaken in Indië, met name van 't onveranderd behoud van het kulstuurstelsel, neemt de heer VAN FOREEST de eerste plaats in. Nimmer is zulk eene onvoorwaardelijke lofrede op den dwangarbeid gehouden, als door hem. Geheel konsekwent verlangt hij daarom ook geene inkrimping maar uitbreiding van Gouvernements kultures. Hij verlangt, dat de Minister het thans werkende stelsel met kracht zal handhaven. Zie hier wat hij zoo al verlangt.

„Ik verlang, dat de Minister het thans werkende stelsel niet zal beschouwen als een veroordeeld stelsel, maar als een stelsel dat nog lange jaren zal moeten zijn, niet alleen *de zuil van ons openbaar krediet*, maar ook het *krachtige middel om den Javaan te ontwikkelen en te beschaven*." (Wat

droevige zuil van openbaar krediet, die afhankelijk is van de prijzen van koffij, tin en suiker! Arme Javanen, die door den dwangarbeid ontwikkeld en beschaafd moeten worden!) „Ik verlang, dat de Minister daarom geene proeven hoegenaamd met vrijwillige overeenkomsten nemen zal, dat hij *de particuliere teelt overal op Java*, hetzij dan naast of verwijderd van de Gouvernements-kultures, zooveel maar mogelijk *door Gouvernements-kultures zal trachten te doen vervangen*, en dat hij gelasten zal die kultures overal uit te breiden." (Zie, dat is nu het dwang-systeem in zijne volle konsekwentie. Mij dunkt onder al de oudgasten is er geen een', die zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt, als de heer VAN FORREST. Daarbij kunnen de meest klassieke namen der Indische dwang-specialiteiten het op verre na niet halen!)

„Ik geloof" zegt de heer VAN FORREST, „dat ik thans tamelijk duidelijk heb te kennen gegeven, wat ik wil: behoud, krachtige handhaving en uitbreiding van het stelsel van verpligten arbeid." Inderdaad duidelijk is het, duidelijker dan het nog door eenig deskundige is gezegd. Vernietiging van allen vrijwilligen arbeid, handhaving en uitbreiding van verpligten arbeid — 't kan niet duidelijker; een kind kant 't begrijpen.

En weet gij, waarom de heer VAN FORREST dat wil? Omdat het kultuurstelsel, bij uitzondering van alle menschelijke instellingen, *volmaakt* is. Menschelijke instellingen hebben gewoonlijk hare schaduwzijde, maar ik moet ronduit verklaren, dat ik tot heden, tegenover de vele lichtzijden van dit stelsel die ieder kent, *geene enkele schaduwzijde* heb kunnen vinden."

En hij zegt dat niet alleen, hij bewijst het ook. Wilt gij een enkel voorbeeld van de kracht zijner argumenten? Zie hier er een:

„Maar, zegt men, die toestand is onnatuurlijk en mag daarom niet behouden blijven; het kultuurstelsel is een dwangstelsel en verdient daarom te worden veroordeeld. Ik vraag: is het ook mogelijk, dat die uitspraak niets is dan een groot woord, eene beschuldiging, die bij een weinig onderzoek blijkt ongegrond te zijn? Ik weet wel, een Gouvernement, dat dwingt om te werken, is een woord dat hard klinkt in Westersche ooren, maar als men hier belastingen heft, doet men dan wel iets anders dan indirekt dwingen om te werken, dan dwingen om meer te werken, dan voor het levensonderhoud noodig is? *kan niet ieder belastingstelsel een dwangstelsel worden genoemd?"*

Inderdaad, hoe is 't mogelijk dat men daaraan niet heeft gedacht! En dat onze voorouders er niet aan hebben gedacht, toen zij de drostendiensten en de korveën en de belastingen in natura en dergelijke liefelijkheden meer hebben afgeschaft! Zij deden immers niets anders dan het eene dwangstelsel door het andere vervangen.

De heer LOUDON heeft, als Minister van Koloniën, in menig opzigt onze sympathie verworven. Hem komt de eer toe, het eerst van de ministe-

riële tafel eene liberale koloniale staatkunde te hebben verdedigd, en daarvoor den aanval van de verbitterde oud-gasten-politiek, met al de hatelijkheden en personele beleedigingen die hare aanvallen altoos kenmerken, te hebben moeten doorstaan. Hij heeft dat gedaan met moed en op eene loijale wijze.

En toch heeft hij slechts korten tijd den ministeriëlen zetel ingenomen. Ofschoon hij de overwinning heeft behaald en zijne begrooting is aangenomen, toch heeft hij, bij den val van het kabinet waartoe hij behoorde, al mede zijne plaats ingeruimd. Waaraan is dat toe te schrijven?

Vergissen wij ons niet, dan moet het in de eerste plaats geweten worden aan het onhoudbare standpunt, dat hij had ingenomen. Wel verdedigde hij eene liberale staatkunde, maar toch verklaarde hij in menig hoofdpunt te verschillen van de liberale woordvoerders in het parlement. Wel stelde hij zich met kordaatheid tegenover de voorstanders der oude koloniale politiek, maar toch sloot hij zich niet aan bij de liberale partij. Hij trachtte een middenweg in te slaan. Hij wilde niet onder hen geteld worden, die men tot dus verre met den hatelijken naam van „koloniale oppositie" had gebrandmerkt. Van daar, dat hij eigenlijk alléén stond, en slechts de ondersteuning genoot van eene partij, zonder tot haar te behooren.

Onze parlementaire opvoeding is zoo ver gevorderd, dat zulk een standpunt niet meer houdbaar is. Men moet partij kiezen, of men geraakt in een geïsoleerden toestand, zonder kracht, en waar men bij den eersten stormwind te gronde gaat.

Vooral in twee hoofdpunten verklaarde de heer LOUDON af te wijken van de beginselen der liberale partij. Vooreerst wenschte hij het Gouvernement, ook wanneer de dwangkultuur zou vervallen zijn, de groote ondernemer van kultuur-produkten te doen blijven. En in de tweede plaats was hij een tegenstander van de vaststelling der Indische begrooting door de wetgevende magt.

Maar nu viel het kabinet waartoe hij behoorde en werd de liberale partij in 't bewind geroepen. En ziet — hoeveel sympathie men ook voor den heer LOUDON gevoelde, 't was hem onmogelijk in het liberale ministerie THORBECKE zitting te nemen. Hij zelf gevoelde dat; hij weigerde daarom; en zoo moest er een kabinet gevormd worden buiten hem, in weerwil van de overwinningen die hij behaald had.

Wij betreuren deze uitkomst, maar wij hopen, dat de heer LOUDON het onhoudbare eener geïsoleerde positie zal inzien en hij, die de liberale beginselen zoo moedig aan de groene tafel heeft verdedigd, zich openlijk aan de liberale partij zal aansluiten. Hij is geen versleten minister; hij heeft al zijne politieke levenskracht behouden en kan dus nog groote diensten aan Nederland en Indië bewijzen. Wij wenschen hem weldra op de banken der volksvertegenwoordiging te ontmoeten en hem onder de liberale leden der Kamer te zien plaats nemen.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft, bij gelegenheid der behandeling van de laatste Staatsbegrooting, op het stelsel der *verpachtingen* van belastingen of, gelijk het in Indië genoemd wordt, van „'s lands middelen" hare aandacht gevestigd. Zij vroeg, in het Voorloopig verslag der Kommissie van Rapporteurs voor Hoofdstuk XI: of dat stelsel van verpachting van belastingen niet in het algemeen afkeuring verdient, en of het niet mogelijk zou zijn dat stelsel door een ander te vervangen? „De bezwaren", voegde zij er bij, „aan het thans aangenomen stelsel altijd verbonden, worden in Indië nog vergroot, doordien de verpachte belastingen meestal in handen komen van Chinezen, van wie het van algemeene bekendheid is, dat zij er steeds op uit zijn om de inlandsche bevolking op allerlei wijze te knevelen".

Bijna gelijktijdig, dat de Tweede Kamer aldus sprak tot het Gouvernement, verhief zich in Indië eene stem, om het zelfde oordeel te vellen. In het *Samarangsch advertentie-blad* van 22 November l.l. wordt over de verpachting van belastingen de staf gebroken, en wij meenen dat het niet dan hoogst nuttig kan zijn, dit oordeel, te midden der maatschappij waarin het stelsel werkt uitgesproken, onder de aandacht onzer lezers te brengen.

„Het is bekend", zoo schrijft men in dat artikel, „dat jaarlijks op Java de verpachting plaats heeft van de zoogenaamde landsmiddelen; dat is: de verpachting van het regt tot verkoopen van zekere zaken, welke het Gouvernement zelf niet wil detailleren, zoo als het dit wèl doet met het zout; voorts het regt, om op neringen en bedrijven heffingen te doen, zelfs om bij uitsluiting woekerneringen en minder zedelijke bedrijven te mogen uitoefenen; gelijk tot de twee laatste kategoriën behooren het houden der „pandjeshuizen" of lombarden en van de Chinesche speelbanken of „po en to-pho tafels". De meest belangrijke van al deze verpachtingen is die van het regt tot verkoop van opium in het klein. Minder belangrijk is het uitsluitend regt, om varkens te slagten en varkenspootjes of koteletten te verkoopen, welk laatste regt ook, als een middel van inkomsten, aan bijzondere personen, gezamenlijk met dat om daartoe varkens te slagten, wordt verpacht.

„Velen dezer verpachtingen hebben eenen nadeeligen invloed op de algemeene welvaart, en leveren, door op deze en op de nijverheid te drukken, oneindig grooter nadeel op, dan zij *in schijn* voordeel aan de schatkist aanbrengen. Dit laatste is, om slechts van een dier verpachte middelen te spreken, het geval met de pachtregten op de visscherijen in de vrije zee, waarvan de wijze, waarop dat regt geheven wordt, onberekenbare nadeelen oplevert en nadeelige uitwerkingen kan hebben, die echter als zoo vele andere over 't hoofd gezien worden.

„Wanneer men, bij bekendheid met de lokale omstandigheden, vele heffingen naging in hare uitwerkingen en gevolgen, zou men ontwaren, dat daarbij elke koperen cent, die direkt in de schatkist valt, der algemeene zaak meer dan een goudstuk komt te kosten, en den staat indirekt meer dan een gulden doet verliezen. Men gaat echter in de bureaux

en op de schrijftafels niet zoo ver om dit na te gaan; men ziet er slechts cijfers en van deze slechts de positieve".

Inderdaad, wij gelooven dat de schrijver dezer woorden niet te veel zegt. 't Verheugt ons, dat zoo wel in Indië als in Nederland de aandacht op dit gewigtig onderwerp is gevestigd. Het belastingstelsel is door den souverein, die al zijne aandacht moest wijden aan zijne bouwerij en kruideniers-affaire, maar al te zeer verwaarloosd. 't Is hoog tijd, dat ook in dezen geschonden pligt der regering worde voorzien. Het liberale Gouvernement, dat thans optreedt, zal ook in dit opzigt moeten herstellen wat zijne voorgangers hebben bedorven.

Levendig stellen wij belang in een onderwerp, dat bij gelegenheid der behandeling van de laatste staatsbegrooting is ter sprake gebragt, en dat, volgens het voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs van hoofdstuk XI, de aandacht van vele leden heeft tot zich getrokken. Wij bedoelen het werfdepôt te Harderwijk en meer bepaald de vraag: of het niet in alle opzigten oorbaar zou zijn, de diensten bij dat depôt te doen waarnemen door Indische officieren in Nederland aanwezig. Ziehier wat daarover wordt gezegd:

„In een paar afdeelingen is de belangrijke vraag besproken, of de diensten bij het werfdepôt niet zouden kunnen worden waargenomen door Indische officieren, hier te lande aanwezig, hetzij gepensioneerd, hetzij zelfs met verlof. Men meende te mogen aannemen, dat velen onder die officieren daartoe zeer genegen zouden worden bevonden, indien hun boven hun pensioen of verloftractement eene toelage wierd toegekend; alsmede dat er een genoegzaam getal onder hen zou kunnen gevonden worden, wier krachten nog volkomen toereikend voor deze dienst konden worden geacht. Uit een financiëel oogpunt zou ongetwijfeld dit denkbeeld zeer aanbevelenswaardig zijn; maar men hechtte er nog meer aan, omdat het zich liet verwachten, dat de soldaten beter zouden worden gevormd voor de taak die hen in Indië wacht, wanneer die vorming plaats had door officieren, door ondervinding bekend met Indië en met hetgeen aldaar van den soldaat wordt gevorderd. Een aanzienlijk aantal leden in de beide bedoelde afdeelingen meende, dat er veel aannemelijks in het aangegeven denkbeeld gelegen was, en wenschte met het gevoelen van den Minister daarover te worden bekend gemaakt".

Het antwoord van den Minister van Koloniën op dit belangrijk onderwerp was weinig bevredigend. Voor wij er een enkel woord over zeggen, zullen wij het onzen lezers onder de oogen brengen, letterlijk gelijk het werd gegeven, opdat zij zelven kunnen oordeelen.

„Het hier besproken denkbeeld is, na herhaalde overweging, reeds in vroegere jaren door de regering bevonden te zijn in strijd met de belangen der landmagt, zoo hier te lande als in Indië. Noemenswaardige besparing zou daardoor niet worden verkregen, vermits boven de Indische pensioenen

en verloftraktementen der weinige hier in aanmerking komende officieren, al weder niet onaanzienlijke toelagen zouden moeten worden verleend. Deze zouden bij anderen alligt naijver opwekken, met het oog op het bedrag der Indische militaire pensioenen en verloftraktementen, evenveel of meer beloopende dan de aktiviteitstraktementen hier te lande. De regering acht daarenboven het denkbeeld niet vatbaar voor verwezenlijking, zonder gevaar van stoornis in den regelmatigen en vruchtbaren gang der koloniale werving hier te lande. Deze vindt een krachtigen steun in de hartelijke medewerking van alle Nederlandsche militaire autoriteiten; maar of deze met dezelfde warme belangstelling zou worden verleend, en niet zou ontaarden in eene koude pligtsvervulling, wanneer de eenige regtstreeksche aanraking tusschen de legers in Nederland en in Indië wierd verbroken, zijn vragen, welke slechts door gewaagde proefnemingen eene praktische oplossing zouden kunnen verkrijgen, en daartoe is de regering niet gezind. De dienstaangelegenheden der koloniale werving zouden dan met al hare beslommeringen regtstreeks onder het departement van koloniën moeten worden gebragt, en zeker zoude daarvan een eerste gevolg zijn het veroorzaken van meerdere kosten, dan immer zouden kunnen worden gespaard door het vervangen van enkele officiers-traktementen door toelagen, welke aan eenige weinige begunstigde Indische officieren zouden te beurt vallen. Dat deze belangrijke dienstaangelegenheid den Nederlandschen officieren, die zich daarvan sedert bijna eene halve eeuw uitstekend hebben gekweten, uit de handen zou worden genomen, zou overigens bij het leger hier te lande geen gunstigen indruk te weeg brengen. De regering kan daarenboven niet aannemen, dat de bij het koloniaal werfdepôt doorgaans slechts kortstondig aanwezige militairen meer dan nu geschikt voor de Indische dienst zouden vertrekken, wanneer bij het korps de Nederlandsche door Indische officieren wierden vervangen."

Wij veroorloven ons eene gissing. Zou dit antwoord wel afkomstig zijn van het departement van koloniën? Zou het de persoonlijke meening van den Minister van Koloniën, gegrond op een ernstig onderzoek, wel uitdrukken? Zouden wij hier niet te doen hebben met het oordeel van het departement van oorlog?

Is deze gissing juist, dan kunnen wij begrijpen, hoe men tot zulk eene beantwoording is gekomen. Wij kunnen begrijpen, dat men bij 't Departement van Oorlog het werfdepôt gaarne wil houden. Wij kunnen begrijpen, dat men daar in de eerste plaats partij trekt voor de officieren van het Nederlandsche leger; ofschoon wij het betreuren, want het Nederlandsche leger en het Indische moesten maar één leger zijn. Daarom hebben wij bovenal met leedwezen die zinsnede gelezen, waarin gesproken wordt van den ongunstigen indruk, dien 't bij het leger hier te lande te weeg zou brengen, indien deze belangrijke dienstaangelegenheid den Nederlandschen officieren uit de handen mogt worden genomen. Zulk een partijtrekken is alleen van 't Departement van Oorlog te wachten; maar 't is verkeerd. Officieren van het Indische leger en van het Nederlandsche leger dienen

één vaderland en éénen Koning. Zij behooren „kameraden" te zijn, en althans van de zijde der regering komt het niet te pas, op die wijze tegenstellingen te maken en partij te trekken voor of tegen officieren in Indië en hier te lande.

En welke kracht heeft nu zulk een argument: dat het op het leger hier te lande geen gunstigen indruk zou maken, indien deze belangrijke dienstaangelegenheid den Nederlandschen officieren, die zich daarvan sedert bijna eene halve eeuw uitstekend hebben gekweten, uit de handen mogt worden genomen? Immers daar staat tegenover, dat het op het leger in Indië eenen zeer gunstigen indruk zou maken, indien aan officieren van dit leger eindelijk eene taak werd opgedragen, die hun reeds veel te lang uit de hand was genomen; en dat het antwoord, nu in de memorie van beantwoording gegeven, eenen allerongunstigsten indruk in Indië zal te weeg brengen.

Wij hopen, dat de regering de zaak nog eens in ernstige overweging zal nemen. Wij althans zullen voortgaan met kracht aantedringen op eene hervorming, die in 't algemeen belang is. De argumenten, uit dat oogpunt bijgebragt, zijn door de regering niet wederlegd, en zijn ook onwederlegbaar.

Wanneer deze aflevering zal verschijnen, zal het bekend zijn, dat de heer UHLENBECK, laatst direkteur van openbare werken in Nederlandsch Indië, benoemd is tot Minister van Koloniën. Dat wij hem met vertrouwen de ministeriële portefeuille zien aanvaarden, kunnen onze lezers reeds à priori veronderstellen, zonder dat wij het hun verzekeren.

Weinige maanden geleden verliet de heer UHLENBECK Nederlandsch Indië, en bij zijne komst hier te lande ontvingen wij hem met eenen warmen welkomstgroet, die wij thans nog eens willen herhalen. Zie hier wat, op blz. 59 van het Julij-nummer van het vorige jaar, door ons werd geschreven.

„Na twintigjarige ijverige en onafgebroken dienst verlaat een der uitstekendste landsdienaren Indië. Alleen dienstijver en liefde voor de koloniën kon zoo lang den man daar houden, dien wij bedoelen. Hij had zijne loopbaan alleen aan zich zelven, niet aan gunst of kruipen te danken, en dan is het niet altijd even gemakkelijk vooruit te komen. Menige miskenning, vooral onder het bestuur in de laatste jaren, was dan ook zijn deel, en leidde hem ten slotte tot het besluit, om zijne betrekking neder te leggen. Indië brengt intusschen hulde aan den man, wiens kunde, gepaard aan een liberaal karakter en vastheid van beginselen, hem bij hovelingen en vleijers gevreesd niet bemind deed zijn.

„De heer UHLENBECK keert naar het moederland terug. Als genie-officier onderscheidde hij zich reeds twintig jaren geleden. Toen in 1842 van spoorwegen in Indië sprake was, en plannen op het papier werden ontworpen, (in 1861 *gaat men onderzoeken* naar de uitvoerbaarheid van spoorwegen op Java!) droeg het Indisch bestuur aan UHLENBECK, in dien tijd

nog een jong mensch, de taak op, om het plan van een spoorweg van Samarang naar de vorstenlanden te ontwerpen. Toen reeds en later, als direkteur der openbare werken, onderscheidde UHLENBECK zich door kennis, ijver en gezond oordeel.

„Hij was steeds als man van vrijzinnige begrippen bekend. In Mei 1848 nam hij deel aan de bekende demonstratie; en wat meer zegt, UHLENBECK bleef zijne beginselen later getrouw, ondanks het gefronsde voorhoofd onzer Indische Jupiters, ondanks zoo vele voorbeelden van onderwerping aan koterie-geest en afval. Maar de straf bleef niet uit. Al klom UHLENBECK tot direkteur der openbare werken, eene hoogst belangrijke betrekking, op; al onderscheidde hij zich daarin door warmen ijver voor al wat goed was; al toonde hij, als voorzitter der maatschappij van nijverheid, zijne veelzijdige talenten, — met menige moeijelijkheid moest hij kampen. Elk voorstel, van zijn bureau afkomstig, moest op de algemeene sekretarie, sedert de optreding van den Gouverneur-Generaal PAHUD, de ware vuurproef ondergaan. Wilde hij eene waterleiding, een weg, een brug, eene verbetering, hoe gering ook, dan werd de zaak vertraagd, op sleeptouw gehouden, gekommentarieerd en gerenvoijeerd. Maar hij liet zich niet afschrikken. Vastheid van karakter was eene zijner voornaamste eigenschappen. Als hij een plan voorstelde — en geheel Indië weet, hoeveel ten nutte van de Europesche maatschappij en den inlander tot stand kwam, ondanks openbare en geheime tegenkanting, — dan was het goed doordacht, en hij liet niet af; elke tegenwerping werd beantwoord, elk bezwaar was voorzien. Sedert 1853 bespaarde hij dan ook ruim een half millioen, door vereenvoudiging en doelmatige inrigting van werken, tot zijn departement behoorende.

„Maar zulk een man, een liberaal, een voorstander van vrijen arbeid, kwam natuurlijk niet verder vooruit. Toen VAN DER WIJCK tot raad van Indië benoemd werd, verklaarde iedereen dat men UHLENBECK gepasseerd had.

„Onder het ministerie ROCHUSSEN liep de maat over. Als hoofd-ambtenaar werd hij in zijne belangen gekrenkt. De direkteur der openbare werken geniet ƒ 1500 's maands; al zijne ambtgenooten voor finantiën, kultures enz. ontvangen ƒ 100 meer. Intusschen was UHLENBECK, als oudste direkteur, voorzitter van hun kollegie. Eenigen tijd geleden stelde de voorzitter dan ook voor, het traktement gelijk te maken, want de leden van den kollegie, waarvan een ieder gelijk in rang is, genieten meer traktement dan de voorzitter. Eerst wilde men dat voorstel als een verzoekschrift behandelen, maar later gaf men toe, om het als een voorstel aan den Minister op te zenden. En wat was het ministeriëel antwoord? Dat er geen termen waren om in dat *verzoek* te treden!

„Dit staaltje zou voldoende zijn, om de miskenning van 's mans verdiensten te doen uitkomen, waaraan hij zich echter niet stoorde, zoo lang hij begreep veel goeds te kunnen doen. Belangloosheid is toch veelal het kenmerk van wezenlijke verdiensten.

„Maar er gebeurde in den laatsten tijd meer. De spoorwegplannen voor Indië kwamen meer en meer op den voorgrond. Zoo iemand, dan was UHLENBECK, wiens talent en voortvarendheid door ieder erkend werden, de man, om Java met spoorwegen te begiftigen. In 1842, wij hebben het reeds gezegd, was hij daarvoor werkzaam gesteld. En wat gebeurt? Eerst raadpleegt men ingenieurs van den waterstaat in Nederland, die Indië niet kennen, en die tot de konklusie komen, dat men beter doet buffels in plaats van stoom te gebruiken. En eindelijk worden de heeren STIELTJES en DIXON in kommissie gezonden, ten einde eens een kijkje te nemen en te oordeelen over de mogelijkheid (*sic*) van spoorwegen op Java. Maar UHLENBECK moest zich als direkteur der openbare werken bovenal gekrenkt gevoelen door een besluit, waarbij de heer STIELTJES, benoemd tot hoofdingenieur der burgerlijke openbare werken, regtstreeks zijne bevelen van den Gouverneur-Generaal moest ontvangen en niet van den direkteur. Deze krenking ging te ver; UHLENBECK vroeg om van zijne betrekking ontslagen te worden.

„Ondank is 's menschen loon. Dat is in Indië menigmaal toepasselijk, en ook hier waar. Indië verliest in UHLENBECK een liberaal en kundig man, die niet had geleerd den rug te krommen. Dat moge tot groote vreugde van de kotterie strekken, voor wie zulk een man een doorn in 't oog was; het algemeen belang zal, bij de uittreding van zulke ambtenaren om zulke redenen, niet kunnen winnen. En dan durft men nog spreken van geschriften, die de oorzaak van zekere *malaise* in Indië zouden zijn! Niet geschriften, maar nepotisme en miskenning van ware verdiensten zijn daarvan de oorzaak."

Ziedaar ons oordeel over den man, aan wien thans de gewigtige taak is opgedragen van verantwoordelijk raadsman van den kroon voor de koloniën. Dat die benoeming ons verheugt, behoeven wij wel niet te verklaren. Dat iemand een goed minister zal zijn, die nog nimmer die taak op zich nam, kan niemand vooraf verzekeren. Maar dit staat vast, dat hij een waardig, getrouw en standvastig vertegenwoordiger zal zijn der liberale koloniale politiek in het ministerie THORBECKE. Zijne benoeming zal in Indië eenen allergunstigsten indruk maken en beschouwd worden als de zegepraal der beginselen van de vroegere „koloniale oppositie", niet half of met restrikties, of onder allerlei verzachtende en vergoêlijkende protestaties, maar rond en open, gelijk dit van een ministerie THORBECKE werd verwacht.

Wij hopen, dat alle liberalen krachten zich zullen vereenigen, om den heer UHLENBECK te ondersteunen.

Bijdragen tot de kennis der inlandsche huishouding op Java.

(*Vervolg van blz.* 81.)

II.

Wij zijn in 't bezit van nog eene beantwoording der cirkulaire van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, die wij thans wenschen mede te deelen. Zij is afkomstig van den heer VALCK, toen hij dezen brief van den 31 Maart 1831 schreef resident van Djodjokarta en tevens fungerend resident van Kadoe. Hij was een man van veel kennis en ondervinding, die ons Tijdschrift in der tijd met menige belangrijke bijdrage van zijne hand heeft verrijkt, en die ook in het hieronder volgende opstel getoond heeft, de residentie Kadoe en de Vorstenlanden naauwkeurig te hebben onderzocht.

„Uwe Excellentie heeft goedgevonden om, bij missive van den 28sten Februarij ll. (kabinet) nº. 219, onder mededeeling van hetgeen haar dienaangaande is bekend geworden, eenige berigten ten aanzien van de huishoudelijke inrigting der dessa's van mij te verlangen, en wel bepaaldelijk:

1º. Hoe het met de voormaals bestaan hebbende inrigting der sikap's gelegen is geweest, voordat de residentie Kadoe tot het Europeesch bestuur was overgegaan.

2º. Hoedanig de erfopvolging en de eigendoms overgang er waren geregeld? en

3º. Op wat wijze thans de rijstvelden tusschen de gezamenlijke inwoners der dessa's worden verdeeld?

Hieraan, door mijn gedurig afwezen van de hoofdplaats der residentie Kadoe, niet eerder hebbende kunnen voldoen, zoo heb ik thans de eer het navolgende ter kennisse van Uwe Excellentie te brengen.

Volgens hetgeen ik in de meer westelijke min bebouwde en min beschaafde landstreken van Java, en onder anderen in het Krawangsche, waar ik weleer resident was, heb opgemerkt, bestaat aldaar eigendom van grond, in zoo verre, dat de eerste ontginner van sawah-velden daarvan het eigendom of vruchtgebruik behoudt. Hij verkoopt deze velden, verhuurt ze, en laat ze bij zijn overlijden, even als zijne overige bezittingen, aan zijne erfgenamen na. Niemand heeft het regt, om hem of zijne erfgenamen deze velden te ontnemen, tenzij de vorst of opperheer ze voor zijn eigen

of tot algemeen gebruik (zoo als het plaatsen van publieke gebouwen, het aanleggen van eene negeri enz.) noodig mogt hebben.

Deze inrigting, die haren oorsprong in de geringe bevolking in vergelijk tot de uitgestrektheid van het land ontleent, omdat alsdan de bevolking, en niet de omvang of vruchtbaarheid, de waarde van de landen uitmaakt, leidt natuurlijk tot die verschillende standen in de dessa's, welke door Uwe Excellentie worden opgenoemd.

De landen door vermogende lieden, hetzij eigenhandig of met behulp van hun kapitaal, ontgonnen zijn hun eigendom, en hierdoor wordt de stand der sikap's of „orang patjol" (grondeigenaren) gevormd.

Op dezen komen alle lasten van den staat en de publieke diensten neder, omdat de Javaansche instellingen schijnen mede te brengen, dat het land en niet de persoon belast wordt. Van daar dat alle belastingen en diensten djonks-gewijze worden geregeld, en niet huisgezins-gewijze of hoofdelijk, zoo als men eigenaardig zoude veronderstellen.

Wanneer min vermogende lieden, die geene middelen bezitten, om land te ontginnen, en welligt ook geene gereedschappen, werkdieren of zaden, om reeds ontgonnen landen te beplanten, den landbouw willen uitoefenen, moeten zij tot de eigenaren van den bebouwden grond en van de tot den landbouw vereischte benoodigdheden hun toevlugt nemen.

Zij kontrakteren dan voor een gedeelte van den oogst, of voor eenige huur, in ruiling van hunnen arbeid, en wonen somwijlen bij den grondeigenaar in, of genieten de dagelijksche voeding van dezen; daardoor wordt de stand der pengindongs of „boedjang's" geboren.

Daar deze laatsten geen eigenaren van land zijn, kunnen zij niet in de gewone dessa-diensten en werkzaamheden begrepen worden; maar dewijl zij uit den aard der zaak afhankelijk zijn, worden zij door de sikap's of orang patjols, welke hun land en gereedschappen verstrekt hebben, wel eens gebruikt, om voor hen, wanneer er publieke werkzaamheden gevorderd worden, op te treden. Als zij naderhand tot eenige welvaart komen, en zelve land gekocht of ontgonnen hebben, vallen zij in de klasse der sikap's, iets dat hun behoeftige staat vroeger verhinderde.

Daar waar al de landen, welke om en bij eene dessa liggen, bebouwd zijn, spreekt het van zelf, dat de pengindong's niet tot de klasse der sikap's kunnen overgaan, dan door koop van sawah-velden, of door sterfgevallen, waardoor zoodanige velden zonder wettige eigenaren geraakt zijn; als dan het dessa-bestuur daarover kan beschikken, worden zij daarmede begunstigd.

De jongelingen (perdjoko's) zijn natuurlijk afhankelijk van hunne ouders of bloedverwanten, tot zoo lang, dat zij den mannelijken staat bereiken, in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, en door koop, erfenis of donatie, eigenaren van velden worden; dan vallen zij in de klasse der sikap's.

Eindelijk wordt de vierde klasse, namelijk de morokakis, gevormd door die menschlievende inlandsche gewoonten en instellingen, en dien eerbied voor den ouderdom, die de gezamenlijke inwoners in eene dessa stilzwij-

gend verpligten, om de oude en behoeftige lieden van den publieken arbeid te verschoonen, en de laatsten te ondersteunen.

Zeer verre is het er echter van af, dat deze onderscheiden klassen voortdurende en onveranderlijk, als zoo vele kasten, zouden blijven bestaan.

Die standen, welke beneden de sikap's staan, vervallen zoodra de oorzaak daarvan is uit den weg geruimd, namelijk: wanneer de pengindong of jongeling op de eene of andere wijze land verkregen heeft wordt hij in de klasse der sikap's opgenomen; en dat is geen gunst maar geschiedt regtens, en door het belang dat de dessa-bewoners er bij hebben, om zoo veel sikaps in hunne dessa's te tellen, als maar eenigzins mogelijk is, omdat de publieke diensten dan door vele personen verrigt worden en dus ligter zijn.

Welligt zoude de veronderstelling niet zeer gewaagd zijn, dat het groot getal Cheribonsche boedjang's, hetwelk men te Batavia en in de Ommelanden ziet, aan de zucht moet worden toegeschreven, om eenig geld te verzamelen, ten einde, in hunne woonplaatsen teruggekeerd, het te besteden, om sawah-velden te koopen, en daardoor in de klasse der sikap's te kunnen vallen.

Ofschoon ik mij tot de residentie Kadoe had kunnen bepalen, zoo heb ik mij nogtans veroorloofd, mij buiten dat bestek te begeven, aangezien de grondige kennis der zaak juist in die landen moet verkregen worden, waar de mindere beschaafdheid des volks, de gematigder regering en de meer zuivere zeden de oorspronkelijke instellingen bewaard hebben.

In de meer oostelijke gedeelten van dit eiland, en wel speciaal daar waar de Javaansche vorsten voortdurend hebben geregeerd, zijn de voorvaderlijke inlandsche gewoonten in dit opzigt bijna geheel te niet gegaan. Naarmate de weelde en de verkwisting aan de Javaansche hoven meer en meer de overhand verkregen, werd ook de behoefte aan geld dringender, en werden de middelen, om daaraan te geraken, weinig aan de kiesheid en regtvaardigheid getoetst.

Bestond de belasting, die de landman verpligt was aan zijnen heer, hetzij deze de vorst zelf was, of dat zijne dessa, bij wijze van leen, aan den een of anderen hofgroote of beambte was afgestaan, vroeger in een zeker gedeelte van zijn oogst, en daar te boven in een geringer aandeel voor de geestelijkheid „dzakat", — thans werd die belasting in een geldelijke grondhuur veranderd. En ofschoon deze huur oorspronkelijk in evenredigheid stond tot het aandeel in het gewas, dat den landheer toekwam, werd hierop allengs, naar mate het geldgebrek knellender werd, ook minder gelet, zoodanig, dat eindelijk de landen, welke aan inlandsche grooten tot onderhoud waren afgestaan, in groote of kleine percelen, aan den hoogsten geldbieder, onverschillig of hij een Javaan, Europeaan, of Chinees was, verhuurd werden.

Bij die gelegenheid werd de huurder met al dat gezag bekleed, hetwelk, volgens de bestaande inlandsche gewoonten, de verhuurder van den vorst ontleend had, ten einde aan zijne heffingen kracht bij te zetten, en was het gezag even koopbaar of huurbaar, als de landen zulks waren.

De huurder moest, om aan zijne verbintenis te kunnen voldoen, en eenige winst voor zich zelf te erlangen, de landen in het klein op dezelfde wijze (de overdragt van het gezag daaronder begrepen) voor den hoogsten pachtschat verhuren. Zoo doende werd, ofschoon het dorpshoofd, volgens de oorspronkelijke instellingen en den aard der zaak, een door het dessavolk verkiesbaar ambtenaar was, deze betrekking daarna te gelijk met het land verhuurd. Daar het dorpshoofd op dezelfde wijze handelde, moest het regt van eigendom of erfvruchtgebruik, dat in de sikaps gevestigd was, onder die omstandigheden geheel vernietigd worden. Zoo werden de velden niet meer tegen eene matige belasting bebouwd door hen, die ze door eigen industrie of door erfenis verkregen hadden, maar, met ter zijde stelling van alle regten, verpacht, aan degenen die daarvoor het meeste geld wilden betalen.

Dit was de toestand, waarin zich het landbezit, en het huishoudelijke der dessa's, niet alleen in Kadoe, maar bijna in alle provinciën der Javaansche Vorstenlanden bevond, toen het Europesche bestuur in eerstgemelde residentie werd ingevoerd.

Thans bestaat deze orde van zaken nog in de Vorstenlanden; maar zij is in Kadoe in dier voege gewijzigd, dat, ingevolge de dienaangaande, door het Gouvernement gemaakte, bepalingen, de velden jaarlijks onder de gezamenlijke bewoners eener dessa in billijkheid worden verdeeld, en dat naar mate van de uitgebreidheid of vruchtbaarheid der velden, ook de met den resident overeengekomen belasting op de ongebouwde eigendommen wordt opgebragt.

De onbillijke jaarlijksche verhuring of verpachting aan den hoogsten bieder is derhalve, dank zij de zorgen van het Gouvernement, vervallen, en is door de hierboven gemelde billijker bepaling vervangen; maar de stand der sikaps, waarvan geen schaduw meer bestaat, is desniettemin niet weder in zijne regten hersteld kunnen worden. Ieder gezeten inwoner van eene dessa heeft thans regt om de velden in huur te erlangen. Nieuwelingen hebben dezelfde aanspraak zoodra zij gehuwd zijn en eigen huis en have hebben, en zich door een stil en ordelijk gedrag, het vertrouwen van de gezamenlijke dessa-bewoners hebben waardig gemaakt, tot welk laatste slechts de tijd van een jaar wordt vereischt. Jongelingen, die reeds de jaren bereikt hebben en de middelen bezitten, om zich aan den landbouw toe te wijden, deelen onmiddelijk in hetzelfde voorregt; en mogten er, ten gevolge van overbevolking, velden te kort komen, dan zijn degenen, die reeds in het bezit van landen zijn, verpligt om ieder een gedeelte te missen, ten einde daaruit de ontbrekende velden zaam te stellen. Dit laatste kan echter slechts plaats vinden, zoo lang de velden genoegzame uitgebreidheid behouden, om aan ieder huisgezin het noodige onderhoud op te leveren; anders moeten de nieuwelingen en tot mannelijken ouderdom komende jongelingen op eene vakature van velden wachten, en op eene andere wijze in hun bestaan voorzien, dan wel bij dessa's, die meer velden hebben dan de bevolking noodig heeft, te regt trachten te komen; dat laatste wordt „merapat" genaamd.

Wanneer eene dessa te veel velden voor hare bevolking heeft, worden de inwoners eerst en vooraf daarvan voorzien; en de overige velden worden door de zorg van het dorpshoofd en het dorpsbestuur aan inwoners van andere dessa's en zelfs van andere distrikten verhuurd, die daarvoor of de gewone padjak of de helft van het padi-gewas „maro" opbrengen; welk laatste aan het dorpshoofd eenige voordeelen verschaft, en daarom steeds zoo mogelijk door hem bedongen wordt.

Ofschoon uit het boven verhandelde blijkt, dat in de residentie Kadoe geen eigendom van grond noch erfopvolging bestaat, en dat de klassen, welke elders gevonden worden, aldaar niet meer aanwezig zijn, kan men desniettemin niet aannemen, dat de dessa's geheel door landbouwers en gezeten personen bewoond worden.

Gelijk bij ons te lande vermogende boeren hunne knechten houden, heeft ook somwijlen hier de landbouwer zijnen boedjang of pengindong, die hem in zijnen veld- en anderen arbeid behulpzaam is.

Gelijk bij ons de jongeling, die tot den arbeid geschikt wordt, zijnen vader, bloedverwant of dengene, van wien hij afhangt, ten dienste staat, tot dat hij in staat geraakt, om zijn eigen huishouden te hebben, zoo staat de Javaansche jongeling dengenen die hem onderhouden ten dienste. Men zoude dus kunnen zeggen, dat er thans nog werkelijk vier klassen van menschen in de dessa's bestaan, namelijk: de op zich zelf staande landbouwers „orang patjol", de knechten „boedjang" of „pengindong", de jongelingen „perdjoko's" en de oude lieden „morokaki's". Maar gelijk bij ons niets den knecht of den jongeling verhindert, om, zoodra hij daartoe geld, gereedschappen en behoeften heeft, land te huren en een op zich zelf staande landbouwer te worden, evenmin kan men den Javaanschen boedjang, pengindong of perdjoko beletten, om orang patjol te worden, wanneer zijne omstandigheded hem toelaten, om voor zijn eigen rekening den landbouw uit te oefenen.

Op hetgeen ik hiervoren berigtte, dat, namelijk, de velden gelijkelijk onder de bewoners der dessa's worden verdeeld, en dat een ieder, naar mate van de uitgestrektheid der velden, in de belasting der ongebouwde eigendommen deelt, bestaat echter op sommige plaatsen eene uitzondering. De „kebajan", of adjunkt van het dorpshoofd, bezit een klein veld vrij van belasting, in vergelding van de last en moeite, die hij heeft, om de bevelen van het dordshoofd rond te brengen, en voor de uitvoering daarvan te zorgen. Men heeft ook de dorpshoofden zelve wel eens ten laste willen leggen, dat zij de landrenten zoodanig wisten om te slaan, dat zij voor hunne velden geen padjak betaalden. Maar hoezeer het eerstgemelde vrij algemeen is, en de padjak van des kabajan's veld in dat geval door een vrijwillig betaalde hooger huur der overige landen gevonden wordt, zoo heb ik toch geene bewijzen voor het laatste met betrekking tot het dorpshoofd kunnen vinden.

De heeren- en publieke diensten worden thans in de residentie Kadoe huisgezins-gewijze en niet in evenredigheid tot de velden gedragen, in dier

voege, dat ieder, die in eene dessa gezeten is, in de publieke werkzaamheden deelt, onverschillig of hij den landbouw, den handel, of eenig ander beroep uitoefent. Maar hierop maken de aanzienlijken van de dessa's eene uitzondering, onverschillig of zij onder den titel van „kentol" of „mas" of onder eenige andere benaming bekend zijn. Deze personen worden, door het aangenomen gebruik of uit wellevendheid, vrij van dat gene (als het dragen van goederen, maken van wegen enz.) gesteld, hetwelk beneden hunnen rang wordt geacht.

De rangsverdeelingen onder de Javanen, behalven de vorsten, prinsen en hunne kinderen, zijn: raden, mas, kentol en si.

De „raden's" en „mas" maken den grooten adel uit, waartoe de regenten en eerste hoofden behooren. De „kentols" stellen den kleinen adel daar, waaronder de dorpshoofden en soortgelijken worden gerekend, en in de klasse „si" bevindt zich de laagste of werkende klasse, waarvan men wil dat de benaming van „sikaps" of dienstdoenden afkomstig is".

Ziedaar weder eene bijdrage tot hetgeen wij altoos hebben beweerd, dat het slechtste Europesche bestuur nog beter is dan het beste inlandsche. De toestand der inboorlingen van de vorstenlanden, ook van de residentie Kadoe toen deze daaronder nog behoorde, is door den heer VALCK niet met te donkere kleuren geschilderd; en de verbetering van het lot der bevolking aldaar, toen die provincie onder het regtstreeksch bestuur van Nederland kwam, kan niet worden ontkend. Maar dit moet dan ook een krachtige prikkel zijn, om den invloed van de inlandsche hoofden op hunne onderhoorigen gestreng te kontroleren, en hen te onderwerpen aan regelen en voorschriften, gelijk gewone ambtenaren. Al het gezag, dat zij uitoefenen, behooren zij te ontleenen aan het Gouvernement, dat hen aanstelt, niet aan zoogenaamden persoonlijken invloed, uit familie-relatiën of andere vooroordeelen verkregen.

Wij durven niet beweren, dat de eigenlijke vorstenlanden nog in dienzelfden staat verkeeren, als in den tijd, dat de heer VALCK dezen brief schreef. De direkte invloed van het Europesche bestuur is er in die dertig jaren niet weinig toegenomen, en wat bovenal weldadig op het lot der bevolking heeft gewerkt, is de arbeid der Europesche landhuurders. Waar dezen gevestigd zijn is in den regel de welvaart toegenomen, want de uitzuigende vampyrs, de inlandsche vorsten, zijn vervangen door de geld voor arbeid gevende werking der industriëlen. 't Belang van dezen is naauw verbonden met de produktieve kracht der ingezetenen hunner gehuurde landen, met de verbetering hunner gronden en met den bloei hunner onderneming, die zonder die twee voorwaarden onmogelijk is.

Het opstel van den heer VALCK is nog uit een ander oogpunt merkwaardig. Het leert op nieuw, hoe valsch de stelling is, dat de Javanen *zóó* zeer aan hunne oude gewoonten en gebruiken, *zóó* sterk aan de heilige adat zouden gehecht zijn, dat daarin niet dan met groot gevaar van ruststoring veranderingen zijn te brengen. De geschiedenis van Kadoe, ge-

lijk hij ons die verhaalt, bewijst het tegendeel. Het Nederlandsch Gouvernement heeft in korten tijd de gebruiken en instellingen, die sedert eeuwen onder het oude vorstenbestuur hadden bestaan, geheel veranderd en door nieuwe inrigtingen vervangen. En er heeft niet alleen geen ruststoring plaats gehad, maar de Javaan schikte zich te liever naar de nieuwe regeling, naarmate hij ondervond, dat zij hem nuttiger en voordeeliger was.

Moge deze les niet vergeten worden! 't Zijn niet anders dan vooroordeelen, wanneer men meent dat de Javaansche maatschappij niet voor hervorming geschikt en de Javaan niet voor verbetering van zijn lot vatbaar zou wezijn. 't Zijn vooroordeelen, te schadelijker, omdat ze gepaard gaan met eene bedreiging, die zoo ligt kan afschrikken en terughouden, de bedreiging dat de millioenen, thans uit Java getrokken, zullen verloren gaan. Neen! niet de adat van den Javaan staat aan die hervormingen in den weg, maar de adat van den Europeschen gunsteling, die vreest dat daardoor zijne private belangen in gevaar worden gebragt.

Finantiën en kultuurstelsel.

(*Vervolg van blz.* 101.)

II.

Kultuurstelsel.

Sedert wij het eerste gedeelte van dit opstel schreven, is wat de vraagpunten betreft, die ons daarbij bezig hielden, zeer veel op politiek terrein gebeurd. Meer dan ooit spelen de Indische finantiën een voorname rol in de staatkundige gebeurtenissen van den dag, meer dan ooit treden zij met den dag meer op den voorgrond. Wij hebben het betoog gevoerd, dat allerwege duisternis en onzekerheid in het Indische finantie-wezen werd aangetroffen vóór de invoering van het kultuurstel, dat de verwarring, toen bestaande, aan het moederland niet alleen schatten heeft gekost, maar ook eenen zeer nadeeligen invloed heeft uitgeoefend op de ontwikkeling en de materiële welvaart der koloniën. De geldelijke resultaten, uit eene natuurlijke werking en ontwikkeling der produktieve krachten voortvloeijende, en de opbrengst van 's lands middelen, uit vrijwilligen arbeid en partikuliere industrie, konden geen gelijken tred houden met de behoeften, die door finantiëel wanbestuur van jaar tot jaar vermeerderden, en waarvan men het cijfer zelfs niet kende. Wij hebben gezien, dat de heer VAN DER CAPELLEN te vergeefs tegen den stroom worstelde, en dat zijne beste bedoelingen afgestuit zijn op traditiën, die men niet wilde loslaten en waaruit eene steeds toenemende verwarring ontstond. Te vergeefs trachtte zijn opvolger, de heer DU BUS, herstel aan te brengen; te vergeefs bragt het moederland groote offers; Indië dreigde een lastpost te worden, en slechts weinigen begrepen de ware oorzaken van het kwaad, omdat de sluijer des geheims op de meest onverantwoordelijke wijze over onze bezittingen verspreid lag. De slingeringen van de politiek in het vraagstuk der partikuliere industrie, en de uit die weifelingen ontstaande nadeelen voor de belangen der inlandsche vorsten, werkten mede tot den Javaanschen opstand, zoo zij daarvan niet de eenige oorzaak waren. Nieuwe offers aan geld en bloed moest het moederland zich nu getroosten, om het bezit van Java te handhaven.

Toen nu het kwaad tot die hoogte was gestegen, trachtte men eenige orde in de finantiën te brengen: men betaalde de schulden, nadat men de wanhopige pogingen had opgegeven, om tot de kennis der uitkomsten van vroegere diensten te raken. Maar, — en dat was bovenal een gewigtig

resultaat van vroegere wanbesturen en finantiële dwalingen en misleidingen, — het kultuurstelsel werd ingevoerd. Waarom? Deed men het, dewijl men dit als rationeel en dienstig tot de voortdurende ontwikkeling der kolonie beschouwde? In geenen deele! Men deed het »om spoedig meer uitvoer-artikelen te verkrijgen", zoo als wijlen de heer J. C. BAUD met die eigen woorden meermalen verklaard heeft. Dat het de eenige drijfveer was der invoering van het stelsel, vinden wij ten overvloede op nieuw betoogd in den brief van dienzelfden heer, op bladz. 2 der *Inleiding* van de brochure van den heer ELOUT opgenomen.

Wij hebben in ons vorig opstel al verder aangetoond — en de heer VAN BOSSE zet dit vooral in zijn geschrift nog nader uiteen, — dat nu nog het Indisch finantie-wezen niet behoorlijk is gekontroleerd, en dat vaststelling der begrooting bij de wet eene eerste voorwaarde is, om in alle opzigten tot een beteren toestand te geraken. De geschiedenis van het kultuurstelsel kunnen wij hier niet in alle bijzonderheden verhalen. Maar dit mogen wij vaststellen, dat alleen dan, wanneer de kennis van het Indische finantie-wezen op betere grondslagen zal rusten, met eenige zekerheid uitspraak zal kunnen worden gedaan over de werkelijke uitkomsten. Welke zijn de eigenlijke en ware geldelijke resultaten, die wij alleen en uitsluitend aan het kultuurstel te danken hebben? Die vraag is thans nog zeer moeijelijk te beantwoorden; maar hare juiste beantwoording zou van overwegenden invloed zijn op het, door sommigen zoo lang en zoo hevig betwiste, vraagstuk van vrijen arbeid en bijzondere ondernemingen. Het is, met de tegenwoordige inrigting der begrooting en verantwoording, onmogelijk eene balans te maken van de uitkomsten van het kultuurstel, en op grond van die uitkomsten met eenige juistheid eene raming voor de toekomst te geven van de vermoedelijke resultaten van een belastingstelsel, in eenen toestand der maatschappij waaruit de dwangarbeid zal zijn verdwenen. Alleen bij benadering kan men thans tot eenige vermoedelijke, maar altoos hoogst onbepaalde, uitkomst geraken.

En toch is het van het uiterste gewigt die beide punten in 't licht te stellen. Immers zoodra wij met de voorstanders van eene, aan de onze tegenovergestelde, rigting over het stelsel van bestuur in onze koloniën spreken, werpen zij ons dadelijk de Indische millioenen voor de voeten, ja sommigen, overigens bij lange na geen tegenstanders van vrijzinnige begrippen, worden wel eens door eene kleine rilling bevangen, zoodra maatregelen ter sprake worden gebragt, die, volgens de schrik aanjagende voorstellingen der oudgasten, het dierbaar batig slot bedreigen; zij eischen daarom een Indisch budget voor de toekomst, waaruit duidelijk blijkt, dat ook bij de werking der staatkunde van de liberalen de millioenen uit Indië zullen blijven vloeijen.

Om al deze redenen is eene naauwkeurige kennis van den werkelijken toestand der Indische finantiën eene onmisbare behoefte. Maar bovendien, nu de wet, voorgeschreven in art. 60 van de grondwet, een der eerste vruchten van de optreding van een liberaal gouvernement zal moeten zijn,

achten wij de kwestie van nog meer belang: in welk eenen toestand ons Indisch finantie-wezen thans verkeert?

Mogten de dagen van weleer niet meer zijn, toch heerscht er nog steeds duisternis. De heer VAN BOSSE heeft daarvoor bewijzen geleverd, die moeijelijk wederlegd kunnen worden. De reden, waarom niet zoo dadelijk al het gevaarlijke van dien toestand in het oog springt, ligt in de voordeelige uitkomsten van den verkoop der gouvernements produkten, — niet als een resultaat van het kultuurstel, maar enkel en alleen als een gevolg van de stijging der prijzen van koloniale waren in de laatste jaren: voorzeker een hoogst wisselvallige tijdelijke winst. Bij ruimte van geld zal een burgerman, evenmin als een staat, eene minder goed geregelde verhouding van inkomsten en uitgaven zoo dadelijk gevoelen; maar zoodra de tijden veranderen en de inkomsten verminderen, ontstaat een reddelooze boedel. Dit is ook hier het geval; de millioenen van de, in prijs verdubbelde, koffij geven ruimte van geld, — en toch doen zich de nadeelige gevolgen der verwarring reeds in menig opzigt gevoelen, zoowel bij het staatsbestuur in Indië als in het moederland.

Bij de jongste diskussiën over de staatsbegrooting heeft de vertegenwoordiging nadrukkelijk op meerder licht in het Indisch finantie-wezen aangedrongen. Afgescheiden van de daarover gevoerde beraadslaging en hetgeen verder bij die gelegenheid gebeurd is, herinneren wij nog twee punten, waaruit blijkt, in welke mate men belang heeft bij volledige openbaarheid. Het is toch gebleken, dat de Minister van Finantiën op zes millioen ruim meer gerekend had, dan werkelijk in de schatkist aanwezig was. De behoeften van Indië waren grooter geweest dan men vermoedde. Wat meer is, het bleek, dat de Minister van Finantiën, in één geheel jaar, enkel bij het opmaken van de begrooting, kennis kreeg van den staat der Indische kas. Voor de toekomst beloofde de Minister van Koloniën een anderen weg te zullen volgen. Maar is een geregelde toestand denkbaar, zonder wettelijke bepalingen in dat opzigt? Het tekort van zes millioen was ditmaal te dekken door de overschotten van vroegere bijdragen uit de koloniën; maar het bleek tevens, dat men bij het binnenlandsch staatsbestuur alles op veel te weelderigen voet had ingerigt, altijd rekenende op een groot batig slot. Wat zal het zijn, zoo men op dien weg voortgaat en de opgespaarde penningen door den aanleg van spoorwegen verbruikt zijn? De onbekendheid met den staat der Indische kas kan dan dezelfde finantiële gevolgen hebben als voor 1848 en ons staatskrediet te gronde rigten.

Een ander punt kwam ook bij de begrooting uit. Eenige jaren geleden ging de kreet op, dat onze marine in verval was. Met leedwezen moest ieder die het wel meent met het land dit hooren, zelfs al gaf hij niet toe aan de droombeelden, die sommigen nog koesteren, altijd starende op het roemrijk verleden van onze vaderen. Er werden millioenen ter beschikking van het hoofd van het Departement van Marine gesteld, en men verlangde herstel van ons zeewezen. De maatregelen, door de regering daartoe genomen, vinden intusschen gedeeltelijk afkeuring bij het tegenwoordig hoofd

van dat departement, die een ander stelsel voorstaat. De vertegenwoordiging verklaart hierdoor in het onzekere te geraken en durft geene uitspraak doen; men verlangt dus eene parlementaire enquête. Zoodanig onderzoek werd echter met klem bestreden, vooral op grond, dat de Kamer daardoor te veel op het gebied van de regering zou treden, en het Gouvernement in de laatste jaren reeds niet te veel kracht had betoond. Men verlangde dus, dat de regering de uitkomsten van haar stelsel in cijfers aan de vertegenwoordiging zou mededeelen. En wat antwoordde nu de Minister? In zijn stelsel ligt gedeeltelijke aanbouw van schepen in Indië, en hij wijst daarbij op de schatten aan hout, in de Indische bosschen bedolven, en daar ongebruikt gelaten, zoodat zelfs de aanvoer van hout ten dienste van partikulieren een voordeelige tak van handel van uit Singapoera is geworden. Maar de Minister kan geene berekening hoegenaamd overleggen, en hij stemt toe in eene enquête, in de hoop, dat daardoor licht over de zaak zal worden verspreid. Waarom? Onze marine doet toch voor een groot gedeelte diensten in Indië, en de kosten van aanbouw of van herstelling moeten van grooten invloed zijn op het eind-cijfer. Maar wat zegt de Minister? Bij de beraadslaging over zijn budget (bladz. 521 *Bijblad*) lezen wij het volgende: „Ik zou gaarne wenschen', dat ik aan de Kamer eene berekening had kunnen voorleggen van de vermoedelijke kosten, die de invoering van mijn stelsel ten gevolge zal hebben. Ik heb daaraan evenwel niet kunnen voldoen. De begrootingen van de koloniale zeemagt of van het Departement van Marine te Batavia, hier te lande voorhanden, heb ik van den Minister van Koloniën ontvangen. Ik heb die op elke mogelijke wijze onderzocht. Ik heb echter niet kunnen vinden hetgeen ik noodig had, om aan de Kamer daaromtrent het noodige licht te geven. Reeds is er intusschen sedert eenigen tijd naar Java geschreven, om die inlichtingen te verkrijgen, en ik hoop, wanneer de enquête aan den gang is, in de gelegenheid te zijn daaromtrent nader licht te geven." Indien de Indische begrooting bij de wet werd vastgesteld, zou dan dergelijke toestand mogelijk zijn?

Maar het is niet alleen in één enkel opzigt, dat de onbekendheid met den wezenlijken staat der zaken nadeelige gevolgen heeft. Zoo wel in Nederland als in Indië steunt men zoo zeer op het voortduren der hooge marktprijzen, dat bij den minsten schok het evenwigt tusschen inkomsten en uitgaven verbroken zal zijn. Een toestand, die door iedereen als abnormaal wordt beschouwd, is de grondslag, waarop men de huishouding van staat inrigt.

Het kultuurstelsel heeft de produktieve kracht van Java ontwikkeld; maar de kunstmatige uitbreiding van de teelt van produkten door dwang heeft zekere grenzen. Sedert jaren ontwikkelen zich andere koloniën en bedreigen ons met eene toenemende konkurrentie. En wat hebben wij van het kultuurstelsel gezien? Een stationaire toestand der produktie sedert vele jaren. Zie hier het onwederlegbaar bewijs. Volgens de opgaven der regering werden door haar verkregen:

	Koffij Pikols.	Suiker Pikols.	Indigo Ams'. ℔.	Tin Pikols.
1848	854.610	987.785	1.114.069	78.474
1849	456.094	949.329	859.919	73.965
1850	967.723	1.046.666	614.767	59.683
1851	1.062.123	991.859	679.580	77.688
1852	874.489	936.014	798.886	78.301
1853	648.088	941.751	673.865	86.618
1854	1.066.021	881.833	657.986	80.019
1855	1.147.016	876.788	448.259	64.123
1856	741.041	878.567	732.973	100.656
1857	895.062	927.434	614.784	74.668
1858	896.144	905.163	773.811	96.475
1859	962.770	810.365	680.478	71.976

Deze welsprekende cijfers toonen op onwederlegbare wijze aan, dat het kultuurstelsel de produktie alleen tot zekere grenzen heeft kunnen ontwikkelen, en dat althans de leveringen aan het gouvernement stationair zijn gebleven. Men zegt nu wel, dat de strijd tegen dat stelsel de werking heeft verlamd en dat het gouvernement daardoor voortdurend in onzekerheid geraakte. Maar van 1830—1848 zien wij voortdurende uitbreiding van het kultuurstelsel, door niemand openlijk bestreden. En wat was het gevolg? Dàt de heer ROCHUSSEN verpligt was het hier en daar aanzienlijk in te krimpen, omdat het de bevolking zoo zeer drukte, dat verarming en uitputting, en daaruit ontstaande epidemiën en ontvolkingen, er 't gevolg van waren.

De koffijkultuur, de voorname bron van winsten uit het kultuurstelsel, is niet houdbaar, gelijk die tegenwoordig bestaat, want de nieuwe koffijtuinen die men aanlegt, ter vervanging der oude, moeten uit gebrek aan gronden hoe langer zoo meer van de dessa's verwijderd worden, hetgeen de druk voor de bevolking steeds vermeerdert. Daarbij komt het verontrustende verschijnsel, dat de boomen veel vroeger beginnen vruchten te geven, maar ook reeds na een vijfden of zesden pluk zijn uitgeput en ophouden. Bij de suikerkultuur werd na 1841 aan het getal met riet beplante bouws wel eenige uitbreiding gegeven, maar in geenen deele in eenige verhouding tot de produktie van suiker, waarvoor het rijke Java vatbaar is. In 1840 zien wij eene uitgestrektheid van 31,989 bouws met riet beplant; in 1848, 37,417 bouws en in 1858, 40,259½. Daarentegen is de oppervlakte, door het Gouvernements dwangstelsel met indigo beplant, reeds op meer dan de helft ingekrompen en wordt nog jaarlijks verminderd. Algemeen zijn deskundigen van oordeel, dat de Gouvernements indigokultuur op Java onhoudbaar is. Uit dit alles blijkt voor elken onpartijdige duidelijk, dat het kultuurstelsel niet bij magte is de produktie van Java noemenswaardig te vermeerderen.

Een ander verschijnsel doet zich intusschen voor. De uitgaven in Indië houden volstrekt geen gelijken tred meer met de territoriale inkomsten. De winst op den verkoop der produkten moet voor een gedeelte dienen tot dekking der gewone uitgaven, en op die wijze hangt de inrigting

van de geheele Indische huishouding van de hooge marktprijzen in Nederland af, juist dewijl de produktie stationair bleef. De heer VAN BOSSE toont in zijne *Bijdragen* aan, dat de eigenlijke staatsinkomsten in de koloniën in 1849 bedragen hebben *f* 34,183,827; in 1858 bedroeg de opbrengst *f* 8,749.207 meer. De staatsuitgaven vermeerderden daarentegen in dat zelfde tijdperk met *f* 20,000,000. Volgens de hem ten dienste staande stukken, die natuurlijk slechts eene hoogst onvolkomene splitsing van de uitgaven en inkomsten van het staatsbestuur en het kultuurstelsel toelaten, zien wij, dat in 1849 de uitgaven voor de koloniale dienst zouden bedragen hebben *f* 53,890,648, waarvan 26 millioen bestemd waren voor koophandel en kultures; zoodat de uitgaven, na aftrek daarvan, *f* 27,390.648 blijven. Daartegen over stonden aan territoriale inkomsten *f* 34,183.827. Toen had men dus op de zuivere inkomsten van de regering nog een overschot van bijna *zeven* millioen guldens. Geheel anders is de rekening van 1858. Toen bedroegen de eigenlijke koloniale uitgaven *f* 74,432.531, maar, na aftrek van de kosten van het kultuurstelsel, *f* 46,632.531. Hiertegen stonden slechts *f* 42,933.034 aan territoriale inkomsten over; zoodat, bij daling der prijzen, een te kort op de wezenlijke staatsdienst van *f* 3,699.497 aanwezig zou geweest zijn. En in 1859 was dat tekort nog grooter.

Gaat men daarenboven na, hoevele behoeften in Indië niet voldaan worden, dan ziet men, dat de grondslagen van de inkomsten en uitgaven niet behoorlijk geëvenredigd zijn. De kosten van het defensie-wezen zijn in later jaren ontzettend toegenomen. De begrooting daarvan bedroeg in 1849 ruim *f* 13 millioen; in 1859 ruim *f* 24 millioen. Maar wat erger is, men maakt jaar op jaar onjuiste begrootingen op, even als voor 1830. De werkelijke uitgaven overtroffen niet zelden met tonnen gouds, en zelfs met een millioen 's jaars, hetgeen daarvoor geraamd was. Trekt men nu die millioenen af van hetgeen de geheele eigenlijke Indische staatsdienst vordert, dan ziet men, dat voor de verdere uitgaven van het staatsbestuur tot dus verre betrekkelijk weinig besteed wordt.

In de tweede plaats is het vaststellen der begrooting op zulk eene wijze door den Minister van Koloniën eigenlijk slechts eene bloote formaliteit; want in alle andere takken van de dienst, buiten oorlog en marine, doet zich het feit voor, dat overschrijding van de begrootingen regel is. Wij zien dit toch aan de totaal cijfers, door den heer VAN BOSSE medegedeeld. In 1850 bedroeg de begrooting der uitgaven in Indië *f* 52,646.575; werkelijk werd er uitgegeven *f* 53,210.028. In 1858 was de begrooting geklommen tot *f* 65,720.598 en de werkelijke uitgaven in Indië tot *f* 66,320.181. Niet beter is het met de uitgaven ten behoeve der koloniën in Nederland gesteld. De begrooting bedroeg daarvan in 1850 *f* 13,689.690; de uitgaven, ten behoeve der koloniën in Nederland gedaan, vereischten echter *f* 14,631.571. In 1858 was de raming *f* 16,483.058; de werkelijke uitgaaf daarentegen bedroeg *f* 18.262.350. Intusschen kan geen minister van koloniën of van financiën, bij een dergelijken toestand, met mogelijkheid eene

raming van inkomsten en uitgaven opmaken; waarvan de gevolgen dan ook dadelijk in het eerste jaar gebleken zijn, toen eene mindere hoeveelheid produkten aan de markt kwam. Toen was er een te kort.

Wij hebben tot dusverre de financiën tot leiddraad van onze beschouwingen genomen, en bloot geredeneerd uit het onmiskenbaar materieel belang van moederland en kolonie. Wij hebben reeds genoeg gezegd om aan te toonen, dat zulk een ongeregelde geldelijke toestand allergevaarlijkst is voor beiden en dat middelen moeten gezocht worden, om de inkomsten op betere grondslagen te vestigen, en tevens orde en regelmaat in te voeren. De tegenwoordige uitkomsten worden verkregen door een stelsel van dwang, dat niet bij magte is, op voldoende wijze de ontwikkeling van onze kostbare overzeesche bezittingen te verzekeren. Daarenboven heeft, naar onze wijze van zien, het bezit van koloniën nog andere eischen. Wanneer aan Nederland de dominatie over de volkeren van den Indischen Archipel is opgedragen, dan bestaat er nog een hoogere roeping, dan om de bevolking ten onzen behoeve koffij en suiker te laten voortbrengen.

Dat het bezit van koloniën aan het moederland aanspraak geeft op voordeelen; dat wij in de bestaande omstandigheden de Indische millioenen niet kunnen missen; dat wij te doen hebben met Oostersche volken, voor wie tot dusverre bijna niets is gedaan, om hen op een hooger trap van beschaving te brengen, en dat de overgang van een onnatuurlijken toestand tot beter het werk der tijden moet zijn, — wie zal het loochenen? Maar aan den anderen kant verlangen wij, in het welbegrepen belang van moederland en koloniën, dat men de handen aan den arbeid sla, en de ontwikkeling dier rijke landen niet belemmere en onmogelijk make door dwang en monopolie; dat men aan den lust tot arbeid van den Javaan en aan de ondernemingszucht van den Nederlander geen struikelblokken in den weg legge, maar ze bevordere en in de hand werke.

„Maar vrije arbeid is eene utopie", zeggen sommigen, die belang hebben bij het bestaande, omdat zij door gunst, ten koste van de schatkist of van de bevolking, rijk zijn geworden en dus het bestaande willen handhaven en daarom het Nederlandsche volk diets maken, dat hun belang dat van het algemeen is. De hechtste steunpilaar van dat stelsel van behoud, die zij telkens inroepen, ontvalt hun echter bij nader onderzoek. De heer ELOUT (de zoon) beroept zich in de eerste plaats op den heer J. C. BAUD, tot bestrijding van de meening, dat alleen het kultuurstelsel in staat zou zijn aan Indië ontwikkeling te geven. In een brief van den heer BAUD, over de geschriften van wijlen den Kommissaris-Generaal ELOUT, lezen wij toch het volgende:

„Die inhoud heeft mij teruggevoerd naar twee gewigtige tijdperken van mijn ambtenaarsleven. — Het *eerste* is dat, waarin ik, onder de bevelen van uwen ondervindingrijken en regtschapen vader, de eer genoot zijn medearbeider te zijn in het onderhouden en bevestigen van een stelsel (dat van vrije kultuur en handel), hetwelk wij beiden geheel waren toegedaan. — Het *tweede* tijdperk is dat, waarin het mij duidelijk werd, dat het groote

desiderium, *spoedige vermeerdering van uitvoer-artikelen*, door eene strenge vasthouding aan dat stelsel niet kon worden verkregen.

„De opstand van DIPO NEGORO had op Indië een schuldenlast geworpen, waardoor de jaarlijksche betalingen, voor rekening der koloniën in het moederland te doen, met ƒ 2.450.000 waren aangegroeid. Zonder eene uitbreiding van het stelsel van verpligte kultuur scheen die nieuwe behoefte niet vervuld te kunnen worden.

„Waren deze omstandigheden niet ingetreden, ik zou aan het in 1818 geproklameerde stelsel een langeren proeftijd hebben willen gunnen.

„Toen met het jaar 1830 nieuwe behoeften nieuwen aandrang tot remitteren deden ontstaan, poogde ik evenwel naast het nieuwe stelsel zooveel mogelijk van het oude te bewaren.

„De regel, dat divergerende lijnen zich hoe langer hoe meer van elkander verwijderen, werd ook nu bewaarheid. Mijne pogingen, om die divergentie te stuiten, bleven door den afstand zonder bevredigende uitkomsten. — Ik bood mij onlangs aan om dit nogmaals, ditmaal echter op de plaats, waar het kwaad bestaat, te gaan beproeven. — Men heeft mij afgewezen."

De geschiedenis van de ontwikkeling van Java van 1816 tot de invoering van het kultuurstelsel bewijst maar al te zeer, dat men aan het stelsel van natuurlijke ontwikkeling door vrijen arbeid en vrije ondernemingen den vrijen loop niet heeft gelaten. Wij ontleenen de volgende merkwaardige woorden aan de *Inleiding* van den heer ELOUT, waarin hij verschillende officiële bescheiden aanhaalt, om te betoogen, dat het stelsel van 1818 van algemeene en territoriale belasting, vrije kultuur en vrijen arbeid, voor zooverre en voor zoo lang het heeft gewerkt, goede vruchten heeft geleverd; dat het stelsel nooit volkomen is toegepast, en van af 1822 afstuitte op een tegenstand, die met vernietiging gelijk kan worden gesteld, te meer, omdat de finantiële behoeften steeds klommen, ten gevolge van de onbegrensde verwarring in het staatsbestuur, die den eisch naar spoediger ontwikkeling en meerdere baten elken dag hooger deed stijgen. De heer ELOUT zegt het volgende:

„Die bepalingen hadden," gelijk de heer BAUD het in zijne gewigtige „Pro-Memoria" uitdrukt, „door eene vijandige stemming van den kant des bestuurs eene uitwerking gekregen, die in het geheel niet lag in de bedoeling der ontwerpers."

„De wijze, waarop die bepalingen zijn ten uitvoer gelegd," leest men in het rapport van den Minister van Marine en Koloniën van 13 Mei 1828", en de vijandige gezindheid, die kort daarna tegen de Europesche planters in het algemeen veld won, deed alle ondernemingen van dien aard, welke reeds aangevangen waren, wederom verlaten en kwijnen. De maatregelen in 1823 omtrent de landverhuizingen in de Vorstenlanden voltooiden dat stelsel."

„Met betrekking tot het stelsel van bestuur," leest men in een schrijven van dien Minister namens den Koning van den Kommissaris-Generaal DU BUS, van 27 Nov. 1826, „blijkt, dat het Indische bestuur van 1822 af,

zich niet alleen heeft verklaard tegen eene orde van zaken, waardoor Europeanen zouden kunnen worden genoopt om zich geheel en al op Java te komen vestigen, maar ook zelfs tegen inrigtingen, waardoor zoodanige personen slechts zouden kunnen worden uitgelokt, om hunne kapitalen en nijverheid voor eenige jaren op Java's grond te komen overbrengen. Zoo het schijnt was het verlangen der Indische regering om alle Europeanen van Java te weren, uitgezonderd die, benoodigd voor de burgerlijke en militaire dienst, voor zeevaart en handel, en voorts voor zoodanige fabriekmatige ondernemingen, als suiker en indigo-makerijen en dergelijken, die meer kapitaal en vernuft vereischen dan bij den inlander wordt aangetroffen.

„Welke gevolgen de verordeningen gehad hebben, die naar aanleiding van deze beginselen zijn uitgevaardigd, behoeft voor U. E. niet worden ontwikkeld. Niet alleen de ondernemingen, tegen welke zij bepaaldelijk gerigt waren, de koffij- en peperplantagiën, maar ook die, welke dit stelsel voorgaf te beschermen, namelijk de suiker- en indigo-teelt, zijn bijna geheel te niet gegaan, als een nieuw bewijs van den regel, dat het niet in de magt eener regering staat, de nijverheid uitsluitend naar een bepaald doel te rigten; maar dat bepalingen, die den planter verbieden om naar de wisselvalligheden des handels den eenen tak van kultuur te laten varen om den anderen te beproeven, doodelijk zijn voor alle industrie zonder uitzondering.

„Het door de Indische regering, ter verdediging van de afschaffing der landverhuringen in de Vorstenlanden, laatst aangevoerde," leest men verder in dit schrijven, „dat de vermeerderde produktie op de verhuurde landen eene schadelijke werking zoude hebben gehad op de financiële belangen van het Gouvernement, wordt geoordeeld geheel onbestaanbaar te zijn met alle gezonde begrippen van Staathuishoudkunde.... Eene meerdere produktie zoude meer handelaars hebben uitgelokt. En al wordt dan ook een gedeelte daarvan ingezameld in eene streek, waar wij nog geene grondlasten heffen, wordt dat wederom rijkelijk vergoed, zoo door de regten, die deze koffij ons bij den uitvoer betaalt, als door den meerderen invoer, die een gevolg is van eene toenemende hoeveelheid artikelen voor den uitvoer: en eindelijk door de stijging der konsumtive belastingen en der regten van doorvoer, die eene meerdere welvaart op den voet volgt."

„Het Indische bestuur," dus leest men in het rapport van den heer DU BUS van 1 Mei 1827, „in stede van het spoor te volgen, dat hetzelve door Kommissarissen-Generaal was aangewezen, heeft gemeend den landbouw op Java door den Javaan zelven en uitsluitend te kunnen doen bloeijen en toenemen, en wel verre van den Europeër tot landbezit en landbouw toe te laten, heeft het hem van beide geweerd waar het kon, en beschouwd als de parasite plant, die voedsel en sappen nutteloos verteert, en zich tusschen den inboorling en de regering inwringt."

„Hoe gebrekkiger inmiddels deze orde van zaken is, hoe meer zij de krachtige werking en invloed doet uitkomen, die de Europeër, door zijne kennis, inspanning, ondernemingsgeest en geldvermogen, op den landbouw in de Ommelanden heeft kunnen uitoefenen."

„Vier jaren zijn niet verloopen (sedert de landverhuringen aan Europeërs in de Vorstenlanden), of zij bragten een toevoer aan van tweemaal honderd duizend pikols koffij, waarin het bestuur nu wederom noch den bloei der kolonie, noch de uitbreiding van den handel, maar alleen den toenemenden welstand en finantiële magt van Java's vorsten en de afnemende prijzen heeft willen zien, die het zich uit dezen toevoer voor zijn eigen koffijprodukt voorstelde."

„Al wat Kommissarissen-Generaal beloofd hebben is naderhand weer ingetrokken of buiten effekt gebleven; op Gouvernements grond in de geboorte gesmoord; op des vorsten gebied, met nog ongelukkiger uitslag, eerst aangemoedigd en door de hoogste autoriteiten met woorden en daden bevorderd, om later door dezelfde personen, die ten deele de zaak hebben helpen begunstigen en voorstaan, op het gewelddadigst te worden te niet gedaan.

„De afwijkingen van het stelsel van 1818 hebben alzoo ten gevolge gehad de vernietiging van, onder dit stelsel, zoo op Gouvernementsgrond als in de Vorstenlanden, bereids bloeijende en veel beloovende ondernemingen van bijzondere personen en de vermindering van opbrengst van 's lands middelen.

„Bij het aanvankelijk en kort herleven van dat stelsel onder het bestuur van den heer DU BUS, heeft de zaak, niettegenstaande den oorlogstoestand, spoedig weder een, gelijk vóór 1822, voor 's lands financiën en voor den landbouw gunstige wending genomen, zoodat de heer VAN DEN BOSCH in Januarij 1830 schrijft: „den toestand van den landbouw gunstiger dan hij zich had voorgesteld te hebben gevonden, makende de indigokultuur vorderingen (die van de koffij en de rijst waren niet betwijfeld), hebbende de suiker buitengewone uitbreidingen bekomen, schijnende de cochenille te zullen slagen en zijnde er, ten aanzien zoo van deze als van andere kultures, met name theeën, proeven door den heer DU BUS genomen, welke zoowel van zijn ijver als van zijne kennis in het vak van landbouw getuigen". Die toestand schijnt den heer VAN DEN BOSCH zoo te hebben getroffen, dat hij in Junij 1830 herhaalt hetgeen hij in 1829 aan den Minister ELOUT schreef: „dat men zich zeer bedrogen had in de oogmerken, welke men hem had toegeschreven, als wilde hij het oude systema als het ware in al deszelfs eigenaardigheden herstellen."

„Hebben de afwijkingen sedert 1822 van een stelsel, dat, ook volgens den heer BAUD in zijne pro memoria, „wel degelijk vatbaar was tot voortbrenging van produkten voor den handel van Europa", vernietiging van die produkten en achteruitgang van 's lands middelen berokkend, nog ernstiger beschuldiging tegen die afwijkingen worden aangetroffen in het bereids aangehaald schrijven van 27 Nov. 1826:

„Uit dit alles laat zich uit goede gronden afleiden, dat eene reeks van handelingen en daaronder voornamelijk, als de meest grievende, de afschaffing der landverhuringen met de daarop gevolgde schikkingen, alom in de Vorstenlanden de zaden van onvergenoegdheid en onrust had gestrooid, en het is dus geen wonder, dat, bij de afwezigheid der troepen naar Celebes in 1825, de vlam des opstands met hevigheid is uitgebarsten.

„Het is diep te betreuren dat de regering, die den staat van gisting in de Vorstenlanden, blijkens het voorkomende in hare secrete resolutie van 4 Sept. 1823 L^{r}. A., kende, en die ook zelve best kon beoordeelen, dat hare opvolgende maatregelen geenszins geschikt waren, om die gisting te doen bedaren, heeft kunnen overgaan om, in weerwil daarvan, Java bijna geheel van krijgsvolk te ontblooten, ten einde een oorlog op Celebes te gaan voeren, die bij de gunstigste veronderstelling wel krijgsroem maar geene commerciële of financiële voordeelen kon opleveren; een oorlog, waarvan de noodzakelijkheid nog niet gebleken is; een oorlog eindelijk, waarvan de uitkomsten zeer onbeduidend zijn geweest, volgens hetwelk U. E. en de L. G. G. daarvan hebben geschreven, zoo zelfs dat, naar de meening van laatsgemelden, de eerste expeditie welligt door een tweede zou moeten worden gevolgd, hetwelk hier echter noch doelmatig noch noodzakelijk wordt geoordeeld."

„Het is op alle deze gronden, dat de Koning mij heeft gelast U. E. te noodigen aan de Indische regering te doen kennen, dat Z. M. met veel leedwezen heeft opgemerkt, hoezeer een aantal maatregelen, door haar genomen en daaronder ook *die omtrent de landverhuringen, tot den opstand, die thans nog op Java woedt, hebben aanleiding gegeven.*"

„Opmerkelijk is het, dat de heer DU BUS ter plaatse zelve tot gelijke slotsom is gekomen. In een schrijven van bijna dezelfde dagteekening, Buitenzorg 3 November 1826, hoogst belangrijke berigten aan den Minister ELOUT inhoudende en ten geleide strekkende van stukken betrekkelijk de oorzaak der onlusten op Java, leest men onder anderen: „Il y a plusieurs de leurs arguments, que je ne puis admettre, entr'autres celui de la location de terres à des Européens: car c'est la manière violente, avec laquelle on les a dépossédés et forcés d'agir en indemnité envers les princes, qui a *au contraire été une* des causes de mécontentement."

De ondervinding is dus daar, om vrijen arbeid en partikuliere industrie niet onvoorwaardelijk te verwerpen, als middelen om onze koloniën te ontwikkelen. Meer en meer is dan ook de overtuiging algemeen geworden, dat hervorming van het bestaande noodig is.

Eene nadere beschouwing van het kultuurstelsel dwingt daartoe van zelf. Wij hebben toch in de eerste plaats gezien, dat het kultuurstelsel de produktie stationnair doet blijven. Maar daar staat tegenover, dat de uitkomsten van den verkoop der produkten de stelling bevestigen, dat een geregeld belastingstelsel langzamerhand de tegenwoordige winsten op zekerder wijze vervangen kan. Wanneer wij de suiker-kultuur nagaan, dan is het bewijs zeer eenvoudig. Er is geen meesterstuk van rekenkunst noodig om dat te betoogen.

In 1844 was de produktie, van 37,941 bouws, aan werkelijk verkregen suiker 1,014,753 pikols, waarvan 879,591 pikols ter beschikking van het gouvernement bleven. In 1850 zien wij eene produktie van 1,406,464 pikols, waarvan het gouvernement 1,046,666 pikols verkreeg. In 1858 is de hoeveelheid werkelijk verkregen suiker, van 40,259½ bouws, 1,703,483

pikols, waarvan het gouvernement 905,162 pikols verkreeg. Wij zien dus sedert al dien tijd de produktie wel eenigzins stijgen, maar het gouvernement geene grootere hoeveelheid verkrijgen. Intusschen is de kostende prijs voor het gouvernement steeds geklommen. Deze bedroeg in 1844 *f* 9 en 60 duiten, en in 1857 en 1858 reeds *f* 10 per pikol; telken jare waren de kosten iets gestegen. Vergelijkt men nu de kosten met den netto-marktprijs, dan ziet men in de jaren 1841, 1842, 1848 en zelfs 1852 *verlies* voor den staat, terwijl alleen in de laatste jaren, ten gevolge van de stijging der prijzen, aanzienlijke winsten zijn behaald, zoodat de kans op verlies, vooral bij de vermeerdering der kosten, jaarlijks grooter wordt, mogt de marktprijs weder dalen. Die prijs is zoo afwisselend, dat, terwijl de suiker per pikol in 1857 bruto voor *f* 29,22$^{9}/_{10}$ verkocht werd, in het volgend jaar slechts *f* 21,80$^{5}/_{10}$ per pikol werd gemaakt. In 1857 was de *netto*-opbrengst per pikol *f* 22,90$^{3}/_{10}$ en in 1859 werden daarentegen 810,365$^{40}/_{100}$ pikols hier te land verkocht tegen een *netto*-prijs van *f* 14,33$^{9}/_{10}$ per pikol. Trekt men de winsten en verliezen van 1840 tot 1859, op de gouvernements suiker-kultuur verkregen, te zamen, dan zal men het resultaat vinden, dat de staat in die jaren op de marktprijzen ongeveer 33 millioen won, en dus 15 à 16 tonnen gouds per jaar. De winst is volstrekt niet zuiver, want men moet daarvan afrekenen de kosten van het onderhoud van gebouwen, de bezoldiging van het daarbij behoorende personeel, de kosten van het trekken van wissels, het verlies op de uitzending van specie enz. Bij onze berekening is ook tot grondslag genomen de hoeveelheid suiker, aan het gouvernement op Java geleverd, en men moet eigenlijk tot basis nemen: de hoeveelheid in Nederland aan de markt verkocht en de prijzen in Indië zelf verkregen. Doet men dat, dan zal men bevinden, dat door bederf en ondoelmatigen opslag in de strandpakhuizen ook nog wel iets verloren gaat.

Indien men eene behoorlijke balans van de kosten van het bestuur en van de koopmansrekeningen van het gouvernement had, men zou al ligt zien, dat de winsten van het kultuurstelsel volstrekt niet zoo groot zijn, en dat de schatkist, bij een matig belastingstelsel, aan landrenten, in- en uitgaande regten, patenten, verbruik-belastingen enz. veel zekerder winsten zou verkrijgen. Daarbij komt, dat de partikuliere industrie de ontwikkeling van het produktief vermogen op eene wijze kan in de hand werken, die verbazend is.

Een voorbeeld daarvan biedt Ceylon ons aan. In de Indische dagbladen is daarover onlangs eene zeer leerzame polemiek gevoerd, naar aanleiding van hoogst belangrijke opstellen van den heer LION, die veel licht over de zaak hebben verspreid.

De voorname bron van winst van het kultuurstelsel verschaft de koffij. Nu bestaat op Ceylon koffijkultuur door partikuliere nijverheid en vrijen arbeid. Zij breidt zich op groote schaal uit en bedreigt ons met eene geduchte konkurrentie. De heer LION geeft omtrent de uitbreiding dier kultuur de navolgende welsprekende cijfers:

10*

Jaren.	Europ. Plantation. pikols.	Inl. native. pikols.	Totaal. pikols.
1852	191 538	114.465	306.003
1853	156.377	84.867	242.244
1854	227.931	97.633	325.564
1855	237.279	125.124	362.403
1856	243.078	84.870	327.948
1857	276.036	121.047	397.083
1858	288 123	129 171	417.294
1859	305.173	146.022	451.195
1860	351.619	124.677	476.296

Men vergelijke daarmede nu de door ons medegedeelde cijfers der produktie van Gouvernements-koffij-kultuur op Java. Uit die vergelijking blijkt, dat onze konkurrent op Ceylon sedert het jaar 1852 eene klimmende produktie heeft, die in acht jaren bijna verdubbeld is, terwijl de kultuur op Java stationair is gebleven en sedert 1852 eer achteruit dan vooruit is gegaan. De winst is bij ons gelegen, niet in de toenemende produktie, maar uitsluitend en alleen in de altoos wisselvallige, maar in de laatste jaren zoo hoog opgedrevene, marktprijzen.

De tabakskultuur leverde aan het Gouvernement steeds verlies, zoolang zij door dwang in kontrakt met het Gouvernement gedreven werd; maar zij ontwikkelt zich op reusachtige schaal, sedert het Gouvernement haar aan de partikuliere nijververheid heeft overgelaten, en dat in weerwil van allerlei bedekte, en soms wel eens openbare, tegenwerking van aan het oude dwangstelsel gehechte ambtenaren.

De thee was eene bron van verlies bij millioenen voor de schatkist, zoo lang het Gouvernement zich door de kontraktanten de thee liet leveren.

De indigo-kultuur is, gelijk wij gezien hebben, aanmerkelijk ingekrompen wegens hare onkostbaarheid als Gouvernements-dwang-kultuur; alleen in partikuliere handen kan zij op den duur bestaan, gelijk uit de ondernemingen in Djokjokarta blijkt.

Ook de overige kultures van minder omvang, als cochenille, kaneel enz., hebben niet anders dan nadeelige uitkomsten opgeleverd, zoolang het Gouvernement de ondernemer was.

In Britsch-Indië, vooral op Poeloe Pinang en in andere *strait-setlements*, worden goede uitkomsten verkregen van de kultuur van specerijen. Dat zelfde kan men niet zeggen van het monopolie der specerijen van de Nederlandsche regering in den Indischen Archipel.

Neemt men nu al deze resultaten te zamen, dan zien wij, dat eene dertigjarige ondervinding de overtuiging geeft, dat het dwangstelsel zekere grenzen heeft; dat ja, door gunstbewijs jegens gepriviligeerde personen, door dezen groote fortuinen zijn verworven, maar dat, bij de onzekerheid der marktprijzen, gevoegd bij de onmogelijkheid der uitbreiding van produktie, bij het Gouvernement geen vaste grondslag aanwezig is, om de staatshuishouding in Nederland en in Indië voortdurend op eenen voet te stellen, waarvan men zeggen kan, dat de uitgaven in overeenstemming zijn met de inkomsten, zoodat de toekomst onbezorgd kan worden te gemoet gezien.

Men heeft gemeend, dat „de twee divergerende lijnen", zoo als de heer BAUD het kultuurstelsel en de ontwikkeling van Indië door partikuliere krachten noemde, overeen te brengen waren, wanneer men het dwangstelsel oploste in vrijen arbeid, maar den staat, ook dan als de Javaan vrijwillig voor het aangeboden loon zijnen arbeid leverde, de groote ondernemer van kultures deed blijven. Dat, meende men, zou het middel zijn, om de winsten van het kultuurstelsel te behouden. Onze overtuiging is gevestigd, dat op die wijze het doel niet te bereiken is. Wij wenschen voorop te stellen, dat ook wij, in ons stelsel, de bijdragen, die Indië aan het moederland levert, willen behouden. Daarom willen wij elken maatregel getoetst zien aan de belangen van de schatkist. Dat wil zeggen: al mogt een matregel op zich zelf voortreffelijk zijn, om tot den normalen toestand te leiden, dan nog zou hij onuitgevoerd moeten blijven, indien in de schade, die de schatkist er door mogt lijden, niet op eene andere wijze kon worden voorzien. Maar wij geloven, dat ook met dit voorbehoud het doel, om den staat van zijnen werkkring als landbouwer en handelaar terug te brengen tot de uitsluitende uitoefening zijner pligten als souverein, allezins bereikbaar is.

Een toestand, waarin het Gouvernement koffij en suiker blijft produceren, maar de Javaansche arbeider niet meer naar de velden en bosschen wordt gedreven, schijnt ons onhoudbaar en onuitvoerlijk. Wanneer de staat ondernemer blijft, maar alleen arbeid kan verkrijgen voor aanbod van loon, dan zal de taak van het Gouverdement zoo moeijelijk worden, dat men of tot den dwang zal moeten terugkeeren, of de onderneming van kultures moet opgeven. De staat moet uitsluitend zijn souverein; als zoodanig kan hij de inlandsche bevolking krachtig beschermen. Heeft de regering daarentegen belang bij het verkrijgen van de grootst mogelijke hoeveelheid produkten, dan is het ons niet duidelijk, hoe men den inlander tot het denkbeeld van vrijwilligen arbeid zal kunnen opleiden. De Javaan is gewoon zijnen meerderen te gehoorzamen; hij heeft gedurende dertig jaren op hoog bevel gekultiveerd voor het Gouvernement. Nu zal de verandering van toestand, in de verhouding van het Gouvernement tot den inboorling, wanneer men zulk een tusschenstelsel volgt, niet duidelijk genoeg zijn, en na verloop van jaren zal men zich ongetwijfeld weder op hetzelfde standpunt bevinden. De zoogenaamde vrijwillige arbeid zal in de daad dwang zijn gebleven, al is er in den vorm ook eenige wijziging gebragt. Nu zeggen de voorstanders van dat stelsel wel, dat het eene proeve tot opleiding van den inlander is, waarbij niets wordt verloren. Maar dan verliest men zeer veel. De produktie van Java moet worden opgevoerd. Het dwangstelsel is daartoe niet bij magte. De krachten van ieder Gouvernement zijn beperkt, ook dat van het Gouvernement van Nederlandsch Indië in de uitoefening van den landbouw. De partikuliere krachten hebben geene grenzen. Die partikuliere krachten moeten worden ingeroepen; aan haar moet een ruim werkkring worden gegeven. Dat doel wordt niet bereikt, zoo lang het Gouvernement zelf door zijne ambtenaren de kultures voortbrengt, al heet het dan ook dat dit geschiedt door vrijen arbeid van den Javaan.

En al wil men, nevens deze Gouvernements-ondernemingen, ook aan partikulieren een werkkring aanwijzen, dan nog zullen zich in de praktijk vele bezwaren voordoen. Zal het Gouvernement als ondernemer met die partikulieren in konkurrentie treden? Maar dan zal het die onmogelijk kunnen volhouden. Zal dan aan beiden een afzonderlijk terrein worden aangewezen? Dat is mogelijk, zoo lang de Javaan gedwongen wordt om voor het Gouvernement te arbeiden. Maar zal het ook mogelijk zijn, wanneer hij vrij is? Zal men kunnen waken tegen verhuizing van de bevolking zonder dwang? Hoe zal schadelijke opdrijving van loonen, als het Gouvernement de groote mededinger is, vermeden kunnen worden? De fabrikant of de partikuliere ondernemer, die op de beste wijze laat werken of meer en beter produkt voortbrengt, zal hooger loon kunnen geven dan het Gouvernement; of omgekeerd het Gouvernement zal hooger loonen kunnen bieden, omdat het over zoo veel andere hulpbronnen te beschikken heeft. Verwarring, vernietiging van krachten en verzwakking van produktie moet er 't gevolg van worden.

En is de ondervinding, vóór 1830 verkregen, niet daar, om te bewijzen, dat, waar de Gouvernements-kultures en de partikuliere industrie in konkurrentie komen, de eerste ten laatste vernietigd moet worden, niet door de kracht der produktie maar door den sterken arm der overheid, die de konkurrent is. Eene regering heeft duizenden middelen, om regtstreeks of zijdelings elke vrije kultuur aan te moedigen of te benadeelen en te dooden. Bedenk daarbij, dat het Gouvernement in Indië niet alleen alvermogend is, maar ook altijd groote kracht tot handhaving van eigen gezag, en ter bescherming van Europeanen en inlanders, noodig heeft. Waar nu de divergerende lijnen elkander raken, en het Gouvernement als producent op de markt de konkurrentie ondervindt van den partikulier, daar zal spoedig dezelfde geest ontwaken, die in 1823 de landverhuringen in de vorstenlanden introk, ook omdat de partikuliere ondernemers eerlang 200,000 pikols aan de markt zouden brengen. Een van beide elementen zal de overwinning behalen ten koste van het andere; houdt het Gouvernement den sterken arm in, dan kan het onmogelijk aan de mededinging van den partikulier het hoofd bieden; maar biedt de souverein de gewapende hand aan den souverein-koopman, dan zijn de ondernemingen der partikulieren weldra verwoest. Een van beiden moet gebeuren.

De toestand, dien wij nu in Indië zien, vordert krachtige hervorming. In de eerste plaats is het volstrekt noodig, dat men wete wat men wil. Men kan tot in het oneindige redetwisten; maar daarmede komt men geen stap verder; er behoort gehandeld te worden. In het belang van moederland en koloniën is een geregeld finantiëel beheer eene allereerste voorwaarde. De geheele politieke en maatschappelijke toestand draait op één spil, op deze: men leere de behoeften van onze koloniën zóó naauwkeurig kennen, dat men de inkomsten en uitgaven zuiver kunne waarderen. Er is oneindig veel te doen; er worden nog aanzienlijke produktieve uitgaven vereischt; maar dat alles wacht op de krachtige hand, bestuurd door een

vasten wil. Breng licht in de verwarring der finantiën; breng orde en regel in de ontvangsten en uitgaven; roep de hulp in van Nederlandsch kapitaal en Nederlandsche industrie; en vrees voor geene uitgaven, die gij met woeker zult terug ontvangen. Een enkel voorbeeld: zonder verbeterde middelen van vervoer, zonder verbetering der havenwerken is geene krachtige ontwikkeling in Indië mogelijk. In de meeste koloniën van andere staten is men ons in dat opzigt verre vooruit. Welnu, deins er niet voor terug, daaraan millioenen te besteden, en gij zult de produktie van Java in korte jaren eene hoogte zien bereiken, waarbij het zoo hoog geroemde kultuurstelsel niet halen kan. Maar om dat te kunnen doen, moet de tijd van protektie en gunsten voorbij zijn. Zonder een geregeld finantiëel beheer, is het onmogelijk aan die eischen te voldoen.

Orde en regel in 't finantiëel beheer is ook een onmisbaar vereischte, om in 't bezit te komen der elementen, die noodig zijn voor de kennis van de voor- en nadeelen van het kultuurstelsel en van hetgeen voor de handelsspekulatiën als belasting in de plaats behoort te worden gesteld. Er bestaat thans geene mogelijkheid van elkander te onderscheiden, wat de staat als souverein en wat hij als koopman uit Indië trekt. Ziedaar het naauwe verband tusschen het kultuurstelsel en een goed finantiëel beheer. Ziedaar het betoog geleverd, dat eene hervorming van het eerste, zonder eene behoorlijke regeling van het laatste, tot dat verlies der Indische baten zou leiden, waarmede men bedreigt indien het Gouvernement ophield de groote kultuurondernemer te zijn. Maar ziedaar ook het bewijs, dat met eene goede regeling van het finantiële huishouden, die baten eerst dan op soliede grondslagen zullen gevestigd zijn, wanneer ze niet meer het resultaat zullen wezen van altijd onzekere kultuur- en handels-spekulatiën, maar van een goed en deugdelijk belastingstelsel.

Soldaten-mijmeringen op Java.

De laatste tijdingen uit het moederland waren niet zeer bemoedigend voor de, naar den officiersrang strevende, onderofficieren der infanterie van het Indische leger. Men las toch in die berigten, dat in Nederland weder een tachtigtal onderofficieren der verschillende wapens van het leger aldaar naar den rang van 2den luitenant bij het Nederlandsche of Indische leger zoude dingen. Daar nu het leger in het vaderland bijna geen inkompleet aan officieren der infanterie meer heeft, en daarom reeds de eischen voor het examen tot dien rang hooger zijn gesteld, kan men wel, zonder overdrijving, aannemen, dat zeker twee-derde gedeelte der aspiranten bestemd zal zijn voor Indië.

Dat nu was een zeer ontmoedigend en treurig nieuws voor de onderofficieren hier te lande. Nu een viertal maanden geleden werden zij verrast door de tijding, dat in Nederland 80 officieren voor het Indische leger waren benoemd; en kort daarop vernamen zij het zoo even vermelde berigt, dat er in de maand November een tweede examen zou plaats hebben.

Waarlijk men kan het hun niet euvel duiden, dat zij, tegen dergelijke, in hun oog voorzeker onregtmatige, handelingen, die hun geheel en al het vooruitzigt benemen, om eene tamelijk goede karrière te maken, openlijk protesteren.

De militaire school, die op de wijze, waarop zij nu is ingerigt, sedert 1857 in wezen is, heeft gedurende dat viertal jaren, hoe ijverig men daar ook den tijd besteed moge hebben, nimmer in de behoefte aan officieren kunnen voorzien. Of de oorzaak daarvan in hare formatie gelegen is, die een te gering aantal leerlingen toelaat, of zij in eene te strenge toepassing der eischen voor het examen gezocht moet worden, of de hersenkassen der aspiranten er de schuld van moeten dragen, — wij weten het niet; toch gelooven wij, wat de beide eerste punten betreft, niet ver mis te tasten.

Het hoofdbestuur van ons leger heeft intusschen, gedurende dat viertal jaren, den tijd gehad, om tot de ervaring te komen, dat de wijze, waarop de legeraanvulling, wat officieren betreft, tot dusverre geschiedde, ten eenenmale onvoldoende was. Maar in stede nu van bij tijds van die ervaring nut te trekken en het noodige te verrigten, om in de behoefte te voorzien; in stede van goede maatregelen te nemen, schijnt niet eene poging te zijn aangewend, om uit den boezem van het Indische leger zelf het deficit, zoo niet geheel, dan toch voor een groot gedeelte, te dekken. Men bleef werkeloos; althans geen enkele vrucht van werkzaamheid is kenbaar geworden. De gevolgen daarvan werden spoedig gezien, en eindelijk brak de bom los.

Toen moest, het kostte wat het wilde, in de gedurig toenemende behoefte worden voorzien; officieren moesten er komen; het in hoeveelheid zoo verminderde en in getal-sterkte zoozeer in verval geraakte officieren-korps moest weer op de been worden geholpen. Maar, in plaats van toen nog te grijpen naar de middelen, die voor de hand lagen; in plaats van onmiddelijk een eenigzins verligt examen voor de onderofficieren in te stellen, dat zeker gunstige gevolgen zou gehad en een goeden oogst van zeer bruikbare officieren zou hebben opgeleverd; in plaats van daartoe dadelijk die aspiranten toe te laten, welke zich zouden aanmelden, op denzelfden voet als zulks thans in Nederland is geschied; in plaats van zulke doeltreffende maatregelen, moest Nederland nu het land van belofte worden voor de naar den rang van officier in Indië dingenden, ten einde de nalatigheid van het militair hoofdbestuur te Batavia te herstellen. Men nam zijn toevlugt tot de meest ondoordachte en in hunne gevolgen hoogst onbillijke maatregelen; kapiteins, luitenants, misschien wel het geheele Nederlandsche leger wilde men naar Indië halen om de begane fout te herstellen. Van niemand werd raad ingewonnen; de voorstellen tot voorziening werden aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal ingediend, en door dezen naar Nederland gezonden.

In Nederland, waar men met den waren stand van zaken voorzeker niet bekend was, en waar de herinnering nog versch in het geheugen lag van de regtmatige ontevredenheid, die de overplaatsing van officieren, hooger in rang dan 2e luitenant, bij het officieren-korps van het Indische leger verwekt had, besloot men, als eenig redmiddel, een examen in te stellen, ten einde onderofficieren tot officieren te kunnen benoemen.

De noodige verrigtingen en oproepingen werden daartoe gedaan; men benoemde eene kommissie; van heinde en verre stroomden aspiranten zamen; men nam examens af — en in Julij 1861 was een tachtigtal officieren gefabriceerd. Hoe dat examen afgenomen is, weten wij natuurlijk niet; doch de, ons ter ooren gekomen, geruchten doen, hoeveel vertrouwen wij ook in het votum der leden dier kommissie mogen hebben, veronderstellen, dat er wel wat met den sabel van harlekijn onder geschermd is. Het kwam er niet op aan, of men eene rivier hier en eenen berg daar naar toe liet verhuizen, of men wat wiskunde kende of niet; die kennis is bij het vechten niet noodig; men lette minder op de kwaliteit; het was voornamelijk te doen om de kwantiteit: „il nous fallait de la chair pour la baionette".

Wij willen echter volstrekt niets afdingen op het gehalte der, uit Nederland te verwachten, officieren; dat kunnen, dat mogen wij niet; het zal met hen wel zijn als met menig faktuur: goede en slechte waar door elkander; er zullen er ongetwijfeld bij zijn, die later eene eervolle plaats in de gelederen zullen bekleeden, maar men zal er ook van minder goed allooi onder hebben. De toekomst alleen zal ons leeren, of men goede vruchten van dat examen heeft geplukt.

De militaire school te Meester-Cornelis bij Batavia telt, naar men ons

mededeelt, in hare klassen een aantal élèves, die vijf, zes en meer dienstjaren in Indië hebben doorgebragt, die een, twee, enkelen zelfs drie expeditiën hebben bijgewoond, die daar op eervolle wijze de vuurdoop ondergingen en zich daarbij zoodanig hebben gedragen, dat zij eervol vermeld zijn; een enkele zelfs is met de Militaire Willemsorde versierd. Die élèves waren, met hoeveel ijver ook bezield, niet altijd in de gelegenheid zich, vóór hunne plaatsing op de school, in de voor het officiers-examen gevorderde vakken te bekwamen; in Indië brengt de onderofficier zijn gemakkelijk leven niet in eene aangename garnizoens-plaats door; zij hadden dikwijls eene schooner en hooger maar ook vrij wat gevaarvoller roeping te vervullen, dan de namen van bergen en rivieren van buiten te leeren of zich op de meet- en stelkunst toe te leggen. Die élèves gaven reeds blijken van met moed, beleid en trouw bezield te zijn; zij hebben aan „den baarschen stoot" het hoofd geboden, zeker niet zonder een gedeelte hunner gezondheid in gevaar te brengen; zij zijn daarbij, men mag dit met grond veronderstellen, met het karakter en de taal van de inlandsche soldaten door ondervinding bekend. Men mogt dus in alle opzigten van hen verwachten, dat zij eenmaal nuttige en brave officieren zouden zijn.

Nu durven wij met ernst en nadruk vragen: waarom zijn deze mannen niet voorgegaan? waarom werden die onderofficieren niet in de gelegenheid gesteld, om onder dezelfde gunstige omstandigheden, als de onderofficieren van het Nederlandsche leger, naar den officiers-rang te dingen? Waarom heeft men niet gezorgd, dat zij althans de epauletten droegen vóór geheel nieuwe elementen, zonder die ondervinding en praktijk, welke men in Indië noodig heeft, werden opgenomen? Thans heeft men hunne toekomst bedorven, hunne schoone vooruitzigten weggenomen. En niet alleen heeft men dit droevig lot bereid voor hen, die zich reeds op de militaire school bevinden, maar nog meer voor die onderofficieren, welke reikhalzend uitzien naar eene plaatsing aan deze inrigting.

En vraagt men nu: „wie is de schuld van dat alles?" wat zullen wij daarop antwoorden? Naar het schijnt moet het kwaad uitsluitend geweten worden aan het militair hoofdbestuur in Indië, tenzij mogt blijken, dat men in Nederland tot zulke verkeerde maatregelen het initiatief heeft genomen. Voorshands moeten wij ons houden aan het hoofdbestuur in Indië, dat, in plaats van ook in deze met kracht de belangen van het Indisch leger voor te staan, het heeft blootgesteld aan achteruitzetting en miskenning. Dat alles schijnt, zoo niet uitsluitend althans hoofdzakelijk, aan het personeel eener staf — zoo heet ons hoofdbestuur — te moeten geweten worden, die de natuurlijke beschermer en voorvechter behoorde te zijn der belangen van het Indische leger.

Wij willen thans nog, met een enkel woord, de nu reeds merkbare betreurenswaardige gevolgen van dezen overijlden maatregel aantoonen.

In de maand Julij of Augustus 1861 ontving men de tijding uit Nederland, dat daar 80 officieren der infanterie voor het Indische leger waren benoemd. In Indië ging men intusschen voort. In October werd aan

de militaire school te Meester Cornelis het gewoon officiers-examen, volgens het daarvoor bepaalde programma, afgenomen. Niet minder dan 25 of 26 aspiranten namen aan dat examen deel en voldeden. Eenigen dier aspiranten, die, hetzij door te korten diensttijd, hetzij omdat zij nog geen twee jaren in den onderofficiers-rang hadden gediend, ofschoon aan de eischen van 't examen *ruimschoots voldaan hebbende*, toch nog niet in de termen vielen van tot officier benoemd te worden, werden aangesteld tot „adjudant-onderofficier dienstdoende officier"; van de overigen werd de gewone voordragt van bevordering tot officier ingediend.

De toen pas opgetreden nieuwe landvoogd wees echter de voordragt voor de helft af, op grond dat, daar men uit Nederland de nieuwe, op verzoek van het militair hoofdbestuur in Indië aangestelde, officieren wachtende was, dezen moesten beschouwd worden als reeds in Indië aanwezig te zijn. Daardoor kon nu een tiental aspiranten, ofschoon alle vereischten bezittende, niet aangesteld worden. Zij moesten blijven wat zij waren: sergeant of sergeant-majoor *). Men is daardoor in de kuriense positie gekomen, dat, terwijl men gebrek, en, naar den genomen maatregel te oordeelen, zeer dringend en nijpend gebrek aan officieren in Indië heeft, men de voor den rang geëxamineerde onderofficieren toch niet aanstelt, omdat zij overkompleet zijn, omdat voor hen geen plaats is! Gebrek! zeer nijpend gebrek! en toch geen plaats voor mannen van kennis en ondervinding! Op 't papier, door eene fiktie dat de officieren, die zich nog in Nederland bevinden, reeds werkelijk tot het Indische leger behooren, moge dat gebrek zijn weggenomen — feitelijk blijft het toch bestaan, zoolang de nieuw benoemde officieren nog niet in Indië aanwezig zijn. En al is dat nu ook, 't geen wij gaarne erkennen, een tijdelijk deficit van eenige maanden, in alle geval blijkt er uit, dat men door den nu genomen verkeerden en onbillijken maatregel niet onmiddelijk in de behoeften heeft kunnen voorzien. Maar waarom dan niet eerst de resultaten der militaire school afgewacht? Waarom althans, bij het doen der aanvrage om officieren in Nederland, daarop niet gerekend? Die resultaten beloofden gunstig te zijn. Het deficit zou dan nog wel een paar maanden hebben blijven bestaan ('t geen thans in werkelijkheid toch eigenlijk ook het geval is); maar men zou zich dan aan geene onregtvaardigheid hebben schuldig gemaakt; en was er nu zoo veel gevaar aan verbonden, om nog enkele maanden te voegen bij het viertal jaren, gedurende welken tijd men het inkompleet heeft laten voortduren?

Bij de groote teleurstelling voor de niet tot officier aangestelde onderofficieren, die in alle opzigten aan de bepalingen voor het examen volde-

*) Men schrijft ons omtrent die voordragt en benoeming de volgende bijzonderheid, die wij mededeelen voor hetgeen zij is. De Generaal kommandant van het Indische leger begaf zich met de lijst der kandidaten tot den Gouverneur-Generaal. En toen nu, na een ernstige behandeling der zaak, bleek, dat slechts een tiental van die lijst vereischt werd om in de behoefte te voorzien, stelde de Generaal voor, om nu uit de voordragt de tien bekwaamsten uit te kiezen voor de benoeming. Maar daarmede vereenigde de opperlandvoogd zich niet; hij was van meening, dat allen evenveel aanspraak hadden, omdat allen aan de voorwaarden van 't examen hadden voldaan: en daarom nam hij de tien bovensten van de lijst. DE REDAKTIE.

den, voegt zich nu nog een onaangenaam gevoel van verongelijking. Immers zij zien zich nu voorbijgegaan door sommigen hunner kameraden, die eerst in ongunstiger positie verkeerden dan zij, omdat zij, ofschoon aan de vereischten van 't examen voldoende, in de overige voorwaarden nog te kort schoten, maar nu aan dat examen ten minste hunne benoeming tot „adjudant-onderofficier dienstdoend officier" te danken hebben.

Naar ons is medegedeeld, werd, te gelijkertijd dat de bewuste voorstellen, om aldaar onderofficieren op te roepen, naar Nederland werden gezonden, tevens het besluit, maar dat nu wat laat kwam, genomen, om het aantal élèves aan de militaire school te Meester-Cornelis te vergrooten. Aan dat besluit is gevolg gegeven. Van daar de waarschijnlijke gunstiger resultaten, die wij hierboven hebben opgegeven. Maar wat helpt nu die vergrooting? wat helpen die gunstige resultaten? In stede van op de waarschijnlijke gevolgen dier uitbreiding acht te slaan, en de aanvraag om officieren daarom ten minste binnen eenen zekeren grens te beperken; in plaats van indachtig te zijn, dat de militaire school nu, in drie achtereenvolgend te houden examina (zoo de ons toegekomen berigten juist zijn, en wij hebben allen grond om het te gelooven), een negentigtal officieren zal opleveren; in stede daarvan, heeft men maar gegrepen wat er te grijpen viel — en thans reeds weet men met de aspiranten geen raad.

Wij misgunnen den in Nederland benoemden officieren de fouragères volstrekt niet; integendeel, wij geven hun gelijk, dat zij die gelegenheid hebben aangegrepen om den officiers-rang te verkrijgen; maar wij betreuren het, dat zij dien verkregen hebben ten koste van hunne kameraden hier in Indië, die voorzeker daarop meer regt hadden dan zij, en wier vooruitzigten thans, zoo niet geheel, dan toch voor het grootste gedeelte vernietigd zijn.

Ons militaire hoofdbestuur heeft door die handelingen het bewijs geleverd, dat het in dit geval de belangen van het leger, en daarom ook die van het vaderland, niet heeft weten te behartigen. 't Is inderdaad te bejammeren, dat een overigens zoo geroemd en uitstekend legerhoofd, als wij thans bezitten, zoo mis, zoo uitermate mis heeft kunnen tasten.

Mogt het gebeuren, dat er, ten gevolge van het in Nederland in November ll. gehouden examen, weder een groot aantal officieren voor het Indische leger benoemd wordt, dan is het ons een raadsel waar die allen blijven moeten. Men fluistert — in Indië fluistert men — men fluistert wel van eene leger-uitbreiding; daardoor zou wel, hoe langzaam zoo'n uitbreiding ook in den regel gaat, eenige verbetering in de toekomst der onderofficieren komen; maar het ten hunnen opzigte eenmaal gepleegde onregt wordt niet weggenomen.

De theoriën van vaderlandsliefde, van getrouwheid aan land en vorst, vinden wij allezins zeer schoon en hartverheffend. Maar iedereen zal ook met ons instemmen, dat het Indische leger immer, waar het de verdediging der regten en belangen van het vaderland gold, getoond heeft van die theoriën en gevoelens doordrongen te zijn; dat het die door edele zelfopof-

fering in praktijk wist te brengen. Maar daarom rust op de mannen, die geroepen zijn om dat leger te besturen, ook de dure pligt, door hunne handelingen te toonen, dat het vaderland de diensten van zijne zonen op de regte waarde weet te schatten. Bij die mannen moeten natuurlijk de belangen van het land, de publieke belangen, op den voorgrond staan: maar zij behooren die niet te bevorderen ten koste van zijne dienaren, al zijn die dienaren dan ook maar onderofficieren. Ook hun belang, zal het land immer goed gediend worden, moet niet uit het oog worden verloren: en dat is hier geschied; hoe gemakkelijk het ook was te voorkomen, dat belang is schroomelijk verwaarloosd. En vroeg of laat, hoeveel vertrouwen wij ook in onze onderofficieren stellen, vroeg of laat — het kan niet anders — zullen de gevolgen van deze handelingen merkbaar zijn.

Wij hopen, dat de door ons beschouwde maatregelen van ons hoofdbestuur, niet tot welzijn van het Indische leger genomen, de laatste zullen zijn. Wij hopen, dat zij zullen vergoeden wat nog goed te maken is. Daartoe eene poging te doen is het doel van dit schrijven geweest. Een hoofdbestuur, dat weinig sympathie bij het leger heeft, strekt tot nadeel van 't publiek belang, en het maakt zich zeker niet bemind, wanneer het door zijne handelingen, de van ouds bekende spreuk bevestigt: „Wer den Hafer verdient, bekommt ihn halt nicht".

December 1861. N. N.

Blik op de Lampongsche distrikten en hunne bevolking.

De Lampongsche distrikten, gelijk zij thans zijn zaamgesteld, vormen den zuidelijken hoek van Sumatra, en grenzen ten noorden aan het gebied van Palembang en Benkoelen. Ten zuiden en oosten worden zij besproeid door de zee, welke door straat Soenda loopt en verder langs de oostkust van Sumatra zich in straat Banka verliest.

Vroeger behoorden tot deze distrikten ook die landstreken, welke grootendeels het thans bij Palembang gevoegde riviergebied der Kimmering uitmaken. Door gedurige inbreuken en invallen van de zijde van Palembang, hetwelk dikwijls zijne aanspraak op een gedeelte van Toelang-bawang wilde doen gelden, is het distrikt der Kimmering reeds ten tijde des sulthans aan dat rijk verbonden en later gebleven, nadat het Nederlandsche bestuur aldaar is meester geworden.

Ditzelfde is ook het geval met het landschap Sileboe en eene aan de westzijde der Lampongs gelegen smalle strook lands, welke aan de hoek van Samangka, Tandjong-tjina genaamd, een aanvang neemt; van daar langs de westkust voortloopt; zich vervolgens met het gebied van Kroë en Kauer vereeenigt, en alzoo een gedeelte van het gebied van Benkoelen uitmaakt, terwijl het tevens den westelijken grens van de Lampongs vormt. Ook deze strook lands heeft vroeger behoord tot dat gedeelte van Sumatra, 't welk de oppermagt der Bantamsche vorsten erkende.

Allengs daarvan afgescheurd, is dat gedeelte later bij het Benkoelensche gebied ingesmolten, en onder het Engelsche bestuur geraakt, zoodat het nog op eenige kaarten wordt aangewezen onder den naam van „Engelsche Lampongs."

Ofschoon de aard van het inlandsche bestuur dezer distrikten geene verdeeling in groote gewesten of afdeelingen medebrengt, bestaat zoodanige verdeeling echter in naam, zoowel bij den Lamponger zelven als bij het Europesche bestuur. Zij ontleent grootendeels haren oorsprong aan de natuurlijke afscheiding, welke door de rivieren wordt daargesteld. Aldus worden de Lampongs gevoegelijk verdeeld in vijf afdeelingen, onder de benamingen van: Toelang-bawang, Sepoeti, Telok-betong en Semangka.

Het naast aan Palembang ligt het riviergebied der Toelang-bawang en der zich daarmede vereenigende Wai Oempol, Wai besai, Wai Rarom, Wai Soengbei en Wai Abong. Dit gebied, waarbij ook het hooger gelegen Tanah-abong moet worden gerekend, bevat, volgens eene laatstelijk gedane zielsbeschrijving, eene bevolking van 29,450 zielen. Vroeger dikwijls blootge-

steld aan invallen van de zijde van Palembang was aldaar een ambtenaar gevestigd, die te Boemi-agong, of in het daarbij gelegen Kebang, was gezeten en den naam voerde van "assistent-resident van het noorder kwartier." Ter zelfde plaatse was ook tot in 1832 eene bezetting gevestigd, welke echter later met het bestuur naar Tarabangi werd overgeplaatst.

Over het algemeen mag van de bevolking van deze afdeeling, wier aantal ongeveer het ²/₈ gedeelte uitmaakt der geheele Lampongs, worden gezegd, dat zij zich, zoo wel als het naast gelegen Sepoeti, door hare geleidelijkheid en zachtheid gunstig onderscheidt. Aansporingen tot eene uitbreiding van hare peper- en koffij-aanplantingen hebben reeds meermalen blijkbaar een goed gevolg gehad en doen eene belangrijke vermeerdering van produktie verwachten. De levendigheid van hare kommunikatie en de af- en aanvoer der handelswaren wordt hier niet weinig bevorderd door de bevaarbaarheid der Toelang-bawang, welke de grootste praauwen vergunt om tot Mangala en zelfs verder de rivier op te varen. Deze gunstige gelegenheid heeft dan ook Mangala gemaakt tot het middenpunt van den handel van Toelang-bawang, zoodat het welligt, na Telok-betong, de voornaamste handelsplaats in de Lampongs kan worden.

Wanneer men, het gebied der Toelang-bawang verlatende, zich al meer en meer in eene zuidelijke rigting van de Palembangsche grenzen verwijdert, komt men in dat gedeelte der Lampongs, hetwelk naar de rivier, die het land van het oosten naar het westen doorstroomt, Tanah-Sepoeti wordt genoemd. Ofschoon in uitgestrektheid weinig kleiner dan het gebied van Toelang-bawang, is echter de bevolking van het Sepoetische veel geringer, daar zij is bevonden slechts 14,695 zielen te bedragen. Reeds is meermalen aangemerkt, dat de bewoners van dit distrikt bekend staan als hunne gewoonten en instellingen het best in hare oorspronkelijkheid te hebben bewaard. Dit is althans zeker, dat zij als de rustigste van de Lampongs kunnen worden aangemerkt. Slechts zelden heeft de bevolking, evenmin als in het Toelang-bawangsche, die schokken en woelingen gevoeld, welke elders aan den volksaard een minder gunstigen plooi hebben gegeven. Het lijdt geen' twijfel, dat de vestiging van het bestuur te midden van dit distrikt hiertoe veel heeft bijgedragen.

Ofschoon de rivier Sepoeti, evenmin als hare takken de Troessan, Pangaboean en Pagadongan, altijd bevaarbaar is, en ons niet dezelfde gemakkelijkheid aanbiedt voor de gemeenschap als de Toelang-bawang, is de handel in dit distrikt echter levendiger, en zoude zulks voorzeker nog meer het geval zijn, indien de volksvlijt hier hetzelfde voedsel ontving als elders in de Lampongs. Deze meerdere levendigheid ontstaat welligt grootendeels uit de grootere opbrengst der peper in dit distrikt, hetwelk over het algemeen een gunstiger terrein voor die kultuur oplevert, dan in het Toelang-bawangsche.

Na het riviergebied der Sepoeti komt dat der Sekampong in aanmerking. Het maakt den zuidoostelijken hoek van dit eiland uit en loopt verder noordelijk van Telok-betong. De bevolking van deze afdeeling, hoewel uit

niet meer dan 4,657 zielen in het bovendeel en 4,267 in het benedendeel bestaande, heeft steeds een groot aandeel gehad in de bewegingen, welke zich in de Lampongs hebben doen gevoelen. Door zijne ligging een onafgebroken verkeer hebbende met vreemdelingen en nimmer het onmiddelijk toezigt van eenen Europeschen ambtenaar hebbende genoten, is het Sekampongsche distrikt grootendeels aan zich zelf overgelaten gebleven, en dus welligt het minst met onze instellingen gemeenzaam. De gunstige ligging van het Sekampongsche voor den vreemden handel, daar het of door de zee of door eene bevaarbare rivier wordt besproeid, het gerief dat de nabijheid van Telok-betong aanbiedt voor de produkten, welke eene vreemde markt moeten vinden, maken den handel en den landbouw in deze afdeeling voor eene belangrijke ontwikkeling vatbaar. Behalven door de Sekampong wordt deze landstreek ook gedeeltelijk besproeid door de kali Maringai, welke aan de oostkust eene uitwatering in zee vindt. Hieraan is de plaats gelegen, welke naar de rivier Maringai wordt geheten. Ofschoon thans niet meer dan 1139 zielen bevattende, zoude dit gedeelte van het Sekampongsche welligt spoedig tot het middenpunt van inlandsch vertier en van plaatselijken handel kunnen worden gemaakt, daar de ligging nabij de zee hiertoe een schoone gelegenheid aanbiedt.

Ofschoon Telok-betong, wat de talrijkheid der bevolking betreft, niet met Toelang-bawang kan wedijveren, is het uithoofde van eenen zamenloop van verschillende omstandigheden voorzeker het gewigtigste distrikt der Lampongs.

De landstreken, welke dit distrikt uitmaken, liggen hoofdzakelijk aan de bogt, welke van de plaats Telok-betong haren naam ontleent, en bevatten eene bevolking, welke op 16.267 zielen wordt geschat. Behalve de hoofdplaats zelve zijn de voornaamste gedeelten, aan de oostelijke zijde: Loerong-tenga, Dantaran, Radja-bassa en het door de expeditiën in de Lampongs bekende Wai-oerang; terwijl aan de westzijde der bogt, alwaar dit distrikt zich uitstrekt tot Kolombajan aan den ingang der bogt van Samangka, worden gevonden: Oeron, Menanga, Laboe, Ratte, Pondok en Pedada. Hierbij kunnen ook worden gerekend de eilanden, welke zoo wel in de baai van Telok-betong als tegenover de monding liggen en waarvan Poeloe-bessi, Poeloe-siboekoe en op eenen meer verwijderden afstand ook Krakatouw kunnen worden geacht de belangrijkste te zijn.

Van deze eilanden schijnt alleen Poeloe-bessi vast te zijn bewoond. Nogtans vestigen zich op de eilanden, een gedeelte van het jaar, lieden van de vaste kust in de bogt van Telok-betong en voornamelijk van Radja-bassa. Deze zetten zich daarop neder, ten einde de pepertuinen, die aldaar zijn aangelegd, te bewaken, en het produkt in te oogsten. Vooral op Poeloe-bessi schijnt de peper-kultuur reeds vele vruchten af te werpen, zoodat jaarlijks tot 1200 pikols en soms meer worden weggevoerd.

De laatste afdeeling van deze distrikten is die van Semangka, gelegen aan de bogt van dien naam. De verwikkelingen, waartoe de wederspannigheid van den aldaar genestelden dalm MANGKA NEGARA aanleiding gaf, en

andere oorzaken hebben dit distrikt lange jaren, althans gedeeltelijk, aan den invloed van het Nederlandsche gezag onttrokken. Hierdoor is ook van zelf de kennis der bijzonderheden van dit land minder dan van de andere gedeelten der Lampongs. Even als Telok-betong strekken de voornaamste gedeelten van Semangka zich langs de bogt uit, of beslaan ten noorden die landstreken, welke tot aan het Benkoelensche gebied voortloopen, dan wel ten oosten liggen op het schiereiland, dat dan de beide bogten van Semangka en Telong-betong wordt gevormd.

Een gedeelte van het Semangkasche wordt bestuurd door vier „paksi's" die althans in naam het gezag voeren over Wai-niepa, Ngarip, Bai-belong en Bemawang. Behalve deze plaatsen vindt men aan de oostkust Persiwi, Poeti, Limouw, en voorts aan de westzijde Pidada, Tiram, Karangbrak en Bringin. Ten noorden van de bogt binnenlands ligt Soekadana, in welker nabijheid zich dalm MANGKA NEGARA heeft gevestigd en aan de zuidelijke helling der Tangamoes of Keizers-piek zich heeft versterkt, op eene door heuvelen gevormde hoogte, waaraan de naam gegeven is van Bawang-berah. Op deze, wegens hare steilten moeijelijk te genaken, hoogte werd hij verdedigd door zijnen aanhang.

Ofschoon van de bevolking van Semangka nog geene geregelde beschrijving heeft plaats gehad, kan zij toch op niet minder dan 10,000 zielen worden berekend. Van haar wordt gezegd, dat zij zich veelal met de vischvangst erneert en eenen levendigen kusthandel drijft. Aan de zijde der kali Semangka en kali Ngariep worden meer dan elders sawah's bebouwd, hetgeen voor de meerdere bedrevenheid der inwoners in den landbouw getuigt. Ook de peper wordt van daar in vrij aanzienlijke hoeveelheid uitgevoerd, ofschoon geene aanteekeningen naauwkeurig bepalen, hoeveel die uitvoer heeft bedragen. Te midden van de bogt van Semangka ligt het Keizers-eiland of Poeloe-teboean, hetwelk, ofschoon niet sterk bewoond, evenwel veel wordt bezocht door de lieden van het aan de vaste kust gelegen Poeti en door hen wordt beplant. Behalve de peper schijnt ook uit het Semangkasche eenige koffij, vogelnestjes, dammer en rottan te worden uitgevoerd.

De geschiedenis der Lampongsche gewesten verliest zich, even als die der meeste volken van Sumatra, in den nacht der vooreeuwen. Wel is waar bestaat bij den Lamponger een, ook op Java niet onbekend, verdichtsel, ten aanzien van hunne eerste wording, welke aan eene slang zoude moeten worden geweten; doch tusschen deze mythe, en de herinnering van de laatste tijden hunner overheersching door de Bantamsche vorsten, bestaat eene leemte, welke noch door schriftelijke of mondelinge overleveringen, noch door overblijfselen van oudheden wordt aangevuld. Dit moet te meer verwondering baren, omdat de beschaving der Lampongers welligt niet op eenen zeer lagen trap staat, en zij zelfs een eigendommelijk letterschrift bezitten, hetwelk ook door den gemeenen man wordt beoefend, voor het schrijven van brieven of van zoogenaamde „pantons", welke op nipa-bladen worden gegrift of geprikt. Te vergeefs zoekt men echter bij den Lamponger eenig

geschrift, hetwelk de herinnering van zijne voorouders bij hem levendig houdt, of den geschiedkundigen onderzoeker in het veld zijner gissingen zoude kunnen leiden. Terwijl op Java de zoogenaamde tjerita's of babat's den Javaan steeds gemeenzaam maken met de geschiedenis der vorsten van Padjajaran en Modjopahit, en de menigvuldige overblijfselen van tempels, graven en andere monumenten de gedachtenis van het verledene steeds bij hem onderhouden, strekken zich de overleveringen der Lampongers niet verder uit, dan tot het bewustzijn: dat de leer van MOHAMMED hem uit Bantam is medegedeeld geworden, dat hij vroeger was onderworpen aan de vorsten van dat rijk, en dat hij aan hen al zijn peper tegen eenen vastgestelden doch zeer lagen prijs moest leveren. Wanneer en uit welken zamenloop van omstandigheden deze çijnsbaarheid is ontstaan, is hem ten eenenmale onbekend. Niet onwaarschijnlijk is het echter, dat de onderwerping dezer distrikten aan het oppergezag der Bantamsche vorsten dagteekent van het tijdstip, waarop ook Palembang en Borneo zijn gedwongen dat gezag te erkennen. Welligt is de vestiging van het Bantamsche bestuur in de Lampongs de eerste stap geweest tot de overheersching van Palembang.

Dat vóór de invoering van den islam hier ook de leer van BRAMA is beleden geworden, mag niet worden betwijfeld. Het is toch niet denkbaar, dat een volk, zoo als dat der Lampongs, bij 't welk eene kinderachtige onderwerping aan vreemdelingen een voorname karaktertrek uitmaakt, zich alleen aan die leer der overheerschers zoude hebben onttrokken, terwijl te Palembang, Benkoelen en Bantam de voorschriften van de veda's werden opgevolgd.

Wat de heerschappij der Bantamsche vorsten betreft, moet worden erkend, dat hun gezag over deze gewesten zich steeds door zachtheid heeft gekenmerkt, en geenszins die blijken van dwingelandij en afpersing heeft achtergelaten, welke de regering der Oostersche vorsten gewoonlijk kenschetsen.

Onderworpen aan het gezag van vier gedelegeerden, die onder de benaming van „djindjem" in verschillende afdeelingen namens den sulthan het gezag uitoefenden, had de Lamponger geene andere verpligtingen te vervullen, dan de levering van alle peper, die voor hem werd gekultiveerd, en waarvoor hij eenen vastgestelden prijs ontving.

De aanmoediging der peper-kultuur, de betaling van het produkt, en zijne verzending naar Bantam of aflevering aan de dienaren der Kompagnie, schijnen de hoofdbezigheden dezer „djindjems" te zijn geweest; en hunne inmenging in de huishouding en het inwendig bestuur der Lampongers schijnt zich niet verder te hebben uitgestrekt, dan tot hunne onmiddelijke nabijheid.

De oorlogen, waarin de Oost-Indische Kompagnie zich zag gewikkeld tegen de sulthans van Bantam, hadden dikwerf ten gevolge, dat bij het vredesverdrag in het bijzonder het beding werd gemaakt, dat de peper, waarover die vorsten konden beschikken, uitsluitend aan de Kompagnie zoude worden afgestaan tegen eenen bepaalden prijs.

Bewust, dat op deze overeenkomst zoowel door misbruiken der plaatselijke hoofden als door kwade trouw der vorsten werd inbreuk gemaakt, zoodat een aanzienlijk gedeelte van het produkt aan de beschikking der Kompagnie werd onttrokken, om tegen hoogere prijzen aan vreemde mededingers te worden afgestaan, wist de Kompagnie vaak te gelijk te bedingen, dat zij eene rigtige opvolging der uitsluitende leverancie plaatselijk door hare dienaren kon doen gadeslaan. Dan werden te Mengala, Boemi-agong, Semangka of andere plaatsen agenten gevestigd, die aanteekening hielden van de opbrengst der kultuur, terwijl ter bescherming hunner personen en goederen, en tot vermeerdering van aanzien, kleine versterkingen werden opgerigt, waarvan nog de sporen worden gevonden. Zoo bestond te Mengala het fort „Valkenburg" en in Semangka het fort „de jonge Petrus Albertus". Het aanwezen van de hier bedoelde agenten had nogtans geen ander doel, dan de begunstiging der handelsbelangen van hunne kommittenten zonder eenige uitoefening van gezag over de bevolking.

Daar de veranderingen, welke dusdanige overeenkomsten tusschen de Oost-Indische Kompagnie en de Bantamsche vorsten ondergingen, vaak aanleiding gaven, dat de etablissementen van dat handelsligchaam in de Lampongs nu eens werden verlaten en dan wederom werden opgerigt, is hieruit bij eenige schrijvers de meening ontstaan, dat de heerschappij over die gewesten wel eens van de Bamtamsche sulthans op de Kompagnie en wederkeerig is overgegaan.

Te vergeefs echter zoekt men in de archieven van het Gouvernement eenige overeenkomst of andere authentieke oirkonde, welke deze meening staaft. Integendeel mag men veronderstellen, dat de Lampongs onafgebroken aan het gezag van Bantam onderworpen gebleven zijn en niet aan het Nederlandsch bestuur zijn çijnsbaar geworden, dan op het oogenblik toen met de vernietiging van het Bantamsche rijk ook deze gewesten in die lotverwisseling hebben moeten deelen.

Deze veronderstelling vindt te meer grond, omdat zij valt in den geest der beginselen, welke steeds de Oost-Indische Kompagnie in hare handelingen hebben geleid. Zonder te streven naar territoriale veroveringen, was meesttijds haar pogen, om, door het vestigen van agentschappen of faktorijen, hare handelsbetrekkingen uit te breiden en de produktie van het land en de nijverheid der inboorlingen, door het bedingen van bijzondere voorregten, aan hare belangen dienstbaar te maken, terwijl de versterking en beveiliging der faktorijen het uitsluitend doel was der militaire posten.

Het ligt buiten het bestek van dit opstel, te treden in eene opzettelijke ontwikkeling der vóór- of nadeelen, welke de Kompagnie uit zulk eene staatkunde heeft getrokken. In het voorbijgaan mag hier echter worden opgemerkt, dat de aanzienlijke produktie van peper, welke destijds in de Lampongs werd geoogst, en aan de Kompagnie moest worden geleverd, de Bantamsche vorsten, wegens de lage prijzen, waarvoor de planter ze moest afstaan, belangrijke winsten moet hebben doen genieten, waarin de Kompagnie zonder twijfel heeft gedeeld.

De waarde der Lampongs, in de oogen der Bantamsche vorsten, schijnt dan ook voornamelijk te hebben bestaan in de geschiktheid van den grond voor de peperkultuur. Toen althans in het laatst der vorige eeuw, ten gevolge der Europesche oorlogen, de handel in deze koloniën zoodanig was gestremd, dat de produkten en voorwerpen van nijverheid geenen uitweg naar Europa konden vinden, en dus in prijs ver beneden de waarde waren gedaald, schijnen de Lampongsche distrikten bijna geheel aan zich zelven te zijn overgelaten geworden, en aan de bevolking eene vrije beschikking over de peper te zijn verleend, waaruit toen trouwens door haar weinig voordeel kon worden getrokken.

Spoedig bleek alstoen de weinige belangstelling, welke in deze distrikten werd gesteld, daar zij terstond door allerlei vreemde gelukzoekers werden bezet, en zelfs in het begin dezer eeuw, omstreeks 1801, door eenen zwerver DATOE AGOES met zijnen aanhang werden vermeesterd, zonder dat eenige pogingen zijn aangewend, om het gezag des sulthans te herstellen. Na den val van het Bantamsche rijk werd door den Gouverneur-Generaal DAENDELS in het Toelang-bawangsche eene versterking opgerigt. Deze schijnt echter meer te zijn bestemd geweest tot bescherming tegen de invallen van de zijde van Palembang, dan wel om het Nederlandsche gezag in de Lampongs uit te breiden. Hiertoe bestond trouwens te minder noodzakelijkheid, omdat de politieke omstandigheden, waarin men destijds verkeerde, het niet raadzaam maakten, om den handel bijzonder aan te wakkeren of de peperkultuur uit te breiden.

Ook gedurende het Engelsche tusschenbestuur bleven deze gewesten buiten eenig geregeld beheer, en een prooi van gelukzoekers en zeeroovers, tot dat, nadat zij wederom aan het Nederlandsche Gouvernement waren gekomen, in 1817 daarover een ambtenaar werd gesteld, die ondergeschikt aan den resident van Bantam te Telok-betong werd geplaatst. Het volgende jaar oordeelde men het dienstig, voornamelijk uithoofde van onze toenmalige verhouding tot het Palembangsche, om ook in de binnenlanden, en wel nabij de grenzen van dat rijk, eenen ambtenaar te plaatsen met een militair etablissement. De latere gebeurtenissen, als behoorende tot de geschiedenis van het tegenwoordige tijdvak, zijn bekend.

Wanneer men nagaat, welke lotsverwisselingen de bevolking der Lampongs vaak heeft ondergaan, en hoe zij dikwijls aan zich zelve is overgelaten geworden, of zelfs aan de overheersching van allerlei slecht gespuis is prijs gegeven, kan het voorzeker niet verwonderen, dat, ofschoon alle elementen an welvaart en orde aanwezig zijn, zij toch in eenen staat van regeringloosheid heeft verkeerd, welke eenen verderfelijken invloed op haar karakter heeft uitgeoefend. Te meer is dat te bejammeren, omdat de grondtrekken van den inborst der Lampongers, wanneer zij niet door eene te naauwe aanraking met vreemde rondzwervers zijn uitgewischt, zich werkelijk in een gunstig daglicht vertoonen.

Reeds meermalen is gewag gemaakt van hunne ondergeschiktheid aan alle vreemdelingen, zoodat zelfs de geringste rondzwerver spoedig een, vaak

gevaarlijk, zedelijk overwigt over hen kan verkrijgen. Deze karaktertrek vindt zijnen oorsprong in de geschiedkundige antecedenten van het volk. Nimmer in het genot geweest zijnde van een eigen onafhankelijk of althans zelfstandig bestuur, en steeds geleerd hebbende alle bevelen van vreemde meesters te ontvangen, moet deze omstandigheid natuurlijk ten laatste eenen diepen indruk bij hen hebben nagelaten.

Dit kan voorzeker in 's Gouvernements belang, bij eene oordeelkundige leiding, niet ongunstig werken, daar de gewoonte tot gehoorzaamheid den Lamponger als het ware ingeboren schijnt; doch 't getuigt tevens voor de noodzakelijkheid van een naauw toezigt, ten einde de ligtgeloovige Lamponger niet door ondernemende gelukzoekers worde gebezigd als het werktuig van misdadige handelingen en woelingen.

Daar hij, ten tijde van zijne Bantamsche vorsten, of gedurende de Nederlandsche of Engelsche besturen, nimmer gedrukt is geweest door eenige belasting, heeft de Lamponger nimmer dien wrevel tegen zijne overheerschers kunnen koesteren, welke elders onze belangen dikwerf heeft in de waagschaal gesteld.

De moeite en kommer, welke hem zijn bestaan verschaft, heeft den Lamponger gewend aan eene soberheid, welke hem bijzonder onderscheidt.

Zelfs in die gevallen, waarin hij zich door ongeoorloofde middelen, door roof of diefstal, zoekt te verrijken, kan men zeggen, dat de zucht naar het verbodene meer haren oorsprong vindt in ijdelheid dan in hebzucht. Dit maakt dan ook, dat bij den Lamponger diefstal en moord niet dat denkbeeld van schande medebrengen, hetwelk daaraan elders is verbonden. Des te meer schaamte gevoelt hij, wanneer een eenmaal aangedane hoon of eene ondergane verongelijking ongewroken moet worden gelaten, daar hij hierdoor in het oog van zijne landgenoten wordt vernederd, en hem vaak zelfs de toegang tot de gezellige kringen, spelen of vergaderingen wordt ontzegd.

Het algemeen gebruik van een bijzonder letterschrift getuigt van eene vroegere beschaving, waarvan ook de inrigting zijner feesten en de omgang met de vrouwen de sporen dragen. Ofschoon het Mohamedaansche geloof belijdende, koestert de Lamponger daarvoor niet dezelfde gehechtheid, die bij vele andere Oostersche volkeren wordt bespeurd. Behalve aan de kustplaatsen, waar de vreemde handelaren het onderhoud van priesters noodzakelijk maken, vindt men in de binnenlanden een onbeduidend getal penghoeloe's, terwijl in de meeste plaatsen zelfs geen tempel of misigiet bekend is. In het algemeen blijkt de onverschilligheid des Lampongers voor zijne godsdienst uit de weinige plegtigheid, die door hem wordt bijgezet aan die gebeurtenissen, welke anders bij den belijder van den koran van vele statigheid vergezeld gaan.

Men heeft dikwijls als de grootste ondeugden des Lampongers opgegeven, dat hij wraakzuchtig is en zich vaak door eenen roofzieken aard doet kennen. Ofschoon de gegrondheid van dit verwijt niet geheel en al kan worden ontkend, moet hierbij niet worden vergeten, dat door de volstrekte

regeringloosheid, welke gedurende een lang tijdvak in deze distrikten heeft geheerscht, den verongelijkte vroeger alle hoop op regtdoening werd ontzegd, en hem dus geen ander regt kon wedervaren dan hetgeen hij zich zelven wist te verschaffen.

Blijkbaar zijn, sedert de jaren van onze vestiging in deze distrikten, de voorbeelden verminderd van roof, gepaard gaande met rondzwerving, daar de Lamponger allengs het bewustzijn heeft verkregen, dat hij door de tusschenkomst van het bestuur zich althans voor die grove mishandelingen kon vrijwaren, die hij zich vroeger moest laten welgevallen.

Niet te min leveren de Lampongsche zeden en gewoonten nog vele oorzaken tot twisten en gedingen, welke, ofschoon zij zelden vergezeld gaan van daden van openbaar geweld, evenwel de ijdele en hooghartige Lampongers verdeeld houden. De voornaamste bron van alle geschillen is het zoogenaamde „naik-papadon" of „naik-ratta," dat vooral in het Toelangbawangsche, Sepoetische en Sekampongsche wordt aangetroffen, en een rangsverheffing is, welke de Lamponger zich heeft aangematigd, sedert de Bantamsche vorsten hun gezag niet meer en deze distrikten deden gelden, en dus geene titels verleenden zoo als vroeger het geval was. Ten einde nu niet te min eene investituur daar te stellen, geschiedt zij gewoonlijk in eene vergadering der voornaamste personen en hoofden, die bijeen worden geroepen door hem, die naar de eer eener rangsverheffing dingt.

Daar deze vergadering gewoonlijk het voorwendsel van feesten en bijeenkomsten is, waarop de Lamponger bijzonder is gesteld, spreekt het van zelf, dat men niet moeijelijk is, om zijne stem te geven voor den kandidaat, die aldus met eenen wijdschen titel het regt erlangt, om hetzij bij feestelijke gelegenheden zich op eenen troon neder te zetten, welke in het vergaderhuis („sessat") wordt geplaatst, hetzij zich bij buitengewone gelegenheden door lieden van zijnen stam op eene wagen of draagbaar in plegtigen optogt te doen omvoeren. Daar de troon in de Lampongsche taal den naam draagt van „papadon" en de wagen dien van „ratta", zijn uit deze rangsverhoogingen de uitdrukkingen ontstaan van „naik papadon" of „naik ratta".

Ofschoon de aldus verkregene titels en voorregten geene bijzondere oefening van gezag medebrengen, noch zelfs eenige inmenging in het huishoudelijk bestuur der kampongs vergunnen, zijn zij niet te min het voorwerp van een gedurig bejag der Lampongers, en daardoor ook eene onophoudelijke oorzaak van twisten, wier beslechting te moeijelijker wordt, omdat de aanspraken, waaruit zij ontstaan, vaak van voorouderlijke regten worden ontleend, welke soms zelfs voor hem duister zijn, die ze wil doen gelden.

Niet minder talrijk zijn de oneenigheden, welke ontstaan uit de „djoedjoer", of het huwelijk met betaling van den bruidschat, en de „samalang" of verpligting des broeders, om de familie zijns overledenen broeders tot zich te nemen. Deze gewoonten zijn ook in vele andere gedeelten van Sumatra in zwang en dus bekend, zoodat het niet noodig zal zijn hier lang stil te staan bij de nadeelen die er uit voortkomen.

Ofschoon het bedrag der „djoedjoer", of van den bruidschat, gemeenlijk het vermogen van den Lamponger ver te boven gaat, daar de ijdelheid den vader der bruid meestal noopt om het zeer hoog te stellen, en ook de bruidegom gaarne wil gewag gemaakt zien van den aanzienlijken bruidschat, dien hij heeft betaald, 't welk hem een aanzien van rijkdom verschaft, bestaan toch gemeenlijk tusschen de partijen geheime overeenkomsten, waardoor het bedrag van hetgeen eigenlijk wordt betaald merkelijk wordt verminderd, hetzij door eene buitensporige en fiktieve waardering, dan wel door eene latere teruggave der goederen, welke den bruidschat uitmaken. Deze kunstgrepen verminderen althans gedeeltelijk de zwarigheden, welke de „djoedjoer" aan het huwelijk in deze gewesten in den weg legt. Veelal echter weet de vader der bruid uit de genegenheid des bruidegoms zich eene nieuwe winst te verschaffen, daar hij dezen door nieuwe eischen tot meerdere opofferingen weet te nopen, in welke listen hij maar al te dikwerf wordt geholpen door zijne dochter, die, in het bewustzijn dat het huwelijk voor haar een overgang is van de vrijheid tot eene werkelijke slavernij en opsluiting, eene echtverbintenis zoo veel mogelijk zoekt te verschuiven. Deze handel, welke door de vaders wordt gedreven, gelukt hun maar al te vaak, omdat de Lampongsche vrouwen over het algemeen zich door eene zeldzame schoonheid onderscheiden welke welligt nergens in den Oosterschen Archipel wordt geëvenaard.

Vooral in deze distrikten, waar de sporen van wanorde en regeringloosheid nog zigtbaar zijn, zoude de leiding van goede hoofden of grooten der bevolking bijzonder te stade komen, inzonderheid bijaldien zij in de billijke uitspraak van deze hoofden tot hare bescherming een toevlugt konde zoeken. Dezen steun mist de Lamponger echter geheel, daar hij noch bij het hoofd van zijn stam of wijk („kapala soekoe") noch bij het dorpshoofd („kapala-tjoe") op eene billijke regtsbedeeling kan rekenen. Meestal bestaande uit lieden, wier gezag zelden genoegzamen klem bezit om zich te doen gelden en dat in alle geval niet verder reikt dan hunne kampong, zijn deze hoofden zonder eenige bepaalde inkomsten, zoodat zij zoowel als hunne onderhoorigen verpligt zijn, zich door de rijstkultuur of anderen handenarbeid een bestaan te verschaffen. Wel verre intusschen, dat hunne uitspraak den Lamponger het middel zoude aan de hand geven, om zich regt te verwerven, strekt zij eerder om den verongelijkte nog grooter verliezen te berokkenen. Alvorens zijn hoofd, of „proatin", zich onledig houdt met het beslechten der zaak, is de klager vooraf verpligt om in goederen, karbouwen of eenig geld eene waarde te deponeren, welke dikwijls meer bedraagt dan het betwiste, en onder den naam van „laba", hetgeen veel overeenkomst heeft met het „taai amas" der Maleijers, meestal het deel blijft van den hebzuchtigen „proatin".

Daar de Lamponger geene hoogere hoofden heeft, wier bemiddeling hij kan inroepen, zijn dan ook de klagten menigvuldig, welke hij tegen de knevelarij zijner hoofden inbrengt bij het Nederlandsch bestuur, hetwelk zich daardoor de oplossing van een knellend dilemna ziet voorgelegd,

waarbij zorgvuldig moet worden gewaakt, zoowel om het reeds zoo miskend gezag der hoofden niet nog meer in minachting te brengen, als om den misleiden klager niet alle vertrouwen op onze tusschenkomst en billijkheid te ontnemen.

In dit opzigt althans mag men zich verheugen, dat het verspreid liggen der gehuchten, het geringe aantal der bevolking en het volslagen gemis van nationale zelfstandigheid de twisten en oneenigheden tusschen verschillende kampong's of gewesten zeer zeldzaam maken, en men in deze distrikten zelden behoeft op te treden als scheidsman in geschillen, welke uit gewestelijken naijver ontstaan.

Het toezigt over de bevolking, voor zoo ver het zoude kunnen worden geacht dat der voormalige Bantamsche „djindjem's" te moeten vervangen, is in deze gewesten toevertrouwd aan eenige weinige inlandsche ambtenaren, die te Mengala, Boemi-agong, Siring, Kibouw, Telok-betong en Semangka zijn gezeten. Reeds verscheidene gezaghebbers hebben echter hieromtrent het Gouvernement ingelicht en het bekend gemaakt, hoe gebrekkig dit middel van bestuur heeft gewerkt, zoodat zelfs vroeger wel eens het oogmerk heeft bestaan, om door de benoeming van eenige geschikte Javanen in dit gebrek te voorzien. Meestal bestaande uit vreemdelingen van lage afkomst, die hunne verheffing te danken hebben aan een volslagen gemis van betere personen, dan wel uit Lampongsche hoofden, wier invloed zich volgens gewoonte niet verder uitstrekt dan de plaats van hun verblijf, maken zij hunne tusschenkomst en bemiddeling dikwijls tot eene tweede instantie, wier uitspraak den Lamponger ten duurste wordt aangerekend. Wel is waar, dat gedurige bevelen deze hoofden indachtig trachten te maken, dat zij, als van Gouvernementswege bezoldigd wordende, de landshoofden niet in afpersingen en knevelarij moeten voorgaan; doch daar de waarborg voor eene rigtige opvolging, vooral bij de meer verwijderde hoofden, grootendeels ligt in de moraliteit der personen, spreekt het van zelf, dat hieromtrent steeds veel te wenschen zal overblijven, zoolang de keuze van zoodanige hoofden even beperkt blijft als zij thans is. Het naauwer toezigt van eenige plaatselijke ambtenaren zal ook hierin veel goeds kunnen verrigten, als wanneer voorzeker eene betere werking zal kunnen worden verwacht van dezen tak van bestuur, welke met een goed personeel zoo gunstig zou kunnen worden aangewend bij eene bevolking, die daaraan reeds zoo lang is gewoon geraakt.

De toestand der residentie Rembang.

Toen de Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST Nederlandsch Indië verliet en in zijne hooge betrekking door den heer PAHUD werd vervangen, was het te voorzien, dat in den gang van zaken op Java een groote verandering zou worden te weeg gebragt. De beginselloosheid van dien nieuwen Opperlandvoogd, welke zoo zeer zijn ministeriele loopbaan gekenmerkt had; maar vooral zijne houding tegenover het ministerie THORBECKE, toen het in 1853 aftrad en toen hij overliep in het ministerie VAN HALL en zich haastte om zijne hand te zetten onder het eerste staatsstuk van dat kabinet, waarin zijne ambtgenooten op verregaande wijze werden hard gevallen en verongelijkt; daarbij de totale afhankelijkheid, waarin hij zich tegenover den heer J. C. BAUD geplaatst had, zoodat hij niet veel meer was dan de uitvoerder van den wil van een ander — dat alles deed, bij zijne komst in Indië, met grond vreezen, dat bij hem niet zoo veel zelfstandigheid van karakter zou gevonden worden, als noodig is om over onze uitgestrekte Indische bezittingen, in den werkelijken zin des woords, te *regeren*, en vrij te blijven van den verderfelijken invloed van sommige hoofdambtenaren, die maar zelden het belang van den staat op het oog hebben.

Zoo ergens, is op Java het bezit van fermiteit, een vasten wil, een degelijk karakter, een zelfstandig oordeel en een helder verstand een onmisbaar vereischte voor een goed bestuur. Het is toch de Gouverneur-Generaal, die uitsluitend over alle zaken beslissen moet en die voorschrijft, in welken zin en in welke rigting de reglementen en bepalingen zullen uitgelegd en toegepast worden. In tegenstelling van onze Nederlandsche konstitutionele regering, waar volgens vaste beginselen, nedergelegd in eene Grondwet, en in overleg met de wetgevende magt, wordt bestuurd, is hier alles aan de absolute of eenhoofdige magt overgelaten. De adviezen van den raad van Indië zijn evenmin verbindend, als die van de residenten en andere hoofdambtenaren, en hoe vatbaar onze Indische voorschriften en bepalingen voor verschillende uitleggingen zijn, blijkt, onder meer, uit de lijnregt tegen over elkander staande beschouwingen en opvattingen, waartoe het artikel 56 van het Indische regerings-reglement aanleiding heeft gegeven, zoodat het maar van de individuële meening van den Opperlandvoogd afhangt, of in deze, of in eene geheel tegenovergestelde rigting, met het kultuurstelsel zal worden gehandeld. Verwacht niet van mij, dat ook ik eene uitlegging van dat reeds te veel besproken wets-artikel zal komen geven; mij dunkt daarover is nu eenmaal genoeg gehaspeld; 't is, wanneer ik dat artikel in 't voorbijgaan even noem, alleen mijne bedoeling, nog eens te herinneren, dat hier alle maatschappelijke en individuële belangen van slechts één man

afhangen; en hoe gevaaarlijk het is, zoo veel magt aan iemand als den heer PAHUD te verleenen, wordt door de uitkomsten van zijn bestuur boven allen twijfel gesteld.

Vooral in de residentie Rembang, waar ik al dien tijd gevestigd ben geweest, werden daarvan de treurigste gevolgen ondervonden. Ofschoon die algemeen bekend zijn geworden en de publieke opinie daarover, zoo wel in Nederland als hier, reeds een afkeurend oordeel heeft uitgesproken, wil ik daarom toch ook mijn gevoelen mededeelen. Waarschijnlijk zal er onder de feiten, welke ik zelf waarnam, nog wel iets nieuws voorkomen.

Vooraf echter moet ik verhalen, dat ik een *„inlandsch-kind"* ben, — zoo als de Nederlanders ons smalend gelieven te noemen, — en dat ik nog nooit voor het publiek schreef. Wanneer ik nu zondigen mogt tegen de regels van taal en stijl, dan zal men wel verpligt zijn mij zulks te vergeven, om de eenvoudige maar afdoende reden, dat ons Gouvernement het niet noodig achtte — ongerekend het pas verschenen gymnasium „Willem III" — om op Java eene andere gelegenheid, dan voor het lager onderwijs, te openen. Verre weg het meerendeel der hier geboren kinderen, wier ouders de middelen missen om hen ter opvoeding naar Europa te zenden — en daaronder hebben ook de mijne behoord —, blijven dus verstoken van elke gelegenheid, om eene opvoeding te erlangen, welke hoe langer zoo meer onmisbaar wordt ten einde in de maatschappij, op welk terrein ook, de konkurrentie te kunnen volhouden. Maar dit moge zoo zijn, die omstandigheid brengt daarom nog niet te weeg, dat ik niet met liefde aan mijn geboortegrond, aan het heerlijke Java en de daarop gevestigde zachtaardige bevolking, gehecht ben, en niet met evenveel belangstelling als een ander zou kunnen oordeelen over hetgeen ik hier, onder opvolgende plaatselijke bestuurders, heb zien gebeuren. Zelfs zou ik mogen beweren, dat mijne kennis van de Indische taal en der Indische maatschappij, in welke ik ben geboren en groot geworden, mij welligt beter dan menig leerling van de Mohammedaansche professoren te Delft in staat heeft gesteld, om met juistheid en naauwkeurigheid te vernemen, wat er al zoo onder de Javasche bevolking heeft plaats gegrepen. Mijne opmerkingen daaromtrent wil ik u kortelijk mededeelen.

De bevolking dezer residentie heeft steeds uitgemunt in lijdzaamheid, in zachtaardigheid en onderwerping. Volgens de overleveringen werd hier niet tegen de invoering van den Islam gestreden en werd deze leer, zonder slag of stoot, alleen uit vrees voor het bedreigde geweld, geduld en aangenomen. Maar die aanname van het nieuwe geloof was dus natuurlijk ook geheel in schijn, zoo als in werkelijkheid de bevolking zelfs op dit oogenblik nog slechts in naam uit Mahomedanen bestaat. De schraalheid van den bodem, toen nog geheel met bosschen bedekt, was steeds een behoedmiddel tegen de gevaren van den strijd, welke sedert het bestuur der Javasche vorsten dikwerf het middel was, om den grond van een ander te overweldigen. Aan deze bevolking was dus, meer dan elders, een vreedzaam leven gewaarborgd. De jagt en vischvangst, zoomede ook de land-

bouw, waren de middelen van haar bestaan, en naar mate de bevolking zich uitbreidde, werd ook aan deze takken van nijverheid meer leven gegeven.

In het laatst der 16e eeuw bragten de Portugezen de tabaksplant naar Java over, en reeds in den aanvang der volgende werd ook in deze residentie de landbouw met die plant vermeerderd. Gedurende den tijd van het bestuur der Oost-Indische kompagnie werd in dien toestand geene noemenswaardige verandering gebragt. Het stelsel van kontingenten en gedwongen levering werd hier zonder belemmering ingevoerd en toegepast, gelijk mede later het belasting-stelsel van het Engelsche tusschenbestuur of de zoogenaamde „landrente". De bevolking van Rembang genoot steeds zoo zeer het vertrouwen op hare lijdzaamheid, dat de Oost-Indische kompagnie deze plaats wel eens uitkoos voor depôt van hare kostbare Moluksche specerijen, indien het vervoer daarvan naar Europa, uithoofde van gebrek aan schepen, of om andere redenen, nog dadelijk geen plaats kon vinden.

Ook in 1825, toen DIPO NEGORO, in een groot deel van midden-Java, den oorlog deed ontbranden en overal aanhang zocht te verwerven, bleef de Rembangsche bevolking zich buiten die beweging houden. Wel verzette zij zich niet, toen eene bende van dien opstandeling in het Zuiden dezer residentie een inval kwam doen en naar het Noorderstrand doortrok, om ons van daar te verdrijven, maar die poging vond bij de bevolking geen steun, zoodat de muitelingen het terrein weder moesten ontruimen, waar zoo weinig voor hen te verdienen viel. Spoedig daarna was de bevolking weder tot haar gewone leven teruggekeerd.

Gedurende het bestuur eener reeks van opvolgende residenten, welke ik hier gekend heb, werd in den algemeenen toestand dezer bevolking geene noemenswaardige verandering, althans geene verbetering, gebragt.

De een verhoogde de belasting op de ongebouwde eigendommen — „landrente" — boven mate, en zocht daardoor de opmerkzaamheid van den opperlandvoogd tot zich te trekken, ten einde de tevredenheid te verwerven, in de hoop om, langs dien weg, aan het hoofd eener residentie met kultuur-proçenten te worden geplaatst. Een ander nam daartoe het middel te baat, om bijna alle onbesproeibare tegal-velden op zijne registers tot sawah-velden te verheffen, welke daarin nu als „nieuw ontgonnen sawahvelden" voorkwamen, zoo dat er te Batavia een roep van verbazing opging over de aktiviteit van dien resident en over de ontzettend groote ontginningen, welke hij ten behoeve van den rijstbouw had tot stand weten te brengen. Na verloop van drie jaren, gedurende welken tijd elke nieuw ontgonnen sawah vrij blijft van belasting aan den staat (ofschoon niet van de belasting welke de hoofden daarvan voor zich vorderen), berekende men, zou hieruit voor 's lands kas eene meerdere bate van ettelijke tienduizende guldens 's jaars voortvloeijen. Werkelijk gelastte de resident ook de bevolking, om al die, in zijne registers tot sawah's verhevene, tegal-gronden met padi te beplanten, maar helaas! met dit ongelukkig maar vrij natuurlijk gevolg, dat de bevolking in geen drie oogsten de hoeveelheid padi

terug erlangde, welke zij voor „bibit" (zaad) had uitgeworpen; maar zij bleef bovendien nog belast met de belasting waarvoor die velden waren aangeslagen. Ziedaar een staaltje van de uitersten waartoe het dwangstelsel kan leiden. Een resident verheft, ten einde zich zelven bij 't Gouvernement aangenaam te maken, tegal-velden tot sawah-velden. De arme bevolking wordt gedwongen die velden nu ook naar die wijze te bebouwen en daarvan die belasting te betalen, alsof ze werkelijk sawah's waren; maar de natuur laat zich niet dwingen — de tegal's blijven tegal's — alleen de goede bevolking is het slagtoffer.

Weder een ander resident had het meer op de verbetering en verfraaijing der wegen gemunt, en liet deze voorzien van net bewerkte houten palisaden, welke gedurig met kalk zuiver wit gehouden moesten worden en bovendien aanhoudend herstellingen vereischten. Een zijner opvolgers begrootte de lengte, waarop die houten leuningen geplaatst waren, op niet minder dan 700 palen of 230 uren gaans, en berekende de waarde, welke *jaarlijks* tot herstel en onderhoud daarvan aangewend moest worden, op minstens *f* 30,000. De bevolking moest den arbeid en de materialen leveren, en ontving daarvoor niets terug, omdat zulks onder heerendienstpligtigheid werd gerangschikt.

In dezen goeden tijd van bon plaisir kwam er ook wel eens een resident, die letterlijk niets deed, noch iets goeds noch iets slechts. Zoo heb ik er één gekend, die een hartstogtelijk liefhebber van de jagt was, zoodat al het overige daarvoor moest blijven liggen. Eens, op het zelfde oogenblk dat de post van Batavia aankwam, werd hem berigt, dat er in zeker distrikt van Bodjonegoro een tijger was gezien. Hij liet de post de post, zag zijne brieven niet in, maar spoedde zich onmiddelijk met zijne buks op reis, bleef 14 dagen jagende, en „liet violen zorgen". Ondertusschen gebeurde het wel eens dat, tusschen al die bedrijven door, de Gouverneur-Generaal eene inspektie kwam houden. Voor zulk eene gelegenheid werd alles opgeschilderd en opgeluisterd, om te zorgen, dat er bij den „grooten heer" een gunstige indruk van den voortreffelijken toestand van de residentie Rembang ontstond. Zeker ambtenaar kwam bij eene dergelijke tooneelvertooning op den inval, om de geheele bevolking, voor zoo ver zij zich vertoonbaar kon uitdosschen, op de velden, langs den weg, waarover de „toean besar" rijden moest, bij een te brengen, en daar tevens zooveel mogelijk al het vee uit de geheele afdeeling te verzamelen, ten einde op die manier een juist denkbeeld te geven van de groote welvaart, die de bevolking onder het bestuur van zulk een voortreffelijk resident genoot.

Doch ik zal deze kuriositeiten, welke ik tot in het oneindige zou kunnen vermeerderen, niet verder voortzetten. Ieder die op Java bekend is weet, even goed als ik, welke zonderlinge en in 't oog loopende vertooningen men, onder ons stelselloos bestuur, kan waarnemen; hoe hier gedurig door den een wordt afgebroken, wat door een ander werd opgebouwd, en hoe zoo doende eene verbazende waarde aan werk kracht wordt verspild,

welke doeltreffend aangewend, of liever aan hare eigen vrije beweging overgelaten, niet weinig zou kunnen bijdragen, om het maatschappelijk kapitaal te vermeerderen en op die wijze 's lands kas te verrijken.

Zoo sukkelde men in deze residentie voort tot het jaar 1840; toen kwam er verandering, maar helaas! eene verandering, die grooter ellende voor de geduldige goede bevolking bereidde, dan haar tot dus verre had getroffen. Op dat tijdstip kwamen de tabaks-kontrakten in de mode, en daarmede zouden op de Rembangsche landbouwers eenige proeven worden genomen. In dat jaar, bijna derde-halve eeuw nadat de eerste tabaksplant op Rembangschen bodem was geteeld, werden er al dadelijk acht kontrakten uitgegeven. Tot hiertoe had de bevolking het verbouwen van deze plant als eene weldaad beschouwd, als eene bedrijvigheid waaraan zij zich met ijver toewijdde, omdat de kultuur daarvan haar voordeelig was; doch nu werd zij door gestrenge en gevoelige bestraffing, waar 't noodig mogt zijn, gedwongen, om niet voor zich zelf maar voor de kontraktanten zoodanig te planten als de overheid goedvond, met het vooruitzigt dat zij, na verloop van een geheel jaar, daarvoor eenige weinige guldens zoude ontvangen, die in geene evenredigheid hoegenaamd stonden met de waarde van het produkt, dat zij gedwongen was aan den kontraktant af te staan, en met den arbeid dien zij er aan wijdde.

Vooral onder het bestuur van den heer ROCHUSSEN, werd aan dit stelsel eene buitensporige uitbreiding gegeven. In het regerings-verslag over 1845 vind ik opgeteekend, dat alleen in dat jaar, in Rembang en elders op Java, niet minder dan 37 zulke kontrakten werden uitgegeven.

De uitkomst van die onberaden handelingen kon niet twijfelachtig zijn. Bij die kontrakten toch had men verzuimd, in eenig opzigt op het belang der bevolking te letten. Slechts de belangen van twee partijen, die van den met het kontrakt begunstigde en van 't Gouvernement, waren bij het opmaken van 't kontrakt vertegenwoordigd. Het gevolg van dit onnatuurlijke stelsel was de geheele vernietiging in Rembang van den tabakshandel voor de binnenlandsche konsumtie op Java. Over al den beschikbaren tijd der bevolking werd voor de gedwongen kultuur, op zeer onoordeelkundige wijze, beschikt, zoodat zij niet kon arbeiden, om toereikende middelen voor haar eigen bestaan te verzamelen. Haar eigen landbouw werd dus verwaarloosd. Van jaar tot jaar raakte zij door dit ongelukkige dwang-stelsel meer uitgeput. Maar nog begreep men niet, dat het zoo niet kon blijven, dat daardoor de grootste rampen werden voorbereid. Men ging voort, tot dat armoede en hongersnood, met al hare verschrikkelijke gevolgen, onder deze goede bevolking eene groote slagting kwamen aanrigten.

Daarbij kwam nog eene kalamiteit, die echter niets onvoorziens of onverwachts had. De kontraktanten hadden geen kennis van de zaak, die zij begonnen, en zoo bleek hun produkt, door dit stelsel verkregen, onverkoopbaar te zijn. Zoodat ook de begunstigde kontraktanten buiten de mogelijkheid geraakten, om aan hunne geldelijke verpligtingen jegens het Gouvernement te voldoen.

Daardoor werd nu de toestand geheel onhoudbaar. Dezelfde Gouverneur-Generaal, die zoo veel tabakskontrakten had uitgegeven, werd gedwongen, om ze weder in te trekken, maar met algeheele opoffering van de millioenen schats, welke als voorschotten aan de kontraktanten waren uitbetaald. De heer ROCHUSSEN beroemt er zich op, in zijne bekende: „*Toelichting en verdediging*", dat hij zoo krachtig aan het afbreken en sloopen van zijn eigen stelsel heeft gewerkt, dat van de 4880 bouws, welke nog in 1846 met tabak werden beplant, in 1849 slechts 1342 bouws waren overgebleven. Ik heb het altijd zeer betreurd, dat die gewezen landvoogd het niet nuttig en noodig heeft gevonden, ons ook mede te deelen, hoeveel millioenen door zijne proefnemingen voor den staat verloren gingen. Mij althans is het niet regt duidelijk, waarom hij zich niet evenzeer had kunnen beroemen op de afschrijving van eenige millioenen, door hem uit 's lands kas betaalde, voorschotten, als op de vermindering met 75 pCt. van den vroeger door hem zelf bevolen aanplant.

Van de negen kontrakten, welke hij in Samarang had uitgegeven, bleef er in 1849 nog slechts één bestaan; maar onze lijdzame Rembangsche bevolking moest er toch nog negen blijven behouden. Op den dag, dat de andere kontrakten werden ingetrokken, weergalmde in deze residentie de lucht van de vreugdekreten der Javanen. Gedurende zes dagen vierden zij feest over de verlossing van dien hatelijken druk. Maar voor de bevolking, welke bij deze nog behouden negen kontrakten was ingedeeld, bleef de druk dezelfde; want in die kontrakten zelf was niets veranderd. Eindelijk scheen dan toch ook aan haar geduld een einde te zullen komen. Zelfs de ingezetenen en de deftige, alles natuurlijk verzachtende en vergoêlijkende, regerings-verslagen gewaagden nu (men leze bij voorbeeld maar het Verslag van 1854) van „het drukkende dier kultuur voor de bevolking" en van „de duidelijke teekenen van tegen-ingenomenheid", welke zij aan den dag legde.

De kontraktanten zelve begrepen, dat het tijd werd, om zoo veel mogelijk op andere wijze dan door dwang in den aanplant te voorzien. Reeds waren achtereenvolgend eenige ondernemers in de binnenlanden toegelaten, voor welke de bevolking gaarne vrijwillig tabak plantte, omdat zij daarvoor ruim werd beloond, en die belooning spoedig ontving, zonder daarop, zoo als bij de gedwongen kultuur, een jaar te moeten wachten. Ook de kontraktanten begrepen dezen weg, dien vrije ondernemers hun door hun voorbeeld aanwezen, te moeten inslaan, zoodat binnen weinige jaren, door vrijwilligen arbeid een uitgestrekter aanplant van tabak tot stand kwam, dan het Gouvernement immer door dwang en bestraffing had kunnen verkrijgen.

De ambtenaren, zoo wel als het Gouvernement, zagen die nieuwe rigting met genoegen, en de regerings-verslagen lieten nu luide juichtoonen hooren over de oplossing, waartoe eene moeijelijke kwestie, tot welzijn der bevolking en tot voordeel van alle partijen, was gebragt. Allen waren tevreden, de Javaan zoowel als de ondernemer. De tabaksbouw nam

een groote vlugt. De regering bepaalde dan ook, dat geen enkel tabakskontrakt voortaan meer verlengd zou worden, en bevestigde daardoor de nieuwe regeling en de wijze van arbeiden, welke onze goede bevolking, tot haar voordeel en tevredenheid, nu was te beurt gevallen.

Het eerste gevolg, dat deze veranderde toestand had te weeg gebragt, was de gelegenheid, waarin die bevolking zich nu zag geplaatst, om tegen een zeer ruim loon hare velden en haren arbeid aan de ondernemers te leveren; niemand dwong haar, en zoo kon zij weigeren indien 't geen men haar bood haar niet voldoende voorkwam. Dat loon werd haar onmiddellijk en regtstreeks, aan elk individu afzonderlijk, uitbetaald; zoodat de hoofden, welke daarbij niet tegenwoordig waren, geen gelegenheid hadden haar een gedeelte van dat geld af te nemen. Dit lokte ook de vrouwen en kinderen tot arbeiden uit.

De rijst behoefde nu niet meer tegen verminderde prijzen aan de Chinezen te worden verkocht om de landrente te kunnen betalen, en bij mislukking van den rijstoogst, die men in Rembang zoo dikwerf te betreuren heeft uit gemis aan irrigatie, behoefde geen vrees voor hongersnood meer te bestaan, daar de bevolking nu door arbeid zoo veel geld kon verdienen, als zij verlangde en noodig had om voedingsmiddelen te koopen.

Hoe gunstig echter die toestand, in vergelijking van vroeger, ook mogt wezen, toch verzoek ik den lezer, niet te gelooven, dat ik dien als volmaakt, als een voor geen verbetering vatbaar eldorado, wil aangeprezen hebben. Hoe zou dat ook mogelijk wezen? Uit een drukkend stelsel van dwang, gedurende een reeks van jaren, door allerlei middelen ook die van bestraffing op de been gehouden, kan zoo plotseling geen volmaakte toestand van geheel vrije ontwikkeling geboren worden. 't Kon wel niet anders, of vele misbruiken en belemmeringen moesten aanvankelijk blijven bestaan, en door bekrompen belangzucht van sommige ondernemers werden zelfs wel eens nieuwe verkeerdheden in het leven geroepen. De residenten, gedurende wier bestuur de eerste ontwikkeling plaats greep, meenden zich daarmede niet te moeten bemoeijen en van alle inmenging in 't geen de ondernemers en de arbeiders aanging te moeten onthouden; in die algeheele onzijdigheid dachten zij een waarborg voor de wezenlijk vrije aktie der bevolking te vinden.

In dien toestand is Rembang echter niet stationair gebleven. Er traden achtervolgend een paar residenten op, die meer waarde hechtten aan het wettelijk voorschrift, dat hun ten pligt stelde, om den landbouw aan te moedigen en te beschermen, dan dat zij door lijdelijk toezien aan dat voorschrift konden voldoen; met deze duidelijke uitspraak der wet geloofden zij de ingeslopen onverschilligheid niet te kunnen vereenigen. Tegen de misbruiken, die altijd nog met de belemmeringen waren blijven bestaan, werd nu krachtig te velde getrokken. Daarbij werd de belooning, aan de bevolking verzekerd, door de konkurrentie opgevoerd, en geen hoofd durfde een begerige hand meer uitstrekken naar iets dat het eigendom der bevolking was.

Ziedaar alles wat deze maatschappij behoefde, om tot meer ontwikkeling en grootere welvaart te geraken; zorg voor veiligheid van personen en goederen van de zijde der regering, het kapitaal en de industrie der Nederlandsche ondernemers, en de door goede belooning uitgelokte arbeid der Javanen deden eene vermeerdering van produktie ontstaan, waardoor de staatskas zoo wel als onze nationale handel en scheepvaart grootelijks werden gebaat. Daarbij ging het de industriëlen in hunne zaken uitstekend goed, zoodat zich gedurig meer ondernemers aanmeldden, die tot de mededinging werden toegelaten. De regering, in hare verslagen, en alle ambtenaren die met de zaak bekend werden juichten deze uitkomsten toe. In het oog vallend waren de verbeteringen, welke de Javasche maatschappij in Rembang nu trapsgewijze erlangde. Overal heerschte tevredenheid en welvaart.

Maar helaas! de onbestendigheid van onze Indische toestanden en de stelselloosheid der regering waren, door deze schoone uitkomst, nog niet tot bestendigheid en stelselmatigheid gebragt. De suikerkontrakten stonden op het punt van achtervolgend af te loopen. De beslissing, in het Rembangsche kontraktenstelsel gevallen, scheen ook de suikerfabriekanten te bedreigen; althans zij hielden het er voor. De vrees, dat men de vrije ontwikkeling ook op de suikerkultuur zou toepassen en ook die, voor de kontraktanten zoo winstgevende, kontrakten niet meer verlengen zou, werd onder de belanghebbenden algemeen. En wij moeten erkennen, er was wel eenige reden voor; want ofschoon de toestanden niet geheel gelijk waren, kon toch het stelsel van vrije ontwikkeling en vrije mededinging even goed op de suikerondernemingen als op de tabakskultuur worden toegepast. De vrees nam gedurig toe, vergroot door dreigende stemmen, die zich in Nederland in het parlement en in de pers verhieven. In Indië werd te Samarang een suiker-kongres gehouden; in 't moederland met suiker-geld gestreden, om te bewijzen dat de vrije arbeid in Rembang slechts eene mystificatie was. Dat denkbeeld, alsof in Rembang werkelijk vrijheid heerschte, moest er volstrekt uit; want men zag het gevaarlijke van dien toestand maar al te zeer in. Immers wat in die residentie waar was moest ook elders op Java waar zijn. Men begreep zeer goed, dat het publiek door zulke logische redeneringen al zeer spoedig zou komen tot de konklusie, dat ook de suikerkontrakten, evenmin als de tabakskontrakten, behoorden verlengd te worden. Daarom bragt het suiker-belang mede, dat de tabaks-vrijheid slechts bedrog en alleen bedrog zoude zijn. Een suiker-blad werd opgerigt, om die waarheid den volke te verkondigen. Een suiker-minnend Minister werd op sleeptouw genomen. Suiker-paleizen verrezen als door een tooverslag in den Haag. De handel in suikerkontrakten ging zijn gang; de spekulatie-geest in kontrakten nam hand over hand toe. Een suiker-paleis-bewoner vertrok naar Java om zijn geëxpireerd suiker-kontrakt voor slechts zes en een halve ton te verkoopen, vóór de onwettige suikerregeling althans aan het publiek bekend was geworden. Een ander verkocht zijn kontrakt voor een half millioen, nadat hij de bezwarende voorwaarden van

de nieuwe regeling, waarover zoo veel jamerkreten waren aangeheven, had aangenomen. Een derde verhuurde zijn, onder diezelfde voorwaarden verlengd, kontrakt voor bijna een halve ton 's jaars.

Het suiker-belang domineerde weder, en bijgevolg was het duidelijk, dat in Rembang geen vrije arbeid mogt bestaan. Die waarheid, eerst erkend, werd nu op drieste wijze verloochend; die gruwelijke waarheid moest door alle middelen verstikt worden. De regering, de slappe karakterlooze regering van den heer PAHUD, was een speelbal der suiker-spekulanten geworden. In Rembang werd het eene onderzoek door het andere opgevolgd. Het eene ging nog partijdiger toe dan het andere; men trachtte de bevolking af te matten en te intimideren — en toch kon die hatelijke waarheid, dat er welvaart door vrijen arbeid in Rembang heerschte, maar niet vernietigd worden. Steeds bleven de Javanen er voortgaan met vrijwillig te planten. Er moesten dus krachtiger maatregelen worden genomen. Daarom werd een nieuwe resident naar die nu zoo gehate residentie gezonden, die, in zijn gouden rok gekleed, de geheele provincie doortrok, overal verkondigende den wil van den magtigen „grooten heer", dat al wie vrijwillig tabak zou durven planten, aan den lijve gestraft zou worden; zoomede dat de Javanen voortaan niet meer zoo eerlijk behoefden te zijn, om de van de ondernemers genotene voorschotten terug te geven! Deze middelen, en de daaraan gegeven toepassing, hielpen beter, — maar toch nog niet geheel.

Van het belang en het welzijn onzer lijdzame, gedweeë, goedhartige Javaansche bevolking was nu in de verste verte geen sprake meer. Het Gouvernement had alle belangstelling daarin weggenomen door een bevel, dat geen ambtenaar zich eenige bemoeijenis met de tabaks-kultuur en met hetgeen daarin plaats grijpt zou mogen veroorloven. De verantwoordelijkheid der ambtenaren is nu geheel gedekt; immers niemand kan verantwoordelijk worden gehouden voor zaken, waarmede hij zich niet mag bemoeijen?

Onder de leiding van den laatst benoemden resident — want het schijnt langzamerhand regel te worden, dat hier jaarlijks een nieuwe resident optreedt — is de toestand der bevolking nog vrij wat ongunstiger geworden, door de onbelemmerde toelating van de Chinezen in de binnenlanden.

Onder het bestuur der vorige Gouverneurs-Generaal werd aan de Chinezen het verblijf in de binnenlanden verboden en hun zelfs geene tijdelijke toelating verleend, anders dan voor een bepaald aangegeven doel. Deze belemmering geschiedde ten einde hunne handelingen te kunnen kontroleren. De Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST beperkte de tallooze Chinesche vestigingen of vereenigingspunten, welke hier bestonden, tot niet meer dan drie, gelegen aan het noorder strand, in de nabijheid der Europesche autoriteit.

Thans schijnt men over die natie tot geheel andere denkbeelden te zijn gekomen. Althans zijn de binnenlanden tegenwoordig voor hen volkomen opengesteld. En wat is daarvan het gevolg? De Chinezen zijn nu aan-

nemers geworden, tot levering van belangrijke hoeveelheden tabak, aan te Samarang en Soerabaja gevestigde handelshuizen of bijzondere personen. Tot dat einde sluiten zij met die huizen of partikulieren notariele kontrakten, — liefst bij de adsistent-residenten der afdeeling, ten einde hen, door de zeer ruime leges-gelden, in hun handel te interesseren, — en beloven daarbij, binnen zekeren tijd 3, 4 of 500,000 pond, voor de Europesche markt bereide, tabak te zullen leveren, tegen ontvangst van een voorschot van ƒ 15 of ƒ 20,000. Ondertusschen bezitten deze Chinezen evenmin als de bevolking één enkele schuur, waarin zij de tabak zouden kunnen drogen. Ook staan zij niet in aanraking met de Javanen, die volgens overeenkomsten voor hen planten. Evenwel weten zij het middel te vinden, om de aangenomen hoeveelheid tabak bij een te brengen. Daartoe begeven zij zich naar de dessa's met geld en amfioen. Door een handig gebruik van deze middelen, vooral van de amfioen, weten zij zich van de te veld staande tabak meester te maken. Voor de 1000 planten, waarvoor een ondernemer ƒ 25 à ƒ 30 betaalt, besteden de Chinezen slechts ƒ 10, maar zij geven daarop zekere hoeveelheid amfioen toe. En zulk een krachtig middel is dit vervloekte heulsap in hunne hand, dat zij menig landbouwer of werkman weten te verleiden, om de reeds door de Europesche ondernemers gekochte en in hunne droogschuren opgeborgen tabak eenvoudig te stelen. Dat stelen is natuurlijk aan den eenen kant veel voordeeliger voor de bevolking, en aan den anderen kant verkrijgt de Chinees daardoor eene betere kwaliteit dan de tabak, die de Javanen anders in hunne eigene woningen, want drooglootsen hebben de Chinezen niet, voor dezen zouden moeten droogen.

Deze nieuwe, zeker van groote moraliteit getuigende, industrie, welke naar het schijnt, volgens het oordeel van het tegenwoordige gewestelijk bestuur, voor vrije konkurrentie moet gelden, kan met volkomene veiligheid worden uitgeoefend. Uit den aard der zaak kunnen de Europesche ondernemers zich daartegen niet beveiligen, omdat hunne schuren heinde en ver bij de dessa's verspreid liggen, slechts door bamboe-omheiningen of pagers gesloten en dus eigenlijk aan de goede zorg der bevolking overgelaten zijn. Tallooze malen is het gebeurd, dat een ondernemer eene groote hoeveelheid tabak uit zijne schuur miste, en deze ook werkelijk achterhaalde bij Javanen, die met een Chineschen aannemer in verbinding stonden, of ook wel in de woningen van zoodanige Chinezen zelven. Maar nog nooit is het gebeurd, dat de politie eenig gevolg gaf aan de aangift van dergelijke misdaad, „want", zeggen de hoofden, „niemand mag zich met de vrijwillige tabaks-kultuur bemoeijen." Knevelarij, bedrog en diefstal zijn, in deze vroeger zoo stille en gelukkige residentie, thans aan de orde van den dag.

Ziedaar een zoo naauwkeurig mogelijk verhaal van hetgeen ik zoo al in deze residentie zag gebeuren. Het oordeel over de onvermijdelijke gevolgen van den tegenwoordigen toestand wil ik liefst aan anderen overlaten. Maar nu valle men de Javanen, die zich thans aan bedrog en diefstal schuldig

maken, niet te hard. Men denke aan de kracht der verleidende middelen in de hand der Chinezen, geld en amfioen; men denke vooral ook aan de les, hun van wege de overheid gegeven, dat zij, voorschotten genoten hebbende van Europesche ondernemers, aan de verpligtingen, die zij op zich hadden genomen, niet gebonden waren.

Weldra zullen wij een nieuwen jaarkring intreden, en dan nadert weer het tijdstip, dat de tegenwoordige resident moet worden vervangen, wil men althans aan de oude gewoonte van den laatsten tijd getrouw blijven. Als ik dan weder wat nieuws zie gebeuren, hoop ik op deze mededeelingen terug te komen.

REMBANG,
20 December 1861.

M.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Nederlandsch Indië in de Staten-Generaal sedert de Grondwet van 1814. Eene bijdrage tot de geschiedenis der koloniale politiek in Nederland, door E. DE WAAL, vroeger fungerend algemeen sekretaris, laatst direkteur der middelen en domeinen in Nederlandsch Indië. Tweede en derde deel. 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF, 1861.

In het Junij-nummer van den 22sten jaargang 1861, van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* zijn eenige bladzijden gewijd aan het 1e deel van dit werk. Thans gevoelen wij ons genoopt een woord te zeggen over het vervolg van deze uitgaaf, zoo als de schrijver het noemt, van dezen „katakomben-togt", waarin de vroegere verhouding van onze koloniën tot de Staten-Generaal wordt uiteengezet. De schrijver verhaalt ons in zijne inleiding, dat zijn arbeid zich eigenlijk bepaalt tot de handelingen van de Tweede Kamer, en dat de titel dus, in zekeren zin, oneigelijk gekozen mag worden genoemd. Behalve de adressen van antwoord, door de vereenigde kamers opgesteld, zien wij de Eerste Kamer, om zoo te zeggen, buiten rekening gelaten. De heer DE WAAL vraagt zich af, of het de moeite van opsporing zou vergoed hebben, zoo hij uit andere bronnen iets meer omtrent de Eerste Kamer had geleverd; hij zegt: „Wat hadde het „voor de waarde onzer verzameling beteekend, de ledige ruimte, die nu „de Eerste Kamer aanduidt, te vervangen door een paar hier en daar „opgedane redevoeringen? Zouden zulke *rari nantes* eenig nuttig begrip „geven van hetgeen bij die Kamer omging?"

Wij zouden de juistheid van deze opmerking, of liever van deze verontschuldiging, beamen, indien niet ook van andere zijden in den laatsten tijd togten in de katakomben van het vroegere parlementaire leven ten onzent waren gedaan. De uitgave van de handelingen van de Staten-Generaal vóór 1848, door den heer NOORDZIEK, bibliothekaris van de Tweede Kamer, bewerkt, die gestadig wordt voortgezet, heeft de aandacht algemeen op die vroegere dagen gevestigd, en zoo wel in Nederland als in België zijn bijdragen aan het licht gekomen, die men eerst vruchteloos hoopte, uit het stof der vergetelheid, te kunnen opdelven. Neemt men dus het groote belang en den omvang van den arbeid in aanmerking, dien de heer DE WAAL zich heeft getroost, dan doet het ons leed, dat hij niet nog een stap verder is gegaan. Het spreekt van zelf, dat het gemakkelijker is, een' eisch van dien aard te stellen, dan daaraan te voldoen. De waardij van hetgeen thans voor ons ligt, wordt op zich zelf niet minder door het

geen nog daarbij te voegen is. Maar wanneer wij nagaan, welk nut deze uitgave heeft; wanneer wij zien, welke schatten opgedolven zijn, en hoe bereidwillig bronnen aan den schrijver blijkbaar zijn verstrekt, dan lokt het ons uit, te willen onderzoeken, in welke betrekking de voormalige Eerste Kamer tot de geschiedenis der koloniale politiek stond.

Het eerste deel van dit werk was gewijd aan tijden, toen de koloniale aangelegenheden slechts ter loops voor een oogenblik de aandacht trokken; uitzonderingen zijn de mannen, die op koloniaal gebied in 't parlement een woord doen hooren, en de bijdragen van VAN HOGENDORP moesten worden geplunderd, om toch nog iets te kunnen leveren. Maar vooral sedert de afscheiding van België neemt de belangstelling langzamerhand toe. De verhouding verandert weldra geheel; want eerst werden de Staten-Generaal geroepen, om voor die onbekende verre gewesten subsidiën te verleenen en leeningen toe te staan; maar daarna werd Nederlandsch Indië door de millioenen, die er uit gehaald werden, de voedster van het moederland. De regering bedekte intusschen het bestuur van de koloniën met een geheimzinnigen sluijer, die al digter en ondoordringbaarder werd toen de inkomsten van daar de gelegenheid gaven, om het rampzalig stelsel van volharding in toepassing te brengen; van daar een worsteling, die met den dag levendiger werd, om openbaarheid te verkrijgen. Dat nu die strijd voornamelijk gevoerd werd in de Tweede Kamer, waar het populair element, ondanks het zeer gebrekkige stelsel van verkiezingen, toch nog toegang wist te verkrijgen, volgt uit den aard der zaak. Maar juist daarom zou het belangrijk zijn, de handelingen van de aristokratische, veelal zoo gedwee meegaande, Eerste Kamer van dien tijd te kunnen volgen. Hebben zich ook daar dergelijke verschijnselen voorgedaan als in de Tweede Kamer? Wij wenschten te meer die vraag beantwoord te zien, omdat na 1848 het aandeel van de Eerste Kamer niet geheel onbelangrijk is geweest, hoezeer altijd eenigzins in de schaduw gesteld door den anderen tak van de wetgevende magt. De welwillendheid, in het opsporen van bronnen, ook elders ondervonden, zou, wanneer de heer DE WAAL naar de Eerste Kamer onderzoek had gedaan, welligt ook zijn gebleken.

Wij zien, dat de schrijver veel ter zijner beschikking had, en dit gaf aan zijne taak een grooten omvang. Hij noemt zelf zijne materialen op.

„Onze bronnen zijn: voor de vergaderingen van 1846 op 1847 en van „1847 op 1848, het *Bijblad der Nederlandsche Staats-Courant;* voor de „vroegere, het archief der Tweede Kamer en de *Nederlandsche Staats-„Courant.*

„Uit het archief der Tweede Kamer (steeds met de meeste voorkomend-„heid door haren griffier voor ons toegankelijk gesteld) verkregen wij voor-„namelijk de Ontwerpen van Wet, Memoriën van Toelichting, Processen-„verbaal der Afdeelingen (later Voorloopige Verslagen), Antwoorden der „Regering, Verslagen der Centrale Afdeeling (later Algemeene Verslagen), „bijlagen: kortom, de *stukken.*

„De *Staats-Courant*, die gewoonlijk van de stukken slechts de Ontwer-

„pen, Memoriën van Toelichting en Centrale Verslagen bevat, verschafte „*redevoeringen* en wat voorts tot de openbare beraadslagingen behoort."

Hieruit volgt, dat aan de zamenstelling van dit werk vrij wat arbeid is ten koste gelegd. Eene nadere kennismaking met den inhoud zal dat nog meer doen uitkomen.

Het tweede deel omvat de vergaderingen onder de Grondwet van 1815, na de afscheiding van België, tot de herziening der Grondwet van 1840. In een algemeen overzigt ontwikkelt de schrijver de gewigtige betrekkingen van de scheiding tot de koloniën. Het regtstreeksch aandeel van Indië in het Belgisch vraagstuk blijkt slechts onvolledig uit de mededeelingen van de regering, maar de schrijver voegt, in een kort overzigt, daarbij hetgeen het *Recueil de pièces diplomatiques*, 3 deelen van 900 bladzijden, het *Nouveau recueil de traités de* MARTINS *et* MURHARD, benevens de *Histoire parlementaire du traité de paix du* 19 *Avril* 1839 *entre la Belgique et la Hollande*, 1450 bladzijden beslaande, teruggeven van de koloniale belangen, voor zoo veel daarvan in de Londensche protokollen wordt gewaagd. In de Kamer zelf blijkt niet dat debatten gevoerd zijn.

In de tien eerste vergaderingen kwam Indië vervolgens meer ter sprake. De finantiële verwikkelingen van het moederland en de gunstiger verhouding van de koloniale finantiën waren daarvan de oorzaak. De regering begint nu het stelsel van wegschuiving der uitgaven, in 1833 in praktijk te brengen. Daardoor werd de vaststelling der begrooting eene fiktie; daardoor ontstond de schromelijkste verwarring in ons finantie-wezen, omdat men eensdeels uit de koloniale baten uitgaven van allerlei aard dekte, en aan den anderen kant begon te steunen op baten, waarvan men de hoegrootheid overdreef, ten einde op die wijze de goedkeuring van uitgaven, tot volhouding van het stelsel van volharding bestemd, te verkrijgen, uitgaven die de krachten des lands verre te boven gingen. Dit geschiedde niet zonder ernstigen strijd; maar de regering verschool zich tot 1839 achter politieke redenen en achter het belang, om geene juiste opgaven over de koloniën te doen, met het oog op de nog hangende geschillen over de scheiding. Toch werd telken jare, met toenemenden aandrang, opening geëischt. In de vergadering van 1835—1836 zien wij dan ook, ten gevolge van dien aandrang, eenige mededeelingen geven; maar op zeer onvolledige wijze en met verbod van openbaarheid.

Kort te voren was de aandacht, door den heer TEN BRINK, met klem op den toestand van onze overzeesche bezittingen gevestigd. In eene noot op bladz. 34 geeft de heer DE WAAL een uittreksel uit de brochure van dien schrijver, in verband tot hetgeen door den heer VAN ALPHEN daarover was gezegd. Hij deelt voorts wel de weinig beteekenende debatten mede, die over de brochure van den heer TEN BRINK hebben plaats gehad, bij gelegenheid van de behandeling van de begrooting voor 1833; maar daartoe bepaalt zich alles. Wij hadden gaarne gezien, dat de heer DE WAAL teruggekomen was op hetgeen hij in het eerste deel heeft aangestipt. Daar deelde hij ons mede, dat hij over de finantiële geschiedenis van Neder-

landsch Indië, van 1816 tot 1825, reeds jaren geleden een arbeid heeft zamengesteld, waardoor het bestuur van den heer VAN DER CAPELLEN opgehelderd zou worden. Thans zijn hoogst belangrijke bijdragen tot de kennis van dit onderwerp door den heer ELOUT, uit de nagelaten geschriften van zijn vader, gepubliceerd. De wenk van den verzamelaar en uitgever, dat de heer DE WAAL daarvan gebruik zou mogen maken, is onvervuld gebleven. Maar juist omdat deze uitgave van den heer ELOUT heeft plaats gehad, kan er voor den heer DE WAAL nieuwe aanleiding bestaan, om zijn vroegeren arbeid daaraan te toetsen, en ons nieuw licht te verschaffen over een hoogst merkwaardig tijdperk van ons koloniaal bestuur. De geschiedenis van dien tijd is toch van het hoogste belang voor het tegenwoordige tijdperk.

Wij zien al verder in het eerste deel, bij de toenemende verwarring van het finantiewezen in het moederland, de aandacht van het parlement steeds meer op Indië gevestigd. Aan den heer VAN DEN BOSCH was de taak van Minister van Koloniën opgedragen. Vroeger, bij het aangaan van leeningen, verscheen de Minister van Koloniën zelfs niet in de vergadering, maar nu ontmoeten wij hem op het parlementair gebied, nu Indië vruchten afwerpt en schulden van Nederland ten laste van de koloniën worden gebragt. Het geheele tienjarig tijdperk tot 1840 is eene worsteling tusschen de Kamer, die steeds meer openbaarheid eischt, en de regering, die weerstand biedt. Eindelijk stijgt, door de hoogst onvoldoende Grondwetsherziening van 1840, de begeerte naar hervorming nog meer. Tot dat jaar gelukte het intusschen de aandacht van Indië af te leiden, zoodat wij alleen bij de begrootingen, bij eenige tarief- of accijns-wetten en bij de finantiële operatiën, van Indië hooren gewagen. Maar toch begint het gevoelen veld te winnen, dat de Staten-Generaal regt hebben op een grooter aandeel in de wetgeving van Indië.

Het derde deel behandelt het tijdperk van 1840 tot de Grondwetsherziening. Het geheel vertoont ons een levendiger strijd dan de vorige periode. „De begeerte naar hervorming," zegt de heer DE WAAL, „was een overheerschende koortsgloed geworden door ondoordachte grepen der medecijnmeesters". De behoefte aan hervorming werd wederom sterk gevoeld op koloniaal gebied. Schier elke der nu volgende vergaderingen draagt daarvan sprekende kenmerken. De toevoeging in 1840 van twee bepalingen aan artikel 60 (voortaan 59) der grondwet had geene aanleiding tot strijd tusschen regering en vertegenwoordiging weggenomen. De strijd gold beginselen, die de laatste te vuriger verdedigde, naar mate de eerste haar hardnekkiger weërstond. Het ingetreden tijdperk onderscheidde zich ook door zucht naar openbaarheid op finantieel gebied. Het natuurlijk gevolg van een berg van te korten was zulk een verlangen. De schrijver zegt in zijne inleiding, dat omtrent de koloniale finantiën zeer veel aan de Staten-Generaal is medegedeeld, hetgeen men voor de ambtenaren in Nederlandsch Indië, enkelen uitgezonderd, geheim hield, en door die enkelen niet anders dan als geheim mogt worden geweten.

Voor eene juiste beoordeeling van den geest waarin de grondwet vóór 1848 is herzien, is het van belang de debatten uit die jaren na te gaan, toen zich zulk een streven meer en meer openbaarde. De heer DE WAAL komt tot het resultaat, dat de steeds heftiger wordende strijd over beginselen tot uitkomst had, dat openbaarheid in de finantiën als hoofdvereischte werd erkend. „Niemand kan voortaan, zonder haar tot leus, den betrokken ministeriëlen zetel innemen. „Van dien tijd dagteekent de gedeeltelijke openbaarheid, die aan de Indische aangelegenheden werd gegeven, namelijk: de mededeeling van de begrootingen en de instelling der staatskommissiën tot onderzoek der koloniale remise-rekeningen, waarvan de schrijver in een aanhangsel de processen-verbaal over 1841 tot en met 1846, in het lijvige boekdeel van 853 bladzijden, opneemt. Elke vergadering wordt nu belangrijker voor de koloniale aangelegenheden. Alleen die van 1840 op 1841 beslaan 160 bladzijden, en dus bijna zoo veel als vier of vijf vorige jaren. Bij den eisch naar licht in het finantiële en bij de pogingen om eenige orde in onze geldelijke belangen te brengen, ziet men ook, met toenemenden aandrang, werkelijk koloniale onderwerpen behandelen, dan eens bij de finantiële ontwerpen, dan weder met betrekking tot de Handel-Maatschappij en hare verhouding tot den staat, en bij andere gelegenheden meer. Het trekt ook de aandacht, dat reeds toen de eisch werd gedaan van regeling der pensioenen bij de wet, ook voor de ambtenaren in onze overzeesche bezittingen.

Jaar op jaar wordt de strijd over de deelneming van de wetgevende magt aan het bestuur der koloniën levendiger, maar worden ook de eischen grooter. Het voorstel tot grondwetsherziening, in 1844 gedaan, bewijst dit. En indien toen nog niet genoeg de noodzakelijkheid mogt zijn uitgekomen, dan werd wat er aan te kort kwam aangevuld bij de behandeling der bekende adressen over de grieven tegen het bestuur in Suriname. Het regt verstand van de bepalingen van de grondwet van 1840 over de koloniën, was een strijdvraag, die telkens aan de orde werd gesteld. De onvoldoende koncessiën, door de regering in de kennisneming van de finantiën gedaan, waren juist genoeg, om het verlangen naar meer krachtig aan te vuren. De lezing van het derde deel van het werk van den heer DE WAAL bevestigt de overtuiging, dat zoo de Grondwetgever in 1844 te voldoen had aan een dringenden eisch, het wel deze was, dat voortaan volledige openbaarheid in de koloniale finantiën zou plaats hebben, en de vertegenwoordiging eenen krachtigen invloed zou uitoefenen op de inkomsten en uitgaven. Daaraan werd eindelijk in 1848 voldaan; maar daarom juist is de geschiedenis van de jaren, die 1848 vooraf gingen, zoo leerzaam. 't Wordt er duidelijk door, dat zij, die de vaststelling van de koloniale begrooting bij de wet bestrijden, onze geheele parlementaire geschiedenis miskennen.

Zeer veel is door den heer DE WAAL bijeengebragt en bewerkt. Reeds de bloote inzage van zijn boek leert het. Hij heeft zich, wat de Grondwetsherziening van 1840 betreft, bepaald tot bloote vermelding van feiten. Die

karigheid steekt te meer af bij de uitwijding in het eerste deel; misschien heeft hij gelet op den wenk, dien wij hebben gemeend te moeten geven, maar is hij daardoor in een ander uiterste vervallen. Hij staat toch, na de ontwikkelingsperiode van 1840 tot 1848, en na de aanstipping der feiten, plotseling stil bij de Grondwetsherziening van 1848, als vreesde hij een enkel woord meer te zeggen. Hij verwijst naar andere bronnen en is van meening, dat de geschiedenis van de toenmalige gebeurtenissen van hem niet kan worden verwacht. Wij geven dit toe, maar merken dan tevens op, dat het kontrast met de uitwijding in het eerste deel scherp uitkomt. Eene bloote opsomming der diskussiën zou eene konkurrentie zijn met het werk van den heer CORNETS DE GROOT; door die uitgave achtte de heer DE WAAL zich te regt ontheven van de voortzetting van zijne taak; maar het plotseling zwijgen over een der grootste vraagstukken van den dag is toch opmerkelijk. Immers onwillekeurig zou ieder, na de lezing van dit werk, tot de logische gevolgtrekking moeten komen, dat dan nu het tijdperk van volledige openbaarheid aangebroken is. En dan komt hij toch tot een geheel valsch resultaat.

Wij hebben met genoegen dit werk doorgelezen. Wij zijn van meening dat men er een heilzaam gebruik van kan maken, welke rigting men ook zij toegedaan. Studie van het geheel, als zamenhang, die de heer DE WAAL aanraadt, is werkelijk aanbevelenswaardig. De tijd en de moeite, aan dezen arbeid besteed, zijn nuttig gebruikt. Vooral thans heeft het werk veel nut. Langzamerhand zullen nieuwe bronnen de gelegenheid openen, om het hier of daar nog aan te vullen, maar de grondslag is thans aanwezig, om de parlementaire geschiedenis van het verledene ter toetse te brengen. Een tal onuitgegeven stukken, tot dusverre wijd en zijd verspreid, vindt men hier bijeen. Zoo wijzen wij, behalve op de menigte redevoeringen, nog op het aanhangsel, waarin een staat voorkomt, aanwijzende den oorsprong van eene schuld van *f* 39 millioen aan de Nederlandsche Handel-Maatschappij. De Minister van Koloniën verwees, aan het einde der beraadslaging over de Instruktie der Algemeene Rekenkamer, op 15 Sept. 1841, naar een stuk ter griffie van de Tweede Kamer nedergelegd, dat niet is wedergevonden. De heer DE WAAL heeft bij het Departement van Koloniën eene aantooning van iets latere dagteekening gevonden en deelt die mede.

Deze twee laatste deelen vormen met het eerste een geheel, dat den zamensteller eer aandoet. Wij uiten den wensch, dat hij door de voldoening, die hem daarvan te beurt valt, uitgelokt moge worden, om de kennis van de Indische finantiën door meerdere bijdragen te verrijken.

(*Ingezonden.*)

Varia.

De laatste verkiezingen te Rotterdam voor leden der Tweede Kamer van de Staten-Generaa waren voor de koloniale staatkunde van groot gewigt. 't Was eene, als wij 't zoo eens noemen mogen, geheel koloniale keuze. 't Gold niet de vraag of de liberale politiek in Nederland behoorde te regeren — daarover waren alle partijen het eens, behalve een klein hoopje, dat nog altoos getrouw blijft aan de oude antirevolutionaire droomerijen, en daarom dan ook den heer GROEN VAN PRINSTERER tot zijnen kandidaat had gesteld. Op deze uitzondering na, waren allen het eens, dat de regering en de volksvertegenwoordiging in Nederland liberaal behoorde te zijn. Maar te midden van deze harmonie vertoonde zich een groot verschil van gevoelen in de koloniale kwestie. De voorstanders van het oude koloniale stelsel verhieven de leus: „liberaal in 't moederland maar behoudend in Indië"; en zij stelden dan ook den uitvinder dier leus, den heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, tot hunnen kandidaat. De positie was alzoo duidelijk en scherp geteekend. Al wat het oude in bescherming nam; al wat het kultuurstelsel en het konsignatiestelsel en de periodieke veilingen als het nec plus altra van koloniale regeerkunst tot in de verste toekomst wenschte te behouden; al wat bij previlegien en monopoliën en gunstbetoon middelijk of onmiddelijk belang had; al wat Indië bij voortduring als eene melkkoe of pachthoeve of een goudmijn wil exploiteren — in een woord al wat behoudend en reaktionair was vereenigde zich op den heer VAN ZUYLEN.

Maar daartegenover stond de liberale partij met hare kandidaten, die ook Indië onder het stelsel van ontwikkeling en vooruitgang wilden begrepen hebben. Zij waren van meening, dat, al vereischt de toestand onzer Indische bezittingen ook andere instellingen en andere wetten dan Nederland, toch het beginsel, waarnaar geregeerd wordt, voor beiden hetzelfde moet zijn.

Openlijk stonden die beide begrippen tegenover elkander; openlijk werden zij bij de stembus tot de levensvraag voor Indië gemaakt, die de kiezers te beslissen hadden. De kiezers hebben beslist; de liberale kandidaten, die ook Indië liberaal wenschen te regeren, zijn met overgroote meerderheid verkozen; de heer VAN ZUYLEN heeft, van het 1700 tal stemmen, dat is uitgebragt, slechts een 400 tal op zich vereenigd; de koloniale reaktie is, in de tweede koopstad des rijks, totaal geslagen.

Wij zullen niet ontveinzen, dat deze uitslag ons uitermate verheugt. Na al wat er in de laatste maanden gebeurd is; na de diskussiën in de Staten-Generaal; na de worsteling tusschen de beide koloniale partijen in het parlement, die met de zege van de liberale politiek eindigde; na de

optreding van het ministerie THORBECKE met een Minister van Koloniën, die sedert vele jaren een voorstander was van onze beginselen; na dit alles is deze keuze te Rotterdam te merkwaardiger. Wij begroeten haar als een gewenscht voorteeken voor den goeden uitslag der hervormingen in Indië, aan den vooravond van wier invoering wij ons thans bevinden.

Er zijn enkele zoogenaamde geleerden, die de zonderlinge en door alle feiten weersproken stelling volhouden, dat de Javaansche maatschappij eene Mohammedaansche is; dat men de voorschriften, wetten en instellingen van den Islam grondig moet bestuderen, om die maatschappij te kunnen leeren kennen, en dat men, den islam en zijne verordeningen kennende, in de Javaansche huishouding voldoende is ingewijd; dat het een dwaling is, wanneer men meent dat het Mohammedanisme niet anders dan een kleed zou wezen, over die maatschappij uitgespreid en haar alleen door uitwendige vormen onderscheidende, maar niet de inwendige kracht en de geest, die haar bezielt en beweging geeft.

Wij zouden aan deze paradoxen zeer weinig waarde hechten: wij zouden ze gerust hun eigen natuurlijken dood laten sterven, indien ze niet ongelukkiger wijze zoo veel kwaad stichtten, door de eenzijdige en geheel valsche rigting, die aan het onderwijs voor aanstaande ambtenaren is gegeven. Wel ondervinden de jongelieden, aan wie in Nederland zulke valsche voorstellingen van Java zijn gegeven, spoedig na hunne komst in Indië, dat de werkelijkheid geheel anders is dan de droomerijen en kunstige vindingen van hunnen Mohammedaanschen professor; maar tevens hebben ze het dan te betreuren, dat ze zoo veel moeite en kosten en tijd hebben ten offer gebragt, om in een cirkel van dwalingen te worden rondgeleid. Alleen om die reden, alleen om dat groote kwaad, is het noodig de absurde theorie te bestrijden.

Wij noemen haar absurd. Wilt ge, bij het tal van bewijzen, dat wij reeds geleverd hebben, nog een?

Indien werkelijk de Javanen echte Mohammedanen zijn en de Javaansche maatschappij eene echt Mohammedaansche is, dan moeten er organen wezen, waardoor de islam in die maatschappij blijft leven, dan moeten er middelen zijn, waardoor de geest van den islam van geslacht tot geslacht blijft leven. Immers aan eene direkte uitstorting van dien geest in de hoofden en harten onzer goeden Javanen zal wel niemand gelooven.

Zijn er nu zulke organen? Zijn er zulke hulpmiddelen? Zijn er Mohammedaansche scholen, waar de jeugd onderwijs ontvangt in den islam? Zijn er Mohammedaansche priesters, die den geest van den islam opwekken in de jongelingschap en levend houden in de volwassenen?

't Is waar, in ieder dorp is een messighit of bedehuis en een priester. Maar de bedehuizen worden maar bij zeer enkele gelegenheden bezocht en staan ledig — en de priesters! Wie zijn de priesters?

Wij zullen thans niet antwoorden op deze vraag, door aan eenen VAN

HOËVELL, eenen BRUMUND, of dergelijke verklaarde tegenstanders van de islam-theorie het woord te geven. Wij zullen iemand laten spreken, die gesproken heeft vóórdat de uitvinding dier theorie de wereld nog had verbaasd, vóórdat dus deze kwestie nog eene kwestie was geworden. Wij zullen den heer VAN SEVENHOVEN verzoeken, ons eens mede te deelen, welke soort van lieden de Mohammedaansche priesters op Java zijn, hoe zij gevormd worden, en welke de mate van kennis is, die zij bezitten. In een opstel getiteld: „*Java. Ten dienste van hen, die over dit eiland wenschen te reizen*" (geplaatst in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, tweede jaargang 1839) lezen wij op blz. 349 enz. het volgende.

„In een der dorpen van Pakalongan, die wij doortrokken, werd onze aandacht opgewekt door het geluid van eenige kinderen, die overluid eenige spreuken uit den Koran leerden. Het was een van die inrigtingen, welke, behalve kleine scholen, die meest overal in groote dessa's worden aangetroffen, hier en daar op Java bestaan. Zij worden „pasantrian" genoemd, scholen of instituten, waarin jongelingen in het Javaansch en Arabisch schrift geoefend en uit den Koran onderwezen worden.

„Wij hebben onder anderen zulk een „pasantrian" gekend in de dessa Langkong, in het distrikt Kadoe-gedeh (regentschap Koeningan, residentie Cheribon) gelegen, waar een aantal van 70 of 80 jongelingen, van 7, 8 tot 16 of 18 jaren oud, werd gevonden, die uit alle oorden van Java daar waren gekomen, tot zelfs van Soerabaja toe, meest allen zoons van gegoede hoofden.

„Op een groote plaats, door een bamboe-pager omheind, stonden daar drie groote bamboe-gebouwen, die waren verdeeld in twee reijen vertrekken van vijf voet in 't vierkant, en een gang die door 't geheele gebouw liep. In elke kamer, ter hoogte van drie of vier voet, was een zoogenaamde „balibali" of slaapbank gemaakt, waarvan het onderste gedeelte, dat geheel toe en van een deur voorzien was, tot magazijn diende van de benoodigdheden der bewoners. Gelijk met de vloer der „bali-bali", die tot slaap- en woonplaats tevens diende, was een vierkant gat met een schuifdeurtje gemaakt, zoodat de bewoner, als hij wilde zien om te leeren lezen, op zijn buik moest liggen, want alleen uit dat gat ontving hij eenig licht. Tevens verstrekten deze hokken of cellen voor magazijnen der levensmiddelen van de bewoners; zoodat daar provisiën van gezouten visch, ding-ding (gedroogde visch), klappers, zout, gambir enz. voor handen waren, die een ondragelijken reuk van zich gaven en het geheele gebouw verpestten.

In deze ongezonde, donkere, afzigtelijke holen bragten de jongelingen het grootste gedeelte van den dag op de buik liggende door, sliepen er 's nachts en waren er dus bijna altoos. Een groot gedeelte der leerlingen zag er als scheletten en schimmen uit; enkele slechts, wie de natuur genoegzame kracht had gegeven en die op de hoeken der gebouwen hun verblijf hadden, waar zij de min of meer frissche lucht genoten, waren gezond gebleven.

„Wij waren ontroerd op het gezigt van zoo veel afgrijzelijks, gaven

daarover den hoogepriester (een hadji of bedevaartganger) onze verwondering en bevreemding te kennen, en stelden hem het ongeluk voor oogen, dat daardoor aan zoo vele jongelingen, wier gezondheid voor altijd een knak had gekregen, werd berokkend. Hij beweerde echter, met eene Mohammedaansche hardvochtigheid, dat dit het eenige middel was, waardoor jongelieden konden leeren en onderwezen worden, omdat het ligchaam mager en verzwakt moet zijn, ten einde de ziel onbelemmerd te doen werken; terwijl die leerlingen, daar ze meestal voor geestelijken opgeleid werden, niet noodig hadden een gezond en sterk ligchaam te hebben, omdat zij niet behoeven te arbeiden. Wij beloofden daarop alle kosten te zullen betalen, indien meer doeltreffende gebouwen werden opgerigt en een groote pondopo, waarin de leerlingen dagelijks zouden leeren. Schoorvoetende werd dit aangenomen, maar naderhand vernamen wij, dat dit alleen uit beleefdheid was geschied, en er geen verandering werd gemaakt.

„En wat leeren nu deze ongelukkige jongelieden, ten koste van zoo vele opofferingen? Worden werkelijk hunne geestvermogens ontwikkeld en beschaafd, naar mate de krachten van hun ligchaam ondermijnd zijn? Een weinig voldoend antwoord kunnen wij op deze vragen geven. Eerst wordt hun in de pondopo het lezen en schrijven van Arabisch schrift zoo wat werktuigelijk geleerd. Die daarin eenige vorderingen gemaakt hebben liggen voor het boven beschreven gat, en dreunen allen te gelijk de les op, die hun ter bestudering is aangewezen. Dat maakt een geschreeuw en geraas, waardoor de oningewijde niets verstaat; maar desniettegenstaande weten de priesters of „santri's", die in den gang gedurig heen en weder wandelen, duidelijk te onderscheiden, wie zijn les verkeerd heeft uitgesproken. De leerlingen verstaan meestal niets van hetgeen zij lezen; nu en dan geeft de hadji de beteekenis te verstaan, en hierdoor krijgen zij dan eenig begrip, maar zeer gebrekkig, onvolledig en onnaauwkeurig."

Ziedaar de hoogescholen, waar de priesters worden gevormd, die de dragers zijn van het Mohammedanisme op Java, om het van geslachte tot geslachte overteplanten. Inderdaad de stelling, dat de Javaansche maatschappij eene echt Mohammedaansche zou zijn en dat de islam-instellingen er zuiver bewaard blijven is alleen aannemelijk, wanneer men tevens eene onmiddelijke uitstorting van den Mohammedaanschen geest in de hoofden en harten der Javanen vaststelt.

Om een denkbeeld te geven van de willekeur en de tyranny, waaraan gezagvoerders in Indië zich niet zelden schuldig maken, kan voorzeker strekken de volgende mededeeling van den heer J. LANS, voorkomende in het *Bataviaasch Handelsblad.*

„Zoude het publiek het wel willen gelooven, dat in 1861 eene middeneeuwsche bepaling omtrent *de uitroeijing van den notenmuskaatboom*, op de onder de residentie Banda sorterende landen, nog van volle kracht is? dat is toch werkelijk zoo. Jaarlijks gaat namelijk de opziener van Poeloe-

Ay in kommissie naar het, van daar drie uren verwijderde, Poeloe-Rhun, om de notenmuskaatboomtjes, welke in het afgeloopen jaar mogten zijn opgekomen (voortgekomen door de „notenkrakers"), te vernielen".

Inderdaad, dat is moeijelijk te gelooven, tenzij de notenmuskaat-tuinen op Poeloe-Rhun de eigendom mogten zijn van de regering of van dien opziener van Poeloe-Ay zelven. Zijn zij de bezitting van een ander, dan zou deze handeling in lijnregten strijd zijn met de beginselen van het regeringsreglement, dat bescherming van personen en goederen verzekert aan iedereen. De oude hongi-togten der Oost-Indische Kompagnie zouden op die manier zijn teruggekeerd.

Bij missive van den Minister van Koloniën, van 10 Januarij 1862, is aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingezonden het *Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische koloniën over* 1859. Dus eerst nu worden de leden der Kamer, wordt het publiek officieel bekend gemaakt met den toestand onzer koloniën, drie jaren geleden. Op die wijze verliezen die verslagen al hunne waarde en kunnen niet dienen tot beoordeeling van den actuelen toestand. Men kan er geen nut van trekken, omdat de tijd, waarop de medegedeelde feiten betrekking hebben, reeds lang vervlogen is. Van de zijde der Vertegenwoordiging is dan ook meermalen op eene vervroegde indiening van die verslagen aangedrongen. In meer dan een rapport der kommissie, die namens de Kamer met het onderzoek dier verslagen belast was, is de wensch aan den Minister kenbaar gemaakt, om den tijd tusschen het jaar, waarover het verslag loopt, en de indiening aan de vertegenwoordiging korter te doen zijn. Wij wijzen onder anderen op het rapport der kommissie over het regeringsverslag van 1855. In den aanvang van haar rapport zegt de kommissie het volgende: „Ook dit verslag, aan de leden rondgedeeld in het *derde* jaar na het tijdvak waarover het loopt, kan eenige waarde hebben voor den toekomstigen geschiedschrijver, die de gebeurtenissen en den toestand van Nederlandsch Oost-Indië gedurende 1855 wil te boek stellen, — voor de Staten-Generaal, sedert 1848 geroepen als wetgevers te oordeelen, of van de behoefte blijkt om onderwerpen de koloniën betreffende te regelen bij de wet, en daartoe officiële bescheiden behoevende, is zoodanig historisch staatsstuk ondoeltreffend en ongeschikt. Welke vrucht kan worden verwacht van opgaven omtrent de gesteldheid jaren geleden, zonder dat blijkt of sedert bezwaren uit den weg geruimd, of billijke wenschen zijn bevredigd?" De kommissie liet hier nog op volgen: „Het ongerief wordt te grooter, omdat de verslaggever zich ten regel stelt, niets te vermelden wat buiten den jaarkring valt door hem behandeld. Veelal is de voortzetting of de uitslag van genomen besluiten reeds van elders bekend, en dan heeft de bescheiden terughouding een schijn van geheimzinnigheid, die een zonderlingen indruk moet achterlaten. Maar somtijds ook geldt het maatregelen van administrativen aard, die eerst uit het verslag openbaar worden; in die gevallen is het

vormen van een duidelijk overzigt of van een juist oordeel onmogelijk bij gesplitste of verbrokkelde mededeeling van feiten, die slechts uit den zamenhang kunnen worden gekend."

Aan dien laatsten wensch is eenigzins te gemoet gekomen, want in de laatste verslagen heeft de steller zich beijverd, in den vorm van nooten eenige mededeelingen te doen omtrent feiten, die eerst op een later jaar betrekking hebben. Wanneer nu in dit opzigt even als in menig ander verbetering te bespeuren is, is het echter vreemd dat, niettegenstaande den herhaaldelijk, ja men kan zeggen, jaarlijks uitgedrukten wensch om de indiening van het regeringsverslag te bespoedigen, men daarin geene veranring ten goede ontdekken kan. Wij nemen dus de vrijheid om dit punt aan de aandacht van den Minister te onderwerpen; de Minister zal toch ook met ons van meening zijn, dat die verslagen niet enkel worden opgesteld met het oog op geschiedenis, maar in de eerste en voorname plaats moeten dienen tot beoordeeling van den toestand en tot mededeeling van feiten en gebeurtenissen, die van nut kunnen zijn bij de behandeling van koloniale onderwerpen in het moederland. Dit nut gaat geheel te loor, indien dit verslag steeds zoo laat na het verstrijken van het jaar, waarop het betrekking heeft, wordt ingediend.

In het onlangs verschenen *Verslag van het beheer en den staat der Oost-Indische bezittingen over* 1859 komen zeer kurieuse mededeelingen voor, waarop wij 't genoegen hopen te hebben eerstdaags opzettelijk de aandacht te vestigen. Al aanstonds moeten wij op het volgende (op blz. 20) opmerkzaam maken:

"Ook behoort nog te worden vermeld het besluit van den Gouverneur-Generaal van 1 Februarij 1859 nº. 25, waarbij den resident van Bazoeki, in navolging van hetgeen in het vorige jaar reeds voor de residentie Kediri was geschied, een maatstaf is gesteld voor het doen verstrekken van arbeiders ten behoeve van 's lands werken. Daarbij wordt namelijk magtiging verleend, om tot zoodanige verstrekking, tegen een dagloon van hoogstens 12½ cent per man, eerst dan over te gaan, wanneer voor een loon van 25 cent daags geene voldoende vrijwilligers te bekomen zijn, genegen om gedurende de gewone werkuren den gevorderden arbeid aan 's lands werken te verrigten."

Zie, de uitvinder van dit prachtig stelsel verdient in gezegend aandenken te blijven bij de Javaansche bevolking niet alleen, maar in geheel de wereld. Hij heeft het grootste problema van onzen tijd, dat der arbeidsloonen, opgelost. Tot dusverre was men van meening, dat wanneer men tegen 25 cents geen arbeiders kon verkrijgen, men meer moest bieden, en dat was dan ook het middel, waardoor de ondernemer in zijne behoefte aan arbeiders voorzag. 't Had voor hem een bezwaar; wanneer de vraag naar arbeiders groot was, en dus de konkurrentie het noodig maakte om veel aan den arbeider te bieden, ten einde zijnen arbeid te verkrijgen,

drukte dit wel soms buitengemeen de produktie-kosten; maar men meende, dat daartegen geen middel bestond.

Thans heeft men op Java dat middel gevonden, en wel een afdoend middel. Kan men tegen het enorme dagloon van 25 cents geen arbeiders verkrijgen, welnu dan doet men juist het tegenovergestelde van 't geen in beschaafde landen tot dusverre geschiedde. Men vermindert het loon — men stelt het juist op de helft — men betaalt $12^{1}/_{2}$ (zegge *twaalf en een halve*) cent — en men *dwingt* de lieden, die voor 25 cents niet wilden werken, om het nu voor *twaalf-en-een-halve cent* te doen.

Wij verzoeken, in 't belang der industrie, aan alle mogelijke nieuwspapieren, om deze nieuwe, en voor de nijverheid zoo heilzame, uitvinding overal bekend te maken.

Weder heeft de ellendige staat, waarin de havenwerken op Java verkeeren, een slagtoffer gekost en eene familie in rouw gedompeld. Wij lezen in het *Bataviaasch Handelsblad:*

„De slechte staat der havenwerken te Samarang heeft dezer dagen weder een smartelijk offer gekost. Een jeugdig, veel beloovend ambtenaar, de heer JEEKEL, juist tot sekretaris der residentie Soerabaja benoemd, wilde zich, op zijne reis derwaarts, te Samarang aan den wal begeven en vond op de bank zijn dood in de golven."

Indedaad het liberale Gouvernement, dat nu eindelijk, na zoo veel jaren strijd, de teugels des bewinds in handen heeft genomen, aanvaardt eene nalatenschap van zijne voorgangers, zoo zeer verward, bedorven en in alle opzigten ontredderd, dat er veel kracht, veel arbeid en veel tijd zal noodig zijn, om dit alles te herstellen en in een goeden toestand te brengen.

Maar onder datgene, wat het eerst ter hand zal worden genomen, hopen wij bovenal de havenwerken te zullen vinden. Verbetering der kommunikatie-middelen is eene levensvraag, en onder die kommunikatie-middelen nemen de havenwerken eene eerste plaats in.

Indisch Genootschap.

Verslag der kommissie uit het Indisch Genootschap voor een onderzoek naar de wijze, waarop spoorwegen op Java kunnen worden aangelegd.

De kommissie door uwe direktie, ingevolge het besluit der algemeene vergadering van 11 December 1861, met de taak belast om, „te onderzoeken, op welke wijze het Indisch Genootschap den aanleg van spoorwegen „op Java zou kunnen bevorderen, en van haar onderzoek verslag te doen „op de volgende algemeene vergadering", heeft zich beijverd de door haar aanvaarde opdragt met naauwgezetheid te behartigen.

Omstandigheden, onafhankelijk van den wil der kommissie, hebben haar aanvankelijk belet, zoo spoedig als zij dit verlangde hare taak te beginnen en ten einde te brengen. Nadat zij vervolgens, in eene langdurige bijeenkomst, het onderwerp der spoorwegen op Java besproken en de punten van haar verslag vastgesteld had, is een harer leden, de heer UHLENBECK, tot de betrekking van minister van koloniën geroepen. Ten gevolge dezer benoeming, moest zich natuurlijk de heer UHLENBECK aan de verdere werkzaamheden der kommissie onttrekken en ontstond de vraag, of de kommissie op nieuw aangevuld zou worden, dan wel of, in den stand der zaak, de twee overige leden den aangevangen arbeid zouden ten einde brengen. Deze vraag werd, in de bestuurs-vergadering van 10 Februarij jl., in den laatsten zin beslist. De twee aangebleven leden der kommissie hebben mitsdien den begonnen arbeid voortgezet en ten einde gebragt, door de besproken punten in dit verslag te ontwikkelen en de konklusie er van vast te stellen.

Bij de behandeling van de aan hare overwegingen onderworpen vraag, is de kommissie, uit den aard der zaak, onvermijdelijk er toe gebragt, om zich niet tot eene bloote oplossing daarvan te bepalen, maar om tevens te treden in beschouwingen over het onderwerp der spoorwegen in het algemeen en over de toepassing der versnelde middelen van vervoer op het eiland Java. De mededeeling dier vrij uitvoerige, en slechts over een enkel punt uiteenloopende, beschouwingen vermeent de kommissie te moeten doen voorafgaan aan het eigenlijk haar opgedragen onderzoek. Zij heeft de eer daaraan bij dit verslag gevolg te geven in de volgorde, waarin de bespreking van het onderwerp heeft plaats gehad.

I. DE BEHOEFTE EN HET NUT VAN SPOORWEGEN OP JAVA.

Blijkens het verhandelde in de algemeene vergadering van 11 December

1861, waren de tegenwoordige leden van het Indisch Genootschap eenparig overtuigd *en* van het nut *en* van de behoefte aan spoorwegen op Java. De kommissie zou zich dus kunnen onthouden hierover uit te weiden, ware het niet dat, naar haar oordeel, ook gedacht moet worden aan de werking van het Genootschap naar buiten. Zij vermeende dus, dat, in de eerste plaats, eene opgave der redenen, die voor het aanleggen pleiten van versnelde middelen van vervoer in de voornaamste onzer Oost-Indische bezittingen, niet behoorde achterwege te blijven.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat spoorwegen op Java, in het algemeen, den invloed zullen uitoefenen, welken men weet, dat zij elders te weeg brengen. Men mag dus met regt verwachten, dat zij ook dààr de afstanden tusschen de verschillende centrums van produktie en konsumtie zullen verkorten; — de voorziening van levens- en andere behoeften gelijkmatig verdeelen; — de bedrijfskapitalen van landbouw-, nijverheid-, en handels-ondernemingen verminderen of vruchtdragender maken; — de produktie van handelsartikelen in afgelegen streken opwekken en daardoor tevens den omzet van aangevoerde waren bevorderen; — dat zij, in een woord, aan de algemeene rijkdommen eene verhoogde waarde geven, ophooping even als gebrek voorkomen, de bestaande nijverheid krachtig ontwikkelen, nieuwe bedrijven in het leven roepen, den ondernemingsgeest bevorderen en zoowel de direkte bronnen van 's lands inkomsten als de veiligheid van den staat vermeerderen zullen.

Voorzeker hebben de spoorwegen hun laatste woord niet gezegd met betrekking tot de snelheid van beweging en de mindere kostbaarheid van het vervoer; doch, wanneer men de reeds nu bekende feiten gadeslaat, die als onbetwistbare gevolgen van deze vervoermiddelen aangemerkt worden, dan nog blijven zij de nuttigste der hedendaagsche vindingen, de bewonderenswaardigste overwinning van den mensch over den tijd en den afstand, de krachtigste en de kostbaarste stimulans van den arbeid, de ruilingen en de beschaving. Reeds bij den oorsprong der spoorwegen toonde zich het publiek getroffen door de snelheid van het vervoer, door het schier ontelbaar aantal personen die vervoerd kunnen worden, door de opvolgende vertrekken die in een enkelen dag plaats grijpen, en door de zekerheid welke de reiziger bezit om ten allen tijde eene goed ingerigte plaats op de treinen te bekomen. In de laatste jaren hebben tevens vergelijkende statistieke opgaven het bewustzijn ingang doen vinden, dat, bij al deze voordeelen, de reiziger eene betrekkelijk grooter veiligheid op de spoorwegen dan op andere transportmiddelen geniet, terwijl geleidelijk de prijzen der plaatsen gedaald zijn ver beneden de vroegere kosten van vervoer.

Ook bij het vervoer van goederen doet niet alleen de betrekkelijke goedkoopte het nut der spoorwegen uitkomen; dit voordeel bekomt men te gegelijkertijd met de zekerheid van vaste prijzen en een bij uitstek regelmatig vervoer, door middel van een materieel dat eenen kolossalen tonneninhoud kan bevatten. De handel kan derhalve zijne berekeningen vooruit maken en operatiën van langen duur beginnen, zonder dat deze, door variatiën in

de prijzen van het vervoer, in de uitkomst falen. Met het oude stelsel van vervoer zijn de industriële ondernemingen verpligt, zich groote voorraden van grondstoffen, brandstoffen enz. te verschaffen; de langdurigheid van de gemeenschap te water en te land per as, alsmede andere natuurlijke oorzaken van oponthoud, beletten de geleidelijke aanvoeren daarvan naar gelang der behoeften. Van daar dat belangrijke kapitalen vruchteloos vastgezet worden en dat de industriële etablissementen buitendien uitgestrekte terreinen moeten innemen. Deze bezwaren verdwijnen met de spoorwegen; de handel behoeft geen nutteloos renteverlies te ondergaan, en de kapitalen, die beschikbaar komen, keeren in de circulatie terug en worden ten behoeve van nieuwe ondernemingen aangewend.

De spoorwegen brengen in de ekonomische wereld eene belangrijke omkeering te weeg, doordien zij het handelsverkeer vereenvoudigen en het getal der tusschenpersonen verminderen, aan welke courtage-loonen betaald worden, die natuurlijk altoos op den prijs der artikelen drukken. Wanneer het reizen moeijelijk, kostbaar en tijdroovend is, zijn de industriëlen en de handelaren verpligt, hunne produkten en hunne waren aan agenten te consigneren, hunne aankoopen door agenten te laten bewerkstelligen en, in het algemeen, hunne belangen aan agenten toe te vertrouwen. De spoorwegen stellen hen in de gelegenheid, om zelf hunne produkten te koopen en te verkoopen, hunne ondernemingen te overzien en hunne belangen te behartigen.

Vóóral op de ontginning van de materiële rijkdommen oefenen de versnelde middelen van gemeenschap eenen gunstigen invloed uit. Doorsnijden zij streken, alwaar zich ongeëxploiteerde delfstoffen bevinden, dan geven zij dadelijk waarde aan deze rijkdommen, welke vroeger, door het dure transport-wezen, onbenut bleven. En deze eigenschap der spoorwegen, om de waarde der produkten te verhoogen, door het openen of het uitbreiden van *débouchés*, kan als het ware op alle zaken worden toegepast: op de visch die in zee gevangen wordt, op de planten die door den landman geteeld worden, op het hout dat in de bosschen groeit, op de voorwerpen die door den vlijt en het vernuft van den mensch gevormd en geschapen worden. Bij eene enquête door het Engelsch Parlement in 1846 gehouden, bleek uit eene verklaring van een verdienstelijk landbouwkundige, den heer SMITH, te Deanston in Schotland, dat, ten gevolge van de exploitatie van den spoorweg van Edimburg naar Glascow, de waarde der gronden in de omstreken verzesvoudigd was. De kalk door den spoorweg aangevoerd had die gronden vruchtbaar gemaakt; de produkten, die vroeger in de lokaliteit verbruikt werden, hadden eenen uitweg gevonden; de welvaart was in de geheele landstreek aanmerkelijk vooruitgegaan.

Deze feiten kunnen, overal waar spoorwegen zijn, opgemerkt worden. Vroeger waren de Scheveningsche vissers in bepaalde jaargetijden aan nijpend gebrek blootgesteld; sedert de aansluiting van den Nederlandschen Rhijnspoorweg aan het Duitsche spoorwegnet, verzenden zij ten allen tijde het produkt hunner vangst naar de Rhijnstreken. De visch heeft daardoor meerdere waarde bekomen en de armoede der visschers is aanmerkelijk

verminderd. Overal hebben de spoorwegen deze weldadige uitwerking; zij bevorderen de produktie, zij openen markten voor den verkoop, zij verbeteren den toestand der arbeidende klassen en den prijs der voorwerpen.

De uitgespaarde tijd, de ontgane vermoeijenissen, de uitgewonnen reis- en verblijfkosten, de verminderde transportkosten, de toenemende beschikbaarheid van vervoer-middelen, de verligting van de bedrijfskapitalen, vormen voor de zamenleving eene winst, die men slechts door verbazende cijfers zou kunnen uitdrukken. Bij voorbeeld — om slechts van het personen-vervoer in een enkel land (Frankrijk) te gewagen — zouden de 2200 millioen reizigers, die in 1856 per spoor, een kilometer ver, vervoerd werden, *f* 100 millioen aan de oude middelen van vervoer betaald hebben, terwijl zij nu slechts *f* 65 millioen, dus *f* 35 millioen minder aan de spoorwegen betaalden. Zij zouden, in plaats van 50 millioen uren, 290 millioen uren besteed hebben; de tijdbesparing per spoor was dus 240 millioen uren, welke, gerekend tegen de geringe som van 25 cents per uur, gemiddeld eene besparing in geld van *f* 60 milioen geeft. Maar deze cijfers toonen niet het totaal verschil aan. De vroegere rijtuigen vertrokken slechts eenmaal in de 24 uren; zij bevatten buitendien een zeer beperkt getal plaatsen. De reizigers waren dus verpligt, zich min of meer in de logementen op te houden, bij gevolg meerder tijd en meerdere uitgaven voor hunne reis te besteden. Zonder te overdrijven, mag men gerust stellen, dat de tijd in de logementen doorgebragt, verreweg den tijd overtrof, die voor het vervoer gebezigd werd, en, volgens dezen grondslag, de tijdsbesparing uit dien hoofde door de spoorwegen verkregen op *f* 50 millioen stellen. Doch gesteld zelfs, dat dit cijfer tot *f* 40 of tot *f* 30. millioen moet teruggebragt worden, dan blijkt evenwel, dat de besparing voor het reizend publiek in Frankrijk alleen, door de spoorwegen te weeg gebragt, reeds nu de som van *f* 100 millioen overtreft.

Op het goederen-vervoer zijn de uitkomsten niet minder gunstig. Daar de spoorwegen eene algemeene vermindering der prijzen van de transportkosten, in de rigting die zij doorloopen, hebben gebragt, geven zij niet alleen eene besparing van *f* 100 millioen voor 2000 millioen tonnen die, gedurende het jaar 1857, in Frankrijk alleen een kilometer ver per spoor werden vervoerd (5 cents per ton en per kilometer); maar zij hebben tevens eene daling der scheepsvrachten te weeg gebragt, welke ook over 2000 millioen tonnen loopt en eene besparing van ongeveer *f* 100 millioen geeft.

Ten einde deze begrooting der besparing, door het spoorweg-vervoer verkregen, volledig te maken, zouden nog verschillende elementen in aanmerking moeten komen, b. v. de bespaarde renten op de onnoodig geworden bedrijfskapitalen, de winsten verkregen door eene betere bestemming der werkkrachten, door het vermeerderen der markten, door het verspreiden van meststoffen voor den landbouw enz. Zoo al hiervoor bepaalde cijfers ontbreken, mag men toch aannemen, dat voor die landen, welke door spoorwegen doorsneden zijn, dit een kapitaal van eenige honderde millioenen aan besparingen zal bedragen. Eindelijk, zijn de spoorwegen op zich zelf een nieuwe tak van vermogen en rijkdom, door den arbeid die voor

den aanleg en de geregelde exploitatie onder verschillende vormen wordt vereischt en de dividenden, renten van obligatiën, die aan de aandeelhouders en de schuldeischers der maatschappijen uitgekeerd worden.

Voor de meer direkte belangen van den staat zijn de spoorwegen niet minder belangrijk. In sommige landen bestaat eene belasting op de spoorwegen, welke voor zekere lijnen 2½ pCt. oplevert der sommen, die als rentegarantie of subsidie aan de maatschappijen zijn voorgeschoten. In den regel geschiedt het transport der post-bureaux gratis; de maatschappijen vervoeren tegen verminderde prijzen de zeelieden en de militairen, het materiëel voor het leger, de cellulaire wagens enz. Deze direkte voordeelen worden nog aanmerkelijk verhoogd, door de vermeerdering der indirekte staatsinkomsten, het noodwendig gevolg van de uitbreiding van het vertier, van de meerdere transaktiën en van de ontwikkeling van landbouw, nijverheid en handel. De meeste spoorwegen zullen, na 99 jaren, kosteloos, met hun materiëel en gebouwen, aan den staat vervallen. Hij bekomt daardoor in de toekomst eene waarde, die het bedrag der staatsschuld representeert, waaruit sommige ekonomisten reeds de slotsom trekken, dat er bij den aanleg van spoorwegen niet meer aan het amortiseren behoeft gedacht te wordsn.

De tot dus verre opgesomde gunstige gevolgen der versnelde middelen van vervoer, die men overal, waar zij gebezigd worden, gadeslaat, zullen zich ontegenzeggelijk ook op Java doen gevoelen. Ook voor dat eiland zal men dus bezwaarlijk het nut der spoorwegen, noch de behoefte aan deze transportmiddelen, kunnen ontkennen. Wat dit laatste, namelijk de behoefte, betreft, bestaan er voor Java verschillende omstandigheden, die den aanleg van spoorwegen aldaar zelfs boven menig Europeesch gewest zouden aanbevelen. Java toch, met zijne 13 millioen inwoners, zijne talrijke vruchtbare akkers, zijne ontkiemende beschaving, zijne ontluikende landbouw-, nijverheid- en handelsetablissementen, — Java, waarop de Nederlandsche staat als het ware het fortuin zijner finantiën heeft geplaatst, en niet alleen voor zijne administratie maar voor kolossale handelsspekulatiën een goed transportwezen behoeft, — Java kan bezwaarlijk, in de tweede helft der negentiende eeuw, volstaan met de middelen van vervoer, die thans, met luttel uitzonderingen en verbeteringen, nog volkomen dezelfde zijn als die onder het krachtig bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, in het begin dezer eeuw, aangelegd en georganiseerd werden. Allen die, in de laatste jaren, over Java gereisd hebben en zich een eenigzins flaauw denkbeeld kunnen maken van het hedendaagsch transportwezen in Europa, zullen de zoo vaak overschatte gemeenschapsmiddelen, die de verschillende Javasche residentiën onderling verbinden, bij lange na niet meer als voldoende voor de bestaande behoeften beschouwen. Treurig moet de indruk van den reiziger op Java zijn, die, in een eigen rijtuig gezeten, tegen enorme kosten, langs den postweg rijdt en, op den zoogenaamden bijweg, geheele sleepen geladen pedati's met paarden en buffels bespannen ontmoet, welke, met horten en stooten, langzaam den eentoonigen weg vervolgen, en eerst, na

ontzaggelijk verlies van tijd en trekkrachten, hunne bestemming naderen. Nog treuriger is de aanblik op bepaalde punten, alwaar slechts door de inspanning van gespierde koeli's de reiziger over steile heuvelen, bergpassen en hellingen kan heen geraken.

Het gebrekkige van het transportwezen op Java blijkt reeds uit het bestaan, over eene groote kilometrische lengte, van dubbele wegen: de één, aangelegd en onderhouden meer bepaald voor het vervoer van personen; de andere, vlak naast den postweg bijgewerkt en daarvan alleen door eenen kleinen aardenwal afgescheiden, voor het goederen-vervoer. Zonder nu te spreken van de onbillijkheid die er in ligt, den Javaanschen landbouwer in heerendienst wegen te doen onderhouden, waarvan men hem het gebruik ontzegt voor het vervoer zijner produkten, die hij tegen een geheel onevenredig loon aan den lande moet afstaan, — is het voldoende te doen opmerken, dat het bestuur blijkbaar in de bijwegen een palliatief heeft trachten te zoeken, tegen het overvoeren van den postweg, en zich zoo goed of zoo kwaad als het kon tusschen het dilemma te wringen: *of* om den postweg door goederen-wagens bijna onbruikbaar, althans zeer bezwarend voor het personen-vervoer, te laten maken; *of* om den afvoer der produkten langs de doorgaans zeer slechte bijwegen, met verlies van tijd en geld, te doen plaats vinden.

Buitendien is het algemeen bekend, dat Java's grootste rijkdom in zijnen landbouw en in den handenarbeid zijner ingezetenen bestaat. Het zijn Java's landbouw en de noeste vlijt zijner landbouwers, die jaarlijks, ondanks zoo menige belemmering welke der nijverheid in den weg staat, aan Nederland millioenen schats afwerpen; die ons finantiëel evenwigt in stand houden en belangrijke sommen voor groote werken in het moederland of voor amortisatie van onzen schuldenlast beschikbaar stellen. Het vervoer van millioenen tonnen inhoud, door middel van trekdieren en karrevoerders, ontneemt aan die hoofdbron van het volksbestaan, den landbouw, en aan de zekerheid van den staat een aanzienlijk deel der elementen, die zij in de eerste plaats behoeft, om al milder en milder te kunnen vloeijen, om de produktie door natuurlijke oorzaken al meer en meer optevoeren en om de inspanning der moeijelijk te overtreffen Javasche landbouwers-klasse geheel op de teelt der zoo gewilde Indische produkten te koncentreren. Moeijelijk is het zelfs bij benadering optegeven, welke gelukkige omkeering de restitutie van de, tegenwoordig voor het transport langs de hoofdwegen gebezigde, personen en trekdieren aan den Javaschen landbouw zou te weeg brengen; maar het vermoeden schijnt allezins gewettigd, dat daardoor het produktief vermogen van Java, in korte jaren verdubbelen, ja misschien verviervoudigen zou.

Er is echter meer. Men beweert, en dit beweren kan bezwaarlijk tegengesproken worden, dat de veestapel op Java niet meer in verhouding tot de diensten staat welke er van gevergd worden, en dat dit den landbouw evenzeer als het transportwezen bezwaart. Blijkens eene officiële opgave van 1845, waren reeds destijds deze schadelijke uitkomsten bekend. Men berekende toen den afvoer van produkten tusschen Buitenzorg en Batavia

jaarlijks gemiddeld op 210,238 pikols, of 13,141 ton van 1000 kilo's, en den afvoer van zout en andere goederen op 26,886 pikols of 1680 ton. Voor den afvoer van 210,238 pikols waren niet minder dan 35,043 karren (eene kar laadt gemiddeld 6 pikols) noodig. Bovendien werden nog jaarlijks omstreeks 1200 Gouverments koeli's, alleen voor het transport van kleine goederen, gebruikt. Aannemende dat slechts de helft van deze karren met buffels (twee) waren bespannen en allen één geleider hadden, en dat zij met oponthoud heen en terug 10 dagen onderweg bleven; dan waren, het geheele jaar door, dagelijks 1000 buffels en even zoo vele inlanders, alleen voor dezen afvoer, onderweg, die, na den aanleg van een spoorweg, genoegzaam allen voor den landbouw kunnen gebezigd worden.

Hetgeen hier over het transport tusschen Batavia en Buitenzorg wordt gezegd kan als regel voor geheel Java worden aangenomen, en wel als minimum, wanneer men het betrekkelijk weinig geaccidenteerd terrein van Buitenzorg naar Batavia in aanmerking neemt, en men zich voorstelt, hoe bezwarend het transportwezen moet zijn in bergstreken, waar de wegen zoo veel meer te lijden hebben van de regens. De thans gebezigde wijze van transport wordt dan ook zoo schadelijk voor het trekvee geacht, dat een buffel, na 1½ jaar daarvoor gebruikt te zijn, sterft of voor verdere dienst onbruikbaar is. Evenzoo werkt de transportdienst ongunstig op de voortteeling; en bij den aandrang, die al ligt bestaat, om te jong vee te gebruiken, moet de veestapel wel door het vervoer gedrukt worden.

Het gebrekkige van het transportwezen, in verband tot de verminderde of verzwakte veestapel en de behoeften aan verbetering, werd, in het verleden, reeds krachtig gevoeld door het Gouvernement, zelfs voor den overvoer van de aan den lande geleverde produkten naar de afscheepsplaatsen, in weerwil dat aan de regering meer dan aan partikulieren middelen, des noods door dwang op de bevolking verkregen, ten dienste stonden. Daarvan getuigt toch het feit, dat men reeds in 1840 naar middelen omzag, om andere lastdieren op Java te aklimateren. Genoegzaam bekend zijn de proeven genomen met den aanvoer van ezels en kameelen, jaren achtereen volgehouden met hoogst belangrijke kosten voor den staat en groote bezwaren voor de scheepvaart, welke door het Gouvernement verpligt werd, die dieren naar Java over te voeren, terwijl gedurig aanvoeren geschieden van Balische ossen en trekpaarden van omliggende eilanden. Natuurlijk mislukten deze proeven, zoo als trouwens *à priori* was aan te nemen, daar zoowel kameelen als ezels, eigenaardig slechts voor bepaalde hemelstreken en bodems geschikt, geheel ongeschikt zijn voor het transport op de Javasche wegen en niet alleen voor voortteling maar reeds voor eigen bestaan onhoudbaar, terwijl de Balische ossen en trekpaarden, door het vermoeijend gebruik, even spoedig wegsmelten als zij aangevoerd werden.

Deze proeven, hoe onberedeneerd ook op zich zelve, en de belangrijke geldelijke opofferingen, die men daaraan gewaagd heeft, getuigen evenwel van eenen aandrang, die toen reeds bestond, om het transportwezen te verbeteren en in de behoeften aan trekdieren te voorzien. Van het ministerie van ko-

loniën, naar men meent, uitgegaan, zullen zij wel hunnen oorsprong te danken hebben gehad aan dringende vertogen van het Indisch bestuur om verbetering en voorziening. Na deze mislukte proeven, heeft men niets meer gedaan, en men oordeele nu, hoezeer transportwezen en veestapel op Java, na ruim twintig jaren, thans verachterd en gebrekkig moeten zijn.

Dat achterlijke en gebrekkige heeft zich dan ook genoeg vertoond, almede ook door onvermijdelijke verhooging van prijzen van het vee, en dientengevolge van transportloonen. Hieromtrent lette men, onder anderen, op de herhaalde klagten van suiker-fabrikanten, voor zoo ver zij met eigen middelen moesten werken, van partikuliere landeigenaren en van den handel, onder anderen, van Samarang, zoo herhaaldelijk in de jaarverslagen der Handelsvereeniging aldaar geuit, en tengevolge waarvan zij dan ook sedert eenige jaren op den aanleg van spoorwegen heeft aangedrongen. Men lette op verschijnselen, die zich hebben voorgedaan tijdens de voorziening in de behoeften aan levensmiddelen voor de overstroomde streken in Bagelen en Banjoemas. In die behoefte kon niet spoedig genoeg voorzien worden, door tijdverlies bij het transport grootendeels langs eenen omweg, over zee viâ Tjilatjap, en de kosten van transport bedroegen nagenoeg evenveel als het kostende der voedingsmiddelen. Men lette op het verbazend verschil in de prijzen van de rijst in de stranddistrikten en in de meest nabij gelegen, doch door bergruggen afgescheiden, residentiën, op de duurte en dikwerf onvoldoende voorraden in deze en op de lage prijzen met groote voorraden in gene streken, terwijl het transport te bezwarend en te kostbaar is, om met de overproduktie op het eene punt verkregen in de noodzakelijke behoeften die elders ontstaan te voorzien.

De behoeften van spoorwegen op Java blijkt niet minder uit de belangrijke verhooging in de aannemingsprijzen voor gouvernements-transporten in de laatste jaren, bij vergelijking met vroegere jaren. Niet alleen verliest 's lands kas door de betrekkelijk hooger prijzen, maar zij ondervindt tevens de nadeelen van het monopolie dat de aannemers — in spijt van het in de laatste jaren somtijds ingeroepen middel van uitbestedingen — bij de transporten weten te handhaven. De konkurrentie daarbij is toch meer schijnbaar dan wezenlijk. Als eenmaal een aannemer zich heeft ingerigt met zijn materiëel, dat uit den aard der zaak een belangrijk kapitaal vertegenwoordigt, als hij eenmaal het materëel en het personeel in handen heeft om het transport te bewerkstelligen, dan zal er niet ligt een konkurrent bij de uitbesteding tegen hem optreden. Hij is en blijft de magtige, die alle mededingers uit het veld kan doen slaan, omdat deze zelden onder zijne prijzen zullen komen, daar zij nog de kans moeten loopen en ondervinding opdoen, die de andere heeft geloopen. Over het algemeen mag men dus gerust beweren, dat het Gouvernement *à la merci* der aannemers is. De ondervinding heeft bewezen, hoe dikwerf uitbestedingen voor het vervoer zijn gefaald en het Gouvernement er toe is moeten komen, om eenmaal met aannemers bestaande kontrakten te verlengen of om de uitbestedingen in de hand te werken, door een deel of het geheel der gebouwen van de aannemers in eigendom aan te nemen. Van een anderen kant, is het alge-

meen bekend, hoe thans nog het transportwezen van Gouvernementsprodukten op Java eene rijke bron van winsten voor aannemers of kontraktanten is. Die winsten, althans een groot gedeelte daarvan, zijn zoo vele nadeelen voor 's lands kas, behoudens nog een tal van moeijelijkheden en verwikkelingen en werkzaamheid voor het bestuur en zijne ambtenaren, uit de aanrakingen met de ondernemers geboren. De werkkrachten van 's lands dienaren mogen toch ook niet buiten rekening blijven. Zeker zijn zij beter aan te wenden dan in eene ingewikkelde administratie alleen, door het transportwezen vereischt.

En nu nog de schade, die 's lands kas bij de tegenwoordige transporten ondervindt. Het is ontegenzeggelijk, dat de vervoerde produkten over land aan risico van weer en wind lijden. Te meer is dit het geval bij transporten te water, zoo als met name langs de Solosche rivier naar Soerabaja. In beide gevallen toch moet het grootste vervoer in de west-moeson geschieden. Jaarlijks hoort men dan ook van herhaald verongelukken van praauwen met produkten of van beschadigden aanvoer, zoodat de koffij zelfs niet meer voor uitvoer geschikt is. Dit ondervindt het Gouvernement. Hoe veel grooter zijn dan de verliezen voor partikulieren, bij transporten uit de binnenlanden naar de havens.

Uit dezen, welligt onvolledigen, blik op het tegenwoordig transportwezen, zal voorzeker iedereen de overtuiging aan de behoefte van spoorwegen op Java genoegzaam moeten putten. De toestand van het vervoer aldaar doet die overtuiging met den dag dringender gevoelen. De, sedert twintig jaren, belangrijk toegenomen produktie, het vermeerderde vertier, de definitieve vestiging van landbouw- en nijverheids-établissementen, het beduidend vervoer van lijnwaden, steenkolen, ijzer en andere pondereuse artikelen, de vrij belangrijke binnenlandsche handel stuiten thans allen op het gebrekkig transportwezen, dat hun belet eene vlugt te nemen, waarvan men, eenige jaren geleden, naauwelijks zou gedroomd hebben. Alleen door spoorwegen zal men in de algemeen gevoelde behoefte kunnen voorzien, het middel van vervoer dat overigens het meest geschikt is, om den natuurlijken rijkdom van Java onbepaald te ontwikkelen. Een land, waar, volgens de regerings-opgaven in 1860, de invoeren ongeveer ƒ70 millioen bedroegen en de uitvoeren niet minder dan ƒ105 millioen; een volk, dat ruim ƒ40 millioen 's jaars aan belastingen opbrengt, dat zich buitendien zelf voedt en in de behoeften van eene gansch niet onbeduidende zamenleving voorziet, bewijzen daardoor overtuigend, dat zij voor meerdere ontwikkeling vatbaar zijn, en dat zij met regt aanspraak mogen maken op het groote middel, dat overal beschaving en vooruitgang aanbrengt en dat Nederland aan zijne trouwe kolonisten niet langer mag onthouden, zonder zijn eigen welbegrepen belang te miskennen en den smaad van ondankbaarheid op zich te laden.

II. RIGTING DER SPOORWEGEN.

1°. *Voorafgaande beschouwingen.*

Bij het overwegen der rigtingen van de spoorwegen op Java, werd de

aandacht der kommissie vooraf gevestigd op twee punten, waarvan het nuttig is hier te gewagen.

Het eerste punt betreft het in den laatsten tijd geopperd denkbeeld om, in stede van de stoomkracht, trekdieren op de aan Java toegedachte spoorwegen te bezigen. Zonder juist dit denkbeeld uit een bepaald deskundig oogpunt te beschouwen, moet ieder nadenkende al spoedig tot de slotsom komen, dat 't geheel buiten aanmerking behoort te blijven. Men aarzelde zelfs niet deze opwerping *of* eene bittere ironie *of* eene krasse spoorwegketterij te noemen.

De voortreffelijkheid toch der spoorwegen ontleenen zij voor meer dan twee derden aan het bezigen van den stoom als trekkracht. Oneindig meer nog dan door de vervanging der bestrate banen met ijzer-spoorstaven, heeft de stoom het spoorwegstelsel zoo verbazend ontwikkeld, en het is alleen aan de toepassing van den stoom op het vervoer, dat men de gunstige uitkomsten der versnelde transport-middelen moet wijten, waarvan hierboven werd gewaagd. De kracht aan een trein te geven kan tot 200 stoompaardenkracht opgevoerd worden, hetgeen ongeveer het dubbelde vertegenwoordigt in levende paarden. De kracht van een stoompaard is aldus aangegeven: de magt om 75 Ned. ponden (kilogrammen) 1 Ned. el hoog per seconde op te tillen, terwijl de kracht van een levend paard slechts 40 Ned. ponden is in dezelfde verhouding. Is het daarbij nu denkbaar 4 of 800 paarden, of zelfs maar de helft of een vierde, voor een trein te spannen? En onderstel, dat de trein gebroken en verdeeld wordt, hoe zal men dan nog het voedsel voor de dieren vinden. Er bestaat dan ook geen eenigzins belangrijke spoorweg, waarvan het materieel in locomotiven niet de kracht van duizende paarden vertegenwoordigt. Buitendien moeten trekdieren na een kort trajekt uitrusten, en dus, om de dienst van eene enkele locomotief te vervangen, in grooter getal aanwezig en over de lijn verdeeld zijn. En bij dit alles zou men met paarden ter naauwernood eene snelheid van 12 of 16 kilometers per uur bereiken, en wat zouden wel de kosten bedragen, om met trekbeesten dergelijke snelheid te onderhouden? Met locomotieven is 40 kilometers per uur eene trage snelheid; zij kan zonder gevaar tot 60 en 80 kilometers per uur opgevoerd worden.

Op Java zou buitendien het voorname doel, dat men onmiddelijk met de spoorwegen moet trachten te bereiken, door het bezigen van trekdieren geheel voorbijgezien worden. De landbouw zou beroofd blijven van zijne noodzakelijke ploegbeesten; de betrekkelijke schaarste aan vee zou niet alleen aanhouden, maar nog grooter worden, daar de spoorwegen al meer en meer trekdieren zouden verslinden.

Eindelijk is er eene alles afdoende overweging, die het bezigen van het stoomvervoer dringend moet aanbevelen. Voor Java geldt, even als voor alle landen van produktie, de gulden regel: „*Time is money*," en het is opvallend hoe, in latere jaren, de inlandsche bevolking het onbestemde bewustzijn van dit begrip toonde te bezitten. Naauwelijks kleefde het bestuur, al ware het met zekere huivering, dit zuiver begrip aan, naauwe-

lijks paste men het gedeeltelijk toe, of men kon allerwege op Java bespeuren, dat de inlander een zeer juist besef van de waarde van zijnen tijd gevoelt. Zoodra hem de gelegenheid tot vruchtdragenden arbeid geopend werd, spande hij zich in; de landbouwer beplantte ijverig zijne velden met stapelprodukten; de handwerksman bood zijne diensten bij de fabriekanten aan, en het is volstrekt niet vreemd, dat de lastdrager zich tracht tot den stand van karrevoerder te verheffen of tijdelijk voor zijn transport een pedati huurt, ten einde daardoor een geschikter en winstgevender gebruik van zijnen tijd te maken. Voor eene maatschappij, alwaar dergelijke verschijnselen zich voordoen, mag dus geen sprake zijn van vervoer door trekbeesten. De hulp der stoomkracht moet ook daar voor het transportwezen ingeroepen en als een reeds lang uitgebleven bondgenoot van het nationaal werkvermogen aangewend worden.

Het tweede punt dat de kommissie, bij het bespreken der rigtingen, in voorafgaande overweging heeft genomen, geldt de militaire verdediging en den invloed, die daardoor op de bepaling der lijnen zou kunnen worden uitgeoefend.

De kommissie was eenparig van gevoelen, dat, bij het bepalen der rigtingen die de spoorwegen op Java zullen volgen, de verdediging geheel op den achtergrond moet worden gesteld, en de eischen van landbouw, nijverheid en handel bovenal behooren in aanmerking te komen. De vrede toch is de normale, de oorlog de abnormale toestand, en de werken der beschaving kunnen bezwaarlijk anders, dan met het oog op den normalen toestand der zamenleving, gedacht worden. De spoorwegen bezitten bij uitnemendheid een vredelievend karakter; hen, reeds bij den aanvang, als een werktuig voor den oorlog te willen inrigten, zou gelijk staan met de verpligting op den landbouwer gelegd, om zijnen patjol in den vorm van een zwaard te bezigen, zijne ploeg door bajonetten te doen zamenstellen, en met den industriëel te dwingen aan zijne stoom-machineriën de inrigting van vernielingswerktuigen te geven.

De kommissie heeft voornamelijk de aandacht hierop gevestigd, omdat er, bij de overwegingen omtrent den spoorwegaanleg op Java, bij het gouvernement dikwerf een streven merkbaar is geweest, om de rigting der lijnen te doen influenceren door het stelsel van defensie, waarvan het gevolg zou zijn, dat, vermits de groote vestingwerken op sommige punten op Java in gebergten gelegen zijn, groote bezwaren voor den aanleg van spoorwegen zouden bestaan wanneer de lijnen zich juist naar die werken moesten rigten. De kommissie acht zulks des te minder wenschelijk, omdat, ook wanneer, bij het aanleggen van spoorwegen en het bepalen der rigtingen, volstrekt niet aan de verdediging wordt gedacht, wanneer zij uitsluitend voor de behoeften van het vertier worden ingerigt, dan nog onwillekeurig de versnelde middelen van gemeenschap 's lands weerbaarheid zullen vermeerderen. De aanwezigheid van ruime transportmiddelen, de mogelijkheid van een snel vervoer, van vlugge koncentratie of verspreiding van troepen-massa's worden in alle geval verkregen. Met eene enkele der tegenwoordige magtige lokomotieven, kan men op eenmaal een geheel regiment infanterie vervoeren. Kavallerie,

artillerie en krijgsbehoeften van allerlei aard zijn vatbaar voor vervoer door stoom, en men berekent onder anderen ook, dat een legerkorps van 20,000 man infanterie, 5000 man kavallerie en 10 batterijen gezamenlijk van 60 vuurmonden en de bagage, in 1600 wagens en met 75 á 80 lokomotieven, kan vervoerd worden, — en, blijkens de statistiek, treft men in den regel niet minder dan 250 lokomotieven per 1000 kilometres spoorwegen.

Wanneer men deze feiten in aanmerking neemt, dan schijnt eene verbastering van het karakter der spoorwegen, ter wille der militaire verdediging, niet alleen nadeelig voor het hoofddoel, dat men er mede moet trachten te bereiken, maar tevens allezins doelloos. De spoorwegen kunnen, in oorlogstijd of bij opstanden, de krijgsbewegingen bespoedigen en de slagen beslissender maken, maar hunne voorname strekking is dan toch altoos, de oorlogskansen te verminderen, en daarom moeten zij bovenal als werktuigen van vredelievende gewrochten ingerigt worden.

2°. *De lijnen.*

De kommissie heeft gemeend, zich niet te moeten verdiepen in bespiegelingen over de betrekkelijke waardij van afzonderlijk aan te leggen lijnen, en van bepaald aaneengeschakelde en tot een zoogenaamd net vereenigde spoorwegen. Zij was van gevoelen, dat dergelijke bespiegelingen weinig konden bijdragen tot de praktische oplossing van het, voor den vooruitgang van Java zoo belangrijke, vraagstuk der versnelde middelen van vervoer. Immers men kan op de kaart een geheel net van spoorwegen teekenen, zonder dat noch de regering noch de magtigste bijzondere maatschappij kunnen geacht worden, dit spoorweg-net, in eene lange reeks van jaren, te kunnen voltooijen, ja zelfs op vele punten te gelijk aan te vangen en konsequent door te zetten; terwijl, omgekeerd, verschillende afzonderlijke lijnen achtervolgens kunnen aangelegd worden, met het oog op eene idealistische, later te bewerkstelligen, algemeene verbinding. Het aanvankelijk aanleggen van afzonderlijke lijnen sluit dus het toekomstig tot stand komen van een goed stelsel van spoorwegen niet uit. Maar deze wijze van behandeling bezit nog het voordeel, dat men niet reeds bij de wording der Javasche spoorwegen met buitengewone terreinsbezwaren zal te kampen hebben, en dus geene enorme sommen van groote kunstwerken zal behoeven te besteden. Eerst later, wanneer het Europeesch kapitaal eenen breeden uitweg naar Java gevonden en op dat eiland zelf het kapitaalsvermogen zich vermeerderd heeft, zal de tijd aanbreken om de meer kostbare vakken uit te voeren, welke, bij den aanvang, eene onderlinge verbinding van alle Javasche gewesten in den weg staan.

De kommissie vermeent dan ook, dat in aanmerking moet komen de geleidelijke aanleg der navolgende lijnen:

1°. Van Batavia over Krawang en Tjikao naar Bandong, met eenen zijtak naar Buitenzorg;

2°. Van Tagal naar Banjoemas;

3°. Van Samarang over Poerwodadi naar Soerakarta en Djokjokarta:

4°. Van Soerabaja naar Kediri met een' zijtak naar Ngawi.

Wanneer men een blik op de kaart van Java slaat, zal men dadelijk bespeuren, dat deze vier lijnen als het ware de ledematen vormen van een denkbeeldigen stamlijn, die eenmaal het eiland Java over zijne geheele lengte van Oost tot West moet doorsnijden. Van Bandong zal allengs de Bataviasche lijn verder doorgetrokken worden en eenen regelmatigen en min kostbaren afvoer geven aan de produkten van de, zich op de vlakte en in de naburige berglanden ontwikkelende, landbouw en nijverheid. Die lijn zal dan de dwarslijn van Tagal naar Banjoemas ontmoeten, en, door de volrijke residentie Bagelen, den spoorweg van Samarang aan het eindpunt Djokjokarta aandoen. In den Oosthoek zullen al spoedig de lijn van Samarang en de lijn van Soerabaja naar Kediri en Ngawi in aansluiting komen, zoodat men, op die wijze, eene onderlinge verbinding der groote afdeelingen van Java even goed tot stand zal brengen, als wanneer men onmiddelijk den reuzenarbeid zou willen aanvangen en konsekwent volvoeren van een, vooraf door het Gouvernement vastgesteld, spoorwegnet.

De voorgestelde lijnen zijn bovendien vatbaar voor eene geleidelijke uitbreiding in die rigtingen, waar een reeds bestaand vertier belooft de exploitatiekosten te dekken. Zoo zal het later overweging verdienen, of de Bataviasche lijn, door van af Krawang de rijke vlakten van Tjassem, Pamanoekan, Indramajoe en Cheribon aan haar vervoer te verbinden, niet belangrijk hare ontvangsten zal vermeerderen. In het oosten ligt eene uitbreiding der spoorwegen tot in het hart der residentie Madioen voor de hand, en men mag eindelijk verwachten dat in de naaste toekomst Bazoeki, Probolingo, Malang, Pasoeroean zich met spoorbanen aan Soerabaja zullen verbinden.

De leden der kommissie, die meer of min met het terrein bekend zijn welke de vier lijnen in de aangegeven rigting zullen doorkruisen, konden de verzekering geven, dat men daarbij tegen geene buitengewone moeijelijkheden zou stuiten. Het bezwaar, dat over het algemeen de Javasche spoorwegen eigen is, namelijk de sterke helling van den bergketen, in het midden des eilands tot de vlakte en de kustlanden, bestaat of in het geheel niet of niet noemenswaardig voor de lijnen in het oostelijk gedeelte; op den weg van Batavia ontmoet men het slechts bij een enkel vak, het vak van Tjikao-Bandong; terwijl de weg van Tagal naar Banjoemas bij uitzondering meer hellend dan vlak terrein zal doorkruisen.

Tegenover dit enkel bezwaar staan de betrekkelijk groote voordeelen, dat de lijnen zeer eenvoudig kunnen aangelegd worden, dat zij geene groote overbruggingen, geene kostbare viadukten en tunnels vereischen, en dus, in dit opzigt, bij de meeste spoorwegen in en buiten Europa, wat den aanleg betreft, gunstig afsteken.

De kommissie bezat geene andere dan algemeene gegevens, althans van lateren datum, waaruit men het vertier op de aanbevolen lijnen zou kunnen opmaken. Door de welwillendheid van het hoofd van het departement van koloniën, den heer LOUDON, is zij in staat gesteld, inzage te bekomen van een rapport, door den luitenant der genie D. MAARSCHALK in het jaar

1853 bij het Indisch bestuur ingediend over den aanleg van eenen spoorweg tusschen Buitenzorg en Batavia, — en van een rapport van den heer VAN DER WIJCK, resident der Preanger-Regentschappen, naar aanleiding van eene aanvrage tot koncessie van eenen spoorweg van Batavia naar Tjitjalengka (Bandong), in het jaar 1857, over het vervoer der produkten in gemelde residentie, aan het Gouvernement uitgebragt.

Behalve dat het rapport van den heer MAARSCHALK handelt over eenen weg, die slechts eenen zijtak van een der hierboven aangewezen lijnen zou uitmaken, is het op statistieke gegevens van 1846 gegrond, en zijn de daarin ontwikkelde denkbeelden omtrent het vermoedelijk vertier, de wijze van aanleg en uitvoering verouderd en, bij de tegenwoordige wetenschap der spoorwegen en van het arbeidsvermogen op Java, alles behalve aanbevelingswaard. De heer VAN DER WIJCK noemt zelf zijne inlichtingen „onvolledig uit gebrek aan voldoende statistieke bescheiden."

Ten gevolge van een en ander, meent de kommissie zich te moeten bepalen bij het wijzen op de volgende bijzonderheden.

De residentie Batavia bevat een talrijk aantal bewoners, die dadelijk aan het personen-vervoer eene zekere belangrijkheid zullen geven. Men mag, onder anderen, met regt voorspellen, dat het verkeer tusschen Buitenzorg en Batavia eene, tot dus ver ongekende, uitbreiding zal bekomen. Het verschil in prijs der transporten, dat niet minder dan 70 pCt. bedraagt ten voordeele der door spoorwegen vervoerde passagiers, moet deze voorspelling allezins verwezenlijken. De tot heden zeldzaam bezochte heerlijke bergvlakte van Bandong zal ook het brandpunt van een belangrijk nijverheids en handelsverkeer worden. Europeanen zullen er zich komen vestigen, en in korte jaren zal er eene gemeenschap ontstaan, die voor geen enkel Indisch centrum van bevolking behoeft onder te doen. Wat het goederenvervoer in de rigting van Batavia aangaat, niemand zal ontkennen, dat dit thans hoogst belangrijk en te gelijker tijd zeer kostbaar en tijdroovend is. Volgens het verslag van den heer MAARSCHALK duurt, in den regentijd, van Buitenzorg naar Batavia, het goederen transport soms 10 dagen over eenen afstand van 40 palen (60 kilometers), een afstand die, met minimum snelheid, door eene lokomotief in 3 uren afgelegd wordt. Buitendien is het bekend, dat tegenwoordig eene belangrijke hoeveelheid produkten met de meeste inspanning over de rivier Tjitarum, op eenen zekeren afstand rondom Batavia, afgeslingerd wordt, ten einde vervolgens op de ter reede liggende schepen te worden ingescheept. De aanvoer van goederen *vice-versa* wordt nog met meer moeite bewerkstelligd, zoodat er meermalen sprake was van het transport gedeeltelijk te verbeteren, door een kanaal te graven van Batavia naar Krawang, — een werk waarvan de kosten die van den spoorweg zouden nabij komen en dat natuurlijk door de Bataviasche spoorweglijn geheel overbodig wordt.

In zijn rapport begroot de heer VAN DER WIJCK de vermoedelijke inkomsten, die de spoorweg uit het vertier der Preanger-Regentschappen zou bekomen, op ƒ 626,000 jaarlijks. De rapporteur verklaart, dat, bijaldien een

station op de vlakte van Bandong wordt gevestigd, de geheele uitvoerproduktie der Preanger naar dat station, met voordeel voor 's lands kas en voor de bevolking, kan gedirigeerd worden, terwijl het tevens onnoodig wordt, een gedeelte dier produktie aan de Wijnkoopsbaai in te schepen en men de bestaande etablissementen aldaar kan opheffen.

Het is bekend, hoe in de oost van Java, door eenen zamenloop van gelukkige omstandigheden, de bevolking hare welvaart zag vermeerderen en over de, schier algemeen op Java aanwezige, oorzaken van stilstand of achteruitgang heeft weten te zegevieren. Landbouw en industrie verkeeren er in een bloeijenden toestand; de verdeeling van den arbeid wordt er meer algemeen dan elders toegepast; meer kapitaal wordt onder de ingezetenen omgezet; talrijke ondernemingen gaan jaarlijks vooruit. De spoorwegen zullen er op een vrij beduidend vertier kunnen rekenen en een nieuwen stoot aan de algemeene welvaart geven.

Op de lijn van Samarang naar de Vorstenlanden is meer bijzonder van toepassing hetgeen de kommissie hierboven heeft opgemerkt omtrent het standpunt, waarvan men, bij de keuze der rigtingen, behoort uit te gaan. Men meent toch te weten, dat sommigen het belang dezer, bij uitstek aanbevelenswaardige, lijn al te ligtvaardig aan het voorgewend belang der militaire verdediging wenschen op te offeren. Met dat doel ontwijken zij het, zoo gemakkelijk te doorsnijden, terrein oostwaarts naar Poerwodadi, en bevelen de rigting aan op Oenarang en Ambarawa, te midden eener bergketen, waar het slechts mogelijk is door middel van kostbare kunstwerken of door aanzienlijke hellingen, welke blijvend de exploitatiekosten vermeerderen, eenen spoorweg aan te leggen. De kommissie meent den wensch te mogen uiten, dat de regering, bij het vaststellen der rigting van deze lijn, de ware beginselen van het spoorwegverkeer zal in het oog houden en eene onderneming, die zulke gunstige uitkomsten belooft voor landbouw, nijverheid en handel, niet zal willen doen ontaarden in een dood en onzeker middel van oorlogsverdediging.

Wat, overigens, het meer onmiddelijk belang van deze lijn aangaat, zij hier opgemerkt, dat zij strekken zal, om verdere ontwikkeling te geven aan een aantal reeds sedert jaren gevestigde partikuliere ondernemingen, om den handel grootendeels in die streken te verligten en, bij gevolg, op te voeren, en om op de Gouvernements-transporten belangrijke besparingen te bewerkstelligen.

De kommissie is van gevoelen, dat met de lijn van Samarang naar de Vorstenlanden een aanvang behoort te worden gemaakt, daar de ondernemingsgeest van partikulieren sedert eenigen tijd meer bijzonder op die lijn is gevestigd, en zij bovendien door de in deze rigting liggende bijzondere ondernemingen, het meest van alle aan te leggen spoorwegen, onmiddelijk zal gevoed worden. De meeste kansen van uitvoering vereenigen zich hier met de verwachtingen omtrent het welslagen der spoorwegonderneming, — eene dubbele reden, die, met het oog op de verdere uitbreiding van de Javasche spoorwegen, deze lijn, in de eerste plaats, doet aanbevelen.

III. DE UITVOERING.

Drie verschillende wijze van uitvoering zijn bij de kommissie ter sprake gebragt: 1o. uitvoering van staatswege; 2o. uitvoering door bijzondere maatschappijen met subsidiën van staatswege; 3o. uitvoering door bijzondere maatschappijen met rente-garantie.

1o. *Uitvoering van staatswege.*

Den bijzonderen toestand van Java in aanmerking nemende, zou men alligt tot het gevoelen komen, dat de spoorwegen door den staat behooren aangelegd en geëxploiteerd te worden. Men zou kunnen opmerken, dat deze transportmiddelen, die uit den aard der zaak gemonopoliseerd worden, gevoegelijker in handen der regering zouden kunnen blijven, dan, bij voorbeeld, de bestaande landbouw- en handels-bedrijven, welke meer eigenaardig tot het gebied van den partikulieren ondernemingsgeest behooren. De staat zou onmiddelijk tot den aanleg der spoorwegen kunnen besluiten en, door middel van eene leening, de tot standkoming der bovengemelde lijnen in een betrekkelijk kort tijdsverloop verzekeren, en, terwijl hij dit nieuwe monopolie aanvaardt, zou hij geleidelijk den monopolie-handel in koloniale waren aan de partikuliere krachten kunnen overdragen.

Daargelaten het wenschelijke van eene oplossing van het kultuur- en monopolie-stelsel — eene vraag welke niet ter beoordeeling der kommissie is gesteld — was zij van gevoelen, dat evenwel, uit een praktisch oogpunt, de aanleg van staatsspoorwegen op Java minder aanbeveling verdient. Men vreesde, dat, bij de veelvuldige verpligtingen die de staat jegens de koloniën te vervullen heeft, met name de verdediging en het verzekeren der algemeene veiligheid door eene goede politie, het verbeteren der havens, de kustverlichting, betonning en bebakening, het onderwijs enz., de regering terugdeinzen zou voor de grootsche taak, die men haar bovendien met betrekking tot het transportwezen zou willen opleggen. Zij zoude er noode toe overgaan, eene leening van *f* 100 millioen gulden en meer te sluiten, uitsluitend voor het aanleggen van spoorwegen op Java, en ook wanneer zij al niet terugdeinsde voor eenen dergelijken maatregel, is het toch te voorzien, dat de wetgevende magt, die deze leening zou moeten bekrachtigen, daaraan hare goedkeuring, in de bestaande geldelijke afhankelijkheid van het moederland, weigeren zou.

Het vooruitzigt op eene waarschijnlijke, ja zekere, mislukking eener proeve tot het daarstellen van staatsspoorwegen op Java, moet deze wijze van uitvoering doen ontraden. In stede van de zaak te bespoedigen — gelijk men aanvankelijk zou meenen — zou men haar slechts vertragen. De partikuliere ondernemingsgeest, die onmiddelijk opgewekt zal worden, wanneer het publiek verneemt, dat het Gouvernement de kwestie der Javasche spoorwegen met ernst opneemt, zou zich terstond van de zaak afwenden, en, na te vergeefs getracht te hebben Java van staatswege met versnelde middelen van vervoer te begiftigen, zou het welligt weder veel moeite en

tijd kosten om de belangstelling van het, kapitaal bezittend, publiek voor de Javasche spoorwegen op te wekken.

De kommissie doet gerust de vraag: waarom men ook voor spoorwegen op Java niet de toevlugt zou nemen tot de partikuliere krachten, welke, tot een gemeenschappelijk doel vereenigd, zulke kolossale gewrochten in Europa en in vreemde koloniën en overzeesche landen heeft tot stand gebragt en nog dagelijks tot stand brengt. Reeds in 1856, waren in alle werelddeelen 115,895 kilometers (Ned. mijlen) spoorwegen geconcedeerd, waarvan op dat tijdstip meer dan de helft geëxploiteerd werden. Dat cijfer verdeelde zich als volgt over de verschillende landen.

Vereenigde Staten	33,710	kilometers.
Engeland	21,555	"
Frankrijk	11,615	"
Rusland	8,170	"
Pruissen	6,976	"
Oostenrijk	5,837	"
Britsch-Indië, Australië en de Kaap.	4,655	"
Canada	3,276	"
Spanje	2,866	"
België	2,155	"
Beijeren	1,759	"
Zwitserland	1,575	"
Cuba	1,113	"
Sardinië	1,082	"
Hessen, Saxen-Coburg, enz. . . .	954	"
Zuid-Amerika	954	"
Hanover	822	"
Denemarken	767	"
Toskamen	636	"
Napels	632	-
Saxen	625	"
Turkije	583	"
Egypte	518	"
Nederland	459	"
Romeinsche Staten	417	"
Baden.	356	"
Wurtemberg	302	"
Zweden en Noorwegen	237	"
Nassau	225	"
Brunswijk	199	"
Portugal	175	"
Luxemburg	161	"

Sedert 1856 heeft zich natuurlijk het spoorwegwezen in verschillende landen nog uitgebreid, in sommige landen, bij voorbeeld in Frankrijk, zelfs aanmerkelijk; nieuwe lijnen zijn geconcedeerd, geconcedeerde wegen

zijn in exploitatie gebragt, bestaande maatschappijen hebben hun transport vergroot; in een woord, dagelijks klimt de kilometrische lengte van het spoorwegvervoer.

Uit de evengemelde cijfers blijkt, dat, vier jaren geleden, de spoorwegen in de overzeesche gewesten en koloniën reeds eene vrij beduidende plaats in het algemeen versneld transportwezen innamen. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika buiten aanmerking gelaten, dan hadden de spoorwegen in aanleg en in exploitatie gezamenlijk in Canada, Britsch-Indië, Australië, de Kaap en Cuba ongeveer eene lengte van 10,000 kilometers. Vooral mag men hier op de spoorwegen wijzen, welke in Britsch-Indië aangelegd worden. Het doel daarbij is, de hoofdsteden der presidentschappen onderling door spoorwegen te verbinden, welke naar de binnenlanden zullen loopen, om zich op de vruchtbare tafellanden van Midden-Indië te vereenigen. De groote lijn van Calcutta naar Delhi is reeds in exploitatie tot aan Monghyr, 450 kilometers van Calcutta; binnen eenige maanden zal zij Benares bereiken, 400 kilometers verder gelegen; binnen een jaar zal zij meer dan de helft van het Indische schiereiland doorsnijden over eene lengte van 1600 kilometers, om dan verder hare vertakkingen ten zuiden en ten noorden uit te werpen. De voornaamste lijn van het zuidelijk net, die reeds voor het grootste deel geopend is, zal binnen kort de eene zee met de andere, van Madras tot Beypoor, verbinden. In het noord-westen zal een spoorweg de haven van Kurachie met Kotrie vereenigen, eene stad aan den Indus gelegen en waar zich een levendige handel koncentreert. Eindelijk wordt met kracht aan de uitvoering gearbeid van het net dat, van af Bombay in de rigting van Baroda, Surate, Pounah, Sholapore, Naypore loopt, en de katoen-districten van Kandeïsh, Berar en Decan doorkruisen zal. . . . .

Zoowel de spoorwegen in vreemde koloniën als die in Europa zijn, voor verreweg het grootste gedeelte, uitgevoerd door of gekoncedeerd aan bijzondere maatschappijen. De staatsspoorwegen maken eene onbeduidende uitzondering op den algemeenen regel, als ware dit om de betrekkelijk grootere kracht van den vereenigden partikulieren ondernemingsgeest te doen uitkomen. In sommige rijken, bij voorbeeld in Oostenrijk, waar men met staatsspoorwegen begonnen is, heeft men spoedig moeten besluiten, in het belang van den staat, die wegen aan partikülieren af te staan, onder min gunstige voorwaarden, dan waarvoor bijzondere maatschappijen aanvankelijk grootere lijnen zouden hebben tot stand gebragt. In België, waar de eerste spoorwegen van staatswege werden aangelegd toen het versnelde transportmiddel nog in zijne kindschheid verkeerde en men bij gevolg nog niet het besef bezat van de magt, die het vereenigd partikulier kapitaal bij de spoorwegondernemingen zou ontwikkelen, — in België zijn de staatsbanen beperkt gebleven tot de hoofdlijnen; en terwijl de staatsspoorwegen in 1860 nog maar 557 kilometers lengte hadden, werden er door bijzondere maatschappijen 1172 kilometers geëxploiteerd. Wat de staatsspoorwegen in Nederland zullen bewijzen, zal de toekomst leeren; maar zeker mag men

aannemen, dat, als men het stelsel van tegemoetkoming, dat het eerst voor de verbinding van den Nederlandschen Rhijnspoorweg met het Duitsche spoorwegnet werd toegepast, konsekwent had doorgezet, er tegenwoordig in Nederland meer spoorwegen geëxploiteerd zouden worden, dan men welligt in de eerstkomende tien jaren van staatswege zal kunnen aanleggen.

Onder alle hemelstreken, onder de werking der meest verschillende staatsregelingen, te midden van de meest uiteenloopende toestanden, is bij den aanleg en de exploitatie van spoorwegen de betrekkelijk grootere kracht van den ondernemingsgeest boven het staatsvermogen onwedersprekelijk gebleken, en de regeringen, welke ook hare staatkundige neigingen mogen wezen, hebben geleerd, die kracht te huldigen en ze zich ten nutte te maken.

Verbazend zijn de sommen, door het publiek in spoorweg-ondernemingen aangewend. In 1854 hadden de Engelschen in hun land over de *f* 8000 millioenen, de Noord-Amerikanen *f* 700 millioenen, de Duitschers nagenoeg eene gelijke som als de Amerikanen aan spoorwegen besteed. Op 1 Januaaij 1850, was alleen door de maatschappij van de Great-Western in Engeland, een kapitaal van niet minder dan *f* 230 millioen voor den aanleg der wegen en den aankoop van materiëel uitgegeven. De maatschappijen in Frankrijk hadden, in 1858, meer dan *f* 1600 millioen voor spoorwegen besteed. In België hebben zij nagenoeg *f* 170 millioenen aan spoorwegen ten koste gelegd, terwijl de staat slechts eene som van *f* 100 millioenen voor den aanleg van staatsspoorwegen kon besteden. De verschillende maatschappijen in Britsch-Indië besteden een partikulier kapitaal van *f* 862 millioen aan de spoorwegen aldaar.

Doch hoe magtig zich de partikuliere ondernemingsgeest in spoorwegondernemingen heeft vertoond, toch konden de bijzondere maatschappijen niet geheel aan hare eigen krachten worden overgelaten. Overal zijn zij min of meer van staatswege aangemoedigd moeten worden. Ondersteuning van staatswege is voor verreweg de meeste lijnen eene levensvoorwaarde geweest. In Frankrijk heeft de staat voor niet minder dan *f* 400 millioenen aan het spoorwegkapitaal onder allerlei vormen bijgedragen. In Pruissen werd de finantiële steun van het gouvernement vereischt, om de hoofdlijnen tot stand te brengen; eene rente-garantie moest, onder anderen, verleend worden voor den aanleg van de spoorwegen van Keulen naar Minden en van Breslau naar de Oostenrijksche grenzen, welke tegenwoordig, de eerste 9¼, de laatste 10¾ pCt. netto opbrengst geven. België heeft van staatswege de bijzondere maatschappijen gesteund, om zijn spoorwegnet te voltooijen: de spoorwegen van Samber en Maas, van Luxemburg en van Leuven naar Charleroy, die zonder eenige subsidie door de maatschappijen zouden aangelegd worden, zijn eerst daargesteld nadat de staat eene rente-garantie van 4 pCt. aan de aandeelhouders had toegestaan. In Noord-Amerika, waar de ondernemingsgeest als het ware wonderen heeft voortgebragt, is het vooral aan den geldelijken steun te danken, dien de regeringen der verschillende staten aan de spoorwegondernemingen verleenden, dat de Unie door talloose lijnen doorkruist is. In het onder-

nemende Engeland heeft het Parlement een en andermaal belangrijke bijdragen van staatswege verzekerd, bepaaldelijk voor den spoorweg van Manchester naar Liverpool, voor de Iersche spoorwegen en voor de spoorwegen in de Engelsche koloniën. Voor Britsch-Indië alleen verleent de staat eene rente-garantie over het hierboven genoemde kapitaal van ƒ 362 millioen en afstand van de benoodigde gronden, welke op eene waarde van ƒ 12 millioen geschat worden, en die gedeeltelijk door het Gouvernement met dat doel aangekocht zijn geworden.

Voor de Javasche spoorwegen wordt het voorzeker ook onvermijdelijk geacht, dat de staat de partikuliere krachten, die zich daaraan willen wijden, finantiëel ondersteune. De kommissie was omtrent dit punt even eenparig in haar gevoelen, als omtrent de meening, dat de spoorwegen niet door den staat zouden worden aangelegd. Alleen met betrekking tot het bedrag en de wijze van ondersteuning heerschte er verschil van meening. De verschillende zienswijzen worden onder de navolgende hoofden teruggegeven.

2o. *Uitvoering door bijzondere maatschappijen met subsidiën van staatswege.*

Uit de berekeningen van het vermoedelijk vertier op de, op Java aan te leggen, lijnen, meende een lid der kommissie de gevolgtrekking te moeten maken, dat althans in de eerste jaren de maatschappijen, zelfs met een vrij hoog tarief, de renten niet zouden kunnen dekken van het kapitaal benoodigd voor den aanleg en de exploitatie der spoorwegen. Het lid, dat deze minder gunstige verwachtingen van de eerste spoorwegen op Java koesterde, was er echter verre van verwijderd, daarom het nut en de behoefte van versnelde middelen van vervoer in twijfel te trekken. Integendeel vond hij juist daarin aanleiding het gevoelen te uiten dat, om de heilzame gevolgen die de spoorwegen ook voor Java zullen hebben, de staat krachtige geldelijke hulp behoorde te verleenen aan de partikuliere kapitalen, die daaraan zullen aangewend worden. Te meer bestond, volgens hem, daartoe grond, dewijl de regering de belangrijke sommen geld, die zij jaarlijks besteedt aan de gewone wegen en bruggen, of de belastingen welke zij heft van de bevolking bij wijze van heerendienst, tot het aanleggen of het onderhouden van wegen en bruggen, als het ware aan het publiek schenkt, door die wegen in gebruik kosteloos af te staan. Indien de regering op Java de gewone wegen aanlegt, die betrekkelijk minder aan het doel beantwoorden, namelijk gemakkelijk vervoer van personen en goederen, dewijl zij niet behoorlijk zijn ingerigt om dat vervoer te doen plaats hebben met weinig krachts-inspanning, zoodat de kosten van het transport steeds, in weerwil van de belangrijke door de regering in geld en belasting aan de wegen ten offer gebragte ondersteuningen, zeer hoog blijven, en daardoor de ontwikkeling van handel, landbouw en welvaart in den weg staan; — indien de regering buitengewone wegen aanlegt, die zoo weinige geschiktheid hebben om produkten af te voeren, dat de oogst van eene plaats, alwaar overvloed is, niet vervoerd kan worden naar eene plaats, alwaar door een misgewas gebrek is en mitsdien een hongersnood ontstaat, — waarom zoude dan de regering niet eene gelijke of zelfs nog

krachtdadiger hulp verleenen aan de spoorwegen, die tot in de hoogste volkomenheid eene geschiktheid tot vervoer van goederen en personen, met weinig krachts-inspanning, groote snelheid en weinig kosten, bezitten, eigenschappen welke de gewone wegen missen; zoodat de regering, die de laatste bekostigt en nog bovendien jaarlijks groote uitgaven aan transportloonen moet doen, vertragingen ondervindt bij de verzending van spoedvereischende zaken of het grootste gedeelte van den kostbaren tijd harer in dienst reizende ambtenaren verliest, niet alleen door den tijd tot de reizen besteed, maar ook door de vermoeijenissen der reis, waardoor tevens verlies van nuttigen arbeid voor den lande ontstaat, terwijl eindelijk het tijdverlies bij verzendingen van troepen in tijden van gevaar de grootste nadeelen ten gevolge kan hebben?

Ofschoon het lid, wiens gevoelen thans wordt medegedeeld, erkent, dat de bijstand, door de regering te verleenen, onder verschillende vormen kan voorkomen, als: verzekering van eene zekere rente van het kapitaal van daarstelling gedurende een zeker getal jaren, vrijstelling van regten van het materiëel en de artikelen voor den aanleg en de exploitatie des wegs, die van elders ingevoerd moeten worden enz., — zoo kwam hem de meest aanbevelenswaardige toestand voor, die te zijn, waarbij de staat een subsidie verleent, gelijkstaande met de kosten der baan en alle daarin voorkomende kunstwerken, dat gerekend wordt overeen te komen met ongeveer 60 pCt. van het totaal benoodigde kapitaal van aanleg; terwijl de maatschappijen, door slechts het ijzeren spoor, de gebouwen, het materiëel, het personeel der exploitatie en het onderhoud te bekostigen, het vervoer tegen een betrekkelijk laag tarief zouden kunnen bewerkstelligen; zoodat de spoorwegen aan den staat en de zamenleving onmiddelijk de meeste voordeelen zouden schenken, waarvoor zij vatbaar worden bevonden.

De twee overige leden der kommissie moesten toegeven, dat, door het verleenen van groote subsidiën van staatswege, *en* de aanleg van spoorwegen zou bevorderd *en* de transportkosten tot het laagst bereikbare peil zouden kunnen gebragt worden. Bij hen bleven evenwel bezwaren tegen dit stelsel van ondersteuning bestaan.

In de eerste plaats deelden zij niet in de minder gunstige verwachtingen van hun medelid omtrent het vermoedelijk vertier op de aan te leggen spoorwegen. Moeijelijk was een deugdelijke maatstaf voor de berekening daarvan te vinden. Wanneer men echter let op de bestaande, hoogst gebrekkige, middelen van vervoer, dan moet men erkennen, dat op Java het spoorwegtransport eene veel grootere verbetering zal daarstellen, dan dit het geval is geweest in vele andere landen. Dat transport zal waarschijnlijk het vertier op de bestaande wegen in korte jaren niet alleen verviervdubbelen, maar veel aanzienlijker doen toenemen. Daarbij moet in aanmerking komen, behalve het vertier tusschen de uitgangs- en eindpunten der lijnen, de zeer noemenswaardige bedrijvigheid, die zich verder vertoont en zich aan de eindpunten en tusschen-stations zal aansluiten en aldus den spoorweg voeden zal.

In de tweede plaats mag men aannemen, dat de lijnen door de kommissie aangewezen met betrekkelijk geringe kosten aangelegd kunnen worden. Bij eene goede keuze der rigtingen, zal op geen enkel dezer lijnen eenig buitengewoon kunstwerk vereischt worden. De onteigeningen zullen of in het geheel niets of slechts onbeduidende sommen vergen; geene millioenen worden vereischt, gelijk in Europa, om de wegen tot binnen de groote steden, met opoffering van kostbare onroerende panden, te brengen, — zoo als onder anderen blijkt uit het plan van den heer MAARSCHALK, waarbij de weg van Buitenzorg tot aan de pakhuizen te Batavia geleid wordt, zonder dat een enkel gebouw van eenige groote waarde behoeft gesloopt te worden; — de arbeidsloonen, zelfs bij eenige opvoering door dringender aanvraag, zullen ver beneden den prijs der arbeidsloonen in Europa en in Noord-Amerika blijven; terwijl, eindelijk, op het vervoer van het materieel, benoodigd voor den aanleg en de exploitatie van den weg, bij het verleenen van vrijdom van inkomende regten, slechts eene niet veel meerdere vracht zal drukken, dan die voor het vervoer van het materieel van Engeland en België naar Spanje, Italië, Rusland en Turkije.

Bij gelegenheid eener aanvrage tot koncessie van den weg van Batavia over Tjikao naar de vlakte van Bandong, met eenen zijtak van Buitenzorg, welke in 1857 aan de Indische regering werd gedaan, maar zonder gevolg is gelaten, begrootte de heer HARDY WELLS, hoofdingenieur van den spoorweg in Scinde, de kosten van aanleg gemiddeld op ƒ 74,580 per mijl. Met slechts zeer middelmatig vertier, dekken overal de spoorwegen ruim de rente van een kapitaal dat die som niet aanmerkelijk overschrijdt. Welligt is het cijfer van ƒ 74,580 nog te hoog en eenigzins gegrond op de ondervinding van den begrooter in Britsch Indië, waar de aanleg van spoorwegen over het algemeen kostbaarder dan op Java moet uitvallen. Doch aangenomen, dat het cijfer vrij juist is, dan nog mag men daaruit afleiden, dat de, in dit verslag aangewezen, lijnen door bijzondere maatschappijen met voordeel kunnen aangelegd en geëxploiteerd worden met minder ondersteuning, dan van nagenoeg 60 pCt. van het kapitaal, benoodigd voor de daarstelling van de wegen.

De vraag, die zich vervolgens van zelf voordoet, is deze: of, bij den aanleg van spoorwegen, het streven der regering niet veeleer moet zijn, om in den kortsten tijd den aanleg van de grootst mogelijke uitgestrektheid spoorwegen te bevorderen, dan wel om dadelijk het transport tusschen twee gegeven punten zoo goedkoop mogelijk te maken. De vermindering der transportkosten tot het laagst bereikbare peil, is ontegenzeggelijk een juist ekonomisch beginsel; maar praktisch moet het, althans aanvankelijk, ondergeschikt blijven aan het beginsel, om de verbeterde transportmiddelen algemeen in werking te brengen. Past men dit op Java toe, dan zal men erkennen, dat de staat en de zamenleving niet zoo veel voordeel zouden genieten van den aanleg eener enkele lijn, waarop het transport al dadelijk zoo goedkoop mogelijk geschiedt, dan van den geleidelijken aanleg der vier lijnen en van een transport op deze vier lijnen, dat wel is waar nog niet

zoo goedkoop mogelijk is, maar toch, in verhouding tot het bestaande vervoer, oneindig beter, geregelder, sneller en goedkooper zal zijn. Ook schijnt het niet meer dan billijk, dat de ingezetenen, die het meest direkt belang bij de spoorwegen hebben en voor welke zij van het meest dadelijk nut zijn, indirekt iets voor de tot standkoming der onderneming bijdragen, door zich aan een hooger tarief van vervoer te onderwerpen, dan dat 't welk, bij groote subsidiën, aan de maatschappijen zou opgelegd worden.

Wanneer de staat zorgt voor de daarstelling der spoorwegen, dan mag hij geacht worden allezins zijne verpligtingen te hebben volbragt. En waarlijk, uit den aard der zaak, kan hij, zonder bezwaar niet verder gaan. Hoe meer finantiële ondersteuning hij toch aan eene enkele lijn verleent, des te minder middelen zullen hem bischikbaar blijven, om andere ondernemingen te gemoet te komen. Bij voorbeeld, ondersteld dat het kapitaal, benoodigd voor eene lijn, op *f* 18 millioen berekend wordt, en dat de staat daaraan bijdraagt voor een bedrag van nagenoeg *f* 11 millioen of 60 pCt., zou er dan wel te denken vallen aan het tot stand komen van eene tweede lijn, zoo lang de eerste niet geheel voltooid zou wezen; afgescheiden nog van de overweging, of, bij het aanvragen van groote subsidiën, de wetgevende magt in het moederland hare goedkeuring zou hechten aan dergelijke geldelijke verpligtingen.

Buitendien zijn subsidiën, hoe belangrijk ook, niet altijd de juiste prikkel voor den partikulieren ondernemingsgeest. Het publiek, dat dan toch altijd de ware geldschieter is, zou kunnen redeneren, dat het wel weet, dat de maatschappij door belangrijke finantiële hulp van staatswege in staat is gesteld om goede dividenten uit te keeren, maar dat de rente van het voorgeschoten kapitaal in alle geval niet gewaarborgd is, en dat het daarom altoos een waagstuk blijft kapitalen in spoorwegen te steken, welke op verre afstanden geëxploiteerd worden. En het gevolg van deze redenering zou wel eens kunnen zijn, dat de spoorweg-ondernemingen op Java van de finantiële medewerking van het Europeesch publiek verstoken werden en dus, ondanks een belangrijk staats-subsidie, het niet eens tot eene exploitatie zouden kunnen brengen.

Deze beschouwingen bragten dan ook de beide leden der kommissie tot de aanbeveling van een ander welbekend middel van finantiële tegemoetkoming en van uitvoering namelijk:

3o. *Uitvoering door bijzondere maatschappijen met rente-garantie.*

Moest men aannemen, dat de Javasche spoorwegen zeer kostbaar zullen zijn, en zelfs in een verschiet van tien, vijftien en meer jaren, slechts op een onbeduidend vertier kunnen rekenen, dan zou rente-garantie voorzeker niet het ware middel van ondersteuning zijn. In dat geval zouden *en* subsidiën *en* rente-garantie gekombineerd moeten worden, eene kombinatie welke slechts bij uitzondering, namelijk wanneer het subsidie voor bepaalde groote kunstwerken wordt verstrekt, de voorkeur boven den aanleg van staatswege verdient. Doch bij de zekerheid, dat op Java spoorwegen met betrekkelijk geringe kapitalen kunnen aangelegd worden en bij

de waarschijnlijkheid van een belangrijk klimmend vertier, schijnen die wegen bij uitnemendheid geschikt om door middel van rente-garantie tot stand te komen.

Dat middel van ondersteuning vereenigt het voordeel aan het publiek het meeste vertrouwen te geven, met het voordeel dat de staat slechts daar de partikuliere maatschappijen te hulp komt waar de krachten van deze te kort schieten. De geldschieter, die, in het stelsel van subsidie, niet genoegzaam verzekerd is van de rente van zijn kapitaal, al weet hij dat de staat door zijne finantiële tegemoetkoming de kansen van welslagen der onderneming vermeerdert, — aarzelt niet zijne medewerking te verleenen, wanneer hij overtuigd is, dat hij in allen geval 4 à 5 pCt. van zijn aandeel bekomen zal, terwijl de mogelijkheid bestaat, om in de toekomst nog een hooger dividend te trekken. De staat, daarentegen, is alleen verpligt tot uitkeeringen aan de maatschappij voor het bedrag, dat waarlijk blijkt te kort te komen, en buitendien vormen, bij eene deugdelijke toepassing van het stelsel van rente-garantie, de van staatswege uitgekeerde sommen eene renteloozе schuld ten laste der maatschappijen welke geleidelijk terug betaald wordt, wanneer het uit te keeren dividend een zeker te bepalen bedrag overschrijdt.

De leden, die zich ten gunste van dit middel van ondersteuning verklaarden, wezen op de geschiedenis van de wording der spoorwegen in en buiten Europa, ten betooge, dat de gouvernementen, na vruchteloos alle andere stelsels van tegemoetkoming, — subsidie in werken en in geld, het nemen van aandeelen enz. — uitgeput te hebben, tot het middel van rente-garantie zijn gekomen, en dat eerst, bij volledige aanwending van dit middel, de aanleg van spoorwegen op het vasteland van Europa en in de overzeesche bezittingen de vlugt heeft genomen welke men thans gadeslaat. Wanneer de ondervinding zoo luide en zoo algemeen de deugdelijkheid van deze wijze van finantiele hulp en de onmagt van de andere stelsels van tegemoetkoming doet uitkomen, dan schijnen verdere beschouwingen en redeneringen overbodig, en is het zaak de lessen door anderen opgedaan en duur betaald zich ten nutte te maken.

Bij het bespreken van de wijze van uitvoering, meende de kommissie eenparig den wensch te moeten uiten, dat in geen geval de werken voor den aanleg van spoorwegen op Java in heerendienst of liever in dwang zullen uitgevoerd worden. Nog altoos gaat men te zeer van het rampzalig begrip uit, dat de tijd van den inlander geene waarde bezit. Men aarzelde dan ook niet, vroeger en later, bij het uitvoeren van op zich zelf nuttige plannen, zelfs van dwaze invallen, ruimschoots den tijd der bevolking te verkwisten; landbouwers werden als koeli's op uren afstands gezonden, ten einde elk hunner eenige onbeduidende dagtaken te laten verrigten. Slechts door overmaat van volk, bij gevolg van tijdverlies, niet door doelmatig aangewenden arbeid van een betrekkelijk gering aantal goed afgerigte arbeiders, werden

op Java de meeste publieke wegen en gebouwen aangelegd en onderhouden. De kommissie acht het onnoodig eene schets te leveren der gevolgen, waartoe dit stelstel van heeredienstenaanleiding gaf. Het zij voldoende op te merken, dat ook bij de Javaansche bevolking besparing van tijd, verdeeling en doelmatige aanwending van den arbeid het maatschappelijk kapitaal en het vermogen van den staat noodwendig zullen vermeerderen. De landbouwer, die voor allerlei zoogenaamde heerendiensten op uren afstand van zijn dorp geroepen wordt, verwaarloost zijnen akker; hij brengt minder voort; hij verliest welligt daarbij den lust tot ingespannen arbeid; de prikkel ontvalt hem vaak, om het kapitaal, dat in zijne gespierde armen zit, vruchtbaar aan te wenden, en bij slot van rekening, verliest de regering oneindig meer aan het verval of aan den stilstand der bevolking, dan zij door het verspillen van haren tijd denkt gewonnen te hebben. Bij het aanleggen van spoorwegen op Java, zou het Gouvernement als een onbetwistbaar beginsel moeten aannemen, dat de maatschappijen zich voor alle uit te voeren werken van vrijwillige arbeiders zullen voorzien, dat het bestuur in geen geval tusschen de aannemers en het werkvolk zal treden ter bepaling van de arbeidloonen en dat deze door de natuurlijke wet van *vraag en aanbod* zullen geregeld worden. Te regt verwacht men van de spoorwegen op Java, dat zij eene krachtige impulsie aan de ontwikkeling van dat rijke eiland en aan de beschaving zijner bewoners zullen geven. Dat daarom het middel, 't welk bestemd is om den mensch te veredelen en te verheffen, niet aangevangen worde met de noodlottige praktijken der dwingelandij en van het despotisme.

Aan het slot harer beschouwingen genaderd gevoelt de kommissie de behoefte, om op eenen spoedigen aanvang aan te dringen. Eene aandachtige overweging van het vraagstuk der spoorwegen op Java heeft bij haar de overtuiging versterkt, dat eene spoedige en verstandige oplossing van dit vraagstuk eene levenskwestie voor Nederlandsch Indië en vooral voor Nederland is. Java is tot dus verre een der belangrijkste, zoo niet het belangrijkste, der centrums van produktie van koloniale waren; Java is het brandpunt van nationalen handel, nijverheid en scheepvaart; Java is de goudgroeve, waaruit de Nederlandsche staat millioenen haalt, om het evenwigt zijner finantiën te bewaren, zijnen schuldenlast te verligten en groote publieke werken te volvoeren. Zal Java dit drieledig karakter behouden, dan behoort men het de middelen ter verdere ontwikkeling te geven, te midden van de krachtsinspanning waarvan thans ons omringende tropische gewesten doen blijken. Reeds rijst de konkurrentie dreigend van Britsch Indië, Brazilië en andere overzeesche gewesten. Men aarzele daarom niet Java, door goede transportmiddelen, in staat te stellen, de mededinging vol te houden; men sluimere niet in, tot dat wij op alle wereldmarkten en tot op onze eigen markten door vreemde natiën geslagen worden. Terwijl men nog de magt en de finantiele ruimte bezit, sla men moedig de

handen aan het werk, opdat wij voortaan van onze eigen energie verkrijgen, wat wij nu slechts aan eenen zamenloop van gelukkige doch voorbijgaande omstandigheden te danken hebben.

In 1834 besloot de beroemde PEEL, te Tamwortz, eene redevoering met deze opmerkelijke woorden: „Haasten wij ons, Mijne heeren, haasten „wij ons; het is onvermijdelijk dit rijk van het eene eind tot het andere „door stoom-vervoer te verbinden, wil Engeland zijnen rang en zijne meer„derheid in de wereld behouden." De Engelsche natie gaf aan de roepstem van een zijner waardigste zonen gehoor, en de uitkomst heeft zijne voorzegging bewaarheid. Mogt in Nederland eene even invloedrijke stem, als die van PEEL in Engeland, onze natie het besef geven, dat hare toekomst voor een groot deel afhangt van eene spoedige uitvoering der spoorwegen op Java, dan zou de taak die het Indisch Genootschap op zich heeft genomen met betrekking tot dit vraagstuk zeer vereenvoudigd worden. De kommissie, uit haar midden benoemd, zou dan kunnen volstaan met het Genootschap in overweging te geven, in het openbaar te doen blijken van zijne onverdeelde sympathie met den aanleg van spoorwegen op Java. Maar nu moet het Genootschap zich beijveren, de algemeene belangstelling op te wekken en levendig te houden. De kommissie is van oordeel, dat dit voorshands de eenige wijze zal zijn, waarop de aanleg van spoorwegen op Java door het genootschap zou kunnen bevorderd worden. Zij acht, dat daartoe zou kunnen strekken:

1°. Dit verslag te doen drukken en zoo veel mogelijk verspreiden;

2°. De Nederlandsche pers uit te noodigen, om de zaak bij herhaling onder de aandacht van het publiek te brengen;

3°. Blijvende de aandacht op de Javasche spoorwegkwestie te houden en bij elke gepaste gelegenheid daarop terug te komen;

4°. De op Java gevestigde leden van het Genootschap uit te noodigen al die inlichtigen te verschaffen, welke dienen kunnen om de zaak nog nader bij het Nederlandsch publiek aan te bevelen.

'S GRAVENHAGE,
den 20sten Februarij 1862.

De Commissie voornoemd,
TH. F. SCHILL.
G. H. VAN SOEST.

De toepasselijk verklaring van de Europesche wetgeving op de zoogenaamde vreemde Oosterlingen.

Onlangs zag te Tiel het licht een vlugschrift, getiteld „*Twee brieven* „*over de Chinezen en hun landbezit op Java.*" Deze brieven zijn reeds in 1857 en 1860 van Java geschreven en geteekend B. Ofschoon de schrijver een Indisch onderwerp van zeer groot, ja overwegend, belang op nieuw ter sprake brengt, schijnt tot dus ver zijn geschrift niet in vele handen te zijn gekomen, althans niet tot openbare beschouwing der zaak aanleiding te hebben gegeven. Dit moge dus alsnog geschieden.

Wat de schrijver aanvoert omtrent het nut en de onmisbaarheid van de — (bijna zou ik zeggen „van *die*") — Chinezen in onzen archipel, laat ik liefst geheel voor zijne rekening. Zij zijn er eenmaal, en reeds in de brochure van mijne hand „*Blik op de tien laatste jaren in Nederlandsch* „*Indië; Een stem tot het Nederlandsche volk*, Amst. 1860", heb ik op blz. 19 omtrent het Chinesche element in onze koloniën gezegd:

„En nu, wat betreft de Chinezen, bij duizenden en duizenden hebben „zij onze Oost-Indische eilanden overstroomd en genieten er alle vrijheid — „eene vrijheid, die zij in hun eigen land niet kennen. Naarmate het Neder„landsche element in Indië werd geweerd, had het Chinesche er vrije uit„breiding en speelruimte; getuige, onder anderen, menig van onze kontrak„ten met inlandsche vorsten, waarbij den Europeaan de vrije vestiging in „hunne rijken is ontzegd, doch van den Chinees geen spraak is. Nog er„ger: zijne zonderlinge kostumen en gebruiken worden, althans grootendeels, „in Indië wettig gehandhaafd, waardoor die indringers als afzonderlijk „element der Indische maatschappij zijn erkend. Die staatsgreep is in den „loop der laatste tien jaren gedaan. Ik vraag u, waar moet het heen, „als elk vreemdeling — Engelschman, Duitscher, Amerikaan, Fransch„man enz. — even als de Chinees, in Indië de gebruiken en wetten van „zijn vaderland wil doen gelden? De Nederlander zelf heeft dat regt niet — „alleen de Chinees! Maar men is nog verder gegaan. Openlijk, in tal „van geschriften, in elk gesprek, zelfs in de achtbare vergadering onzer „Vertegenwoordigers, zelfs bij monde van eenen Minister, werd de Chi„nees als uitzuiger en vergiftiger der Indische bevolking geschetst en ver„acht; — en toch liet gij tot heden de regering aldaar volharden bij het „oude stelsel, om dien Chinees te gebruiken als handlanger ter vulling van

„uwe schatkist, tot stijving van uw Indisch batig slot. Welken naam „zult gij aan zulk een houding geven? Ik weet wel, veel is er in onze „dagen gesproken en geschreven over de middelen om het Chinesche ele- „ment in Indië te beperken. Hoe lofwaardig die pogingen zijn, vrees ik, „dat al het aangeprezene bij de uitvoering zou blijken onhoudbaar, althans „schadelijk voor het algemeen, te wezen. Van het standpunt van billijk- „heid en regtvaardigheid, van volkshuishoudkunde en staatsbelang is er „maar één weg om op vasten voet het doel te naderen, maar één gewigt „tegen het onzedelijke en verderfelijke van het Chineesch element;' één „middel, reeds dikwijls genoemd: vrije uitbreiding van het Nederlandsche „element, vrije werking van zijne stoffelijke en zedelijke kracht."

Keeren wij tot onzen schrijver terug. In zijnen tweeden brief zet hij uiteen, hoe al meer en meer de partikuliere landen op Java (Batavia en Buitenzorg) uit handen van Europeanen in die van Chinesche bezitters geraken en onder de laatste blijven, en hoe vooral oorzaak van dit kwaad is de omstandigheid, dat de Chinezen niet zijn onderworpen aan onze wetten op het erfregt, in tegenstelling van de Europeanen in Indië. Daardoor, ik moet het den schrijver toestemmen, „bezit de Chinees het regt, „om van zijn vast goed in den volsten zin des woords een *majoraat* te „maken, en met uitsluiting van al zijne overige erfgenamen *ab intestato*, „hetzij descendenten hetzij collateralen, het na te laten of te legateren „aan één bepaald persoon, somtijds met voorbijgang van zijne eigene „kinderen, vooral wanneer dat dochters zijn, en door middel van een tus- „schen-ingeschoven kind."

Ligtelijk zal men inzien, hoe zulk een staat van zaken het landbezit in ééne hand, hier de Chinesche, bestendigt; waarom ik mij thans, met verwijzing tot den schrijver, van verder betoog zal onthouden en liever, naar aanleiding van het vorenstaande, de algemeene aandacht vestigen op de regeringsbepalingen die tot deze stof betrekking hebben. Die bepalingen zijn weggelegd in het *Indisch Staatsblad* 1855 nº. 79, waarbij de Europesche wetgeving toepasselijk is verklaard op de zoogenaamde *vreemde oosterlingen*. Al aanstonds rijst de vraag, wat men onder dat woord „*vreemde oosterlingen*" heeft te verstaan, wie in staatkundigen en wettelijken zin tot die bijzondere volksklasse behooren? Ik meen, dat deze scheiding herhaaldelijk bij de Indische regering een punt van onzekerheid of van willekeurige beslissing heeft uitgemaakt; de archieven zouden dit kunnen ophelderen. Laat ons echter zien of het boven aangehaald *Staatsblad* de zaak eens voor altijd verduidelijkt. Artikel 9 luidt:

„Onder *vreemde oosterlingen* worden, ter plaatse van hun oponthoud, ge- „rangschikt: alle inlanders, landzaten of inboorlingen van den Nederlandsch „Indischen Archipel, die zich buiten het gewest, van waar zij oorspronke- „lijk afkomstig zijn, ophouden, buiten de leiding van de plaatselijke hoof- „den der inheemsche bevolking, en zonder zich met haar te hebben ver- „mengd."

Volgens deze lezing — namelijk, als ik 't wél begrijp — wordt dus een

inlander, die zich, 't zij korter, 't zij langer, buiten het gewest zijner geboorte b. v. Buitenzorg in het aangrenzend gewest Batavia ophoudt, vóór de wet als *vreemde oosterling* beschouwd. Maar nu kiest die Buitenzorgsche inlander zich te Batavia eene vrouw, vermaagt zich dus met de aldaar inheemsche bevolking: houdt hij dan, door die daad op zich zelve, op een vreemde oosterling te zijn? En verder: nu gewint hij te Batavia kinderen — zijn deze weder vreemde oosterlingen, daar zij *„oorspronkelijk"* (d. i. van vaderswege) Buitenzorgers zijn? En omgekeerd, te Buitenzorg ook vreemde oosterlingen, als van eene Bataviasche moeder geboren? Tot welke groote verwarring moet zulk eene beschouwing, indien zij doorgaat, aanleiding geven, met het oog op de gedurige verhuizing van inlanders van het eene gewest naar een ander, van het ééne eiland in onzen Archipel naar een ander!

Doch er is meer. Het dagelijksch spraakgebruik bedoelt onder „vreemde oosterlingen" in ons Indië hoofdzakelijk *Chinezen* en *Arabieren*, en werkelijk kan men hen als vreemdelingen aldaar beschouwen in denzelfden zin als b. v. Duitschers en Engelschen in Nederland. Intusschen wordt van dien landaard niet afzonderlijk en regtstreeks, niet met name gewag gemaakt in de aangehaalde omschrijving van „vreemde oosterlingen". Ware het niet, dat op andere plaatsen van ons *Staatsblad* het woord „Chinezen" voorkwam, men zou met regt kunnen betwijfelen, of de wetgever dit volk in Indië wel onder zijne rubriek „vreemde oosterlingen" wil begrepen zien. Ik zal evenwel gaarne aannemen, dat ten dezen slechts de vorm, de redaktie van art. 9, iets te wenschen overlaat en dat Chinezen en Arabieren ook vóór de wet wel degelijk „vreemde oosterlingen" zijn. Doch dan stuit men weder tegen eene andere bedenking; zij is deze. Van nature verdeelt zich het Chinesche element in Indië in: 1°. Chinezen, in *China* geboren, 2°. Chinezen, in *Indië* geboren. De laatste klasse is zeer talrijk. Zij is niet ontstaan uit echt-Chinesche moeders (vrouwen verlaten China zeer zeldzaam), maar uit de vermenging van echte Chinezen met het inheemsche, Maleische ras. Nu vraag ik eenvoudig: wat zijn de afstammelingen dier vermenging, geboren, en steeds verblijvende, b. v. te Batavia? Hier heeft zich de vreemdeling met de landzaat, de inheemsche bevolking, vermengd en zou dus het kind geen vreemde oosterling, geen Chinees, — maar wat dan namelijk vóór de wet — zijn?

Al het door mij aangevoerde zou zijn een doellooze en overbodige woordenstrijd, wanneer bij gezegd *Staatsblad* de Europesche wetgeving *in haar geheel* op den vreemden oosterling toepasselijk was verklaard; maar dat juist is het geval niet. Om mij te bepalen tot het *Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch Indië*, — daarvan worden niet minder dan *veertien* titels uitgezonderd, te weten:

al hetgeen betrekking heeft tot:

a. de akten van den burgerlijken stand.

b. het huwelijk.

c. de regten en verpligtingen der echtgenooten.

d. de wettelijke gemeenschap van goederen en derzelver beheer.

e. huwelijksche voorwaarden.
f. gemeenschap of huwelijksche voorwaarden bij tweede of verder huwelijk.
g. de scheiding van goederen.
h. de ontbinding des huwelijks.
i. de scheiding van tafel en bed.
k. het vaderschap en de afstamming der kinderen.
l. bloedverwantschap en zwagerschap.
m. de vaderlijke magt.
n. de minderjarigheid en voogdij.
o. de erfopvolging bij versterf.

Artikel 73 van het Indisch regerings-reglement schrijft voor, dat vreemde Oosterlingen, in Nederlandsch Indië gevestigd, zooveel doenlijk in afzonderlijke wijken worden vereenigd, onder de leiding van hunne eigene hoofden, die door den Gouverneur-Generaal van de vereischte voorschriften worden voorzien. Feitelijk bestaat zulk eene vereeniging op de meeste plaatsen reeds van ouds; — zoo heeft men te Batavia, Samarang enz. Chinesche wijken of kampen, met steenen huizen en geregelde straten of wegen, zoo ook Arabische wijken, enz. Van zelf zal dus ieder vragen, waarom bij zoodanige ordelijke samenwoning en vestiging onder anderen der Chinezen, onder hen geen burgerlijke stand, geheel naar onze Westersche wijze, kan worden ingevoerd, en te meer daar, volgens de bekende instellingen van zijn vaderland, de Chinees even als de Europeaan wettig maar ééne vrouw mag bezitten.

Daardoor toch ongetwijfeld zou het toezigt van staatswege over deze klasse zeer worden versterkt, den Chinees zelven zijn regt beter verzekerd zijn en de maatschappelijke orde in dit opzigt uitermate winnen. Op de groote nadeelen der uitsluiting van de erfopvolging bij versterf is boven reeds gewezen; straks zal ik daarop nog dienen terug te komen.

Belangstellend zal men wenschen te vernemen, welke bijzondere staatkundige, of regtskundige, of volkshuishoudkundige redenen het Indische bestuur hebben bewogen, om op de voorschreven wijze de Europesche wetgeving op de vreemde Oosterlingen toepasselijk te verklaren. Ik moet het antwoord schuldig blijven, terwijl ik evenmin in staat ben op te helderen, welke aanleiding juist en eerst nu, in 1855, dus zooveel jaren na de invoering der Europesche wetgeving in Indië (1848), tot deze belangrijke regeringsdaad deed besluiten. Ons *Staatsblad* zegt hieromtrent alleen in algemeene bewoordingen bij den aanhef:

„In aanmerking nemende, dat overtuigend is gebleken de dringende „noodzakelijkheid, voornamelijk ook in het belang van den handel, om de „Europesche wetgeving, voor zoo ver die thans daarvoor vatbaar is, van „toepassing te verklaren op de, met de inlandsche gelijkgestelde, bevolking „(*vreemde Oosterlingen*)".

Slechts de archieven dus, en mogelijk het te Batavia verschijnende *Bijblad op de Staatsbladen van N. I.*, hetwelk ik thans niet tot mijne beschikking

heb, zullen over de zaak meer licht kunnen verspreiden. Verre toch zij het van ons ten dezen de Indische regering van onvoorziene en onwillekeurige ingrijping te verdenken — dat was vooral in die dagen haar karakter niet.

Op welke wijze nu wil de wetgever hebben voorzien ten aanzien van de onderwerpen, waarop de Europesche wetgeving niet toepasselijk is verklaard? Dit blijft mij nog over mede te deelen. Artikel 10 van ons *Staatsblad* doet hier uitspraak in de volgende bewoording:

„Met opzigt tot de onderwerpen van burgerlijk- en handelsregt, met „betrekking tot welke de *vreemde Oosterlingen* niet aan de *Europesche* wet„geving zijn onderworpen, worden bij voortduring op hen toegepast de „voor hen thans bestaande verordeningen, godsdienstige wetten, instellin„gen en gebruiken, voor zoo ver die niet in strijd zijn met algemeen er„kende beginselen van billijkheid en regtvaardigheid."

Blijkbaar heeft hier de wetgever voornamelijk, zoo niet uitsluitend, het oog gehad op het wetboek voor de *Mahomedanen*, de *Koran*, waarin zoowel wereldsche als godsdienstige voorschriften voor de volgelingen van den profeet zijn vervat. Een compendium van Chinesche wetten of afzonderlijke verordeningen voor het hemelsche rijk toch zijn in onze kolonie, voor zoo ver ik weet, niet algemeen bekend of erkend; — ik althans zag die nimmer in dienststukken aangehaald. Bij gegeven Chinesche kwestiën werd niet gevraagd: wat zegt hunne wet? maar altijd afgegaan op de meening van zoogenaamde voorname Chinezen (Chinesche hoofden, Chinesche raad enz.), voor de hooge waarde en onpartijdigheid van wier advies in elk geval ik niet gaarne borg zou staan. Ook in dit opzigt dus rust ons *Staatsblad* op zeer wankelen grond. Maar nog zwakker wordt het regtskundig standpunt, wanneer men let op de zoo vlugtig neêrgeschreven clausule:

„*voor zoo ver die*" — (thans bestaande verordeningen, godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken) — „*niet in strijd zijn met algemeen erkende* „*beginselen van billijkheid en regtvaardigheid.*"

Hoe hemelsbreed verschillen die beginselen en begrippen bij de Oosterlingen en ons Westerlingen! Om maar één belangrijk voorbeeld te noemen: hoeveel minder wordt in de Mahomedaansche wet de vrouw geteld en bedeeld dan de man, terwijl de Chinees of de Chinesche wet (?) haar in het geheel niet mederekent? En welke zijn nu de, althans door ons, of liever door de humaniteit, „algemeen erkende beginselen van billijkheid „en regtvaardigheid" op dit stuk? Is het „billijk en regtvaardig" en met een ordelijk en weldadig staatsbestuur te rijmen, dat de rijk geworden Chinees in Indië van onze Europesche wetsvormen (bij testament vóór den notaris gepasseerd) gebruik maakt, om willekeurig zijne bloedverwanten van het erfdeel uit te sluiten en daarmede den een of anderen straatjongen te begiftigen?

Ik heb mij niet tot schrijven gezet uit ongepast en verwaten zucht, om den wetgever van die dagen (1855) te kritiseren. Ter vermijding daarvan draag ik hem persoonlijk te veel ongeveinsde hoogachting toe. Integendeel:

de Indische maatschappij is hem ook in dit opzigt dank, zeer veel dank verschuldigd; want gewis, het mag als geen geringe staatkundige verdienste worden beschouwd, onder eene talrijke menschen-klasse van zoo verschillende bestanddeelen, de gevestigde onzekerheid en ordeloosheid voor maatschappelijke orde en toegepaste regtswetenschap, met vaste, ja stoute hand, te doen plaats maken. Ik heb slechts gewenscht de aandacht te vestigen op de wettig gestelde uitzonderingen, indertijd welligt van eene andere zijde bezien, doch die thans, niet alleen in het oog van mij en van onzen aangehaalden briefschrijver, maar in het oog van velen, die met de Indische zamenleving persoonlijk bekend zijn, zorg, groote zorg baren. Dat is vooral het geval met de uitsluiting van ons erfregt ten aanzien van de Chinezen in Indië. Zij bezitten eenmaal het kapitaal en de zucht om hun geld te steken in vast goed, in grondeigendom, in landbezit. Intusschen zijn zij over het algemeen zeer slechte landoekonomen; ik zelf was, uit den aard mijner laatste dienstbetrekking in Indië, getuige, hoe onder hunne hand het maatschappelijk kapitaal allengs wordt verwoest! Van nabij zag ik suikerlanden, nagelaten door den schatrijken Chinees, waar de suikertuinen naar slecht gras- of biesland en de fabrieken naar ruïnes van oude kasteelen geleken!

Vooral nu men, naar den geest des tijds, meer maatschappelijke of oekonomische vrijheden voor Indië mag verwachten, wordt het van dringend belang, den Chineschen kapitalist geene regten boven en buiten anderen te verleenen, opdat hij zich niet overal indringe, waar hij niet geweerd kan kan worden, opdat hij zich niet, met terugstooting van alle niet-Chinezen, van alles voor altijd meester make; want: *dit is onmiskenbaar zijne zucht en zijn streven — het koste hem wat het wil!* En dit wordt hem, gezwegen van al 't andere, ongetwijfeld in de hand gewerkt, zoo lang hij, in tegenoverstelling van den Europeaan en den Mahomedaan, de bevoegdheid bezit zijn kapitaal aan de wettelijke scheiding, en dus indirekt aan de konkurrentie, te onttrekken.

Ik moet bekennen niet duidelijk in te zien:

1°. Waarom de staat eene afzonderlijke klasse van „*vreemde Oosterlingen*" wettelijk wil hebben aangenomen.

2°. Waarom op deze klasse, met name de Chinezen, de Europesche wetgeving niet *ten volle* toepasselijk is verklaard.

Kan het zijn, dat men voor hare talrijkheid en de mogelijkheid van haar verzet is teruggedeinsd? Ik geloof dit naauwelijks.

Naar mijne meening kan de wetgever en heerscher in Indië hoofdzakelijk slechts tweeërlei regtstoestand erkennen en handhaven, te weten: het *Nederlandsche* regt, zoo als dat is weggelegd in de Nederlandsch Indische wetboeken, en het *Mahomedaansche* regt omschreven in de Koran. Alle andere wetten, Chinesche, Engelsche, Fransche enz. moeten ten allen tijde blijven uitgesloten èn uit gezonde staatkunde èn om het belang der Indische maatschappij. Van dit standpunt zij het mij vergund, tot deze bescheiden gevolgtrekking te komen:

1°. De Europesche wetgeving worde, zonder uitzondering, van toepassing verklaard op allen in Indië, die niet erkende en niet aldaar gevestigde *Mahomedanen* zijn.

2°. Op de in Indië gevestigde en erkende *Mahomedanen* worden, wat betreft de bij het *Staatsblad* 1855 n°. 79 gestelde uitzonderingen, toepasselijk verklaard de burgerlijke wetten, voor zooveel die in de Koran zijn vervat; — overigens de Europesche wetgeving.

3°. Het staat den in Indië gevestigden Mahomedaan vrij, in elk gegeven geval, in plaats van het Mahomedaansche regt, van de Europesche wetgeving gebruik te maken.

Deinst de staat, om welke reden dan ook, voor eenige wijziging van het *Indisch Staatsblad* 1855 n°. 79 in den voorgestelden zin terug — de Indische maatschappij zal de, met den dag toenemende, nadeelen van den staat van zaken, vooral van de zijde der Chinesche bevolking, lijdzaam moeten dragen.

Nog ééne opmerking ten slotte. Artikel 11 van ons *Staatsblad* zegt, dat de bedoelde „bepalingen, tot dat dienaangaande anders wordt beschikt, „alleen toepasselijk zijn voor de eilanden Java en Madura". Dienovereenkomstig had ook ik, ofschoon steeds van Nederlandsch Indië gesproken hebbende, in mijne bovenstaande beschouwingen hoofdzakelijk dat, tot dus ver voornaamste, gedeelte onzer Oost-Indische bezitting op het oog.

HAARLEM,
Maart 1862.

J. MUNNICH.

Een jaarkring volgens officiële bescheiden.

Wij hebben steeds met groote belangstelling kennis genomen van de verslagen, die de regering, volgens de grondwet, aan de Staten-Generaal verpligt is over te leggen. 't Heeft groot nut, op officiële wijze een dergelijk overzigt te verkrijgen. De kennis van den toestand onzer koloniën wordt daardoor niet alleen vermeerderd, maar men is ook in staat gesteld, de rigting te leeren kennen, die in den loop van een jaar in Indië boven gedreven heeft. Wij hebben het verslag over 1859 dezer dagen met te meer belangstelling ontvangen, omdat het loopt over een veelbewogen tijdperk.

In dat jaar toch brak de heer ROCHUSSEN met het zoogenaamde gematigd liberalisme, en werd de banier der reaktie hoog opgeheven. Dat moest natuurlijk invloed uitoefenen op den gang van 't bestuur in Indië. Die invloed is dan ook merkbaar genoeg; duidelijk zien wij de sporen van eene rigting, die wij jaren lang hebben bestreden, en die eindelijk door de kracht van onze beginselen overwonnen werd. De kreet, hier te lande aangeheven: „geene toepassing van Westersche begrippen op Oostersche toestanden; vrije arbeid is eene illusie!" heeft in Indië vruchten gedragen, waarvan de galm in het jaar 1859 was doorgedrongen. Bij het doorlezen van het Verslag bemerkt gij dit op elke plaats. Maar daarentegen ontmoet gij ook sporen van weerstreven aan die leus, omdat de stroom van vooruitgang niet te keeren was, of omdat men het verderfelijke en gevaarlijke van een' terugkeer op den goeden weg maar al te zeer inzag.

Wij zullen dit uit het Verslag nagaan en trachten onder enkele hoofdpunten bijeen te brengen. Het is geene gemakkelijke taak dit alles, uit deze officiële stukken, waarin onder verschillende hoofdstukken dikwijls verwante onderwerpen worden behandeld, op te sporen en aan 't licht te brengen. De vorm en zamenstelling van deze verslagen laat toch nog altijd veel te wenschen over. De onbestemdheid en wankelmoedigheid in beginselen, die wij vooral in dit Verslag opmerken, maakt daarbij het nagaan van bijzonderheden nog moeijelijker. Wij zullen intusschen onze beschouwingen aan vorige artikelen, over vroegere Verslagen gegeven, aansluiten. Daardoor zal het verschil te meer uitkomen, en tevens het bewijs worden geleverd, dat elk jaar nieuwe bijdragen verschaft voor de degelijkheid onzer beginselen in het bestuur onzer koloniën.

Twee jaren geleden vroeg een onzer medearbeiders: wat is waarheid? Die vraag was natuurlijk bij de zoo uiteenloopende verklaringen van de regering omtrent vrijen arbeid, waarvan de inkonsekwentie, bij het door-

bladeren van het Verslag over 1858, nog meer uitkwam. De regering had toch tien jaren lang volgehouden, dat vrije arbeid bestond en heilzaam werkte bij alle gouvernements-inrigtingen. Men ging van jaar tot jaar daarbij een stap verder, hoezeer in de uitbreiding van dat stelsel natuurlijk eenige moeijelijkheid werd ondervonden om altijd en overal een genoegzaam aantal handen bijeen te kunnen brengen. Bij het voortdurend bestaan van heerendiensten en het kultuurstelsel, en bij het ontkiemen van partikuliere industrie, moest wel van zelf nu en dan eenige behoefte aan handen ontstaan. Maar de ondervinding had toch zooveel geleerd, dat naar wij meenden aan terugkeer moeijelijk te denken viel.

In 1849 verklaarde de regering, dat bij de vestingwerken de vrijwillige koeli-arbeid 65 pCt. besparing opleverde, en het militair departement klaagde wel eens, maar handhaafde het beginsel konsekwent. Dit was te meer opmerkelijk, omdat men bij het civiel departement wel eens tot den ouden sleur terugkeerde zoodra daar eenige moeijelijkheid ontstond. Het blijkt, dat men in 1859, onder den invloed eener reaktionnaire rigting, dien vrijen arbeid op zeer vijandige wijze behandelde. De stormwind, die op het plein te 's Gravenhage opstak, deed zijne gevolgen in Indië gevoelen.

Op bladzijde 19 van het Verslag vinden wij een aantal mededeelingen over de persoonlijke diensten, van de bevolking gevorderd, en over hetgeen daaromtrent, met het oog op art. 57 van het regerings-reglement, is verrigt. Aanvankelijk schijnt men op den goeden weg te zijn gekomen. Wij lezen:

In het vorig Verslag, bladz. 17 en 18, is reeds medegedeeld, dat de hoofden van gewestelijk bestuur op Java (met uitzondering der niet onder regtstreeksch bestuur staande residentiën Soerakarta en Djokjokarta) dit jaar, bij eene reeks van besluiten, onder dagteekening van 6 September, door den Gouverneur-Generaal werden gemagtigd, om voorloopig de heerediensten in hun gewest te blijven regelen overeenkomstig de staten, door hen ingediend naar aanleiding van het Indisch besluit van 10 April 1856, n°. 4. Volgens de, bij het eind van het jaar, deswege ingediende rapporten, was de werking dier herziening allezins gunstig. Overeenkomstig de daartoe strekkende aanschrijving (opgenomen in het *Bijblad van het Indisch Staatsblad* onder n°. 741), had men zich allerwege beijverd, die diensten, welke kunnen worden gerangschikt onder de *bijzondere* — dat is die, welke dagelijks en naar gelang der behoefte door een deel der bevolking bij beurten worden verrigt — onder vaste regelen te brengen, en derzelver waarneming aan bepaalde dessa's op te dragen. Dien ten gevolge was reeds in verschillende gewesten de verligting in deze diensten tot stand gebragt, voornamelijk door inkrimping van het aantal dienstdoenden bij de inlandsche hoofden. Met opzigt tot de *algemeene* diensten — dat is die, waaraan de gezamenlijke bevolking deel moet nemen — werden de, bij het besluit van 10 April 1856, n°. 4, voorgeschreven regelen gevolgd, en bepaaldelijk gewaakt, dat de arbeid aan groote werken van algemeen nut, hetzij met of zonder te gemoetkoming, niet belemmerd werd voor den rijstoogt of het werk van andere kultures.

Het beginsel, om geene landswerken, niet vallende in de termen om in heerendienst te worden verrigt, in gedwongen arbeid ten uitvoer te doen leggen, werd dus gehandhaafd; zoo vervolgt het Verslag. Maar men voegt er bij, dat, ondanks herhaalde pogingen, het in sommige gewesten weder niet mogelijk was, een voldoend aantal vrije werklieden te bekomen. En nu de toepassing van het beginsel? De beste algemeene regelen zijn toch van weinig beteekenis, zoodra de toepassing in bekrompen zin plaats heeft.

Die toepassing bewijst, welk eene verandering van zienswijze, tusschen de vaststelling van de regelen en het inwerking brengen, was ontstaan. Het gouvernement heeft toch eene nadere verklaring van de toepassing gegeven, blijkens eene noot op bladz. 20 van het Verslag. Er is tweeërlei gedwongen arbeid, zegt men ons, namelijk: vooreerst heeredienst in de gevallen bij de adat aangewezen, als: onderhoud van bruggen en wegen; zij vormt als het ware eene belasting op de bevolking rustende; de staat geeft in die gevallen eene tegemoetkoming aan de arbeiders; in de tweede plaats, arbeid voor andere werken, waarbij de volle waarde van den arbeid betaald wordt, hetzij die gedwongen of vrijwillig verrigt wordt.

En wat heeft men nu uitgevonden? Het Verslag deelt ons mede, dat de resident van Bazoeki, in navolging van dien van Kediri, eerst tracht vrijwillige arbeiders te krijgen voor allerlei soort van werken tegen een dagloon van 25 cts; maar dat, bij mislukking daarvan, de bevolking dwangarbeiders moet leveren tegen eene betaling van 12½ cent per dag. Nu hebben wij reeds in een vorig nummer gewezen op dit wonderlijke middel om een ekonomische vraagstuk op te lossen. Een van twee is toch waar: of de bevolking verrigt de werken volstrekt in haar *eigen* belang, ten einde de door haar verschuldigde belasting te betalen; of er kan slechts sprake zijn van werken van *algemeen* belang. In het eerste geval is het voorzeker onbillijk, den man, die zijne belasting vrijwillig voldoet, ruimer te betalen dan een ander; als het eene belasting geldt heeft de schatkist met de kwestie van vrijwillig en niet vrijwillig volstrekt niet te maken. Maar wanneer een werk in het algemeen belang geschiedt, dan is de gestelde regel ongerijmd. Het is geen middel, om ooit goed werk verrigt te krijgen; wanneer men de antecedenten nagaat blijkt dit onwederlegbaar.

De heer ROCHUSSEN bespreekt, in zijne bekende brochure „*Toelichting en verdediging*", herhaaldelijk de heerediensten, en hij wijst ons op zeer merkwaardige resultaten daaromtrent. In eene bijlage achter die brochure komt een rapport voor over de noodzakelijkheid, om eene betere inrigting aan de direktie van de burgerlijke openbare werken te geven. In dat stuk, gedagteekend Buitenzorg 28 October 1847, wijst hij op de verspilling van arbeidskrachten, die vroeger plaats had bij den aanleg van waterwerken. Hij zegt daaromtrent: „zoo de in heeredienst daaraan te kost gelegde dagdiensten en door heerendienst geleverde bouwstoffen tot cijfers te herleiden waren, zou dit verbazing wekken *wegens de duurte van den zoogenaamden kosteloozen arbeid aan die werken besteed*". In eene circulaire van 23 Mei 1850 wijst hij de hoofden van gewestelijk bestuur op de groote noodzakelijkheid, om de heerendienstpligtigheid te beperken tot het nuttige en onmisbare. Het moet dus wel overdreven ijver zijn, die aanleiding kan hebben gegeven tot zulke ongerijmde bepalingen, als men nu in Bazoeki en Kidiri heeft gemaakt. Maar die overdrijving is door de regering uitgelokt. De onderscheiding, die gemaakt is tusschen hetgeen de bevolking al of niet vrijwillig te verrigten heeft, is zoo rekbaar, dat wel in den regel van dwangarbeid in die residentiën gebruik zal worden gemaakt.

Nu zeggen de reaktionaren wel, dat hun stelsel van dwang eene opleiding en voorbereiding tot vrijen arbeid is; maar het gaat ons begrip te boven, op welke wijze men ooit lust tot arbeid zal verkrijgen, wanneer een loon van 25 ct. daags geen voldoend getal vrijwillige arbeiders levert en men de lieden dan *dwingt*, om het voor de helft te doen. Er moeten wel natuurlijke oorzaken zijn, bij het bestaan van zulk een lokaas, die de bevolking weerhouden in genoegzame getalen op te komen, en waar die oorzaken bestaan, zal de slechte belooning wel weerzin tegen den arbeid kunnen opwekken, maar nooit, den toestand verbeteren. Intusschen is dat het stelsel van de tegenpartij.

De mededeelingen omtrent de buitenbezittingen, die uitvoerig in het Verslag volgen, geven ons treffende bewijzen, dat de bevolking van den Indischen Archipel, bij goede belooning, vatbaar is voor vrijwilligen arbeid, en dat die reeds op ruime schaal bestaat. Omtrent Sumatra's Westkust lezen wij het volgende:

Betaalde diensten. Deze bepalen zich tot het leveren van koeli's voor in dienst reizende ambtenaren en militairen, zoomede het vervoeren van Gouvernements-goederen langs wegen, waar geene transportondernemingen voor den overvoer van Gouvernementsprodukten enz. bestaan; voorts in het leveren van werklieden en materialen voor de burgerlijke en militaire bouwdepartementen, voor zooveel die niet door vrijwillige levering kunnen verkregen worden. Al die diensten worden behoorlijk betaald, arbeiders en materialen in evenredigheid van hetgeen bij vrijen arbeid gewonnen wordt en volgens de tarieven; en de koeli's voor transporten met 25 cents per étappe, overeenkomstig de bepalingen.

De Gouverneur van Sumatra's Westkust wijst er op, dat de inlandsche bevolking daar weinig dwangarbeid te verrigten heeft, en dat hetgeen gedwongen geschiedt niet zooveel beteekent. Hij zegt evenwel ook, hetgeen men op Java wel bijzonder ter harte behoorde te nemen: „alle heerendiensten, hoe weinig drukkend ook, hebben uit haren aard, en wel voornamelijk ten gevolge van de daarmede gepaard gaande ongelijkmatige verdeeling van arbeid en verspilling van volkskrachten, eigenwaardige bezwaren; zoo ook hier." Eene poging tot regeling is beproefd, waarvan het Verslag zegt:

Poging tot regeling. In het begin van 1859 is door de hoofden en bevolking van het distrikt Sinton en Boea (Padangsche bovenlanden), in overeenstemming met den kontroleur aldaar, eene proef genomen om, in stede van persoonlijken arbeid, een vast getal bezoldigde werklieden tot het verrigten van noodige werkzaamheden aan wegen en bruggen in dienst te stellen, waartoe eene opbrengst van 20 cents 's maands of *f* 2,40 's jaars door iederen werkbaren man gebleken is ruim voldoende te zijn. Hoofden en bevolking zijn met deze regeling, die geheel van huishoudelijken aard is, zeer ingenomen, en zij werkt in aller belang uitmuntend. Elders is de toestand dezelfde gebleven en hebben geene andere pogingen tot regeling in dezen plaats gehad, dan dat steeds getracht wordt de heerendiensten zooveel mogelijk gelijkmatig te verdeelen en zoo min mogelijk drukkend te doen zijn.

De bovenbedoelde regeling in het distrikt Sinton en Boea kan als remplacering worden aangemerkt. Elders heeft nu en dan individuële remplacering plaats, maar geheel vrijwillig en buiten bemoeijenis van het bestuur.

Ook over Menado leest men zeer opmerkelijke bijzonderheden, die wij thans zullen laten volgen.

Voor dit gewest is, bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 1 November 1859, met

wijziging in zoover van dat van 3 September 1850 (vermeld op bladz. 21 van het verslag over 1855), bepaald, dat alle diensten, niet uitdrukkelijk gerangschikt onder de eigenlijke heerediensten, welke ten behoeve van het Gouvernement van de inlandsche bevolking in de Minahassa benoodigd zijn, zooveel mogelijk behooren te geschieden in vrijwilligen arbeid; — dat, wanneer het onvermijdelijk is, voor die diensten gedwongen of niet vrijwilligen arbeid van de bevolking te vorderen, alsdan daarvoor zal worden betaald een loon van $12^1/_2$ tot 25 cents daags, naar gelang der plaatselijke gesteldheid en den aard van het te verrigten werk, in elk geval door den resident van Menado te regelen, met inachtneming van gepaste spaarzaamheid en met het oog op het belang der bevolking; — dat, gerekend van 10 Januarij 1860, ten behoeve van partikulieren geen gedwongen arbeid van de bevolking mag worden gevorderd, noch transportmiddelen door tusschenkomst van het bestuur mogen worden verstrekt; — dat op dat verbod vooralsnog eene uitzondering kan worden gemaakt voor het lossen en laden der paketbooten, tot welk einde, voor zooveel onvermijdelijk is, van bestuurswege hulp kan worden verleend tegen betaling van een loon van minstens 25 cents daags, met vrijlating aan den resident van Menado, om, naar gelang van omstandigheden en den aard der te verrigten werkzaamheden, dat loon op een hooger bedrag te stellen, mits niet overschrijdende 35 cents daags; — dat voor het transporteren van Gouvernementsgoederen, alsmede van bagage en reismiddelen van in dienst reizende landsdienaren, zendelingen en inlandsche hoofden, door middel van dragers (koeli's), over de diensten der inlandsche bevolking kan worden beschikt, tegen betaling van twee centen aan elken man voor elken paal afstands.

Voorts is bij dat besluit aan den resident van Menado te kennen gegeven, dat, aangezien het der regering gebleken is, dat te Menado eene eigenlijke klasse van koeli's, zoo als die elders wordt aangetroffen, ontbreekt, en de gewone dagelijksche koeli-arbeid aldaar mitsdien wordt verrigt door landbouwende inlanders van de Minahassa, de regering verlangt, dat zooveel mogelijk gewaakt worde, dat de hoofden geene belemmeringen in den weg leggen voor hunne ondergeschikten, om buiten de kultuurdiensten hunne diensten aan partikulieren te verhuren; met aanschrijving, de meeste publiciteit te geven aan art. 8, § 5, van zijn besluit van 30 Julij 1858, n°. 35, waarbij de kontroleurs bij het binnenlandsch bestuur in de residentie Menado zijn aangeschreven, om aan de inlandsche hoofden in hunne afdeelingen bekend te maken, dat het des residents uitdrukkelijk verlangen is, dat van hunne zijde niet worden tegengewerkt de pogingen van partikulieren om, zonder tusschenkomst der hoofden, zich van vrijwillige koeli's te voorzien, mits die koeli's geene negeridiensten te verrigten hebben.

Hier schijnt men dus een geheel anderen regel te volgen dan op Java, en de betaling, zoo dwangarbeid volstrekt gevorderd wordt, met het oog op het belang van de bevolking, naar de omstandigheden te bepalen van $12^1/_2$ cent tot 25 cents daags. In de buitenbezittingen was dus waarschijnlijk de reaktionaire beweging nog niet behoorlijk doorgedrongen. In het algemeen draagt dit Verslag overal de blijken, dat men, vooral in Indië, wat de kwestie van de onmogelijkheid van vrijen arbeid betreft, bijzonder het oog heeft gehad op Java; en 't is meer dan waarschijnlijk, dat in de bureaux te Batavia, de residentie-verslagen van dat eiland gepolijst en naar de toen bovendrijvende rigting gebogen zijn; maar omdat men zich minder liet gelegen liggen aan de buitenbezittingen, werden de Verslagen van die gedeelten van ons gebied maar zoo gelaten als ze waren.

Wij merken hier in het voorbijgaan op, dat de gewone slentergeest nog altijd blijft bestaan. Zoo wordt, om een enkel voorbeeld te geven, van Amboina medegedeeld: dat de voorgenomen verbeterde regeling der heerendiensten, waarvan reeds in 1855 sprake was, volgens de laatste berigten nog altijd in overweging was gebleven.

Tot zoover, wat de civiele dienst betreft. Eene hoogst merkwaardige

mededeeling lezen wij op bladz. 38 onder hoofdstuk *D militair beheer* § 7. Daar staat: „het uitsluitend gebruik van vrijwilligen arbeid werkte, volgens opgave van het militair departement, nog steeds nadeelig op den geregelden voortgang der genie-werken. Daar het opperbestuur intusschen op bespoediging had aangedrongen, zou voor de meest dringend geworden werken de tusschenkomst van het bestuur tot het bekomen van koeli's worden verleend".

Dit onderwerp is ook, bij de behandeling van de begrooting van 1861, ter sprake gekomen, waarheen wij worden verwezen. En met het oog daarop is hoogst opmerkelijk hetgeen in eene noot verder gezegd wordt: „*De bezwaren, in Indië ingebragt tegen eene hervatting van den gedwongen arbeid bij de vestingwerken, en de twijfel, omtrent het dringende van sommige dier werken, leidden tot eene wijziging van de aanvankelijk daaromtrent gegeven bevelen.*"

Wij vinden hier in de officiële waarheid een zeer belangrijk feit medegedeeld. Het opperbestuur, dus de Minister van Koloniën, dringt bij de militaire genie aan op bespoediging van werken, waarvan men echter het dringend noodzakelijke betwijfelt. Toch is hij zoo verlangend, die werken, waarvan het nut door vele deskundigen wordt ontkend, te voltooijen, dat hij er niet voor terugdeinst het bevel te geven, daarvoor van heerendiensten gebruik te maken; en hij laat zich niet terughouden door de gedachte, dat hij zelf als Gouverneur-Generaal in Mei 1850 uitdrukkelijk bevolen had, dat men zich tot het *nuttige* en *onmisbare* moest beperken. Hij had den 28 Mei 1850 voor die beperking afdoende gronden; immers hij verklaart, in zijne cirkulaire van die zelfde dagteekening, dat wanneer dit niet geschiedt „de gevolgen, vooral voor de landbouwende klasse, noodlottig moeten zijn en het geene verwondering zou baren, dat de hier en daar opgemerkte verarming dier klasse, behalve aan andere oorzaken, ook grootendeels aan het misbruik van de heerendienstpligtigheid moet worden geweten." (*Toelichting en verdediging* bladz. 142). Hij bespreekt dit onderwerp met het oog op den hongersnood in Demak en Grobogan. De verdediging van den toenmaligen Gouverneur-Generaal van zijn bestuur steunde toen op het beweren, dat zijne bevelen, in het belang der bevolking gegeven, niet waren nagekomen. Hij zegt: „Voorts had ik stellig last gegeven, dat de bevolking der bedoelde afdeelingen van de verpligte heerendiensten voor de vestingwerken zouden ontheven worden". Aan het niet naleven van deze bevelen wordt, naast misgewas, de hongersnood toegeschreven, die duizenden menschen het leven kostte. Voegt men daarbij nu, dat de regering, in vroegere Verslagen, telkens met zelfvoldoening wijst op de hoogst gunstige gevolgen, zoowel voor hare belangen, als voor die der bevolking, van de afschaffing van den dwang bij den aanleg van vestingwerken, dan zou men toch genegen zijn, de officiële waarheid, die ons het gebod van den heer ROCHUSSEN in 1860 berigt, om op nieuw den dwangarbeid bij de vestingwerken in te voeren, werkelijk in twijfel te trekken. Maar het feit valt niet te loochenen; het opperbestuur drong werkelijk eensklaps op dezen meest reaktionnairen maatregel aan.

Het deed dit, dewijl het toen tot de ontdekking was gekomen, dat vrije

arbeid eigenlijk niets anders was dan eene mystifikatie. Maar nu stuitte deze nieuwe uitvinding op eenen tegenstand, waar men dien 't laatst zou verwacht hebben. Het militaire departement dacht er anders over. Indien inderdaad de beweringen van onze tegenstanders op waarheid waren gegrond, dan zouden wij wel in de eerste plaats mogen veronderstellen, dat het militaire element op de wederinvoering van dwangarbeid zou aandringen; maar het is even verrassend als verblijdend, dat juist van die zijde in Indië zulke ernstige bezwaren tegen de bevelen van den Minister werden ingebragt, en dat de reaktionnaire poging daarop afstuitte en daardoor mislukte.

En wat zullen wij nu zeggen van eenen toeleg, om, in het belang van partijzieke woelingen, de bevolking weder aan eenen druk te onderwerpen, waarvan de afschaffing in 1853 officiëel werd verklaard: „eene weldaad voor de bevolking te zijn, en tevens 65 pCt. besparing op 's lands uitgaven te verzekeren?" Inderdaad het werd meer dan tijd, dat 's lands vertegenwoordiging aan zulk een toestand een einde maakte. Maar wij zullen nog in meer andere opzigten de heillooze werking van deze rampzalige reaktie zien. Het Verslag bevat nog meer hoogst opmerkelijke bijzonderheden.

Wanneer wij ook maar vlugtig de mededeelingen omtrent het kultuurstelsel beschouwen, dan merken wij al dadelijk den geest op, die het opperbestuur in dien tijd bezielde. In het verslag over 1858 lazen wij gunstige berigten over het sluiten van overeenkomsten met de inlandsche bevolking, tot het vervoer, de verwerking en den aanplant van suikerriet. Het verslag, dat wij voor ons hebben, doet zien, welke gevolgen de vijandige rigting tegen partikuliere nijverheid en vrijen arbeid heeft gehad. Het kon wel niet anders, of de houding der regering, de verklaringen die namens haar door hare ambtenaren aan hoofden en bevolking werden gegeven, de examinaties en onderzoekingen en inkwisities, dat alles moest ongunstig werken op hetgeen in 1858 met zooveel goedkeuring werd vermeld.

Maar dergelijke tegenstrijdigheden moeten ons niet verwonderen. Zoo vermeldt het verslag, dat, terwijl de overwegingen omtrent de algemeene regeling der suiker-kultuur hangende waren, 964 bouws minder waren beplant dan in het vorige jaar, doordien voor sommige ondernemingen de aanplant werd ingekrompen, *in verband met de krachten der bevolking.* En nu wordt er bijgevoegd, dat dit ook geschiedde door toepassing van het beginsel, om, bij wijziging of verlenging der kontrakten, de sloten, grebben enz. onder den aanplant te begrijpen. Men schijnt dus in Indië te hebben begrepen, dat dit beginsel wel degelijk heilzaam was in het belang van de bevolking. Maar in eene noot wordt ons herinnerd, dat men daarop bij § 10 van de algemeene grondslagen voor de Gouvernements suiker-kultuur is teruggekomen! Behoefde men dan toen niet meer te letten op de krachten der bevolking?

Hoe het met de partikuliere nijverheid onder de werking der reaktie is gegaan, leert ons onder anderen de volgende zinsnede:

De *partikuliere teelt* van suikerriet leverde, volgens het Indisch verslag, over het algemeen weinig bevredigende resultaten op. Aan ondernemers in kontrakt met het Gouvernement werd vergund, om het in de nabijheid hunner fabrieken partikulier aangeplante suikerriet, na afloop van de vermaling van het riet der Gouvernements-aanplanting, op de fabrieken te verwerken, met inachtneming van de deswege door het Gouvernement vastgestelde bepalingen.

De tegenstelling met hetgeen ons een jaar te voren werd medegedeeld is nog al sterk.

Omtrent de indigo-kultuur vinden wij de mededeeling, dat de uitkomsten weder minder gunstig waren dan in het jaar te voren. Het drukkende van die kultuur is sedert lang erkend. Tot ons genoegen vinden wij de mededeeling, dat in het regentschap Malang (Pasoeroean) eene proef werd genomen door twee Europesche ondernemers, om indigo te doen planten door middel van overeenkomsten met de bevolking. Op die wijze zijn 1300 pond verkregen en naar Nederland gezonden. De proef, in Banjoemas genomen, om de wijze van kultuur van indigo in te voeren, zoo als die in Djokjokarta bestaat, is mislukt. Wij hebben dat voorspeld. Het verslag zegt nu: „Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 27 October 1860 n°. 2, is dan ook bepaald, dat de proef met het einde van 1860 zou worden gestaakt. In December van dat jaar, en ook in April daaraanvolgende, is daarop met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden omtrent de vraag, of tot de verbetering der indigo-kultuur op Java langs andere wegen geen gelegenheid of uitzigt meer bestaat, en zoo neen, of dan niet de algeheele intrekking van de Gouvernements indigo-kultuur, zoowel in het belang der bevolking als in dat van het Gouvernement, raadzaam zal zijn. De naar aanleiding hiervan verwacht wordende voorstellen zijn nog niet ontvangen."

Wij gelooven, dat, met het oog op de resultaten van die kultuur sedert zoo vele jaren, de Gouvernements-kultuur wel niet behouden zal kunnen worden.

Soortgelijke mededeelingen, als vroeger omtrent de tabakskultuur, vinden wij ook in dit verslag. De *gedwongen* kultuur is een ramp voor de bevolking, en om hare krachten niet te boven te gaan, kan men het aangegeven getal bouws niet beplanten, namelijk 1771 in plaats van 2141. Het Gouvernement verliest bij den aanplant aan dagloon nog altijd, wegens de hoogere betaling aan de bevolking, dan waartoe de ondernemer bij kontrakt gehouden is.

Geheel anders en veel gunstiger luiden de berigten omtrent de *vrijwillige* tabakskultuur. In weerwil van allerlei moedwillige tegenwerking is het onmogelijk geweest die te vernietigen. Zoo lezen wij toch: „de arbeid in fabrieken geschiedt door vrijwillige werklieden, tegen een loon van gemiddeld 16½ à 20 cents daags. Meestal wordt echter op taak gewerkt, hetgeen voor de arbeiders voordeelig is." Maar zoo lezen wij bovenal het volgende:

Partikuliere teelt van tabak voor de Europesche markt wordt vooral in Rembang en Kediri aangetroffen. Alleen ten behoeve der ondernemers in kontrakt met het Gouvernement wordt in eerstgemeld gewest ruim twee maal zooveel partikulier geplant als de uitgestrektheid der Gouvernements-aanplantingen bedraagt. Voor 11 partikuliere ondernemers worden bovendien 1,600 bouws met tabak beplant. De Rembangsche ondernemers fabriceren uitsluitend kooltabak;

in Kediri is de hoeveelheid, door partikulieren bereide, tabak dit jaar geschat op niet minder dan 15,770 pikols, waaronder echter veel Java-tabak. Het aantal schuren in die residentie bedroeg 141.

Voorts vindt men geheel partikuliere ondernemingen, tot opkoop en bereiding van tabak, in Samarang, Soerabaja, Madioen, Pasoeroean, Probolingo en Bazoeki. In de beide laatstgemelde gewesten, alsmede in Kediri, wordt de partikuliere tabaksteelt uitgebreid.

De drie tabaks-kontraktanten in Samarang, Japara en Soerabaja hebben mede partikuliere aanplantingen, nevens den Gouvernements-aanplant.

En in eene noot:

Gelijk reeds bij eene aanteekening op bladz. 108 van het vorige verslag werd vermeld, is besloten, de afloopende gouvernements-kontrakten niet te verlengen.

Deze mededeelingen strijden volstrekt met de verklaringen van de reaktionairen. Men spreekt daarin vooreerst van „vrijen arbeid''; men erkent het onhoudbare van dwang; men ziet, dat de dagloonen matig zijn; men merkt op, dat de Javanen, door sommigen als onmondig en lui voorgesteld, op taak werken, omdat dit in hun voordeel is. Inderdaad vreemde verschijnselen, wanneer de reaktie gelijk heeft!

Staan wij nog een oogenblik stil bij den landbouw op woeste gronden, door het Gouvernement uitgegeven. Wij hebben van den aanvang af beweerd, dat het koninklijk besluit van 8 Julij 1856, 't welk dit onderwerp regelt, herziening behoeft. In het begin van het vorige jaar is dan ook de vraag aan den Gouverneur-Generaal gedaan, zegt het verslag, of de ondervinding de noodzakelijkheid daarvan had aangetoond. Wij zien reeds eene afwijking in hetgeen ons medegedeeld wordt, dat een perceel, in 1859, in Samarang voor de klapperkultuur werd uitgegeven voor veertig jaren, in plaats van voor twintig. Onderscheidene aanvragen moesten dan ook in 1859 worden afgewezen, omdat ze met het besluit niet te rijmen waren. Hoogst leerrijk voor de voorstanders van het stelsel, om aan de partikuliere industrie en aan het kultuurstelsel, twee divergerende lijnen, een eigen terrein op Java aan te wijzen, is hetgeen wij in het verslag lezen omtrent de uitgifte van woeste gronden en de resultaten daarvan. Men zal zien, dat wij met volkomen regt kultuurstelsel en partikuliere industrie naast elkander op den duur onbestaanbaar achten. Wij lezen:

In Samarang worden de verhuurde gronden bijna uitsluitend voor de koffijkultuur gebezigd. Alleen op drie perceelen teelt men respektivelijk tabak, klappers en vezelstoffen.

Over het algemeen oefent de afstand in huur van woeste gronden in deze residentie een gunstigen invloed uit op de welvaart der bevolking. Verdere uitgifte van gronden aldaar wordt echter, in verband met de bestaande gelegenheid tot verwisseling der gouvernements-koffijaanplantingen, niet wenschelijk geacht.

Op de Pasoeroeansche huurlanden is de teelt van koffij, wegens de nabijheid der gouvernementstuinen, verboden. Op de verhuurde gronden aldaar wordt suikerriet, tabak, djagong, en rijst geteeld. Een der ondernemers plant ook kakao, terwijl een ander zich voornamelijk toelegt op het fokken van paarden van groot ras.

In Krawang en Cheribon verbouwen de landhuurders nagenoeg uitsluitend suikerriet.

De in de overige gewesten bestaande huurlanden worden gebezigd voor den aanplant van verschillende gewassen. De teelt van papaver en gambir is alleen algemeen verboden.

Het in Banjoewangi uitgegeven perceel maakt de ondernemer enkel dienstbaar aan de teelt van klappers.

De werking der bestaande ondernemingen wordt door den direkteur der kultures bij voortduring als vrij bevredigend aangemerkt. Bij de meesten waren goede uitkomsten verkregen. Vele huurders klaagden echter over gebrek aan werkvolk. Voornamelijk was dit in Pasoeroean het geval, door verminderde overkomst van Madurezen, sedert dat eiland tot eene, gedeeltelijk onder regtstreeksch bestuur staande, residentie is hervormd.

Wij hebben in het Maart-nummer van het vorig jaar ook op het feit gewezen, dat de Javaan, die als zoo bijzonder lui door sommigen wordt afgeschetst, als of hij niet vatbaar was om in zijn eigen belang te werken, zoodat daarom vrije arbeid onbestaanbaar zou zijn, toch in ambacht of fabrieknijverheid voortdurend groote vorderingen maakt. Het kwam ons zeer zonderling voor, dat lieden uit een volkstam, dien men als onmondig schetst en als ongezind om den gewonen veldarbeid te verrigten, in dit opzigt toch zoo bruikbaar schenen te zijn. Wij vinden nu weder een tal mededeelingen in het verslag van 1859, die het raadsel voor ons nog minder verklaarbaar zouden doen zijn, indien wij aan het beweren der onmondigheid en luiheid eenig gewigt hechtten. Zoo lezen wij omtrent het marine-etablissement op het eiland Onrust: „van de te werk gestelde arbeiders, wier getal bij het einde van het jaar 209 bedroeg, konden steeds velen voor de uitoefening van eenig ambacht worden gebezigd". Omtrent dat te Soerabaja lezen wij wel, dat aan arbeidsloonen is betaald *f* 94,937 tegen *f* 80,874 in het jaar te voren, maar het getal werklieden wordt niet vermeld. Hoogst belangrijk daarentegen is hetgeen wij van de fabriek voor de marine en het stoomwezen lezen en dat wij in zijn geheel overnemen:

Bij deze Gouvernements-inrigting werd dit jaar aan 111 meerendeels belangrijke bestellingen gearbeid, waarvan 58 voor de marine, 48 voor het civiel en 4 voor het militair departement benevens 6 voor de fabriek zelve. De slechts bij uitzondering aan te nemen partikuliere bestellingen waren 20 in getal.

Wat het geldelijke betreft waren de uitkomsten iets minder dan in het vorige jaar. Aan dagloonen van inlandsche ambachtslieden en koeli's werd betaald *f* 95,602,22 en aan materialen verwerkt voor eene waarde van *f* 124,528,55, welke sommen in 1858 waren *f* 107,066,66[5] en *f* 158,186,81. Het cijfer der inlandsche ambachtslieden bedroeg gemiddeld 584 daags. Van deze laatsten wordt weder met lof melding gemaakt, zoo wat gedrag als bekwaamheden betreft. Van velen hunner kan zelfs gezegd worden, dat zij met opzigt tot de juiste uitvoering van handenwerk den Europeschen werkman evenaren. Hunne opkomst was niet zonder afwisseling, doch is over 't geheel het best wanneer de fabriek overvloed van werk heeft. Het besef der meerdere of mindere behoefte tot afdoening, zegt de direkteur, schijnt ook niet geheel zonder invloed te blijven op de belangstelling der inlandsche werklieden voor de taak hun opgedragen. In de verkrijging van koeli's ondervond de fabriek meer en meer moeijelijkheid. Ook het gedrag en de ijver der zoogenaamde inlandsche kinderen (afstammelingen van Europeanen en inlanders of vreemde Oosterlingen), die als leerling werkzaam waren, viel weder te roemen. Zij, die reeds voldoende bekwaam waren, werden tot vaste werklieden aangesteld, of verlieten de fabriek om zich elders te verbinden.

Met opzigt tot de betaling van het loon der inlanders werd ook voor deze inrigting, bij *Indisch Staatsblad* van dit jaar, n°. 92, het reglement in dier voege gewijzigd, dat die betaling voortaan dagelijks in geld geschiedt, in stede van in loonkaartjes, welke bij het eind der week tegen geld werden ingewisseld.

Hieruit blijkt, dat de Javaan niet alleen intelligent is, bij doelmatige

opleiding, maar dat hij ook zeer goed begrip heeft van vraag en aanbod, wanneer het den arbeid betreft; immers hij komt ijveriger op als er vele werkzaamheden aan de fabriek zijn. Voeg daarbij nu nog wat in het algemeen het verslag ons verhaalt van de inlandsche nijverheid, en gij zult erkennen, dat, hoeveel reaktionnaire velleïteiten er ook in voorkomen, de waarheid toch niet kan worden onderdrukt: dat de dwangarbeid een ramp is voor Java en de Javaan rijp is voor de vrijheid.

Ook in de inlandsche nijverheid op Java, hoezeer over het algemeen nog op een lagen trap staande, werd hier en daar vooruitgang bespeurd. Een te Samarang gehouden tentoonstelling van voortbrengselen dier nijverheid leverde het bewijs, dat zij zich daar vrij wel ontwikkelt.

Over de inlandsche ambachts-en fabrieknijverheid op de buitenbezittingen valt ditmaal aan de Indische berigten slechts te ontleenen, dat in de Minahassa het bedrijf van smid en wagenmaker, in verband met den gunstigen staat van het vervoerwezen door de voordeelen verbonden aan den afvoer van koffij, meer beoefenaars had gekregen. Zoo werden er thans op onderscheidene plaatsen zeer goede spaakwielen vervaardigd en ijzeren assen en bussen gesmeed.

Wij wenschen nu een blik te werpen op eenige finantiële resultaten van het kultuurstelsel. Men laat altijd de milioenen, die het oplevert, blinken en schitteren, maar men verbergt zorgvuldig de groote verliezen, die op sommige kultures geleden zijn.

De thee-kultuur was tot dus vere eene bron van zeer aanzienlijke schade voor de schatkist. Wij hebben vroeger wel eens in cijfers aangetoond, welke hoogst ongunstige resultaten die kultuur heeft gehad. Na expiratie van de kontrakten zal zij dan ook aan de vrije industrie worden overgelaten. En zie hier nu een der zwakste zijden van het kultuurstelsel. Dat stelsel, eenmaal in beweging gebragt, met al zijn omslag en officiëlen omhaal, wordt steeds voortgedreven, zonder dat men op de resultaten kan letten. Een partikulier zal, zijne belangen in het oog houdende, als de prijzen dalen zoodat hij met voordeel niet meer kan kultiveren, onmiddelijk den aanplant verminderen of geheel eindigen, en zich op het verbouwen van een ander, meer voordeelig, produkt toeleggen. Hij krimpt zijne onderneming in of zet die uit, al naar mate zijn belang medebrengt. Maar dat kan het Gouvernement niet doen; dat kan maar niet zoo dadelijk eene nadeelige kultuur staken of met eene andere verwisselen. Men heeft dat bij de thee gezien, waar de verliezen hoe langer des te grooter werden, omdat de door de kontraktanten geleverde hoeveelheden telken jare toenamen; immers die kontraktanten maakten bij het verlies van 't Gouvernement goede zaken. Jaren lang zijn op die wijze tonnen gouds verloren. Maar in 1859 zien wij plotseling het verrassende verschijnsel, dat de Java-thee in Nederland tot den ongekenden prijs van 70⁹/₁₀ cent per Amst. pond is verkocht, en de kostende prijs gemiddeld 70 cents was. Een jaar te voren bedroeg de eerste nog 49⁹/₁₀ cent en de laatste 75 cent. Thans is er dus geen verlies meer. En wat gebeurt nu? De partikulier zou in zoodanig geval, nu de tijd veranderd is en de vooruitzigten beter worden, getracht hebben, door uitbreiding van den aanplant, de vroeger geleden schade in te halen. Het Gouvernement doet

juist het tegenovergestelde. Men deelt in eene noot mede, dat de oogst van 1860 ongeveer slechts $^1/_{10}$ gedeelte van dien van het vorig jaar bedroeg; en weldra zullen de belangen der thee-kultuur geheel en al in handen van partikulieren zijn overgegaan. Wij verheugen ons daarover, want wij gelooven, dat de partikuliere industrie bij eene kultuur, die sedert jaren reeds met vrijen arbeid wordt gedreven, even goed op Java als in andere landen haar voordeel zal doen. Maar opmerkelijk is het voorzeker, dat het Gouvernement de ondernemer bleef zoo lang als de zaken slecht gingen, maar zich terugtrekt nu ze beter worden. Zonderling is het ook, dat met geen enkel woord de oorzaak wordt aangewezen, waardoor in 1859 de kostende prijs aan het Gouvernement zoo zeer is verminderd, en daarentegen de verkoopsprijs in Nederland zoo aanmerkelijk gestegen is.

Twee andere kleine kultures geven ook steeds verlies aan de schatkist. De kaneel-kultuur is de eerste. Reeds is aan den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven, die in te trekken. De uitkomst in 1859 bevestigt al weder de noodzakelijkheid daarvan. Er zijn verkregen 217,569 Amst. ponden, benevens 8,900 pond verkoopbaren afval. Het Gouvernement betaalde daarvoor gemiddeld per pond 56 centen, en de netto-opbrengst in Nederland was slechts 41$^1/_2$ cents. Het verlies op die kultuur is dus in dit jaar aanmerkelijk en sluit zich aan al de sommen, die op deze wijze verloren zijn gegaan.

Ook de resultaten van de nopal-kultuur en cochenille-teelt zijn nog ongunstiger dan ooit te voren, en dat wel in elk opzigt. De aanplant, die in 1858 op 124 bouws plaats had, is in het volgend jaar met 3$^1/_2$ bouw vermeerderd; dit geschiedde in Cheribon, waar de ondernemer met vrijwillige arbeiders werkt en, behoudens aanzuivering zijner schuld, geheel vrije beschikking over het produkt heeft. In Banjoewangi, daarentegen, zegt men, werken alle oorzaken mede, om de teelt te doen mislukken. Wij vinden intusschen eene voorname oorzaak van mislukking in de navolgende mededeeling omtrent die onderneming: „bij het gering aantal dwangarbeiders, dit jaar op het etablissement in Banjoewangi aanwezig, moet, hetgeen zeldzaam geschiedt, voor het behoorlijk onderhoud der aanplantingen van de diensten der bevolking worden gebruik gemaakt." Wij gelooven, dat dit reeds voldoende is, om eene onderneming te doen kwijnen. Men drijft haar met bannelingen, met tot dwangarbeid veroordeelde misdadigers; en als er geen misdadigers genoeg zijn, welnu dan prest men vrije lieden, die zich aan geen misdrijf hoegenaamd hadden schuldig gemaakt, en zet hen aan dezelfde taak.

En welke waren nu de finantiële resultaten? In een vorig jaar verloor het Gouvernement, op 11,521 geleverde ponden, op elk pond ƒ 1.22$^8/_{10}$. De kostende prijs stijgt op verwonderlijke wijze. Hij klom achtereenvolgend van 1855—1858 aldus: 99 cent, ƒ1.66$^1/_2$, ƒ1.06, ƒ2.60. Hij bedroeg in 1859 daarentegen ƒ3,62. De netto opbrengst in Nederland, die van 1855—1857 gemiddeld ƒ 1.90 was geweest, daalde in 1858 tot ƒ 1.37$^2/_{10}$, en was in 1859 slechts ƒ1.52$^1/_{10}$. Gelukkig zijn in dat jaar slechts 6,380

pond aan het Gouvernement geleverd, want het zuivere verlies was per pond f 2.09½. Maar de partikuliere industrie schijnt betere resultaten te verkrijgen, want het vorig Verslag deelt ons mede, dat een ondernemer in Japara regt van opstal had verkregen, om op overeenkomst met de bevolking te werken; en het Verslag van 1859 verhaalt ons, dat hij door eigene middelen zijne onderneming voortzette. Het schijnt dus, dat hij niet de verliezen ondervindt, waaraan de Gouvernements onderneming lijdt, want geen partikulier werkt op den duur met verlies; dat voorregt heeft alleen het Gouvernement.

De schrikbarende vermeerdering van het verbruik van opium is door ons van vroegere jaren aangewezen. Wij willen thans hiervan slechts een enkel woord zeggen, omdat door den onlangs afgetreden minister een maatregel is genomen, waarop wij later terugkomen, zoodra de stukken zullen zijn overgelegd, die daaromtrent aan de Tweede Kamer zijn beloofd. Wij berekenen slechts, dat het verbruik, 't welk in 1852 bedroeg 44.923 kati's, en dat in 1858 tot 91,300 was geklommen, in het volgend jaar weder aanmerkelijk steeg; het bedroeg 99,807 kati's. Wij hebben vroeger almede aangetoond, dat de opbrengst volstrekt niet steeg naar verhouding van het verbruik. De inkomsten waren toch van 1852 tot en met 1858 ongeveer 50 pCt. vermeerderd, maar daarentegen was het verbruik gestegen, in verhouding van 100—203. De opbrengst in 1859 was nu, niettegenstaande het vermeerderd verbruik, verminderd met f 299,648, maar daarentegen had de pacht op de buitenbezittingen f 74,880 meer opgebragt. De totale opbrengst in 1859 was f 10,456,292.59.

Hoe dringend noodig eene hervorming is, blijkt overigens uit de volgende mededeeling van den resident van Soerabaja, op bladz. 5 van het verslag te vinden:

„Over het algemeen heerschte in deze residentie voortdurende toenemende welvaart. Alleen de afdeeling Grissee leed onder een ongunstigen rijstoogst. De resident klaagt echter, dat het bovenmatig en toenemend gebruik van opium, vooral in de afdeeling Modjokerto en het distrikt Lengkir, veel verloren deed gaan van de ruime verdiensten, die de landbouw en ter hoofdplaats de handel en nijverheid aan de bevolking verschaften."

Maar wij laten de opium-kwestie voorloopig rusten; alleen nog aanstippende, dat het getal kitten op Java en Madura 1980 bedroeg en bijgevolg met 71 was verminderd.

Wanneer men het oog slaat op de overige verpachte middelen, dan ziet men dat zij in den geheelen Archipel opbragten f 2,821,457, dat is f 7293 meer dan het jaar te voren. De aandacht mag wel op dit bedrag gevestigd worden. 't Is waarlijk niet zoo ontzettend groot, dat het van eene hervorming, indien deze overigens noodig was, moest afschrikken. En die hervorming is werkelijk dringend noodig, wegens den druk, dien de inning dezer *verpachte* belastingen op de bevolking doet rusten.

Onder die middelen behoort de belasting op de visscherijen, waarover wij onze lezers in den laatsten tijd herhaaldelijk hebben onderhouden, en op wier afschaffing wij met kracht blijven aandringen. Het Verslag wijdt aan dit onderwerp enkele regels. Het zegt: „de berigten omtrent dit onderwerp zijn weder weinig belangrijk. De berigten uit Rembang zijn gunstig; die omtrent de vischvijvers in Soerabaja minder. In Japara werd, gedeeltelijk uithoofde van de geringe opbrengst, de belasting op de visscherijen in de groote Rawa of zoogenaamde groote Binnenzee opgeheven?" Van het onderzoek omtrent deze belasting, dat nu al sedert zoo vele jaren is aangekondigd, wordt met geen enkel woord gewag gemaakt in deze hoogst onvolledige mededeeling.

Was het jaar 1859 welligt ook vruchtbaarder, waar het geldt de bevordering der groote materiële belangen van Indië, en van Java in het bijzonder, dan vroegere jaren onder het bestuur van de behoudende partij? Wij zien bijna overal zeer weinig vooruitgang, maar zeer veel werkeloosheid. Artikel 59 van het regerings-reglement vereischt herziening van de grondslagen voor de heffing van de landrenten. In het jaar 1860 herinnerde de minister den Gouverneur-Generaal de wenschelijkheid van die herziening, want in 1859 was de zaak in overweging bij de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura gebleven. In April 1861 is het rapport, volgens eene noot, door den direkteur der kultures naar aanleiding van deze raadpleging uitgebragt en aan den Raad van Indië onderworpen. „In afwachting der verdere behandeling in Indië zijn eenige opmerkingen, tot welke de lezing van dit rapport dezerzijds aanleiding had gegeven, ter kennis van de Indische regering gebragt." Ziedaar alles! Inderdaad als men zoo voortgaat, is het einde niet te voorzien.

Omtrent het vervoerwezen is in 1859 bitter weinig uitgerigt. De aanvraag om koncessie tot den aanleg van spoorwegen van Jhr. J. C. REIJNST, bleef in overweging; maar voorloopig bleef daarom buiten beslissing het verzoek van den heer G. L. DORREPAAL, strekkende om de noodige inlichtingen te bekomen, ten einde te kunnen overgaan tot eene bepaalde aanvraag om koncessie voor een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden.

Omtrent de posterijen wordt ons eindelijk eens medegedeeld, dat de voorstellen betrekkelijk het tot stand komen „van de sedert lang voorgenomen reorganisatie van het postwezen" hier te lande zijn aangekomen. Na negen jaren tijds is men er eindelijk toe gekomen, een voorstel te kunnen doen. Indien dezelfde rigting thans nog aan het bestuur was, zouden wij waarlijk den moed opgeven, om in de negen eerst volgende jaren afdoening van deze zaak te verkrijgen. Intusschen neemt de behoefte aan kommunikatiemiddelen in Indië hand over hand toe. Het getal der buiten de land-mail in Nederlandsch Indië ontvangen en verzonden brieven bedroeg in 1859 de cijfers 692,705 en 731,213. In het vorig jaar waren die cijfers 667,590 en 704,825. Als of wij nog een bewijs noodig hadden, hoe onvolledig de

statistieke opgaven in deze verslagen zijn, lezen wij: „onder deze opgave zijn echter niet begrepen de cijfers van Madura en Bawean (Soerabaja), noch ook — doch met uitzondering der drie laatste kwartalen van 1859 — die van Ledok (Bagelen)". *Voor het eerst* werden in September 1859 de mail-paketten naar Samarang en Soerabaja met postwagens in plaats van overzee vervoerd. Wij zien dus in dezen tak van dienst toch op één punt vooruitgang; maar tevens zien wij hoeveel tijd het kost, om iets, hoe gering ook, tot stand te brengen.

De telegraaf werkt uitstekend, wat de vermeerdering van de depèches betreft. Langs de op Java bestaande 2696⁶⁸/₁₀₀ Ned. mijlen draad, zijn 31 kantoren gevestigd. In 1859 waren 31,031 bijzondere en 31,071 gouvernements berigten overgebragt, waarvan de opbrengst was *f* 109,729.50 en *f* 31,177.50. In het vorig jaar waren verzonden 11,963 bijzondere en 854 gouvernements-berigten voor *f* 61,494.50 en *f* 7,778. Daarentegen vinden wij nu in dit verslag het treurig verhaal van de onderzeesche verbinding tusschen Batavia, Muntok en Singapoera. De kabel, waarvan men met zooveel ophef gewag had gemaakt, was nog spoediger verbroken dan gelegd. Het verslag zegt ons, dat de hoop op het herstel nog niet geheel is opgegeven. Hoop doet leven; wij wenschen het beste!

Wij vinden hier voorts mededeeling van het kontrakt voor de paketvaart, met den heer CORES DE VRIES vernieuwd. Maar van een stoompaket-vaart tusschen Nederland en Indië wordt zelfs niet meer gerept.

Een ander gewigtig belang, dat sedert jaren voorziening behoefde, was de verbetering der havenwerken. De berigten, die wij daarover in dit verslag lezen, bewijzen, dat de toestand allerellendigst is, maar niet dat eenige vooruitgang kan worden bespeurd:

Batavia. Het havenkanaal was sedert den aanvang van de west-moesson zeer ondiep geworden door voortdurende aanslibbing, ten gevolge van het wegslaan bij de monding van een groot gedeelte van het westelijk zeehoofd. In verband met het jaargetijde vorderde de herstelling daarvan slechts weinig. Met behulp van den stoombaggermolen, die nagenoeg gereed was, hoopte men echter in een en ander verbetering te brengen.

Samarang. De rivier bleef in ongunstigen toestand verkeeren. De geul voor hare monding gegraven voldeed zeer goed, maar vereischte wegens verzanding gedurende de west-moesson geregelde uitdieping. De gemeenschap met de reede gedurende het geheele jaar was echter veel verbeterd. De vernieuwing der haven werd voortgezet. Men belooft ons nog altijd te Samarang met het einde van 1863 verbetering.

Ten slotte stippen wij, aan dat in dit verslag wel melding is gemaakt van de veroordeeling van den redakteur van het *Bataviaasch Handelsblad*, die zooveel gerucht gemaakt heeft, maar geenszins van eenige voorbereiding tot verbetering van „het gewrocht der duisternis", ofschoon de toenmalige Minister steeds beloofd had, wettelijke regeling van dit gewigtig onderwerp.

Waarheen wij den blik werpen, op elke plaats levert het verslag over 1859 de bewijzen op, dat het belang van Indië en Nederland dringend vordert, dat eene andere rigting het bestuur in handen hebbe. De sporen

van reaktie of van werkeloosheid zijn overal zigtbaar. In het volgend verslag zullen zij, naar wij vreezen, nog meer uitkomen. Alleen in de noten, tot aanvulling van 't geen in den text gezegd wordt en waarin van den laatsten tijd melding wordt gemaakt, is hier en daar een betere geest merkbaar. Het is een reuzen-arbeid voor de liberale rigting, in zoovele bebehoeften te voorzien, die de reaktionaire partij niet wist te bevorderen, en aan het geheele raderwerk eene betere impulsie te geven. Wij vreezen, dat het volgend verslag, het jaar der reaktie bij uitnemendheid, nog meer aan het licht zal brengen, dan ons uit dit blijkt. Maar wij achten ons gelukkig, dat toen een nieuw tijdperk geopend werd, door het krachtdadig verzet van de volksvertegenwoordiging tegen de verouderde rigting. Wanneer wij nagaan, dat onze beginselen reeds zoo diepen wortel hebben geschoten en dat de noodlottige kruistogt daartegen vruchteloos is geweest, dan durven wij ons voor het vervolg veel goeds belooven. Moge na 1860 elk verslag de bewijzen opleveren, dat een nieuw leven de Indische maatschappij doorstroomt! Vooral thans, nu een wezenlijk liberaal ministerie aan het roer is, verwachten wij *daden.*

Van onze zijde zullen wij met genoegen het goede konstateren, maar tevens onze zelfstandigheid behouden en zal onze kritiek niet achter blijven, waar de regering te kort mogt schieten. Zooveel is zeker, dat het verslag over 1859 een nieuw bewijs oplevert van hetgeen wij sedert jaren hebben beweerd, dat Indië alleen door de toepassing van onze beginselen goed geregeerd kan worden.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De kultuur-procenten en het kultuurstelsel door J. J. HASSELMAN, oud-Indisch hoofdambtenaar. Zalt-Bommel 1862.

Wij mogen niet ontveinzen, dat het lezen van dit geschrift eenen onaangenamen indruk op ons heeft gemaakt. De heer HASSELMAN staat bij ons aangeteekend als een man van heldere begrippen, liberale gezindheid en edele beginselen. Is nu de inhoud van deze brochure met die hoedanigheden in alle opzigten te rijmen? Wij betwijfelen het, en wij gelooven, dat bij onze lezers dezelfde twijfel zal ontstaan, wanneer wij hen op eenige daarin voorkomende beweringen en de geheele strekking van het boekske opmerkzaam maken.

De redevoering van den heer LOUDON over de kultuur-procenten gaf den heer HASSELMAN de pen in handen, „om dat onderwerp ook van zijne zijde en van een geheel ander standpunt in beschouwing te nemen, om, zoo mogelijk, verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen". En nu hij eenmaal voor zijne schrijftafel zat, ging hij verder, en „toetste tevens de grondslagen van het kultuurstelsel aan de grieven en bezwaren, die daartegen in de laatste tijden gewoonlijk worden ingebragt". Daaraan wil hij het hebben toegeschreven, „dat bij de behandelde onderwerpen de logische volgorde niet zoo zeer is in acht genomen." 't Is mogelijk, dat de schuld daaraan te wijten is; maar de logica heeft hem ook in zijne bewijsvoering en gevolgtrekkingen nu en dan in de steek gelaten. Dat zal al dadelijk blijken, als wij de eerste § *de kultuur-procenten* in beschouwing nemen.

De heer LOUDON had in de kultuur-procenten „iets onzedelijks" gevonden. En waarom? „Men moet" zeide hij „bij de ambtenaren het gevoel van pligtsbetrachting opwekken. Maar zij moeten niet hun pligt doen om het meerdere geld." Daartegen komt de heer HASSELMAN op. Er ligt niets onzedelijks in de kultuur-procenten. En om dit te bewijzen geeft hij eene geschiedenis van de invoering dier wijze van belooning der ambtenaren, waaruit wel blijkt, dat de heer VAN DEN BOSCH ze als een zeer geschikt middel, om zijn doel te bereiken, heeft gebezigd, maar waaruit geen enkel argument ten voordeele van de zedelijkheid van dit middel kan worden afgeleid.

Immers hij zegt zelf: „eene zoodanige wijze van belooning was voorzigtig en werd door de tijdsomstandigheden geboden". Goed! ik heb er niets tegen — maar daarom kon ze toch wel zeer onzedelijk zijn.

„Men zal opmerken" vervolgt hij, „in stede van kultuur-procenten toe te kennen, was het beter en zedelijker geweest, de vaste traktementen te verhoogen; maar voor hem, die de toenmalige tijdsomstandigheden en heerschende denkbeelden kent, zal het volkomen duidelijk zijn, dat eene procentsgewijze belooning ver de voorkeur verdiende". Zeer wel! toegegeven, dat ze de voorkeur verdiende met het oog op de tijdsomstandigheden en de heerschende denkbeelden — dat neemt niet weg, dat ze verwerpelijk konde zijn met het oog op de zedelijkheid.

„Naar welken maatstaf" zoo vraagt hij al verder, „hadden de vaste traktementen destijds moeten worden verhoogd? Noch de meerdere werkzaamheden, welke uit de invoering van het kultuurstelsel zouden voortvloeijen, noch de uitkomsten konden toen met zekerheid worden omschreven en bepaald; en had de generaal VAN DEN BOSCH, onder de vermelde omstandigheden, de vaste traktementen maar dadelijk verhoogd, vóór dat nog de middelen tot dekking gecreëerd waren, dan zou men zulks hebben uitgekreten, als eene roekelooze beschikking over 's lands gelden. De generaal handelde dus wijs en voorzigtig om de belooning te verbinden aan en afhankelijk te maken van — de resultaten van een stelsel, van welks deugdelijkheid wel *hij*, maar niet het algemeen, overtuigd was". Ik heb tegen deze redenering niets in te brengen — maar wat bewijst dit alles voor de zedelijkheid?

Mij dunkt de heer HASSELMAN had, indien hij geen enkel argument bezit om de zedelijkheid te bewijzen (en in zijn gansche betoog komt er geen enkel voor), aldus moeten redeneren. De tijdsomstandigheden, de noodzakelijkheid om binnen korten tijd de produktie van stapelprodukten aanzienlijk te vermeerderen, het gebrek aan geld in de schatkist, de vooroordeelen tegen het in te voeren stelsel — dat alles regtvaardigt het stelsel van procents-gewijze belooning in dien tijd. En al moge het nu, uit een oogpunt van zedelijkheid, niet verdedigbaar zijn, somtijds is de staatkunde wel genoodzaakt tot zulke middelen haar toevlugt te nemen. 't Is mogelijk dat men ook met deze verontschuldiging geen vrede zou hebben, maar tegen de logica zou niet gezondigd zijn.

De procents-gewijze belooning is onzedelijk. Wat mij betreft, ik heb dat reeds in 1847 betoogd. De heer HASSELMAN bewijst mij de eer mijne *Reis over Java, Madura en Bali* aan te halen. Hij schrijft eene bladzijde over, waarin ik de verdiensten van het kultuurstelsel uiteenzet, die ik nimmer ontkend heb en ook nu nog gaarne erken. Hij geeft dat citaat, om te doen zien, hoe de heer VAN HOËVELL allerlei beginsels is toegedaan. Jammer, dat de heer HASSELMAN niet verder heeft gelezen. Ik begin waarlijk te vreezen, dat er verminkte exemplaren van het eerste deel mijner *Reis over Java, Madura en Bali* in de wereld zijn. Ook de heer ROCHUSSEN gaf de helft mijner beschouwing van het kultuurstelsel aan de Tweede Kamer ten beste; en, ofschoon ik in een, opzettelijk met dat doel geschreven, artikel hem te regt wees, nu pleegt de heer HASSELMAN al weder dezelfde verminking. Had hij dat niet gedaan, had hij eene bladzijde verder

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De kultuur-procenten en het kultuurstelsel door J. J. HASSELMAN, oud-Indisch hoofdambtenaar. Zalt-Bommel 1862.

Wij mogen niet ontveinzen, dat het lezen van dit geschrift eenen onaangenamen indruk op ons heeft gemaakt. De heer HASSELMAN staat bij ons aangeteekend als een man van heldere begrippen, liberale gezindheid en edele beginselen. Is nu de inhoud van deze brochure met die hoedanigheden in alle opzigten te rijmen? Wij betwijfelen het, en wij gelooven, dat bij onze lezers dezelfde twijfel zal ontstaan, wanneer wij hen op eenige daarin voorkomende beweringen en de geheele strekking van het boekske opmerkzaam maken.

De redevoering van den heer LOUDON over de kultuur-procenten gaf den heer HASSELMAN de pen in handen, „om dat onderwerp ook van zijne zijde en van een geheel ander standpunt in beschouwing te nemen, om, zoo mogelijk, verkeerde gevolgtrekkingen te voorkomen". En nu hij eenmaal voor zijne schrijftafel zat, ging hij verder, en „toetste tevens de grondslagen van het kultuurstelsel aan de grieven en bezwaren, die daartegen in de laatste tijden gewoonlijk worden ingebragt". Daaraan wil hij het hebben toegeschreven, „dat bij de behandelde onderwerpen de logische volgorde niet zoo zeer is in acht genomen." 't Is mogelijk, dat de schuld daaraan te wijten is; maar de logica heeft hem ook in zijne bewijsvoering en gevolgtrekkingen nu en dan in de steek gelaten. Dat zal al dadelijk blijken, als wij de eerste § *de kultuur-procenten* in beschouwing nemen.

De heer LOUDON had in de kultuur-procenten „iets onzedelijks" gevonden. En waarom? „Men moet" zeide hij „bij de ambtenaren het gevoel van pligtsbetrachting opwekken. Maar zij moeten niet hun pligt doen om het meerdere geld." Daartegen komt de heer HASSELMAN op. Er ligt niets onzedelijks in de kultuur-procenten. En om dit te bewijzen geeft hij eene geschiedenis van de invoering dier wijze van belooning der ambtenaren, waaruit wel blijkt, dat de heer VAN DEN BOSCH ze als een zeer geschikt middel, om zijn doel te bereiken, heeft gebezigd, maar waaruit geen enkel argument ten voordeele van de zedelijkheid van dit middel kan worden afgeleid.

Immers hij zegt zelf: „eene zoodanige wijze van belooning was voorzigtig en werd door de tijdsomstandigheden geboden". Goed! ik heb er niets tegen — maar daarom kon ze toch wel zeer onzedelijk zijn.

„Men zal opmerken" vervolgt hij, „in stede van kultuur-procenten toe te kennen, was het beter en zedelijker geweest, de vaste traktementen te verhoogen; maar voor hem, die de toenmalige tijdsomstandigheden en heerschende denkbeelden kent, zal het volkomen duidelijk zijn, dat eene procentsgewijze belooning ver de voorkeur verdiende". Zeer wel! toegegeven, dat ze de voorkeur verdiende met het oog op de tijdsomstandigheden en de heerschende denkbeelden — dat neemt niet weg, dat ze verwerpelijk konde zijn met het oog op de zedelijkheid.

„Naar welken maatstaf" zoo vraagt hij al verder, „hadden de vaste traktementen destijds moeten worden verhoogd? Noch de meerdere werkzaamheden, welke uit de invoering van het kultuurstelsel zouden voortvloeijen, noch de uitkomsten konden toen met zekerheid worden omschreven en bepaald; en had de generaal VAN DEN BOSCH, onder de vermelde omstandigheden, de vaste traktementen maar dadelijk verhoogd, vóór dat nog de middelen tot dekking gecreëerd waren, dan zou men zulks hebben uitgekreten, als eene roekelooze beschikking over 's lands gelden. De generaal handelde dus wijs en voorzigtig om de belooning te verbinden aan en afhankelijk te maken van — de resultaten van een stelsel, van welks deugdelijkheid wel *hij*, maar niet het algemeen, overtuigd was". Ik heb tegen deze redenering niets in te brengen — maar wat bewijst dit alles voor de zedelijkheid?

Mij dunkt de heer HASSELMAN had, indien hij geen enkel argument bezit om de zedelijkheid te bewijzen (en in zijn gansche betoog komt er geen enkel voor), aldus moeten redeneren. De tijdsomstandigheden, de noodzakelijkheid om binnen korten tijd de produktie van stapelprodukten aanzienlijk te vermeerderen, het gebrek aan geld in de schatkist, de vooroordeelen tegen het in te voeren stelsel — dat alles regtvaardigt het stelsel van procents-gewijze belooning in dien tijd. En al moge het nu, uit een oogpunt van zedelijkheid, niet verdedigbaar zijn, somtijds is de staatkunde wel genoodzaakt tot zulke middelen haar toevlugt te nemen. 't Is mogelijk dat men ook met deze verontschuldiging geen vrede zou hebben, maar tegen de logica zou niet gezondigd zijn.

De procents-gewijze belooning is onzedelijk. Wat mij betreft, ik heb dat reeds in 1847 betoogd. De heer HASSELMAN bewijst mij de eer mijne *Reis over Java, Madura en Bali* aan te halen. Hij schrijft eene bladzijde over, waarin ik de verdiensten van het kultuurstelsel uiteenzet, die ik nimmer ontkend heb en ook nu nog gaarne erken. Hij geeft dat citaat, om te doen zien, hoe de heer VAN HOËVELL allerlei beginsels is toegedaan. Jammer, dat de heer HASSELMAN niet verder heeft gelezen. Ik begin waarlijk te vreezen, dat er verminkte exemplaren van het eerste deel mijner *Reis over Java, Madura en Bali* in de wereld zijn. Ook de heer ROCHUSSEN gaf de helft mijner beschouwing van het kultuurstelsel aan de Tweede Kamer ten beste; en, ofschoon ik in een, opzettelijk met dat doel geschreven, artikel hem te regt wees, nu pleegt de heer HASSELMAN al weder dezelfde verminking. Had hij dat niet gedaan, had hij eene bladzijde verder

gelezen, hij had een betoog voor het onzedelijke der kultuur-procenten gevonden, reeds in 1847 door mij geleverd, dat hem de gelegenheid zou hebben gegeven, om zijne argumenten vóór de zedelijkheid, zoo hij die heeft, te doen gelden. Zie hier dat betoog.

„Ondertusschen verlangde de regering, dat het kultuurstelsel met kracht werd doorgezet, en gebruikte, om dit doel te bereiken, een hefboom, die niet missen kon, met verbazende snelheid te werken. Aan de ambtenaren en inlandsche hoofden werden geldelijke belooningen toegezegd; voor elke pikol suiker, koffij, indigo, tabak, die hunne onderhoorigen leveren, ontvangen zij eene vastgestelde premie, onder den naam van pro-cento's bekend — en ziedaar den sleutel van het vraagstuk. De weinige ondervinding had geleerd, dat de velden en de bevolking veel talrijker waren, dan was opgegeven; daarom stelde men als zeker, dat eene uitbreiding van kultures mogelijk was, en bekreunde zich niet om de grenzen. Dáár schitterde het goud allen in de oogen, welke op deze uitbreiding eenigen invloed konden uitoefenen, en toen eenmaal die *auri sacra fames* de motor geworden was, verbrak zij dammen en dijken, en werd door niets meer gestuit."

Ziedaar de onzedelijkheid der kultuur-procenten. Men plaatst den ambtenaar, zoo wel den inlandschen als den Nederlandschen, tusschen zijn geweten en zijn belang. Zijn geweten zegt hem, dat hij de dwang-kultuur niet moet uitbreiden boven de krachten der bevolking; zijn belang fluistert hem toe: „laat arbeiden; laat veel koffij en suiker en indigo produceren; door elke pikol, die de bevolking levert, wordt gij rijker". En de gevolgen zijn niet uitgebleven; het dwangstelsel is zoodanig overdreven, dat groote volksrampen over Java zijn gekomen en de heer ROCHUSSEN, de groote kampioen voor het stelsel, verpligt is geweest, de grenzen aanzienlijk intekrimpen.

Nu zegt de heer HASSELMAN wel: „dat er niets bestaat of er kan misbruik van worden gemaakt". Maar juist daarom moet men geene instellingen goedkeuren, die dat misbruik zoodanig aan het belang der uitvoerders verbinden, dat het niet mogelijk is het te keeren.

De heer HASSELMAN geeft toe: dat hier en daar meer druk op de bevolking is gelegd, dan met de billijkheid en ook met de regels van een goed bestuur is overeen te brengen, en dat op sommige plaatsen kultures zijn ingetrokken of ingekrompen moeten worden. „Maar", zegt hij, „nu rijst de vraag: of het uitgemaakt is, dat er alleen schadelijke overdrijving bij het kultuurstelsel heeft plaats gehad, *ten gevolge van de daaraan verbonden percentsgewijze belooning?*" Hij ontkent die vraag omdat er ook bij andere takken van inkomsten, behalve de kultures, te veel druk op de bevolking is gelegd. „Zijn, bij voorbeeld, de bazarpachten niet zoo drukkend op de bevolking geworden, dat zij finaal zijn moeten worden afgeschaft? Hebben wij niet een tijd beleefd, dat de regering zoo ver ging, den Chinezen, om op de verpachtingen te verschijnen en als konkurrenten op te treden, het vrij gebruik der Gouvernements-postpaarden toe te staan? Zijn hier en daar de landrenten was niet boven de krachten der bevolking opgevoerd?" En nu herinnert hij de geheime instruktie voor den Gouverneur-Generaal van den heer J. C. BA

waarin den opperlandvoogd tot een eersten pligt werd gesteld „gestadige vermeerdering van het batig slot, ten behoeve van het moederland?"

Maar ziet de heer HASSELMAN dan niet in, dat hij door deze voorstelling alleen bewijst, hoe gevaarlijk, vooral in dien tijd, bij zulk eene hebzuchtige rigting van 't bestuur, het onzedelijke middel der kultuurprocenten was? Nu konden de ambtenaren straffeloos overdrijven en aan hunne eigen hebzucht voldoen, omdat ze daardoor tevens de hebzucht der regering in de hand werkten. Maar hoe is daaruit eenig argument voor de zedelijkheid van het stelsel af te leiden?

In weerwil van zijne warme verdediging der kultuur-procenten, eindigt de heer HASSELMAN toch met in de afschaffing toe te stemmen. „Wil men de procenten afschaffen" zoo spreekt hij „en in een vast traktement veranderen, dan bestaat daartoe gegronde aanleiding in het volgende: de procenten vorderen op den duur, bij het administratief beheer en bij de komptabiliteit, eene vrij ingewikkelde en omslagtige berekening. Eene langdurige ondervinding geeft thans de gelegenheid aan de hand, om een vrij goeden maatstaf te vinden voor eene blijvende traktementsverhooging. De traktementen der Indische ambtenaren vorderen sedert lang herziening."

Welnu, dan zijn wij het eens: de kultuur-procenten moeten worden afgeschaft. Al verschillen wij ook in de beweegredenen, in het praktische resultaat komen wij overeen.

Eene tweede § wijdt de heer HASSELMAN aan *het kultuulstelsel*. Men treft daarin van alles aan: eene verminkte aanhaling uit mijne *Reis over Java, Madura en Bali*, waarover ik boven reeds sprak; eene verdediging van het bekende boek van MONEY; eene polemiek tegen de aanteekeningen, die de vertaler van dat werk bij zijne overzetting heeft gevoegd; een kruistogt tegen de brochure: *De ontwikkeling van de residentie Rembang*, — en wat niet al! Maar de grondtoon van het geheel is eene verdediging van het kultuurstelsel en vooral van den stichter daarvan, den generaal VAN DEN BOSCH.

De heer HASSELMAN verlangt het voortdurend behoud van het kultuurstelsel en „dat de regering aan eene krachtige en milde ontwikkeling van dat stelsel hare krachten onverdeeld zal blijven wijden". Wat bedoelt hij daarmede? Verlangt hij, dat de Javaan ten eeuwigen dage een soldaat blijve in het leger, bestemd om produkten voor de Europesche markt te kultiveren? Verlangt hij, dat de regering ten eeuwigen dage er zulk een leger op na houde, gekommandeerd door den Gouverneur-Generaal, als opperbevelhebber, door de residenten, kontroleurs en regenten als officieren en door de distrikts-hoofden en dessa-hoofden als sergeanten en korporaals? Verlangt hij het Gouvernement op die wijze ten eeuwigen dage de groote ondernemer van stapelprodukten te doen blijven? Maar dan gaat hij verder dan de heer VAN DEN BOSCH, die zijn afgod is. Immers bij hem was het kultuurstelsel slechts een middel, niet het einddoel. Dit bewees hij, door zijn voorstel, om de koffijtuinen aan partikulieren te verpachten.

En wat is de meening van den heer HASSELMAN met die „krachtige en milde ontwikkeling van het kultuurstelsel?" Wat bedoelt hij met „ont-

wikkeling?" Wil dat zeggen „uitbreiding"? invoering van het stelsel, waar het thans nog niet werkt? vermeerdering van Gouvernements suikerkontrakten, koffijtuinen en indigo-velden? Maar denkt hij dan wel aan 't geen de heer ROCHUSSEN ons mededeelt, omtrent den te grooten omvang aan het stelsel gegeven, de overdrijving en de gevolgen van die overdrijving, zigtbaar in de verarming der bevolking, in ellende, hongersnood en verwoestende epidemiën?

Maar wij willen ons met deze brochure niet langer ophouden. 't Komt ons voor, dat gevoelens van hoogachting en erkentelijkheid voor den heer VAN DEN BOSCH, zekere piëteit voor de nagedachtenis van dien staatsman, grooten invloed hebben gehad op dit geschrift. De heer VAN DEN BOSCH is bij hem niet alleen de schepper van het kultuurstelsel, maar ook het schitterende genie, aan wien de Javaansche bevolking al haar geluk en Nederland al zijne Indische millioenen verschuldigd is. Wij waarderen zulke gevoelens van dankbaarheid, en wij kunnen de overdrijving van loftuigingen in zulk een geval vergeven. Maar zij mogen niet tot onbillijkheid jegens anderen leiden, en er moet gezorgd worden, dat de waarheid onder zulke uitbundige en afgodische vereeringen geen schade lijde.

Zoo komt het ons voor, dat die gevoelens den schrijver onder anderen tot onbillijkheid jegens den heer J. C. BAUD hebben gebragt. 't Is bekend, dat die staatsman om ééne bepaalde reden tot het kultuurstelsel is toegetreden. „Het is de finantiële nood van het vaderland", zeide hij, „die de invoering van het kultuurstelsel vorderde. Ware het niet zoo, men zou dan een stelsel kunnen kiezen en invoeren, dat onder alle hemelstreken het beste is." Maar nu doet de heer HASSELMAN het voorkomen, als of deze woorden slechts door den heer BAUD zijn gebezigd, om zijne veranderde rigting (want hij was vroeger een voorstander van partikuliere ondernemingen) en zijne toetreding tot het stelsel te vergoêlijken. Dat nu noemen wij eene onbillijkheid. De heer BAUD behoorde niet tot de blinde ijveraars voor het eeuwigdurend behoud van het kultuur-stelsel. Hij heeft medegewerkt tot de vaststelling van art. 56 van het regeringsreglement, waarin, hoe onduidelijk het ook moge zijn, de overgang tot eenen anderen toestand wordt voorgeschreven.

En dit is te meer lofwaardig, wanneer men bedenkt, dat de heer BAUD op die wijze voor een goed deel zijn eigen werk afbrak. Immers ten onregte beschouwt den heer HASSELMAN den heer VAN DEN BOSCH als den invoerder van het kultuurstelsel gelijk het tegenwoordig is. Ten onregte zegt hij: „het kultuurstelsel was in het brein van den heer VAN DEN BOSCH tot volkomen rijpheid gekomen." Toen de generaal begon te werken, waren het proefnemingen, die langzamerhand door andere proefnemingen werden vervangen. Eerst waren het, bij voorbeeld, vrijwillige overeenkomsten van het Gouvernement met de inlandsche bevolking, waarop de kultures zouden gegrond zijn. Daarna werden het eenvoudig bevelen (prentah), die het suikerriet en de indigo en wat niet al in 't leven riepen. Zelfs toen de heer VAN DEN BOSCH Java verliet, was het kultuurstelsel geheel iets anders dan te-

genwoordig, en van zijne voorschriften, die hij aan zijnen opvolger J. C. BAUD, naliet en die in het *Staatsblad* van 1834 zijn opgenomen, bestaat genoegzaam niets meer. Om maar een enkel voorbeeld te geven: zijn stelsel was, dat elke dessa, die ⅕ gedeelte van hare gronden met produkten voor de Europesche markt beplantte, vrijgesteld zou zijn van 't betalen van alle landrente. Is daar nog iets van over?

Neen! het is de heer BAUD geweest, wiens leiding, èn als Gouverneur-Generaal, èn bovenal als Minister van Koloniën, het kultuurstelsel heeft gebragt tot hetgeen het later is geworden. Het was dus evengoed zijne schepping als die van den heer VAN DEN BOSCH. En toch was ook hij van meening, dat, welke verdiensten het ook mogt hebben, het niet bestemd was, om altoos het groote middel van produktie voor Java te blijven.

Wij hebben onze meening over dit geschrift zonder terughouding te kennen gegeven. Wij doen dat, met behoud van al de achting die wij den verdienstelijken schrijver altoos hebben toegedragen. Ook zijn doel is, het algemeen belang te bevorderen; maar het verschil tusschen hem en ons bestaat alleen in de beoordeeling der middelen, die daartoe kunnen leiden. Omdat wij hiervan overtuigd zijn, hebben wij zijne brochure niet onopgemerkt willen voorbijgaan.

Varia.

De voorstanders van een vrijzinnig stelsel van koloniale regering hebben vooral te strijden tegen overdreven, verminkte en misvormde voorstellingen hunner beginselen en denkbeelden. Men past op hen de taktiek van verdachtmaking en verdenking toe; men leidt uit hunne redevoeringen en geschriften bedoelingen af, die zij niet hebben en die zij zich somtijds met de meeste verwondering hooren toedichten. Men stelt hen vaak voor als dolzinnige sloopers, als philanthropische dweepers, als onpraktische theoristen, die het ergste misbruik van het gezag zouden maken en zich, ter wille van hunne denkbeelden, tot de uiterste revolutionaire maatregelen zouden laten verleiden.

Op de lieden, die zich met dergelijke voorstellingen te vrede stellen, die steeds voor de beschuldiging als voor eene onfeilbare waarheid nederknielen en nimmer een open oor aan de verdediging leenen, mag de taktiek, door onze tegenstanders bebezigd, vrees en beduchtheid tegen ons en onze vrienden inboezemen; toch gelooven wij, dat die taktiek op onze onpartijdige en onderzoekende medeburgers een tegenovergesteld effekt zal maken, dan hetgeen men er zich van voorspiegelt. Deze moeten alligt tot de slotsom geraken, dat beginselen, die men eerst moet verwringen eer men ze bestrijdt, eene betrekkelijk groote kracht bezitten, en dat het doel 't welk wij beoogen al zeer zuiver en goed moet wezen, omdat men geen kans ziet het onvervalscht te bestrijden.

Van al de beschuldigingen, die men ons naar het hoofd slingert, is er geene zoo aanhoudend en zoo terugkomend, als de beschuldiging dat wij het kultuurstelsel plotseling in vrijen arbeid en in partikuliere nijverheid willen oplossen. Wij laten de varianten op dit thema onaangeroerd; trouwens, zij zijn te menigvuldig, om in eenen geheelen jaargang van dit tijdschrift te kunnen worden opgenomen; doch de konklusie is altoos even eenvormig: „Wij zijn vernielers, omverwerpers, sloopers, afbrekers, vijanden van ons vaderland en van de geheele wereld, echt hout voor middeneeuwsche brandstapels, onkruid dat te vuur en te zwaard behoort uitgeroeid te worden."

„Wij waren dat" . . . . . Zijn we 't nog, nu onze beginselen de liverei der regering dragen? nu de minister van koloniën, een gouvernementsman van top tot teen, een man die een groot deel van zijn leven in de Indische dienst heeft doorgebragt, blijkt de denkbeelden der voormalige koloniale oppositie te zijn toegedaan? nu de heer UHLENBECK bekend staat als een geestverwant van den omverwerpenden oud-Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST en van de verschrikkelijke hydra uit Almelo? Zijn wij 't thans nog?

Welaan, men moge gerust wezen. Gesteld ook de liberalen hebben 't op

eene totale en plotselijke omkeering gemunt — zoo als hunne voorstanders het, dag in dag uit, liefdevol verklaren —, dan kunnen wij de natie de aangename verzekering geven, dat, blijkens hunne erkende beginselen, het hun toch onmogelijk is, dat snoode plan ten uitvoer te leggen. En niet alleen hunne beginselen, maar ook de feitelijke toestand, dien zij volstrekt niet uit 't oog verliezen, schenkt meer dan voldoende waarborgen tegen eene revolutionnaire slooppartij.

Niemand is beter dan de liberalen overtuigd, dat met den besten wil van de wereld er geen mogelijkheid bestaat, om het kultuur- en konsignatiestelsel met een pennestreek in een stelsel van vrije kultuur en vrijen handel te veranderen. Wanneer er sprake is van vrijheid, dan geldt het eene kracht, die men niet dwingen kan, dan denkt men aan iets, dat men welligt gaarne heeft, maar dat even goed wegblijven als komen kan. Het is dus niet voldoende te verklaren: er zal vrije partikuliere landbouw en industrie zijn, — de partikuliere landbouwers en industriëlen moeten zich tevens geneigd toonen, om er voor te zwoegen en te arbeiden. Alles wat het Gouvernement vermag is: de wetgeving zoo in te rigten, de politie zoo uit te oefenen, dat de vrije ondernemingsgeest mogelijk worde.

Met andere woorden: men kan de echte, de ware vrijheid niet dwingen; men kan haar een terrein aanwijzen, men kan haar van belemmerende voorwaarden verlossen: maar men kan niet over het kapitaal van den vrijen man, als over de werkkrachten der Javasche bevolking, willekeurig beschikken. En nu valt 't niet te ontkennen, in weerwil van de sterke zucht der partikuliere krachten om de rijkdommen van den Javaschen bodem te ontginnen, dat er nog jaren zullen verloopen eer dat zich een partikulier roulerend kapitaal voor landbouw-ondernemingen op Java zal vormen, gelijkstaande met het kapitaal (geld en arbeid) van den staat, dat in dusdanige ondernemingen wordt gestoken; en voor dat dit partikulier kapitaal aanwezig is, kan er aan geenen overgang van de geheele gouvernements-industrie in partikuliere industrie gedacht worden.

Hier komt echter het verschil te voorschijn tusschen onze beginselen en het bekende streven onzer tegenstanders. Zij willen volstrekt niet, dat er zich op Java partikulier kapitaal vorme; alleen aan sommige gunstelingen mag een deel der winst van het staatsmonopolie afgestaan worden, doch op de nadrukkelijke voorwaarde, dat zij hoegenaamd niets voor het hun toegeworpen brokstuk verrigten. Dit moet een premie voor houw en trouw, niet het loon van inspanning, industrieel talent en ondervinding zijn. Geene partikuliere industrie, geen vrije arbeid, geene mogelijkheid tot kapitaalvorming, opdat de dwang, die nu eenmaal bestaat en aan eene gepriviligeerde klasse zulke heerlijke en gemakkelijke voordeelen verschaft, eeuwigdurend blijve bestaan.

Wij zeggen integendeel: behoudt uw kultuurstelsel zoo lang als het bij mogelijkheid te behouden is; maar laat inmiddels de partikuliere nijverheid met vrijen loontrekkenden arbeid zich ontwikkelen; laat den bijzonderen ondernemingsgeest toe en schenk hem vaste, wettelijke waarborgen, opdat hij

het ruime Indische veld ontginne, dat gij met uw dwangstelsel voor het grootste deel gedwongen wordt te verwaarloozen. Laat op die wijze de produktie, welke met uwe uitsluitende werkmethode stationair blijft, zich onbepaald ontwikkelen; laat de vorming van bijzonder kapitaal toe, opdat de Oost-Indische koloniën al grooter en grooter schatten voor de Nederlanders en de inboorlingen, dus ook voor den Nederlandschen staat, afwerpen.

Wij zeggen, bovendien: geene groote maatregelen en hervormingen, zonder de tusschenkomst van de wetgevende magt. Let wel op deze bijzonderheid. Zij is bij slot van rekening een alles beheerschende waarborg tegen revolutionaire strooptogten. Neemt die waarborg in dank aan, want zij sluit de verzekering in zich, dat het kultuurstelsel niet eerder zal ophouden, dan wanneer de partikuliere nijverheid zoo zeer is vooruitgegaan en zulke uitmuntende uitkomsten voor de natie geeft, dat de natie de regering smeeken zal, om, in Gods naam! maar alle kultures in vrijheid en door partikulieren te laten verrigten, en zich zelve voortaan uitsluitend te belasten met de eervolle en veel gewigtiger roeping van den landbouw, nijverheid en handel middellijk te beschermen, de openbare veiligheid te verzekeren en de beschaving in het algemeen te bevorderen.

Zijn wij eenmaal in de toekomst tot dit keerpunt gevorderd en moet er dan gesloopt worden, welnu de geheele natie zal dan mede doen, en 't zullen niet de liberalen, maar de symbolen van eene vroegere tyrannie zijn, die bij het feest der wedergeboorte opgeofferd worden.

Wij ontvingen dezer dagen een brief van den heer S. KEIJZER, hoogleeraar aan de akademie te Delft, waaraan wij, omdat de schrijver het verzoekt, eene plaats inruimen. Die brief luidt aldus.

Nu onlangs hebt gij, mijnheer de redakteur, mijn persoon een paar malen tot onderwerp van behandeling in uw tijdschrift gemaakt: „Alleen de „edele en loffelijke zucht, om te voorkomen, dat jongelieden zooveel moeite „en kosten en tijd moeten ten offer brengen, om het Mohammedaansche „regt te beoefenen", deed U de pen opvatten tegen mij; immers, zoo als volkomen juist door U wordt opgemerkt, „de absurditeiten, de paradoxen, „de droomerijen en kunstige vindingen van hunnen Mohammedaanschen „professor zou men anders hun eigen dood moeten laten sterven". Er is echter een kleine misvatting in uwe redenering; tot mij persoonlijk worden verwijten gerigt, die, indien zij gegrond zijn, de regering behooren te treffen; dit wensch ik u te doen opmerken, en de ontvouwing daarvan zal, naar ik vertrouw, een plaatsje worden waardig bevonden in het eerstvolgend nommer van uw tijdschrift.

Het programa voor het onderwijs aan de Delftsche akademie is vastgesteld bij dispositie van den Minister van Binnenlandsche Zaken dato 28 December 1842 (*Ind. Stbl.* 1843, n°. 15); daarin wordt *de kennis van het Mohammedaansch regt* gesteld als vereischte voor het verkrijgen van het

diploma, dat voor het ambtenaarschap in Nederlandsch Indië werd gevorderd. In 1852 werd, bij dispositie van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer THORBECKE, dato 29 December 1852 (*Ind. Stbl.* 1853, n°. 15) dat programma gewijzigd, doch het Mohammedaansche regt als tak van onderwijs behouden. Het onderwijs in het Mohammedaansche regt is mij opgedragen krachtens deze bepalingen van de wet; aangezien geen onderwijs goede vruchten dragen kan, dan wetenschappelijk en grondig onderrigt, dat oorzaken en gevolgen in het licht stelt, zoo heb ik mijn onderwijs naar die eischen ingerigt; ik verdien dus geen blaam voor hetgeen niets anders is, dan pligtbetrachting. Ten minste de regering heeft mij duidelijk te kennen gegeven, dat zij de bepalingen van de wet handhaaft, en dat zij haar goedkeuring schenkt aan de wijze, waarop ik het doel, met die bepalingen beoogd, tracht te helpen bereiken. Bij mijn benoeming tot hoogleeraar in de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië mogt ik ontvangen een officiëel schrijven van het ministerie van koloniën, dato 24 September 1859, letter A, n°. 18, waarin onder anderen het volgende voorkomt: „Door dit vernieuwd bewijs van „goedkeuring (namelijk van mijn benoeming tot hoogleeraar), zal u zich „voorzeker opgewekt gevoelen, om u met vernieuwde lust en onverflaauw„den ijver aan uwe belangrijke taak te wijden.

„Maar ook wensch ik bij deze te konstateren, dat in uwe verheffing tot „hoogleeraar de erkenning van gouvernementswege ligt opgesloten van het „nut van het onderwijs in het vak, waarmede u meer speciaal is belast.

„In een rijk toch, hetwelk, zoo als Nederland, overzeesche bezittingen „heeft, talrijk bevolkt door Oosterlingen, die grootendeels de Mahome„daansche godsdienst belijden, vorderen staatszorg en staatsbelang, dat ge„legenheid besta tot het verkrijgen en beoefenen van grondige wetenschap„pelijke kennis van de godsdienstige en maatschappelijke instellingen van „die bevolkingen."

Gij zelf, mijnheer de redakteur, hebt, pas een paar maanden geleden, in uw tijdschrift 1862, pag. 54, willen konstateren: „de thans algemeen „erkende waarheid, dat er te Delft zeer mooije kolleges gegeven worden „over het Mohammedaansche regt".

De wet schrijft voor het onderwijs in het Mohammedaansche regt; het is mij opgedragen dat onderwijs te geven; verdien ik nu berisping, omdat ik de mij opgedragen taak goed volvoer? Ik handel hierin immers niet naar eigen goedvinden, maar naar den wil van de regering, die dus de verwijten, indien zij gegrond zijn, moeten treffen.

Ten slotte heb ik nog iets. Veel van hetgeen, als mijn stellingen, in uw tijdschrift wordt uitgegeven, is nooit door mij geschreven of gezegd; waarschijnlijk is het dus tot u gekomen door mededeeling van iemand, die ongelukkig voor mij, niet goed mijn woorden heeft begrepen, want van mijn bekwame leerlingen ontvang ik ieder oogenblik de bevestiging, dat zij in Indië bevestigd zien hetgeen zij hier hebben geleerd. Spoedig hoop ik dergelijke verkeerde mededeelingen onmogelijk te maken door een naauw-

keurige uiteenzetting van hetgeen ik denk over de toepasselijkheid van den islam, zoowel religieus als maatschappelijk, in den Indischen Archipel, want ik schroom geenszins persoonlijk mijn meening daarover te zeggen. Bijzonder aangenaam zal het mij zijn, na de verschijning van die uiteenzetting, u op dat terrein te ontmoeten, ieder van ons handterende wetenschappelijke wapens.

DELFT,
16 Maart 1862.

S. KEIJZER.

Het is onmogelijk met den heer KEIJZER eene diskussie vol te houden. De ondervinding heeft ons dat geleerd, en ook deze brief geeft daarvan een nieuw bewijs. Een paar voorbeelden.

De heer KEIJZER meent, dat wij er tegen opkomen, dat het Mohammedaansche regt door de aanstaande ambtenaren in Indië wordt beoefend. Nimmer hebben wij ons daartegen in dien zin verzet. Maar wij hebben bezwaar tegen de wijze, waarop dat regt te Delft wordt gedoceerd. Wij hebben bezwaar tegen de voorstelling, als of in de Javaansche maatschappij de Mohammedaansche wetten, instellingen en voorschriften op dit oogenblik leefden en getrouwelijk werden gevolgd. Zelfs in Turkije bestaat de theokratie van den islam in hare zuiverheid niet meer; op Java heeft zij nooit bestaan; en toch zijn de jongelieden, die voor een praktischen werkkring worden opgeleid, verpligt, eenen kostbaren tijd te wijden aan de studie van het Mohammedaansche regt, niet zoo als het op Java is, met oudere Hindoe-elementen en nieuwere Europesche begrippen vermengd, maar in eene abstrakte theorie, die van geene toepassing kan wezen op de werkelijkheid der Javaansche maatschappij. Noch in de Gouvernements besluiten, noch in den fraaijen brief van den Minister ROCHUSSEN aan den heer KEIJZER zien wij, dat hem de verpligting is opgelegd, om zijne lessen over het Mohammedaansche regt op die wijze in te rigten. Wat zullen wij dus antwoorden op zulk eene wederlegging van ons bezwaar?

En wat zullen wij zeggen van dat beroep op ons eigen oordeel: „dat er thans te Delft zeer mooije kolleges gegeven worden over het Mohammedaansche regt?" Wij zijn er waarlijk mede verlegen! Indien de heer KEIJZER zijne argumenten meent te moeten putten uit den lof, dien wij hem toebrengen, dan vreezen wij, dat het met zijne andere argumenten er ongelukkig moet uitzien.

Eindelijk verklaart de heer KEIJZER, dat veel van hetgeen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* als zijne stellingen wordt uitgegeven, nooit door hem is geschreven of gezegd. Daarom veronderstelt hij, dat het tot ons zou zijn gekomen door mededeeling van iemand, die niet goed zijne woorden heeft begrepen. Wij antwoorden: de wijze, waarop de heer KEIJZER het Mohammedaansche regt doceert, is aan 't publiek bekend. Hij heeft een handboek uitgegeven, bestaande in eene vertaling van eenen Arabischen auteur!

Nu vragen wij: wanneer op die wijze gepolemiseerd wordt; wanneer

nimmer eenig punt vast staat; wanneer men zich beroept op feiten, die met de kwestie niets gemeen hebben; wanneer men het eigenlijke geschilpunt ieder oogenblik van aard en gedaante doet veranderen, omdat misschien eenige uitdrukking van de tegenpartij daartoe aanleiding zou kunnen geven — welk nut heeft dan de diskussie? Wij zijn groote vrienden van diskussie, maar niet wanneer zij onvruchtbaar blijft, dewijl het niet te doen is, om de waarheid te vinden, maar alleen om te twisten.

Onder het bestuur van den heer ROCHUSSEN als Minister van Koloniën is te Batavia een zoogenaamd gymnasium gesticht. Op vrijgevige wijze werden zoo veel gelden beschikbaar gesteld als men zou vermeenen noodig te hebben; en de geheele inrigting, zoo wel als de aanwijzing van het te benoemen personeel, werd overgelaten aan eenige achtenswaardige ingezetenen van Batavia.

Ofschoon wij de bedoeling allezins toejuichen, meenen wij toch, dat de middelen niet die waren, welke tot een gewenscht doel konden leiden. En de uitkomst schijnt dit bevestigd te hebben. Men heeft nu eene zeer kostbare inrigting gesticht, bestemd niet alleen voor onderwijs maar voor opvoeding: eene Gouvernements-kostschool. Nu lag dat bijeenbrengen van jongelieden, om als in eene kaserne opgevoed te worden, in de rigting van het toenmalige Ministerie. Ook de studenten van Delft wilde men kazerneren. Maar nu reeds hebben, naar 't ons voorkomt, de gevolgen bewezen, hoe verderfelijk dat is.

Wij wenschen, dat het Gouvernement van dezen verkeerden weg terug keere. Wij wenschen, dat het zich bepale bij het stichten van eene goede inrigting van middelbaar of hooger onderwijs te Batavia, en dat als nog in dien geest het gymnasium „Willem III" worde hervormd. Doet men dat; laat men de kostschool varen, dan zullen de resultaten niet alleen veel beter zijn, maar dan zal dat finantiëel zoo veel voordeeliger uitkomen, dat men bijna voor hetzelfde geld te Samarang en Soerabaja eene dergelijke instelling kan oprigten. V. V.

Wij hopen nu, dat er eindelijk eens een einde komt aan de eindelooze bespiegelingen over de theorie van art. 56 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. Jaren lang hebben scherpzinnige met spitsvondige woord- en pennevoerders getwist over de beteekenis van de zes paragraphen van dat artikel, en hoe meer er geschreven en gesproken werd, des te meer scheen men tot de slotsom te moeten komen, dat de in der tijd geconcedeerde bepaling eene soort van parlementaire doos van Pandora was, waaruit de „stelsels", de bijzondere inzigten en meeningen, als om strijd over Nederland en Indië zouden stroomen.

Eene doorzetting van deze theoretische twist zou slechts de reeds bestaande verwarring nog verder verwikkelen. Praktisch nut kan er onmo-

gelijk uit voortvloeijen, te meer omdat de eigenlijke vraag, waarop het aankomt, daardoor verdrongen en op den achtergrond geschoven wordt.

Die vraag toch is niet, wat men al uit de zes paragraphen van art. 56 kan persen, hetzij ter hervorming, hetzij ter instandhouding van het kultuurstelsel. Zijn de bepalingen onduidelijk, onvolledig, onjuist, eene eenvoudige wet kan daarin klaarheid, volledigheid en juistheid brengen, en daarmede zou de zaak van zelf te regt komen. Maar de vraag is: of de Nederlandsche staat eeuwigdurend zal blijven voortgaan, op Java *belastingen in arbeid*, in plaats van *belastingen in geld* van de inlandsche bevolking te heffen. De voorstanders *quand même* van het dwangstelsel zullen zelfs dit punt moeten toegeven. Want, op welken grond verdedigen zij voornamelijk het dwangstelsel? Is 't niet op grond, dat ten allen tijde de souverein het regt bezat, en van dat regt gebruik maakte, om belastingen in arbeid van de werkbare bevolking te heffen?

Welnu, onder dit opzigt verkeert Java niet in zulk een exceptionelen toestand, dat het onmogelijk zou wezen, iets anders, iets beters in de plaats van den dwangarbeid te stellen. De belasting in arbeid is geen uitsluitend Indisch begrip, dat nergens anders dan op Java heeft geheerscht en toegepast werd. Alle min of meer beschaafde volken hebben de periode doorworsteld, waarin de ingezetenen voor den souverein moesten arbeiden, terwijl zij niet in de mogelijkheid waren iets anders voor hem op te brengen. Onder het feodaal stelsel in Europa, gaf de lijfeigene niet alleen zijnen arbeid maar tevens zijn bloed aan den over hem gestelden heer en meester, en uit het donker tijdperk, dat als het ware de Europesche natiën in eenige honderd duizend gepriviligeerde baronnen oploste, ziet men duidelijk ons stelsel van belasting in geld ontkiemen. In de steden, vooral in de steden waar nijverheid en handel begonnen te bloeijen, waar de arbeid betrekkelijk beter bescherming genoot en zich kapitaal kon vormen, kwam de souverein al ras met andere eischen voor den dag. Daar vroeg hij geld, terwijl hij zich met den arbeid van den niets-bezitter moest tevreden stellen. En het is opmerkelijk, dat bij de in zoo vele opzigten bekrompen regeerders van dien tijd, hoegenaamd geen de minste twijfel bestond omtrent het punt, dat de tegenwoordige koloniale oppositie in Nederland tracht te verduisteren, het punt namelijk: dat daar, waar geld te heffen valt voor den souverein, deze oneindig meer voordeel heeft, dan wanneer hij de bewoners belet geld te verzamelen om hen als lastdieren, *corvéable à merci*, te gebruiken.

Zou het nu te veel gevergd zijn van het Indisch Gouvernement, dat het zich, tegenover de Javasche bevolking, ten minste op het standpunt der Europesche souvereinen tijdens het middeneeuwsche tijdvak plaatst? Zou de inlandsche maatschappij nog achterlijker zijn dan de Europesche zamenleving vóór de uitvinding der boekdrukkunst en der vuurwapenen? Zou ons bestuur van twee eeuwen volstrekt geen invloed op die maatschappij hebben uitgeoefend?

Het antwoord op die vragen kan ieder geven, die nagaat hoeveel de Javanen aan belastingen in geld, buiten en behalve de belastingen in arbeid,

aan den lande opbrengen. Deze belastingen, direkte en indirekte benevens de monopoliën, bedragen voor Java en Madura in totaal nagenoeg jaarlijks 40 millioen gulden. Er kan dus geen de minste twijfel bestaan over de mogelijkheid, om belastingen in geld, in stede van belastingen in arbeid, op Java in te voeren. De dagelijksche praktijk maakt die mogelijkheid duidelijk en onbetwistbaar. Het geldt alzoo, bij slot van rekening, maar de vraag van iets meer geld en iets minder dwangarbeid; en ook deze vraag kan moeijelijk ontweken worden, daar er voldoende voorbeelden bestaan, dat de Javaan even gaarne voor zich arbeidt als hij het ongaarne voor het Gouvernement in dwang doet. Werkt de Javaan voor zich zelf, dan verdient hij geld, dan vermeerdert hij het maatschappelijk kapitaal, en daar waar het maatschappelijk kapitaal zich uitbreidt, vermeerderen onvermijdelijk ook de inkomsten in geld van den souverein.

V. S.

Wij lezen, tot onze bevreemding, in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en statistiek* van MR. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS, den volgenden uitval tegen de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Het was een wijs inzigt der regering, om een wetenschappelijk man naar Indië te zenden, ten einde de kultures oogenschouwelijk op te nemen; maar daaraan was tevens de schoone taak verbonden, om in Indië nasporingen te doen naar voorwerpen, geschikt om handelsartikelen voor de Europesche markt te worden. De keuze viel op den hoogleeraar DE VRIESE, en hem werd tevens het vooruitzigt geopend, om, na terugkeer uit Indië, de betrekking van adviseur voor kultures bij het Ministerie van Koloniën te bekleeden; en zulk een ambtenaar is onmisbaar, omdat men in ieder Minister van Koloniën geene kennis van den tropischen landbouw kan veronderstellen, terwijl de kultures het belangrijkste gedeelte der koloniale administratie uitmaken. De zending van den heer DE VRIESE vond daarom algemeen bijval, en de waardige man had met den meesten ijver zijne moeijelijke taak volbragt; hij had Indië op menigvuldige punten bezocht; was door bosschen en moerassen getrokken; had eene schoone verzameling van voortbrengselen uit de Indische natuur bijeengebragt, en daaromtrent bij inboorlingen en ambtenaren alle mogelijke inlichtingen ingewonnen; maar hij had de kiemen van eene doodelijke ziekte opgenomen, wat hem evenwel niet belette, om al dadelijk eenige belangrijke uitkomsten van zijne navorschingen mede te deelen. En welke was de uiting der nationale dankbaarheid? dat de meerderheid der volksvertegenwoordiging — om het ministerie eene vlieg af te vangen — de post op de staatsbegrooting afstemde, die voor hem als adviseur der kultures was uitgetrokken. Deze geringe som kon toch wel van de opbrengst der kultures af.

De zonde, die hier aan de volksvertegenwoordiging wordt verweten, zou in de eerste plaats ons moeten worden aangerekend. Wij hebben de Tweede Kamer tot dit misdrijf verleid. Wij hebben, toen het artikel aan de orde was, het volgende advies uitgebragt.

Ik kan niet medewerken tot het toestaan van gelden voor dezen post. Het komt mij voor, dat, indien de Kamer van meening is geweest, dat een adviseur voor den landbouw hier te lande overbodig is, er nog meer redenen bestaan, om *dezen* post niet aan te nemen. Tot dus verre heeft men het aan het Departement van Koloniën gedaan zonder een adviseur voor kultuuraangelegenheden. Nu moet ik verklaren, dat ik mij niet kan voorstellen, wat een adviseur voor kultuuraangelegenheden in Indië hier te lande wel te adviseren zou hebben, en nog minder wat hij te reizen zal hebben. Hij kan hier toch niet gaan reizen om de kultuur van suikerriet of koffij te onderzoeken. En welke behoefte kan de regering aan een adviseur hebben? Heeft zij adviezen

noodig over de wijze, waarop bij voorbeeld de „bibit" moet worden gepoot, of over de vraag, of de koffijboom al of niet moet worden getopt?

Het komt mij voor, dat wij hier eigenlijk met eene gelegenheidspost te doen hebben. Men wil den heer DE VRIESE, nadat hij uit Indië teruggekeerd is, aan het Departement van Koloniën verbinden. Ik zal mij wel wachten over den persoon, wien het hier geldt, een oordeel uit te spreken; maar ik moet vragen: zal die persoon, met al de kennis en wetenschap, die hij mogt bezitten, voor het Departement van Koloniën als adviseur eenige waarde kunnen hebben? De regering zegt: het zal kunnen te pas komen, omdat hij zal kunnen adviseren in gevallen, welke door den Gouverneur-Generaal bij het opperbestuur ter beslissing moeten worden gebragt, „vooral wanneer, hetgeen meermalen plaats heeft, niet alle deskundigen in Indië van hetzelfde gevoelen zijn". Maar nu heeft die geachte geleerde, in het bekende geschrift dat dezer dagen is uitgekomen, zelf te kennen gegeven, dat hij voor dergelijk advies zich niet bekwaam rekent, want de politieke punten van geschil, de vraagpunten van den dag, „gaan zijn begrip te boven". Het komt mij voor, dat deze post overbodig is en door de Kamer niet behoort te worden toegestaan, en daarom zal ik er tegen stemmen.

De Minister van Koloniën, de heer LOUDON, verdedigde den post wel, maar zeer zwak en flaauw. De regering zou zich niet verantwoord achten, als zij zulk een uitstekend man, als den hoogleeraar DE VRIESE, niet aan zich verbond. De reiskosten waren noodig, om het archief van het Departement van Koloniën bij voortduring te kunnen raadplegen enz. „Zeker is het", zeide de Minister, „dat, wanneer deze post mogt worden afgestemd, de regering moeijelijk de adviesen van dien geleerde meer zou kunnen inwinnen". Ik antwoordde.

Indien het eene enkele maal mogt gebeuren, dat de regering den hoogleeraar DE VRIESE wilde raadplegen, de gelegenheid zal daartoe, geloof ik, blijven bestaan, al verbindt de regering hem niet, door eene vaste bezoldiging, aan het departement. Immers ik onderstel zoo veel liefde voor de wetenschap, zoo veel hart voor zijne studiën bij dien hoogleeraar, dat hij, als zulk een geval zich mogt voordoen, gaarne en met ijver zijn advis zal geven, en zich gelukkig zal rekenen, dan te kunnen toonen, niet alleen hoe nuttig zijne reis naar Indië is geweest, maar ook, hoe dankbaar hij is aan den staat, die hem op zulk eene loijale wijze daartoe in de gelegenheid heeft gesteld.

Nu durven wij vragen: waar is hier een bewijs van den Minister „een vlieg te willen afvangen"? Indien ooit, dan zou zulk eene verdenking in dit geval althans niet te pas komen, omdat het bekend is, dat de heer LOUDON met de meerderheid der Tweede Kamer in eene alles behalve vijandige betrekking stond, en men dien Minister, tegenover de minderheid, eer wilde steunen en beschermen, dan kwellen en „vliegen afvangen".

Overigens laten wij de argumenten, door den heer SLOET aangevoerd, en de onze om het tegendeel te bewijzen, aan het oordeel van den onpartijdigen lezer. Wij zullen nooit en onder geene voorwaarde het publiek belang prijs geven, ten einde de bijzondere belangen, al ware het ook van eenen boezemvriend of eenen broeder, te bevorderen.

De nieuwe Gouverneur-Generaal heeft nog geene doortastende maatregelen genomen. Dat is niet te verwonderen. De tijd, waarin hij de teugels des bewinds voert, was nog te kort voor krachtige daden van hervorming. Zij, die hem om die reden misprijzen en lastig vallen, doen hem onregt.

Maar ééne beschikking hadden wij reeds sedert lang in de *Javasche Courant* verwacht. Wij bedoelen het besluit, waarbij aan den tegenwoordigen direkteur van kultures een opvolger wordt gegeven.

Het is onmogelijk, dien ambtenaar bij voortduring aan 't hoofd van dat departement te laten, wanneer men den, in de laatste jaren ter kwader ure ingeslagen, weg van reaktie wil verlaten. Wij hebben dit reeds voor eenige maanden betoogd, en 't is door niemand tegengesproken.

Naarmate de tegenwoordige direkteur van kultures, met meer innige overtuiging, met meer volkomen goede trouw, is werkzaam geweest, naar die mate wordt zijne verwijdering te noodzakelijker, wanneer de periode der vijandige gezindheid tegen partikuliere ondernemingen gesloten en die van bescherming en bevordering der bijzondere krachten geopend zal zijn.

Juist tot voorbereiding van de gewigtige maatregelen, die in deze rigting moeten genomen worden, heeft de Gouverneur-Generaal de voorlichting noodig van een man van kennis, doorzigt en ervaring, die de tegenovergestelde beginselen uit innige overtuiging is toegedaan, welke de tegenwoordige direkteur van kultures tot dus verre is gevolgd.

Indisch Genootschap.

Verslag van het verhandelde op de algemeene vergadering, gehouden 's Gravenhage, op Maandag 24 Maart 1862.

DOOR

J. BOUDEWIJNSE.
Secretaris van het Genootschap.

Door den *voorzitter*, den heer Mr. G. M. VAN DER LINDEN, wordt mededeeling gedaan:

1°. van de aanwinsten voor de boekerij, sedert de laatste algemeene vergadering;

2°. dat het Genootschap door overlijden verloren heeft het eerelid Dr. C. L. BLUME en de gewone leden Dr. S. BLEEKRODE, Mr. J. VOUTE, W. L. RITTER en A. J. T. TYDEMAN; terwijl voor het lidmaatschap hebben bedankt de heeren: J. J. BELINFANTE te 's Hage, A. D. VAN DER GON NETSCHER te Delft en C. GILHUYS te Amsterdam;

3°. dat door het bestuur zijn aangenomen als gewone leden, de heeren: J. MUNNICH te Haarlem, J. BELINFANTE te 's Hage, A. DEKENS, C. VAN DER LINDE, A. H. G. VAN ZANTEN, L. DE KOCK, W. VAN RAALTE, P. L. SIEBURGH, P. ZWAGER, C. A. HANDT, H. R. CASPERSZ, J. G. MUHLENFELD, R. H. VAN ALPHEN, A. THIJSSEN, J. P. CASPERSZ, G. C. T. VAN DER LINDE, H. QUARLES VAN UFFORT, B. DEZENTJE, C. H. MANUEL en A. H. MEISSNER, allen te Soerakarta, N. COBLIJN te Brussel, F. G. STECK te Utrecht, Mr. H. TELS te Rotterdam, A. SALM te Voorburg, W. H. DE GREVE, A. P. GODON, W. H. VAN HEIJNINGEN en J. DOUWES DEKKER allen te 's Hage; te zamen 28 leden.

De vergadering gaat daarna over tot het kiezen van een lid voor het bestuur, in de plaats den heer VETH te Amsterdam, die, uithoofde hij niet in de gelegenheid zou zijn, bestendig aan de werkzaamheden deel te nemen, gemeend heeft de op hem uitgebragte benoeming niet te mogen aannemen.

Op de wijze, bij art. 12 van het reglement omschreven, wordt tot lid van het bestuur verkozen de heer G. H. VAN SOEST.

In de tweede plaats komt in behandeling het onderwerp van „den aanleg van spoorwegen op Java", in verband met het rapport uitgebragt door eene kommissie, tot wier benoeming in de vorige vergadering het besluit werd genomen.

De voorzitter opent de beraadslaging over dit onderwerp, door, uit naam

van het bestuur, den leden der kommissie dank te zeggen voor het uitvoerig, zaakrijk, en in alle opzigten lezingwaardig rapport, dat thans aan de overweging der vergadering wordt onderworpen; — en wel in de eerste plaats over het verslag in zijn algemeene strekking, en tevens over het eerste gedeelte, waarin behandeld worden de behoefte en het nut van spoorwegen op Java.

De heer DE SERIÈRE zegt: dat zij het uitmuntende rapport der kommissie gelezen en herlezen heeft en steeds met klimmende belangstelling. Hij moet dan ook zijne hooge ingenomenheid betuigen met dit stuk, dat het genootschap tot eer zal verstrekken en dat in alle opzigten voldoet aan den wensch van het Genootschap, om te weten, op welke wijze het den aanleg van spoorwegen op Java zou kunnen bevorderen. Zeer zeker geeft het rapport, op de meest rationele, de meest geleidelijke en beste wijze, de middelen aan de hand, om dien wensch te bevredigen. Om die redenen vleit hij zich dan ook, dat de vergadering, zijne ingenomenheid deelende, de vierledige konklusie van het rapport zal aannemen. Den inhoud van het verslag beamende, acht hij zich toch verpligt een enkel woord daaromtrent te zeggen. Hij zal dit doen naar zijn beste weten, *con amore* en met zeker welgevallen, omdat het streven en het doel van het Indisch Genootschap, der publieke zaak zoo nuttig te wezen als het vermag, van zekere zijde door banale zotternijen bespottelijk wordt gemaakt. Waarom zou het Indisch Genootschap even als iedere wetenschappelijke instelling — en het Indisch Genootschap huldigt de wetenschap — zich niet mogen bezig houden met de belangen van het publiek?

Thans, met betrekking tot den inhoud van het verslag, gelooft hij, dat het onnoodig is, lang stil te staan bij het eerste punt, de behoefte en het nut van spoorwegen op Java. Reeds tijdens de spreker resident was van Krawang, van 1829—1835, werd er vreesselijk geklaagd over het ellendig transport van de koffij uit de Preanger-Regentschappen. Men zag toen onafzienbare slepen van pedati's voor weken lang op reis gaan, om steeds met ellende en bezwaren te kampen. Was eindelijk de koffij naar Tjikao overgebragt, dan werd zij aldaar in praauwen geladen, om langs de rivier Tjitarum naar de Moeara-Maronda of Moeara-Besar vervoerd te worden, waar zij dikwijls maanden moest blijven liggen, voor zij naar Batavia kon worden overgebragt. Het Gouvernement moet dan ook jaarlijks enorme sommen besteden, om den waterweg van de neêr gestorte boomstammen te ontruimen en voor de praauwen bevaarbaar te maken. In den zoo even genoemden tijd, was het transportwezen zoo gebrekkig en ellendig, dat men er op bedacht was, een kanaal van Krawang naar Bekassi te graven. Er werd eene kommissie benoemd, die hare plannen inleverde. Die plannen werden algemeen goedgekeurd; maar toen graaf VAN DEN BOSCH in Indië kwam, is er geen gevolg aan gegeven, omdat zij eene te groote uitgaaf zouden vorderen. Zoo is het altijd gegaan en op die wijze bleef de behoefte bestaan. De aanleg van spoorwegen is dus hoogst wenschelijk en noodzakelijk, ten einde op die wijze den bloei en de welvaart van Java en het welzijn van den Javaan te verzekeren.

Een groot man van onze eeuw heeft gezegd; „C'est à la science d'indiquer la route à l'industrie." Het verheugt den spreker, dat het Genootschap van die waarheid overtuigd is, en dat het de wetenschap is, die aangetoond heeft, door welke middelen de bloei en het welzijn van Java het best kan bevorderd worden.

Spreker zal in geene verdere details treden, daar hij ook aan andere leden de gelegenheid wil geven, hunne meening te doen kennen. Alleen wil hij nog de kommissie dank zeggen voor de uitmuntende wijze, waarop zij de haar opgedragen taak heeft volbragt, en wenscht de woorden te herhalen van den grooten PEEL, door de kommissie in herinnering gebragt: „Haasten wij ons", want de aanleg van spoorwegen op Java is dringend noodzakelijk.

De heer MUNNICH zegt, zich te kunnen vereenigen met het rapport der kommissie, met uitzondering evenwel omtrent een punt, waarop hij later de aandacht der vergadering hoopt te vestigen. Spoorwegen op Java zijn reeds sedert jaren voor Indië eene gewenschte zaak. Het hooge cijfer der bevolking en de algemeene ontwikkeling doen die behoefte steeds vermeerderen. De Indische industrie, bijv. de katoenindustrie, kan nog belangrijk uitgebreid worden en zal door het aanleggen van spoorwegen, zeer bevoordeeld en in de hand gewerkt worden.

De heer VAN HOËVELL stemt in met den lof, aan den arbeid der kommissie gebragt, maar des niettegenstaande wil hij er toch eene kritiek over uitoefenen. De spreker vraagt namelijk: voldoet het rapport aan den wensch van het Genootschap? Het Genootschap verlangde te weten: wat het zou kunnen doen, om den aanleg van spoorwegen op Java te bevorderen? En hoewel op uitnemende wijze in het verslag is uiteengezet, de wenschelijkheid van den aanleg van spoorwegen, de rigting der lijnen en de wijze van uitvoering, zoo is echter aan het eigenlijke verlangen van het Genootschap in zeer geringe mate voldaan. De spreker meent op de vraag, die men misschien zal doen: „kunt gij het ontbrekende aanvullen?" te kunnen volstaan met het antwoord: dat de kritiek slechts de leemte behoeft aan te wijzen zonder die aan te vullen. Maar hij wil meer doen, hij wil op een middel wijzen. Het Genootschap zou bijv. zich op de hoogte kunnen stellen van de aanvragen om koncessie door partikulieren; het zou kunnen onderzoeken in welken stand die aanvragen zich bevinden; en wanneer het blijken mogt, dat onder de aanvragers zich wel soliede personen bevinden, maar personen, die niet genoegzaam bekend zijn met de zaak der spoorwegen in Indië, zou het Genootschap misschien andere personen kunnen uitnoodigen, om hunne krachten aan de spoorwegzaak te wijden. Ik had wel gewenscht, zegt de heer VAN HOËVELL, dat de kommissie dit punt had uitgewerkt, te meer omdat het de hoofdvraag was. Dit vermindert echter geenszins de waarde van het werk der kommissie: de aanleg van spoorwegen is van dringende behoefte, en het rapport geeft, op uitnemende wijze, de middelen aan de hand om ze te verkrijgen.

De heer KLEIJN zegt, dat hij het eerst overbodig achtte, het woord te

vragen, maar dat het betoog van den vorigen spreker hem daartoe aanleiding geeft. Die spreker meent, dat het rapport niet voldoet aan den wensch van het Genootschap, en dat de kommissie zich op de hoogte had kunnen stellen van de thans aanhangige aanvragen om koncessie. De heer KLEIJN meent, dat het Genootschap niet bekend is met aanvragen; hoe kon dus de kommissie een oordeel uitspreken over die aanvragen, vóór dat het uitgemaakt is dat die gedaan zijn? De kommissie geeft echter het middel aan de hand om daaromtrent de noodige inlichtingen te verkrijgen, want zij stelt o. a. voor: „De op Java gevestigde leden van het Genootschap uit te noodigen, al die inlichtingen te verschaffen, welke dienen kunnen om de zaak nog nader bij het Nederlandsche publiek aan te bevelen." Wanneer het Genootschap door die inlichtingen eenmaal weet, dat er aanvragen gedaan zijn en hoe die zijn ingerigt, dan zal eerst het oogenblik gekomen zijn, om te onderzoeken, in hoever het Genootschap die aanvragen kan ondersteunen. Het komt den spreker ook voor, dat het Genootschap, als zedelijk ligchaam, moeijelijk iets anders kan doen, dan een oordeel uitspreken, aanvragen ondersteunen of afkeuren, maar het zal niet handelend kunnen optreden. De kommissie kon dan ook geene andere voorstellen doen dan in haar rapport zijn vervat. Zij kon moeijelijk een apodiktisch antwoord geven op de vraag: „op welke wijze het Indisch Genootschap den aanleg van spoorwegen op Java zou kunnen bevorderen". Zij kon alleen de rigting der spoorwegen aangeven, zij kon alleen zeggen of naar haar oordeel die spoorwegen door den staat dan wel door partikulieren moeten worden aangelegd, en of de staat, aan koncessiën de voorkeur schenkende, subsidie zou verleenen dan wel rentegarantie. Maar verder kon de kommissie niet gaan.

De heer VAN HOËVELL gelooft niet, dat, wanneer het Genootschap den weg volgt, door den heer KLEIJN aangegeven, het zich de woorden voor oogen stelt van den beroemden PEEL, door de kommissie in haar rapport aangehaald: „haast u!" Het is toch nu reeds algemeen bekend, al is het dan niet op officiële wijze, dat er eene aanvrage is gedaan voor den weg van Samarang naar de Vorstenlanden, met eene rentegarantie van 5 pCt. door het Gouvernement. Die aanvrage is reeds geruimen tijd geleden gedaan, zonder dat men daaromtrent iets nader verneemt. Nu was het de meening van den spreker, dat het rapport iets verder zou gaan; dat het voorstellen zou doen om te trachten de oorzaken van die vertraging op te sporen, en die zoo mogelijk weg te nemen. Drijven, krachtig drijven, met volharding drijven, drijven tot dat er spoorwegen zijn op Java — ziedaar de roeping des Genootschaps. Het rapport had middelen kunnen voorstellen, waardoor aan die roeping kon worden voldaan.

De heer KLEIJN meent, dat de woorden van PEEL: „Haasten wij ons", minder tegen het Genootschap gerigt zijn dan wel tegen het Gouvernement. Het rapport wil, dat met den aanleg van spoorwegen niet gedraald worde.

De heer VAN SOEST zegt, dat de kommissie gehuiverd heeft, om zich met partikuliere belangen in te laten, te meer ook, omdat zij daarvoor données

miste. Zij wist o. a. volstrekt niet, in welken toestand de aanvrage voor de lijn van Samarang naar de Vorstenlanden zich bevond. Ook het Ministerie van Koloniën is misschien daarvan niet geheel op de hoogte, omdat de zaak van de spoorwegen op Java van regeringswege verkeerd is behandeld. Van het oogenblik af, dat er sprake was van koncessie met subsidiën of rentegarantie, behoorde de zaak in het moederland behandeld te worden; want men mag toch verwachten, dat er bij het departement van koloniën genoeg locale kennis bestaat, om over de rigting van spoorweglijnen te kunnen oordeelen. Eerst dan wanneer eene koncessie door de wetgevende magt is goedgekeurd, zou de verdere uitvoering aan den Gouverneur-Generaal toevertrouwd moeten worden. De zaak der spoorwegen is nu verbonden aan het besluit, waarbij den heer STIELTJES eene zending naar Indië werd opgedragen; eene zending, die ons niet met twee, maar misschien met meer wagenvrachten rapporten bedreigt!

Wat nu den wensch betreft, om verder te gaan dan de kommissie voorstelt, zoo acht de spreker dit in de eerste plaats onnoodig, omdat, behalve het vierde punt, zoo even door den heer KLEIJN aangehaald, ook het derde punt der konklusie de gelegenheid opent, om bij voortduring de aandacht op de Javasche spoorwegkwestie te houden en bij elke gepaste gelegenheid daarop terug te komen. Hij acht het in de tweede plaats gevaarlijk, omdat de kommissie zich tot taak had gesteld, alleen in aanmerking te nemen het algemeen belang en zich geenzins bezig te houden met partikuliere belangen.

De heer VAN STOLK zegt, dat hij gaarne in het rapport de vraag had behandeld gezien, in hoever het wenschelijk zou wezen eene wet tot stand te brengen, waarbij de grondslagen waren geregeld waarop de regering concessie zou kunnen verleenen voor den aanleg van spoorwegen in Indië, en waarbij aan het gouvernement de bevoegdheid werd verleend, om overeenkomstig die voorwaarden met partikulieren of maatschappijen te onderhandelen en aan die personen concessie te verleenen.

De heer VAN SOEST geeft te kennen, dat, hoewel dit onderwerp geen punt van overweging bij de kommissie heeft uitgemaakt, het althans aan zijne aandacht niet is ontsnapt. Hij meende, dat de wetgevende magt in het moederland ook zonder de wet, door den heer VAN STOLK bedoeld, de gelegenheid heeft, om over elke concessie voor iedere lijn afzonderlijk te oordeelen en te beslissen. Het zou bovendien ook moeijelijk zijn om eenige algemeene voorwaarden te stellen en aan te nemen, die voor alle rigtingen toepasselijk zouden zijn, omdat de toestand niet overal dezelfde is.

De heer VAN STOLK zegt, dat in de door hem bedoelde wet natuurlijk eene behoorlijke ruimte zou moeten gelaten worden. In het belang van de zaak zou het, naar zijne meening, zijn, dat eerst algemeene voorwaarden werden vastgesteld, waarop koncessie zou worden verleend. De aanvragers om concessie zouden dan ook weten daaraan zich te houden.

De heer MUNNICH meent, dat eene wet of een besluit, inhoudende algemeene bepalingen omtrent het verleenen van koncessie voor den aanleg van spoorwegen, aan moeijelijkheden zou onderhevig zijn, omdat de omstandig-

heden niet overal dezelfde zijn. Ging men dan ook over tot het maken van zoodanige wet, dan zou men vele lokale uitzonderingen moeten maken.

De heer VAN HOËVELL verklaart zich een groot voorstander van eene wet op het verleenen van concessie. Hij zou echter niet gaarne zien, dat de aanleg van spoorwegen afhankelijk werd gemaakt van de tot-standbrenging dier wet, omdat de ondervinding, hier te lande opgedaan, niet zeer gunstig is geweest om eenige vertraging, welke ook, aan te bevelen. Wanneer men nu het verlangen van den heer VAN STOLK volgde, wanneer men eerst een' wet op de koncessiën maakte, waarmede zoo geen jaren althans vele maanden gemoeid zijn, dan zou men gevaar loopen in hetzelfde kwaad te vervallen, waarvan wij de gevolgen hier te lande maar al te zeer ondervinden. Het rapport wil dat een begin worde gemaakt, dat met een idealistisch net voor oogen, voor afzonderlijke lijnen concessie worde verleend. Dit zelfde heeft men vroeger voor het moederland ook verlangd; maar men heeft het niet gedaan men heeft, zonder te doen wat dadelijk voor de hand lag, gedraald; en toen is de aandrang zoo groot geworden dat men zijne toevlugt heeft moeten nemen tot staatsspoorwegen, die finantiëel eene ramp zullen zijn voor Nederland. Laten wij ons aan dit voorbeeld spiegelen. Laten wij den raad van het verslag volgen, beginnen met hetgeen is voorbereid en helpen tot stand brengen de lijn van Samarang naar de Vorstenlanden, waarvoor concessie is gevraagd.

De heer KLEYN merkt, met betrekking tot het door den heer VAN STOLK besproken punt, op, dat terwijl verscheidene leden van het tegenwoordige ministerie vroeger herhaalde malen op eene wet betreffende de concessien hebben aangedrongen, het te verwachten is, dat zoodanige wet spoedig aan de vertegenwoordiging zal worden toegezonden. De heer KLEYN gelooft niet, dat zoodanige wet die bezwaren zal ontmoeten, die de heer MUNNICH verwacht. Dergelijke wet moet algemeene regelen stellen, die van algemeene toepassing zijn en behoeft niet af te dalen in bijzonderheden, die natuurlijk naar mate van de locale omstandigheden verschillen.

Thans komt in beraadslaging de tweede afdeeling van het verslag: rigting der spoorwegen.

De heer MUNNICH gelooft, daar latende of, bij den aanleg van spoorwegen op Java, de defensie, dan wel, gelijk de kommissie meent, de industriele ontwikkeling der bevolking op den voorgrond moet staan, dat door de rigtingen, in het rapport aangegeven, de defensie belangrijk zal worden gebaat. In het algemeen kan de spreker zich vereenigen met de lijnen, door de kommissie aangegeven, en in het bijzonder met de lijn van Batavia over Krawang en Tjikao naar Bandong, met een zijtak naar Buitenzorg, niettegenstaande hij wel gelooft, dat deze lijn bij den aanleg eenig bezwaar zal opleveren, daar Bandong 2200 voet boven de zee verheven is. Maar dit bezwaar zal men ook elders ontmoeten en in Europa heeft men wel grootere moeten overwinnen. Hij zou echter willen vragen, of de lijn van Tagal naar Banjoemas als aanvankelijke lijn zoo bepaald op den voorgrond

moet staan, en of het niet wenschelijk ware, de lijn van Samarang, over Poerwodadi naar Soerakarta en Djokjokarta, door het Zuiden door trekken over Ambal naar Tjilatjap; een belangrijk punt, niet alleen uit het oogpunt van militaire verdediging, maar ook van handel en scheepvaart. Vervalt de lijn van Tagal naar Banjoemas, loopende over den voet van den vulkaan Slamat-Tagal, naar hij vermeent een zeer moeijelijk terrein, dan komt de derde lijn, die van Samarang naar Soerakarta, daarmede in verband, alsmede de door de kommissie voorgestelde vierde lijn van Soerabaja over Kediri naar Ngawi, mede doorgetrokken wordende tot aan Soerakarta, en zoo wordt Soerakarta een middenpunt.

De heer BLEEKER meent, dat men zich, bij de bepaling der rigting van de lijnen, in de eerste plaats moet afvragen, wie de spoorwegen op Java zal aanleggen: de staat of partikuliere ondernemingen? Indien het Gouvernement zich met den aanleg belast, dan zal ongetwijfeld de defensie een belangrijk gewigt in de schaal leggen, terwijl wanneer aan partikuliere ondernemingen die aanleg wordt overgelaten, de defensie op den achtergrond moet treden en alleen in aanmerking zal komen die rigting, welke de meeste kansen van goeden uitslag oplevert. Hij gelooft, dat de lijnen, door de kommissie aangegeven, de beste en meest praktische zijn.

De heer VAN SOEST merkt op, dat de kommissie zich niet heeft voorgesteld, dat alle genoemde lijnen te gelijk zouden worden aangelegd. Spreker stelt zich overigens voor, dat men zou beginnen met den weg van Samarang naar de Vorstenlanden, en dat verder aan twee maatschappijen koncessie zou worden verleend; eene maatschappij, om te beginnen met de lijn van Samarang naar Solo, eene andere om te beginnen met de lijn van Batavia naar Bandong. Wanneer die maatschappijen deze lijnen hebben aangelegd, zou het Gouvernement met haar kunnen onderhandelen, om nieuwe lijnen aan te leggen, aansluitende aan die, welke reeds in exploitatie zijn gebragt. In dit geval zou de lijn van Tagal naar Banjoemas van zelf op den achtergrond treden, en zou het wenschelijk zijn, om aan de maatschappij, die de lijn van Samarang naar de vorstenlanden zal ondernemen, den aanleg van spoorwegen in den oosthoek van Java op te dragen.

Wat het punt der verdediging betreft, is de heer VAN SOEST overtuigd, dat men, bij de vaststelling van het stelsel van verdediging, niet aan de mogelijkheid van den aanleg van spoorwegen gedacht heeft. Als zeker kan men aannemen, dat, wanneer de thans aangegeven lijnen zullen zijn uitgevoerd, het defensiestelsel geheel zal worden gewijzigd. Het centrum der verdediging zal welligt in de toekomst worden overgebragt naar Bandong.

De heer MUNNICH zegt, dat hij het tegenwoordige defensiestelsel niet mag beoordeelen. Hij geeft alleen zijne vrees te kennen, dat, wie zich ook met den aanleg van spoorwegen belast, het Gouvernement steeds de rigting der spoorwegen ondergeschikt zal willen maken aan het thans bestaande stelsel van verdediging.

De heer VAN HOËVELL merkt op, dat, wanneer voor de vrees van den heer MUNNICH eenige grond mogt bestaan, het pligt zou zijn om het Gou-

vernement van dit verkeerde denkbeeld terug te brengen. Bedriegt de spreker zich niet, dan is thans die kwestie bij het Indisch Gouvernement aanhangig. Tot zijne verbazing heeft hij vernomen, dat de heer STIELTJES zou voorstellen, om, in het belang van de defensie, de lijn van Samarang te leggen over Oenarang. Daartegen zouden zich indien hij wel onderrigt is, niet alleen de aanvragers om koncessie voor die lijn, maar ook de Gouverneur-Generaal verzetten. De Gouverneur-Generaal zou uitgaan van het allezins juiste denkbeeld, dat de partikuliere industrie, die den spoorweg zal aanleggen, moet weten welke de beste rigting is. Laten wij ons met dit denkbeeld vereenigen.

Bovendien zal het defensiestelsel niet alleen door de spoorwegen gewijzigd worden, maar afgescheiden van de spoorwegen zal, volgens het oordeel van deskundigen, dit stelsel verandering moeten ondergaan. Die deskundigen meenen, dat de millioenen, die thans voor het stelsel van verdediging worden uitgegeven, grootendeels nutteloos verspild worden. Laten wij dus volgen den zeer nuttigen wenk van het verslag, en de spoorwegen niet afhankelijk maken van dit stelsel van verdediging.

De heer KLEIJN zegt, dat het hem geenszins verwondert, dat de heer STIELTJES als „oud soldaat" het defensiestelsel op den voorgrond stelt. Het Gouvernement moet echter niet vergeten, dat het, bij den aanleg van spoorwegen, al mogt de aangenomen rigting niet geheel in overeenstemming zijn met het stelsel van verdediging, nooit zal verliezen, maar wel winnen, want aan het Gouvernement zal daardoor de gelegenheid worden geopend voor een spoedig en gemakkelijk vervoer van troepen. Hij vereenigt zich geheel en al met het denkbeeld der kommissie, dat bij den aanleg van spoorwegen op Java de eischen van landbouw, nijverheid en handel boven al behooren in aanmerking te komen.

De heer CANTER VISSCHER is van meening, dat men, na het aanleggen van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, er van zelf toe komen zal, eene lijn aan te leggen van Salatiga naar Soerakarta, in het belang van het vervoer van de produkten van het Gouvernement en van partikulieren. Door die lijn zouden ook voor een groot gedeelte de bezwaren vermeden worden, die anders uit het oogpunt der verdediging in den weg zouden staan.

De heer ROBIDÉ VAN DER AA gelooft, dat de kommissie in de eerste plaats uitgegaan is van de veronderstelling, om de spoorwegen op Java te leggen in de rigting van de tegenwoordig bestaande groote wegen, en dat zij in de tweede plaats zich voorgesteld heeft, de streken van produktie in het binnenland te vereenigen met de havens van uitvoer. Hij kan zich hiermede zeer goed vereenigen en gelooft dan ook, dat drie lijnen, door de kommissie aangegeven, namelijk van Batavia naar Bandong, van Samarang naar Soerakarta en van Soerabaja naar Kediri, gunstig gekozen zijn. De vierde lijn, namelijk van Tagal naar Banjoemas, zou misschien, met het oog op de kosten van aanleg, minder aanbeveling verdienen, omdat zij een bergachtig terrein zou moeten doorloopen. Misschien ware die lijn te vervangen door eene andere, loopende van Banjoemas naar Tjilatjap. Op die

wijze zou toch aan de produkten, in de streek van Banjoemas, een uitweg gebaand worden.

De heer MUNNICH wijst er op, dat, volgens het oordeel van een deskundige, de thans bestaande weg van Tagal naar Banjoemas slecht en moeijelijk te berijden is, uithoofde men voor de rigting van dien weg een zeer ongunstig terrein heeft gekozen. Die deskundige meent echter, dat voor een spoorweg in die streek een beter en geschikter terrein zou te vinden zijn.

Verder wijst de heer MUNNICH ook op het oordeel van een man, die eene specialiteit in spoorwegzaken kan genoemd worden, die daaromtrent ook officiële geschriften heeft geleverd en die thans aan het hoofd staat van het departement van koloniën, den heer UHLENBECK. De meening van dien hoog geplaatsten ambtenaar komt, naar hij meent, hierop neêr: Bij den aanleg van spoorwegen op Java moet het streven niet zijn, de zeeplaatsen met elkander te verbinden, want daarvoor is de waterweg voldoende. Men moet integendeel de noordkust aan de zuidkust verbinden; men moet dwarslijnen aanleggen. Dit denkbeeld aannemende, zal voorzeker de lijn van Tagal naar Banjoemas verdediging vinden. De heer MUNNICH zegt, dat hij dan ook in zijne bestrijding niet zoover is gegaan, om die lijn af te keuren, maar dat hij alleen heeft willen te kennen geven, dat zij niet bepaald op den voorgrond moet gesteld worden.

De heer BEKKING ondersteunt het denkbeeld van den heer MUNNICH, om, in stede van de lijn van Tagal naar Banjoemas, de lijn van Soerakarta over Djokjokarta, Bagelen en Banjoemas naar Tjilatjap door te trekken. De bezwaren, welke het Kendang-gebergte tegen de beide lijnen oplevert, zullen dan slechts op één punt of voor ééne lijn overwonnen moeten worden. Daarom meent hij, dat het gevoelen van den heer MUNNICH overweging verdient.

De heer VAN SOEST geeft nog te kennen, dat, terwijl in deze diskussie gesproken is van twee maatschappijen, men misschien ook eene derde maatschappij zou kunnen in het leven roepen voor den weg van Soerabaja naar Kediri. Dit zijn evenwel ondergeschikte zaken van uitvoering, die zich grootendeels naar de omstandigheden zullen moeten schikken. Men moet daarbij echter niet uit het oog verliezen, dat het niet in het belang der maatschappijen is, om een grooter getal in het leven te roepen, dan volstrekt noodig is. Hoe korter de afstand is, die een spoorweg moet doorloopen, hoe drukkender de kosten van exploitatie zijn.

Daarop is ter beraadslaging de derde afdeeling van het verslag: De uitvoering.

Naar aanleiding van eene opmerking van *den heer* KLEIJN, dat de vergadering, de voorkeur schenkende aan gekoncedeerde boven staatsspoorwegen, echter geen bepaald oordeel uitspreekt over de verdere wijze van uitvoering door bijzondere maatschappijen, namelijk met subsidiën van staatswege, of met rente-garantie, geeft *de heer* DE SERIÈRE te kennen, dat hij zich vereenigt met het denkbeeld van rente-garantie. Het Gouvernement kan,

naar zijne meening, dergelijke ondersteuning gemakkelijk verleenen, omdat het transport een voorwerp van winst is voor het Gouvernement. Hij wijst onder anderen op de koffij. De bevolking betaalt ²/₅ van het produkt aan landrente en bovendien *f* 3 per pikol voor transport, terwijl het bekend is, dat het Gouvernement voor het transport in de residentiën naar de strand-pakhuizen slechts *f* 1,50 betaalt. De staat kan dus uit dien hoofde gemakkelijk de rente garanderen.

De vergadering vereenigt zich met de drie eerste punten, waarmede het verslag besluit; namelijk:

„Dit verslag te doen drukken en zoo veel mogelijk te verspreiden;

„De Nederlandsche pers uit te noodigen, om de zaak bij herhaling onder de aandacht van het publiek te brengen;

„Blijvende de aandacht op de Javasche spoorwegkwestie te houden en bij elke gepaste gelegenheid daarop terug te komen."

Bij de behandeling van het vierde punt, luidende:

„De op Java gevestigde leden van het Genootschap uit te noodigen, al die inlichtingen te verschaffen, welke dienen kunnen, om de zaak nog nader bij het Nederlandsche publiek aan te bevelen."

geeft *de Voorzitter* in overweging, om te doen vervallen de woorden „*op Java gevestigde*" en dus in het algemeen te spreken van „de leden van het Genootschap", ten einde de leden, in het moederland woonachtig, evenzeer uit te noodigen inlichtingen en mededeelingen te verschaffen.

Daar de commissie zich met dit voorstel vereenigt, wordt het vierde punt in dien zin veranderd.

Verder komen bij dit punt nog twee voorstellen in behandeling: 1º. van den heer VAN LIER, om de redaktie aldus te stellen: „Te trachten al die inlichtingen te verschaffen, welke dienen kunnen enz." Daardoor zouden niet-leden van het Genootschap niet uitgesloten zijn van het geven van inlichtingen. 2º. Van den heer MUNNICH, om de kommissie, nadat zij zou zijn aangevuld met een derde lid, en zij zich daartoe bereid verklaarde, uit te noodigen, haren arbeid voort te zetten, de zaak van de spoorwegen op Java te blijven onderzoeken en te helpen tot stand brengen, ook in verband met al. 3 van art. 2 van het reglement.

Daar omtrent het eerste voorstel wordt opgemerkt, dat het bestuur allezins bevoegd is, om in den geest van het voorstel van den heer VAN LIER te handelen, en daar de kommissie, in verband met het voorstel van den heer MUNNICH, haar wensch kenbaar maakt, om haar mandaat neêr te leggen, worden beide voorstellen ingetrokken.

De vergadering brengt daarop haar dank 1º aan de kommissie voor de uitnemende wijze, waarop zij zich van hare taak heeft gekweten en 2º aan den afgetreden Minister van Koloniën, den heer LOUDON, voor de onbekrompene wijze, waarop hij de, door de kommissie gevraagde, stukken ter beschikking heeft gesteld.

Bij de behandeling van het konvokatie-biljet, namelijk *het kiezen van een*

nieuw onderwerp, *ter behandeling op de volgende algemeene vergadering*, worden de volgende onderwerpen aangegeven:

door den heer KLEIJN: over het al of niet wenschelijke van het behoud van het radikaal-stelsel;

door den heer VAN STOLK: de afschaffing der heerendiensten;

door den heer MUNNICH, beschouwingen over het besluit van 1855 (*Indisch Staatsblad* n°. 79), handelende over de toepasselijk-verklaring van de Europesche wetgeving op zoogenaamde vreemde Oosterlingen (Chinezen en Arabieren) in Nederlandsch Indië, en zulks vooral met betrekking tot de vraag: in hoever de uitsluitingen ter zake, met name van het versterfregt, nadeelig werken op het verkrijgen van landeigendom op Java door Chinezen, alles naar aanleiding van een onlangs verschenen vlugschrift: *Twee brieven over het Chinesche landbezit;*

door den heer KLEIJN, beschouwingen over art. 24 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving.

De waterstaat in Noord-Italië en op Java.

In den loop van het jaar 1860 werd aan den heer H. DE BRUYN, toen hoofd-ingenieur der openbare werken in Nederlandsch Indië, eene belangrijke zending opgedragen, waarvan wij in der tijd melding hebben gemaakt. Hij werd belast met het doen eener reis in Frankrijk langs de rivier de Loire en in Noord-Italië, ten einde in die streken de groote vraagstukken van „overstroomingen" en „bevloeijingen" te bestuderen. De aanleiding tot die reis was de geheel ordelooze en ongeregelde toestand, de volslagen anarchie, waarin de eigenlijke waterstaat zich op Java in 't bijzonder en in Nederlandsch Indië in 't algemeen bevindt. Het Gouvernement begreep, dat de tijd gekomen was, om van dezen verkeerden weg terug te keeren, en een begin te maken met het van overheidswege regelen en beheeren van het water, die eerste bron en voorwaarde van vruchtbaarheid van den grond en ontwikkeling van den landbouw op Java. Het meende, dat een onderzoek naar den waterstaat in een land, hetwelk in dat opzigt beroemd is om zijne voortreffelijke inrigtingen, den grondslag kon leggen, waarop men met goed gevolg zou kunnen voortbouwen. Daarom werd aan den heer H. DE BRUYN, bij besluit van 4 Februarij 1860 La. A. no. 27, deze missie opgedragen.

Tevens werd ter zijner beschikking gesteld de ingenieur S. WESTERBAAN MUURLING, bestemd voor de dienst in Indië. Later werd nog aan de zending toegevoegd de oud-architekt bij de openbare werken in Indië, de heer A. VAN LAKERVELD, tijdelijk leeraar in de Indische bouwkunst aan de akademie te Delft.

Den 29 Maart 1860 werd de reis begonnen, die den 20 Julij van datzelfde jaar geëindigd was. Daarna werd door hem aan het Gouvernement aangeboden het „Verslag eener reis in Frankrijk en Noord-Italië", bestaande in een „Rapport over den uitslag der zending", de „Dagelijksche aanteekeningen gehouden op de reis", en eenige bijlagen.

Door de welwillendheid van den Minister van Koloniën zijn wij in de gelegenheid gesteld het belangrijk „Rapport van den uitslag der zending" onder de oogen onzer lezers te brengen. Daarin zijn de resultaten der reis zamengevat. Wij houden ons verzekerd, dat het met de meeste belangstelling zal worden gelezen.

Wanneer men de geschiedenis van verschillende landen en volken, welke achteruit of ten onder zijn gegaan, overdenkt, dan komt men tot het besluit, dat de oorzaken van achteruitgang meestal zijn te zoeken bij de volken zelve. Onder die oorzaken behooren onbetwistbaar gebrek aan uitzigt en zorgeloosheid voor de toekomst. Klein-Azië, Griekenland, Sicilië, Toskane, waren vroeger de vruchtbaarste streken der wereld; thans zijn het woestenijen en moerassen. Intusschen was die zorgeloosheid te vergeven, omdat men in vroegere tijden niet werd voorgelicht door wetenschap en ervaring. Thans, nu dit in ruime mate plaats vindt, nu de wetenschap overal is doorgedrongen, de ondervinding voor de hand ligt en door de drukpers aan een en ander algemeene bekendheid is gegeven, thans zou zorgeloosheid voor de toekomst niet meer te vergeven zijn.

Het is met het oog op dit feit en in de overtuiging, dat Java op den weg is van Klein-Azië en Griekenland, Sicilië en Toskane, dat de Minister van Koloniën, de heer J. J. ROCHUSSEN, bij beschikking van 4 Februarij 1860, aan den ondergeteekende eene missie heeft opgedragen in Frankrijk langs de rivier de Loire en in Noord-Italië, ten einde in die streken de groote vraagstukken van „overstroomingen" en „bevloeijingen", waarvan de oplossing Java van dien weg moet terug brengen, te bestuderen.

Ten einde geregeld te werk te gaan, bij het uitbrengen van een rapport dezer kommissie, zal:

I. de aanleiding tot het doel van de reis nader worden uiteengezet.

II. de bevindingen op de Loire worden behandeld, in verband met den toestand der rivieren op Java.

III. het onderzoek in Noord-Italië worden vermeld en beschouwd met het oog op de bevloeijingen in Indië; om eindelijk

IV. tot eene conclusie te komen en uit een en ander af te leiden, wat er op Java zal behooren te worden gedaan, om rampspoeden, door overstroomingen of door gebrek aan water veroorzaakt, te voorkomen, en alzoo ook de rijke vruchten onzer kostbare bezitting voor het nageslacht niet te doen verloren gaan.

I.

De aanleiding tot de kommissie was tweeledig. In de eerste plaats vloeide die voort uit een gedeelte der memorie over den waterstaat in Indië, welke de ondergeteekende den Minister van Koloniën op zijn verzoek aanbood, en in de tweede plaats uit een rapport van steller dezes van 5 Augustus 1859, Lr. A., waarbij werd behandeld het praktisch onderwijs der Nederlandsche jongelieden, die voor den Indischen waterstaat zijn bestemd. In die memorie komt, onder de rubriek „rivieren en water-werken," het volgende voor:

„Met de onbevaarbare rivieren, zooals de bergstroomen, hangen de gezondheid der bewoners, de besproeijing der velden en de belangen der nijverheid te zamen. Met de bevaarbare rivieren ook nog de scheepvaart. Niettemin heerscht ook ten deze dezelfde onverschilligheid. De Kediri-

rivier is in haar geheel nog niet goed opgenomen. Van de Solo-rivier, de Serajoe, de Tjidandooi, de Tjitarum, de Moesi, de Kapoeas, de Barito, en zoo vele anderen is nergens eene kaart te vinden, welke vertrouwen verdient. Rivieren zijn in ieder land algemeen- of staats-domein. Maar op Java begrijpt men dat anders. Elke Javaan, die langs eene hoofdrivier woont, of langs een voedingstak daarvan, doet al wat hij verkiest met het water. Er worden daarin aangelegd stuwdammen; ze worden weder vernietigd; het water wordt afgeleid, al naar dat zulks den oeverbewoner goed dunkt. Op het verbranden van de bosschen tegen de hellingen der bergen en heuvels wordt hoegenaamd niet gelet. Iedereen verbrandt tegen eene berghelling zoo groot eene uitgestrektheid woud, als hij goed vindt, daar waar hij zich voor vast of tijdelijk wenscht neder te zetten.

Om een of twee bouws tegalan aan te leggen, worden honderd bouws woud in brand gestoken, zonder dat er iemand is, die zich daarover bekommert of daarin kwaad ziet. De gevolgen hiervan in de toekomst zijn onberekenbaar. Door het ruw weg verbranden der bosschen droogen de bronnen op, en heeft men gebrek aan water in de Oost-moeson.

In de mededeelingen en berigten van het koninklijk instituut van ingenieurs 1856/1857 pag. 6 leest men onder het opschrift: „Invloed der wouden op de waterhoogte" het volgende: „De wouden schijnen eenen „zeer grooten invloed uit te oefenen op de hoogte van het water in de me„ren en rivieren; de bladeren der boomen bevochtigen door hunne uitwase„ming den grond, terwijl de verdamping van het regenwater veel langzamer „geschiedt. VON HUMBOLDT heeft aangetoond, dat van het jaar 1555 tot het „jaar 1800 het water in het meer van Aragua in Zuid-Amerika twee el „lager is geworden en schrijft dit toe aan het verminderen der bosschen. „Toen in den vrijheidsoorlog de boomen aanmerkelijk vermeerderden door „het stilstaan van den landbouw, begon het water ook langzamerhand zijne „oorspronkelijke hoogte terug te krijgen. Gelijke verschijnselen zijn waar„genomen te Marmata in de provincie Papaijam; het water daalde daar „steeds, tot men het omhakken der wouden belette. De verschrikkelijke „droogten, die de Kaap-verdische eilanden verwoesten, moeten aan de zelfde „oorzaken worden toegeschreven. Op Madera heeft men eveneens eene veran„dering van klimaat waargenomen. Sedert op St. Helena in de laatste jaren „het hout meer is aangeplant, valt er tweemaal meer regen, dan ten tijde van „NAPOLEON. Sommige boomen op de Canarische eilanden zijn steeds in eenen „nevel gehuld, waardoor aanhoudend water neêrdruppelt onder de boomen.""

In de west-moeson houden de wouden bij aanhoudende regens veel water tegen, terwijl van de kaal gebrande berghellingen het water afstroomt, als van het dak van een huis, en bandjirs veroorzaakt op de beneden rivieren aan de stranden, waarvan de uitkomsten jaarlijks in de couranten kunnen gelezen worden. In de „Uittreksels van vreemde tijdschriften" van het koninklijk instituut van ingenieurs 1857/58, pag. 30—31 leest men:

„De heer TCHIHATCHEF verzekert, dat het uitroeijen der bosschen in Klein„Azië het ontstaan van moerassen heeft bevorderd, welker groote uitgestrekt-

„heid eene der eigenaardige kenmerken van het aanzien dezer landstreek „uitmaakt.

„Omtrent dit onderwerp haalt de Russische geleerde de onbetwistbare getuigenissen van oude schrijvers aan, die bewijzen dat de moerassen, die heden „Klein-Azië besmetten, te hunnen tijde niet zoo uitgestrekt waren als heden „ten dage. Onder anderen maken deze schrijvers geen gewag van de moeraskoortsen, als voorkomende in de streken, welke thans geheel onbewoonbaar zijn door deze plaag en die eertijds met bloeijende steden waren bedekt.

„De meening van den heer TCHIHATCHEF omtrent de vorming der moerassen, ten gevolge van groote bosch-uitroeijingen, wordt met vele voorbeelden, die de heer BECQUEREL reeds in zijn werk over de klimaten heeft „opgesomd, gestaafd. Inderdaad, velt men een bosch met ondoordringbaren ondergrond, zonder den grond te bebouwen, dan heeft het regenwater „zeer moeijelijk toegang tot den grond, en daar het niet meer kan doorzijpelen, blijft het op de laagste plaatsen staan. Dan wordt het land „moerassig en ongezond en de bewoners raken ten prooi aan de moeraskoortsen. Dit is, ten gevolge van groote bosch-uitroeijingen, het geval „geweest in de Sologne, Brenne, Dombe, Bresse, enz. Echte stukken bewijzen, dat vóór meer dan duizend jaren de Brenne met bosschen bedekt „was, doorsneden van weiden, door stroomend water besproeid, en dat „die landstreek alstoen wegens de vruchtbaarheid harer weiden en de „zachtheid van haar klimaat bekend was. Tegenwoordig is dit niet meer „zoo; het land is moerassig en ongezond.

„Ziedaar den korten inhoud van de mededeeling van den heer BECQUEREL „betrekkelijk de verhandeling van den heer TCHIHATCHEF over het vraagstuk van bosch-uitroeijing, welk vraagstuk wegens zijn verband met de „oorzaken der overstroomingen zeer belangrijk is.

„Doch de beschouwingen van den heer BECQUEREL roeren het algemeene „vraagstuk over den invloed van bosch-aanplanting op de bergen, om de „herhaling van de overstroomingen, die Frankrijk in 1856 hebben geteisterd, te voorkomen, slechts van ter zijde aan.

„Dit algemeene vraagstuk over het nut van houtaanplanting, om de herhaling der overstroomingen te verhinderen, is door een vermaard landbouwkundige, den heer DE GASPARIN, voortreffelijk behandeld.

„Het „Journal de l'agriculture pratique" heeft in de maand Julij 1856 „een artikel opgenomen, waarin de algemeene denkbeelden van dezen geleerde met veel klaarheid door zijn zoon, den heer AGENOR DE GASPARIN, „zijn ontwikkeld; wij verwijzen hen, die de meening van dezen diepen „opmerker omtrent het moeijelijk onderwerp, dat ons bezig houdt, willen „kennen, naar genoemd nummer van het „Journal d'agriculture".

„Tot besluit zullen wij nog een werk vermelden, dat te Toulon door den „heer LAMBOT MIRAVAL is uitgegeven en betrekking heeft op het vraagstuk, dat ons bezig houdt, ten titel hebbende: „Observations sur les „moijens de reverdir les montagnes et de prévenir les inondations".

„De schrijver van deze verhandeling is niet onvoorwaardelijk voor de

„bosch-aanplanting als middel om de overstroomingen te voorkomen, en daarin „zijn wij het met hem eens. Zonder twijfel kan de bosch-aanplanting er „toe bijdragen, om de overstroomingen te verminderen; doch zij zal dit „in mindere mate doen, dan men zich in het algemeen voorstelt. Zij moet „van gras-aanplanting op de bergen, een veel sneller en gemakkelijker „middel, vergezeld gaan om op de meest nuttige wijze te werken.

„Het is klaarblijkelijk dat dáár, waar de bosschen goed gevestigd zijn, „zij op den grond eene vaste bekleeding vormen, geschikt om het regen-„water op te houden, en den afloop er van te vertragen, en alzoo een „plotseling indringen van het water in de rivier-beddingen te beletten. „Echter is een jong bosch hiertoe niet geheel voldoende, vooral niet op „een hellend terrein, tenzij het zeer digt begroeid zij, en het regenwater „niet van eene al te groote hoogte moet afkomen.

„Nieuwe bosschen aan te planten zou dus geen volkomen afdoend, en „vooral geen dadelijk werkend voorbehoedmiddel zijn."

Intusschen gaat iedereen maar voort op het stroomgebied onzer rivieren met branden en met opstuwen, afleiden, enz. zonder eenige de minste kontrôle of regel.

Wordt eene bevaarbare river gevoed door bergstroomen en hangen de beneden-landen geheel en al af van het waten, dat die bergstroomen aan de bevaarbare rivier doen toevloeijen, dan spreekt het van zelf, dat er op de boven-rivier een kolossaal toezigt moet zijn, om ieders belangen te regelen en de waterverdeeling voor irrigatie en navigatie, ja zelfs voor levensonderhoud, behoorlijk te doen plaats vinden.

Maakt dit nu het onderwerp uit eener behoorlijke kontrôle of van gezamenlijk overleg? Neen, de hoofden van gewestelijk bestuur en mindere ambtenaren, zoowel Europesche als Inlandsche, denken alleen om zich zelven, en geenszins om de lager gelegene landstreek, welke geheel afhankelijk is van het water, dat zij in de boven-rivier verkiezen te laten vloeijen, en waarmede soms de welvaart van de bevolking in lagere streken staat of valt.

Is het niet klaar als de dag, dat zulk een toestand voor de toekomst de schromelijkste gevolgen kan na zich slepen, en zal men, om dit nog nader te betogen, moeten wijzen op Sicilië, een groot gedeelte van Toskane en sommige oorden in Zwitserland, welke door het roekeloos uitroeijen der bosschen van de weelderigste landouwen in woestenijen zijn herschapen?

Is het niet hoog tijd, dat de rivieren onder algemeen toezigt komen; dat wil zeggen onder het toezigt van landsdienaren, die alleen algemeene en geen gewestelijke belangen kennen of voorstaan, en daarbij met de noodige wetenschappelijke kennis zijn toegerust? Is het niet hoog tijd, dat de waterverdeeling naar ieders belangen wordt geregeld? Is het niet hoog tijd, dat het willekeurig verbranden der wouden krachtig worde tegengegaan en strenge straffen daarop worden gezet? Wie is er die deze vragen niet met de meeste klem bevestigend zal beantwoorden?

Door gebrek aan technisch toezigt zijn onze rivieren geheel verwaarloosd.

De bevaarbare rivieren worden onnatuurlijk breed en ondiep. Van oeververdediging en bevaarbaar houden hebben de Javanen geen flaauw denkbeeld, evenmin als van den dijksbouw. Men heeft alleen maar te zien, hoe zij een dijk opwerpen; hoe zij nimmer denken aan de buiten-dosseringen, en daardoor de oevers aan inscharing en de dijken aan doorbraken bloot stellen. Is het niet meer dan tijd, dat te dien aanzien maatregelen worden genomen en de oever-bewoners der rivieren met hunne hoofden worden onderwezen in de bewaring als goud van de stroomen, waarvan de toestand zoo geheel te zamen hangt met hunne welvaart of hun ongeluk?

Bij het besproeijen hunner velden gaan de Javanen ook nog uiterst primitief te werk. Eene zekere uitgestrektheid grond willende bewateren nabij eenen bergstroom, dammen zij de rivier zoo digt mogelijk bij het betrokken terrein op, ten einde den waterspiegel zoodanig te verhoogen als noodig is voor de irrigatie. In vele gevallen, en in verreweg de meesten zouden zij dezelfde en betere uitkomsten verkrijgen, door iets hooger de rivier op te gaan, dáár waar de natuurlijke waterspiegel gelijk of nog hooger is, dan vóór de stuw, en van uit dat hooger gelegene punt eenvoudig een kanaal te graven; doch daar hebben zij geen denkbeeld van. Moge voorts ook al handen-arbeid door een stuw bespaard worden, het belang der rivier, welker bedding bedorven wordt, weegt hooger. Maakt men hen nu daarop opmerkzaam, dan hoort men tot antwoord: dat zij dit niet gewoon zijn, en ook, dat zij de vrees koesteren, dat hooger gevestigde bewoners langs het kanaal hun het water zullen afnemen. Zij houden zich bij het maken eener stuw, altereren daardoor de bedding der rivier, houden het water in de oost-moeson willekeurig op, en denken niet aan hunne medemenschen, die in lager gelegene streken wonen.

En nu hunne stuwen, hunne werken zelve, en de constructie daarvan? Beweegbare stuwen zijn onbekend. De bestaande stuwen zijn te groot in aantal, niet bestand tegen plotselingen aanwas van water, en evenmin tegen ontgronding. Ieder regen-saizoen worden de meeste dezer werken eenige malen tegen het geweld van den stroom medegesleept, en telkens weder met evenveel onkunde opgeworpen. Die verspilling van tijd en arbeid is niet in cijfers uit te drukken, evenmin als de waarde van het werk, verrigt om zooveel suikerfabrieken, zonder oordeel geplaatst, van water te voorzien.

Met de kanalen der Javanen is het niet beter gesteld dan met hunne stuwen. Zonder behoorlijk profil worden zij slecht of in het geheel niet onderhouden. En de oningewijde gaapt met domme verbazing die gewrochten van inlandsche waterbouwkunde aan, waarvan hij aan het instinct de eere geeft.

Men veronderstelle nu niet, dat er van den toestand van Java's rivieren en werken iets overdrevens werd gezegd. Men toetse het opgegevene aan de werkelijkheid, en men zal dien toestand met geen te sterke kleuren vinden afgemaald.

En dan vraagt men nog eens: is het niet dringend noodzakelijk dat er

eene verandering kome? Moet er gezien worden op eenige uitgaven voor een goed personeel, om in den toestand der rivieren op Java en in de besproeijingsmiddelen die verbeteringen te brengen, waarvan men gerust kan zeggen, dat de toekomst van onze onschatbare bezitting afhangt? Mag de tegenwoordige regering de aangelegenheden onzer rivieren op haar beloop laten, en de nakomelingschap de wrange vruchten doen plukken van eene niet te kwalificeren zorgeloosheid? Ongetwijfeld neen!

Besproeijen nu rivieren meer dan ééne residentie, zoo behooren ook, gelijk reeds werd aangestipt, gewestelijke belangen aan algemeene belangen onderworpen te wezen. Er behoort dus een algemeene, zoowel als een gewestelijke waterstaat te zijn, de eerste regtstreeks onder de bevelen van den directeur van openbare werken; de tweede onder de onmiddelijke bevelen van den resident."

Over den aldus blootgelegden toestand van den waterstaat in Indië met den minister voornoemd konfererende, kwam de zending naar Frankrijk en Italië reeds ter sprake in verband met de, daar bestaande en in Indië geheel ontbrekende, wetten op de waterverdeeling, en kreeg haar beslag bij de indiening van het boven, in de tweede plaats geciteerde, rapport, waarin omtrent het nut der zending en eene reize voor jonge Indische ingenieurs naar Italië het navolgende voorkomt.

„Maar eene reis door Nederland, voldoende voor hen, die geen ander tooneel hunner werzaamheden dan ons vlak en laag vaderland zullen kennen, is niet leerrijk genoeg voor hen, die in het bergachtig Indië de wetenschap zullen moeten toepassen. Hier vindt men geen enkelen noemenswaardigen rivier-oorsprong; wij hebben hier slechts rivier-monden. Indië daarentegen behoort ons geheel; ons gebied op elke rivier strekt zich uit van de bron tot de uitwatering in zee. Hier is het vruchtbaar maken van gronden door bevloeijing een bijna onbeduidend onderdeel van de dienst des ingenieurs. Daar is het de hoofdzaak. Hier leert de ingenieur de daartoe noodige werken niet zoo veelzijdig kennen als in andere streken van Europa. In Indië heeft men bergstroomen te beteugelen, van welker geweld de Nederlander bijna geen denkbeeld heeft. Daarentegen zijn gelukkig in geene enkele onzer overzeesche bezittingen zeedijken noodig, welker aanleg zulk een groot deel heeft in den roem van den Nederlandschen waterstaat.

Zoo zouden in de eerste plaats de aandacht verdienen de bevloeijingswerken in Noord-Italië. Het is uit verschillende werken bekend, welken weldadigen invloed, de aldaar bestaande, vaste en beweegbare stuwen en de door aftapping gevoede kanalen op den landbouw der naburige streken hebben uitgeoefend. Er zijn weinige gewesten, waar de ingenieur beter kan leeren, wat hij later in Indië zal hebben te doen.

In landen, welke naauwkeuriger overeenkomst hebben met onze Aziatische bezittingen, zoude hij niets vinden dan de kunst in hare geboorte. Maar in de vallei van de Po, kweekt men rijst, gelijk op Java. Daar rust de

geheele landbouw op een irrigatie-stelsel, dat sinds eeuwen door wetenschap en ondervinding tot de hoogste volkomenheid is gebragt. Daar woekert én de regering én de partikulier met ieder spruitje, terwijl op Java een ieder het kostbare water verkwist, en elke resident, elke regent, elke kontroleur, elk distrikts-hoofd, elk dessa-hoofd, het algemeen belang verwaarloost en opoffert aan plaatselijk belang en eigen roem. Daar zijn de belangen van scheepvaart en landbevloeijing in evenwigt in harmonie, terwijl op Java tusschen die belangen een onophoudelijke strijd is.

Hoewel reeds een grondige praktische kennis van irrigatie-werken rente genoeg zoude zijn van het kapitaal aan de reis besteed, kan men door een kort oponthoud nog grooter winst opdoen. Het is bekend, dat de Fransche Keizer, na de jongste overstroomingen van de Loire, doortastende maatregelen heeft genomen, om de herhaling van dergelijke onheilen te voorkomen.

In Indië, waar gedurende het regen-saizoen gezwollen bergstroomen, omvergeworpene dijken, weggeslagene bruggen en onder water gezette landstreken tot de geschiedenis van den dag behooren, en elke week twee malen de kolommen van de nieuwsbladen vullen, kan de studie van die maatregelen niet dan hoogst gewigtig in de gevolgen zijn".

Met de maatregelen van NAPOLEON III werd in dit rapport hoofdzakelijk bedoeld de, zooveel indruk gemaakt hebbende, brief van Plombières, van 19 Julij 1856, aan den Minister van openbare werken, waarbij inzonderheid sprake was, om op de Loire een stelsel van reservoirs toe te passen. *)

In het kort was dus de aanleiding tot de commissie het totaal gebrek aan eenen waterstaat op Java, geëigend aan den toestand van het land, en het besef van de noodzakelijkheid om dien te creëren naar de grondslagen van dezen tak van openbare dienst in andere landen, meer overeenkomst hebbende met Indië dan Nederland, terwijl dan het doel der reis was: het onderzoeken en verzamelen dier grondslagen en die, voor zooveel de omstandigheden dit gedoogen, op Indië toe te passen.

II.

Gedurende den togt werd er naauwkeurig dagboek gehouden van al hetgeen voorviel. In dat journaal komt ook voor hetgeen hoegenaamd geene betrekking heeft tot het doel der reis en dat men in het dagboek van een gewoon reiziger zoude vinden. Ook omtrent andere zaken van technischen aard, die naderhand te pas zouden kunnen komen, is aanteekening gehouden.

Uit het journaal blijkt almede, wat er bij het inspekteren van de Loire is gezien en ondervonden.

Voorzien van de kaarten der departementen, uitmakende het stroomgebied van de Loire, werd de reis begonnen; doch al spoedig bemerkte men,

*) Men vindt dien brief in zijn geheel in den *Moniteur* van den 22sten Julij 1856.

dat de tijd, besteed aan den togt van Parijs naar Nantes en van daar naar St. Etienne, geheel achterwege had kunnen blijven; dat men wel gedaan had van de commissie onmiddelijk naar St. Etienne te dirigeren en niet te overladen met aanbevelingen voor de chefs van diensten langs de geheele Loire. De dijksprofillen had men ons bij het ministerie van openbare werken kunnen verschaffen en boven alles ons kunnen verwijzen naar den inspekteur-generaal, den heer COMOIJ, die der kommissie den noodeloos doorgebragten tijd had bespaard.

Die tijd had kunnen worden besteed aan een bezoek der bevloeijingswerken op het gebied van de Durance, hetwelk door den hoofd-ingenieur GRAEFF zeer werd aangeraden, doch waartoe de tijd te beperkt was. Gelukkig, dat het verblijf te St. Etienne zooveel heeft vergoed, gelijk uit het journaal kan blijken.

Het spreekt van zelf, dat hier eene beschrijving van de rivier de Loire eene voor het oogmerk nuttelooze uitweiding is, en de rapporteur dadelijk ter zake komt, met het bovengenoemde gedeelte van het dagboek te resumeren met betrekking tot het doel der reis.

Bij het doorlezen daarvan zal worden ontwaard:

a. dat na den, in hoofdstuk I aangehaalden, brief van Keizer NAPOLEON III uit Plombières, zijn gekreëerd vier speciale diensten („services des inondations") in de vier groote bassins van de Seine, de Loire, de Rhône en de Garonne, ieder onder een inspekteur-generaal;

b. dat die maatregel voor de Loire heeft ten gevolge gehad

1o. dat men bij dien stroom is gaan letten op het verbeteren der dijken, en daarvoor uitmuntende verdedigings-profillen heeft aangewezen;

2o. dat de steden langs de rivier almede op eene afdoende wijze worden verdedigd, voor zooverre hunne ligging dit noodzakelijk maakt.

3o. dat op de boven Loire en hare affluenten een stelsel van reservoirs is ontworpen, om ongeveer 500 millioen kubiek meters water op te houden, en op die wijze het debiet op de beneden Loire, bij de grootste crue, van 9000 kubieke meters per sekonde tot op 6000 kubieke meters te brengen.

c. dat tegen eene geheele verwezenlijking van dit plan alleen het bezwaar bestaat eener uitgave van 70 millioenen francs voor de reservoirs, behalve de gevorderd wordende uitgaven voor de verbetering der dijken, waaraan natuurlijk het eerst moet worden gedacht.

d. dat het algemeene gevoelen is, dat bij alle rivieren het beste afdoende middel, om overstroomingen te voorkomen, bestaat in het weder bewouden der ontwoude berg-hellingen.

Elk dezer punten zal nu afzonderlijk, en in verband met den in hoofdstuk I beschreven toestand van Java's rivieren, worden behandeld.

a. De vier speciale diensten, waarvan gesproken is, zijn een gevolg van de woorden des Keizers in zijnen brief van Plombières, luidende: „Ik zou ten slotte verlangen, dat de regeling der groote rivieren aan één eenig persoon werd toevertrouwd." enz.

Het is een bewijs te meer voor de noodzakelijkheid, om, bij de organisatie van den waterstaat in een land, waar rivieren van af de bronnen tot aan de uitmondingen in zee gevonden worden, een algemeene en een gewestelijke dienst te scheppen, en die organisatie in onmiddelijk verband te brengen met de hydrographische gesteldheid van het land, of met de stroomgebieden van de hoofdrivieren, hetwelk trouwens van zelf spreekt. Dat daarbij dient te rade te worden gegaan met bestaande wetten, zeden en gebruiken, is mede natuurlijk.

Tot heden bestaat er alleen in Indië een korps bouwmeesters, die met de rivieren, regtens, niets te doen hebben, en er zich alleen mede bemoeijen, wanneer hunne hulp door de hoofden van gewestelijk bestuur wordt ingeroepen, of tot die bemoeijenis last wordt gegeven van wege den direkteur der openbare werken of de regering.

Er is dus geen kwestie van reorganisatie van den waterstaat in Indië, maar van het scheppen van zoodanigen tak van dienst, geëigend aan den toestand van het land, te beginnen met Java. Men kan daar echter niet op eenmaal al de rivieren uitsluitend onder het toezigt van den waterstaat stellen, zooals in Nederland en zooals in Frankrijk sedert de laatste overstroomingen. Tot op dat tijdstip ging dáár ook alle gezag bij de rivieren uit van den „préfet", een hoofd-ambtenaar, die de meeste overeenkomst heeft met den „resident" op Java.

Nu brengt onze wijze van zijn en ons regeringstelsel in Indië mede, dat het gezag over alle aangelegenheden van de dienst, buiten de grootste noodzakelijkheid, ook in handen van den resident moet berusten. In dien geest is het nuttig, dat bij rivieren, welke ééne residentie besproeijen, het beheer over het verdeelen van het water in Oost- en West-moeson uitgaat van het hoofd van het gewest, echter impératif en niet fakultatief, met behulp van speciaal aan dat gedeelte van de dienst verbondene ingenieurs en opzigters, en gezamenlijk werkende naar vast te stellen verordeningen.

Bij rivieren, die meer dan ééne residentie besproeijen, kan de resident alléén de beschikking over het water houden in de west-moeson, wanneer nergens gebrek is, en in den regel de beneden-risidentiën slechts last hebben van den overvloed; maar van af 15 Junij tot 15 November zal de waterverdeeling bij zoodanige stroomen moeten worden toevertrouwd aan ambtenaren van algemeene dienst, aan ambtenaren die uit den aard hunner stelling onafhankelijk zijn van dezen of genen resident, en die, uitsluitend algemeene belangen van het stroomgebied der betrokken rivier op het oog hebbende, daarnaar de waterverdeeling inrigten.

Hetzelfde heeft plaats in Italië, wanneer er eens gebrek aan water is, hetwelk zeer zeldzaam voorkomt. De kanaal-ingenieur verdeelt dan het water ponds-pondsgewijze, naar zijne instructie.

Hierin is ook geen middenweg, en dat beginsel dient, in de te maken regeling op Java, te worden aangenomen, ook in verband met het hier onder volgende in hoofdstuk III.

In hoofdstuk IV zal daarop nader worden teruggekomen.

b. 1o. De profillen der dijken langs de Loire zijn uitmuntend. De geheel met steenen bekleede buiten-dossering is tegen alles bestand, behalve tegen zwaren ijsgang of opstopping, waartegen geene maatregelen zijn te nemen. De stevige voet, aan die bekleeding op de hoogte van laag water aangebragt, geeft aan het ligchaam van den dijk een groot wederstands-vermogen tegen een sterken stroom, en belet ondermijning en nastorting.

Wel is waar kan men het hiervoor bestemde materiaal gewoonlijk in de nabijheid van de plaats van het verwerken bekomen, en kost de konstruktie derhalve betrekkelijk weinig, in vergelijking van hetgeen bij voorbeeld in Nederland dergelijke wijze van werken zou kosten; doch van eene andere zijde ziet men ook, wat de keizer voor eenen dijk arresteert, uit de kolossale profillen der dijken in de nabijheid van Nevers.

Op Java, waar geen ijsgang bestaat, maar alleen de sterke stroom, die in enkele gevallen zware voorwerpen, zooals ontwortelde boomen, medesleept, de dijken bedreigt, zoude een steenen bekleeding van het buiten-talud eene eeuwigheid kunnen duren, en gemakkelijk in toepassing zijn te brengen, dáár waar steen-materiaal in of nabij de rivieren voorhanden is, zoodat de uitvoering van dat werk, zonder te groot bezwaar voor de bevolking, in heerendienst zoude kunnen worden gelast.

Op sommige plaatsen kan, evenals bij ons te lande, in de bekleeding der dijken voorzien worden door storting van puin of brikstukken, dáár althans waar de stroom niet te sterk is. Op andere plaatsen zou de regering den handen-arbeid kunnen bevelen, en eene tegemoetkoming bepalen voor den aankoop van het steen-materiaal.

Veel hangt af van lokale omstandigheden. De hoofdzaak hier is, om aan te toonen de noodzakelijkheid, dat er eindelijk eens behoorlijk toezigt komt op de dijken en rivieren in Indië, en dit niet worde overgelaten aan regenten en distrikts-hoofden, die wel water op hunne sawah's kunnen brengen en eene zeer gedetailleerde kennis van plaatselijke gesteldheid bezitten, maar geen flaauw denkbeeld van dijksbouw hebben; en dat het toezigt op en het bestuur over rivieren en dijken geschiede naar vast te stellen beginselen.

Dat doel is mogelijk zonder veel kosten op Java wel te bereiken, zooals in hoofdstuk IV getracht zal worden aan de hand te geven.

2o. Omtrent den aanleg en de konstruktie van de in aanbouw zijnde kaaimuren, ter beveiliging van de steden langs de Loire, valt niets te zeggen.

3o. Men is door berekeningen, geruggesteund door de praktijk, op de Loire gekomen tot het resultaat, dat een stelsel van reservoirs op de boven-Loire en de Allier, met hunne affluenten, benevens eene geringe verhooging der dijken, en behoudens eene algemeene verbetering daarvan, op de beneden-Loire de overstroomingen, of liever gezegd het „overdebiet" der rivier per sekonde, in het vervolg zouden beletten.

In hoeverre de daarstelling van reservoirs, als waarvan hier de rede is, op Java zoude kunnen worden toegepast, kan in het algemeen niet worden bepaald. Men kan te dien aanzien geen beginsel vaststellen. Ook hier hangt veel af van plaatselijke omstandigheden.

Op Java bestaan reeds vele reservoirs, inzonderheid in streken, welke in de oost-moeson schier geheel van water zijn verstoken en ook soms in de west-moeson gebrek aan water hebben voor de rijstvelden, zooals bij voorbeeld de geheele afdeeling Grissee.

Ook in andere streken bestaan reservoirs, gevormd door dammen, die een bergpas afsluiten en veel overeenkomst hebben met de stuw te St. Etienne, wat de situatie betreft, maar die geheel anders zijn in de konstruktie. Deze dammen zijn gewoonlijk van takkebossen, bladeren, aarde en steenen te zamengesteld, en alzoo niet bestand tegen overstorting bij eenen onverwachten hoogen bandjir in de west-moeson. In de oost-moeson nemen die dammen al het water weg voor de beneden landen, dewijl zij zonder openingen zijn, om water door te laten, en omdat er hoegenaamd geene kontrôle bestaat op de waterverdeeling; ten gevolge waarvan al het opgehoudene water in het reservoir wordt gebruikt en vaak verspild, in reeds gesnedene padi velden verdwijnt en in geen geval weder in de rivier beneden dams terug komt.

Dit geschiedt onder anderen in de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, waar eene waterverspilling in de oost-moeson plaats heeft, die men moet gezien hebben, om ze te gelooven, terzelfder tijd, dat de lagere landen in Kediri en Soerabaja om water zuchten. Een en ander werd in al zijne bijzonderheden vermeld in des ondergeteekenden rapporten aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, van 30 November 1856, 10 Januarij en 4 Februarij 1857 n°. 1868/6, 40/6 en 157/3. Hij stelde daarbij reeds een begin van kontrôle voor en ook de oprigting van dijksen rivier-besturen in de drie residentiën Pasoeroean, Kediri en Soerabaja, doch had, op het tijdstip van zijn vertrek naar Nederland 29 December 1858, nog geene beschikking op die voorstellen ontvangen.

Hoe dit ook moge zijn, lokale omstandigheden kunnen voor den aanleg van reservoirs, zoo als men er te St. Etienne een aanlegt, pleiten, en kunnen ook een goedkoopen aanbouw en het nut er van doen zamenloopen, mits geprojekteerd wordende in het algemeen belang, en gesurveilleerd wordende in hunne werking door ambtenaren die geen plaatselijk maar algemeen belang voorstaan.

In verband hiermede, en voor de instruktie in het algemeen, is van het grootste gewigt geweest, het deswege bestaande in Frankrijk te hebben gezien en bestudeerd.

c. Het komt niet waarschijnlijk voor, dat een uitgave van 70 millioenen francs, voor exekutie der ontworpen „retenues d'eau" op de boven-Loire en op de Allier, een overwegend bezwaar zou zijn bij de Fransche regering.

Uit den brief van Keizer NAPOLEON III aan den Minister van Staat, den heer FOULD, gerigt, en van den 5den Januarij jl., te vinden in den *Moniteur* van den 3den Februarij, zoomede uit hetgene van Zijne Majesteit mondeling werd vernomen, zoude moeten worden opgemaakt (de heer GRAEFF was van hetzelfde gevoelen), dat het voorkomende in den brief van Plom-

bières op den achtergrond is geraakt en plaats heeft moeten maken voor het meer algemeene, en ongetwijfeld ook voor het meer rationele, stelsel van „reboisement", al mogten zelfs daaraan nog meerdere kosten zijn verbonden.

De gemelde uitgave van 70 millioen francs toch is voor een rijk als Frankrijk, dat in eenige maanden honderd millioenen voor oorlogskosten besteedt, niet van dat gewigt, dat men daarom zoude afzien van de toepassing van een belangrijk en voldoend stelsel, ten einde op het stroomgebied eener rivier gelijk de Loire overstroomingen te voorkomen. En dit zooveel te minder, omdat de renten van het, aan de vorming van reservoirs bestede, kapitaal zouden kunnen worden gevonden uit eene geringe, en trouwens allezins billijke, verhooging der grondlasten van de op die wijze beschermd wordende eigendommen, en uit de neven-voordeelen, die uit den aanleg der werken in sommige streken, zooals nabij St. Etienne, zouden kunnen voortvloeijen.

Zoo wordt de ondergeteekende als van zelve geleid tot de behandeling van de laatste paragraaf *d* over het „reboisement".

d. Als een uitvloeisel van het, daarbij aangeduide, algemeen gevoelen mag worden beschouwd de reeds aangehaalde brief van den Keizer dd. 5 Januarij jl. aan den heer FOULD, waarin aan dezen Staats-Minister de last wordt gegeven, vervat in de volgende woorden;

„De bosschen, die in de vlakte zijn gelegen, moeten ontgind, en de „bergen weder boschrijk gemaakt worden."

Het denkbeeld van een „reboisement" der kaalgekapte berghellingen, als afdoend middel tegen overstroomingen, heeft veel geschriften uitgelokt. In hoofdstuk I werd reeds op eenige schrijvers van naam gewezen, en werden hunne gevoelens ten gunste van het reboisement bekend gemaakt. Onder hen, die daartegen ijverden en bij het korps „des Ponts et Chaussées" hoog stonden aangeschreven, komen als zoodanig in aanmerking de inspekteurs VALLÈS en POLONCEAU.

Deze beide heeren, de eerste door zijn werk: „*Etudes sur les inondations*," de tweede door zijne ontwerpen tot beteugeling van de Loire en de Doubs, hebben hunnen naam in de waagschaal gesteld.

De heer VALLÈS is door den heer D'HÉRICOURT en door den heer LOMBARDINI te Milaan zoodanig wederlegd, dat hij, niettegenstaande eene bekrooning van zijn werk door de akademie van wetenschappen te Bordeaux, het stilzwijgen heeft moeten bewaren.

De heer POLONCEAU stond als konstrukteur zeer goed bekend, inzonderheid door eene vernuftige uitvinding van een zeer eenvoudig ijzeren zamenstel eener kap van groote spanning, die naar hem genoemd is. Door zich op het hydraulisch terrein te begeven, heeft hij bewezen, dat men een uitmuntend konstrukteur kan zijn, zonder rivierkundige te wezen, en dat voor het laatste eene langdurige praktische studie wordt vereischt.

Nog eene vermaardheid bij het Fransche ingenieur-korps is de heer DUPUIT. In zijn werkje: „*Des inondations; examen des moyens proposés*

pour en prévenir le retour", komt hij voornamelijk op tegen de vorming van reservoirs op de bovenrivieren, doch zonder de studiën van den heer GRAEFF in haar geheel te kennen. Voorts bewaart hij het stilzwijgen over het „reboisement", en eindigt met te zeggen, dat er tegen de buitengewone „crues" niets is te doen, en dat men de daaruit voortvloeijende rampen slechts heeft te ondergaan.

In degelijkheid komt, naar het inzien van den ondergeteekende, niets nabij de studie van den heer CLAVÉ, te vinden in de „*Revue des deux mondes*" van Februarij 1859. Het geheele artikel zoude hier op zijne plaats zijn. Genoeg zij het de volgende woorden te citeren. Hij zegt op bladz. 641:

„Les forêts, en favorisant l'absorption, ne laissent de libre qu'un certain minimum d'eau. De plus, en allongeant le trajet, que le liquide absorbé est obligé de faire dans les canaux souterrains, avant de reparaître à la surface du sol, elles augmentent considérablement le temps nécessaire à l'écoulement; elles réunissent donc toutes les conditions voulues, pour faire l'office d'un véritable réservoir, dont les sources seraient les orifices de sortie, et pour assurer ainsi l'alimentation des cours d'eau d'une manière constante et continue. Les terrains dénudés au contraire laissent échapper une partie de cette eau, tant par l'évaporation que par l'écoulement superficiel, ne retiennent qu' imparfaitement celle qu'ils absorbent, permettent aux rayons du soleil de pomper l'humidité jusque dans les couches inférieures, et laissent par conséquent tarir les sources pendant l'été, après avoir engorgé les rivières pendant l'hiver."

En als resultaat zijner beschouwingen op bl. 643 en 644. „Le reboisement est donc l'obstacle le plus efficace, qu'on puisse opposer au fléau des inondations. De tous les moyens de les prévenir, c'est le moin couteux et il offre de plus sur tous les autres l'inappréciable avantage de se conserver et de se multiplier de lui même. Il ne faudrait pas croire, que ses effets soient longs à se faire sentir; pour qu'ils se produisent, il n'est pas nécessaire que les arbres aient atteint toutes leurs dimentions; des l'âge de quatre ou cinq ans, ils ont deja une efficacité marquée. Chaque reboisement effectué sur les pentes ou les plateaux, est en quelque sorte une conquête, faite sur le domaine du fléau, et une réduction dans les ravages, qu'il peut faire ultérieurement."

Het Oostenrijksche bestuur heeft, volgens eenparige getuigenis van autoriteiten (zie ook C. DE RIBBE, *La Provence au point de vue des torrens* pag. 191 en vervolgens), zoodanig de overtuiging van de noodzakelijkheid van het blijvende der wouden tegen de berghellingen, dat er verordeningen bestaan, waarbij het den partikulieren grondbezitter zelfs op straffe is verboden, jaarlijks meer dan eene bepaalde uitgestrektheid woud te doen omkappen; en hij wordt gelast om, naar mate van het omkappen, ook voor nieuwen aanplant te zorgen. Het korps ambtenaren van het boschwezen waakt voor de stipte nakoming van een en ander.

Zoodanige maatregel moge arbitrair zijn, het heilzame er van kan niemand ontkennen, en het mag een gebrek genaamd worden, dat eene regering

in landen onder minder absolaut bestuur, dergelijke voorschriften niet kan doen ten uitvoer leggen.

Indië nu is geheel eigendom van den souverein, van het Nederlandsch Gouvernement, en men verkeert daar alzoo noch in het hatelijke geval der partikulieren van Oostenrijk noch in het gebrekkige geval van landen onder meer vrijzinnig bestuur. In Indië kan men derhalve eene onberedeneerde uitroeijing der bosschen tegen de berghellingen, zonder het minste bezwaar, krachtdadig tegengaan, en het weder bewouden bevelen. De Minister van Koloniën kan, onder veel gunstiger omstandigheden, aan den Gouverneur Generaal van Neêrlandsch-Indië dezelfde woorden schrijven, als NAPOLEON III aan zijnen Minister van Staat: »De bosschen, die in de vlakten zijn gelegen, moeten ontgind en de bergen weder boschrijk gemaakt worden."

Voor Java is dat ongetwijfeld nog van veel hooger belang, dan voor landen in gematigde landstreken.

Zooals men reeds gezien heeft is, namelijk, het weder bewouden in het algemeen niet alleen een afdoend middel tegen overstroomingen, maar ook tegen gebrek aan water. Hiervoor nu moet in Indië dubbel worden gewaakt, omdat er op de bergen geen sneeuw is. Landen in gematigde luchtstreek hebben in elk geval het voordeel, dat de langzaam smeltende sneeuw der bergen, de rivieren nog tot laat in het jaar van water voorziet. Dat voordeel mist men op Java. De west-moeson houdt daar plotseling op, en de bosschen tegen de bergen en heuvels zijn de eenige bewaarplaatsen van het water voor de oost-moeson. Is het bijna niet ongeloofelijk voor een vreemde, wanneer men hem zegt, dat intusschen op die wouden hoegenaamd geen toezigt is?

Wij willen ten overvloede hier nog doen volgen, hetgeen de heer CLAVÉ zegt in zijn meer besproken artikel, ten aanzien van de verdere voordeelen van het reboisement, na dit als afdoend middel tegen overstroomingen te hebben behandeld, op blz. 659: »Là ne se borneraient pas les avantages qu'il (le reboisement) présente. En rendant les inondations moins fréquentes et moins désastreuses, en arrêtant les ravages des torrens, il diminuerait non seulement les dépenses, que l'état est obligé de faire, pour l'entretien et la réparation des routes, digues et ponts, exposés à ces fléaux, mais il contribuerait encore à sauvegarder les capitaux énormes que coûte au pays chaque nouvelle crue.

Enfin la conservation der sources, la régularisation des cours d'eau auraient pour résultat de détruire les effets des sécheresses, de faciliter la navigation fluviale, de faire jouir des bienfaits des irrigations des contrées, qui en sont aujourdhui totalement privées, et d'augmenter dans une proportion enorme les produits qu'elles sont susceptibles de fournir."

De heer CLAVÉ eindigt zijn artikel met de volgende merkwaardige woorden: »On voit ainsi que la question du reboisement, envisagée en elle même, et sans tenir compte des produits ligneux qu' en retirera la consommation, est intimement liée à celles de l'irrigation, des progrès agricoles et qu' une heureuse solution, obtenue sur un point, peut en provoquer de non

moins heureuses sur beaucoup d'autres. L'importance de cette question n'a pas été méconnue par l'opinion publique, car elle l'a vivement préoccupée dans les rares moments de trêve, que lui laissaient nos luttes politiques et c'est une de celles que soulèvent encore le plus fréquemment, les conseils-généraux. La science a fait son oeuvre, elle a observé, decrit, expliqué les phénomènes; c'est maintenant à la pratique de faire servir les résultats, acquis par la science, aux interêts du plus grand nombre. Ici commence la tâche de l'état. L'état peut seul mener a bien une pareille entreprise. Esperons qu' il comprendra la nécessité d'agir!"

Is het niet als of deze woorden opzettelijk voor ons doel waren geschreven?

Het is een bekend feit, dat de hellingen der bergen op Java hoe langer zoo meer worden ontwoud. Men ziet tegen de Oenarang bij Samarang den boschrand aan den kegel van dien berg steeds hooger stijgen, en ook steeds is de toevloed van water in de Oost-moeson naar de hoofdplaats verminderd, hoewel dit gebrek minder wordt opgemerkt door de aanwezige, ruim water gevende, Artesische put. De Merebaboe was, in den tijd van het Engelsch tusschen-bestuur, nog bijna geheel woud. Thans is die berg bijna geheel ontwoud, en de rivieren, uit den berg voortkomende, zijn bijna droog in de Oost-moeson. Even snel gaat de boschrand om hoog bij de Soembing en Sendoro, en in dezelfde of in mindere mate bij den Ardjoeno en den Kawi, de Tjeremai, den Tagalschen berg en de verdere bergen in den Oosthoek. Wie had 50 jaren geleden kunnen denken, dat, om Soerabaja in de Oost-moeson van genoegzaam zoetwater te voorzien, al het water der Porrong-rivier te Mellerip zoude moeten opgevangen en minstens twee derde daarvan naar genoemde hoofdplaats gedirigeerd worden. Pakalongan, Tagal, Rembang, Grissée snakken naar de opening eener Artesische bron. Wat Batavia is in Oost- en West-moeson is ook genoeg bekend.

In het kort, overal en jaarlijks ziet men in de beneden-landen gebrek aan water in de Oost-moeson en overstroomingen in de West-moeson. Dat zijn de gevolgen van onberedeneerde uitbreiding van den landbouw, het gebrek aan toezigt op rivieren en wouden, het gemis aän wetten gegrond op wetenschap en ondervinding.

Het vorenstaande zal genoeg zijn, om te hebben aangetoond, dat, met het tegengaan van het ontwouden der bergen, en met het weder bewouden van sommige gedeelten, Java in de toekomst staat of valt.

Klein-Azië en Griekenland, Sicilië en Toskane zijn genoemd en liggen däar, improduktief, arm aan bevolking tot een ernstig waarschuwend voorbeeld.

III

De kommissie heeft zich, bij het onderzoek van het vraagstuk der irrigatie in Noord-Italië, bepaald bij Lombardije. Een nader onderzoek in andere gedeelten van die landstreek was, bij den beperkten tijd, niet doenlijk. De gegevene oogenblikken moesten wél besteed worden, en slechts zeer weinige mogten gebruikt worden om van de veelvuldige kunstgewrochten iets te zien.

Eene beschrijving te geven van het stroomgebied der rivier de Po is

weder voor het onderwerpelijke doel geheel onnoodig. Die rivier ligt in het bassin, gevormd door de Zuidelijke helling der Alpen en de Noordelijke helling der Apenijnen, en wordt door eene menigte takken gevoed.

Van meer belang en noodzakelijk is het, een dieperen blik te slaan in de hydrographische gesteldheid van Lombardije, het terrein der exploitatie, om zoo doende te komen op de bijzonderheden, die het doel der reize waren.

De natuur heeft Lombardije, boven andere landen, begunstigd. Het is eene vereeniging van omstandigheden, welke de bewoners der uitgestrekte vlakte van die landstreek in staat heeft gesteld, om den landbouw meer dan elders tot een hoogen trap van volmaaktheid te brengen, door een stelsel van bevloeijing, waarvan nergens de wedergade wordt gevonden. Om van de gelukkige gesteldheid dezer vlakte een denkbeeld te krijgen, vestige men slechts de aandacht op de grootte en uitgebreidheid van de met sneeuw bedekte bergen, welke de noordelijke grens vormen en waarin hare rivieren ontspringen; op die aaneenschakeling van meren, waarin deze rivieren worden opgenomen, alvorens in de vlakte te treden, en waardoor zij geschikt worden voor hare bestemming; eindelijk op het gelukkig verschil in waterpas der landstreken, door de rivieren ingesloten, waardoor men zich den water-voorraad kan ten nutte maken, en die ook weder gemakkelijk kan geloosd worden.

Om nu nader met de gesteldheid van Lombardije bekend te worden, zal in eenige bijzonderheden dienen getreden te worden, omtrent de meren, de rivieren en het terrein.

Aan het westelijke uiteinde van Lombardije beginnende, treft men eerst aan het Lago Maggiore (Lac majeur), waaruit de Ticino vloeit, de grens tusschen Lombardije en Piemont uitmakende. Het meer Maggiore is omtrent 60 kilometers lang en heeft eene breedte van hoogstens 8¼, gemiddeld van 3 kilometers. De oppervlakte is ruim 170 vierkante kilometers. Het ligt ongeveer 200 ellen (ruim 600 voeten) boven de oppervlakte der zee, en zijne grootste diepte wordt als niet minder dan 800 meters opgegeven. Het is aan deze groote diepte, dat de standvastige waterhoogte moet worden toegeschreven, niettegenstaande de massa's aarde en steenen, welke sedert het eerst ontstaan daarin zijn geworpen, door de onderscheidene rivieren, welke van de omliggende bergen in het meer stroomen.

Het Lago Maggiore is voorts niet alleen het ontvang-bekken der omliggende Alpenketen, maar ook vele andere kleine meren, meer oostwaarts gelegen, storten hun overtollig water daarin. Onder deze is het voornaamste het meer van Lugano, hetwelk, gevoed door de in de ravijnen van Italiaansch Zwitserland gevormd wordende stroomen, zich door de rivier de Fresa in het Lac Majeur ontlast.

Het meer van Lugano of Cesario ligt op eene hoogte van ruim 275 ellen boven de oppervlakte der zee. Zijne grootste lengte is bijna 42 kilometers; zijne breedte wisselt van 1 tot 3 kilometers af; zijne oppervlakte bedraagt omstreeks 46 vierkante kilometers. De grootste diepte is ruim 160 meters.

Een weinig zuidwaarts van Lugano bevinden zich de meren van „de Varese," met de hoofdkom verbonden door de riviertjes de Bardello en de Aquanegra.

De grootste van deze reeks kleine meren zijn die van Varese en Canabio. Het eerste ligt ruim 280 ellen boven de oppervlakte der zee, heeft eene lengte van 7,5 kilometers, eene breedte van 1,5 kilometer en eene oppervlakte van ongeveer 16 vierk. kilometers, terwijl zijne grootste diepte 28 ellen bedraagt. Het laatste ligt 245 ellen boven de oppervlakte der zee, heeft eene lengte van 4 en eene gemiddelde breedte van ruim 1 kilometer; zijne oppervlakte bedraagt nagenoeg 4,5 vierkante kilometers en de maximum-diepte 12 ellen.

De rivieren, welke zich regtstreeks in het Lago Maggiore storten, zijn:

1°. de Toccia, eene belangrijke rivier, waarop het „val D'ossola" en de talrijke, daarmede verbondene, vallijen hun water loozen, en die ook, bij hoog water van het Lago d'Orta in Piemont, van daar wordt gevoed.

2°. de Maggia, een steeds gezwollen bergstroom, het water uit het val Maggia afvoerende;

3°. de Ticino (le Tessin), welke, als hij weder uit het meer in de vlakte treedt, zijn naam behoudt en de weg is, langs welken zich al het bergwater tusschen le Mont Rose en de Splügen ontlast in de Po.

Als de vergaarbak van zulk een uitgestrekt watergebied (ruim 5500 vierk. kilometers) is het meer noodzakelijk nu en dan aan hooge waterstanden onderhevig, en soms (gelukkig zeer zeldzaam!) zijn die inderdaad verschrikkelijk in hunne uitwerkselen.

De laagste stand van het water, beneden het gewone peil, is bij groote droogte 1,78 el. De hooge standen van het water in het meer stijgen over 't algemeen tot ongeveer 2,25 el boven het gewone peil, terwijl buitengewone standen die hoogte nog met ruim 6 ellen kunnen overtreffen. Zelfs vindt men melding gemaakt van een watervloed in het jaar 1178, die ruim 10 ellen boven de laag-water lijn steeg, en in de benedenlanden eene verwoesting aanrigtte, welke gedurende eene reeks van jaren de herinnering van dien ramp levendig hield. Gewoonlijk verloopen er 15 tot 20 dagen, voor dat de waterspiegel in het meer van zeer hoog water weder tot gewoon hoog water is gedaald.

Op het meer Maggiore volgt het meer van Como, ruim 200 ellen boven de oppervlakte der zee gelegen. Het is omtrent 75 kilometers lang, terwijl zijn grootste breedte 4, de gemiddelde breedte 15 en de omtrek 165 kilometers bedragen. Zijn oppervlakte wordt op 140 vierk. kilometers en de grootste diepte op ruim 600 ellen geschat.

In dit bekken ontlast zich het betrokken bergwater door de rivieren de Mera, de Liro en de Adda. Door dezen laatsten stroom, welke al het water van de Valteline in zich opneemt, wordt het meer hoofdzakelijk gevoed. Omstreeks op de helft zijner lengte verdeelt zich het meer in twee deelen, het eene gerigt naar Como het andere naar Lecco, bij welk laatste punt de Adda uit het meer in de vlakte treedt.

Tusschen deze twee takken ligt een landtong, bedekt met heuvels, waar

tusschen de Lambro ontspringt. In het midden van die landtong, in een dal, Prair d'Erba geheeten, ligt een groep van vier kleine meren, waarvan een met de hoofdkom is verbonden, terwijl de drie andere op de Lambro uitwateren.

Daar de uitgestrektheid der bergstreken, die haar water op het meer Como loozen, betrekkelijk veel kleiner is, zijn ook de hooge waterstanden van minder gewigt dan op het Lago Maggiore. Het laag waterpeil valt slechts 1,24 el beneden de lijn van den middelbaren stand; de gewone hooge standen stijgen tot ongeveer 3 ellen boven laag water, of 1,86 el boven gewoon water, terwijl buitengewone watervloeden zich tot 4 el boven laag water verheffen. Door plaatselijke omstandigheden brengen deze hooge standen echter soms schade te weeg. De Adda namelijk voert vele stoffen mede, welke beneden Lecco bezinken. De vrije afloop van het water wordt daardoor belemmerd, en de steden op de oevers van het meer, bijzonder Como, zijn tengevolge daarvan aan overstroomingen onderhevig. Sedert 1857 is men af en toe bezig, om hierin te voorzien door verbeteringen in het rivierbed van de Adda.

De geheele oppervlakte der streek, waarvan het water zich in het meer stort, bedraagt 3880 vierk. kilometers, en door den beperkten afvoer van dat water uitsluitend door de Adda, houden de buitengewoon hooge standen ook zeer lang, soms meer dan een jaar, aan.

Het derde der groote meren is het Lago d'Iseo, hetwelk door de Oglio al het water van het groote „val Camonica" en van de twee kleinere dalen Scalve en Clusone ontvangt De Oglio behoudt haren naam bij het treden in de vlakte bij Zarnico. Het Lago d'Iseo ligt 196 ellen boven het vlak der zee; zijne lengte is 23¼, zijne grootste en gemiddelde breedte respektivelijk 5¼ en 2½, zijn omtrek 52 kilometers en zijne oppervlakte ruim 50 vierk. kilometers. De maximum diepte van dit watterbekken is 320 ellen.

Het verschil in waterstand is niet groot. De hooge lente- en herfst-standen stijgen, onder gewone omstandigheden, tot 1.82 el boven laag water, of weinig meer dan 1 el boven middelbaar peil, terwijl de hoogste standen het laatste punt niet meer dan 1.30 el overtreffen. Omstreeks het midden van het meer zijn de oevers laag, en daarom, zelfs bij matige vloeden, aan overstrooming onderhevig. Hierin zoude wel kunnen worden voorzien, door de Oglio meer afvoerend vermogen te geven; doch dit wordt nagelaten, aangezien het water van te veel nut is voor de bevloeijing der landen benedenwaarts en dewijl dit belang overwegend wordt geacht.

In de onmiddelijke nabijheid van het Lago d'Iseo is het kleine meer van Spinone, waaruit de Cherio, die in de Oglio valt, ontstaat; en nog iets verder oostwaarts vindt men het Lago d'Idro, waaruit de Chièse of Clisio, een ander voedingstak van de Oglio, voortkomt.

Het laatste der groote meren, met het Lombardische irrigatiestelsel verbonden, is het Lago di Garda of Benaco. Het wordt hoofdzakelijk gevoed door de Sarca, welke haren oorsprong in de sneeuw van den Mont Adamo heeft en door de rivieren Ponale en Toscolano, waarop zich ook het water van de kleine ravijnen van de Ledio en de Vesta ontlast.

Het meer ligt op eene hoogte van ruim 70 ellen boven de oppervlakte der zee. Zijne lengte is 49, zijne grootste en gemiddelde breedte respektivelijk 15 en 6, en zijn omtrek 132 kilometers, terwijl de oppervlakte op 288 vierk. kilometers wordt geschat. De grootste diepte is 630 ellen.

Door zijne uitgestrektheid en de betrekkelijke kleine oppervlakte bergland van slechts ongeveer 1200 vierk. kilometers, waarvan dit meer het water ontvangt, is het verschil tusschen hoog en laag water gering. De grootste val van het water, bij buitengewone droogte, bedraagt slechts 0.46 el beneden middelbaar peil; hooge standen stijgen tot slechts 1.12 el daar boven, terwijl de hoogst bekende vloed den laatstgemelden stand niet meer dan 0.84 el heeft overtroffen.

Onnoodig mag het geacht worden, verder speciaal melding te maken van het groot aantal kleine meertjes, verspreid aan den voet der Alpen, en waarvan elk het zijne toebrengt tot den bloeijenden toestand van den landbouw in Lombardije. Wij gaan dus over tot eene beschouwing der rivieren, even naauw zamenhangende met het bevloeijings-stelsel der genoemde landstreek, als de beschreven groote meren.

De eerste en belangrijkste dezer stroomen is reeds genoemd. Het is de Ticino, voortkomende uit het Lago Maggiore. Deze rivier ontspringt in eene der ravijnen van den St. Gothard. Voor dat hij in het meer valt wordt hij door eene menigte takken gevoed, waaronder er zijn van niet minder debiet dan de hoofdrivier. Bij de uitvloeijing echter uit het meer vereenigt de Ticino al dat water in eene vallei, en wordt daardoor een majestueuse stroom. Van af genoemd punt bij Sesto Kalende tot Tornavento, waar het Naviglio Grande eenen aanvang neemt, stroomt de rivier tusschen hooge oevers, meestal van rotssteen laagsgewijze gevormd, en ter ter hoogte van 10 tot zelfs 50 ellen. De stroom is op dat gedeelte sterk, het water helder en het bed zuiver en vrij van slik of andere hinderpalen in den afvoer, een gevolg van de gesteldheid van de vallei, het groote verval en de beperkte breedte. Beneden Tornavento neemt de breedte toe; het verval vermindert; er ontstaan langzamerhand bezinksels, en daardoor worden banken en eilanden gevormd.

Ten einde een overzigt te geven van het verval van den Ticino diene het volgende tafeltje.

	Afstand in kilometers.	Totaal verval in ellen.	Verval per kilometer in ellen.
Sesto Kalende	0.00	0.00	0.00
Tornavento, aanvang van het Naviglio Grande.	21.63	44.78	2 07
Brug van Buffalora.	20.97	36.00	1.71
Vereenigingspunt met het kanaal van Pavia.	43.60	54.09	1.86
Vereeniging met de Po	6.51	1.60	0.24
	92.71	136.47	1.47

Met een zoo aanzienlijk verval wordt de vaart stroomopwaarts al zeer moeijelijk. Om die reden is de bevaarbaarheid van het Naviglio Grande en het kanaal van Pavia van zooveel gewigt voor de kommunikatie.

Van Sesto Kalende tot Pavia neemt de Ticino geen enkele affluent van naam op. Het debiet wordt derhalve alleen gevormd door het Alpenwater dat in het Lago Maggiore stroomt. Ofschoon die hoeveelheid wel veel kan verschillen, zoo rekent men toch bij den Ticino op een gemiddeld debiet van 330 kub. ellen per sekonde. Hiervan worden vast 73 kub. ellen gebruikt voor de irrigatie, en daaruit blijkt, dat gebrek aan water voor den landbouw tot de hooge zeldzaamheden behoort niet alleen, maar zelfs sinds 1760 niet werd ondervonden.

Tusschen den Ticino en de Adda, bevinden zich eenige kleinere rivieren, of liever uitwaterings-kanalen van het uitgestrekte terrein tusschen de beide hoofdstroomen.

De twee voornaamste daarvan zijn de Olona en de Lambro, waarin zich allen vereenigen. De oppervlakte van hun gebied verdeelt zich als volgt:

Bergstreken	205 vierk. kilometers.
Vlakte.	2780 " "
Geheel stroomgebied .	2985 vierk. kilometers.

Al dit water, ten bedrage van eene gemiddelde kwantiteit van 30 kub. ellen in de sekonde, wordt benuttigd, zonder dat er, om zoo te zeggen, een droppel van verloren gaat, niet alleen voor levensonderhoud, bevloeijing en vaart, maar ook voor industrie; dit laatste wordt in de hand gewerkt door het groote verval, dat men op sommige dezer riviertjes vindt. Overal ziet men de waterraderen in de rivier of in de onmiddelijke nabijheid alleen door eenen steenen dijk van de rivier gescheiden, en nergens afleidingen gemaakt, zoodat er door de molens ook hoegenaamd niets verloren gaat.

De tweede groote rivier van Lombardije is de Adda, waardoor zich het meer van Como ontlast.

Het eerste gedeelte van haren loop van Lecco tot Brivio is zeer breed en vormt hier en daar als het ware meren, 'twelk den afvoer vaak stoort. Ten zuiden van Brivio vermeerdert het verval aanzienlijk, en wordt het bed tusschen hooge oevers ingesloten.

De Adda is de best bekende rivier van Lombardije, aangezien daarop de menigvuldigste waarnemingen zijn gedaan, waaruit blijkt, dat zij een gemiddeld debiet van 182,113 kub. ellen in de sekonde heeft. Buitengewone standen hebben die hoeveelheid wel eens gebragt tot 786 kub. ellen. De genoemde naauwkeurige waarnemingen op de Adda hebben ook het bewijs geleverd van den weldadigen invloed der meren bij stortvloeden, ten gevolge van zware regens in het gebergte. Tijdens den buitengewonen aandrang van het water in het meer van Como, in September 1829, stortte zich daarin, van den 15den tot den 20sten dier maand, tot 1960 kub. ellen per sekonde; terwijl terzelfder tijd de grootste hoeveelheid water, die uit het meer stroomde, niet meer bedroeg dan 786 kub. ellen per sekonde. Dit maximum van uitstrooming werd daarenboven eerst bereikt 36 uren na het maximum van instrooming. Had de Adda de genoemde kwantiteit van 1960 kub. ellen in de sekonde moeten afvoeren, dan was er een groot gedeelte in Lombardije totaal verwoest geworden.

De natuurlijke gesteldheid van het land was daarentegen de oorzaak, dat het water langzamerhand kon wegvloeijen, zonder ernstig nadeel te veroorzaken.

In de laatste eeuw heeft de Adda nooit minder gedebiteerd dan 100 kub. ellen water in de sekonde, boven Trezzo.

Er mag dan wel geen overvloed zijn te Cassano op het Muzza-kanaal, maar het gebrek is, in verband met den tijd van het jaar, nooit van dien aard, dat er de landbouw door lijdt.

Van Lodi tot aan de Po is de Adda goed bevaarbaar, hooger op wordt het moeijelijker voor de vaart. Het kanaal van Paderno is alleen met het oog op de vaart aangelegd.

Onderstaande tabel geeft de vervallen op van af het meer Como tot aan de vereeniging met de Po.

	Afstand in kilometers.	Totaal verval in meters.	Verval per kilometer in ellen.
Meer van Como.	0.00	0.00	0.00
Brug van Leccho.	0.63	0.10	0.16
Meer van Maggio Pescalino	1.20	0.55	0.46
Capello di Olginate.	3.33	0.00	0.00
Prondo d'Adda. Meer van Olginate.	0.45	0.35	0.78
Santa Maria di Lavello.	1.11	0.07	0.06
Brug van Capriate	1.02	1.37	1.34
Dam van Brivio	5.76	0.59	0.12
Soldato.	0.93	1.66	1.79
Dorpel van de sluis van het kanaal van Paduno.	6.12	10.90	1.79
Vereenigingspunt van het kanaal met de Adda.	2.31	26.85	11.62
Rondinera.	1.65	2.16	1.31
Trezzo. Aanvang van het Martesana-kanaal	6.69	10.61	1.59
Verval bij den dam te Trezzo.		1.59	1.59
Vereenigingspunt met de Brembo.	2.49	4.76	1.51
Canonica.	1.10	2.16	1.80
Cassano. Aanvang van het Muzza-kanaal.	6.03	10.44	1.73
Verval bij den dam te Cassano		2.00	2.00
Corneliano.	6.51	12.78	1.96
Buffelora.	16.29	29.26	1.79
Lodi.	4.35	4.61	1.06
Cavanago.	16.56	12.19	0.73
Vereenigingspunt van de Serio met de Adda.	13.03	9.71	0.74
Vereenigingspunt met het Muzza-kanaal	5.10	2.69	0.53
Castiglione Lodigiano.	1.38	0.64	0.46
Pezzighettone.	12.65	5.30	0.42
Crotta d'Adda.	8.66	3.62	0.41
Vereeniging met de Po.	5.76	2.43	0.42
	131.21	159.39	1.47

Het stroomgebied van de Adda wordt verdeeld als volgt:

Bergstreken.	3881 vierk. kilometers.
Vlakte	1212 " "
Geheel stroomgebied	5093 vierk. kilometers.

Boven werd voor het debiet der Adda aan bergwater opgegeven 182.113 kub. ellen per sekonde. Rekent men hier nu nog bij de 10.995 kub. ellen, die zij in de vlakte ontvangt, dan is haar debiet 193.108 kub. ellen per sekonde.

De Adda wordt gevoed door twee affluenten: de Brombo ontspringende in het dal van dien naam en die, na een loop van 52 kilometers, in de hoofdrivier valt; benevens de Serio, komende uit dezelfde vallei, die zich, na een loop van 90 kilometers, met de Adda vereenigd. Beide voeren het water uit de heuvel-streek aan den linkeroever naar den hoofdstroom, terwijl hunne stroomgebieden worden verdeeld als volgt:

Brombo.	Bergachtig terrein.	661.5 vierk. kilometers.
	Vlakte	103.5 " "
	Stroomgebied . .	765 vierk. kilometers.
Serio.	Bergachtig terrein.	495 vierk. kilometers.
	Vlakte	554 " "
	Stroomgebied . .	1049 vierk. kilometers.

Het debiet per sekonde is van de Brembo 23.432. kub. ellen, en van de Serio 21.903 kub. ellen, zoodat het gebied van de Adda en hare affluenten gezamenlijk per sekonde bedraagt 238.443 kub. ellen.

De Adda is een heldere stroom tot de vereeniging met de Brembo, die, even als de Serio, vele stoffen met zich voert.

De Brembo heeft een zeer groot verval en is een echte bergstroom; op 60 kilometers lengte is er een verval waargenomen van 634 ellen, of gemiddeld 10.54 el per kilometer.

Bij de Serio is het iets minder. Op 102.47 kilometer lengte is er een verval van 712.68 ellen en bijgevolg per kilometer gemiddeld een verval van ongeveer 7 ellen.

Op de Adda volgt, als derde groote stroom in Lombardije, de ontlastings-rivier van het Lago d'Iseo, „de Oglio". Als zij uit het meer treedt bij Zarnico, stroomt zij door eene diepe vallei, tusschen oevers van 40 tot 50 ellen hoog, die uit brokkeligen steen bestaan. Terwijl zij naar de vlakte stroomt, vermindert ook allengs de hoogte der oevers, tot dat zij zich niet meer dan eenige voeten boven den waterspiegel der rivier verheffen.

Het verval dezer rivier is verdeeld als in de onderstaande tabel wordt opgegeven.

	Afstand in kilometers.	Totaal verval in meters.	Verval per kilometer in ellen.
Lago d'Iseo, Zarnico.	0.00	0.00	0.00
Palazzolo	9.24	29.31	3.17
Pontollio	5.01	12.78	2.54
Bocco Franca.	14.43	35.02	2.42
Soncino.	7.32	16.32	2.23
Bordolano	16.77	28.31	1.68
Ponte Vico.	11.18	14.76	1.32
Vereenigingspunt met de Mella	9.76	11.51	1.18
Caneto	18 81	11.11	0.61
Vereenigingspunt met de Clisio	6.69	3.81	0.57
Vereenigingspunt met de Po	32.61	8.95	0.27
	131.82	171.83	1.30

De oppervlakte van het gebied der Oglio wordt verdeeld als volgt:

Bergachtig terrein .	1656 vierk. kilometers.
Vlakte	1728 „ „
Geheel stroomgebied.	3384 vierk. kilometers.

Het gemiddeld debiet der Oglio, met inbegrip der kleine voedingstakken in de vlakte, wordt als 88.310 kub. ellen per sekonde opgegeven. De Oglio neemt op haren regteroever slechts een affluent van weinig gewigt op, namelijk de Chesio. Op den linkeroever ontvangt zij de Strone bij Porte Vico, de Mella boven Ostiano en de Clisio beneden Conato.

Van alle deze rivieren verdienen alleen de Mella en de Clisio eenige nadere vermelding.

De Mella ontspringt in het val Trumpia, in de nabijheid van Brescia, en stroomt over het geheel met een verval gelijk aan dat van het terrein, hoewel haar bed, in het laatste gedeelte van haren loop, veel dieper wordt. Over eene lengte van 45.22 kilometers heeft zij een verval van 123.11 ellen of gemiddeld 2.72 el per kilometer.

Het gebied der Mella wordt verdeeld als volgt:

Bergachtig terrein .	355 vierk. kilometers.
Vlakte	628 „ „
Geheel stroomgebied.	983 vierk. kilometers.

Door de Clisio ontlast zich het Lago d'Idro in het „val Sabbia". Zij stroomt vervolgens in eene diepe vallei door de bergvlakte van Montechiaro. Bij het verlaten dezer steppe is het rivierbed niet ver beneden de oppervlakte van het maaiveld tot bij Asolo, als wanneer de Clisio weder door hooge oevers wordt ingesloten, voornamelijk aan de linkerzijde.

Zij heeft, bij eene lengte van 86.61 kilometers, een totaal verval van 285.14 ellen, of gemiddeld 3.28 el per kilometer.

Het gebied der Clisio verdeelt zich als volgt:

Bergachtig terrein .	951 vierk. kilometers.
Vlakte	425 „ „
Geheel stroomgebied.	1376 vierk. kilometers.

Het volumen water, 't welk de Clisio, met inbegrip der kleine voedingstakken, afvoert, bedraagt 36.162 kub. el per sekonde. Voegt men deze en de voor de Mella opgegevene getallen bij die van de hoofd-rivier, dan verkrijgt men, voor de geheele oppervlakte van het stroomgebied der Oglio, met hare affluenten, 5743 vierk. kilometers, en voor haar ordinair debiet per sekonde 136.064 kub. ellen.

De laatste der groote Lombardische rivieren, welke met het irrigatiestelsel (ofschoon wel het minste van de vier) te zamen hangt, is de Mincio, waardoor zich het Lago di Garda ontlast. Uit dit meer te voorschijn tredende, stroomt zij aanvankelijk met een gering verval tot Saliunce. Van daar neemt het verval sterk toe, en treft men watervallen of liever „rapids" aan. Beneden Goito vermindert het verval weder aanmerkelijk, en in de onmiddelijke nabijheid van Mantua vormt zij meren, welke dienstbaar zijn gemaakt aan de verdediging dier vesting.

Het Lago Superiore, zooals dat, ten noorden van de stad gelegen, heet,

werd omstreeks het einde der twaalfde eeuw vergroot door het aanleggen van de Ponte dei Molini en twee andere dammen, die, het water ophoudende, dit over de lage landen doen stroomen. Het Lago Inferiore, ook wel Lago di Mezzo genaamd, wordt gevormd door den dam te Governolo, omtrent te gelijkertijd gebouwd met de bovenvermelde waterwerken. Het Lago Superiore is het grootste, ligt 19.18 el boven de zee, is 6 8 kilometers lang, nagenoeg 750 ellen breed en heeft een oppervlakte van 5 vierk. kilometers.

De gemeenschap van de meren met het benedengedeelte der rivier heeft plaats door een, reeds in de zestiende eeuw gebouwde, sluis in den dam van Governolo. Beneden de meren, en in haren loop naar de Po, is de Mincio bijna geheel bedijkt.

Het verval van deze rivier wordt opgegeven in de volgende tabel.

	Afstand in kilometers.	Totaal verval in Meters.	Verval per kilometer in Meters.
Lago di Garda Peschiera	0.00	0.00	0.00
Salionce	3.34	0.85	0.25
Waterval	0.00	0.46	0.00
Menzambano	2.97	3.16	1.06
Vallegio	4.46	2.31	0.49
Waterval	0.00	0.91	0.00
Moleni della Volto	5.58	8.73	1.56
Waterval	0.00	1.41	0.00
Massimbona	3.42	6.48	1.89
Brug van Goito	4.92	11.65	2.36
Lago Superiore	13.48	12.79	0.94
Lago Inferiore	6.96	0.00	0.00
Verval	0.00	4.60	0.00
Pietole	5.94	0.00	0.00
Formignosa	2.58	0.07	0.02
Governolo	12.10	0.72	0.05
Verval bij de Sluis	0.00	0.32	0.00
Vereeniging met de Po	2.79	0.11	0.04
	68.54	54.57	0.79

Uit deze opgaven blijkt het boven vermelde omtrent het onregelmatige van het verval der Mincio.

De oppervlakte, waarvan zij het water afvoert is aldus verdeeld.

Bergachtig terrein	1768	vierk. kilometers.
Vlakte	704	» »
Geheel stroomgebied	2472	vierk. kilometers.

De gewone afvoer per sekonde bedraagt 74.452 kub. ellen.

Het meer Garda heeft zoodanigen gunstigen invloed op den langzamen afvoer, dat het maximum afgevoerd wordende water nimmer meer dan het dubbele der zoo even opgegevene hoeveelheid bedraagt. Uit deze daadzaak, zoomede uit het omschrevene bij de overige meren en rivieren, kan duidelijk blijken, hoe gegrond het denkbeeld was, om in Frankrijk, op de boven-Loire en de Allier, kunstmatige reservoirs aan te leggen, als vervangende

de natuurlijke meren van Noord-Italië, en tevens van welken belangrijken invloed deze reservoirs op de beneden landen kunnen zijn.

Na de meren en rivieren in Lombardije te hebben doen kennen moet melding worden gemaakt van den rijken watervoorraad, die verkregen wordt door de waterbronnen (fontanili) in dat land, en die in grooten getale over de geheele oppervlakte worden gevonden, als een gevolg van de hoog gelegene meren en de vele water-aderen, welke daardoor ontstaan. Het is niet wel mogelijk de hoeveelheid water juist te schatten, welke die bronnen gezamenlijk opleveren, maar de ervaren heer LOMBARDINI schat ze op ruim 60 kub. ellen in de sekonde. Dit bronwater dient voornamelijk tot besproeijing der winterweiden (marcite), en heeft daartoe ook alleen de geschiktheid wegens de bestendige hoogere temperatuur van dit water in het koude saizoen. Om nu een overzigt te verkrijgen over den water-voorraad, waarover Lombardije per sekonde kan beschikken, diene de onderstaande tabel:

	Oppervlakte der stroomgebieden in vierk. kilometers.	Debiet per sekonde in kub. Ellen.
Ticino	6086	326.690
Adda.	5094	194.110
Brembo.	765	23.430
Serio.	1084	21.900
Oglio	3384	83.310
Mella	983	16.910
Clisio	1377	36.160
Mincio	2475	74.450
Bronnen, kleine spruiten, enz. .		84.000
	21212	866.960

Alzoo leveren de 21 duizend vierk. kilometers oppervlakte van Lombardije, waaronder begrepen is de zuidelijke versant der Alpen, ruim 860 kub. ellen water per sekonde, onder gewone omstandigheden. De helft daarvan ten minste dient onophoudelijk voor den landbouw, de binnenlandsche vaart en de industrie. Jammer dat dit water geen vruchtbaarmakend slib aanvoert. Dit is een voordeel, dat Java boven Noord-Italië bezit. De grond van laatstgenoemd land heeft veel zand en kiezel, welke lagen tot op 100 ellen diepte gevonden worden. Hier en daar heeft men ook groote oppervlakten kleigrond, ofschoon de laag dun is en veel steenen bevat. De stoffen, van de bergen medegevoerd, brengen daarin geene verbetering aan, zooals op Java, alwaar het water uitsluitend van vulkanische bergen stroomt, en alzoo de mest medebrengt.

Noord-Italië heeft overal zware bemesting voor den landbouw noodig, hetgeen trouwens wordt in de hand gewerkt door de groote massa van vee, welke het voornaamste gedeelte van den rijkdom uitmaakt. Om van dien rijkdom een denkbeeld te hebben, moge dienen, dat alleen binnen den driehoek van Milaan, Pavia en Lodi niet minder dan 100,000 stuks runderen, even zoo veel stuks klein vee en 25000 paarden worden gevonden.

Behalve de hydographische bijzonderheden der vlakte van Lombardije, welke boven werden medegedeeld, en waarbij de aanwijzing van de heeren Italiaansche ingenieurs SMITH veelal werd gevolgd, komt nog in aanmerking het verschil in waterpas van het terrein.

De vlakte van Lombardije is begrepen tusschen den voet der Alpen, de Po, den Ticino en de Mincio. Dat vlak nu heeft eene zachte dubbele helling, namelijk van de Alpen naar de Po, of van noord naar zuid, en van den Ticino naar de Mincio, of van west naar oost. Beter nog kan de laatste helling worden aangeduid door de diagonaal te nemen, en te zeggen: van het Lac Majeur naar Governolo en Corregio.

De eerste helling van noord naar zuid, die men de helling der irrigatie zoude kunnen noemen, en die naar de Po gerigt is, bedraagt van 0.60 el tot 1 el per kilometer. De tweede helling van west naar oost, die met de Po medegaat, zoude men de helling van den afvoer of de loozingshelling kunnen noemen. Deze is zooveel langer en minder en bedraagt gemiddeld 1.40 per kilometer; zooals blijkt eene terreinsgesteldheid, die men door kunst niet zou kunnen verbeteren.

Zoo werkt alles mede, om in de vlakte van Lombardije den landbouw tot een hoogen trap van volkomenheid te brengen, en voor dat land uitkomsten te verschaffen, die men elders niet aantreft. Slechts een veertiende gedeelte er van is improduktief, terwijl de streek de meest bevolkte der wereld is, en zulks niettegenstaande de geschiedenis niets oplevert, dan eene aaneenschakeling van onderlinge twisten der verschillende municipaliteiten, en van oorlogen tusschen vorsten om het bezit van dat heerlijke land.

Na de primitive hydrographische gesteldheid van Lombardije te hebben beschreven, komt als van zelve ter sprake het irrigatie-stelsel, waaraan de volgende bladzijden zullen zijn gewijd.

Hierbij nu zullen wij meer speciaal de provincie Milaan, of het terrein tusschen den Ticino en der Adda, in het oog hebben, waar de bevloeijing op haar hoogsten trap van volkomenheid is.

In die landstreek wordt $^{9}/_{10}$ der geheele oppervlakte stelselmatig geirrigeerd. Hoe verder men oostwaarts opgaat, hoe minder de verhouding der bevloeide landen tot de oppervlakte wordt. Tusschen de Adda en de Oglio is die verhouding $^{3}/_{10}$.

Groot is het aantal dier werken. De hoofd- en distrikts-kanalen alleen hebben in de provincie Milaan eene gezamenlijke lengte van 5300 kilometers. Ook is de rijstkultuur daar veelvuldiger dan elders. Volgens de ontvangen mededeelingen, is de helft der geïrrigeerd wordende vlakte in het Milanesche met rijst beplant. Hier zijn ook de belangrijkste werken aangelegd tot bevordering der irrigatie.

De stuwdammen in den Ticino bij Tornavente en bij Tresso en Cassano in de Adda leveren als konstruktie niets bijzonders op. Die werken zijn oud, aangelegd toen de wetenschap der waterbouwkunde nog in hare kindschheid was en er hoegenaamd nog geene rivierkundige waarnemingen

bestonden. Zij getuigen van het stout bestaan der ordonnateurs en van de groote verdiensten der toenmalige bouwmeesters, maar men zou ze nu niet meer zoo maken. Het gezigt er van levert ook niets op, dan het trotsche van het werk, gelegen in het massale, want door het minder zorgvuldige onderhoud, zien die werken er onoogelijk uit.

De ondergeteekende gelooft met alle bescheidenheid, dat de beweegbare stuw te Lengkong bij Soerabaja in alle opzigten vrij wat belangrijker werk is, dan de stuw bij Tornavento. De permanente, vaste stuwen in onze Indische bergstroomen aan te leggen, dáár waar die noodig mogten zijn, in stede van beweegbare stuwen, en zooals de konstruktie daarvan is beschreven in des ondergeteekenden rapport van den 10den Januarij 1856, no. 4016, zijn veel goedkooper en doelmatiger in de praktijk, zoodat ook te dien aanzien de bedoelde groote werken niet als navolgenswaardig voorbeeld zijn aan te prijzen.

Dit is evenwel in hooge mate het geval met de wijze van opstuwen in de Oglio nabij Zarnico voor het Fusa-kanaal.

Die stuw bestaat ook uit eene eenvoudige steenstapeling, doch in den uitmuntenden Λ vorm, welke bijzonder in bergstroomen is te verkiezen, door den grooten wederstand van den sterken stroom, en de mindere kans van aanranding der oevers, die men daarbij te vreezen heeft.

Nog zagen wij stuwdammen op het Muzza-kanaal, om het verval te regelen.

De vaste stuwdammen zijn eenvoudig bevestigde fascinen bossen, met steenstortingen voorzien, terwijl de beweegbare stuwen bestonden uit penanten met schotdeurtjes.

Het laatstbedoelde mobiele stuwingsmiddel is voor kleine breedten wel aan te bevelen door het gemak der beweging, zelfs bij hoogen waterdruk.

De aanwezigheid van graniet, allerwege in Noord-Italië, werkt die konstruktie ongemeen in de hand. Zonder gehouwen steen zijn die deurtjes niet te appliceren, dan tusschen houten stijlen; doch het minder duurzame van dat materiaal maakt den bouw minder raadzaam.

Wanneer wij het geluk zullen hebben, dat de voortreffelijke kalksteen op Java geëxploiteerd wordt, ook in het finantiëel belang des rijks, dan kan deze wijze van werken nog zeer goed te pas komen.

De hoofd-kanalen, welke wij zagen, zijn hoogst werkwaardig, omdat ze zulk een enorm debiet hebben, en het water daarin vloeit tusschen gerevêteerde wanden van ellen hoogte en veelal over met steenen belegde beddingen; ook dewijl de aanvoer van water altijd zoodanig is, dat de vaste maat van water voor de scheepvaart onophoudelijk aanwezig is, zonder dat de landbouw daardoor lijdt.

Zoodanige kanalen in Indië voor te stellen ware onzinnig, zoowel om de kosten als om den handenarbeid, daartoe vereischt. Buitendien is men er daar niet altijd meester van, om zekere hoeveelheden water tot vaste doeleinden te bezigen. Alleen zou dat het geval kunnen zijn in de west-moeson;

Wat de lengte en dwarsafmetingen aangaat, zoo behoeven de twee hoofdkanalen in het regentschap Soerabaja voor die in Lombardije niet onder te doen.

Wat nieuw en bruikbaar werd bevonden is het middel, om een kanaal tijdelijk af te sluiten van den water-afvoer uit de rivier, en zoo doende droog te doen loopen, om het schoon te maken en als 't noodig is daaraan herstellingen te doen. Dit hoogst eenvoudige en vernuftig uitgedachte middel bestaat uit een tijdelijken dam, te zamen gesteld van schoren, fascinen en zwaar zeildoek.

Ofschoon nu onze kanalen in Indië, in vervolg van tijd aan te leggen, wel meestentijds in de oost-moeson van zelf droog zullen liggen, en in het tegenovergestelde geval aan de monding wel met eene sluis zullen zijn voorzien, wegens het groote verschil in water-aanvoer in vergelijking met het verschil in streken, waar de rivieren door sneeuwbergen worden gevoed, zoo zoude zoodanige, eenvoudige, tijdelijke stuw wel eens zeer goed te pas kunnen komen, voor het droogmaken van een of ander werk.

In Lombardije worden alle kanalen op gezette tijden jaarlijks schoongemaakt, en des noodig hersteld. Dit geschiedt gemeenlijk in Maart of in de eerste dagen van April, en gewoonlijk nogmaals in de maand September.

Door de Italiaansche ingenieurs kon niet worden opgegeven, welke methode men in de oude tijden, van welke de hoofdkanalen dateren, gevolgd heeft bij de bepaling der kanaal-profillen. Oude dokumenten geven daaromtrent geene de minste inlichtingen. De methode, die in latere tijden is gevolgd, om de profillen van nieuwe kanalen te projekteren, uit de gegevens van gevorderd wordend debiet, terrein enz. verschilt niet van de algemeen bekende. Ook in Noord-Italië heeft men zich met PRONIJ en DUBUAT beholpen, bij gebrek aan volledige proeven en bruikbaarder koëfficienten. Bij COLOMBANI vindt men een en ander opgegeven, even als in andere Europesche werken over hydraulica. Speciaal voor bevloeijing vindt men de theorie meer uiteengezet bij NADAULT DE BUFFON en BERTIN, *Manuel de l'irrigateur*, een uitmuntend werkje voor den ingenieur, die met het maken van bevloeijings-werken eenmaal zal belast worden.

Uit opgenoemde werken en de aanwijzingen der Italiaansche ingenieurs blijkt, dat de profillen der distributie- en afvoer-kanalen geheel empirisch worden bepaald.

Uit de hoofdkanalen wordt nu het water door irrigatie-sluizen in de distributie-kanalen gelaten, en uit die kanalen in de bevloeijings-leidingen gebragt door sluisjes, duikers, hevels, aqueducs, buizen, gelijk duidelijker had kunnen worden ontwaard, indien de ingenieur BIANCHI zijne belofte had kunnen gestand doen, en eene kaart met beschrijving had gezonden van een partikulier eigendom onder zijn beheer.

Ofschoon niets nieuws bevattende in de détails, zoo zal men toch in geen land der wereld zulk een ensemble vinden. Welk eene naauwkeurige terreinkennis wordt er vereischt, om zulk een net van waterwegen, op de goedkoopste en doelmatigste wijze, te ontwerpen en uit te voeren! Men dient de côte van elk punt des lands als het ware, ten opzigte van een

aangenomen vast punt, niet alleen te kennen, maar ook de hoedanigheid van iedere vierkante el grond, ten einde het water te brengen, waar het wezen moet en in gepaste hoeveelheid. Het laatste is natuurlijk het voorname gedeelte der praktische wetenschap van den landbouw in Italië, en om die te bezitten wordt veel opmerking en ervaring vereischt.

Daar de mondingen der hoofdkanalen, onmiddelijk uit de rivieren geleid, open zijn en niet geregeld kunnen worden door het openen of digten van sluizen, zoo bestaan er op die kanalen overlaten en doorlaat-sluizen, om den waterstand te regelen bij eenen te sterken aanvoer.

Alle die werken staan onder het beheer en de kontrole van de rijks-ingenieurs der kanalen, hetwelk een speciale tak is van de dienst der openbare werken in Italië. Het dadelijk toezigt hebben kanaal-wachters, kondukteurs of opzigters. Buitendien zijn de sluisdeurtjes der irrigatie-sluizen zoo ingerigt, dat geen eigenaar meer water kan krijgen, dan hem regtens toekomt, anders dan door den kanaal-wachter om te koopen, die den sleutel bezit van het slot 't welk de deur op eene bepaalde hoogte houdt. Bij sommige deuren is het omkoopen zelfs onmogelijk gemaakt door het bevestigen op zekere hoogte van een vast blok, waardoor de deur niet hooger kan stijgen, dan voor de regtens toegekende hoeveelheid water.

Wanneer men zich nu de voorafgegane, omstandige beschrijving der meren, rivieren, kanalen en bronnen voor den geest brengt, en men voegt daarbij het zoo even vermelde omtrent eene vaste watermaat, dan ziet men, hoe over de gansche provincie Milaan, de bevloeijing te zamen hangt, hoe die allengs tot stand is gebragt, langzamerhand tot hoogere volkomenheid kwam, en eindelijk tot een waar „stelsel" is geworden; dit laatste intusschen voornamelijk door de vaste watermaat, de as waarom zich de geheele zaak beweegt. Om die vaste maat te verkrijgen, heeft men aan de irrigatie-sluis eene bijzondere inrigting moeten geven. Die inrigting stelt den eigenaar van een kanaal, hetzij gouvernement, maatschappij of individu, in staat, eene bepaalde hoeveelheid water kontinueel of periodiek te verhuren of te verkoopen, en zoodoende daarvan de meest mogelijke partij te trekken.

Deze vaste maat in de provincie Milaan noemt men „once Milanese". De inrigting „modulo". De once is, zoo als uit de beschrijving blijkt, de hoeveelheid water, welke in eene sekonde vrij kan afstroomen door eene regthoekige opening van nagenoeg 2 palm en 1½ palm zijde, onder eene drukking van één palm, en bedraagt ongeveer 40 kannen of kubiek palmen.

Meerdere oncen worden verkregen door de opening in de breedte te vergrooten en de hoogte en drukking natuurlijk hetzelfde te laten. Grooter irrigatie-sluizen, dan voor een debiet van 8 oncen, bestaan er niet en worden ook niet verleend. Is men door koop of huur eigenaar van meer dan dit getal oncen, dan worden er ook meerdere sluizen („bocca", „bouches") gebouwd.

Als een echt kenmerk van de vroegere oneenigheden der municipaliteiten, ziet men ook in geene twee provinciën dezelfde „modulo" of vaste kubieke eenheid van maat. Piémont, Lodi, Cremona, Mantua, Verona, Parma, allen in één woord, hebben hunne eigene „modulo". De „once milanese" wordt intusschen voor de beste maat en de „module magistrale" voor de beste inrigting gehouden, niet alleen door de Italiaansche ingenieurs zonder onderscheid, maar ook door de Fransche, die Italië bezochten en beschreven.

Wordt de Sardinische wetgeving eenmaal in Italië overal aangenomen, dan zal men ook slechts één watermaat door het geheele koningrijk hebben, namelijk de kwantiteit water, welke in eene sekonde vrij afstroomt door eene opening van 2 palmen vierkant, onder 2 palmen drukking.

De prijs van het water is in verschillende streken ook zeer onderscheiden. Zoo betaalt men in Lombardije de „once milanese" uit het groote kanaal met 900 franks in 't jaar, terwijl men in het Veronasche, uithoofde van het overvloedige water in de Adige, en de weinige ontwikkeling der irrigatie, alleen een regt betaalt om eene „quadrette" daar te stellen en het water zelf alzoo om niet heeft. In Piémont op het kanaal d'Ivrée zijn 40 kannen per sekonde niet meer waard dan 460 franks per jaar. In de haut-Cremonais verkoopt men de 40 kannen voor 800 lires of 670 franks in 't jaar. De once à perpétuité op het groote kanaal wordt verkocht voor 15000 franks in eens af.

Behalve deze kosten van het water komen nog voor rekening der eigenaars de kosten van het onderhoud, bij gouvernements kanalen gedeeltelijk, bij partikuliere kanalen geheel. Dit heeft geen het minste bezwaar, gelijk men al ligtelijk zoude denken. De reparatie heeft jaarlijks bij het droogloopen plaats. De kosten worden door de ingenieurs, hetzij van het rijk of partikulier, opgemaakt en verdeeld over de eigenaars, naar mate van de hoeveelheid water, welke zij bezitten. Ieder betaalt onmiddelijk zijn aandeel, zonder geschil in het leven te roepen. Ieder gevoelt het hooge belang, dat hij heeft bij den goeden toestand van het kanaal en zijne sluis.

Uit den aard der zaak zijn er in Italië vele maatschappijen of associatiën, welker leden gezamenlijk eigenaar zijn van een hoofd- of distributiekanaal of in het algemeen gelijke belangen hebben. Elke zoodanige associatie, die wel eenige overeenkomst heeft met de ingelanden van denzelfden polder in Holland, heeft zijn bestuur en zijn ingenieur, die in den regel tevens administrateur is van het eigendom. Deze ingenieurs zijn eene bijzondere soort van technici, die men nergens anders vindt dan in Italië. Zij hebben hunne opleiding aan de universiteit te Pavia, even als de rijks ingenieurs, maar moeten bovendien nog vier jaren praktisch werkzaam zijn onder eenen ingenieur-administrateur, alvorens zich zelfstandig te kunnen vestigen en daarvoor het vereischt wordende diploma te verkrijgen.

Een zoodanig persoon is de ingenieur BIANCHI, van wien reeds meermalen gesproken is, en zoo zijn er alleen in de provincie Milaan ver over de vier honderd, waarvan men de overtuiging erlangt bij het inzien van het

Milanesche adresboek, waarin die ingenieurs zijn aangeduid onder den titel van „ingegneri architetti".

Zie ook omtrent hen het rapport van den heer MAUNIJ DE MORNAY, *Législation Lombarde* pag. 44, in het werk *Pratique et Législations des irrigations dans l'Italie supérieure.* etc.

Het is duidelijk, dat de kennis, de ijver en het overleg van deze ingenieurs van den grootsten invloed zijn op de inkomsten der eigendommen. Het vernuft en de onderzoekingsgeest van deze ingenieurs worden op den duur gescherpt, door de aanhoudende wrijving van gedachten met den eigenaar. Den ingenieur is de zucht tot den aanleg van werken eigen. De eigenaar daarentegen geeft niet gaarne geld uit, dan waarvan hem de toekomstige en zoo mogelijk dadelijke rente duidelijk voor oogen staat. De ingenieur beijvert zich derhalve om aan die eischen te voldoen, te meer wanneer hij, zooals veelal het geval is, percenten ontvangt van de zuivere opbrengst, en van daar, dat er onder die ingenieurs zulke bekwame practici worden gevonden.

Van hoeveel belang een ingenieur op een eigendom in Lombardije is, bleek uit eene kleine omstandigheid, waargenomen bij de inspektie van het eigendom van den graaf BORROMEO. Deze eigenaar ontvangt uit een associatie-kanaal, „Cave Marocco" genaamd, waarvan het water wordt verkregen uit het Martesena-kanaal, zes oncen per sekonde, doch is verpligt, om aan zijnen buurman, na gemaakt gebruik, daarvan vier oncer per sekonde af te leveren. Zoo doende bleef zijne bevloeijing eenigzins beperkt, en waren er op het eigendom nog verscheidene stukken terrein onbevloeid, toen de ingenieur BIANCHI administrateur werd. Naauwelijks had deze een onderzoek gedaan der plaatselijke gesteldheid, of hij meende als zeker te kunnen stellen, van op zekere hoogte een aantal bronnen (fontanili) te zullen vinden, met het gevolg, om kort te gaan, dat hij aan het werk gaande 28 zulke fontanili opspoorde en in een kanaaltje vereenigde, waarmede minstens 2 oncen per sekonde werden verkregen, tot groot voordeel van den eigenaar in twee opzigten; want niet allen ziet hij zijn vroeger droogliggend terrein geirrigeerd, maar hij levert ook meer dan 4 oncen af aan zijnen aangrenzenden buurman, die hem daarvoor ook weer betaalt.

De kommissie heeft zich uitsluitend bezig gehouden met de bijzonderheden der rijst-kultuur, en met geene andere; eensdeels, omdat andere bijzonderheden voor Indië niet te pas konden komen, anderdeels dewijl de tijd te kort was. Zoo heeft men zich alleen naauwkeurig geinformeerd naar de hoeveelheid water, in Lombardije benoodigd voor eene gegevene uitgestrektheid rijstveld. Volgens opgave der ingenieurs en pachters kan men, met een once milanese of 40 kub. palmen water in de sekonde, 24 of 25 bunders rijstveld gemiddeld besproeijen, dat is onder gewone omstandigheden, op gronden zooals gemeenlijk worden aangetroffen, en niet op dezulke die, als bij uitzondering, al te veel water vorderen.

Op Java kan men, met deze hoeveelheid hoogstens twaaf of vijftien

bunders besproeijen. Deze uitkomsten zijn verkregen door het nemen van veelvuldige proeven in het regentschap Soerabaja door den ingenieur VAN BRAAK, onder de leiding van den ondergeteekende.

Naarmate het regent heeft men natuurlijk minder water in de kanalen te doen vloeijen. De opgegevene hoeveelheden zijn van kracht, zonder dat de regen de bevloeijing te hulp komt.

Dat men in Indië veel meer water noodig heeft, dan in meer gematigde luchtstreken, is duidelijk, wegens de aanzienlijk meerdere verdamping van het water en de meer aanhoudende droogte in de oostmoeson, waardoor het terrein langer werk heeft om verzadigd te geraken. De Javanen zullen met de opgegevene en proefhoudende hoeveelheid in den regel niet tevreden zijn, want zij zeggen niet ligt, dat zij „genoeg" water hebben. Dikwijls heeft de ondergeteekende gezien, hoe hunne sawah's onder water stonden, terwijl hij door ondervinding kon weten, dat er te veel water was; doch op zijne vraag, of zij genoeg water hadden, was slechts het antwoord: „*zóó*, *zóó*" („sedang sadja").

De bevloeijing der andere kultures is meest periodiek en niet aanhoudend, zooals voor de rijst en de winter-weiden. De eigenaar ontvangt dan eene bepaalde hoeveelheid water op zeker tijdstip, en na verloop van een vastgesteld aantal dagen weder eene gelijke hoeveelheid, en zoo voort. Men noemt dit aantal dagen of tijdsverloop („orario").

Zooals gezegd is waren de bijzonderheden daarvan verder voor de kommissie van geen dadelijk belang, en werd het vorenstaande alleen ter zake aangestipt.

Wanneer men nu het bevloeijingsstelsel in Lombardije, en speciaal in de provincie Milaan, met zijne 400 ingenieurs, behalve de rijksingenieurs, vergelijkt met den toestand der bevloeijingen op Java, waar de kleinste residentie veel grooter is dan genoemde provincie, dan ontwaart men:

1o. het hoogst onvoldoende van het personeel, om geen anderen term te gebruiken;

2o. dat, uitgenomen in het regentschap Soerabaja, nergens de irrigatie goed kan geregeld zijn, door het gemis van iets dat zelfs in de verte gelijkt naar een stelsel van hoofd-kanalen, met distributie-kanalen en bevloeijings-leidingen;

3o. dat zeer zelden het water is geleid naar de voordeeligste hellingen en lijnen;

4o. dat eene behoorlijke kontrôle, zooals die bij voldoend personeel en vasten waterstaat alleen mogelijk is, niet bestaat;

5o. dat men de daaruit voortvloeijende bezuiniging van water niet kent;

6o. dat nooit wordt gedacht aan het water, wanneer het voor bevloeijing heeft gediend, waaruit volgt een niet geregelde afvoer, en het ontstaan van moerassen, welke, onder bekwame handen, in schoone sawah's en suikerriet-tuinen konden worden herschapen. De afdeeling Modjokarto, distrikt Modjosari, levert daarvan een treffend voorbeeld op;

7°. dat geschillen tusschen gemeenten onderling en met fabriekanten tot moeijelijkheden kunnen aanleiding geven en op goede gronden nooit te beslissen zijn.

Aldus is de stand van zaken op Java in nadere bijzonderheden en afgescheiden van de groote nadeelen, opgesomd bij de meer algemeene beschrijving van den toestand in hoofdstuk I.

In hoofdstuk IV zal daarop nader worden teruggekomen.

Ofschoon de wijze van exploitatie der bevloeid wordende landgoederen, door de eigenaars in Italië gevolgd, van geene toepassing is op Indië, en zooals men zien zal eigenlijk nergens, door het gemis aan bijzondere personen, de „ingegneri architetti", zoo kunnen eenige woorden daaromtrent, en juist wegens het eigenaardige er van, niet achterwege blijven in een stuk als dit verslag.

In de hoogere en onbevloeide streken treft men algemeen het kleine grondbezit aan met eigene exploitatie. In de geïrrigeerde streken vindt men meer groote eigendommen en worden deze aldaar verhuurd. Dit geschiedt gewoonlijk door onderhandsche verpachting, tegen de betaling van eene zekere som, in twee of vier termijnen in het jaar. Kleine belastingen, zooals eene zekere hoeveelheid rijst, boter, gevogelte enz. betaalt de pachter in natura, terwijl hij tevens, ten behoeve van den eigenaar en diens administrateur, moet zorgen voor vervoermiddelen bij bezoek of inspektie van het eigendom.

De pachter verbindt zich verder, om, gedurende den loop van het kontrakt, alle blijvend plantsoen te vermeerderen en te verbeteren, als speciaal wordt overeengekomen. In het kontrakt wordt opgenomen een uitgewerkte inventaris van alle aanwezige onroerende goederen, benevens een staat van elk stuk terrein, waaraan een bijzondere naam wordt gegeven.

De inventaris heet „consegna" en wordt opgemaakt door des eigenaars ingenieur, ook wel bijgestaan door een anderen ingenieur, van wege den pachter benoemd.

Door de praktische kennis dezer technici zijn er weinig of geen voorbeelden van geschil. In gevallen van twijfel wordt het gevoelen aangenomen des ingenieurs van den pachter, volgens aloud gebruik. Elk stuk grond wordt breedvoerig omschreven. De moerbeziën-boomen worden stuk voor stuk opgenomen, beschreven, geklassificeerd en elke klasse naar waarde getaxeerd. Wanneer bij het eindigen van het pachtkontrakt, dat gewoonlijk negen jaren duurt, het permanente plantsoen of de hoedanigheid van het terrein, ten opzigte der vruchtbaarheid, in waarde zijn afgenomen, dan wordt de pachter met het verschil gedebiteerd. De vermeerdering der waarde wordt op zijn crediet gebragt. Op gemeld tijdstip wordt dan weder dezelfde inventaris gemaakt, als bij het aangaan der pachtvoorwaarden, en zoodanig stuk heet dan „reconsegna".

Elke verandering wordt in geldswaarde uitgedrukt. Zoodoende wordt een balans („balancio") verkregen, ten gevolge waarvan de pachter van den eigenaar geld ontvangt, wanneer de waarde van het verhuurde pand is toe-

genomen, terwijl de eigenaar daarentegen van den pachter geld krijgt, wanneer de waarde is verminderd.

Het groote voordeel, in het algemeen daardoor verkregen, is, dat de pachter belang heeft, niet alleen bij de goede instandhouding, maar ook bij de verbetering van het hem verhuurde pand, eene omstandigheid, die de nadeelen, welke gewoonlijk uit verpachting, in tegenstelling van zelf-exploitatie, voortvloeijen, wegneemt. Beide partijen schijnen daarmede ook zoodanig tevreden, dat aanhoudend pachtkontrakten, op deze wijze gesloten, worden vernieuwd, niet zelden gedurende verscheidene elkander opvolgende geslachten.

In een ander land, waar zich geene landbouwkundige ingenieurs bevinden gelijk in Italië, zoude deze wijze van verpachting ondoenlijk zijn. Het zijn deze technici, die de »consegna", de »reconsegna" en de balans opmaken, en op wier praktische kennis en goede trouw eigenaar en pachter zich in de meeste gevallen verlaten. Ligtelijk is het te begrijpen, dat zonder dit personeel, de zaak zoo niet zoude kunnen bestaan, en van welken heilzamen invloed deze ingenieurs op de ontwikkeling en welvaart van Lombardije zijn.

Wij zijn eindelijk gekomen aan de wetgeving op de water-verdeeling en bevloeijing in Noord-Italië.

De officiëele fransche vertalingen der wetgevingen op den waterstaat van het koningrijk Sardinië en van het vroegere Lombardisch-Venetiaansche Koningrijk zijn te vinden in het rapport van den heer DE MAUNY DE MORNAY. *Pratique et législations des irrigations dans l'Italie superieure etc.* Tot heden zijn beide nog in werking: de eerste voor Piemont, de laatste voor Lombardije.

Tijdens het verblijf van steller dezes te Turin, was men, volgens opgave van den Minister van openbare werken, bezig met een ontwerp van wet op den waterstaat voor het vereenigde nieuwe koningrijk.

De Sardinische wetgeving zoude hoogst waarschijnlijk met goed gevolg kunnen geraadpleegd en gedeeltelijk toegepast worden in de residentiën Batavia en Buitenzorg, wanneer de regering het raadzaam oordeelde eene betere regeling der waterverdeeling, dan tot heden plaats vond, in het leven te roepen voor de talrijke groote eigendommen in die beide gewesten, waarvan de welvaart ook naauw te zamenhangt met eene goede irrigatie. Steller dezes is niet naauwkeurig genoeg met de bijzonderheden daarvan bekend, om het te durven wagen hierbij stil te staan; maar naar hetgeen hem daarvan ter oore is gekomen, zou hij tot het besluit komen, dat daarin groote verbeteringen zijn aan te brengen, wanneer de regering besloot, zich deze aangelegenheid speciaal aan te trekken. Ofschoon voor het overige gedeelte van Java, waar geen, of althans geen regtens bewijsbaar, individuëel grondbezit bestaat, de bijzonderheden dezer beide codes weinig toepassing kunnen vinden, zoo zijn daaruit toch eenige beginselen te putten, welke men, bij eene eventuële regeling van den waterstaat in Indië, zoude dienen aan te nemen.

De beide wetgevingen worden beheerscht door twee groote beginselen, welke men zelfs in andere beschaafde landen ten opzigte van het water mist, te weten:

1o. dat de staat uitsluitend eigenaar is van al het water, uitgenomen van de bronnen ontspringende op partikulier eigendom;

2o. het onbepaalde regt van waterleiding („droit de passage et d'aqueduc") over eens anders eigendom, behoudens schadevergoeding, nader te bepalen.

Hiermede nu heeft men op Java geene moeite. Het Nederlandsch Gouvernement is op Java, als soeverein, eigenaar van den grond en het water. In dit opzigt verkeert men derhalve in de gunstigste omstandigheden bij het voornemen tot regeling van den waterstaat.

Bij eene zoodanige regeling zou gedeeltelijk kunnen worden toegepast de wet van 20 April 1804, als een uitvloeisel van het organiserende genie van NAPOLEON I te beschouwen (zie DE MORNAY „*Législation Lombarde*" pag. 42), alwaar onder anderen wordt bepaald, en waaruit blijkt:

dat er in elk departement (Italië was toen Fransch) zal zijn een „tribunal des eaux" („Magistrate di acque"), overeenkomende met het reeds besprokene denkbeeld, om in elke residentie op Java een dijks- en rivierbestuur te creëren;

dat, binnen een jaar tijds, de generale raden der departementen een concept-water-reglement zullen indienen, geëigend aan den toestand van elk departement in het bijzonder, alsmede overeenkomende met de, door den ondergeteekende reeds voorgestelde, reglementen, bij zijne reeds aangehaalde rapporten van 30 November 1855, 10 Januarij en 4 Februarij 1857, No. 1068/6, 40/6 en 157/34;

dat eene groote magt wordt toegekend aan twee tribinaux (zie het aangehaalde werk pag. 46, art. 30, 31 en 32);

dat de benedenlanden genoodzaakt zijn het afkomende water van boven, zonder entraves, te ontvangen, maar dat de bewoners der hoogere streken moeten deelen in de kosten voor eenen behoorlijken afvoer, enz., enz.

Voorts zouden, bij de te maken regeling, nog te pas kunnen komen eenige artikels uit het Sardinisch Code Pénal, inzonderheid die, betreffende beschadiging van dijken, het maken van werken en rivieren of kanalen, zonder voorafgaande magtiging, het nemen van meer water dan regtens is toegekend geworden, enz.

Het mag aanvankelijk verwondering wekken, dat bij die wetten met geen enkel woord is melding gemaakt van de wijze van handelen bij laag water, wanneeer alzoo niet aan ieder betrokken eigendom het toegekende water kan worden verschaft. Alhoewel dit voor Java eene kardinale kwestie is, daar gemeenlijk in de oostmoeson op vele plaatsen gebrek aan water wordt ondervonden, is dit voor Italië van hoegenaamd geen gewigt, zoo als blijkt uit de beschrijving der hydrographische gesteldheid van genoemd land, en waaruit voortvloeit, dat gebrek aan water aldaar eene schier onbekende zaak is. Nu juist eene eeuw geleden heeft zich dit geval echter eens voorgedaan, maar alleen op het Muzza-kanaal.

Toen werd er uitgevaardigd het edikt van de Milanesche magistratuur, en de Gouverneur van de provincie Milaan verklaarde: dat, wanneer dezelfde gebeurtenis zich onverhoopt weder mogt voordoen, hij dadelijk, en onder nadere goedkeuring des Ministers, hetzelfde zoude publiceren en gelijke maatregelen zoude nemen; en zulks te meer, omdat van de zijde der openbare werken door den hoofdingenieur PIROVANO reeds het voorstel was gedaan, om deze aangelegenheid op nieuw te regelen, en casu quo het niet op het oude edikt te laten aankomen, doch waarop tot heden geen antwoord was bekomen. Dit hoorde men op de reis nog al dikwijls. In Frankrijk, zoowel als in Italië en Oostenrijk, schijnen de politieke kwestiën zoodanig den toestand te beheerschen, dat andere zaken daardoor geheel op den achtergrond geraken.

Uit het even vermelde stuk blijkt in substantie, dat aan den kanaal-ingenieur was opgedragen, om het water naar zijn beste weten te regelen, in dier voege, dat ieder belanghebbende zooveel mogelijk gelijkelijk deelde in de nadeelen, verbonden aan het watergebrek, en dat zware boeten werden gesteld op overtredingen van de wet. Ook dit beginsel zal op Java dienen te worden aangenomen. Voor de rivieren, welke ééne residentie besproeijen, kunnen de bevelen ten dien aanzien uitgaan van den resident, en door tusschenkomst van den eerstaanwezenden ingenieur aan de ingenieurs of opzigters of beambten worden medegedeeld, echter naar vaste bepalingen. Doch voor rivieren, die meer dan ééne residentie besproeijen, zal de waterverdeeling voor de verschillende gewesten in gelijker voege dienen uit te gaan van den hoofd-ingenieur op het stroomgebied der betrokken rivier, gelijk reeds werd gezegd in hoofdstuk II bladz. 286.

De resident van eene hooger gelegene residentie kan dan met het water, hetwelk ter zijner beschikking blijft, zoodanig handelen, als hij in het belang van zijn gewest zal vermeenen te behooren, doch niet meer, ten koste van andere gewesten, het aan zijne zorgen toevertrouwde bevoordeelen.

Uit het verhandelde blijkt, hoe de italiaansche ingenieurs zich moeite hebben gegeven, om onze vragen zoo volledig mogelijk te beantwoorden, en ons alzoo te doen geraken tot het bereiken van het doel onzer reis, namelijk het verzamelen van gegevens voor eene betere waterverdeeling op Java.

IV.

Met de voorafgaande feiten en beschouwingen voor oogen, is nu de vraag: wat moet er gedaan worden in Indië en speciaal op Java?

Bij het overdenken dezer belangrijke vraag, heeft de ondergeteekende zich Indië en bijzonder Java, met zijne eigenaardige inlandsche huishouding, goed voor den geest gebragt. Hij gaat uit van het denkbeeld, dat aanvankelijk Lombarbije zelfs in de verste verte nabij te komen in de regeling van de waterverdeeling, tot de onmogelijkheden behoort, en dat er slechs een begin moet worden gemaakt, om den noodlottigen staat van zaken, met betrekking tot ons onderwerp, aldaar te doen ophouden.

Ongelukkig is het, dat eene betere regeling onvermijdelijk moet gepaard

gaan met meerdere uitgaven voor personeel, alhoewel daar zeer zeker tegenover staat, dat dit meerdere personeel op den duur inkomsten verzekert, en, behoorlijk te werk gesteld, ook inkomsten zal vergrooten. De regering zal zich dus de daaraan verbondene kosten moeten getroosten, in de overtuiging, dat weinige uitgaven zoo goed kunnen worden gemotiveerd als deze.

Tot de gestelde vraag komende, gelooft de ondergeteekende die aldus te kunnen beantwoorden.

De bosschen in de vlakte moeten ontgind, en de bergen weder boschrijk gemaakt worden.

In elke residentie zal een waterbestuur of water- en dijks-bestuur moeten worden in het leven geroepen.

De rivieren c. a. zullen onder technisch toezigt komen.

Op Java zal een vaste watermaat moeten worden aangenomen.

Op deze vier punten komt het aan, en eerst langzamerhand, en niet in éénš, zal men op Java daartoe kunnen geraken.

Eerst moet men werken met de middelen, die men heeft, en die eenigzins met meestal Inlandsch personeel vermeerderen.

Daarna moet er, door eene geheel nieuwe organisatie van de thans bestaande direktie van openbare werken, en door aanvoer van personeel uit Europa, naar het bereiken van het voorgestelde oogmerk worden gestreefd.

De bosch-uitroeijingen tegen te gaan en het weder bewouden der berghellingen aan te vatten; een begin van toezigt op de waterverdeeling te kreëren, en de inlandsche hoofden er op voor te bereiden, dat het water in vervolg van tijd in de oost-moeson met de meeste gestrengheid zal worden verdeeld; water- en dijks-besturen te organiseren; — dit alles zijn aangelegenheden, zoo naauw te zamenhangende met plaatselijke omstandigheden. dat een lokaal onderzoek over Java, in overleg met de hoofden van gewestelijk bestuur, onvermijdelijk is. Daartoe zal dienen in kommissie te worden gesteld de direkteur van openbare werken met eenen ingenieur 2de kl., op voordragt van den kommissaris te benoemen, en des verkiezende ook buiten het tegenwoordige kader van de openbare werken te nemen, doch het kader ook organiek met een ingenieur 2de kl. te vermeerderen.

Een geschikte ambtenaar van het boschwezen, zoo mede een ambtenaar van de regterlijke magt, zouden den direkteur voor zoo veel noodig kunnen worden toegevoegd.

Van de kommissie zullen uitgaan voorstellen: tot het krachtdadig tegengaan van de willekeurige bosch-uitroeijingen tegen de bergen en op en tegen de heuvels, als de natuurlijke bewaarplaatsen van het water in de oost-moeson; tot weder bewouding van sommige ontwoude streken; tot het organiseren van water- en dijksbesturen en tot aanstelling van ondergeschikt en meest inlandsch personeel, om te waken voor de rigtige uitvoering der maatregelen dezer besturen, zoowel tot instandhouding van dijken, als tot toezigt op eene betere verdeeling van het water en de kanalen, met het onderhoud van een en ander. Daarvoor zullen worden aangewezen afzonderlijke dessa's, die geene heerendiensten hebben te ver-

rigten, en, wat deze diensten betreft, staan onder het straks genoemde personeel.

De water- en dijksbesturen worden gepresideerd door de residenten, en verder zijn daarvan vaste leden de eerstaanwezende ingenieurs, de adsistent-residenten en de regenten.

Kunnen de raad van Indië en de Gouverneur-Generaal zich met deze voorstellen vereenigen, dan dient de opperlandvoogd ook gemagtigd te zijn om voorloopig, en onder nadere goedkeuring van het opperbestuur, eene opvolging dezer voorstellen te belasten.

Van de beide laatste punten, namelijk om de rivieren onder technisch toezigt te stellen en een vasten waterstaat te scheppen, kan eerst kwestie zijn, na eene geheele organisatie van den waterstaat, en daaruit voortvloeijende gedetailleerde opnamen van rivieren en bestaande kanalen enz.

Daartoe zal het noodig zijn te kreëren 1°. een algemeenen en 2°. een gewestelijken waterstaat.

I. Naar het inzien van den ondergeteekende moet Java verdeeld worden in zeven waterstaats-afdeelingen; en, met het oog op de stroomgebieden onzer rivieren, waaraan alles ondergeschikt moet wezen, zouden deze afdeelingen aldus moeten worden begrensd.

1ste Afdeeling. De residentiën Bantam, Batavia, Buitenzorg en het regentschap Tjandjor.

2de Afdeeling. De regentschappen Bandong, Noord-Soemedang en Garoet met de residentiën Krawang en Cheribon.

3de Afdeeling. De residentiën Tegal, Pakalongan, Bagelen en Banjoemas, met de afdeeling Zuid-Soemedang en het regentschap Soekapoera.

4de Afdeeling. De residentiën Samarang, Japara, Kadoe en Djokjokarta.

5de Afdeeling. Patjitan, Madioen, Soerakarta, Rembang en de afdeeling Grissée.

6de Afdeeling. De residentiën Soerabaja (zonder Grissée), Kediri en Pasoeroean.

7de Afdeeling. Probolingo, Bazoeki, Banjoewangi en Madura.

In elke afdeeling zoude een hoofd-ingenieur moeten gevestigd zijn, hetzij van de eerste, hetzij van de tweede klasse, die regtstreeks ondergeschikt blijft aan den direkteur van openbare werken, en alzoo geheel onafhankelijk is van gewestelijk of plaatselijk belang.

Een afdeelings-chef, die met drie of vier residenten en tien of twaalf regenten in overleg treedt omtrent de teederste belangen van den staat (landbouw, industrie, scheepvaart), behoort hoofd-ambtenaar te zijn, ook voor het oog van den inlander. Men weet, hoe deze scherp onderscheid tusschen rangen maakt.

De afdeelings-chef moet niet tevens eerstaanwezend ingenieur zijn, zoo als nu het geval is; hij moet nimmer belast zijn met de dadelijke uitvoering van werken. Sints eenige jaren schijnt het Gouvernement het beginsel der verdeeling van den arbeid te huldigen; waarom zou dit niet mild, en

ook bij den waterstaat worden toegepast? Men kent het voorbeeld der speldenfabriek uit de staatséconomie van ADAM SMITH. Steller dezes was, als chef der uitgestrekte vierde waterstaatsafdeeling, soms weken achteréén afwezig van Soerabaja, en bleef niettemin verantwoordelijk voor de uitvoering der werken op zijne standplaats. Maar dat niet alléén. De chef der vierde afdeeling werkt als eerst aanwezende te Soerabaja, met een voorschot uit de gewestelijke kas van ƒ20.000, en daarvoor is hij persoonlijk verantwoordelijk. Zal dit moeten voortduren, tot dat een openlijk schandaal de oogen doet opengaan, en zwaar geldverlies aan herhaalde vertoogen meer gewigt bijzet?

Door tusschenkomst van den afdeelingschef moeten alle ontwerpen, begrootingen van kosten en voorstellen, den waterstaat en het civiel bouwdepartement betreffende in zijne afdeeling, gelijk ook de konduite-staten der ingenieurs en opzigters, den direkteur van openbare werken worden aangeboden. De afdeelings-chef staat tot den resident van het gewest, waarin hij woont, in dezelfde verhouding, als de kolonels kommandanten der militaire afdeelingen en de presidenten van de raden van justitie. Een voldoend personeel wordt hem voor de dienst op zijn bureau en voor zendingen en opnamen toegevoegd.

Hij geniet vaste reiskosten, en doorloopt zijne afdeeling zoo dikwijls mogelijk.

Hij behoort door de residenten geraadpleegd te worden bij elke benoeming of voordragt van een inlandsch hoofd, dat in betrekking komt met den waterstaat.

Van 15 Junij tot 15 November regelen de chefs der afdeelingen de water-verdeeling der rivieren, die meer dan eene residentie besproeijen.

Bovendien zal een geschikt hoofd-ingenieur bij de direktie van openbare werken dienst doen, van alle ontwerpen, voorstellen, antwoorden, beslissingen enz., van wetenschappelijken of personelen aard, kennis nemen, en den direkteur bij ongesteldheid of afwezigheid vervangen.

Ook deze hoofd-ambtenaar dient, bij het in kommissie stellen van den direkteur, al dadelijk te worden benoemd op een traktement van ƒ 1200 's maands.

Er zouden alzoo gevestigd moeten zijn 2 hoofd-ingenieurs 1ste klasse (de tweede direkteur en de afdeelings-chef) te Batavia.

1 hoofd-ingenieur 1ste klasse te Madioen (stroomgebied der Solo-rivier).

1 hoofd-ingenieur 1ste klasse te Soerabaja (stroomgebied van de Brantas) en de Kediri-rivier.

1 hoofd-ingenieur 2de klasse te Bandong.

1 hoofd-ingenieur 2de klasse te Tegal of Banjoemas.

1 hoofd-ingenieur 2de klasse te Samarang of Magelan.

1 hoofd-ingenieur 2de klasse te Bazoeki.

Het mag schier overbodig worden geacht hierbij aan te teekenen, dat de bezoldiging van den direkteur der openbare werken onmiddellijk zal dienen te worden gebragt op gelijken voet, als die zijner ambtgenooten, chefs der andere departementen van algemeen bestuur.

Mogt er verschil bestaan, dan komt het voor, dat dit verschil eer ten voordeele dan ten nadeele van den direkteur der openbare werken moest wezen.

II. Een gewestelijke waterstaat.

Hiervan kan voor 's hands niets bepaalds gezegd worden.

Het meer of min belangrijke eener residentie bepaalt den rang van ingenieur eerst aanwezenden, en het getal en den rang van het verdere personeel der ingenieurs en opzigters.

Ook ten aanzien hiervan is een lokaal onderzoek noodzakelijk, ten einde de meest spaarzame organisatie tot stand te brengen, en zooveel mogelijk inlandsch maar gevormd personeel te gebruiken. Zeker is het, dat het te bearbeiden veld onmetelijk groot is. Rivier-opnamen, waterpassingen, kanalisatie, sluizenbouw, inzonderheid verdeeling naar een vaste watermaat, behoorlijk onderhoud van 's rijks eigendommen, alles met één woord valt nog te beginnen of te verbeteren. Hoe vele sawah's zijn nog geheel afhankelijk van den regen en wachten op levend water, om de oogsten te verzekeren, en te verdriedubbelen. De meeste gebouwen en werken worden nu nog gebouwd met weinig of geen technisch toezigt, door plaatselijke ambtenaren, hetzij Europesche of inlandsche. Wat daarvan de gevolgen zijn geweest en nog zijn, behoeft niet te worden gezegd.

Om in de behoefte van ingenieurs te voorzien, zoude men eene kostelooze opvoeding te Breda kunnen geven aan geschikte jonge lieden, die voor den Indischen waterstaat wenschen te worden opgeleid. Voorloopig zoude men, in de eerste vier jaren, ieder jaar 15 aspiranten kunnen aannemen. Kosteloos onderrigt te Delft zoude nog niet ontheffen van de uitgaven voor huisvesting, kleeding, voeding, enz. Zonder dezen weg in te slaan, zal men nooit een voldoend aantal ingenieurs in Indië kunnen verkrijgen.

De uitkomsten der militaire akademie te Breda pleiten meer voor deze inrigting, dan vellen schrifts zouden doen.

In het tijdsverloop voor de eerste aankomst in Indië der aldus opgeleide jongelieden, zoude men uit Europa naar derwaarts kunnen dirigeren allen, die zich op eene daartoe betrekkelijke annonce aanmelden en de vereischte bekwaamheden bezitten, om als ingenieur van den waterstaat in Indië dienst te doen.

Is zoodanige organisatie tot stand gebragt; zijn de rivieren onder technisch toezigt gekomen; is het debiet waargenomen, en de plaatselijke behoefte bekend, dan kan er ook aan gedacht worden, eene vaste watermaat aan te nemen, die overal bij de bevloeijing of ander gebruik toe te passen, en te zorgen, dat, indien er gebrek aan water is, dit zooveel mogelijk gelijkelijk worde verdeeld. Het minder dan eenvoudige eener zoodanige inrigting kan die op vele plaatsen te gelijk doen verrijzen.

En hiermede vermeent de ondergeteekende zijn taak te hebben volbragt.

Hij hoopt, dat de hem naar Frankrijk en Italië opgedragen zending door den minister van koloniën niet te vergeefs zal zijn geweest, maar voor Java en Indië in de toekomst rijke vruchten moge dragen.

Hij weet, dat hem veel talent ontbreekt, om de onderwerpelijke behoeften in een zoo helder daglicht te stellen, dat men er zich bij nêer moet leggen; maar hij heeft daarbij de gemoedelijke overtuiging, dat alleen door eene opvolging zijner voorstellen Java voor de toekomst kan bewaard blijven, en zoo doende niet behoeft te deelen in het lot van, door zorgeloosheid verarmde en ontvolkte, landstreken.

Mitsdien neemt hij ten slotte de vrijheid, in overweging te geven het rapport te zenden aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië, met verzoek om, ingevolge het voorkomende bij hoofdstuk IV, het noodige te verrigten en voor te stellen, zoomede de vereischt wordende, en in het zelfde hoofdstuk omschreven, maatregelen te nemen voor de uitzending van technisch personeel.

H. DE BRUIJN.

Twintig rotan-slagen.

> Battu par la main étrangère, le paysan polonais de la Galicie ne murmure même pas une parole de vengeance; il baisse la tête et va demander à l'ivresse l'oubli de ses opprobres.
>
> Ces paysans, auxquels on applique encore la peine du bâton, on n'est pas trop pressé cela se conçoit de leur donner les premiers élémens d'une culture liberale.
>
> Les vices ...... sont l'oeuvre de la servitude. — Exposés à la peine du baton, traités en bêtes de somme, comment ne seraient ils pas rusés et cruels? La ruse n'est pas toujours l'arme du lâche, elle est souvent la seule ressource de l'esclave, et si vous voulez que le plebeien n'ait pas des accès de férocité, n'irritez pas dans le sang de ses veines les furies de la vengeance.
>
> *Revue des deux mondes* 15 Octobre 1861.

In de laatste jaren zijn de aangelegenheden van onze Indische bezittingen zoo aan de orde van den dag geweest, dat men met gerustheid mag aannemen, dat ieder Nederlander, die eenige opvoeding heeft genoten, met de bepalingen, welke aldaar van kracht zijn, niet geheel onbekend is. Men zal dus wel weten, dat in Indië voor policie-overtredingen, door inlanders en daarmede gelijkgestelden begaan, eene straf bestaat van twintig rotan-slagen, en wel gegrond op art. 28 der bepalingen, ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke eene dadelijke voorziening vereischen. (1848.)

De rotan-slagen worden, volgens even genoemde wetsbepalingen, *niet* openlijk ondergaan, zoodat velen mijner Indische en alle mijne Nederlandsche lezers waarschijnlijk niet weten, waarin deze straf eigenlijk bestaat; alleen weten zij het, die ambtelijk geroepen worden, om tegenwoordig te wezen bij de uitoefening van deze straf. Daarom zijn mogelijk velen van meening, dat *twintig rotan-slagen* slechts eene geringe straf is. En toch, zij bedriegen zich. *Twintig rotan-slagen* is eene geduchte straf. Sta mij toe u, die nimmer geroepen zijt geworden, om getuige van deze strafoefening te wezen, er zonder overdrijving eene korte beschrijving van te geven.

Binnen den ringmuur der gevangenis is de plaats, waar gewoonlijk de straf ten uitvoer wordt gelegd, omdat zij niet openbaar is. Daar staat een houten paal; daaraan wordt de lijder met handen en voeten gebonden, zoodanig dat de voeten even van den grond zijn opgeheven en het ligchaam als het ware roerloos is. Het dikste gedeelte des ligchaams wordt ontbloot.

Aan weerskanten van den lijder aan den houten paal staat een policiedienaar, in eene zekere vast aangenomene houding, met den rotan in de hand, als of hij het voornemen had, met zijn makker te zullen schermen. De rotan, — ik hoop dat het een gewone rotan is, noch door vuur noch door eenig vocht verhard, ik hoop dat er geene insnijdingen in zijn gemaakt, noch dat hij kantig of scherp gevormd zij, — de rotan wordt even door den policiedienaar op het ligchaam van den lijder gebragt, als om de maat van den afstand te nemen. Nu heft hij dien omhoog, en dan slaat hij terstond toe. Het zelfde heeft zijn makker gedaan, en zoo vallen nu de twintig rotan-slagen onafgebroken op den armen lijder neder.

Zal het wel noodig zijn te zeggen, dat van den eersten tot den laatsten slag men een onafgebroken gekerm en gehuil hoort, en dat het geheele ligchaam trilt aan den houten paal? Bij den eersten slag ziet men slechts eene striem op het bruine vel, de tweede striem is grijs of wit, bij den derden slag staat het bloed er voor en bij den vierden en de volgende slagen is het ligchaam vol bloed en is de rietstok met bloed bevlekt!

De straf is geleden, de lijder valt van het hout op den grond in eenen, zoo niet geheel toch bijna, bewusteloozen staat. Daar ligt hij nog eenigen tijd te kermen. De policiedienaar, meer uit gewoonte dan uit medelijden, tracht zijn lijden te verligten door hem met den blooten voet zachtkens te stooten op het lijdende ligchaamsdeel, de lendenen en den rug, ten einde daardoor de krampachtige zamentrekking der spieren te verminderen. Ettelijke dagen zijn er noodig vóórdat het opengereten ligchaam is genezen.

Dat is de straf van *twintig rotan-slagen*. Is het eene geringe of eene geduchte straf? Wie zal het laatste ontkennen?

Maar deze straf, meent men welligt, wordt niet toegelegd, dan wegens misdrijf, verregaande overtredingen, verzet, opstand, aan het slechtste gedeelte van het volk, dat voor geen rede of toegeeflijkheid vatbaar is. Gij bedriegt u! Deze straf wordt dagelijks toegepast aan honderden inlanders op het eiland Java.

De een heeft met zijn makker twist gehad en welligt hem gescholden of eenig burengerucht gemaakt; een ander heeft op de wacht geslapen; een derde heeft zijn' wacht verzuimd, of is nalatig geweest in zijne heerendienst; weer een ander heeft de toedoeng niet spoedig genoeg afgenomen, of is niet spoedig genoeg van het paard gestegen, toen een boven hem gestelde Europeaan kwam aanrijden; nog een ander heeft, als aannemer tot aanvoer van suikerriet van het veld naar de fabriek met zijne kar, aan deze burgerlijke verbindtenis, misschien ondanks zich zelven, door sterfte onder zijn vee, niet stipt op den tijd voldaan, en wordt nu, als een opligter of bedrieger, met rietslagen gestraft; — een huisbediende is nalatig geweest in zijn werk, of heeft zijne dienst, zonder inachtname van den termijn van opzegging, verlaten. Ik vlei mij (mogt ik mij maar niet bedriegen!), dat in den tegenwoordigen tijd, voor de verpligte kultuurdienst geene rotan-slagen meer worden gegeven; vroeger was men er niet karig mede! In één woord,

bijna alle nalatigheden, tekortkomingen, of geringe vergrijpen en overtredingen worden met twintig rotan-slagen gestraft!

Onder de gestraften bevinden zich ook dikwerf werkelijke misdadigers, die zich aan misdrijf hebben schuldig gemaakt. Maar dezen behoorden evenmin met rotan-slagen te worden gestraft, daar het door hen gepleegde feit niet tot de kennisname en beslissing van den policie-ambtenaar behoort, maar tot den bevoegden regter moest worden overgewezen. Doch de gevangenen zijn op het oogenblik zoo veelvuldig, de gevangenis is te klein, de landraad-zitting is zoo vervelend en het proces-verbaal zoo omslagtig, dat de policie-ambtenaar den misdadiger, na hem almede met twintig rotan-slagen te hebben gestraft, in vrijheid stelt en hem de gelegenheid laat, zijn misdadig leven in de goede gemeente voort te zetten. Ben ik niet verkeerd ingelicht, dan worden, op meer dan eene plaats op Java, zij, die voor de derde maal een misdrijf hebben gepleegd en reeds twee keeren met rotan-slagen zijn gestraft, eerst als misdadigers vervolgd. Er wordt dus een *dubbel misbruik* van de rotan gemaakt. Men straft er de misdadigers mede, die zwaarder straf moesten ondergaan, en men straft met de rotan degenen, die in de verste verte niet tot de misdadigers kunnen worden gerekend, maar slechts schuldig zijn aan nalatigheid of tekortkomst van burgerpligten.

Maar welligt zal men aanvoeren, dat de aard der bevolking zoodanig is, dat het noodzakelijk blijft, om deze straf, telkens en telkens en bij herhaling, ook voor het geringste toe te passen. Wij antwoorden. De Javanen zijn misschien het goedaardigste volk van den ganschen aardbodem, gedwee en onderdanig aan alle boven hen gestelden. De Soendanees moge minder goed zijn, omdat hij van den Europeaan en Chinees veel verkeerds heeft geleerd, en wij hem weinig goeds hebben doen kennen, maar veel rotan-slagen hebben gegeven; en de Madurees moge, door zijne meerdere geestkracht en hooghartigheid, minder gemakkelijk te besturen zijn; toch bestaan er geene gronden, om de goeden onder hen, voor geringe verzuimen en tekortkomingen, met rotan-slagen te straffen en hen te behandelen als lastdieren, en daardoor ten eenigen tijd hunne sluwheid en wreedheid op te wekken, tot dat die in wraakoefenende feiten ten onzen nadeele zullen uitloopen.

Gij wilt den inlander christen maken; ik wil het ook; maar begin dan met hem te doordringen van het gevoel, dat hij mensch is, en dat hij regt heeft om te vorderen als mensch te worden behandeld, en niet prijs te worden gegeven aan de willekeurige individuële meeningen van zoo vele honderde ambtenaren. Begin met hem niet langer rietslagen toe te dienen voor de geringste nalatigheid of tekortkoming. De inlander staat in dit opzigt verre ten achteren bij den hond in Nederland, die nimmer zoo stelselmatig wordt afgeranseld.

Het gezag kan geene andere grondslagen hebben dan het vertrouwen, de toegenegenheid of de vrees. Ik ben maar al te zeer beducht, dat ons gezag op enkel vrees is gevestigd, en dat noch vertrouwen, noch genegenheid bij

den inlander jegens ons wordt gevonden. Doch de vreesachtigste weet soms zijne vrees te onderdrukken, en als dan daarvoor geen vertrouwen of genegenheid in de plaats komt, wat hebben wij in dat geval van den onderdanigen Javaan, den sluwen Soendanees en den hooghartigen Madurees te wachten? Wat anders dan wreede wraakoefening? Tracht liever vertrouwen in te boezemen en genegenheid te winnen, en het gezag zal op betere grondslagen rusten, dan wanneer het gevestigd blijft op de vrees. Tevens zult gij op die wijze voorbereidingen gemaakt hebben, om den inlander uw christendom te doen omhelzen. Want zullen de Javanen immer de godsdienst aannemen van hen, die zij vreezen? Nog eens, wilt gij het christendom invoeren? houdt dan op elke nalatigheid en tekortkomst met rotan-slagen te straffen. Schaf de twintig rotan-slagen als policie-straf af!

Is dit welligt te veel gevraagd? Ik vrees, dat, als ik de stemmen opnam van de ambtenaren, die zich bevoegd rekenen om een oordeel uit te brengen, geene tien stemmen mijn gevoelen zouden durven aanbevelen. Een invloedrijk hooggeplaatst persoon uitte eens — 't is nog zoo lang niet geleden — de meening, dat hij de afschaffing van de rotan-straffen niet zou durven aanbevelen. Ik hoorde een resident zeggen, dat zonder de rotan geen bestuur mogelijk is. Wanneer ik dus zoo velen zijner ambtgenooten en mindere ambtenaren de rotan, alsof daarin alleen heil voor ons gezag te vinden ware, zoo ijverig zie toepassen, dan ben ik beducht, dat ik, om de afschaffing van die straf vragende, alras alleen zou staan. Toch blijf ik van meening, dat die barbaarschheid hoe eer hoe liever moet verdwijnen.

Maar als gij de rotan voor onvermijdelijk houdt, als gij de afschaffing beschouwt als ons bestaan alhier in de waagschaal te zullen stellen, welnu behoud dien dan, doch maak in alle geval regelingen; schrijf bepalingen voor, en draag zorg, dat, door de eigendunkelijke zienswijze van zoo vele ambtenaren, geen misbruik van deze geduchte straf meer kan worden gemaakt. Toch zou dit slechts een paliatief zijn. Neen! Weg met de rotan! Waartoe die schandelijke en den beul nog meer dan den lijder vernederende straf? Of is het houden van eene goede policie onder eene onderworpen bevolking zoo veel moeijelijker dan bij de beschaafde volkeren van Europa, die nimmer zoo veel natuurlijk en als 't ware ingeschapen ontzag aan hunne bestuurders betoonen als de inlanders hier?

Het is onze bedoeling geenszins, om, door de afschaffing van de straf van rietslagen, daarvoor straffeloosheid in de plaats te stellen en de orde in de maatschappij te verbreken. Buiten de rietslagen geven de policie-verordeningen nog andere straffen aan, voldoende om nalatigheid en tekortkomingen of geringe overtredingen van burgerpligten in toom te houden. En leg vooral geene policie-straffen op aan werkelijke misdadigers; breng die terstond, zonder toegeeflijkheid, voor de bevoegde regtbank, gelijk trouwens de thans bestaande wet reeds voorschrijft. Slechts door de willekeur der ambtenaren wordt daarvan afgeweken. Laat de overweging niet gelden, dat de gevangenissen te bekrompen zijn, om aanhouding voor alle policie-straffen op te

leggen, of dat het personeel bij de landraden te gering is, om alle die misdadigers voor de regtbank te brengen.

Ik weet wel, dat, als die overwegingen ter zijde worden gesteld, de afschaffing van rietslagen tot eene kwestie van geld wordt teruggebragt. Er is geld noodig om de gevangenissen te vergrooten; er is geld noodig om het regtspersoneel te vermeerderen. Ik weet wel, dat als ik geld vraag, opdat de Javaan niet langer mishandeld worde, ik dan een deel vraag van het „batig saldo". Maar Nederland! zult gij niet willen te hulp komen in zulk eene zaak van regtvaardigheid en menschelijkheid? Zoudt gij niet willen, uit vrees, dat daardoor uitstel zou kunnen veroorzaakt worden in den aanleg van spoorwegen, in de verbetering der waterwegen, in de amortisatie van den schuldenlast? Gij zoudt dan telken jare, wanneer gij de blijde mare van het „batig saldo" verneemt, tevens u moeten verwijten, dat het niet alleen verkregen is door druppelen zweets — maar ook bevlekt is met het bloed van den inlander!

Java, 1862.

De spoorweg van Batavia naar Tjitjalengka.

Den aanleg van spoorwegen op Java houden wij voor een der belangrijkste pligten van het tegenwoordige Gouvernement. Daarom verheugen wij er ons in, dat de tegenwoordige Minister van Koloniën zich, gedurende zijne geheele loopbaan in Indie, een groot voorstander van dien aanleg heeft betoond; en wij twijfelen niet, of hij zal al zijne krachten inspannen, om in deze dringende behoefte te voorzien. Wij van onze zijde willen hem daarin behulpzaam zijn.

't Komt ons voor, dat thans onmiddelijk datgene moet worden gedaan, 't welk voor uitvoering rijp is. Wij hebben 't oog op den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden. Wel heeft de heer STIELTJES, tot onze verbazing, voorgesteld, om de rigting van den weg te leggen over Salatiga en Ambarawa; over bergen van 2100 voet hoog — met de vlakte van Demak er naast! Maar, en dit verwondert ons geenzins, noch de direkteur der openbare werken, de heer DE BRUIJN, noch de Gouverneur-Generaal, willen dit zonderlinge plan in de hand werken; zoodat wij de rigting thans voor uitgemaakt houden. Eene koncessie, die alleen als ondersteuning eene matige rentegarantie bedingt, is aangevraagd. De zaak is dus in alle opzigten rijp voor uitvoering. Daarom hopen wij, dat weldra eene wet aan 's lands vertegenwoordiging zal worden aangeboden, houdende goedkeuring der koncessie.

Maar met een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden is de zaak niet afgeloopen. Dat is slechts een aanvang van het werk. Ook andere gedeelten van het eiland moeten van dit vervoermiddel voorzien worden. Heeft centraal-Java den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, ook Oost-Java zal een weg moeten hebben, die de binnenlanden met Soerabaja verbindt, en West-Java eene lijn van de Preanger uitgaande naar Batavia.

Reeds in 1857 is door de firma MACLAINE WATSON EN Co., namens den Engelschen ingenieur HARDY WELLS, een verzoek ingediend aan het Gouvernement, om koncessie voor het aanleggen van een spoorweg van Batavia naar Tjitjalengka, met een zijtak naar Buitenzorg. De toenmalige resident der Preanger-Regentschappen, de heer VAN DER WIJCK, heeft over die aanvrage, den 13 September van dat zelfde jaar een advies uitgebragt, waarvan wij den inhoud thans onder de oogen onzer lezers wenschen te brengen. Het bevat vele bijzonderheden van lokalen aard, en verdient bovendien de aandacht om de geheele strekking van het stuk.

De afvoer van Gouvernements-produkten uit de residentie Preanger-Regentschappen, en de opvoer van zout, geschieden thans in vier rigtingen, naar en van de Wijnkoops-baai, Tjikao, Karang-Sambong en Bandjar.

Naar Wijnkoops-baai wordt vervoerd de koffij van het Zuid-Westelijk gedeelte van Tjandjor en de thee van Parakan-Salak en Sinagar. Van daar worden de zout-verkoop-pakhuizen te Wijnkoops-baai en Soeka-Boemi van zout voorzien.

Bij het tot stand komen van eenen spoorweg tot Buitenzorg, die des noods nog tot Tjitjoeroek, in het regentschap Tjandjor, zou kunnen worden doorgetrokken, zal het gemakkelijk vallen al de koffij en thee naar Buitenzorg en Batavia te voeren. Het zout-verkoop-pakhuis te Wijnkoops-baai zoude meer binnen 's lands kunnen worden verlegd, en dan langs dienzelfden weg ook het benoodigde zout voor dat pakhuis en voor Soeka-Boemi kunnen worden opgevoerd. Hierdoor zou het ver afgelegene ongezonde établissement te Wijnkoops-baai, en het voor de bevolking hoogst drukkende onderhoud van den weg daarheen, geheel komen te vervallen.

Voor het Gouvernement zou hierdoor eene niet onaanzienlijke bezuiniging worden verkregen. Het detachement pradjoerits te Wijnkoops-baai zou mede kunnen worden ingetrokken. Tevens zou de bevolking van eenen zeer drukkenden last worden ontheven. Tegen het opbreken van het établissement zal wel geen bezwaar hoegenaamd bestaan, daar het toch niet te verwachten is, dat de Wijnkoops-baai, die van eene bergachtige, schaarsch bewoonde en grootendeels ongezonde landstreek is omgeven, immer eene handelsplaats van eenig belang zal kunnen worden.

De hoeveelheid koffij, die daarheen wordt afgevoerd, bedraagt gemiddeld omstreeks 12,000 pikols. De thee zal welligt weldra op 600,000 pond netto of 6000 pikols bruto worden gebragt. Bovendien zal over den spoorweg eene aanzienlijke hoeveelheid rijst, die echter niet te schatten is, uit het Zuidelijke gedeelte van Tjandjor kunnen worden af- en eenige koopwaren opgevoerd.

Naar Tjikao wordt thans uit de Preanger-Regentschappen slechts vervoerd de koffij van het Noordelijke en Zuid-Oostelijke gedeelte van Tjandjor, en van het Noord-Westelijke gedeelte van Bandong, zoo mede de thee van Tjioemboeloeït, Djati-Nangor en Tjikadjang. Van daar wordt opgevoerd het zout, benoodigd voor de verkoop-pakhuizen te Tjandjor, Bandong en Koppo.

Naar Karang-Sambong wordt afgevoerd de koffij van de twee Oostelijke distrikten van Bandong en van geheel Noord-Soemadang, en van daar opgevoerd het zout benoodigd te Soemadang en Tjitjalengka.

Naar Bandjar wordt afgevoerd al de koffij van de twee Zuidelijkste distrikten van Bandong, van Limbangan, van Soekapoera en van Zuid-Soemadang. Van daar wordt opgevoerd het zout benoodigd te Indihiang, Singaparna, Melambong en Garoet.

De zoo even vermelde regeling is gemaakt met het oog op het landtransport, dat op die wijze het kortste is, en dat thans overal door de

bevolking geschiedt, met pedati's door buffels getrokken, tegen een door het Gouvernement bepaald loon van $2^7/_8$ duit per pikol en per paal voor de koffij, en van 2 duiten voor het zout met terugkeerende en 4 duiten met opzettelijk gezonden pedati's. Alleen het transport tusschen Singaparna en Bandjar wordt door een aannemer gedaan, tegen $3^1/_2$ duiten per pikol en per paal. Somwijlen wordt, om den veestapel te sparen, *de koffij ook door de bevolking zelve gedragen*, tegen betaling van 5 duiten per pikol en per paal. Voor het vervoer van thee naar Tjikao is in den laatsten tijd altijd 5 duiten per kist van ongeveer 90 pond en per paal betaald.

Voor het transport te water zijn twee kontrakten gesloten, namelijk voor dat over de Tjitarum met den heer A. L. M. DE STUERS, eindigende den 31 Julij 1863, en voor dat over de Tjitandooi met H. FIEVEZ, eindigende den 30 Junij 1864.

De heer DE STUERS ontvangt de volgende betaling: voor de koffij 74 duiten per pikol tot 42,800 pikols, voor elke pikol meer 0,65. Voor de thee *f* 1.30 per pikol tot 1500 pikols; voor elke pikol meer *f* 1,10. Voor het zout 62 duiten per pikol tot 26,000 pikols; voor elke pikol meer 0,58 duiten.

De heer FIEVEZ ontvangt voor alle transporten 74 duiten per pikol.

Het transport van Karang-Sambong naar Indramajoe, over de Tjimanok, is tot dus verre door de bevolking gedaan, tegen betaling van 20 duiten per pikol koffij en van *f* 5 per kojan zout met terugkeerende praauwen, en van *f* 6.80 met opzettelijk gezonden praauwen.

Komt de spoorweg tot Tjitjalengka tot stand, dan zal in de geheele regeling van het transport eene verandering kunnen komen, daar de afstand van de meeste der in de twee, 't laatst bedoelde, kringen gelegen pakhuizen van den spoorweg veel korter is, dan van Karang-Sambong of Bandjar, en het dus wel verkieslijk zal zijn, al de produkten naar den spoorweg en zoo naar Batavia, en omgekeerd het zout naar boven, te brengen. Het établissement te Karang-Sambong zal alsdan geheel kunnen vervallen. Wel is het koffij-pakhuis te Tjongeang digter bij die plaats dan bij den spoorweg gelegen; doch het zal niet de moeite waard zijn, voor een enkel koffij-pakhuis, dat niet meer dan ongeveer 1000 pikols ontvangt, bedoeld établissement te laten bestaan; doelmatiger zal het zijn, ook van daar de koffij naar den spoorweg te vervoeren. Alleen zou dan nog te Karang-Sambong of in de nabijheid een zout-verkoop-pakhuis moeten blijven, dat gemakkelijk van Indramajoe uit kan worden voorzien.

Naar Bandjar zal dan slechts de koffij van het zuidelijk gedeelte van Soemadang van Oost-Soekapoera en van Galoe, te zamen ten hoogste 20,000 of 25,000 pikols bedragende, behoeven te worden afgevoerd, en het zout voor Tjiamis, Bandjar, Indihiang en Singaparna te worden opgevoerd; de transporten over de Tjitandooi zullen veel in belangrijkheid verminderen.

De zout-aanmaak te Pakkis, die thans slechte uitkomsten geeft, zou dan mede kunnen vervallen, en al het benoodigde zout van Batavia worden opgevoerd.

Voor het vervoer van de koffij van Tjandjor zal het noodig zijn, op de hoogte van Plered, een zijtak van den spoorweg tot de Tjitarum aan te leggen.

In het geheel is, over drie jaren, een gemiddeld transport-loon verkregen van *f* 321,448.48 voor koffij, *f* 23,769.82 voor thee en *f* 39,953.84 voor zout; te zamen *f* 385,170.109.

Uit het verzoekschrift van de aanvragers om koncessie, zou welligt kunnen worden opgemaakt, dat van het Gouvernement de garantie wordt verlangd van eene vaste jaarlijksche betaling, gelijk aan het gemiddelde der, over de drie laatste jaren uitgegeven, transport-prijzen, dat is de zoo even vermelde som van *f* 385,170.109, of ook wel, dat het Gouvernement voor een zeker aantal jaren den middenprijs van *f* 1,54 betaalt. Indien het eerste de bedoeling is van het verzoekschrift (want zeer duidelijk is die niet uitgedrukt), dan zou die bepaling ten nadeele van 't Gouvernement zijn, daar het met zekerheid is vooruit te zien, dat het koffij-produkt in het regentschap Bandong moet afnemen, en niet ligt weer op de tegenwoordige hoogte zal worden gebragt. In het tweede geval zullen de rekwestranten eene misrekening hebben, daar de spoorweg, in stede van ongeveer *f* 400,000 voor transport van Gouvernements-produkten, welligt slechts *f* 256,000 's jaars zal opbrengen, berekend over een gemiddeld transport van 130,000 pikols koffij, 7,000 pikols thee en 40,000 pikols zout.

Het rijst-transport schat de Engelsche ingenieur op 150,000 pikols. Hoe veel de uitvoer van rijst thans bedraagt, laat zich niet bepalen. Slechts drie Europeanen, de heeren VAN SON en FRANK te Bandong en ONTROP te Tjandjor, voeren thans rijst in het groot af, te zamen niet meer dan ten hoogste 25,000 of 30,000 pikols. Die rijst wordt hun door de regenten en priesters geleverd, uit de belasting welke deze personen van de bevolking ontvangen. Bovendien wordt door handelaren en inlanders nog veel rijst in kleinere hoeveelheden uitgevoerd. In 't algemeen is echter de gewone landbouwer thans weinig genegen, om zijne rijst op de plaats te verkoopen. Toch is het ligt mogelijk, dat, wanneer er een spoorweg-transport zal zijn, hierin eene verandering komt.

Is dit het geval, dan zal de rijst-produktie in 't bereik van den spoorweg in de Preanger-Regentschappen groot genoeg zijn, om daarvan 150,000 pikols en meer te kunnen uitvoeren. De hoeveelheid sawah's in den omtrek van den spoorweg wordt thans namelijk geschat: voor Bandong 40,000 bouws, voor Limbangan 7,000, voor Soemadang 3,000, voor Tjandjor 9,000; te zamen 59,000 bouws. Bij een verkoop van 3 pikols per bouw zou dus de opgegeven hoeveelheid reeds worden verkregen. Neemt men nu in aanmerking, dat de uitgestrektheid sawah's denkelijk veel grooter is, dan opgegeven wordt, en dat door het aanplanten van tweede gewas de uitvoer van rijst als voedingsmiddel gemakkelijk kan gedekt worden, zoo komt de berekening van 150,000 pikols niet overdreven voor.

De handel van en met de streken, die in de nabijheid van den geprojekteerden spoorweg liggen, wordt thans in twee voorname rigtingen ge-

dreven, namelijk naar en van Batavia, en naar en van Cheribon, Tagal en Pakalongan. Het westelijke gedeelte staat, gelijk de ligging dit medebrengt, meer met Batavia, het oostelijke met de drie laatstgenoemde residentien in handels-betrekking. De voorname artikelen van uitvoer, welke voor een spoorweg-transport eenig belang hebben, zijn thans: de arensuiker, tabak, was, klapper- en katjan-olij, buffels en paarden en buffelhuiden. De artikelen van invoer zijn: lijnwaden, aardewerk, gedroogde visch. Alle statistieke opgaven omtrent het bedrag van den in- en uitvoer ontbreken en zijn niet te verkrijgen. Men zal zich dus tot gissingen moeten bepalen.

Het voorname punt, waarop hier alles aankomt, is, of door den spoorweg aan den bestaanden handel, even als aan het transport van produkten, eene andere rigting zal worden gegeven, of de handel met Java voor dien met Batavia zal plaats maken. Dit nu is te betwijfelen. Het meerendeel der handelaren, vooral in het oostelijk gedeelte der residentie, bestaat uit Javanen, die hunne betrekkingen tot hun geboorteland niet zoo ligt zullen opgeven. 't Is dus niet zeker, of door den spoorweg het vervoer ten behoeve van den handel met deze residentie in dezelfde mate zal toenemen, als het vervoer van produkten daarop zal kunnen gekoncentreerd worden.

Het gedeelte, dat aan den spoorweg grenst, bestaande, gelijk reeds is vermeld, uit de regentschappen Bandong, Limbangen en een gedeelte van Soemadang en Tjandjor, is bevolkt met omstreeks 500,000 zielen. Als men nu het vervoer zeer hoog stelt en zelfs eene vermeerdering van produktie door den spoorweg aanneemt, zal die produktie toch naar gissing wel niet hooger kunnen worden gesteld, dan: voor den uitvoer op 20,000 pikols tabak, 15,000 pikols aren-suiker, 5,000 pikols was, 2,000 pikols olij, 2,000 stuks buffels, 2,000 stuks paarden en 15.000 pikols huiden, en voor den invoer op: 4,000 pikols lijnwaden en 4,000 pikols aardewerk, gedroogde visch en aardappelen. Het geheel bedraagt dus ongeveer 60,000 pikols goederen en 4,000 stuks vee. Voor den pikol goederen *f* 1 en voor het stuk vee *f* 2 aan vracht rekenende, zou men aan transportloonen verkrijgen ongeveer *f* 70,000.

Gelijk overal elders zal ook hier de spoorweg zeker een aanmerkelijk vervoer van personen ten gevolge hebben, mits de prijzen in het bereik van den inlander blijven en dus voor het geheele trajekt op niet hooger dan *f* 1 (en welligt is dit nog te hoog) worden gesteld. 't Zal wel niet te hoog gerekend zijn, indien men stelt, dat het vervoer van personen van en naar de Preanger-regentschappen, na verloop van eenige jaren, wel *f* 100,000 tot *f* 150,000 zal opbrengen.

De inkomsten van den spoorweg zouden volgens deze berekening bedragen:

a.	voor vervoer van Gouvernements-produkten. . . .	*f* 256,000.
b.	voor partikuliere transporten, met inbegrip der rijst .	» 220,000.
c.	voor vervoer van personen.	» 150,000.
	te zamen. . .	*f* 626.000.

Wat het terrein betreft, is de Engelsche ingenieur blijkbaar niet voldoende

ingelicht. Hij neemt aan, dat de hoogte van 2200 voet tusschen Batavia en Bandong vrij gelijkmatig is verdeeld, met eene helling van 1 op 200 en op de steilste plaatsen van slechts 1 op 80. Dit is echter onjuist. Van Batavia tot Tjikao is het terrein nagenoeg vlak, daar laatstgemelde plaats wel niet meer dan 100′ of 200′ boven de oppervlakte der zee zal liggen. Tusschen Tjikao en Bandong is het hoogste punt omstreeks 1 paal ten noorden van Tjipadalarang, dus het nieuwe tracé van den karrenweg volgende, 13 palen van Bandong en 31 van Tjikao verwijderd. Eene hoogte van 2000 voet, gelijkmatig over 31 palen verdeeld, zou reeds eene helling van 1 op $^1/_4$ geven; doch het is verre van daar, dat die helling overal zóó zou zijn. Bij Tjikao en Poerwakerta (de spoorweg zal denkelijk tusschen deze beide plaatsen moeten doorgaan) rijst het gebergte dadelijk eenige honderden voeten hoog uit de vlakte op. Van daar is het terrein, hoewel golvende, toch nog effen tot niet ver van Plered (12 palen van Tjikao); van daar rijst het echter verscheiden palen ver tot digt bij de rivier Tjisoman, met eene helling van welligt 1 op 25, eene helling die wel niet te omgaan of te verminderen zal zijn. Van daar tot bij de Tjipadalarang rijst het terrein weder zeer geleidelijk, daalt vervolgens onmerkbaar tot Bandong en rijst van deze plaats even zoo tot Tjitjalengka. 't Is nu de vraag, of die helling ten noorden van de Tjisoman een niet te overkomen beletsel is. Voor het overige geloof ik niet, dat er bijzonder groote moeijelijkheden zijn te overwinnen.

Het leggen van een spoorweg naar Tjitjalengka zal voor de bevordering der nijverheid van de Preanger-regentschappen zeker van onberekenbaar nut zijn; doch het zal ook zijne nadeelen hebben. Het verbod van den invoer van opium en de wering der Chinezen zullen dan bezwaarlijk zijn vol te houden. Welligt zal zelfs eene verandering van geheel het in die residentie bestaande stelsel een gevolg daarvan moeten wezen. Maar dit kunnen geene overwegende beweegredenen tegen het ondernemen van zulk een werk genoemd worden.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Bijdragen tot de kennis van de voornaamste voortbrengselen van Nederlandsch Indië. I *de rijst*, II *de koffij*. Uitgegeven door de Maatschappij: *tot nut van 't Algemeen* 1861.

Al wat strekken kan, om licht te verpreiden over onze Koloniën, begroeten wij steeds met vreugde. Meer dan ooit wordt in onze dagen de kennnis van Indische toestanden een vereischte voor het Nederlandsche volk, nu men ingezien heeft dat de toekomst van het moederland grootendeels afhangt van de ontwikkeling der koloniën. Wanneer dan ook een boek of vlugschrift verschijnt, dat Indië behandelt, wordt het tegenwoordig met gretigheid door het ontwikkeld Nederlandsch publiek in handen genomen. Men aarzelt des te minder brochures zonder eenige wezenlijke waarde in het licht te geven, juist omdat de boekhandel in den laatsten tijd vooral overtuigd is, dat al wat men over Indië schrijft de kosten wel zal opbrengen.

Toch zijn onze koloniën bij zeer velen nog onbekend, wat bevolking, instellingen en zeden betreft niet alleen, maar ook daar, waar het geldt de groote vraagstukken van den dag. Er zijn zeer velen, die geene notie hoegenaamd hebben van het kultuurstelsel, en die toch verklaren de liberale beginselen te vreezen, omdat zij weten dat Indië millioenen oplevert, en het hun alleen om die millioenen en niets anders te doen is. Indië populair te maken en het volk van Nederland op de hoogte te brengen van hetgeen tegenwoordig in de koloniën gebeurt, ziedaar eene taak, waarvan de vervulling eene dringende noodzakelijkheid is geworden.

De maatschappij tot *nut van 't Algemeen* begrijpt, dat zij, ook in dit opzigt, aan hare roeping moet beantwoorden. Bijdragen tot de kennis van de voornaamste voortbrengselen van Nederlandsch Indië levendig, onderhoudend, leesbaar in een woord, maar bovenal met kennis van zaken geschreven, kunnen oneindig veel goeds stichten, en de groote menigte opwekken en grootere belangstelling inboezemen voor het onderzoek naar Indische toestanden. Die overtuiging bewoog de verdienstelijke maatschappij, om handen aan 't werk slaan, en zoo verschenen weldra twee degelijke bijdragen, een over de rijst en een over de koffij. Natuurlijk gaf men de eerste plaats aan de rijst, omdat zij het onmisbaar volksvoedsel is. Maar men vergunne ons thans vooral een blik op het tweede, over de koffij, te werpen.

Wij treffen hier een beschrijving van den koffijboom aan, wat den oor-

sprong, den invoer en de algemeene verspreiding van het verbruik betreft. Men ziet hoe de koffijboom wast; men krijgt een kort begrip van de bereiding en van wat er noodig is, voor wij het bruine dampende vocht aan de lippen kunnen brengen. Na een vlugtigen blik op andere landen komt de schrijver tot de koffij-kultuur in onze koloniën. Het kultuurstelsel en zijne gevolgen worden op uitstekende wijze, met onpartijdigheid en na grondig onderzoek, blootgelegd, in verband met de gedwongene levering in de Preanger Regentschappen. Indien wij konden afschrijven naar hartelust, wij zouden gevaar loopen allengs het geheele boekje, 47 bladzijden groot, te willen overnemen, want in verband tot de koffij wordt een blik geslagen in het volksleven, den maatschappelijken toestand en het staatsbestuur op Java, tot welk eiland men zich hoofdzakelijk heeft bepaald. Wij willen slechts eenige zinsneden overnemen, om onze lezers te doen zien, in welken geest dit boekje geschreven is. Nadat de schrijver ons bekend heeft gemaakt met de koffij en de koffij-kultuur, tot de weder inbezitneming van onze koloniën, wordt ons aangetoond, dat de kultuur, van dit tijdstip tot de invoering van het kultuurstelsel, minstens zesvoudig was uitgebreid. Het plan van den heer VAN DEN BOSCH wordt uiteengezet en aangetoond, hoezeer toen de kultuur zich met reuzenschreden verbreidde. En nu zegt de schrijver:

Bij dit resultaat, reeds in 1840 verkregen, is het sedert blijven stilstaan, terwijl slechts in enkele zeer gunstige jaren, zoo als in 1844, 1851, 1855, het genoemd bedrag met een paar maal honderdduizend pikols overtroffen is. Wij moeten echter opmerken, dat, om de vergelijking geheel zuiver te maken, de koffij der Preanger-landen steeds van het gezamenlijk bedrag behoorde te worden afgetrokken, daar zoowel onder de werking van het kultuurstelsel, als tijdens de vrije kultuur, door Kommissarissen-Generaal geregeld in deze gewesten de teelt van koffij op de oude wijze werd voortgezet. In 1854 bedroeg, volgens het bekende werk van MONEY, de aan het Gouvernement geleverde koffij 1,083,864 pikols, waarvan de Preanger-landen alleen 243,554 pikols hadden opgebragt, zoodat voor het overige van Java 840,310 pikols overschoten. Dit is dus het ware bedrag dat door het kultuurstelsel is geleverd. Maar dezelfde schrijver verzekert, dat van de 250,000 pikols 's jaars, die tijdens de invoering van het kultuurstelsel in 1832 aan het Gouvernement geleverd werden, slechts 30,000 pikols uit de Preanger-Regentschappen afkomstig waren. Wij houden dit voor een drukfout en gissen, op grond van het straks nader te vermelden rapport van den heer DU BUS, dat daarvoor 80,000 moet gelezen worden. Hieruit volgt dus gedurende de 22 jaren, die van 1832 tot 1854 verliepen, eene vermeerdering van 80,000 pikols tot 243,000, of ruim het drievoud, in de Preanger-landen, en van 170,000 tot 840,000, of nagenoeg het vijfvoud, in alle andere districten van Java, waar het cultuurstelsel in werking was. Trekken wij nu verder van die 840,000 pikols omstreeks 200,000 pikols af voor de vijf nieuwe residentiën, die in 1832 nog geen koffij opleverden, dan is eene vermeerdering van 170,000 tot 640,000 pikols Gouvernements-koffij, of beneden het viervoud, in 22 jaren tijds, waarlijk niet zoo verbazend, indien wij haar met den aanwas der koffijkultuur in de eerste jaren van het hersteld Nederlandsch gezag vergelijken. Wij kunnen echter die vermeerdering schier geheel aan de eerste acht jaren toeschrijven; want sedert 1840 is, zooals wij reeds opmerkten, de koffijproductie onder het kultuurstelsel stationair gebleven. Het kultuurstelsel heeft dus aanvankelijk eene verbazende kracht van uitzetting uitgeoefend, maar heeft die kracht in weinige jaren uitgeput. Niemand zal dit daaraan toeschrijven, dat de koffijproduktie op Java hare natuurlijke grenzen heeft bereikt, en men zal dus de resultaten van dit stelsel, wat de koffij betreft, op den duur niet bijzonder schitterend kunnen noemen.

In eene schets van de geschiedenis der kultuur en van de gedwongene levering in de Preanger-Regentschappen, wordt aangetoond, dat wering van

het Europesche element uit de binnenlanden de oorzaak was, dat de kultuur vóór 1830 niet vrij kon genoemd worden, maar dat de dwang geen betere grondslag is geweest. De vergelijking met het resultaat van partikuliere aanplantingen en van de Preanger-Regentschappen met Pasoeroean doet zien, dat de opbrengsten bij den partikulier oneindig grooter zijn en geeft daarvoor eenige redenen aan. De belooning van den inlander wordt een merkwaardig hoofdstuk in de geschiedenis der koffijkultuur genoemd. In de daad zien wij, hoe uiterst karig de arbeid bij het kultuurstelsel beloond wordt, en bovenal hoe de berekening in de Preanger-Regentschappen tot bijna ongeloofelijke resultaten leidt. De landrente wordt daar niet geheven en bij de verpligte levering van alle produkt verrekend. Men zegt ons:

Maar men bedenke, dat er in die residentie duizenden koffijplanters zijn, die geene velden hebben waarvoor zij landrenten schuldig zijn, dat de niet-betaling der landrenten alleen ten bate strekt der meer gegoeden, inzonderheid der hoofden, en dat een zeer aanzienlijk deel der bevolking niet, of slechts tot een zeer gering bedrag, in dat voorregt deelt. Bovendien mag men de vrijstelling van landrenten wel reeds vereffend achten door het gemis van kommunikatie-wegen, dat, zooals ons bij de beschouwing van het rijstgewas gebleken is, den uitvoer verhindert van de groote hoeveelheden rijst, waarmede de opbrengst der sawah's in deze provincie de konsumtie te boven gaat, en waarvan het gevolg is, dat de rijst er zelden meer dan 1½ à 2 gulden de pikol waard is. Wij kunnen hier in het voorbijgaan den wensch niet onderdrukken, dat deze schoone en vruchtbare provincie, alleen bijna zoo groot als twee derden van ons vaderland en door ruim 800,000 zielen bevolkt, ten spoedigste met een paar doeltreffende spoorweglijnen moge begiftigd worden, als welligt het meest geschikte middel om haar uit haren beklagenswaardigen toestand op te beuren.

De resultaten van het stelsel worden in een overzigt zamen getrokken, dat wij hier laten volgen.

Over hoevele arbeidzame handen ook de regering te beschikken heeft, zij is onvermogend geweest of heeft het niet staatkundig geoordeeld, meer boomen te doen planten, dan tot vergoeding voor de afgeschreven tuinen konden strekken. Voor partikuliere planters, meer beperkt in hunne middelen ten aanzien van grond en arbeiders, is zulk eene gedurige verwisseling onuitvoervaar. Zij hebben zich daarom toegelegd op de wijziging en verbetering van het stelsel van bemesting, dat, nu twaalf jaren geleden, in de residentie Kadoe, onder de handen en het toezigt der Gouvernements ambtenaren, de treurigste uitkomsten had. Thans hebben die planters daarvan geheel andere resultaten erlangd. In de voor twaalf en meer jaren aangelegde tuinen, zijn de oude boomen met verjongd leven en vruchtbaarheid begiftigd. Gemiddeld verkrijgen zij, oude en jonge vruchtdragende boomen dooreen gerekend, een pond koffijboonen per boom, wat op Java een goede oogst mag heeten, daar de opbrengst der Gouvernements-tuinen niet veel meer dan de helft daarvan bedraagt.

In de koffijtuinen van het Gouvernement was, volgens de verslagen der regering, in de vier jaren 1854—1857 het aantal boomen gemiddeld 295,276,073, waarvan 221,295.764 vruchtdragende, terwijl geoogst werden gemiddeld 962,876 pikols, d. i. een pikol van 125 oude ponden van gemiddeld 229½ vruchtdragende boomen, of ruim een half pond per boom.

Veronderstellen wij eens een oogenblik, dat deze 220 millioen boomen, bij perceelen elk van een millioen, in partikuliere handen konden overgaan, dan zouden 220 Nederlandsche ondernemers, voorzien van het vereischte kapitaal (dat wij op ƒ 30,000 à ƒ 40,000 voor ieder mogen schatten), benevens een 1200tal hun ondergeschikte Europeanen voor het onmiddelijk toezigt op de kultuur, in de opbrengst der reeds bestaande koffijtuinen een ruim bestaan kunnen vinden, en zoo zij er in slaagden gelijke uitkomsten met de tegenwoordige partikuliere planters te verkrijgen, ook zonder eenige uitbreiding der koffijkultuur, de oogsten bijna verdub-

belen. Men zou eene opbrengst verkrijgen die, om haar zeer matig te schatten, 500,000 à 600,000 pikols koffij (genoegzaam voor de bevrachting van 40 à 50 schepen) méér bedroeg, dan verkregen wordt nu die kultuur wordt overgelaten aan eene inlandsche bevolking, die daarin eene uiterst karige belooning vindt, en die het daarom aan de noodige belangstelling ontbreekt, aan onkundige inlandsche hoofden, en aan een klein getal Europesche ambtenaren, die, ook met den besten wil en ijver bezield, onmogelijk meer dan een tiende van den aanplant, aan hun toezigt onderworpen, *behoorlijk* kunnen nagaan en doen verzorgen. Het toezigt op de gezamenlijke kultures: koffij, suiker, indigo, tabak, thee, cochenille, kaneel enz., is tegenwoordig toevertrouwd aan ongeveer 200 kontroleurs, die bovendien nog met een aantal andere werkzaamheden zijn belast. Ieder hunner heeft dus het oog te houden op een aanplant van gemiddeld weinig minder dan 1½ millioen koffijboomen, in tuinen vaak mijlen ver van elkander gelegen, en, daar omstreeks 450,000 huisgezinnen bij de koffijkultuur zijn ingedeeld, die men rekenen mag, dat ieder ten minste gedurende 90 dagen in het jaar een arbeider ten behoeve der daaraan verbonden werkzaamheden moeten stellen, op den nu eens afwisselenden, dan weder grootendeels gelijktijdigen arbeid van meer dan 2000 menschen. Dat zulk een toezigt verre moet te kort schieten, om het doel, de verkrijging van den ruimst mogelijken oogst, te bereiken, springt te zeer in het oog, dan dat wij er verder bij behoeven stil te staan.

Maar er zijn bovendien in de geheele rigting der koffijkultuur nog andere redenen voor de weinig bevredigende uitkomst der oogsten te vinden. Aan de inlandsche bevolking is de verpligting opgelegd om de koffijtuinen aan te leggen, te beplanten en te onderhouden, naar de aanwijzing der ambtenaren. De kans of die zware arbeid, na verloop van vier jaren, door voldoende oogsten zal beloond worden, loopt echter niet voor het Gouvernement, dat de bevelen geeft, maar voor de bevolking, die ze volbrengt. Waar geen koffij is, volgt geene betaling: de arbeid is dus te vergeefs verrigt, terwijl het Gouvernement geene andere schade lijdt, dan het gemis der winst, die het op de geleverde koffij had kunnen behalen. De ambtenaren zijn in den regel niet in de landhuishoudkunde opgeleid, maar verkrijgen hunne kennis van den landbouw alleen in de praktijk van hunne dienst. Er verloopen dus jaren eer zij geheel vertrouwd zijn met den aard hunner taak. Intusschen noopt hen de wensch naar bevordering, om door de uitbreiding der cultures van hunnen ijver te doen blijken. Terwijl zij onbekend zijn met de voorwaarden, waaronder de aanplant alleen slagen kan, is het onvermijdelijk, dat zij dikwijls mistasten in de keuze van grond en luchtstreek voor de teelt geschikt. Dienvolgens worden er jaarlijks honderd duizenden koffijboomen geplant en onderhouden, die nimmer vruchten voortbrengen. Na vier of vijf jaren worden dan die tuinen verlaten, maar de arbeid er aan besteed blijft voor de bevolking zonder eenige belooning. Niet genoeg dus dat het bestaande stelsel haar ook in het gunstigste geval een loon schenkt, zeer verre beneden hetgeen de stijgende waarde der produkten verzekert aan de landbouwers die voor eigene rekening werken, heeft het ook nog ten gevolge, dat de landman vaak zijne krachten verspilt aan arbeid, die in het geheel niet beloond wordt en aan niemand eenig voordeel aanbrengt. Het zou vreemd zijn, indien zich onder zulke omstandigheden een groote lust tot arbeidzaamheid onder de Javaansche landbouwers vertoonde.

Wij staken hier onze citaten. Onze lezers zullen, uit hetgeen wij hier overgenomen hebben, kunnen zien, in welken geest dit geschrift gesteld is. Onpartijdig onderzoek en een grondige studie leiden echter van zelf tot resultaten, die ons stelsel bevestigen. Op elke bladzijde van dit geschrift, zonder eenig politiek doel gesteld, komen feiten aan het licht, waardoor de kennis van den toestand van Indië vermeerderd wordt en de noodzakelijkheid blijkt van aanmoediging van partikuliere industrie. De schrijver verklaart zich noch voor het kultuurstelsel, noch onbepaald voor vrijen arbeid; maar hij stelt de feiten tegen over elkander, en deze zijn van dien aard, dat de lezer van zelf tot de konklusie komt, die wij reeds hebben getrokken, namelijk, dat de ontwikkeling van onze onschatbare koloniën

volgens betere grondslagen moet geschieden en ook het moederland dan daarvan oneindig grooter voordeelen zal kunnen plukken. Zulke onpartijdig geschreven stukjes zijn in allen deele geschikt om de waarheid te doen uitkomen. Voegt men daarbij dat men ons, om zoo te zeggen, in een koffijtuin rondleidt en een tal bijzonderheden over de koffij in alle landen der wereld mededeelt, dan kan het niet missen, dat de onderhoudende vorm deze bijdragen in handen van duizenden zal doen komen.

Wij zien in deze bijdragen heilzame en gezonde volkslektuur, waaruit de man van de wetenschap nog iets kan leeren en de oningewijde op de hoogte zal komen. Wij wenschen van harte, dat de twee eerste stukjes der monografieën, zooals de algemeene sekretaris belooft, spoedig door meerderen mogen gevolgd worden, want op die wijze zal de maatschappij de kennis van Indië onder de menigte op uitnemende wijze bevorderen. En ofschoon zij niet met dat doel worden geschreven, toch zullen zij de overtuiging algemeen maken, dat de arbeider zoowel in Indië als in Nederland zijn loon waardig is, en dat die in den tegenwoordigen toestand aan den Javaanschen koffij-arbeider wordt onthouden.

Varia.

Het doet ons leed, dat wij een belangrijken maatregel, door den Gouverneur-Generaal onlangs genomen, niet kunnen goedkeuren.

Er heerscht in Indië eene geldkrisis. De rente-standaard is buitengemeen hoog, ten gevolge van schaarschte aan geld, zoodat ondernemers, die in hunne zaken fondsen noodig hebben, niet anders dan tegen zeer aanzienlijke opofferingen zich hun bedrijfskapitaal kunnen verschaffen.

Dat is eene kalamiteit, die algemeen op de geheele maatschappij drukt, en die door allen zonder onderscheid wordt gevoeld.

Indien nu de Gouverneur-Generaal gemeend had, dat hij, in 't algemeen belang, tusschenbeide moest komen, en, door uit de staatskas eenige millioenen in cirkulatie te brengen, in het geldgebrek moest voorzien, wij zouden dat hebben toegejuicht.

Maar de Gouverneur-Generaal heeft anders geoordeeld. Hij heeft niet aan het algemeen maar aan eene bijzondere klasse van ingezetenen, de suiker-kontraktanten, hulp aangeboden. Hij heeft voor hen de gelegenheid geopend, om, tegen betaling van eene op dit oogenblik voor Java betrekkelijk kleine rente, voorschotten uit 's lands kas te bekomen.

Dit beschouwen wij als eene groote fout. In de eerste plaats is het onbillijk sommigen te helpen en anderen niet. De talrijke partikuliere ondernemers, de landhuurders in de vorstenlanden, de suikerfabrikanten voor eigen rekening en risiko, de tabaksplanters, in een woord allen, die door eigen krachten, zonder hulp en ondersteuning van regeringswege, hunne industrie uitoefenen, worden aan hun lot overgelaten; maar de reeds zoo zeer begunstigde kontraktanten worden geholpen met gelden van den staat, dat is van het algemeen.

Bovendien is de maatregel schadelijk voor de bevordering der industrie van de suiker-kontraktanten. Immers is het te verwonderen, dat zij, die reeds zoo veel jaren lang in 't genot van aanzienlijke winsten zijn geweest, geen kapitaal gevormd hebben, waardoor zij aan kalamiteiten van dezen aard het hoofd kunnen bieden. Of liever, dat is niet te verwonderen, maar dat is een natuurlijk gevolg van de ondersteuning en hulp, die zij altoos van de regering hebben genoten. Zij hebben daardoor 't besef van op eigen beenen te moeten staan geheel verloren. Nu was het eene schoone gelegenheid geweest om hun dat te leeren. In de nieuwe suikerregeling van den heer ROCHUSSEN, en dus waarschijnlijk ook in de volgens die grondslagen gesloten kontrakten, is uitdrukkelijk bepaald, dat geene voorschotten uit 's lands kas meer zullen verleend worden. Daaraan had de regering zich moeten houden.

Maar nu zij toch hare hulpvaardige hand heeft geboden; nu al weder de schatkist voor de begunstigden openstaat — nu zullen de kontraktanten blijven doen, wat zij tot dus verre deden; zij zullen niet voor den dag van tegenspoed zorgen; zij zullen al het kapitaal, zoo veel maar mogelijk, uit hunne onderneming nemen; zij zullen zeggen: waarom zou ik het niet doen? als de nood aan den man komt, dan springt het gouvernement te hulpe.

Met leedwezen lazen wij eene missive van Gouvernementswege den 9 November l.l. geschreven, waarin eene heilzame bepaling der regeling van de suikerkontrakten door den heer ROCHUSSEN totaal wordt illusoir gemaakt.

In die regeling komt het voorschrift voor, dat het transport van het riet naar den molen en de afvoer van de suiker zonder eenige tusschenkomst van het bestuur zal moeten geschieden. Maar nu wordt, in de door ons bedoelde missive, de tusschenkomst van het bestuur wel degelijk bevolen.

„Waar de bevolking" zegt de missive „nog weinig genegen is, zich zelf trekbeesten en karren aan te schaffen, is het zeer wenschelijk en nuttig, dat het bestuur zich daarmede inlaat en haar, in overleg met de fabrikanten, die de noodige fondsen behooren voor te schieten, daartoe aanmoedigt." Tegen dit voorschrift hebben wij geen bezwaar; zulk eene aanmoediging, waaronder wij goeden raad verstaan en redelijke aansporing door 't voorhouden der voordeelen uit dien arbeid voortvloeijende, kan nuttig werken. Alleen vragen wij, waarom dergelijke invloed niet mag worden aangewend, wanneer het vrije en geheel voor eigen rekening gedreven ondernemingen geldt?

Maar bij dien invloed blijft het niet. Voor de suiker-kontraktanten moet meer gedaan worden. „In sommige streken," zoo vervolgt de missive, „vragen de karrenvoerders buitensporig hooge voorschotten, aan welke eischen de fabrikanten dikwerf genoodzaakt zijn toe te geven, daar zij anders geen karren kunnen bekomen. Tot wering van zulk een verderfelijke gewoonte, die op den veestapel ook nadeelig moet werken, kan mede de tusschenkomst van het bestuur nuttig en noodig zijn." Maar in de transaktiën tusschen de fabrikanten en de karrevoerders behoort het Gouvernement zich niet te mengen, evenmin als in de vaststelling der arbeidsloonen. En wij vreezen vooral den aard dezer inmenging. Zal zij niet hierop neder komen, dat het bestuur aan den karrenvoeder gelast, om zonder voorschot, of onder genot van minder voorschot dan hij verlangt, de taak te volbrengen?

Nog erger is de slotperiode der missive. „Hoewel het beginsel dient gehandhaafd te worden, dat het transport vrij moet zijn, zoo behoort het, naar het oordeel der regering, toch niet te beletten, dat het bestuur het transportwezen aanmoedigt, door zijnen zedelijken invloed buitensporige eischen der karrenvoerders tracht tegen te gaan, en hen tot hun pligt tracht te houden."

Wij hopen, dat spoedig een andere geest in de stukken, die van 't Indisch Gouvernement uitgaan, zal doorstralen.

De invloed van den tegenwoordigen Direkteur der kultures blijkt dagelijks sterker. Daaraan is het besluit betrekkelijk de voorschotten aan de suikerfabrikanten zijn aanwezen verschuldigd. Daaraan hebben wij de missive betrekkelijk het transport van het riet te danken.

Wij hopen, dat de Gouverneur-Generaal weldra zal inzien, dat de adviesen van dien hoofdambtenaar in de rigting van bestuur, die thans voor Indië noodig is, niet meer kunnen dienen. Van zóó overwegend belang rekenen wij de verwijdering van dien geheel aan het oude stelsel hangenden, staatsdienaar, dat wij er nogmaals op terugkomen. Hij geniete een eervolle rust; hij worde niet miskend in de diensten, die hij in eene andere orde van zaken heeft bewezen; maar hij worde niet meer geraadpleegd en niet meer gebruikt, nu een stelsel in werking moet worden gebragt, dat hij altoos als verderfelijk heeft bestreden.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld de volgende belangrijke beschouwingen medetedeelen uit eenen partikulieren brief uit Indië. Die regelen zijn afkomstig van een der kundigste en achtenswaardigste hoofdambtenaren in Indië, die gedurende eene lange ambtelijke loopbaan juist van die onderwerpen, waaroven hij spreekt, eene grondige kennis en rijpe ervaring heeft verkregen.

„. . . . . Er is in de tegenwoordige omstandigheden oneindig veel te doen, om eenen gezonden toestand te scheppen. De hemel geve, dat wij eindelijk geraken uit den staat van verwarring en onzekerheid, van onmagt en tegenstrijdigheid, waarin wij sedert jaren verkeeren. Het is werkelijk eene al te groote studie, om wijs te worden uit den chaos van onbestemde voorschriften, die omtrent het dwangstelsel en den vrijen arbeid, onder allerlei vormen, van de regering en de direktie van kultures uitgaan — en die eigenlijk geen anderen zin hebben, dan: „ga uw gang maar; als het ons konveniëert, zullen wij u wel op de vingers tikken."

Men moet weten, wat men wil; en dit schijnt men, onder al de opvolgende ministeriën van transaktie en fusie, niet te hebben geweten. Naar mijne innige overtuiging heeft het stelsel van dwang en onregt, en vooral van gedwongen kultuur, welhaast uitgediend, en zal het voor dat van bijzondere nijverheid moeten plaats maken, waarvan de ontwikkeling niet meer is tegen te houden. De regering kan die mededinging niet lang meer volhouden en moet in dit opzigt het onderspit delven.

Afkeerig als ik ben van de vernedering van den staat tot planter, fabrikant en koopman, heb ik die meening nimmer verholen en onder anderen bewezen, dat de vrijwilige overeenkomsten, waardoor LOUDON de Gouvernements-kultuur wilde handhaven, niet bestaanbaar zijn. 't Is meer dan tijd, dat de voordeelen, die Nederland behoeft, niet meer ten koste van Java in een waggelend dwangstelsel gezocht worden, maar, zij het dan ook op min direkte wijze, in de ontwikkeling der bronnen van nijverheid en volksbestaan.

De tegenwoordige onnatuurlijke toestand, in strijd met het gezond verstand, de menschelijkheid en de lessen der staathuishoudkunde, is niet lang houdbaar meer. Mijns bedunkens kan de eenige vraag zijn, of wij al dan niet lijdelijk zullen afwachten tot het stelsel van zelf ineenvalt? Zoo ja, dan is het tij verloopen, vóór dat nieuwe bakens gezet zijn.

Naar mijn bescheiden inzien moeten wij met den geest des tijds medegaan, om niet eenmaal door den stroom weggesleept te worden. Doch daartoe zijn krachtige maatregelen noodig, waaronder ik rangschik:

1o. Eerlijke uitvoering der eerste vijf paragrafen van art. 56 van het Regerings-reglement, waaraan tot dusver zoo goed als niets is gedaan. Dat wettelijk voorschrift kondemneert reeds het stelsel, omdat, bij zuivere toepassing, de voordeelen der Gouvernements kultuur grootendeels verloren gaan, en de bestaanbaarheid zal blijken zeer twijfelachtig te zijn. Voert men eerlijk uit, dan volgt de voorbereiding, in § 6 bedoeld, tot eenen toestand. waarin de tusschenkomst des bestuurs kan worden ontbeerd, van zelf uit den natuurlijken loop der zaken.

2o. Afschaffing van alle gedwongen diensten der bevolking, welke niet strekken ten algemeene nutte. Hieronder versta ik voornamelijk het wachtvolk der hoofden en ambtenaren, koeli's en rietsnijders voor de suikerfabrikanten, en zoo veel meer, waaraan het inlandsch gezag zijne buitensporige magt ontleent over personen en goederen zijner onderhoorigen.

3o. Geleidelijke invoering, althans voorbereiding, van het individueel grondbezit der inlanders. Sedert jaren ga ik deze zaak na, en kan maar niet begrijpen, welke bezwaren het zou medebrengen, om deze zaak, die feitelijk in menige streek van Java, onder verschillende vormen, bestaat, te konsolideren en algemeen te maken.

4o. Invoering van een beter belasting-stelsel, dat niet op de vruchten maar op den grond zelven drukt. Bij meer vrijheid zal men ontwaren, hoe veel meer dan thans kan worden opgebragt, en dan bekomt men langs den regten weg, wat nu langs slingerpaden wordt verkregen. Of het voorstel, dat naar aanleiding van art. 59 van het Regerings-reglement moet worden gedaan, aan de vereischten zal beantwoorden, moet de tijd leeren.

5o. Intrekking van Staatsblad 1838 no. 50, en onthouding van alle bemoeijenis van het administratief gezag in de uitvoering van vrijwillige overeenkomsten met de bevolking.

Ziedaar voorloopig zoo 't een en ander, dat voorziening vereischt. Dikwerf doet het mij leed, dat ik die gewigtige onderwerpen niet kan uitwerken. Maar ik onthoud mij daarvan om verschillende redenen.

Nu erken ik, dat er zeer veel tegenstanders van deze denkbeelden zijn. Maar is het te verwonderen? Mij dunkt het is verklaarbaar: bij ambtenaren, omdat het zoo aangenaam en gemakkelijk valt, de rol van almagt te spelen, en bij eene onderworpene en gewillige bevolking alles door de kracht der „prentah" te regelen, die echter gemeenlijk noch individuele belangen, noch het duurzaam welzijn van allen in acht neemt; — bij suikerfabrikanten en andere schreeuwers, die uit het dwangstelsel voordeel

trekken, omdat uit den aard der zaak bij hen eigenbelang en gemak op den voorgrond staan.

De laatsten krijten hen, die zulke begrippen voorstaan, gaarne uit voor „sans-culotte" en „vandaal" en „afbreker" en „slooper"; vooral doen zij dat, wanneer men durft beweren, dat de met hen gesloten kontrakten als verbindend moeten beschouwd worden en het bestuur verpligt is den vrijen arbeid in de fabrijken te bevorderen. Trouwens, zij hebben van hun standpunt gelijk, steeds meer te eischen, als zij zien, dat het Gouvernement zoo dikwerf bereid is, ten hunnen voordeele van de kontrakten af te wijken."

Gemeente-instellingen in Nederlandsch Indië.

De behoefte aan gemeente-instellingen voor de Europesche ingezetenen van Nederlandsch Indië heeft zich sedert lang doen gevoelen, en wordt al dringender, naar mate het getal dier ingezetenen zich uitbreidt en hunne belangen, door de ontwikkeling van industrie en handel, ruimer omtrekken beslaan. In de pers hebben zich reeds dikwijls stemmen doen hooren, die op de vervulling dier behoefte aandrongen, en wij zelven hebben menig artikel aan dit gewigtig onderwerp gewijd.

't Verheugt ons, dat ook het Gouvernement reeds sedert geruimen tijd er de aandacht op heeft gevestigd. In 1857 werden de hoofden van gewestelijk bestuur over deze vraag geraadpleegd. Zij werd echter tevens in verband gebragt met de redenen, waarom de gepensioneerde ambtenaren in den regel niet in Indië blijven maar naar Nederland terugkeeren, en met de meerdere of mindere waarschijnlijkheid, dat zij door gemeente-instellingen genoopt zouden worden, zich voortdurend in Indië te vestigen. Hieraan schrijven wij het toe, dat velen van hen, wier advis werd ingeroepen, zich niet voor zulke instellingen verklaarden. Immers zij meenden, dat het verlaten van Indië door de gepensioneerden aan geheel andere oorzaken moest worden toegeschreven, dan aan de ontstentenis van het gemeenteleven. Zij noemden als oorzaken daarvan verschillende omstandigheden op, als: de aangeboren zucht om terug te keeren naar den geboortegrond; het voor de Europesche gestellen op den duur onhoudbare klimaat; het gemis van voldoende inrigtingen voor onderwijs en opvoeding der jeugd; de onmogelijkheid om met een betrekkelijk gering pensioen in Indië al die comforts te genieten, welke men zich daarmede in Europa kan verschaffen.

Wij erkennen dit alles gaarne; maar 't doet weinig af tot beantwoording der vraag: of gemeente-instellingen op die plaatsen, welke door hare belangrijkheid daarvoor in aanmerking kunnen komen, nuttig zouden zijn?

Onder de advisen, die door verschillende autoriteiten over deze gewigtige kwestie zijn gegeven, komen eenigen voor, welke de zaak grondig hebben onderzocht en behandeld, en die wij daarom onder de oogen onzer lezers wenschen te brengen. Wij laten ze hieronder volgen.

I.

Ten einde vollediger te kunnen voldoen aan den mij opgedragen last, om te adviseren over de noodzakelijkheid en mogelijkheid eener duurzame inrigting van gemeente-instellingen in Nederlandsch Indië, heb ik het gevoelen van den assistent-resident van .... op het praktische gebied gevraagd. Daaraan heeft die heer met zaakkennis voldaan.

In weinige trekken heeft hij met juistheid den toestand van den Indischen ambtenaar, na zijnen overgang tot het ambteloos leven, geschetst. Dien toestand heeft hij tot maatstaf genomen eener beoordeeling van de mogelijkheid der gemeente-instellingen en van hare noodzakelijkheid, in verband met de oorzaken, die vermoedelijk aan de duurzame vestiging van gewezen ambtenaren in Indië op ruime schaal zullen in den weg staan.

Door het pensioen, zegt hij, verliezen de ambtenaren ⅔ van hunne inkomsten, mitsgaders het aanzien en den invloed, dien zij tot dusverre hadden genoten, zonder dat zulks door inkrimping der huishoudelijke uitgaven, noch door het uitsluitende verkeer in even onbemiddelde, maar toch beschaafde, kringen van gelijken stand, kan worden vergoed. Immers de toenemende weelde en welvaart der industriële en handel-standen, in de groote steden, voeren de neiging met zich, om hen gedurig meer op den achtergrond te schuiven en de dagelijksche levensbehoeften duurder en minder verkrijgbaar te maken. In de kleinere plaatsen, waar de eenvoudige levenswijze beter met hunne middelen zoude overeenkomen, worden de inrigtingen gemist, die noodig zijn, om hunne kinderen naar den geest des tijds op te voeden. Bovendien zullen zij ook nog de vele openbare inrigtingen van liefdadigheid, huishoudelijk nut en maatschappelijke gezelligheid missen, die in alle, eenigzins oude, gemeenten in Nederland worden aangetroffen, en die zooveel bijdragen, om voor de beschaafde standen het vervullen der maatschappelijke pligten gemakkelijk, het gezellige verkeer aangenaam en het gemis van tijdelijke middelen minder voelbaar te maken.

Om al deze redenen gelooft hij, dat in deze omstandigheden, meer nog dan in het gemis van gemeente-instellingen, een hinderpaal moet gezocht worden tegen duurzame vestiging in Nederlandsch Indië van de tot het ambteloos leven teruggekeerde ambtenaren. Alleen wanneer voet aan het denkbeeld van kolonisatie mogt gegeven worden, zou, naar zijne meening, eene gemeente-instelling, die hij trouwens wenschelijk acht, mogelijk zijn. Hierbij kan nog gevoegd worden, dat de tegenwoordige toestand van de Nederlandsch Indische maatschappij het den ouderen nagenoeg tot pligt maakt, hunne kinderen voor staatsbedieningen op te leiden, daar toch, op weinig uitzonderingen na, voor hen geene andere middelen van bestaan zijn overgebleven. Zonder het te willen, heeft de beperkte toelating van Europeanen, nevens de onbeperkte van vreemde oosterlingen, dien onnatuurlijken staat in het leven geroepen, waardoor het meerendeel der vrije middelen van bestaan aan de laatsten zijn in handen gegeven, en zoo vele anderen, welke in Europesche maatschappijen niet ontbeerd kunnen worden,

door het gemis van een vrijen Europeschen middelstand, niet kunnen worden ter hand genomen.

In zoover ben ik het met den assistent-resident eens, dat gemeente-instellingen, met al wat er toe behoort, slechts bloeijen kunnen in vrije Europesche gemeenten. Maar bij rijper nadenken over dit onderwerp is mij de mogelijkheid duidelijk geworden, dat het geven van burgerschaps-regten aan eenige der groote gemeenten van Nederlandsch Indië veel hervormen zal, van hetgeen nu nog gedwongen en kunstmatig is, en veel zal in 't leven roepen van 't geen thans nog gemist wordt.

Maar om verscheidenheid van standen en van neringen te bekomen, deze onmisbare schakels van eene gemeente, die bloei en werkkracht, door velerlei stralen, naar buiten overbrengen, en die allengs den geheelen staat in hare verkwikkende werking doen deelen, moet tevens de onbelemmerde toelating van Europeanen als regel worden aangenomen. Daardoor zal eene omkeering gebragt worden in den kunstmatigen toestand, dien wij thans zien; daardoor zal een natuurlijker en minder gedwongen toestand geboren worden, die alle bestanddeelen eener Europesche gemeente zal kunnen bevatten en tot vrije ontwikkeling toelaten. De verschillende schakels eener Europesche maatschappij, van de dienstbaarheid af tot aan de hoogere klassen, zoover als de omvang en de welvaart der gemeente dit zal medebrengen, komen mij voor onmisbaar te zijn voor duurzaamheid en inwendige kracht.

Eene krachtige Europesche industriëele ontwikkeling vordert mijns inziens ook het bezit der kennis en der middelen tot uitvoering, in den eigen boezem, van alle technische industriën, van af den kapitalist of ondernemer met zijnen raadsman, den bouw- of werktuig-kundige, tot aan den technischen werkman en zijne gezellen. Waar deze niet gevonden, of de hulp van oosterlingen moet gevraagd worden, blijft de ondernemings-geest binnen zekere grenzen besloten, en blijft de meer kunstmatige grondslag der maatschappij voortbestaan.

't Is niet slechts zucht naar winst, of om voedsel aan de werkzaamheid van den geest te geven, die de kapitalisten groote ondernemingen doet ontwerpen; dikwerf is het ook, om voor hunne land- en stad-genooten nuttig te zijn, en om duurzame gelegenheid voor het bekomen van arbeid en verdiensten te geven. Om die drijfveren echter niet te doen slapen, om ze in werking te brengen, moet de belangstelling in de gemeente steeds levendig en wakker blijven. Dit nu kan slechts bereikt worden, door de ontwikkeling toe te laten van maatschappijen, waaraan men meer dan eene vlugtige of voorbijgaande belangstelling schenkt; maatschappijen, die niet door de rijken of aanzienlijken verlaten worden, wanneer zij hun doel — het verzamelen van schatten — bereikt hebben; maatschappijen eindelijk, waar standen gevonden worden, die men, door industriële of liefdadige stichtingen, bevoordeelen en door dankbaarheid aan zich verbinden kan.

Bevinden zich niet in alle maatschappijen ook behoeftigen, om voedsel te geven aan de liefdadigheid, deze, uit het maatschappelijke oogpunt be-

schouwd, zoo nuttige deugd, die den mensch loutert, de liefde tot den naasten kweekt, en de belangstelling der hoogere klassen op de mindere gevestigd houdt?

Wanneer de eerste stoot voor het stoffelijke leven, dat ik bedoel, gegeven is, zal de eene industrie de andere opvolgen, en de welvaart, die zich door alle takken der gemeente zal verspreiden, zal ook voor de verzorging van het onstoffelijke waken. De liefdadigheid zal voor stichtingen zorgen, waar behoeftigen, bejaarden, gebrekkigen en weezen, steun en verzorging zullen vinden; de godsdienst-zin zal kerken, de behoefte aan kennis en wetenschap scholen en inrigtingen bouwen, waaruit zedelijkheid, onderwijs en verlichting zullen verspreid worden. De behoefte aan gezelligheid en uitspanning zal voor bijeenkomsten van gezellig verkeer en openbare vermakelijkheden zorgen.

Deze ontwikkeling nu van Europesche maatschappijen moet mijns inziens eerder bevorderd dan tegengehouden worden. Vrij algemeen is men echter de meening toegedaan, dat het bestaan eener maatschappij als de bedoelde niet mogelijk zou zijn; dat de Europesche ambachtsman naast den Oosterschen niet bestaan kan; dat hij te veel behoeften heeft en, in evenredigheid zijner verdiensten, het levensonderhoud voor hem te duur is. Ik beaam deze bezwaren, maar als men ze van naderbij onderzoekt, zal men zien, dat zij niet uit eene volstrekte noodzakelijkheid maar uit het gemis van eenen middenstand onder de Europeanen voortkomen.

De Europeaan van minderen stand treft in Indië geene kringen aan, waarmede hij verkeeren kan. Hij moet zijne eigene woning, huishouding en bediening hebben. Zijne kleeding, uitspanning en geneeskundige verpleging zijn kostbaar; hij moet op kleine schaal de levenswijze nabootsen der meer aanzienlijke en hem het digtst nabij komende standen, minder uit weelde, dan wegens het gemis van burger-gezinnen, waarbij hij kan inwonen, of van een eigen wettig gezin, dat zijne huishouding uitmaakt, met hem werkt, door zuinigheid en spaarzaamheid zijne bezitting vermeerdert, hem in ziekte verzorgt, in tegenspoed troost en zijne wederwaardigheden helpt dragen. Velen zullen misschien in het bezit van een wettig gezin een nadeel, eene vermeerdering van lasten, eene verdeeling van bezitting, eene vermindering van het overgelegde fortuin zien. Maar de ondervinding leert, dat huisgezinnen zich beter door de moeijelijkheden van het leven weten te wringen, dan enkele individuën; dat hetgeen door erflating gesplitst wordt, weder door aanhuwelijken en arbeid wordt vermeerderd.

Eindelijk moet ook nog in rekening gebragt worden, dat de konkurrentie met Oostersche arbeiders soms wordt bemoeijelijkt door de al te hooge eischen van de Europesche werklieden, die niet alleen naar het vinden van een bestaan streven, maar ook naar het verzamelen van kapitalen, om daarmede naar het geboorteland terug te keeren en onbezorgd te leven.

Die verhoudingen zouden zeer gewijzigd worden indien Nederlandsch Indië voor Europeanen van alle klassen toegankelijk werd gemaakt, en duurzame

Europesche gemeenten hier gevestigd waren, wier leden geene vlottende bevolking zijn. Behalve de onnoembare takken van neringen, industriën en ambachten, die buiten de brandende zon worden uitgevoerd, en niet boven de krachten van den ordentlijk en matig levenden Europeaan gaan, is ook in den landbouw nog veel te doen, zelfs dan wanneer toegegeven, of door de ondervinding bevestigd werd, dat veldarbeid door den Europeaan van het Germaansche ras in tropische landen niet duurzaam volbragt kan worden. Men denke slechts aan de zijde- bijen- en veeteelt, de melk-, boter- en kaasbereiding en zoo vele andere, die zonder groote inspanning uitgevoerd kunnen worden en een goed bestaan geven. Men bedenke ook, hoe de vorderingen, die de landbouw in de laatste jaren gemaakt heeft, het droog liggen der gronden, de aanwending van vloeibare mest en van de werktuigen, die het ploegen, zaaijen, maaijen en dorschen zoo gemakkelijk gemaakt hebben, de verhouding tot arbeid en voortbrengselen hebben verbroken, en de ondervinding van vroegere dagen, omtrent het al of niet mogelijke van den veldarbeid in deze gewesten, voor het tegenwoordige tijdvak buiten toepassing hebben gebragt.

Men bedenke eindelijk, dat het dagloon, hetwelk een bekwame Chinesche werkman geniet, veel hooger is, dan hetgeen een even bekwame werkman in Europa kan verdienen; dat de verzorging van zijn gezin daar duurder is dan hier; en, mogt dit dan ook al betwist worden, dat hier althans noch honger, noch koude hem en de zijnen zullen kwellen. Voor zoo ver aan deze opmerking getwijfeld wordt, verwijs ik naar de inkomsten, die de Europesche militairen in active dienst en de gegageerden genieten. Zij leven, en zouden beter leven zoo zij hier eene burgerij van hunne klasse konden vinden. Kortom, wat in Indië de levenswijze duur maakt is niet de hooge prijs der levensmiddelen, maar de neiging om hooger dan zijn stand te leven.

Zonder een ruimer afstand van gronden nogtans, dan in alinea 2 van art. 62 van het Reglement op het beleid der regering bedoeld schijnt te zijn, zal eene vestiging van Europesche gemeenten niet wel uitvoerlijk zijn, om het even of men kolonisatie op groote schaal in daarvoor aangewezen streken, of onbelemmerde vestiging van bedrijf uitoefenende Europeanen, in en nevens de reeds gevestigde middelpunten van ons gezag, op het oog heeft. Met eenen afstand van gronden, in kleine perceelen, schijnt eene trapsgewijze immigratie van Nederlanders waarschijnlijk te worden, indien althans aan de instelling van gemeentelijke regten wordt gevolg gegeven.

De regering, die den tegenwoordigen toestand heeft in het leven geroepen, zal ook waarschijnlijk geene bedenkingen hebben, om dien door eenige opofferingen te doen ophouden, indien het raadzame daarvan overtuigend zal gebleken zijn. Het staatsbelang schijnt daarbij niet benadeeld te zullen worden, zoo maar gelet wordt op hetgeen, ik zal niet zeggen gebeuren *zal*, maar gebeuren *kan*. Want gelijk de heerschappij der Engelschen in Britsch-Indië, steunt die der Nederlanders over den Indischen Archipel op een klein getal Europeanen en op de goede gezindheid van een, meerendeels

uit inboorlingen te zamen gesteld, leger, eene heerschappij, die met zulke grondslagen ligt geschokt zoude kunnen worden, indien de lust daartoe bij de beheerschten met ernst werd opgewekt.

Het overbrengen van meer Europesche elementen, als eene kern, waarop de uitvoerende magt kan steunen, schijnt dus om staatkundige redenen raadzaam te zijn en goed op te wegen tegen de krachtelooze en verouderde bedenkingen van maatschappelijk belang, waarmede nog gestadig dat denkbeeld wordt bestreden.

Wordt deze meening beaamd, dan is daaruit gemakkelijk de noodzakelijkheid voor het instellen van gemeente-inrigtingen af te leiden. Ik begrijp echter, dat de aanbeveling eener vrije toelating van Europeanen uit alle klassen en standen, zelfs de dienstbare niet uitgesloten, bij velen bevreemding zal verwekken, en als het begin zal worden beschouwd van den teruggang onzer zedelijke kracht in Indië. Bij de Indische bevolking, zal men zeggen, bestaat de meening, dat handen-arbeid den Europeaan niet betaamt en weinig strookt met de begrippen der morele meerderheid, waarop wij ons verhovaardigen. Men zal daaruit afleiden, dat de onvermijdelijk gewordene aanraking met den blanken arbeider weerzin bij den inboorling verwekken zal.

In zekere mate zoude ik die bezorgdheid kunnen begrijpen, indien niet bereids lang het begrip onzer zedelijke meerderheid bij den inlander, vooral in de middenpunten van ons gezag, voor minder buitensporige en meer natuurlijke beschouwingen had plaats gemaakt, door de toonbeelden van onzedelijkheid, die hun onze Europesche soldaten en schepelingen hebben gegeven. Daarvoor is echter een begrip ven stoffelijke meerderheid in de plaats getreden, waarmede wij ons moeten te vrede stellen nu de eerste is te loor gegaan. Het bewustzijn van onze hoogere wetenschap en krachtige arbeidzaamheid heeft een ander besef van onze magt doen ontstaan, dat wel tegen het eerste opweegt, nu de groote belangstelling van Nederland in zijne koloniën ons ook in de gelegenheid stelt, om meer stoffelijke kracht dan vóór eene halve eeuw in werking te brengen. Toen ik in de maand April jl. te Atjeh was, en een der inboorlingen de machines van Zijner Majesteits stoomschip *Amsterdam* had gezien, riep hij uit: „Het opperwezen gaf aan den Aziaat de rijst en aan den Europeaan het verstand!" Is het denkbeeld verloren gegaan, dat de arbeid den Europeaan niet betaamt, daarvoor zal in de plaats treden, dat de arbeid eerbaar is en geëerd wordt. Het overbrengen van deze overtuiging in het volksbegrip zal eene betere ontwikkeling der volkswelvaart voorbereiden, dan het blijven hechten aan denkbeelden, die eene erflating van verdwenen tijden en toestanden zijn.

Om evenwel te kunnen aantoonen, hoe en wat van de gemeente-instellingen al dadelijk kan worden in werking gebragt, zoude ik grondiger met hare zamenstelling en werking in Nederland bekend moeten zijn, dan het geval is. Op den voorgrond plaats ik de veronderstelling, dat men bedoelt, om aan de gemeenten, die daarvoor vatbaar zijn, een eigen bestuur te geven. Daarmede kan ik mij zeer wel vereenigen. Aan de be-

sturende ambtenaren zal dit veel van hun gezag, en hun regtstreekschen invloed op den dagelijkschen gang van zaken, policie en keuren ontnemen; maar hun aanzien zal daarom niet verminderen, wijl zij niet meer zullen behoeven af te dalen tot de kleinste bijzonderheden van het gemeente-belang, daarvoor niet meer zullen verantwoordelijk gesteld worden en minder aan de vijandige gezindheid der openbare opinie zullen zijn blootgesteld. Zij zullen worden, wat zij zijn moeten, vertegenwoordigers van het Gouvernement, die namens het Gouvernement het staatsbelang verzorgen, en, in stede van zelf de verzorging der gemeente-belangen te moeten waarnemen, daarover slechts een hooger toezigt uitoefenen, en, in zekere gevallen, tusschen de gemeente en hare besturen uitspraak zullen moeten doen.

Voor het overige heeft het gemeente-bestuur boven het éénhoofdige het voordeel, dat het zamengesteld kan worden uit allerlei kapaciteiten, specialiteiten en notabele ingezetenen, die op de gemeente, door velerhande middelen, eenen weldadigen invloed uitoefenen. De belangstelling van het gemeente-bestuur over de burgers der gemeente is van eenen duurzamen, die van den ambtenaar van eenen tijdelijken aard; het eerste gaat langs vaste beginselen stelselmatig te werk, de ambtenaar meer naar eigen inzigten, die niet altijd met de behoefte der gemeente zijn te rijmen.

Maar de werking van de gemeente-besturen zal van luttele beteekenis zijn, indien geene belastbare burgers in de gemeente worden aangetroffen, waartoe de klasse van Europeanen, die er thans wonen, in den regel niet behooren. Het gouvernement zal derhalve eenige van zijne inkomsten moeten afstaan, waaronder in aanmerking komen de verpachte middelen (voor zoover zij, als niet in strijd met het begrip van zedelijkheid van den tegenwoordigen tijd, kunnen behouden blijven), de belastingen op het bedrijf, op de paarden en rijtuigen, de hoofdgelden, waar die nog bestaan, en dergelijken.

Hieruit zal dan ook de opname der inheemsche en vreemde oosterlingen in de gemeente, tot welker gebied zij behooren, moeten volgen. Dit denkbeeld, ik erken het, is nieuw en geheel afwijkende van het, tot dus verre gevolgde, beginsel, van de Oosterlingen geheel onder de leiding hunner eigene hoofden, en het toezigt der besturende ambtenaren te laten. Ik zie daarin echter geene bezwaren, indien immers de bevoegdheid der gemeente-besturen goed afgebakend wordt, en indien aan de eerste hoofden van de onderscheidene oostersche volkstammen zitting in het gemeente-bestuur wordt gegeven.

Dit zal de eerste stap zijn, om van „het wingewest" eenen Nederlandschen bodem en van de beheerschten gemeente-burgers te maken, zonder in den misstap te vervallen, die thans nog te Amboina wordt betreurd. Het moet slechts zijn, om de gezamenlijke belangen van al de bestanddeelen der gemeente door hetzelfde bestuur te doen overwegen en behartigen, om beter en met meer kennis hunne behoeften te leeren kennen en daarin te voorzien, om eenzijdige, soms uiteenloopende, werking te verhoeden, en eindelijk om de belastingen, die thans de schatkist geniet, aan hare ware bestemming te doen terugkeeren.

De instelling van gemeenten, met de gebruikelijke burgerregten, benevens zelfstandige besturen, zal op de zamenleving, de industriële ontwikkeling en de welvaart van Nederlandsch Indië heilzaam werken. De gemeente-instellingen zullen een aantal plaatselijke verbeteringen, beproefde nieuwigheden en nuttige verordeningen in 't leven roepen. Zij zullen vele industriën doen bloeijen en andere doen ontluiken. De middelen van vervoer zullen door de besturen ter harte worden genomen, en door andere, die meer doeltreffend en minder kostbaar zijn, worden vervangen. Hunne gezindheid, de geest van werkzaamheid die hen bezielt, zal door de Europesche en Indische leden in al de bestanddeelen der gemeente worden overgebragt, en dusdoende zullen gezonde begrippen van staathuishoudkunde worden verspreid. De zedelijkheid en de gezondheids-policie zullen inzonderheid door de gemeente-besturen behartigd en midelen tot verbetering aangewend worden. Het onderwijs zal door hare tusschenkomst eene gemakkelijker en minder kostbare inrigting bekomen. De neiging tot absenteisme zal minder levendig worden; de duurzame belangstelling in de gemeente van inwoning, de plaats waar welligt „eens de wieg op stond waar eens het graf zal staan", zal toenemen, en hiermede reeds zal een groote stap gedaan zijn tot eene ruimere stichting van weldadigheid en van openbaar nut.

Ik voorzie daarin ook geene botsing met het inlandsche bestanddeel der gemeenten. De gemeente-besturen toch zijn zoo oud als de vereeniging van menschen in maatschappijen. Bij alle oosterlingen en inheemsche bevolkingen worden zij aangetroffen. Daarom kan ook de overgang van het gemeentegezag van den gouvernements-ambtenaar op het gemeente-bestuur geene botsing geven; ik zoude zelfs denken, dat de oosterlingen er tevreden over zullen zijn en er mede gebaat zullen worden. Immers het komt mij onmogelijk voor, dat het bestuur van de gemeente er niet op uit zoude zijn, om alle heerediensten af te schaffen en door vrijen arbeid te vervanden, behoudens de betaling van een equivalent in geld, ter vergoeding van den geschonken arbeid in natura. En daar toch allengs de beginselen van de hoofdplaatsen ook in de overige gemeenten zullen overgaan, zal het aanleiding geven tot het geleidelijk bereiken van eene betere, sedert lang gewenschte, orde van zaken.

Ik verwacht natuurlijk niet, dat dit alles op eenmaal zal plaats hebben, maar het is onmogelijk dat het niet die rigting neme.

Zonder iets te verkleinen van de belangstelling van het gouvernement en zijne ambtenaren in het openbare belang, kan hunne werking echter nimmer die der gemeente-besturen evenaren, noch met deze in hare resultaten vergeleken worden. De gemeente bestuurt hare eigene zaken, naar de kennis van hare behoeften en de middelen die zij daarvoor heeft of wil scheppen. Zij wikt naauwkeurig het voordeel, dat door zekere maatregelen verkregen zal worden, tegenover de uitgaven, die zij zullen kosten, en deinst daarvoor niet terug, indien het voordeel evenredig is aan de uitgave. Dit kan de staat in den regel niet doen; hij kan zich niet met die kleine be-

langen inlaten, niet tot die bijzonderheden afdalen, die de grondslagen van den bloei en de welvaart eener gemeente uitmaken.

Mijn advis komt dus hierop neder: dat in Nederlandsch Indië de gemeentelijke inrigtingen mogelijk zijn, dat zij nuttig zullen wezen voor de algemeene welvaart, en zelfs noodzakelijk, om aan den staat die inwendige kracht te geven, die hij thans nog mist.

II.

Meermalen is bij de Europesche ingezetenen in deze gewesten de wenschelijkheid ter sprake gebragt, om aan hen, even als andere goed geordende burgermaatschappijen die bezitten, de voordeelen van gemeenteinrigtingen te geven, en hen onder eigene, door de gemeente gekozen, besturen te stellen, die uitsluitend voor hunne belangen waken. De belangrijkheid van deze aangelegenheden is door de regering niet over het hoofd gezien. Zij heeft van hare belangstelling doen blijken, door het raadplegen van eenige gewestelijke autoriteiten over de wenschelijkheid en uitvoerbaarheid van den voorgestelden maatregel. Daartoe uitgenoodigd heb ook ik mijn gevoelen daarover doen kennen en de uitvoering daarvan aanbevolen. Ik deed het echter enkel uit het oogpunt der burgerlijke belangen, die mij voorkwamen zeer door de werking van de municipale besturen te zullen worden gebaat, wijl in den regel de gemeente, beter dan de staat en zijne ambtenaren, kan weten, wat voor haar goed en wenschelijk is, en de gestadige opsporing van, en het geven van uitvoering aan, het goede en wenschelijke, het zekerste middel is voor de stoffelijke ontwikkeling en een goed voorbehoedmiddel tevens tegen het absenteïsme.

Het groote belang, dat ook de landsverdediging moet stellen in eene goede organisatie van de burger-maatschappij, liet ik onaangeroerd. 't Is echter buiten twijfel, dat het leger, voor de verdediging van het grondgebied, in deze aangelegenheid groot belang heeft. De legers toch, en dit nog meer bij de defensieve dan bij offensieve oorlogen, steunen op het volk en zijn afhankelijk van de hulpmiddelen, die het land oplevert. Eene goede zelfstandige organisatie van de burgerij, geëigend om haar in het behoud der bestaande orde van zaken belang te doen stellen en sympathie te geven voor den strijd, die daarvoor gevoerd wordt, zal dus meer steun aan het leger geven, dan bij het gemis daarvan te verwachten is, en zal zoowel indirekt als direkt zich openbaren. Goed georganiseerde gemeenten immers zullen de bescherming van het leger kunnen ontberen, en voor de veiligheid van hare personen en goederen zelve kunnen waken, gelijk zij zelve zich beheeren. Langs dien weg, zullen zij het leger zich geheel aan de bestrijding van den algemeenen vijand kunnen doen wijden, zonder dat daarvan voor nevenoogmerken iets behoeft afgezonderd te worden. De goede gezindheid der burgerij zal de gemeenten tot bronnen maken, waaruit het verdedigingsleger zijne uitgeputte middelen kan herstellen; en de vijand, die gelijke voordeelen moet missen, zal zich in 't nadeel geplaatst zien, en zoo hij ons wil verhinderen, van de hulpmiddelen der gemeente gebruik te

maken, verpligt wezen ze te bezetten. Daarvan is dan het voordeelige gevolg, dat hij zijn aktive leger moet verzwakken.

Om deze voordeelen te bekomen voldoet het echter niet, om in de onderscheiden gemeenten de burgerij, zonder regten noch privilegie, van gouvernementswege te doen beheeren. Daardoor worden geene sympathiën opgewekt, geene nationale verpligtingen geboren. De staat heeft op de gemeente en hare bezittingen geene wettige regten, en de zedelijke kan hij niet opwekken, want de gemeente bezit niets; wat meer is, zij bestaat niet; er is niets anders dan eene vereeniging van individuën, waarover de staat zich het regt van beheer heeft toegeëigend. Zoolang het belang der individuën beperkt blijft tot het verzorgen van de veiligheid van eigen persoon en goederen, zullen zij ook niets voor den staat over hebben, die alleen de gemeenten beheert en eigenaar is van de openbare gestichten. Daarom is ook alleen in een vereeniging van de burgers in gemeenten, die zich zelve besturen, zelve hunne lasten dragen en uitgaven bestrijden, de eigenlijke kracht van den staat.

De geschiedenis van het ontstaan der gemeenten, en de steun dien zij, in de dagen van feodaal despotisme en militair geweld, aan de vorsten gaven, om aan de aanmatiging van hunne magtige vasallen perk te stellen, bewijst het overtuigend. Ook in onze dagen is de werking van den staat op de individuën zeer onbeduidend, en de invloed op de gemeenten daartegen zeer groot, indien de staat hare sympathie heeft weten te winnen. Gelijk een leger zijne kracht ontleent aan eene doeltreffende organisatie en daartoe de zamenvoeging van de individuën in kompagniën, bataillons, brigaden en divisiën is ontworpen, zoo ook kan in de organisatie der burgerij de betrekking van het individu tot den staat, zonder tusschen-ligchamen of tusschenverdeelingen, niet goed zijn. Er behooren dus besturen te bestaan, gelijk bij goed georganiseerde gemeenten gebruikelijk is, die van het volk uitgaan, die de belangen van het volk verzorgen, maar toch door wettelijke regelingen met den staat in betrekking staan.

In Indië is men ten allen tijde meer eene, tot het uiterste gedrevene, centralisatie, of liever eene regtstreeksche alleen-bemoeijenis, toegedaan geweest; want wat men in Indië centralisatie noemt is meer nog de dadelijke inmenging van het gouvernement in alle aangelegenheden van bestuur en het volksbelang, dan wel eene eigenlijke leiding van onderscheidene takken van bestuur naar één doel of één levengevend beginsel.

Deze albemoeijenis maakt de zwakheid uit van den Nederlandsch Indischen staat, bij buitengewone en ernstige gebeurtenissen. Werkt de centralisatie nuttig en scheppend op de verbetering en wording van zaken, zij is daartegen schadelijk en vernietigend voor het vernuft en de zelfstandigheid van de menschen. Van daar die treurige gewoonte, om alles van den staat te vorderen en niets zonder zijne hulp of medewerking te ondernemen, benevens de groote verantwoordelijkheid, die daardoor op den staat wordt overgebragt. Van daar ook die treurige neiging, om den staat voor alles aansprakelijk te maken wat geschiedt, en hem de schuld te geven van alle rampen, die gele-

den worden. Maar het streven moet niet alleen zijn het verbeteren van de zaken, maar ook van de menschen, hetgeen mij doet besluiten, dat het Indische regerings-stelsel dringend verandering vordert.

Welke wrange vruchten de centralisatie reeds eenmaal voor Nederlandsch Indië heeft opgebragt in het noodlottige jaar 1811, leert ons wijlen de minister van koloniën J. C. BAUD, in zijne »Opmerkingen op het verdedigingsstelsel van Nederlandsch Indië", bladzijde 33. Daar leest men: »Eene stelselmatige en met kracht georganiseerde centralisatie werd op eenmaal vernietigd en vervangen door een geimproviseerd provinciaal zelfbestuur. De gevolgen hiervan waren, dat, reeds lang voor dat onze heerschappij voor de Britsche wapenen had moeten bukken, allerwege het gevoel van hare onmagt en van hare nadere ontbinding bestond."

Men ziet het: eene, met kracht georganiseerde', centralisatie was niet bestand tegen den druk der omstandigheden, zoodra zij de besturende hand van haren stichter miste; en dit zal wel altijd het geval zijn bij die kunstige organisatiën, die geene zelfstandige werking aan de onderdeelen gunnen, en alles van éénen wil afhankelijk maken. Zij werd in 1811 vernietigd, en met haren val reeds gevoelde ieder de onmagt der Nederlandsche heerschappij en hare naderende ontbinding. Kan er wel scherper afkeuring gegeven worden van het stelsel, waaronder wij leven, en dat de beoordeelaar zelf heeft helpen opbouwen en met volharding verdedigen? En toch was de centralisatie van 1811 niet zoo omvattend als die van 1859; toen immers werkte het gezag over een minder beperkt gebied, en waren de gemeentebesturen nog in leven.

Ik moet echter, alvorens voort te gaan, de reden opgeven, die mij heeft genoopt, om deze aangelegenheid te behandelen. De bezorgdheid, waarin Europa verkeert, wegens den oorlog in Italië, en die met het sluiten van den vrede te Villafranca nog niet schijnt geweken te zijn, heeft mij veel doen denken over hetgeen in zekere gevallen zoude moeten gedaan worden, indien Nederland met een beduidende zeemogendheid in oorlog gewikkeld en Nederlandsch Indië met eene landing bedreigd werd. Toen kwam op nieuw het nadeel van het gemis van de gemeente-besturen voor den dag, met de onheilen, die dat over onze vreedzame burgerij kan uitstorten. Om den vijand, die, wetende dat hij in een beschaafd land, 't welk vele hulpmiddelen bezit, gaat oorlogen, ook zijne uitrusting daar naar zal hebben geregeld, bij zijne landing afbreuk te doen, hem het verzamelen van levensmiddelen en vervoermiddelen moeijelijk te maken en in het landwaarts indringen te belemmeren, kan niets beter uitgedacht worden dan de gewestelijke besturen, voor zoover die door lands-ambtenaren worden gevoerd, buiten werking te stellen. Tot dat einde moeten allen, die uit de staatskas bezoldigd worden, zoowel inlanders als Europeanen, zich van de landingsplaats verwijden en binnenlands trekken. Dan zal de aanraking van den vijand met de massa van het volk bemoeijelijkt worden, en zal het meerdere dagen vereischen, om zich te oriënteren, en aan zijne requisitiën van levensvoorraad, transportmiddelen, kondschappers en gidsen

effekt te doen bekomen. Hij wordt aldus verscheidene dagen werkeloos aan het strand gehouden, die de verdediger benuttigen kan, om de laatste hand aan zijne maatregelen te leggen, en die hem tijd zullen geven, zijne strijdkrachten op het beslissende punt te zamen te trekken.

Dit denkbeeld is niet nieuw. Het werd in 1811 door den maarschalk DAENDELS voorgeschreven, in de instruktie voor den brigade-chef van den generalen staf G. H. VON GÜTZLAFF, bij afwezigheid van den Gouverneur-Generaal. In de artikelen 6 en 7 leest men:

Bij de proklamatie, waarbij de kolonie zal worden verklaard in staat van beleg, zal hij gelasten aan alle hoogere en lagere kollegiën, aan alle civiele ambtenaren en gewezen militaire geëmploijeerden, om te retireren en zich steeds te bevinden drie uren achter de armée enz.

Bij eene landing van den vijand zal hij de hooge regering almede aanschrijven, zich naar Buitenzorg en vervolgens, zoo noodig, dieper landwaarts te begeven, blijvende altoos ten minste dertig palen achter het korps troepen en zorgende voor de vivres *).

Indien deze maatregel ook al niet geëigend ware, om den vijand afbreuk te doen, toch zal ieder beamen, dat hij noodig is voor de veiligheid van onze landsdienaren. Zonder hunne verwijdering zouden zij den vijand in handen vallen en zich aan zijnen wil moeten onderwerpen, en blootgesteld worden, om den vijand te dienen, dat is: zich schuldig te maken aan verraad of in krijgsgevangenschap te worden gehouden.

De verwijdering van al de Europesche en inlandsche ambtenaren van de met landing bedreigde punten is dus een onvermijdelijke maatregel, niet alleen geboden, om den vijand afbreuk te doen, maar ook uit zelfbehoud. Maar de uitvoering van dien maatregel is bedenkelijk door het gemis van gemeentebesturen, vooral in de groote middenpunten van Europesche vereeniging, zooals Batavia, Samarang, Soerabaja. De verwijdering toch van de ambtenaren van het plaatselijk bestuur laat de gemeenten zonder beheer, zonder policie, zonder bescherming, zonder veiligheid, zonder inkomsten om daarin te voorzien. Zij laat de gemeenten in een chaos van verwarring en regeringloosheid, die het leven, de eer en de bezittingen der ingezetenen ter diskretie stellen van eenige bandelooze kwaadwilligen of gewetenlooze bedienden.

Hoe ontmoedigend de afwezigheid van publieken geest of lust tot vereeniging op onze medeburgers in Indië werkt, kan afgeleid worden uit eene onlangs plaats gehad hebbende gebeurtenis, de moord namelijk der mijngeëmploijeerden te Banjoe-irang in het rijk van Bandjermasin. Met een weinig meer energie en het nemen van geschikte maatregelen, zouden de offers van dien moord zich hebben kunnen verdedigen, of allerminst hun leven duur hebben kunnen verkoopen. Dit zoude gewis een „trapper-gezin" in Noord-Amerika gedaan hebben; maar eene énergie van dien aard is bij onze medeburgers in Indië niet te vinden. Zij zijn gewoon, op het Gouvernement te steunen, en wanneer die steun faalt, gaan zij te gronde, door gemis aan zelfvertrouwen en aan de gewoonte zich zelf te helpen. Indien hierin een verwijt gelegen is, het kan noch onze medeburgers, noch de regering treffen, maar wel het gebrekkige stelsel dat ons beheerscht.

---

*) Zie: *Handelingen en geschriften van het Indisch genootschap* I, bl. 192.

Maar het is niet alleen de veiligheid der personen en goederen van onze medeburgens, die door de verwijdering der ambtenaren en de ontbinding van het plaatselijke bestuur in gevaar zullen worden gebragt, het kwaad zal dieper grijpen en ook naar buiten gevoeld, en op vele volgende geslachten overgebragt worden; het zal de teederste belangen van de Europesche maatschappij benadeelen. Ik heb hier het oog op de funktiën van ambtenaar van den burgelijken stand, die door landsdienaren worden waargenomen, en op de bewaring van de daartoe betrekkelijke akten, die niet het eigendom van de gemeente maar van het Gouvernement zijn, even als meer andere dokumenten, zooals die van eigendom van vastigheden, van hypotheek enz., en die daardoor regtens buiten den waarborg van het private eigendom zijn gesteld. Zij kunnen, in handen van eenen medoogenloozen vijand, middelen van roof en bedreiging worden.

Deze gevaren, die de gemeente bedreigen, hebben het advies van het militair departement geleid, ter gelegenheid van zijn voorstel tot opheffing van de schutterijen. Dat de schutterij voor een groot gedeelte is zamengesteld uit landsdienaren draagt van zelf de kiemen van ontbinding bij zich. Maar buitendien wilde men de rampen van den oorlog zoo min mogelijk op onze medeburgers doen drukken, en om die reden de schutterij niet aan de krijgsoperatiën, noch buiten, noch binnen hare gemeenten, doen deelnemen. Het moderne volkenregt heeft met opzet een strenge grens getrokken tusschen de vreedzame burgers en de openbare strijdmagt, terwijl ten allen tijde de burgers, die aan den strijd deel nemen, zonder tot het leger te behooren, als oproerlingen behandeld worden *).

Wanneer dit ook al niet toepasselijk is op schutters, wettig onder de wapenen geroepen, men zal toch moeten toegeven, dat die schutters niet buiten de gemeente kunnen geroepen worden, om krijgsdienst te doen, op gevaar van de vrouwen en kinderen zonder eenige bescherming te laten, noch verpligt kunnen worden, door hunne opene voorsteden te verdedigen, ze aan plundering prijs te geven. De bevoegdheid des vijands, om de gewapende schutters als krijgsgevangenen te beschouwen en ze buiten 's lands te zenden, zoude alleen reeds een groot onheil voor de burgers zijn. Geheel in verband met deze omstandigheden was het voorstel, om de schutterij slechts te doen zijn eene rustende burgerwacht, strekkende om voor de eigene veiligheid van personen en goederen bij eventuële onlusten te kunnen zorgen.

Eene gemeente, welke haar eigen bestuur en policie, hare eigene inkomsten en eene burgerwacht heeft, kan met goed gevolg aan hare eigene krachten worden overgelaten, en behoeft voor geen inwendig molest te vreezen. Zij beschermt zich zelve tegen onwettige handelingen en heeft volkomen het regt, om geweld met geweld te keeren, zelfs tegen vijandelijke strooperijen. Maar nadert de vijand met overmagt, dan opent zij

*) Jomini, *Histoire critique et militaire des campagnes de la revolution. Guerre d'Italië*, I bl. 72.

hem hare poorten, en gehoorzaamt den nieuwen meester, zoo lang hij feitelijk de magt heeft om te bevelen, maar zij behoeft daarom niets te doen, dat naar afval gelijkt, en keert zich weder tegen de vijandelijke partij zoodra deze haar verlaat, echter zonder tegen den vijand regtstreeksche vijandelijkheden te plegen. In één woord, zij blijft, gedurende de buitengewone omstandigheden, hetgeen zij vóór die omstandigheden was, een ligchaam, dat aan zelfbestuur gewoon is, en dat met al de voorzigtigheid handelen kan, welke zijne sijmpathie of zijne belangen hem ingeven. Is de sijmpathie niet groot, er is dan toch een bestuur, dat voor zijne handelingen verantwoordelijk is, en niet openlijk tot afval kan overgaan, terwijl eene gemeente zonder bestuur dit wél doen kan, en zelfs verpligt wordt om zich in de armen van den aanvaller te werpen, ten einde van hem de bescherming te erlangen, die zij van het landsbestuur niet langer konde bekomen.

Eene gemeente zonder bestuur is iets onbestaanbaars en stelt de burgers, de vrouwen en kinderen der militairen, die zij niet met het hoofdkwartier kunnen doen medereizen en dus laten moeten waar zij zijn, in groot gevaar, en dringt hen tot onwillekeurigen afval, en verpligt hen, zoo niet om met den vijand te heulen, dan toch om bescherming bij hem te zoeken en hem daarvoor wederdiensten te bewijzen.

Het zoude niet moeijelijk vallen, meerdere voorbeelden aantehalen, om het nadeel van het gemis van goed georganiseerde gemeenten te doen uitkomen, maar de gegevens zijn mijns inziens reeds voldoende, om de andere er uit afteleiden. Ik bepaal mij daarom kortheidshalve bij deze.

Ik voeg er bij, dat het mij in alle opzigten voorkomt, dat de exceptionele toestand, waarin zoo vele takken van algemeen en binnenlandsch bestuur en financiëel beheer geplaatst zijn, eene ernstige hinderpaal zal wezen, om in de uren van gevaar die énergie en volharding te ontwikkelen, die anders mogelijk waren in een land, aan hulpmiddelen zoo rijk en talrijk in bevolking, wanneer het regerings-beleid ingerigt is, volgens de behoefte van den tijd en de leer der wetenschap en ondervinding.

III.

Ik zal de noodzakeijkheid eener duurzame oprigting van gemeente-instellingen in Nederlandsch Indië niet uitsluitend in 't belang eener blijvende vestiging van Europeanen in overweging nemen, maar die meer uit het oogpunt van het algemeen staatsbelang beschouwen.

De geraadpleegde autoriteiten hebben zeer uiteenloopende advisen uitgebragt. Ik zal die kortelijk nagaan, daarbij volgende de orde, door de dagteekening dier advisen aangegeven.

De resident van Samarang meent, dat voor als nog geene gemeente-instellingen moeten in 't leven geroepen worden.

De resident van Soerabaja acht gemeente-instellingen in algemeenen zin wenschelijk, maar is van oordeel, dat het speciale doel, 't welk men er mede wenscht te bereiken, de blijvende vestiging van Europeanen, daardoor niet zal worden bevorderd, en ze derhalve niet noodig zijn.

De gouverneur van Celebes en onderhoorigheden komt tot dezelfde konklusie als de resident van Soerabaja.

De gouverneur van Sumatra's Westkust is voor gemeente-instellingen; doch meent dat die zullen moeten gepaard gaan met onbeperkte toelating van Europeanen en afstand van gronden in eigendom op uitgebreider schaal, dan het regeringsreglement toelaat, wil men eene blijvende vestiging van het Europesche element bevorderen.

De gouverneur der Moluksche eilanden is tegen gemeente-instellingen. Hij heeft blijkbaar de gestelde vraag niet begrepen, daar hij in de meening verkeert, dat de bedoeling zou zijn, de gewestelijke besturen te doen vervangen door gemeente-instellingen. Hij legt over de door hem ingewonnen konsideratiën en adviezen van de residenten van Menado, Ternate en Banda, waarvan de eerste in het algemeen en voor geheel Nederlandsch Indië zich ten sterkste tegen gemeente-instellingen verklaart, terwijl de tweede voor Ternate er tegen en de derde voor Banda er voor adviseren. Bij het zeer lezenswaardig rapport van den resident van Menado, zal ik hieronder gelegenheid hebben meer bepaaldelijk stil te staan; teekenende ik hier evenwel al aanstonds aan, dat ook hij de bedoeling niet schijnt begrepen te hebben, als ziende in de zaak eene revolutionaire strekking, waaruit hij aanleiding neemt tot eene waarschuwing, om toch de voorzigtigheid en wijsheid der voorvaderen niet uit het oog te verliezen; terwijl juist de bedoeling is, de door de voorvaderen daargestelde, en in revolutionaire tijden omvergeworpen, gemeente-instellingen, volgens de behoeften van den tegenwoordigen tijd, weder in het leven te roepen.

De resident van Batavia eindelijk geeft in overweging, om in beginsel aan te nemen, dat het wenschelijk is, dat gemeente-instellingen worden daargesteld, en om al dadelijk eene kommissie te benoemen (niet geheel bestaande uit ambtenaren), aan welke de taak wordt opgedragen, een ontwerp te maken, waarbij die aangelegenheid geregeld wordt, nadat de vooraf in te dienen grondslagen door de regering zullen zijn goedgekeurd.

Ik kom terug op de meening, dat de daarstellling van gemeente-instellingen de blijvende vestiging van eigenlijke Europeanen in Nederlandsch Indië grootelijks zoude bevorderen, en gepensioneerde landsdienaren in het bijzonder zoude aanmoedigen zich alhier te blijven vestigen in stede van naar Europa terug te keeren. Ik geef toe, dat zucht naar den geboortegrond, redenen van gezondheid, de wensch naar verhoogd levensgenot en de in zekere mate goedkoopere levenswijze in Europa, zoo wel degenen, die buiten 's lands dienst zich een onafhankelijk vermogen hebben weten te verwerven, als hen, die 's lands dienst met pensioen hebben verlaten, over het algemeen zullen aansporen naar Europa terug te keeren.

Maar dit neemt niet weg, dat toch steeds eenigen, door familie-banden of om andere redenen aan dit land gehecht, zich hier zullen blijven vestigen. De Europesche of daarmede gelijkgestelde bevolking in Nederlandsch Indië neemt bij voortduring toe. Wel kan ik aannemen, dat gemeente-instellingen niet zullen doen bereiken het doel, dat men er zich aanvanke-

lijk meer speciaal mede voorstelde; geenzins kan mij dit tot de konklusie leiden, dat zij daarom niet noodzakelijk zouden zijn.

De beschouwingen van den resident van Batavia over dit belangrijk onderwerp komen mij allezins aannemelijk voor; ik kan mij daar dan ook wel mede vereenigen. Te regt wijst hij op de menigvuldige instellingen van nut en vermaak, door de ingezetenen van Batavia en op andere hoofdplaatsen tot stand gebragt, op de bereidwilligheid, waarmede daaraan steeds wordt deelgenomen, en op den tijd en de kosten, welke men daarvoor pleegt over te hebben.

Zoude men uit zulke belangstellende ingezetenen geen stedelijken raad kunnen kiezen, even als van af de stichting van Batavia daar een „bank van schepen" heeft bestaan? En is het niet te verwachten, dat de stedelijke en gemeentelijke belangen beter zouden behartigd worden, wanneer de resident door zulk eenen raad werd voorgelicht, dan hem thans met den besten wil en de meeste inspanning mogelijk is? Waarom zoude de instelling van zoodanigen stedelijken of gemeentelijken raad niet zijn over een te brengen met het autokratisch stelsel van bestuur, waaronder wij hier leven, en hetwelk voor Nederlandsch Indië, niemand zal het betwisten, nog gedurende meerdere menschengeslachten zal noodig blijven? Of was het bestuur der Oost-Indische Kompagnie minder autokratisch?

De bewering, dat gemeente-instellingen in Nederlandsch Indië niet zouden passen bij het vigerend stelsel van bestuur, is te minder aannemelijk, daar juist artikel 71 van het regerings-reglement de instandhouding der inlandsche gemeentelijke instellingen voorschrijft, door den Gouverneur-Generaal op te dragen, „tegen alle inbreuken te handhaven het regt der „inlandsche gemeenten, om, behoudens de goedkeuring van het gewestelijk gezag, hare hoofden en bestuurders te verkiezen"; terwijl aan die gemeenten wordt gelaten „de regeling harer huishoudelijke belangen, met inachtneming der van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen."

En waarom zoude men den Nederlanders in Indië dan ook zoodanige instellingen niet gunnen, daar waar zij in genoegzaam aantal vereenigd wonen, om gemeenten te vormen? Ik zeg Nederlanders, omdat ik, naar het voorbeeld van het bepaalde bij den titel der Bataviasche Statuten over „schepenen", tot hen, of althans tot vaste ingezetenen, de bevoegdheid, om tot leden van den stedelijken of gemeentelijken raad gekozen te worden, zoude wenschen te bepalen, met toevoeging van enkele Chinezen en, des noods, van enkele andere vreemde Oosterlingen.

Artikel 1 van den titel „schepenen" der oude Bataviasche Statuten, in den jare 1642 door den Gouverneur-Generaal ANTHONIE VAN DIEMEN en de raden van India vastgesteld, luidt:

Eertijds (onder KOEN) plagh jaerlijcx een getal van ses personen tot schepenen bij de borger-overheijt gestelt te worden, te weten: drie borgers, twee comp-dienaren ende, om de Chinesche zaken, de overste der voorst. natie; welck getal daerna, de borgerij mitsgaders de regtspleging toenemende, te swack geoordeelt zijnde, goet gevonden ende geordonneert is, dat jaar-

lijkx, in 't eijnde van Maij, uijt de borgeren ende eerlijckste ingezetenen veerthien Nederlanders, te weten acht borgers ende ses comp-dienaren, mitsgaders vier Chinezen, bij den baljuw ende afgaende schepenen voorgestelt sullen worden, omme daeruijt op den dertigsten der gesejden maant (zijnde den dagh dat Batavia veroverd is), bij den Gouverneur-Generaal ende Raden van India, seven Nederlanders, te weten vier comp-dienaers ende vier borgers, mitsgaders twee Chinezen, tot schepen gekoosen te worden voor dat toekomende jaer.

Ruim anderhalve eeuw, of juister ongeveer twee eeuwen, lang heeft de instelling van schepenen goed gewerkt. Waarom den Nederlanders in Indie thans zoodanigen stedelijken of gemeentelijken raad onthouden? Of heeft die onbeperkte centralisatie, dat kind der revolutie, waardoor het Gouvernement met allerlei stedelijke of gemeentelijke zaken wordt lastig gevallen, zoo veel voortreffelijks gesticht?

Naar mijne overtuiging mag men veilig aannemen, dat, bij het aanwezen van een gemeentelijken raad, de gemeentelijke belangen beter zouden behartigd geworden zijn; dat, bij voorbeeld, de hoofdstad van Nederlandsch Indië reeds lang van eene behoorlijke straatverlichting door gaz zoude voorzien zijn, hetwelk nu alweder door de zorg van de regering en de bemoeijenis van den Minister van Koloniën, ten koste van den lande, zal worden tot stand gebragt; dat reeds lang diezelfde hoofdstad in het genot van goed drinkwater zoude wezen; dat de kanalen en de haven in bevaarbaren staat zouden gehouden zijn; dat bruggen en wegen steeds in voldoenden staat zouden verkeeren.

Vooral met betrekking tot het civiel bouw-departement, of de direktie der burgerlijke openbare werken, wordt het nadeel van die onbeperkte centralisatie in hooge mate ondervonden. Nimmer werd zoo duur en zoo langzaam gewerkt als thans, zoodat de raad van Nederlandsch Indië zich dan ook reeds verpligt achtte, in overweging te geven, althans voor wegen en bruggen den residenten hunne vroegere bevoegdheid terug te geven.

Het spreekt van zelf, dat het niet in mijne bedoeling kan liggen, aan eventueel daar te stellen gemeentelijke raden, even als vroeger aan schepenen, regterlijke funktiën op te dragen maar uitsluitend de behartiging van gemeentelijke belangen. Zoodanige raad zoude den resident of baljuw moeten ter zijde staan. De resident zoude dien raad moeten hooren omtrent „keuren ende ordonnantiën aangaande de straeten, bruggen, timme-„ringen als andere saeken, de stadt ende borgeren rakende". Aan de leden zouden kommissiën, betreffende die aangelegenheden, moeten kunnen opgedragen worden, en hun zelfs eenige der attributen kunnen geschonken worden, vroeger aan het kollegie van heemraden toekomende.

Natuurlijk zouden er stedelijke kassen moeten zijn, die trouwens nu reeds op de hoofdplaatsen bestaan, en zouden stedelijke belastingen moeten geheven kunnen worden, die der verponding, op de paarden en rijtuigen en het hoofdgeld der Chinezen, thans voor het land geheven. Daarentegen zou het onderhoud van stedelijke gebouwen, bruggen, wegen enz. ten laste der stedelijke kas, in stede van die van den lande, moeten komen.

Blijkens eene aanteekening van den Gouverneur-Generaal Mr. DUYMAER VAN TWIST, beaamde deze ook het nut van gemeenten en gemeentelijke in-

stellingen, doch kon hij zich die bezwaarlijk voorstellen, anders dan met eene representatie, en was zijns inziens juist daarin de groote moeijelijkheid gelegen.

Als ook daarin de Bataviasche Statuten gevolgd worden en, mutatis mutandis, de verkiezingen plaats hadden in den zin van het, boven door mij aangehaalde, artikel van den titel „schepenen" dier statuten, dan zoude ook de moeijelijkheid blijken zoo groot niet te zijn.

Ik meen door het bovenstaande te hebben aangetoond, dat gemeente-instellingen in de groote steden van Nederlandsch Indië mogelijk zijn en dat, zoo zij al niet noodzakelijk zijn, aan het nut evenwel niet te twijfelen valt. Ik wensch echter uitdrukkelijk hierbij te voegen, dat ik gemeentelijke raden van alle bemoeijenis met de inlandsche bevolking zoude wenschen uitgesloten te zien. Ten haren aanzien meen ik, dat aan het bepaalde bij de artikelen 67 en 71 van het regerings-reglement behoort te worden vastgehouden.

Door het voorafgaande vertrouw ik ook genoegzaam te hebben weêrlegd de heftige bestrijding van den resident van Menado van het denkbeeld tot daarstelling van gemeentelijke instellingen, en te hebben aangetoond, dat zijne meening, alsof daarmede eene revolutionaire nieuwigheid beoogd werd, in strijd met de voorvaderlijke wijsheid en voorzigtigheid, ten eenemale is ongegrond. Nog wensch ik te wijzen op eene andere dwaling van den resident, als of ook in Britsch Indië van zoodanige instellingen geen zweem zoude bestaan. Vooreerst valt op te merken, dat de daar bestaande instelling van gezworenen of jurys, het daar bestaande regt tot vereeniging, ter beraadslaging zoo over stedelijke, gemeentelijke als politieke belangen, en de openbare bespreking dier belangen in de dagbladen, de gemeenten daar deel doet hebben aan de regtspleging en invloed doet uitoefenen op het bestuur. Maar het is er verre af, dat het Britsch-Indisch gouvernement gemeente-instellingen zoude wenschen te weêren; integendeel pogingen tot daarstellingen dier instellingen zijn meermalen aangewend, doch zij zijn waarschijnlijk mislukt, door dien men ook de eigenlijke inlandsche bevolking in de municipaliteiten wenscht te begrijpen.

Bij de Europesche nederzettingen in het gebergte bestaan zij. Campbell in zijn *Modern India, its Government*, 2e druk, London 1853, pag. 260, zegt daarvan het volgende.

„Wat nu betreft het stelsel van zelfbestuur, heeft het Gouvernement reeds lang getracht een systeem van eigen belasting en administratie in te voeren voor de gezondheids- en gemeente-belangen in groote steden, en heeft men reeds vele bepalingen gemaakt, om de bewoners van alle plaatsen, die dat voorregt verlangen, het bestuur optedragen van hunne eigene gemeente. En toch is het vreemd te moeten verklaren, dat het weinig beschaafde Indische publiek niet tot de overtuiging kan worden gebragt van het genot, zich zelven te mogen belasten, en dat het bepaald weigert, zulk een genot aantenemen. De Gouverneur van Bengalen slaagde er in, eene gemeente-konstitutie in eene stad in te voeren, doch eenigen der in-

woners vervolgden den magistraat, met de uitvoering belast, voor het hooggeregtshof te Calcutta. Dat hof, in weerwil van de wet tusschenbeiden tredende, besliste, dat de meerderheid der bevolking geene konstitutie begeerde, en veroordeelde den magistraat tot schadeloosstelling. In werkelijkheid is dus het geheele plan onuitvoerbaar, behalve in enkele Europesche plaatsen in de bovenlanden."

„De groote moeijelijkheid" zoo spreekt CAMPBELL op blz. 161 voor de vestiging van elke soort van zelfbestuur op groote schaal is gelegen in de afscheiding en 't gebrek aan sympathie der verschillende klassen van de maatschappij, zoodat zij politisch niet kunnen worden vermengd en de individuen van eene klasse niet als autoriteiten over eene andere kunnen gesteld worden. De inwoners van dorpen van denzelfden stam vereenigen zich in een vrij volmaakt systeem van zelfbestuur; maar dat kan onmogelijk zich verder uitstrekken. De geheele strekking onzer staatkunde is tot dus verre geweest, om deze dorpsinrigtingen optelossen.

Uit dit alles blijkt dus dat, gelijk ik zeide, het begrijpen der eigenlijke inlanders in de municipaliteit en het niet behoorlijk eerbiedigen hunner instellingen de pogingen tot eene algemeene instelling van gemeente-besturen hebben doen falen. Maar wij, in Indië, eerbiedigen de gemeente-instellingen der inlandsche bevolking, en wenschen aan gemeente-instellingen in groote steden slechts te doen deelnemen de Europeanen en vreemde oosterlingen. Als men nagaat, dat die gedurende bijkans twee eeuwen te Batavia bestonden voor Europeanen en Chinezen, dan behoeft men in het vervolg ook voor het welslagen daarvan niet bevreesd te zijn.

De aanprijzing van kommunale instellingen in het belang der defensie komt mij almede allezins behartigingswaardig voor. Hoezeer ook de wijze van oorlogvoeren hier anders moge zijn, dan in Europa, gemeente-instellingen kunnen ook hier in tijd van oorlog hoogst nuttig zijn, door voor orde en rust te waken en voor de veiligheid van personen en goederen te zorgen, in oogenblikken, dat de residenten van de plaats afwezig zijn, en voor meer algemeene gewestelijke belangen te zorgen hebben, en dat de werking van het centraal-bestuur is gestremd en afgesneden.

Ik acht het dus allerwenschelijkst, dat in beginsel worde uitgemaakt, dat gemeente-instellingen in de groote steden van Nederlandsch Indië, op den boven ontwikkelden voet, weder zullen mogen worden in het leven geroepen, al mogt ook het doel, dat men zich daarmede aanvankelijk voorstelde, de blijvende vestiging namelijk van Europeanen, daardoor niet kunnen worden bereikt.

De ontwikkeling van Indië in 't belang van Nederland.

In December 1859, las ik in een der nommers van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een artikel van den heer C. L. LE CLERCQ over den vrijen arbeid op Java; daarin kwam onder anderen de volgende zinsnede voor: „De vrije arbeid vermeerdert de produktie, verspreidt welvaart en „tevredenheid, verhoogt den ijver der bevolking en verschaft haar de mid- „delen, om jaren van tegenspoed door te staan." Daar valt niets meer tegen te zeggen. De uitkomst heeft deze waarheid volkomen bevestigd. Daarop laat hij volgen: „De gedurige officiele onderzoekingen in Indië, „naar het al of niet bestaan van vrijen arbeid, geven den schijn van „twijfel, wantrouwen en tegenzin." Ook de waarheid hiervan kan niet ontkend worden; 't is *zóó* juist, dat het zelfs door de hevigste tegenstanders van den vrijen arbeid en door de meest behoudende oudgasten moet worden toegegeven.

Maar wat de heer LE CLERCQ na die woorden verder schreef is *nu* geen waarheid meer, namelijk: „De Javaan, die immer vreest om zich tegen „de gouvernements bedoelingen te verzetten, behoeft slechts dien tegenzin „te vermoeden, om niets meer door vrijen arbeid tot stand te brengen." Dit nu was in 1859 nog waar, maar is sedert in het oog vallend veranderd.

Het Gouvernement gaf, in de laatste drie jaren, achtereenvolgend zoo veel bewijzen van stelselloosheid, met betrekking tot het beginsel van vrijen arbeid, dat de Javaan, die lang zoo dom niet is als hij er wel uitziet, ten laatste te regt begreep, zich niet meer te moeten storen aan de, gedurig zich afwisselende, blijken van ingenomenheid en tegenzin, van aanmoediging en tegenwerking. De Javaan leerde van lieverlede inzien, dat het Gouvernement eigenlijk geen beginsel geen stelsel had, en zelfs niet regt wist wat het wilde. Daarom dan ook gaat hij tegenwoordig stil zijn eigen weg, bekreunt zich bitter weinig meer om 's Gouvernements bedoelingen, en plant naar harte lust, uit vrije beweging, de produkten, die hij het voordeeligst van de hand kan zetten. Dit geschiedt echter alleen op die plaatsen, waar de partikuliere industrie van Europeanen voor de bevolking de gelegenheid heeft geopend, om, door vrijwilligen arbeid, een billijk loon te verdienen, dat vooraf werd bedongen. Dezen arbeid kan de Javaan alleen verrigten in den weinig beschikbaren tijd, dien het Gouvernement hem overlaat; want op den landbouwer rust nog altijd de verpligting tot het verrigten van hatelijke heerendiensten, welke volkomen juist kunnen gelijkgesteld worden met slaven-arbeid in een anderen vorm.

Intusschen is het bekende besluit van „non-interventie" nog altoos niet

ingetrokken. Hoezeer sommige, meer verlichte, residenten — natuurlijk niet de behoudende bekrompene oudgasten — zich aan dit besluit weinig laten gelegen liggen, zoo mogen zij toch, naar de letter van dat, tegen het regerings-reglement strijdende, voorschrift, zich met de vrije kultuur niet inlaten. Wij zeggen dit, zonder de kwestie te willen uitmaken, in hoe ver niet alleen ieder burger in 't algemeen, maar ook een ambtenaar in 't bijzonder, zijn pligt doet, door minder de *wet* — hier het regerings-reglement — te eerbiedigen, dan een eenvoudig regerings-besluit, dat met de wet in bepaalde tegenspraak is.

Voor de residenten, die liefhebbers zijn van het oude stelsel van „prenah" en dwang, is het besluit van „non-interventie" een overheerlijk middel, om de vrije landbouw-ondernemingen voortdurende tegen te werken en geheel afhankelijk te maken van de meerdere of mindere eerlijkheid der Javaansche bevolking. Niet al de Javanen zijn trouw en eerlijk. Gelijk overal in de wereld, vindt men ook onder de Javanen schurken, gaauwdieven en bedriegers. Wordt nu een Europeesch landbouw-ondernemer in vrijen arbeid door een Javaan, soms wel door eene geheele dessa, bedrogen, door bij voorbeeld voorschot te vragen en te ontvangen, maar voorbedachtelijk niet te planten, dan vindt zoodanig ondernemer bij een resident, die het besluit van „non-interventie" handhaaft, geen hulp noch bescherming. Immers de resident mag niet tusschen beiden komen. Verkoopt een Javaan, die verschot heeft ontvangen, zijn produkt aan een ander ondernemer, die hem geen voorschot gaf, of liefst aan een Chineschen opkooper, die hem met een balletje amfioen in den regel zeer gemakkelijk tot oneerlijkheid weet over te halen, dan kan de ondernemer evenmin rekenen op de leidende en beschermende tusschenkomst van het bestuur. Immers het bestuur mag zich in zaken, betreffende de vrije landbouw-ondernemingen, niet mengen. Er mag niet worden „geïntervenieerd", want elke bemoeijenis is streng verboden. Volgens het bewuste besluit moeten die ondernemers eenvoudig aan hun lot worden overgelaten! Zoo lang dat besluit niet wordt ingetrokken, zijn aanmoediging, ondersteuning en bescherming, — ofschoon door de wet bepaaldelijk bevolen — van het Gouvernement niet te verwachten, en is men geregtigd te veronderstellen, dat het Gouvernement er weinig om geeft, dat dergelijke daden van oneerlijkheid en bedrog ongestraft blijven.

Zoo de nieuw opgetreden Minister van Koloniën, die altijd de liberale beginselen heeft voorgestaan, al niet dadelijk mogt overgaan tot de vernietiging van het onbillijke, onstaathuishoudkundige, onwettige, met de art. 56 en 60 *) van het regerings-reglement strijdige, besluit van „non-interventie", dan verwachten wij van hem voor het allerminst, dat hij

*) Uit de vergelijking van het beruchte besluit met art. 60 van het regerings-reglement, blijkt, wat een Minister in Nederland al ongestraft doen kan. Dat artikel luidt: „De Gouverneur-Generaal moedigt den handel, de nijverheid en den landbouw aan". Maar de Minister van Koloniën keurde in der tijd goed, dat de Gouverneur-Generaal de gewestelijke besturen aanschreef, dat zij zich in de nijverheid en den landbouw onzijdig moesten houden.

spoedig zal overgaan tot den eenigen rationelen maatregel, namelijk regeling bij de wet van de vrije ondernemingen van landbouw. In eene zaak van zoo hoog belang maar zoo onbegrijpelijk bedorven, door stelselloosheid en partijzucht van het Indisch Gouvernement, behoort alleen de wet regelend en beschermend tusschen beide te treden. Het Indisch Gouvernement, zoo als het nog altijd is zamengesteld, kan daartoe niet meer overgaan. Hiertoe behoort men boven partijbelang verheven te zijn. Wanneer een Gouvernement dat standpunt verlaat, dan verliest het onvermijdelijk een groot deel van zijn gezag en invloed, en deze eigenschappen zijn onmisbaar, om weder tot stand te brengen wat bedorven is. Het Gouvernement in Indië is op dit oogenblik nog altoos uit dezelfde personen zamengesteld, waaruit het bestond, toen het beruchte besluit werd genomen. Alleen de Gouverneur-Generaal PAHUD is vervangen. Maar 't is duidelijk, dat de nieuwe Gouverneur-Generaal den invloed der ambtenaren, die hem omringen, in hooge mate ondervindt. Er is dus niets veranderd. Daarom te meer moet de wetgever tusschen beide treden.

Het is aan onze volksvertegenwoordigers, die het namelijk met Indië goed meenen, ten volle toevertrouwd, om den Minister van Koloniën te overtuigen, dat regeling bij de wet van den vrijen landbouw de eenige houdbare stelling is, maar tevens de eenige voorwaarde om te geraken tot verdere ontwikkeling en vermeerdering der produktie van Java. Men ziet hier dan ook de door het ministerie THORBECKE te nemen maatregelen met zeer veel belangstelling te gemoet, en verwacht, dat de parlementaire diskussiën van de laatste 10 jaren ook in dit opzigt zullen blijken, niet geheel onvruchtbaar te zijn geweest *).

Met de welvaart der Javaansche landbouwers, met de finantiele belangen van den staat en met de bevordering der Europesche landbouwondernemingen, staat in een naauw verband het landbezit der Javanen. Er is reeds zoo veel geschreven over de wenschelijkheid en zelfs noodzakelijkheid, om het gemeente-grondbezit te doen vervangen door individuëel landbezit, dat hierover geen twijfel meer bestaat, en moeijelijk iets meer kan worden gezegd, zonder in herhaling te treden. 't Blijft evenwel van belang, met een enkel woord het middel aan te geven, om, met voordeel van al de betrokkenen, tot die gewenschte wijziging van het Javaansche landbezit te geraken. Het spreekt van zelf, dat dit niet eensklaps, als met een tooverslag, kan geschieden. Die overgang behoort trapsgewijze bereikt te worden, en het middel daartoe moet, naar ons oordeel, bestaan in een uitgifte van grond aan gezeten en ter goeder naam bekende Javaansche landbouwers, aanvankelijk voor vijf jaren, tegen betaling aan het Gouvernement van de hoogste daarvan getrokken belasting, met vrijlating om te telen wat zij goed vinden met uitzondering alleen van papaver. Zij moe-

*) 't Zal den steller van dit artikel zeker zeer aangenaam wezen te vernemen, dat de Regering reeds een wet op de partikuliere kultuur-ondernemingen heeft toegezegd, om nog in deze zitting behandeld te worden. DE REDAKTIE.

ten de verzekering erlangen, dat zij door heerendiensten daarin niet zullen worden verhinderd, en de toezegging, dat, wanneer die grond later in eigendom wordt afgestaan, zij daarvan eigenaren zullen worden.

Door zulk een maatregel zou het Gouvernement een onberekenbare weldaad aan Java en zijne zachtaardige en nijvere bevolking bewijzen. Maar tevens achten wij het onmogelijk, om een maatregel uit te denken, waardoor de belangen van den Nederlandschen handel en scheepvaart, en bijgevolg van den Nederlandschen staat, meer zouden bevorderd worden.

Door daarbij vrijlating te geven, om de drukkende en hatelijke heerendiensten, tegen eene billijke geldelijke vergoeding, af te koopen, zou de Javaan bevrijd worden van de schromelijke misbruiken, welke door zijne hoofden, onder de leus van „heerendienst", van zijne werkkrachten gemaakt worden. Die krachten zouden dan niet meer doelloos verspild worden en inproduktief blijven, maar krachtig medewerken om, op elk gebied, voorspoed, welvaart en tevredenheid te verspreiden. Het Gouvernement zou langs dien weg meer geld erlangen, dan noodig zou zijn, om het te verrigten werk tegen loon, in ongedwongen arbeid, het liefst bij aanneming of op taak te doen plaats grijpen. Het spreekt van zelf, dat de heerendiensten, welke uitsluitend in het belang der gemeenten of dessa's worden verrigt, moeten behouden blijven. Deze verpligtingen, aan de dessa's in haar eigen belang opgelegd, kunnen ook eigenlijk niet onder de heerendiensten worden gerangschikt, ofschoon het Gouvernement ze daaronder begrijpt.

Komt eenmaal zoodanige maatregel tot stand, dan zal men overal op Java ondernemingen en fabrieken zien verrijzen, welke binnen korte jaren eene, minstens dubbele, hoeveelheid stapel-produkten naar Nederland zullen verzenden; maar vooral zullen de inkomsten van den Staat daardoor aanzienlijk worden verhoogd.

Ook kunnen wij den Minister van Koloniën en onze volksvertegenwoordigers niet genoeg aanbevelen, om in naauwgezette overweging te nemen het denkbeeld van uitbreiding van het Nederlandsche element in Indië, en om, tot bereiking daarvan, geschikte maatregelen te beramen. Een der heilzaamste middelen zou, dunkt ons, gevonden moeten worden in den *verkoop van gronden*, natuurlijk zonder aanzien des persoons, zonder bevoorregting, maar overeenkomstig eene vast te stellen regeling bij de wet.

Onlangs is door het Engelsch Gouvernement bepaald, dat ieder Engelschman voortaan grondbezitter in Britsch-Indië worden kan, op gelijken voet en met dezelfde regten als in Engeland en de overige koloniën der Engelsche kroon. De regering stelt de uitgestrekte landerijen, die volgens de Aziatische begrippen aan den soeverein in eigendom behooren, te koop aan partikulieren, met het doel om eene vestiging van Europeanen en de ontwikkeling van den Indischen bodem, door middel van Engelsch kapitaal, te bevorderen. De som, waarvoor iedereen gronden kan bekomen, is daarom zeer gering gesteld, naar ik meen op slechts *f* 1 de acre, terwijl de koopers aan geen enkele beperkende bepaling worden onderworpen, wat de teelt der produkten, de wijze van exploitatie en dergelijken betreft.

Alleen is er gezorgd tegen de mogelijkheid, dat enkele personen te veel, een halve provincie bij voorbeeld, in eens aankoopen, en met buitensporige winsten, die landen in kleinere perceelen aan derden overdoen. De perceelen zijn tot een zeker maximum beperkt, doch, met deze uitzondering, wenscht de regering aan des eigenaars eigen oordeel en aan zijn eigenbelang over te laten, het meeste voordeel te trekken van het land, dat hij ééns aan het Gouvernement betaald heeft.

Nederland neme hierin een voorbeeld aan Engeland. De verkoop van gronden op Java aan Nederlanders, onder dezelfde liberale bepalingen als door Engeland voor den Engelschman zijn vastgesteld, dus met vrijlating onder anderen van geregelde desa's op die gronden aan te leggen, waarvan de bewoners, bij voorbeeld tegen een billijke hoofdelijke belasting aan het gouvernement, geheel vrij behoorden te zijn van heeren-diensten, zou een maatregel zijn, die ongetwijfeld de dankbaarheid van Javaan en Nederlander zou inoogsten en waarvan de geschiedenis immer met goedkeuring en eere zou gewagen.

Wij vingen aan met een citaat en nemen de vrijheid ook daarmede te eindigen, door te herinneren 't geen in het *Handels- en Effektenblad* van 1 November 1859 nº. 102 voorkomt. Daar is zeer juist en oordeelkundig de pligt beschreven eener regering met de betrekking tot handel en nijverheid. Wij laten die regelen hier volgen: »Het is de roeping eener regering, de individuële krachten op te wekken, aan te moedigen en die op alle mogelijke wijzen te ondersteunen. Zij zelf moet dus zorgvuldig den weg van het algemeen blijven bewandelen, en zich wel hoeden ooit tot het bijzondere af te dalen. Zij mag dus nooit den staat in spekulatiën betrekken. Een regering moet zich van alle spekulatiën onthouden; zij mag geen vennoot van haar onderdanen zijn; zij mag, de partikuliere krachten tot ondernemingen aanmoedigende, hierbij geen winstbejag voor den staat op het oog hebben, maar moet daarvan alle voordeelen aan de partikulieren overlaten; want *zij* trekt de *grootste* voordeelen, als het hare onderhoorigen welgaat. Eindelijk mag eene regering, — die evenmin als ieder ander alwetend is of kan wezen, — niet verder gaan dan de partikuliere krachten tot zekere groote ondernemingen opwekken, en die naar een welberaamd vast plan op gelijke wijze ondersteunen, of liever aanmoedigen. Zij mag zich echter zelf met de wijze van uitvoering niet inlaten, maar moet die aan de industrie zelve overlaten. Deze immers weet beter wat haar dient; zij zal dus hare belangen op veel beter wijze bevorderen, dan eene regering dit vermag, en de kapitalen zullen gewillig volgen, waar de gereedste voordeelen ze roepen."

Wij hopen, dat het veel gelezen Handels- en Effektenblad zijn oordeel zal willen uitspreken over de wijze, waarop wij zouden verlangen, dat uitvoering gegeven werd aan zijne uitmuntende stellingen. Aangenaam zal het ons zijn, als het daarbij ons artikel onder de oogen zijner lezers zal willen brengen. In alle geval zal men erkennen, dat er nog vrij wat zal moeten gebeuren, eer het Gouvernement in dien toestand zal verkeeren, welken dat blad met ons voor den besten beschouwt. Nog altoos is het Gou-

vernement op ruime schaal planter en kruidenier; nog altoos verwaarloost het zijne schoone en grootsche taak van regeren en besturen, omdat het zich met de geringe details van landbouw en koophandel moet bemoeijen. Plotseling zal daarin geene verandering kunnen gebragt worden; maar men behoort toch elke gelegenheid gretig aan te grijpen, om op eenen beteren weg te komen, en die gelegengeid moet niet lijdelijk worden afgewacht, maar worden opgezocht. Doet men dit, dan zal, zonder schokken of nadeelen, in een niet al te ver verwijderd tijdsverloop, de partikuliere industrie de taak hebben aanvaard, die nu het Gouvernenent, tot aller nadeel, zoo slecht vervuld.

SOERABAYA,
Maart 1863.

Over den toestand van het regtswezen in Indië.

De heer J. MUNNICH heeft onlangs eenige belangrijke wenken gegeven, over de werking van de ordonnantie van 8 December 1855 (*Indisch Staatsblad* nº. 79), houdende toepasselijk-verklaring van de Europesche wetgeving op de zoogenaamde vreemde Oosterlingen. Dit onderwerp had reeds vroeger onze aandacht getrokken. Wanneer gij toch enkel de regeringsverslagen nagaat, dan blijkt dat, mogt al in den toestand van het regtswezen in Indië, meer bepaaldelijk op Java en Madura, in de latere jaren verbeteringen zijn gekomen, de regeling echter nog zóó slecht is, dat zij een beschaafd bestuur onwaardig mag genoemd worden. Wat het burgerlijk regt betreft zijn de Nederlandsche wetboeken voor een groot deel in werking; aan de zamenstelling van een wetboek van strafregt, wordt naar het schijnt zonder ophouden gearbeid; telkens door kommissiën in Indië behandeld, schijnt die taak nu weder in Nederland op dezelfde wijze te zijn voortgezet. Maar wat erger is, het blijkt, dat men, bij de invoering van de burgerlijke regtspleging op Java, zich volstrekt niet gehaast heeft, om de werking daarvan te verzekeren door de verordeningen, die daaraan kracht en leven moeten geven, te herzien. Integendeel de oude omslag is daarbij in vele opzigten bewaard gebleven, en daardoor zijn in de toepassing vele moeijelijkheden ontstaan.

Wat wij hier zeggen berust volstrekt niet op eene bloot individuele meening; het is gegrond op 't geen de regering zelve mededeelt. Bij de regeringsverslagen over 1856 en 1857 vinden wij, onder de bijlagen, een verslag van den prokureur-generaal bij het hoog-geregtshof van Nederlandsch Indië, over de werking der in 1848 ingevoerde nieuwe wetgeving. Het eerste dezer stukken is hier te lande ontvangen bij brief van den Gouverneur-Generaal van 22 October 1858. Die ambtenaar nu, door zijne positie in staat gesteld om een oordeel uit te brengen, erkent, dat in het algemeen de invoering der nieuwe wetgeving den regtstoestand voor burgerlijke zaken eene groote schrede voorwaarts heeft doen gaan; maar over de ordonnantie van 1855 wordt, wat Java betreft, door hem een oordeel geveld, dat volkomen bevestigt hetgeen de heer MUNNICH heeft medegedeeld. Maar bovendien geeft hij omtrent de buitenbezittingen de treurigste berigten.

Wij achten het van belang, de aandacht op deze onderwerpen te vestigen, want behalve hetgeen op zich zelf aan te voeren is voor de noodzakelijkheid eener goede regtsbedeeling, zijn aan de besproken punten bovendien nog politieke belangen verbonden. Zoowel de toepassing van art. 84 van het regerings-reglement, in verband met art. 55, als de vestiging van

Chinezen op Java en het verkrijgen van landbezit door deze Oosterlingen zijn van groot staatkundig gewigt. 't Geldt hier geen onderwerpen, die enkel aan regtsgeleerden belang kunnen inboezemen en waarover zij alleen bevoegd zijn een oordeel te vellen; 't geldt integendeel de algemeene belangen van regt en veiligheid in onze overzeesche bezittingen. Wij wenschen daarom een oogenblik bij een en ander stil te staan, vooral nu onze aandacht in een vorig opstel vlugtig daarop gevestigd was.

De prokureur-generaal laat zich in het Verslag over 1857 aldus uit over de invoering der nieuwe burgerlijke wetgeving in het algemeen:

„Ten aanzien van Europeanen en daarmede gelijkgestelden op Java en Madura mag de wetgeving in burgerlijke zaken goed, in vergelijking van vroeger zeer goed, genoemd worden. De bedeeling van het regt in burgerlijke en handelszaken was, onder het beheer der oude wetgeving, met der daad vrij gebrekkig. Het oud Hollandsche regt strookte in vele opzigten niet meer met de eischen van den tijd. Andere begrippen omtrent maatschappelijke belangen en sommige beginselen van regt waren van lieverlede ook in Nederlandsch Indië doorgedrongen. Onwillekeurig werd de regter daardoor verleid, om de studie van dat nog altijd in naam vigerend regt ter zijde te stellen en te zeer naar een onbestemd gevoel van billijkheid regt te spreken. De justiciabelen wisten veelal niet, waaraan zich te houden.

„Ten aanzien van de wijze van procederen bestond meerdere zekerheid, daar het provisioneel reglement van 1819 hieromtrent genoegzame duidelijke voorschriften inhield; doch aan den anderen kant gaven diezelfde voorschriften veel aanleiding tot langwijligheid en het geruimen tijd slepende blijven der gedingen.

„Door de handel werd vooral het gemis aan behoorlijke bepalingen betrekkelijk faillissementen gevoeld. De weeskamers, als belast met het sequestraat, beheerden en liquideerden iederen insolventen boedel, zonder dat de crediteuren daarin veel steun hadden. De middelen tot bestraffing van kwade trouw en bedrog van den gefailleerden handelaar en van het spolieeren des boedels door nabij zijnde, ten koste van meer verwijderde, crediteuren ontbraken bijkans geheel.

„Aan deze hoogst gewigtige leemten en gebreken is door de invoering van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Koophandel en de verder ter zake betrekkelijke reglementen en wettelijke bepalingen een einde gemaakt. Ieder weet thans waaraan zich te houden; er wordt korter en meer naar de wet regt gesproken, en deze meerdere zekerheid van regtstoestand werkt onmiskenbaar gunstig op handel en nijverheid terug.

„Uit dit gunstig oordeel vloeit echter niet voort, dat wij niet gereedelijk erkennen zouden, dat de nieuwe wetgeving, met name ook dat gedeelte, hetwelk de burgerlijke regten van Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen en de wijze, waarop zij die regten kunnen doen gelden, regelt, vrij van gebreken zijn zouden. Niet zonder grond is ten dien aanzien reeds door anderen aangevoerd, dat, bij de zamenstelling der wetboeken, de Ne-

derlandsche te getrouw zijn nageschreven, zonder daarbij partij te trekken van hetgeen eene tienjarige praktijk reeds in Holland als voor verbetering vatbaar had leeren kennen. Aan den anderen kant is, bij de toepasselijk-verklaring der in Nederland voorgeschreven vormen, onzes inziens niet altijd genoegzaam gelet op de noodzakelijkheid om die voor Nederlandsch Indië te vereenvoudigen. Men sla bij voorbeeld slechts de voorschriften gade betrekkelijk de regterlijke uitwinning van onroerende goederen, die veel te ingewikkeld en omslagtig zijn, om door de in de binnenlanden, bij wege van noodhulpen fungerende, deurwaarders behoorlijk te kunnen worden nageleefd, zoodat men wel verpligt is, niettegenstaande de vermeerdering van kosten, de ter hoofdplaats fungerende deurwaarders vele dagreizen ver te zenden om eene exekutie te dirigeren.

„Zeer juist en van nog grooter gewigt komt ons eene opmerking voor, door den officier van justitie te Batavia bij zijn rapport voorgedragen, dat zich veelvuldige moeijelijkheden voordoen, vermits vele verordeningen, die op den vorigen toestand geschoeid en nog naast de nieuwe wetgeving van kracht gebleven zijn, herziening vorderen, ten einde daarmede in overeenstemming te wezen. Als voorbeelden vermelden wij de ordonnantie op de overschrijving van vaste goederen en het vestigen van hypotheken op dezelve, de zegel-ordonnantie, de instruktiën voor de weeskamer, de wet op het notaris-ambt, de ordonnantiën op het regt van successie en overgang enz. Omtrent de meeste dier onderwerpen zijn bereids nieuwe verordeningen ontworpen en bij de regering aanhangig. Het is te bejammeren, dat de overdrukke werkzaamheden, waarmede de hoofden van algemeen bestuur, de hooge kollegiën, vooral de raad van Indië, overladen zijn, de afdoening dier zaken zoo merkelijk vertragen, waardoor anderzins eene rijke bron van quaestiën en moeijelijkheden zoude gestopt zijn."

Ziedaar het oordeel van den prokureur-generaal. In zijn Verslag over 1857 en 1858 volhardt hij, in algemeene bewoordingen, bij deze gunstige beschouwingen. Reeds dadelijk had hij intusschen bedenkingen tegen de werking van de ordonnantie van December 1855, ofschoon hij van oordeel was, dat de bezwaren, door de weeskamer te Batavia bovenal in het midden gebragt, wel gaandeweg uit den weg geruimd zouden worden. Zie hier hetgeen hij in 1855 schreef.

„Wij moeten thans kortelijk stilstaan bij de werking der ordonnantie van 8 December 1855 (*Staatsblad* n°. 79), houdende toepasselijk-verklaring van de Europesche wetgeving op vreemde Oosterlingen.

„Als eene voorloopige meening kan worden aangeteekend, dat de toepassing der Europesche wetgeving op de vreemde Oosterlingen, zoo als zulks in genoemde residentiën, waar raden van justitie gevestigd zijn, is geregeld, *niet aan onoverkomelijke bezwaren onderworpen schijnt.*

„De vreemde Oosterlingen schijnen wel is waar met dien maatregel niet ingenomen te zijn, voornamelijk om de kostbaarheid der Europesche regtspleging, doch dit kan niet opwegen tegen het belang, dat de handel er bij heeft, dat deze personen aan den onzekeren regtstoestand, waarin zij ver-

keerden, worden onttrokken. Het gemis van bepalingen omtrent faillissement gaf tot vele fraudes en misbruiken aanleiding, waartegen thans beter kan worden gewaakt. De eenvoudige en spaarzame vormen van regtspleging, voor de inlandsche regtbanken voorgeschreven, waren ook niet in alle opzigten berekend voor eene behoorlijke afdoening hunner twistgedingen, die veelal van eenen ingewikkelden aard zijn; terwijl de behandeling dier zaken door partijen zelve of door onbekwame zaakwaarnemers, voor eenen in regtszaken minder ervaren regter, de moeijelijkheden en verwarringen niet weinig vermeerderden.

„Anders is het gesteld in de meer verwijderde residentiën. De groote afstand van den zetel van den raad van justitie levert daar geene geringe moeijelijkheden voor de justiciabelen op. Zelven hunne belangen en regten veelal niet duidelijk in geschrift kunnende voordragen, en verstoken van de gelegenheid om op de plaats hunner inwoning met eenen regtsgeleerde te raadplegen, blijft hun geene andere keus over, dan om af te zien van hun goed regt, of zich verre en kostbare reizen te getroosten, soms met opoffering van nog andere belangen, om regt te bekomen, hetgeen ten slotte, althans ten aanzien van vorderingen van gering bedrag, nadeeliger uitkomt dan het eerste.

„Krachtens het bepaalde bij de artt. 108, en 124, n°. 2 van het reglement op de regterlijke organisatie, in verband met art. 9 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving, kunnen regtsgedingen, de som of waarde van ƒ 200 niet te boven gaande, tegen vreemde Oosterlingen, door wie ook ingesteld, voor den resident, alleen regt sprekende in burgerlijke zaken, ter kennisneming gebragt worden; doch dit schijnt niet voldoende om het bezwaar naar eisch op te heffen.

„Ofschoon wij juist geene voorstanders zijn van het toekennen eener uitgebreide regtsmagt aan administrative ambtenaren, zoo is eene gebrekkige regtspraak in onze oogen toch altijd nog beter, dan eene feitelijke ontstentenis, en zou derhalve het denkbeeld overweging verdienen, om in de residentiën, waar geene raden van justitie gevestigd zijn, het maximum, tot hetwelk de residenten over burgerlijke vorderingen tegen vreemde oosterlingen in het eerste ressort regtspreken, te brengen op ƒ 500.

„Evenmin als de vreemde oosterlingen zelf, zijn ook de boedelkamers met de ordonnantie van 8 December ingenomen. Eenparig geven zij de vrees te kennen, dat de toepassing dier ordonnantie tot veel botsingen aanleiding zal geven. Vooral bestaat onzekerheid omtrent de vraag, of bij de vreemde oosterlingen, volgens de bepalingen dier ordonnantie, eene legitime portie bestaat en hoe dit wordt berekend. Het valt niet te ontkennen, dat dit hoogst gewigtig punt niet behoorlijk is geregeld en, bij de toepasselijkverklaring van den 13den en de uitzondering van den 12den titel van het 4de boek van het Burgerlijk Wetboek, op het naauw verband en den onderlingen zamenhang derzelve niet genoegzaam schijnt gelet te zijn.

„Omtrent de vraag, of de kuratele van faillite boedels van vreemde oosterlingen aan de wees- dan wel aan de boedelkamers moet worden opge-

dragen, blijkt onzekerheid te bestaan. De raad van justitie te Batavia heeft die vraag steeds in eerstgemelden zin beslist. De weeskamer te Batavia beklaagt zich over de moeijelijkheden, welke de behandeling van Chinesche boedels in staat van faillissement verkeerende oplevert, daar bij het kollegie geene Chinesche leden zijn en de vertolking der boeken door eenen deskundige met groote kosten gepaard gaat. Het verdient echter opmerking, dat die weeskamer ook vroeger, in hare hoedanigheid als belast met sequestraat, gemelde boedels vereffende.

„Wij zijn niet overtuigd, dat het belang der zaak de opdragt der kuratele aan de boedelkamers wenschelijk maakt. Wel is daar het vreemde oostersche element beter vertegenwoordigd, doch aan den anderen kant bestaat minder waarborg, voor eene juiste toepassing der Europesche vormen van wetgeving.

„De quaestie is overigens alleen van belang te Batavia, waar de weeskamer en het kollegie van boedelmeesteren twee geheel afgescheiden kollegiën uitmaken, en zouden welligt de bestaande bezwaren het best worden opgeheven, bijaldien aan de weeskamer te Batavia de bevoegdheid wierd toegekend, door tusschenkomst van het plaatselijk bestuur de hulp van een der Chinesche officieren in te roepen.

„Ook beklagen de wees- en boedelkamers zich, en niet zonder grond, over de aanzienlijke kosten voor verzoekschriften, welke zij volgens de wet aan den regter moeten rigten, vooral in kleine boedels van minderjarigen en gefailleerden. Vermindering der kosten schijnt met der daad wenschelijk.

„Over het algemeen komt het ons voor, dat de ordonnantie van 8 December 1855, om goed te werken en in de maatschappelijke behoefte behoorlijk te voorzien, te zijner tijd eene herziening en aanvulling zal behooren te ondergaan. Die tijd is echter nog niet gekomen en 't schijnt beter daarmede te wachten, tot eene rijpere ondervinding over vele punten een meer grondig oordeel kan doen vellen."

Aldus dacht de prokureur-generaal in 1856 over de zaak. Maar bovenal vestigen wij bijzonder de aandacht op het regeringsverslag van 1859. Gedurende vier jaren had de prokureur-generaal ondervinding kunnen opdoen omtrent de werking van van de ordonnantie van 8 December 1855. En nu erkent de regering op blz. 47 van van dat verslag, dat het oordeel van den prokureur-generaal hieromtrent *niet* gunstig is. Ruim de helft van zijn rapport over de jaren 1857 en 1858 is gewijd aan eene duidelijke en uitvoerige uiteenzetting van de bezwaren tegen de bedoelde ordonnantie, die hij nu in allen deele inziet. Hij zegt daaromtrent het volgende:

„In ons vorig rapport gaven wij te dien aanzien te kennen, dat die toepasselijk-verklaring in de residentien, waar raden van justitie gevestigd zijn, aan geene onoverkomelijke bezwaren onderworpen scheen, doch dat dit, om de daarbij aangevoerde redenen, niet kon gezegd worden met betrekking tot de meer verwijderde residentien, vermits het instellen van vorderingen van gering bedrag te veel kosten na zich sleepte, en het bepaalde bij artt. 108 en 129, van het reglement op de regterlijke organisatie, in

verband met art. 9 der overgangswet, niet voldoende werd geacht, het bezwaar naar eisch op te heffen.

„Die stand van zaken is, vooral voor den kleinhandel, zeer drukkend, en zulks te meer, sedert het Hoog Geregtshof beslist heeft, dat ook vorderingen beneden de *f* 200, door vreemde Oosterlingen tegen Europeanen ingesteld, tot de kennisneming der raden van justitie behooren. In het algemeen heeft de ondervinding geleerd, dat de inlander nog liever van zijn goed regt afziet, dan zich eene afmattende reis naar eene afgelegen residentie, en vervolgens betrekkelijk nog al aanzienlijke voorschotten aan praktizijns, te getroosten, ten einde de veelal onzekere kans van een proces te loopen. Ditzelfde geldt van den vreemden Oosterling tegenover den Europeaan.

„Het behoeft dan ook geen betoog, dat zich de behoefte aan een regter, die meer in de nabijheid zitting houdt dan de raad van justitie, vooral op die plaatsen, waar een aanmerkelijk getal vreemde Oosterlingen gevestigd is, zoo als te Pasoeroean, Cheribon en elders, sterk doet gevoelen.

„In de klagte der Bataviasche weeskamer over de moeijelijkheden, welke de behandeling van in staat van faillissement verkeerende Chinesche boedels opleverde, is thans te gemoet gekomen door het gouvernements-besluit van 24 Augustus 1858, n°. 44, waarbij een Chineesch lid aan de Kamer is toegevoegd. Doch nu worden dezelfde bezwaren geopperd, ten aanzien van boedels van Arabieren, tot opheffing waarvan de weeskamer zich bereids met voorstellen tot de Regering gewend heeft.

„Overigens herhalen de boedelkamers hare klagten over de moeijelijkheden, waarin de toepassing der ordonnantie van 8 December 1855 (*Staatsblad* n°. 79) heeft aanleiding gegeven, vooral ten aanzien der vraag, of bij de vreemde Oosterlingen, volgens de bepalingen der ordonnantie, eene ligitime portie bestaat, en zoo ja, hoe die moet worden berekend.

„Het collegie van boedelmeesteren te Batavia rapporteert, dat het de bepalingen van het Europesche regt betrekkelijk de erfopvolging bij versterf ten aanzien der Chinezen sedert onheugelijke tijden heeft toegepast, zonder daarbij hinderpalen te hebben ondervonden, en dat het steeds daarmede voortgaat, niettegenstaande die bepalingen volgens de ordonnantie niet meer van toepassing op de vreemde Oosterlingen zijn. Dat collegie geeft wijders als zijne meening te kennen, dat het wenschelijk zou zijn, dien feitelijken toestand door eene wettelijke bepaling te bestendigen; dat de hoofden dier natie daartegen welligt bedenkingen zullen inbrengen, doch dat het algemeen zich gereedelijk daarnaar zal schikken.

„Uit een en ander blijkt voldoende, wat ons trouwens ook van elders bekend was, dat omtrent de geheele materie der erfopvolging van Chinezen met der daad nog geene vaste regelen bestaan; dat schier alles te dien aanzien afhankelijk is van de zienswijze der boedelkamers, aan wier beslissingen, schoon naar regten geenszins verbindende, de belanghebbenden zich gereedelijk onderwerpen. Pleit dit feit aan de eene zijde zoowel voor de eerlijkheid en goede trouw, waarmede die kollegiën te werk gaan, en voor

de volgzaamheid der Chinesche bevolking op Java, aan den anderen kant sluit het tevens het bewijs in van de groote onvolledigheid der ordonnantie van 8 December 1856 (*Staatsblad* n°. 79.)

„De toepasselijk-verklaring der Europesche wetgeving op de vreemde Oosterlingen, de belangrijke uitbreiding, die handel, landbouw en nijverheid in de laatste jaren ondergaan hebben, heeft, gelijk te voorzien was, eene buitengewoon groote vermeerdering van werkzaamheden voor de raden van justitie te weeg gebragt, en wel dermate, dat het geene verwondering kan baren, dat die regtbanken, ook bij voltalligheid (hetgeen evenwel slechts zelden plaats heeft) en met de meeste inspanning, niet bij magte zijn de haar opgelegde taak steeds naar behooren te volbrengen. Het laat zich dan ook reeds thans met genoegzame zekerheid vooruitzien, dat eene vermeerdering van het personeel der raden van justitie op Java, zoodanig dat ieder derzelve zich minstens in twee kamers kan splitsen, weldra eene onvermijdelijke behoefte zijn zal."

Een ander bezwaar, waarop de heer MUNNICH insgelijks wijst, wordt door den prokureur-generaal aldus uiteen gezet.

„Eindelijk wordt door de wees- en boedelkamer te Soerabaja opgemerkt, dat het haar is voorgekomen, dat van de bepalingen van het derde boek van het Wetboek van Koophandel een zeer ruim gebruik gemaakt wordt door vreemde Oosterlingen, waaronder er zelfs enkelen worden gevonden, die geene eigenlijke kooplieden zouden zijn; dat over het algemeen in de boedels dier vreemdelingen tot dusverre niet noemenswaardige roerende goederen, en schier geene andere dan dubieuse schulden en zwaar belaste onroerende goederen aanwezig gevonden zijn, waardoor het vermoeden rijst, dat zij zich aan kwaden trouw schuldig maken; dat echter tot nog toe daartegen weinig of niets heeft kunnen gedaan worden, aangezien, gelijk gemeenlijk in dergelijke omstandigheden het geval is, de bewijzen der gepleegde kwade trouw ontbraken; terwijl de boeken, waaruit die bewijzen moeten worden geput, hetzij ten gevolge van hunne wezenlijke onkunde in het boekhouden, hetzij voorbedachtelijk, in een verwarden staat worden gehouden.

„De officier van Justitie te Soerabaja deelt dienaangaande ook mede, dat hij klagten heeft gehoord van de kooplieden over het tweede lid van art. 8 der meergemelde ordonnantie, volgens hetwelk de vreemde Oosterlingen ter zake van misdrijven, begaan ter gelegenheid van faillissementen, kennelijk onvermogen en surséance van betaling, even als voor andere misdrijven, te regt staan voor den inlandschen regter. Men zag daarin ongelijkheid voor de wet en verzekering van straffeloosheid voor een deel der handelaren, die juist om hunne erkende gebrekkige trouw door strengere teugels van het strafregt behoorden geregeerd te worden. Op dit een en ander zal, bij eventuële herziening der ordonnantie van 8 December 1855, mede moeten gelet worden."

De regering deelt ons in het verslag mede, dat zij de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd heeft op de aanvulling en verbetering der

bewuste ordonnantie, en dat ook de organieke epalingen, betrekkelijk het regtswezen op Java en Madura, daarmede in overeenstemming zullen worden gebragt.

Indien nog de goede oude sleur in Indië aan de orde van den dag was, zouden wij in ernst de vrees koesteren, dat het hiermede zal gaan als het met de geheele herziening van de burgerlijke regtsvordering en van het strafregt onder dat oude regime gegaan is.

Nu intusschen meer kracht en eene betere leiding aan ons staatsbestuur gegeven wordt, verwachten wij ook te dien opzigte de te lang uitgebleven verbetering.

Blijkbaar deelt de prokureur-generaal, zoowel uit een oogpunt van staatkunde als van regt, in de bezwaren van den heer MUNNICH.

Maar bovendien wijst hij nog een tal andere leemten aan, die voorziening behoeven.

De in de laatste plaats gewenschte vermeerdering van personeel wordt ook nog op andere gronden door den prokureur-generaal aanbevolen. Daarop komen wij later terug.

Wat eene vorige regering ons daaromtrent, in het jongste Verslag, mededeelt zou kunnen doen onderstellen, dat in de behoefte reeds op eene doeltreffende wijze is voorzien. Men zegt toch, dat, bij koninklijk besluit van 10 April 1861, no. 91 (*Indisch Staatsblad* no. 46), het personeel bij elk der raden van justitie te Batavia en Soerabaja met een lid is vermeerderd.

Maar hierbij voegt zich weder de uitstekend groote bezorgdheid van de vroegere regeringsmanier voor het „batig slot", zelfs dan wanneer het geldt voorziening in de eerste en dringendste behoefte van Indië, ja, al staat het onderwerp in het naauwste verband met de handhaving van ons gezag. Hetgeen met de uitbreiding van het personeel der raden van justitie op Java is geschied, geeft ons daarvan een nieuw voorbeeld. Op de twee hoofdplaatsen van ons gezag had men, indien ons geheugen ons niet bedriegt, aan het opperbestuur de noodzakelijkheid in overweging gegeven, om de raden van justitie aldaar in twee kamers te splitsen. Daarvoor zou eene vermeerdering noodig zijn van eenen vice-president en minstens twee leden voor elken raad. En wat gebeurt? Hoezeer de Gouverneur-Generaal de gemotiveerde voorstellen ondersteunde, meende de toenmalige Minister van Koloniën, — die, het zij in 't voorbijgaan gezegd, als niet regtsgeleerde toch moeijelijk in het hoogste ressort kon beslissen, of de raden van justitie al of niet hunne werkzaamheden konden afdoen, — dat de vermeerdering met één persoon bij elk der bedoelde regtbanken voldoende was. De Indische pers heeft zich dan ook niet weinig over dien halven maatregel beklaagd.

Wij hebben gezegd, dat de handhaving van ons gezag en de bij de wet vastgestelde verpligting, tot bescherming van de inlandsche bevolking, verbetering in de reglementen, en in één woord in de geheele regtsvordering, dringend noodzakelijk maken.

De omslag, aan de toepassing van het oud-Hollandsche regt verbonden, en het weinige verband tusschen sommige formaliteiten en later ingevoerde wettelijke bepalingen, belemmeren zelfs den gang van de justitie. Wilt gij daarvan een merkwaardig bewijs, sla dan de rapporten van den prokureur-generaal maar weder op.

Deze ambtenaar zette reeds in zijn eerste verslag voorop, dat men, bij de beoordeeling van het geheele onderwerp, niet uit het oog behoort te verliezen, dat de regtspraak over den inlander werkelijk minder goed moet zijn dan over den Europeaan, want dat die bijna geheel is toevertrouwd aan administratieve ambtenaren en inlandsche hoofden, waarin zonder zeer groote uitgaven geene radikale verbetering te brengen is. Over de politie sprekende zegt hij het volgende:

„Het aantal gepleegde misdrijven, waarvan de daders onbekend blijven, is over het algemeen groot.

„Te regt merkt echter de resident der Preanger-Regentschappen in zijn rapport op, dat zulks niet aan de wettelijke instelliugen te wijten is, die, bij eene behoorlijke handhaving, krachtig genoeg zijn om het kwaad te beteugelen; maar dat de oorzaak veel meer te zoeken is in den onvolmaakten toestand der inlandsche maatschappij, in gebrek aan pligtbesef bij mindere en hoogere inlandsche hoofden, en in de vrees van den geringen inlander om zich, door het aangeven van misdaden, aan de wraakzucht der misdadigers en hunner familiebetrekkingen bloot te stellen.

„Door de groote afstanden op sommige plaatsen, voornamelijk in de Preanger-Regentschappen, zijn de ambtenaren belast met de afdoening der politie-zaken verpligt, de in de ver afgelegen distrikten voorkomende zaken, in strijd met het reglement, op schriftelijke rapporten van de djaksa's en regenten af te doen, zonder den beklaagde of de getuigen te hooren. Het opkomen van de in de zaak betrokken personen naar de hoofdplaats levert zulk een groot bezwaar op, dat niet alleen slechts zeldzaam kleine politie-zaken worden aangebragt, waar ook welligt gewigtiger misdrijven verzwegen worden.”

Wanneer de toestand van dien aard is bij gewone gevallen, hoe moet het dan gaan waar de wetgever misschien ten onregte gemeend heeft, om politieke redenen zekeren stand van personen in bescherming te moeten nemen, wanneer daarenboven de formaliteiten goede regtsbedeeling in den weg staan! „Het onvolmaakte in onzen toestand ligt niet aan de wet”, zegt de prokureur-generaal. Maar waar de wet nu daarenboven onvolmaakt is, daar moet de kracht van het regt wel verlamd worden.

Art. 84 van het regerings-reglement was steeds in ons oog verwerpelijk. 't Is eene wettelijke bepaling, waarvan wij de nadeelige werking levendig beseffen en begrijpen. Men heeft het speciaal verlof, tot het instellen van procedures en vervolgingen tegen inlandsche hoofden, verdedigd op gronden van konvenientie, namelijk: ten einde de hoofden te beschermen tegen personen, die hen mogten willen verleiden tot het doen van bovenmatige uitgaven. Maar de verkeerde zijde van die bepaling is onmiskenbaar bij het bestaan

van een maatschappelijken toestand, als in Indië, waar de inlandsche hoofden, door de privilegiën die het Gouvernement hun ook in andere opzigten toekent, reeds zooveel ontzag inboezemen. De inlander beschouwt nu ook al ligt een door de wet op zoo buitengewone wijze beschermde klasse van personen, die hij uit den aard der zaken reeds hoog stelt en zelfs vreest, als geheel boven de wet geplaatst. De redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* heeft zich, met den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche zaken, in der tijd dan ook teregt gekant tegen hetgeen zij „een buitensporig voorregt" noemden. Zij voorzagen, dat het politiek gezag misbruik van deze bepaling kon maken. En als men vraagt, of hunne voorspelling bewaarheid is, dan wijzen wij slechts op het voorleden jaar gebeurde in Tagal. Maar wanneer de reglementen, die eigenlijk den gang van het regtswezen moesten vergemakkelijken, daarenboven nog aan de inlandsche hoofden de gelegenheid verschaffen, om, in geval eene regterlijke vervolging al toegestaan wordt en plaatst heeft, den arm van de wet krachteloos te maken, — dan wordt de bepaling van art. 55 van het regerings-reglement (bescherming der inlandsche bevolking) inderdaad ijdel; dan moet wel „het prestige" van ons gezag en van de wet verminderen, maar bovenal de voorname grond ontvallen, waarom het Nederlandsch gezag door de inlandsche bevolking als een zegen beschouwd zou kunnen worden. Wanneer wij regtszekerheid, veiligheid van personen en goederen verschaffen, die het kenmerk eener hoogere beschaving zijn, dan zal de bevolking in ons hare beschermers zien, maar met de tegenwoordige verordeningen is het onmogelijk.

Met de onbestemdheid van de bepaling van art. 84 van het Reglement op het beleid der regering had men in Indië al dadelijk te worstelen; immers de prokureur-generaal zegt daarvan het volgende in zijn Verslag over het jaar 1856:

„Wij zijn in dit ons rapport met stilzwijgen voorbij gegaan de bepaling der artt. 4 en 131 van het reglement op de regterlijke organisatie, betrekkelijk het instellen van burgerlijke regtsvorderingen en strafvervolgingen tegen inlandsche grooten en hoofden. Elders hebben wij reeds uitvoerig betoogd, dat eerstgemeld artikel niet overeenstemt met art. 84 van het regerings-reglement, en dat door de uitgestrekte beteekenis, die aan het woord *inlandsche grooten* gehecht wordt, de krachtdadige werking van het openbaar ministerie noodeloos verlamd wordt.

„Daar de ter dezer zake door ons, in overeenstemming met den direkteur der kultures, gedane voorstellen bij de regering aanhangig zijn, achten wij het overbodig, hierover verder in beschouwingen te treden."

Het hier bedoelde bezwaar klemt te meer, wanneer men in overweging neemt, dat zelfs bij de gebrekkige volkstellingen het verschil uitkomt van hetgeen de eene resident of het eene hoofd van gewestelijk bestuur en het andere of zijn opvolger daaronder verstaat. Uit officiële stukken blijkt, dat bij de opgaven van het getal inlandsche hoofden door dezen of genen resident, andere regelen zijn gevolgd, dan over het algemeen was aangenomen. Maar dit zelfs geheel daarlatende, omdat de regering daarin

ligt voorzien kan, vestigen wij bijzonder de aandacht op hetgeen de prokureur-generaal, de werkzaamheden van de raden van justitie besprekende, ons in het laatste Verslag heeft doen kennen. Hij zegt:

„Tot vermeerdering dier werkzaamheden hebben almede in geene geringe mate bijgedragen de menigvuldige vervolgingen van voorname inlanders gedurende 1857 en 1858, waarin de raad van justitie te Soerabaja het grootste aandeel heeft gehad.

„Brengen moeijelijkheden en belemmeringen van verschillenden aard, gelijk wij vroeger opmerkten, dikwijls langdurige vertraging in de afdoening der gewone stafzaken te weeg, die bezwaren doen zich nog meer gevoelen bij de behandeling van de zoodanige, waarin voorname inlanders zijn betrokken. Om toch de bij art. 84 van het reglement op het beleid der regering vereischte magtiging tot vervolging te bekomen, moet een naauwkeurig en uitvoerig onderzoek zijn voorafgegaan en dikwijls het gevoelen van verschillende autoriteiten worden ingewonnen. Daarmede verloopt veel tijd, soms meer dan noodig is, om in gewone strafzaken tot eene eindbeslissing van den regter te geraken. Nadat dit verlof is verkregen, wordt eerst de zaak ter kennisgeving van den regter gebragt. Wordt nu tegen den beklaagde regtsingang verleend, dan moet het onderzoek voor den regterkommissaris *geheel op nieuw plaats hebben*, daar de voorloopige informatiën niet, gelijk zulks in gewone strafzaken in den regel plaats heeft, in den wettelijken vorm gehouden en de daartoe betrekkelijke stukken mitsdien van onwaarde zijn. De tijd aan het eerste onderzoek besteed is daardoor niet alleen verloren, maar de beklaagden hebben tevens alle gelegenheid gehad, en zij maken er veelal een ijverig gebruik van, om de bewijsmiddelen te verduisteren.

„De verdienstelijke officier van justitie te Soerabaja, die vele zeer gewigtige en hoogst ingewikkelde zaken van dezen aard behandeld heeft en nog behandelt, merkt daaromtrent zeer te regt op: dat er veel beleid noodig is, om aan de eene zijde de regelen te bewaren eener wijze van strafvordering van Europeschen oorsprong, en aan de andere zijde den kampstrijd vol te houden tegen magtige verdachten, welke, beter met het volk, de taal en het terrein bekend, invloeden weten aan te wenden, over welker werking men verbaasd staat. Deze opmerking diene, om te doen uitkomen, dat de trage afdoening van zoodanige strafzaken, waarover wel eens klagten worden vernomen, geenszins is te wijten aan de regterlijke ambtenaren, wier ijver en voortvarendheid in den regel geene billijke gronden van ontevredenheid opleveren."

De schets, die de prokureur-generaal ons dus van den maatschappelijken toestand in Indië geeft, is deze: er heeft menigmaal misdrijf plaats, waarvan de feiten niet ter kennis van de justitie komen, omdat de beleedigde partij vreest voor wraak. Bij ontdekking is de justitie wel eens verpligt, wegens de groote afstanden, in strijd met de reglementen, politiezaken af te doen op geschreven rapporten van inlandsche hoofden, zonder den beklaagde of de getuigen te hooren; bij die mindere hoofden, zegt ons

de resident in een der voornaamste gewestelijke besturen, merkt men wel eens gemis aan pligtbesef op. En als nu eene aanklagt van dien aard is; dat de justitie tegen een inlandsch hoofd verlof vraagt tot eene vervolging; wanneer de officieren van justitie aanvangen hetgeen een hunner „een kampstrijd" noemt tegen magtige invloeden, — dan geven *onze* reglementen op de toepassing der justitie de middelen aan de schuldigen in de hand, om te ontkomen. De groote grief tegen appèl in strafzaken, nadat zij behoorlijk en onverwijld geïnstrueerd zijn in eene geregelde maatschappij, zoodra de justitie en politie kennis van een strafbaar feit verkregen hebben, was steeds, dat de eerste indrukken en de herinnering van feiten en zaken bij getuigen verloren gaan. Hoe moet dan wel de toestand op Java zijn, waar al hetgeen uit eene eerste instruktie blijkt door doellooze formaliteiten te loor gaat? „De tijd, aan het eerste onderzoek besteed, is daardoor niet alleen verloren", — zegt men ons, — „maar de beklaagden hebben tevens alle gelegenheid gehad, en zij maken er veelal (en zeer natuurlijk!) een ijverig gebruik van, om de bewijsmiddelen te verduisteren".

Wij zijn geene vrienden van overdrijving, maar zulk eene schildering doet ons onwillekeurig aan den „*Max Havelaar*" denken. Wat blijft er over van den eerbied voor ons gezag bij zulk eene barbaarschheid? Hoe kan de inlander aan onze regtvaardigheid gelooven, wanneer hij dat alles ondervindt? Moet hij niet in de meening komen, dat de Europesche beheerschers heulen met de inlandsche hoofden? Is het te verwonderen, dat in Indië nog zoo vele misbruiken bestaan? Wij gaan verder: moet het geene verwondering baren en voor het karakter der inlandsche grooten pleiten, dat men onder hen nog zoo vele brave menschen vindt? En eischen de reglementen, die zulk een toestand doen onstaan, niet dringend herziening in het belang van ons gezag en van regt en pligt? Daarop dringen wij ten sterkste aan.

Tot dus verre over Java en Madura. Mogten daar leemten en gebreken bestaan, er is ten minste ook eene goede zijde; de invoering van de nieuwe wetgeving in 1848 heeft gunstig gewerkt, en de toepasselijk verklaring op vreemde Oosterlingen moge herziening en verbetering eischen, toch mogen wij ons verheugen in eene lichtzijde bij de donkere schaduwzijde. Op de buitenbezittingen daarentegen wordt nog veel minder regtszekerheid gevonden. Welke toestand daar aanwezig is, leert ons weder het officieel Verslag. Die toestand is, in een woord, van dien aard, dat, zoo niet alle banden van het maatschappelijk leven telkens ongestraft verbroken worden, dit aan de goede geaardheid van de bevolking en aan den invloed van eenige inlandsche grooten te wijten is. In het Verslag van 1856 zeide de prokureur-generaal daaromtrent een en ander. Hij deelt ons het volgende mede:

„Wat nu aangaat de nieuwe wetgeving in de zoogenaamde buitenbezittingen is ons oordeel minder gunstig, dan voor zooveel Java en Madura betreft. Ofschoon ook ten aanzien der regtspraak in die bezittingen eenige

verbetering niet te miskennen valt, vooral voor zooveel betreft de raden van justitie, die door eenen regtsgeleerde worden voorgezeten, doet hetgeen wij daaromtrent uit de ons in handen komende stukken hebben kunnen nagaan, ons hoofdzakelijk instemmen met het gevoelen van den gouvernements-kommissaris tot het ontwerpen en voorstellen van de vereischte bepalingen ter verdere regeling van het regtswezen in die bezittingen: dat namelijk de invoering der nieuwe wetgeving aldaar tot dus verre niet aan de verwachting heeft beantwoord, daar de geest en strekking der bijzondere bepalingen, ter verzekering der regelmatige werking van de nieuwe wetgeving in de bezittingen buiten Java en Madura, slechts zelden goed worden begrepen. De redenen, die daartoe leiden, schijnen hoofdzakelijk te bestaan in de gehechtheid aan den ouden sleur, het gebrekkig zamenstel der regtbanken, het hoogst geringe met eenige regtskennis toegerust personeel, de moeijelijkheid, die men bij de raadpleging over wettelijke bepalingen meent te ontmoeten in de veelvuldige verwijzingen van het eene reglement naar het andere, de schaarsche gelegenheid om zich behoorlijk te doen voorlichten, de onverschilligheid van sommige hoofden van gewestelijk bestuur. In dezen min gunstigen toestand zal, naar wij vertrouwen, merkelijke verbetering gebragt worden, wanneer ook daar het regtswezen op eene meer volledige wijze zal zijn geregeld, waartoe de vereischte voorstellen thans aanhangig zijn."

In het laatste Verslag komt de prokureur-generaal meer in het breede op de buitenbezittingen terug, en dringt met klem op verbetering aan. De schets, die deze hoog geplaatste regterlijke ambtenaar geeft, is zoo belangwekkénd, dat wij die moeten laten volgen, hoezeer wij aan het Verslag reeds herhaaldelijk uittreksels ontleend hebben, meer dan wij aanvankelijk van voornemen waren.

„In ons vorig Verslag hebben wij een ongunstig oordeel uitgebragt over den toestand van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura. De ondervinding dezer twee laatste jaren bevestigt ons in die meening. De voor die bezittingen bestaande instellingen en reglementen blijken, bij de toenemende ontwikkeling, vooral van sommige gewesten, hoe langer hoe minder aan de behoefte te voldoen.

„De raden van justitie te Padang, Makasar en Amboina hebben slechts een regtsgeleerden president, terwijl de leden bestaan uit ambtenaren, militairen en kooplieden, die veelal geene de minste regtskennis bezitten; en toch zijn deze regtbanken geroepen, van gewigtige zaken en teedere belangen kennis te nemen en daarin te beslissen, en is haar in sommige opzigten zelfs eene uitgebreidere regtsmagt toegekend, dan aan de beter georganiseerde raden van justitie op Java. De voor die regtbanken bestaande reglementen op de regtspleging zijn òf te omslagtig en ingewikkeld, òf, en dit laatste is meestal het geval, te onvolledig, zoodat belanghebbenden, uit onkunde of onbekendheid met de wet en verstoken van alle regtskundige hulp, dikwijls vruchtelooze pogingen doen om regt te erlangen.

„Op de behandeling der zaken bij de landraden valt over het algemeen weinig te roemen. Het onderzoek ter teregtzitting is in den regel hoogst

oppervlakkig en gebrekkig, en de processen-verbaal en vonnissen zijn slordig gesteld.

„De politie is over het algemeen slecht; op sommige plaatsen kan zij gezegd worden niet te bestaan. De invloed, die door het Europesche gezag wordt uitgeoefend, is veelal zeer gering, en wordt op vele plaatsen verre overtroffen door dien der inlandsche hoofden. Die toestand is voornamelijk te wijten aan de beperktheid in getal en aan de mindere geschiktheid van het personeel met de uitoefening der politie belast. De hulpmiddelen, waarover die ambtenaren te beschikken hebben, zijn daarbij voorzeker gering; doch aan den anderen kant is het evenmin te ontkennen, dat met meer ijver, klem en doorzigt betere uitkomsten konden verkregen worden.

„Bij al die gebreken paart zich nog een ander, hetwelk hierbij niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan, namelijk de gedurige en veelal schadelijke inmenging van de hoofden van gewestelijk bestuur aldaar in justitiezaken. Tot die inmenging geven sommige bepalingen en de nog bestaande reglementen, die met het Reglement op het beleid der regering niet zijn overeen te brengen, aanleiding. Van daar somwijlen konflikten met de officieren van justitie, zoo deze zich te regt aan de aanmatigingen van het administratief gezag niet lijdelijk willen onderwerpen. Wel worden die geschillen, zoo zij ter kennisse der regering komen, steeds in den geest van het regeringsreglement beslist en de regten van het openbaar ministerie gehandhaafd, doch het behoeft geen betoog, dat de belangen van de dienst door geschillen tusschen regterlijke en administratieve ambtenaren niet worden bevorderd.

„Uit dit een en ander blijkt, hoezeer eene reorganisatie van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura eene dringende behoefte is. Daartoe zijn dan ook reeds uitgewerkte voorstellen van den gouvernementskommissaris ad hoc ingediend en aanhangig. Als onze meening betrekkelijk dezelve kunnen wij hierbij mededeelen, dat de ontwerpen omtrent de zamenstelling der regtbanken en wat daarmede in verband staat, in het kort, de organieke bepalingen, veel goeds behelzen en, behoudens eenige wijzigingen, voor vaststelling niet onvatbaar zijn.

„Daarentegen is het ons voorgekomen, dat bij de ontworpen reglementen voor burgerlijke regtspleging, strafvordering en het politiewezen niet genoegzaam op den feitelijken toestand is gelet, zoodat daarvan vermoedelijk slechts weinig bruikbaar zal worden bevonden. De eindafdoening dezer hoogst gewigtige en hoogst dringende aangelegenheid is dus op verre na niet zoo nabij als in het openbaar belang wenschelijk ware."

Deze officiële mededeeling is van dien aard, dat wij het niet willen wagen, ons in beschouwingen te verdiepen over de gevolgen van zulk een toestand. Wij vestigen alleen de aandacht op de verklaring: de policie is over het algemeen zóó slecht, dat zij op sommige plaatsen *kan gezegd worden niet te bestaan*, *en dat de invloed*, *die door het Europeesch gezag op onze buitenbezittingen wordt uitgeoefend*, *niet alleen zeer gering is*, *maar op vele plaatsen verre overtroffen wordt door dien der inlandsche hoofden.* Hoe

is het mogelijk, in zulk eene verwarring en regeringloosheid aan het voorschrift van artikel 55 van het regerings-reglement (bescherming der inlandsche bevolking) te voldoen? Is voor ons politiek overwigt zulk een staat van zaken op den duur niet gevaarlijk? Wat baten ons de millioenen, voor de krijgsmagt in Indië besteed, waarvan het cijfer van jaar tot jaar klimt, wanneer het binnenlandsch bestuur en geheel ons gezag in dat opzigt op vele plaatsen als 't ware aan een zijden draad hangen? Kan het nu nog verwondering baren, dat wij met elke mail het berigt ontvangen, dat zeeroof gepleegd wordt, of dat een rooverbende hier of daar een inval heeft gedaan? Zouden meerdere kosten, aan het binnenlandsch bestuur besteed, niet invloed moeten uitoefenen op die voor het leger en de vloot? Hoe kan de ontwikkeling onzer koloniën en de uitbreiding van de partikuliere industrie, in het belang van het moederland bovenal, plaats hebben, wanneer de prokureur-generaal bij het hoogste geregtshof in Nederlandsch Indië ons dergelijke feiten moet mededeelen? Gesteld, dat de vroegere koloniale oppositie dergelijke schets van den toestand van het regtswezen in Indië had medegedeeld, zou men ons niet van alle zijden en op de schelste toonen hebben toegeroepen: gij overdrijft! gij zijt radikalen! gij wilt Westersche begrippen op Oostersche toestanden enten!

Naar onze overtuiging is het eerste vereischte onder alle hemelstreken, Oostersche of Westersche, dat er regt zij en veiligheid voor personen en goederen. Wij erkennen gaarne, dat het onmogelijk is met een klein getal personen onze koloniën te besturen op zoodanige wijze, dat niet altijd groote leemten en gebreken zullen overblijven. Maar onmiskenbaar zouden wij in elk opzigt de vruchten plukken van elken gulden, in het belang van onze koloniën besteed, wanneer betere voorziening in de behoeften plaats had; dit is een eisch, die het belang van elke rigting medebrengt.

In het Verslag wordt ons op bladz. 45 medegedeeld, dat voor de buitenbezittingen eene algemeene regeling was voorbereid. Maar wat leert ons de prokureur-generaal? Dat de daartoe ontworpen reglementen slechts weinig bruikbaar waren! In 1860 werd dan ook aan een ander ambtenaar, den heer Mr. H. H. TUTEIN NOLTHENIUS, de omwerking en voltooijing van de gebrekkige opstellen opgedragen, door zijn voorganger ontworpen. De jongste mail heeft ons echter het droevige berigt gebragt, dat die ambtenaar overleden is. Zijne taak zal dus weder door een ander moeten worden opgevat, die het werk van jaren misschien van voren af aan zal beginnen. Wij betreuren dit ten hoogste. 't Is ongelukkig, dat in den aanvang blijkbaar zulk eene gewigtige taak toevertrouwd is aan onbekwame handen. Nu treedt eene vertraging in, waardoor welligt weder naar geheel andere inzigten eene herziening zal moeten plaats hebben. Maar op die wijze zou nimmer voorzien worden in de allereerste behoeften van ons Indisch rijk, en zou een toestand blijven bestaan, die een beschaafd gouvernement onwaardig is.

Wanneer wij op dit onderwerp met zooveel kracht aandringen, dan kan

het waarlijk geen partijbelang zijn, dat ons de pen in de hand geeft. Wij hebben het sedert lang afgekeurd, dat politieke partijschap zich mengt in de behandeling van koloniale aangelegenheden. Het voorbeeld van het Britsch parlement, dat men in andere opzigten afwijst, zou het denkend deel der natie ongetwijfeld hier gaarne in toepassing zien brengen. Een onbevangen oordeel over koloniale aangelegenheden te vellen, heeft reeds moeijelijkheden te veel, dan dat men zich daarbij nog door partijschap en vooroordeel zou laten leiden. In ons oog zijn de meeste koloniale kwestiën geene partijzaken, maar groote algemeene belangen. Het voorzien in de materiële behoeften, het verbeteren van toestanden, die ieder moet afkeuren, is een algemeene pligt, maar die door vorige regeringen te zeer is verwaarloosd. Wij willen die afgetreden regeringen daarover niet al te hard vallen. Grootendeels is hare werkeloosheid op dit gebied aan het stelsel te wijten. Gouvernementen, die landbouwers zijn en handel drijven, hebben met deze neringen te veel te doen, dan dat zij aan hunne meer verhevene en edele roeping van bestuurders en souvereinen getrouw en naar behooren zouden kunnen voldoen.

Onze beschouwingen zamentrekkende, zien wij in de eerste plaats behoefte aan herziening van de ordonnantie van 8 December 1855 (Staatsblad n°. 79). Het gemis van het Wetboek van strafregt doet zich bovendien nog altijd gevoelen. Maar niet minder is de herziening van die reglementen noodzakelijk, waardoor het regt in zijn loop belemmerd wordt en noodelooze omslag teweeg gebragt, zoodat eene dubbele instruktie vereischt wordt met het oog op artikel 84 van het regerings-reglement. Uitbreiding van het personeel kan daarom te minder worden ontbeerd, zoowel op Java als op de buitenbezittingen, dewijl anders eene betere toepassing van de wet onmogelijk is. En als dit geschied is, dan blijft voor de buitenbezittingen toch nog alles te doen.

Nu erkennen wij gaarne, dat het veel gemakkelijker is, al deze eischen te stellen, dan daaraan uitvoering te geven. Maar wanneer wij zien, in welk eene verwarring een man als DAENDELS de zaken vond, met welk een krachtige hand hij wist te grijpen in die verwarring, en welke groote verbeteringen hij tijdens zijn kortstondig bestuur tot stand bragt, dan weigeren wij te gelooven, dat wij aan eene Nederlandsche regering in den tegenwoordigen tijd onze eischen niet zouden mogen stellen. 't Is nog zoo lang niet geleden, dat een uitstekend regtsgeleerde, de heer WICHERS, naar Indië werd gezonden en er groote diensten heeft bewezen. Nederland is bovenal in dit opzigt thans niet armer aan uitstekend bekwame mannen; theoretische en praktische regtsgeleerden van uitgebreide wetenschap en rijke ervaring zijn zoowel in Nederland als in de koloniën aan te wijzen. Wij vestigen de aandacht van de regering dan ook met nadruk op dit onderwerp. Jaren lang is getalmd en gedraald; jaren lang zijn voor eene grootsche taak onbekwame werklieden gekozen; een liberaal gouvernement zal zich 't best eervol onderscheiden, wanneer het de middelen aangrijpt, die kunnen voorzien in deze eerste behoefte van elke, ook van de Indische, maatschappij.

Hier bovenal geldt het een onderwerp, bij welks regeling periculum in mora is, en waartoe bovendien ongetwijfeld reeds vele bouwstoffen aanwezig zijn. Geen schooner eerzuil kan het tegenwoordige bestuur zich stichten dan wanneer het bij zijn aftreden zal kunnen zeggen: wij hebben meerdere regts-veiligheid en regts-zekerheid in de koloniën tot stand gebragt.

Indien ooit dan is daaraan vooral tegenwoordig behoefte. Niet alleen toch brengen de belangen der Indische bevolking, gelijk ten allen tijde, zoo ook nu dit mede; maar ook andere belangen vestigen zich meer en meer in den Archipel in 't algemeen en op Java in 't bijzonder. De partikuliere ondernemingen van Nederlanders op dat eiland zijn in de laatste jaren in 't oog loopend toegenomen. Wij verheugen ons in een Gouvernement, dat zich tot pligt stelt, om de gelegenheden voor zulke ondernemingen nog verder open te stellen en in wettelijke verordeningen de pligten en regten voor te schrijven, waaraan zij zich te houden hebben. 't Is dus waarschijnlijk, dat die ondernemingen eene groote ontwikkeling te gemoet gaan. Maar dan is het ook volstrekt noodzakelijk, dat de bescherming eener goede politie en justitie haar verzekerd worden. Wanneer de knevelarijen van inlandsche grooten, jegens de bevolking gepleegd, niet worden onderdrukt, wanneer geene veiligheid van personen en goederen aan allen zonder onderscheid wordt verzekerd, dan zal het kapitaal zich niet vestigen en de industrie zich terug moeten houden.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Volkstelling in Nederlandsch Indië door T. J. WILLER, voormalig resident van de Wester-afdeeling van Borneo en van Riouw, lid van de rijks-kommissie voor statistiek, te 's Gravenhage, 1861.

De statistiek is eene wetenschap, die in Europa hoe langer des te meer gewaardeerd wordt, maar die ook daar nog groote vorderingen te maken heeft. Naauw verwant aan de staathuishoudkunde, gaat zij vooruit met hare oudere zuster; men begint het nut van de eene te begrijpen, naar mate men de andere meer tot het volk ziet doordringen. Bij ons zijn wij in de statistiek in menig opzigt nog ten achteren bij andere Europesche natiën. Des te meer is dit het geval, waar het geldt onze koloniën, omdat men daar op moeijelijkheden van geheel anderen aard afstuit, dan in Europa. Al dadelijk springt dit in 't oog, als wij maar herinneren, dat Nederland in menige zijner overzeesche bezittingen eigenlijk slechts in naam gezag voert. Vele middelen, die der statistiek in Europa ten dienste staan, ontbreken in Indië in den regel niet alleen, maar persoonlijke belangen en volksvooroordeelen werken mede, om de kontrôle van somtijds met opzet onjuist gedane opgaven onmogelijk te maken. Sommige Maleische rassen, vooral op Sumatra, hebben zelfs vooroordeel tegen het noemen van hun eigen naam, en andere stammen begrijpen het nut der statistiek in geen enkel opzigt, maar zijn wel eens bevreesd, dat de onderzoekingen, die men daarvoor noodig heeft, eigenlijk slechts geschieden met het doel, om hen zwaarder of nieuwe lasten op te leggen. De ondervinding, in andere opzigten opgedaan, maakt hen wantrouwend.

Is het in zulk een toestand te verwonderen, dat men nog steeds naar de middelen zoekt, om tot de juiste kennis van het cijfer der bevolking te komen? De regering heeft in 1819 en in 1848, althans op Java, pogingen aangewend, om eene volkstelling en, ware het mogelijk, eene soort van burgerlijken stand in het leven te roepen; maar het blijkt, dat men slechts op enkele punten de verwezenlijking eenigzins nabij is gekomen. In 't algemeen, zijn de statistieke opgaven omtrent onze koloniën nog verre van hetgeen men eigenlijk onder statistiek verstaan mag. De meeste cijfers berusten op benadering, en het denkbeeld eener volkstelling wordt slechts op enkele punten verwezenlijkt.

De regering heeft in 1861 de toen bestaande rijks-kommissie van statistiek in Nederland uitgenoodigd, haar gevoelen te kennen te geven over

periodieke volkstellingen in Indië, naar aanleiding van een plan, bij het Indisch bestuur ingekomen. Hoe men nu ook over de werkzaamheden van die kommissie moge denken, waarvan, naar onze wijze van zien, de vruchten niet zijn geplukt, die men van het zamenwerken van een tal wetenschappelijke mannen had kunnen verwachten, zeker is het, dat wij met belangstelling hebben kennis genomen van de memorie door den heer WILLER over dit onderwerp opgesteld en thans algemeen verkrijgbaar. De kommissie had al dadelijk eene moeijelijke taak te vervullen, want ofschoon onderscheidene stukken aan haar waren overgelegd, ontbrak haar het advies van den direkteur der kultures, van twee inspekteurs, en van den raad van Indië. Dat was een te grooter ongerief, omdat juist de direkteur der kultures en een der inspekteurs zich bepaaldelijk *tegen* volkstelling verklaren. De andere inspekteur daarentegen had een model-staat ontworpen, die door den Gouverneur-Generaal als grondslag voor volkstelling op Java werd aanbevolen.

Het blijkt, dat het Indische gouvernement een verkeerden weg heeft ingeslagen, door het raadplegen der hoofden van gewestelijk bestuur, met de eenvoudige vraag: of eene vijfjarige volkstelling raadzaam en uitvoerlijk zou zijn? 't Is immers vooral met het oog op de buitenbezittingen, dat men onderscheid had behooren te maken tusschen eene, op menige plaats onuitvoerbare, *telling* en het leveren van bevolkings-*opgaven*, met aanteekeningen over de verschillende graden van geloofwaardigheid. Thans heeft iedereen de gestelde vraag beantwoord, naarmate van het begrip dat hij zich zelven van volkstelling maakte. Van daar, dat de heer WILLER, ofschoon met genoegen konstaterende, dat de vraag met 19 tegen 16 door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java toestemmend beantwoord is, echter doet opmerken, dat de gezonden aanschrijving aan de kommissie van statistiek niet werd medegedeeld en zij slechts een résumé van de antwoorden ontving. Op deze onvolledige mededeelingen grondt de heer WILLER zijne kritiek van het ontwikkelde plan, maar doet dit tevens op eene wijze, die iederen overtuigen moet van de groote behoefte die er bestaat aan statistieke opgaven. Tevens wijst hij de middelen aan, om een zoo gewigtig onderwerp voor het vervolg goed te regelen. De heer WILLER heeft daardoor een groote dienst bewezen. 't Geldt hier toch een element van kennis, dat overal voor een goed regeringsbeleid eene voorname behoefte is, maar dat bovenal in een stelsel, 't welk den staat tot den grooten kultivateur maakt, die over de krachten der bevolking naar goedvinden beschikt, niet kan worden gemist.

De regering stelt zich voor, de buitenbezittingen nog vooreerst ter zijde te stellen en vooraf te komen tot de toepassing van een stelsel van volkstelling op Java. De gegeven antwoorden leiden den heer WILLER in dit opzigt tot geenerlei algemeene slotsom. Hij wijst op een tal van voorbeelden, hoe men op de buitenbezittingen, naast opgaven, die de strengste kritiek zouden kunnen doorstaan, zich moet vergenoegen met de opgaven van inlandsche hoofden, waarvan alle controle onmogelijk is. Hij verdeelt

de mededeelingen, die men langs dien weg ontvangen heeft, wat de inlandsche maatschappijen betreft, in vier geloofwaardige kategoriën. Maar hij betoogt tevens, en zeer te regt, dat het een regeringsbelang is, zoo veel mogelijk te komen tot eene juiste kennis van dit onderwerp. Geene eenvormige regelen kunnen daarvoor worden gesteld, maar de verschillende ambtenaars in de onderscheiden gewesten moeten trachten, een begin van kennis te verkrijgen en die kennis, door de hun ten dienste staande middelen, uit te breiden. De heer WILLER beschouwt de kennis van het zielental te regt als zóó onmisbaar, dat geen Europeesch ambtenaar, die zijn gezag liefheeft, dat onderwerp ooit uit het oog kan verliezen. Hij geeft dan ook eenige middelen aan de hand, alsmede zijne zienswijze, hoe de bevolkingstaten, voor publiciteit bestemd, behooren te worden ingerigt. Wij kunnen ons in allen deele vereenigen met hetgeen hij daaromtrent zegt, en wij gelooven, dat ieder Indisch ambtenaar de wenken daar gegeven ter harte behoort te nemen. Maar zijne vrees voor publiciteit, waar de opgaven goede grondslagen missen, gaat, naar onze wijze van zien, een weinig te ver. Hij wil alleen getelde cijfers aan de publiciteit overgeven en voor zoo ver raadzaam ook ongetelde, die op degelijke grondslagen rusten. Hij vreest toch, dat anders staatkundige hartstogten zich van onvolledige opgaven zullen meester maken, en veel moeite en verwarring zullen veroorzaken. Maar nu zij het ons vergund op te merken, dat hij, die uit partijzieke beweegredenen redeneringen grondt op en becijferingen put uit louter gissingen, in onze dagen van publiciteit, wel zeer spoedig op het nietswaardige van zijne berekeningen en de dwaasheid van zijn betoog opmerkzaam zal worden gemaakt, en elk geloof verliezen. Niemand zal zich dan ook daaraan meer wagen. Het gevaar bestaat alleen daar, waar van regeringswege opgaven als volkomen juist worden voorgesteld, en de feitelijke toestand geheel anders is. Publiciteit van op minder vaste grondslagen steunende bijzonderheden, maar met opgave van die mindere vastheid, zal aansporen, om langzamerhand naar verbetering te streven. Verbergt men de opgaven, die de noodige juistheid missen, er bestaat geen spoorslag tot nader onderzoek. Publiciteit beschouwen wij nooit als een kwaad; het misbruik neutraliseert zich zelf, vooral in een land als het onze, waar het volk kalm en beraden, niet ligt door het geschreeuw van dezen of genen is op te winden.

Het voornaamste gedeelte van het werk van den heer WILLER is gewijd aan de uiteenzetting van een plan, om vijfjarige volkstellingen in te voeren. Ongetwijfeld heeft men op Java niet te kampen met die groote bezwaren, welke in de buitenbezittingen de kontrôle onmogelijk maken. Maar toch is het blijkbaar, dat zeer groote en ernstige moeijelijkheden het leveren van deugdelijke statistieke opgaven ook daar in den weg staan. Het volk heeft blijkbaar geen afkeer van de telling, gelijk men zoo dikwijls heeft voorgewend, om zijne werkeloosheid en nalatigheid te verontschuldigen. En de naauwkeurige kennis van de statistiek der bevolking is een onmisbaar middel, om misbruiken tegen te gaan en willekeurige han-

delingen van inlandsche hoofden te beletten. 't Is toch te veronderstellen, dat, zonder die kennis en een daarop gegrond waakzaam toezigt, schromelijke verkeerdheden moeten voorvallen in een land, waar heerendienst-pligtigheid en op vele plaatsen gemeente-grondbezit een toestand doen ontstaan als die van Europa in de middeneeuwen. 't Is dus te begrijpen, dat menig inlandsch hoofd, van den regent tot den loerah of bekel, met leede oogen de volkstelling zullen aanzien. De heer WILLER zegt daarvan zeer teregt: „Elk doordringend onderzoek naar dienstpligtigen en vrijgestelden beneemt hem (het inlandsch hoofd) de stille winsten van beschikking over menschen en arbeid. En die winsten, en stilte genoten, vallen daarom nog niet bepaaldelijk in de termen van knoeijerij. Zij loopt er onder, doch meer nog loopt er onder voorziening in behoeften van ambtelijken rang, waarin 's lands kas in 't geheel niet, of onvoldoende, voorziet. En, daar die behoeften *moeten* worden voldaan, in 't belang der dienst zelve, daar de wijze, waarop zij worden voldaan, steunt op de aloude inrigting der Javaansche maatschappij, is die wijze *eerlijk;* alhoewel het Europesche regt er dien naam aan moet weigeren. Hier spreek ik met persoonlijke ondervinding, wijl ik vier jaren gediend heb bij eene regtbank van omgang, en in vele zaken van knevelarij heb opgemerkt, hoe vaak op dit punt de Europesche begrippen van strafschuldigheid in botsing komen met Javaansche begrippen van billijkheid en zelfs van regt."

De heer WILLER raadt om die reden bovenal „takt" aan bij het uitvoeren van de taak, die men wenscht op zich te nemen. Indien men te gelijkertijd en op denzelfden dag, op alle punten van Java, door kommissiën van Europeanen of inlanders eene volledige statistiek zou willen leveren, men zou opschudding te weeg brengen, maar het doel niet bereiken. Hoe nuttig intusschen dergelijke opname uit verschillende oogpunten zou zijn, en hoe noodzakelijk het is, om naar het doel te streven, bewijst het medegedeelde feit, dat herhaaldelijk door het Indisch bestuur pogingen zijn aangewend, om bevolkings-registers in het leven te roepen. Men heeft de verpligting daartoe aan de hoofden opgelegd, die zich door priesters en schrijvers konden laten bijstaan; maar in de uitvoering was die bepaling onmogelijk, omdat het eerste element, het talent van schrijven, aan velen ontbreekt. Intusschen zien wij, dat herhaaldelijk proeven tot telling in deze of gene residentie zijn genomen en dat onder anderen in Probolingo, onder het bestuur van den heer REIJNST, volgens de plannen van den heer G. L. BAUD, door Javaansche kommissiën met goed gevolg deze buitengewoon moeijelijke arbeid werd volbragt. Het resultaat daarvan was alleen in die residentie, dat dit onderzoek het bestaan van 17,000 bouws rijstvelden konstateerde, waardoor de schatkist jaarlijks *f* 100,000 won. De heer WILLER haalt nog meer treffende voorbeelden aan, die ook wij met eenige anderen zouden kunnen verrijken. Waar nu zulk een toestand bestaat, zal ieder toegeven, dat, zonder eene beter ingerigte statistiek, onmogelijk de eerste pligten van de regering vervuld kunnen worden en dat de onwetenheid, waarin wij verkeeren, een nadeel en een gevaar is.

De heer WILLER is minder ingenomen met algemeene volkstellingen; maar hij wil de elementen in 't leven roepen, om een burgerlijken stand te scheppen, en daardoor van zelf te komen tot statistische onderzoekingen. In het oog vallend is het bezwaar, tegen een plan van een inspekteur der kultures aangevoerd. Een ieder zal erkennen, dat volkstellingen, waarbij meer dan 30 kolommen ingevuld moeten worden, als eene eerste proeve zelfs in eene beschaafde maatschappij veel te omslagtig is. Daarom is het een juist begrip van den heer WILLER, om die kolommen zoo veel mogelijk in te krimpen. En hij is er goed in geslaagd, in een door hem aangegeven model, om het getal in te vullen kolommen, voor eene bevolkingsstatistiek, tot niet meer dan 13 te brengen. Hij ontwikkelt echter een meer volledig systeem. Hij zou wenschen terugkeer tot een ontwerp van distrikts-tableaux, getiteld: „Opgave voor de landrenten, door den heer G. L. BAUD ontworpen." Daarin meent hij de middelen te vinden, niet alleen om de bevolking te leeren kennen, maar ook den rijkdom van het land met afscheidingen van Chinezen en andere Oosterlingen. Om hier toe te geraken zou noodig zijn, dat men de bezoldigde dorpsschrijvers met die taak belastte, want de regenten en hoofden zijn door het kultuurstelsel reeds genoeg met arbeid belast.

De taak, die de heer WILLER voor deze nieuwe klasse van personen bestemt, is van vrij groot gewigt. Hij zegt: „Bekwame dorpsschrijvers zullen, binnen weinige jaren, in overvloed te vinden zijn, als hun inkomen en uiterlijke staat zoodanig verbeteren, dat de betrekking door velen wordt begeerd. Dan eerst is van hen te wachten de nette en naauwkeurige arbeid welke de registers vorderen. Bovendien zijn hun dan beter aan te betrouwen de schrifturen voor de politie en nog vele andere kleine aangelegenheden, waarbij duidelijke aanteekeningen onmisbaar zijn. Om maar iets te noemen, de partiële betalingen der sawah-houders op hunne landrente, tot dat die geheel is aangezuiverd; — het voorschot van het onaangezuiverde dat het dorpshoofd ten behoeve van sommigen hunner dikwijls moet doen; — de onderlinge verrekeningen der plantloonen. Wil men een stap verder gaan, dan kan er verrijzen een kiem van inlandsch notariaat. Schulden en verbindtenissen van allerlei aard worden door inlanders onderling aangegaan; en als er geschil ontstaat, dan is het alleen uit te maken door mondelinge getuigenis voor zoo ver die, na verloop van tijd, te vinden en te vertrouwen is. Het gezond verstand zegt, dat eene dadelijke aanteekening der verbindtenis door een openbaar persoon, in tegenwoordigheid van partijen en het dorpshoofd opgemaakt, oneindig veel geschil zou voorkomen, of regtvaardiglijk zou doen uitwijzen. Ook zou er mede moeten worden afgesneden de inmenging van ongekwalificeerde scribenten, die hier en daar worden aangetroffen (kapala Bajong), voor wier eerlijkheid geen de minste waarborg bestaat en die, hoe zelden dan ook, door den eenvoudigen dorpeling altijd tot zijne schade worden gebezigd.

„Zeker zou die nieuwe werkkring van den dorpsschrijver bij algemeene verordening geregeld moeten worden; doch de bepalingen zouden eenvoudig

en weinig in getal kunnen zijn, als ze geschoeid waren op den weinig ontwikkelden staat der javaansche maatschappij, en alzoo het Europesche notariaat alleen daar tot voorbeeld namen waar het volstrekt noodig was (*. Het loon der schrifturen (ons zegelregt moet hier natuurlijk worden geweerd) is ook zoo matig te stellen, dat het den inlander niet drukt, — dat hij het zelfs gaarne voor zijne zaak over heeft. Nog komt in aanmerking, dat de Javaan gaarne iets meldt aan of hoort van bloedverwanten, die tijdelijk of voor goed naar elders zijn getogen, dat hij dus soms behoefte heeft aan briefwisseling; en dat, bij gebrek aan middelen daartoe, het menigmaal gebeurt, dat één en zelfs meer leden eener familie op reis gaan, om een vroeger vertrokken lid in een ander deel des eilands te gaan opzoeken. Ook het schrijven van brieven is te tarifieren van eenige centen tot eenige kwartjes, zoodat het alweder niet drukt. Dewijl dus het loon der diensten, aan den ingezetene als particulier bewezen, zoo laag mogelijk gesteld diende te worden, zou het inkomen van den dorpsschrijver daarmede ook niet werkelijk toenemen.

„Wat nu betreft het bezoldigen der dorpsschrijvers door het gouvernement, dit raakt aan financiële en staatkundige beginselen in een land, waar het besturen der gemeente en zoovele andere diensten aan de openbare zaak zonder geldelijke belooning worden bewezen; en de uitgaaf zou aanzienlijk zijn, al stelt men ook vast, dat alleen dorpen van een zeker aantal huisgezinnen hun eigen schrijver erlangen, en dat van kleiner dorpen twee of meer er een zullen hebben tot gezamenlijk gebruik, dan nog zal het jaarlijks kosten één millioen of meer; omdat het aantal dorpen of kampongs cirka 35,000 bedraagt, en de politiedienaar (van *f* 10, 's maands) bezoldigd zou moeten worden. Regeling van inkomsten, distinktief van rang en opening van vooruitzigt, schijnen dus hier verkieslijk te zijn. Maar het onderwerp vordert veelzijdig onderzoek en de naauwgezetste overweging der regering."

De heer WILLER wenscht vervolgens uitbreiding van het Europeesch personeel, vooral van het korps kontroleurs, want de arbeid der inlanders vordert volstrekt geregeld en druk Europeesch toezigt. De finantiële zijde van den maatregel acht hij intusschen, en zeer te regt, van weinig geldelijk belang, want het Gouvernement zou al spoedig, ten gevolge van juistere opgaven, in ruime mate zijne uitgaven vergoed zien. Het spreekt intusschen van zelf, dat de pogingen, in 1819, in 1845 en vroeger of later in sommige residentiën gedaan, met geen goeden uitslag konden bekroond worden, of dat althans eene herhaling daarvan op den duur onmogelijk zou zijn. Waarom? Omdat men in die tijden geenerlei belooning voor dien arbeid heeft gegeven, of het Gouvernement terugdeinsde, om de kosten te dragen, zoodat die verkeerde zuinigheid ten gevolge heeft gehad, dat het groote statistieke plan van den heer BAUD slechts in enkele residentiën is

(* Had er iets dergelijks op de buitenbezittingen mogen bestaan, dan zouden daar duizende geschillen over geldelijke vorderingen zijn voorkomen, en duizende gezinnen, die nu in pandeingschap verkeeren, zouden hunne vrijheid hebben behouden.

(Noot van den Schrijver).

ten uitvoer gebragt. Ware dit doorgevoerd van af 1845, wij zouden thans eene volledige statistiek bezitten; maar de regering heeft daartoe de noodige gelden niet willen verstrekken. In Probolingo, waarvan wij de resultaten hierboven bespraken, is in 1845 een naauwkeurig onderzoek gedaan. Maar op de wijze, als het toen geschiedde, is herhaling wel onmogelijk. De bevolking zou toch al ligt buiten staat geraken, of althans er niet mede gediend zijn, om telkens de kommissiën en hun gevolg te onderhouden, zoo lang zij hunne taak verrigtten, en leden voor de kommissiën zou men spoedig te vergeefs zoeken. Immers wat is in dien tijd gebeurd? Eenige maanden lang waren 208 Javanen uit den fatsoenlijken stand bezig geweest met het opmeten van velden, het tellen van personen, beesten en boomen. Daarna resumeerden zij dat alles voor 13 distrikten in nette tabellen. De adsistent-resident stelde voor, deze personen te beloonen met 10 pCt. van de ƒ 150,000 meerdere landrente over één jaar, die door hun onderzoek voor het Gouvernement was verkregen, hetgeen ƒ 75 per hoofd zou geweest zijn. De heer WILLER deelt ons mede, dat dit verzoek is gewezen van de hand, en evenzeer een tweede, om aan de 208 gekommitteerden ongeveer ⅓ gedeelte van de eerstgenoemde som uittereiken, uit een bijzonder fonds, namelijk, „de in 's lands kas verbleven kultuur-emolumenten". Indien men op die wijze, namelijk met onbeloonden arbeid en door een druk te leggen op de bevolking, het doel wilde bereiken, het spreekt van zelf, dat er dan van de statistiek in Indië niets zou te regt komen.

Ziedaar in korte trekken het plan van den heer WILLER weder gegeven. Zijn doel is eene wezenlijke statistiek te verkrijgen; maar daarom geeft hij volstrekt niet toe, dat de bevolkings-staten, die thans bestaan, geenerlei waarde zouden hebben. De inspekteur der kultures, die een uitgewerkt plan heeft voorgelegd, waarvan de verwezenlijking ons, met den heer WILLER, in een groot getal jaren nog onmogelijk voorkomt, cijfert in eens al het bestaande weg en beweert, dat de bekende cijfers slechts schattingen zijn, geheel ingerigt „naarmate de bestuurders er belang in stellen en hunne Europesche beambten, regenten en inlandsche hoofden de noodige voorlichting geven." De heer WILLER wijst ons daarentegen op onderscheidene voorbeelden, die het bewijs geven, dat absolute juistheid wel niet bestaat, maar dat het volstrekt niet vol te houden is, dat op Java de opgaven van het cijfer van het zielental niet aan juistheid zouden grenzen. Van een zoo uitstekend deskundige afkomstig is deze verklaring opmerkelijk. De heer inspekteur, wij moeten het erkennen, ziet de zaken dan ook bijzonder zwart en wij zouden bijna zeggen partijdig in, want hij beweert, dat men in menige residentie er zich eene eer in stelde, zelfs de bestaande cijfers te verminderen „ten einde te doen blijken van achteruitgang op Java". De heer WILLER verzet zich te regt tegen die beschuldiging van ambtelijke valschheid. De officiële staten, bij de jaarlijksche verslagen der regering gevoegd, bevestigen die beschuldiging in geenen deele. Maar wij weigeren te gelooven, dat een Indisch ambtenaar, die er belang bij heeft, dat het opperbestuur zijne verrigtingen in een of ander

gewest als nuttig voor 's lands belangen en voor de bevolking beschouwen zal, zich zoo ver door partijschap zou laten vervoeren. Bovendien belet het eigenbelang, dat de beschuldiging van den inspekteur waarheid kan zijn, want wij zouden kunnen aannemen, dat men gewesten als bloeijend voorstelt, die het niet zijn, maar volstrekt met het omgekeerde. Welk belang zou de ambtenaar er dus bij kunnen hebben, om de vervalsching te plegen?

't Geeft een treurigen indruk, hooggeplaatste Indische ambtenaren, als den direkteur der kultures en een der inspekteurs, wier stukken zijn overgelegd, zich tegen statistieke opgaven te zien verklaren en van een ander zulke argumenten te lezen. Dit geeft ons, zoo het noodig ware, een nog minder gunstig denkbeeld van den invloed, dien de reaktionnaire politiek in de laatste tijden op den geest van sommigen in Indie heeft uitgeoefend.

Het komt ons voor, dat, zoo men het plan van den heer WILLER wil volgen, volkstelling in Indië, althans op Java, eene zeer uitvoerbare taak zou worden. Hij wenscht die opgaven jaarlijks bijeen te brengen, maar ziet in de vijfjarige tellingen, op eene onvolkomene wijze volbragt, groot bezwaar voor de regering en geene bevordering van eene meer regtvaardige verdeeling van den arbeid voor den inlander. Wij meenen, dat de grondtrekken van zijn plan ernstige overweging verdienen en dat men vroeg of laat daartoe zal komen. Of men de dorpsschrijvers met het bijhouden van den burgerlijken stand moet belasten, is eene vraag, die wij niet durven beslissen. Kan de vraag ook eenige waarde hebben, of op die wijze misschien in het inlandsch element eene klasse van personen zal ontstaan, door de overige hoofden zeer ongaarne gezien? en of zij niet een invloed kunnen uitoefenen, waardoor zij in botsing komen met andere inlandsche hoofden?

Wij hebben ons bepaald bij een algemeen overzigt van het belangrijk geschrift van den kundigen en verdienstelijken schrijver. Aan het einde onzer taak brengen wij hulde aan de wijze, waarop hij het moeijelijk onderwerp heeft behandeld. Hij heeft getoond, niet te behooren tot hen, die voor elke hervorming op Java terugdeinsen. En hoe men ook over de kwestiën moge denken, die thans de partijen verdeeld houden, toch zal men moeten erkennen, dat menige nuttige wenk in dit werkje voorkomt, die in elke rigting verdient te worden opgevolgd.

Wij kunnen ons niet onthouden hier nog eens opzettelijk te wijzen op de behoefte, die juist het kultuurstelsel heeft aan eene goede statistiek, zal het aan zijne bestemming kunnen beantwooeden. Reeds in 1848 heeft de heer Dr. VAN HOËVELL dat aangetoond, in zijne *Reis over Java*, *Madura en Bali* I, 63. De woorden, toen door hem gebezigd, zijn te merkwaardig, om niet in herinnering gebragt te worden bij de aankondiging van het geschrift van den heer WILLER. Zij luiden aldus:

„Het behoeft geen betoog, dat, ofschoon de oude voorvaderlijke instellingen der gemeente-gronden en van het dessa-bestuur zulk eenen gemakkelijken weg aanwezen, om het kultuurstelsel in te voeren, echter eene naauwkeurige statistiek van de bevolking en eene grondige kennis van de

velden, die tot de verschillende dessa's behooren, volstrekt noodzakelijk was, en altoos de grondslag van dat stelsel behoorde te blijven. Hoe toch was het anders mogelijk, om met grond de arbeidskrachten te beoordeelen, die deze dessa's bezaten, en de hoeveelheid der velden, die zij voor andere kultures konden afstaan, zonder dat hare eigene belangen en behoeften, voornamelijk de rijstkultuur, daarbij schade leden? Te noodzakelijker was die kennis, omdat, juist door dat gemeenschappelijke grondbezit, het kwaad in den beginne niet zoo spoedig zou openbaar worden, dewijl het algemeen en gelijkmatig op de dessa-bewoners drukte, en reeds groote verwoestingen zou hebben aangerigt, eer men het erkende.

„Maar die statistiek en die kennis ontbraken bij de eerste invoering geheel en al. Men moest afgaan op de opgaven der inlandsche hoofden zelven, in wier belang het natuurlijk was, het cijfer zoo gering mogelijk te maken, en toen het bestuur nu zelf in de zaak trachtte door te dringen, en statistieke opnemingen begon, zoo wel van velden als van bevolking, ontwaarde men, dat beiden veel talrijker en uitgebreider moesten zijn, dan men tot dus verre vermoed had. Zulke onderzoekingen gingen ondertusschen met vele moeijelijkheden gepaard en vereischten niet alleen veel meer personeel, dan waarover de residenten konden beschikken, maar ook een langdurigen tijd. Ondertusschen verlangde de regering, dat het kultuurstelsel met kracht werd doorgezet, en gebruikte, om dit doel te bereiken, een hefboom, die niet missen kon met verbazende snelheid te werken. Aan de ambtenaren en inlandsche hoofden werden geldelijke belooningen toegezegd."

Waarom heeft men althans in 1848 niet naar deze raadgeving gehoord. Had men toen deze wenken gevolgd en een stelsel van statistiek ingevoerd, gelijk bij voorbeeld door den heer WILLER in zijn geschrift wordt aanbevolen, voorzeker zou de werking van het kultuurstelsel niet met zoo veel verkeerdheden en zulk een zwaren druk voor menige streek van Java zijn gepaard gegaan.

(*Ingezonden*).

Varia.

Met uitstekend veel genoegen lezen wij, in de *Memorie van Beantwoording* van 't voorloopig verslag der kommissie van rapporteurs over het wetsontwerp tot regeling van 't batig slot van 1859, dat van dezen Minister van Koloniën nu eindelijk eene regeling van het postwezen in Nederlandsch Indië mag verwacht worden.

Men schijnt in Indië geene groote verwachtingen van den heer UHLENBECK te koesteren. 't Is opmerkelijk, dat de periodieke pers zich in dat opzigt zoo zonder eenige terughouding heeft uitgelaten. Toch wil zij den nieuwen Minister in genade aannemen, indien hij begint met eenige kloeke daden te doen, die in lang gevoelde behoeften van Indië voorzien. Met name wordt daaronder de regeling van het postwezen geteld. Welnu aan die voorwaarde zal, naar luid van de zoo even genoemde Memorie van Beantwoording, voldaan worden. Immers de Minister zegt in § 19: „De vraag, of eene nieuwe regeling van het postwezen in Nederlandsch Indië spoedig kan worden te gemoet gezien, kan de ondergeteekende toestemmend beantwoorden. De grondslagen voor die regeling, zoo veel mogelijk ingerigt in overeenstemming met de Nederlandsche postwet en met de eischen des tijds, zullen eerstdaags den Koning ter bekrachtiging kunnen worden aangeboden."

Indien werkelijk de nieuwe postregeling het karakter draagt, dat de Minister er op wil drukken (en wij hebben geen reden hoegenaamd daaraan te twijfelen), dan zal eindelijk in eene dringende behoefte kunnen worden voorzien, die de voorgangers van den heer UHLENBECK jaren lang onvervuld hebben gelaten. 't Hangt dan verder maar van de uitvoering af. Of echter eene goede uitvoering mogelijk is, met het personeel dat thans in Indië bestaat, — en wij hebben hier het oog niet alleen op de lagere maar ook er in de eerste plaats op de hoogere ambtenaren —, dat zal de tijd moeten leeren.

Onlangs heeft de heer VAN BOSSE, in de Tweede Kamer der Staten Generaal, een treurig tafereel opgehangen van den toestand onzer finantiën. En daarbij heeft hij op Indië een zwaren last gelegd. „Welke onderstellingen men ook omtrent de toekomst moge maken", zeide hij, „als tamelijk zeker kan men aannemen, dat wij gedurende eene lange reeks van jaren van de koloniale geldmiddelen afhankelijk zullen blijven, en dat eene som van 12 millioenen ongeveer uit die middelen in onze schatkist moet worden overgebragt, wanneer de begrooting niet met een te kort zal sluiten,

en wij niet genoodzaakt zullen zijn, de lasten der natie aanzienlijk te verhoogen."

Inderdaad het vooruitzigt voor Indië is niet schoon, wanneer het bij voorduring zoo zal worden geregeerd, of liever geëxploiteerd, dat er jaarlijks op dezelfde wijze als thans 12 millioen voor Nederland uit moet geperst worden.

Maar wij willen over deze egoïstische politiek thans niet spreken. Wij willen de aandacht vestigen op eene andere stelling van den heer VAN BOSSE, die ons getroffen heeft, omdat zij in lijnregten strijd is met hetgeen hij, twaalf jaren geleden, over 't zelfde onderwerp predikte! Die stelling in 1862 is vervat in de volgende woorden.

„Is het al dan niet waarschijnlijk, dat de koloniën bij voortduring bij magte zullen zijn, om die bijdragen (van 12 millioen jaarlijks) te leveren? Het is bekend, *dat die bijdragen alleen voortspruiten uit de winsten op de produkten*, en dat bij gevolg, wanneer eenmaal de eindpaal bereikt wordt, waarvan art. 56 van het regeringsreglement spreekt — hetgeen ik wensch dat nog in een ver verschiet moge zijn —, wanneer dus het kultuurstelsel zal hebben opgehouden te bestaan, wij dan andere middelen moeten hebben, om die bijdragen te leveren."

Zoo sprak de heer VAN BOSSE in 1862. En wat zeide hij in 1850, bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1851, die hij als Minister van Financiën verdedigde? Juist het tegenovergestelde; in alle opzigten het tegenovergestelde!

„Men heeft gezegd, dat de begrooting met een te kort van 14 of 15 millioen sluit; dat zoo lang men nog van de koloniale baten onder de middelen opneemt, zoo lang het onwaar blijft, dat er een goed evenwigt tusschen ontvang en uitgaaf bestaat.

„Ik houd het tegendeel vol. Er is geen te kort, en al hetgeeen daaromtrent gezegd is, spruit alleen uit eene onjuiste beschouwing van den aard der koloniale bijdragen in de schatkist.

„Ik wil in dit opzigt geen onderscheid tusschen de koloniën en het moederland. Er zijn twee begrootingen van inkomsten en uitgaven van den staat en zijne koloniën, en die zijn van één en dezelfde schatkist. Ik geloof, dat alle andere beschouwingen leiden tot het oude stelsel, waarbij men het heeft willen doen voorkomen als eene goedwilligheid van het koloniaal bestuur, dat het zoo goed was, om zoo veel bijdragen uit te keeren aan de schatkist van het moederland.

„Ik kan in deze meening volstrekt niet deelen, en ik geloof er op te mogen aandringen, dat mijne beschouwing daaromtrent vooral moet worden aangenomen, wanneer men acht slaat op de bronnen waaruit de koloniale inkomsten voortspruiten.

„'t Is eene bekende zaak, *dat al die bijdragen niet zuivere winsten op de produkten zelve;* deze zijn slechts het middel waardoor men de inkomsten remitteert; maar dat het winsten zijn van het koloniale stelsel. *De winsten, die het stelsel van kultures oplevert, vloeijen voor het grooter deel in de schat-*

kist in den vorm van belastingen. En wanneer ik nu belastingen hier te lande en in de koloniën hef, waarom dan niet de baten uit de Oost onder de gewone inkomsten opgenomen?

„Ik erken gaarne, dat de verzilvering van de remises, van de produkten die hier komen, wisselvallig is. Ik wenschte, dat het mogelijk ware, die remises dadelijk in zilver in de schatkist te doen vloeijen; doch dat kan niet."

Grooter verschil van voorstelling kan er wel niet wezen, dan de beschouwing van den heer VAN BOSSE over den aard der bijdragen uit Indië, door hem in 1850 en in 1862 gegeven.

Waarom maken wij hierop opmerkzaam? Om hem met zich zelven in tegenspraak te brengen? In geenen deele! Want wij gelooven, dat hij in 1850 gelijk had, en dat hij ook nu weder in 1862 gelijk heeft.

In 1850 werd er op de meeste produkten verloren. Alleen de koffij gaf eenige winst, maar die niet zeer groot was, wanneer men alles, ook de met de bevolking verrekende landrente, ook de fiktive uitgaande regten, in aanmerking nam. Het batig slot kwam dus niet, althans niet hoofdzakelijk, uit de winst op de produkten.

In 1850 bragten de territoriale inkomsten, of belastingen, in Indië ongeveer zoo veel op als thans. En toch gaven die belastingen eigenlijk het batig slot, omdat ze zoo veel millioenen hooger waren, dan de som, die voor de behoeften in Indië besteed werd.

Thans, in 1862, zijn de uitgaven, om in de behoeften van Indië te voorzien, met vele millioenen gestegen; maar de belastingen zijn niet noemenswaardig, althans niet in dezelfde verhouding, geklommen; zoodat er nu van de territoriale inkomsten niet alleen geen batig slot meer is, maar daaraan, volgens de berekening van den heer VAN BOSSE, 10 millioen te kort komt, om in de behoeften van Indië te voorzien.

Waren dus de prijzen der koloniale produkten dezelfde gebleven, als in 1850, dan zou het batig slot reeds lang verdwenen en een te kort in de plaats zijn getreden. Die prijzen zijn echter verdubbeld, zoodat op de produkten thans zoo veel millioenen gewonnen wordt, dat niet alleen in het te kort van Indië kan worden voorzien, maar het aanzienlijk batig slot daaruit voortvloeit.

Onze gansche finantiele toestand is alzoo tegenwoordig afhankelijk van de prijzen der produkten. Met die prijzen staan en vallen wij. Niet alleen aan „weer en wind", gelijk de heer VAN TWIST het eigenaardig uitdrukte, die de produkten moeten doen groeijen en herwaarts overbrengen, maar aan de wisselvallige marktprijzen der koloniale waren hebben wij het batig slot te danken. Met elke cent op het pond, die de koffij daalt, verliezen wij ongeveer een millioen; en daalt die koffij tot het cijfer van 1850 of vroeger, dan komen wij millioenen te kort, om in de behoeften van Indië en het moederland te voorzien.

Ziedaar onzen waren toestand!

En nu vindt de heer VAN BOSSE dien toestand zoo wenschelijk dat hij

dien wil behouden. Hij geeft de voorkeur aan het stelsel, „om de gouvernements-kultures vooreerst onveranderd te behouden, wel te verstaan van gebreken gezuiverd." Hij verkiest dat boven het andere stelsel.

En wat is dat andere stelsel?

De heer VAN BOSSE heeft er eene geheel verkeerde voorstelling van gegeven; althans hij heeft het zeer bekrompen en eenzijdig geschetst; hij heeft die zijde van het stelsel niet doen uitkomen, welke juist hier, tegenover zijn betoog, behoort gezien te worden.

Dat stelsel heeft in het oog, om de belastingen in Indië, of de zoogenaamde territoriale inkomsten, op betere grondslagen te vestigen; zoodat weder waarheid wordt, wat in 1850, volgens den heer VAN BOSSE zelven, nog waarheid was: „dat de winsten die het kultuurstelsel oplevert, *in den vorm van belastingen* in de schatkist vloeijen."

Het belastingstelsel in Indië heeft men in statu quo gelaten, terwijl wij er sedert jaar en dag op aandrongen om dat te verbeteren.

„Welke middelen zal men in Indië bezigen „vraagt de heer VAN BOSSE, „om de staats-inkomsten te verhoogen? Zal men de belastingen in Indië verhoogen? grond verpachten? Welke belastingen heeft men op het oog? belasting op de suiker-kultuur, uitgaande regten of iets dergelijks!"

Wij antwoorden: van de bestaande belastingen willen wij in de eerste plaats de grondslagen herzien, en dan zijn wij er van verzekerd, dat de voordeelen, die daaruit voortspruiten, al spoedig het te kort in Indië zullen dekken. Alleen eene betere regeling der landrende, nadat de velden kadastraal zullen zijn opgenomen, zal eenige millioenen meer opbrengen dan thans, zonder eenigen al te drukkenden last op den landbouwer te leggen.

En bovendien willen wij nieuwe belastingen invoeren. De voorwerpen, die belast kunnen worden, zijn gedeeltelijk aanwezig en zullen zich gedeeltelijk, onder de werking van ons stelsel, ontwikkelen. Sedert jaar en dag verlangen wij eene belasting op de partikuliere ondernemingen.

Is het onze schuld, dat het oude stelsel tot dus verre heeft geheerscht, en dien gevaarlijken toestand heeft te weeg gebragt, waardoor thans de finantiele toestand van moederland en koloniën hangt aan één draad, hangt aan de hooge prijzen van produkten, die jaarlijks onder de leiding van Nederlandsche en inlandsche ambtenaren moeten worden geproduceerd?

Is het onze schuld, dat mannen van talent en kracht ook nu nog dien toestand willen bestendigen? dat ook nu nog de heer VAN BOSSE de voorkeur geeft aan dat oude koloniale stelsel, dat ons in zulk een groot gevaar heeft gebragt, als door hem is geschetst?

Den 22 Mei 1862 verjaarde een voor Indië zeer merkwaardige dag. Nu 14 jaren geleden, op dien zelfden datum, werd te Batavia eene vergadering gehouden „van goede ingezetenen en huisvaders, om zich over hunne belangen te verstaan." Daartoe had de Gouverneur-Generaal verlof gegeven en er werd met groote gretigheid gebruik van gemaakt. Honder-

den ingezetenen vereenigden zich, verstonden zich, onder de leiding van eenige door hen gekozen mannen, omtrent hunne belangen, en boden den Koning een eerbiedig adres aan, waarin zij de afschaffig van het hatelijke radikaalstelsel en de verbetering en uitbreiding van 't onderwijs verzochten.

Die vergadering heeft groote gevolgen gehad. Zij moge al niet direkt die uitkomsten hebben verkregen, welke in de eerste plaats werden verlangd, toch mag zij beschouwd worden als de aanvang van een nieuw staatkundig leven. Dat was te voorzien, vooral wanneer men let op de namen van hen, die als de leiders moeten beschouwd worden. Daaronder treft men er aan, die sedert dien tijd de hoogste betrekkingen in Indië en in Nederland hebben bekleed, en die dus eenen krachtigen invloed op de staatkundige gebeurtenissen hebben uitgeofend.

Ook de Redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* heeft in der tijd aan die demonstratie te Batavia deel genomen, en gaarne herinnert hij zich die gebeurtenis. Dat schijnt niet het geval te zijn met allen, die er in betrokken zijn geweest. 't Valt althans te betwijfelen, of de heer Mr. P. MIJER met genoegen de rede van den heer FRANSEN VAN DE PUTTE heeft aangehoord, toen hij op de volgende wijze van de vergadering van 22 Mei 1848 melding maakte:

„In het laatst van 1855 trad een ander Minister van Koloniën (de heer Mr. P. MIJER) op; een man, die in Indië bekend was door eene langdurige, werkzame en eervolle loopbaan bij de magistratuur, van wien men bovendien wist, dat hij zich met Indische staatsregterlijke kwestiën had bezig gehouden door de uitgave te bezorgen van de vroegere regeringsreglementen, en door te zijn mede-arbeider, en ik geloof zelfs mede-redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.* Op politiek gebied, door dat hij en de afgevaardigde uit Almelo de twee hoofdleiders geweest zijn van de eenige politieke vergadering, die ik mij kan herinneren dat in Indië gehouden is: de vergadering van Mei 1848. Kort daarop trad het Ministerie van 1853 af, en die Minister van Koloniën nam zitting in het Ministerie VAN DER BRUGGEN-SIMONS. Dit wekte argwaan op bij de liberale bondgenooten van den minister ten opzigte van dien minister, en helaas! het bleek, dat die argwaan niet ongegrond was".

Tot het betoog, dat die vrees niet ongegrond was, behoorde ook de ontrouw van den heer MIJER aan de beginselen der vergadering van 22 Mei 1848. „En eindelijk", zeide de heer VAN DE PUTTE, „de Minister vaardigde het bekende drukpers-reglement uit. Dat had men in Indië van dien Minister niet verwacht; want al is er alleen gepetitioneerd door de Indische ingezetenen tegen het radikaalstelsel, zeker lag het in de bedoeling der vergadering van Mei 1848, en is het ook bij hare leiders ter sprake geweest, dat men om meerdere drukpers-vrijheid aan den Koning zou verzoeken. Het was dus duidelijk, dat de Minister was overgegaan tot de konservative partij.

Maar anderen zijn niet overgegaan; anderen zijn getrouw gebleven. En bovendien zijn de beginselen, waarop die vergadering van Mei 1848 zich

vestigde, zoo krachtig in zich zelf, dat zij, in weerwil van alle tegenkantingen en de ontrouw van velen, meer en meer ingang hebben gevonden.

Wij voor ons zien met erkentelijkheid op de jaren terug, die sedert 1848 zijn verloopen. Veel is in dien tijd gedaan, om de kennis van Indië te verspreiden, de gemeenschap van Indië met het moederland te verlevendigen en een beter regeringsbeleid voor Indië voor te bereiden. Wij hopen, dat het tegenwoordige Gouvernement, 't welk een liberaal Gouvernement ook voor Indië wil zijn, veel tot stand zal brengen en daardoor de kroon zal zetten op den arbeid van zoo vele jaren.

De heer HEEMSKERK AZN. zeide, in de zitting van 18 December 1861, sprekende over den toestand van Britsch-Indië, het volgende: „Daarin (in de begrooting van Engelsch Indië van 1861) heerscht, zoowel in de inkomsten en uitgaven, eene groote overeenkomst met de soort van inkomsten en uitgaven van Nederlandsch Indië. Maar dwangkultures zijn er niet; alles vrije arbeid! En wat is de uitkomst van die begrooting? Dat op eene ontvangst van 39½ millioen p. st. een tekort bestaat van 6½ millioen. Dit te kort bedraagt nog 5 millioen minder dan het vorige jaar, hetgeen alleen verkregen wordt door eene vermindering van de strijdkrachten. Het tekort zou nog 850,000 pd. st. grooter zijn, zoo er niet (voor het eerst) een *income-tax* wierd geheven. . . . . . Dat is ons vóórland, indien wij ons begeven in de rigting, waartoe de Minister van Koloniën te veel schijnt te neigen." Ons vóórland zou dus zijn, naar het oordeel van dat kamerlid, dat bij uitbreiding der partikuliere industrie, bij ontwikkeling van het stelsel van vrijen arbeid, Indië ons niet alleen geene bate meer zou opleveren, maar ons zelfs met te korten op de Indische dienst zou bedreigen. Zal de heer HEEMSKERK dat nu nog zeggen?

De *Times* deelde dezer dagen een brief mede uit Calcutta omtrent de finantiële aangelegenheden van Britsch-Indië, waarin onder anderen het volgende wordt gezegd:

„De heer LAING en zijne kollega's zullen nu misschien meer verlegen zijn met het batig saldo, dan zij tot nog toe geweest zijn over de middelen tot dekking der deficits. Het is opmerkelijk dat de inkomsten van Indië sints eenige jaren met 12 millioen zijn vermeerderd, terwijl men ook nog voor de eerstvolgende jaren op een beduidend batig saldo zal kunnen rekenen. Het is nu evenwel de vraag, wat er met het saldo van dit jaar zal worden aangevangen. De handelaars te Calcutta dringen er op aan, dat de invoerregten op hun vroeger bedrag zullen worden teruggebragt, terwijl die te Bombay, even als de inboorlingen aldaar, de incometax geheel wenschen af te schaffen. De heer LAING zal nu waarschijnlijk zoowel den een als den ander zooveel mogelijk trachten te bevredigen. Hij zal namelijk de uitgaven met £ 400,000 verhoogen, naardien hij voornemens is nog £ 100,000 ten behoeve van het onderwijs en £ 300,000 voor openbare werken te besteden. Vervolgens zal hij £ 450,000, opofferen, door de in-

voerregten tot hun vorigen stand te reduceren en het restant van het saldo doen strekken ter vermindering van den *income-tax*. Het netto bedrag van laatstgenoemde belasting wordt begroot op £ 1,300,000, waarvan tot nog toe £ 300,000 werd bijgedragen door inboorlingen, die van hunne £ 20 à 50 inkomen 2 pCt. opbrengen."

Dit is het resultaat van het stelsel van vrijen arbeid, waartoe men in Britsch Indië gekomen is, na een naauwkeurig onderzoek, ook van het oude dwangstelsel, dat in ons Indië bestaat. Dat onderzoek heeft de Engelsche koloniën geenszins van de deugdelijkheid van het zoo hoog opgevijzelde dwangstelsel overtuigd. Maar men heeft in eene vrije ontwikkeling van individuele krachten in partikuliere ondernemingen een bron gezien van finantiële welvaart. Men heeft in het verkoopen van gronden een middel meenen te vinden, om de produktiviteit van het land te vermeerderen. En de uitkomsten hebben geenszins de verwachtingen teleurgesteld. Wij kunnen nu niet zeggen: dit is ons vóórland, maar wel kunnen wij zeggen: dit zal ons vóórland zijn, wanneer wij, even als in Britsch-Indië, de gelegenheid geven aan partikuliere nijverheid, om zich vrij te ontwikkelen, wanneer wij den moed hebben om met beleid, zonder overhaasting en zonder schokken, dwang in vrijheid te veranderen.

Indisch Genootschap.

Verslag van het verhandelde op de Algemeene Vergadering, gehouden te 's Gravenhage, op Maandag 26 Mei 1862.

DOOR

J. BOUDEWIJNSE.
Secretaris van het Genootschap.

Door den *Voorzitter*, den heer Mr. G. M. VAN DER LINDEN, wordt mededeeling gedaan:

1°. van de aanwinsten voor de boekerij, sedert de laatste algemeene vergadering;

2°. dat berigt is ontvangen van het overlijden van het lid des Genootschaps Jhr. C. F. GOLDMAN, gouverneur der Molukken en dat voor het lidmaatschap heeft bedankt de heer J. HAGEMAN JCZN, te Soerabaja;

3°. dat door het bestuur zijn aangenomen, de heeren JOHN MILLARD, suikerfabriekant op Java, woonachtig te Amsterdam, en de luit.-kol. W. J. A. W. BOERS.

Door den *Voorzitter* wordt, namens het bestuur, verslag uitgebragt over de werkzaamheden van het Genootschap gedurende 1861—1862. Dit verslag luidt aldus:

De aanvang van ons werkjaar op 1° Mei 1861 was ook het begin van een nieuwen leeftijd voor het genootschap. Nadat, in de algemeene vergadering van 29 April 1861, besloten was, om geen gevolg te geven aan het reeds sedert eenigen tijd bestaande voornemen, om het Indisch genootschap te vereenigen met het koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft, werd, onder dagteekening van den 20sten September 1861, aan het bestuur van het genootschap een voorstel ingediend van de heeren: Dr. W. BOSCH, Dr. P. J. VETH en H. C. BEKKING, tot wijziging en verduidelijking der drie eerste artikelen van het reglement; eene wijziging, die, zooals de voorstellers zich vleiden, geen twijfel meer zou overlaten omtrent het doel en de taak van het genootschap, want er bestond toch twijfel over de vraag of het reglement eene vrije behandeling van politieke vraagstukken toeliet. „Er waren leden" — zeiden de voorstellers — „die deze vraag allezins bevestigend beantwoordden; maar anderen ontkenden de bevoegdheid, en zeker is het, dat de praktijk grootendeels in den geest van de laatsten is geweest. Van daar het zonderlinge verschijnsel, dat een genootschap, 't welk verklaarde de belangen der Nederlandsche koloniën en bezittingen, in verband tot die van het moederland, te willen bevorderen, meestal zich bepaalde tot beschouwingen en vertoogen, vreemd aan hetgeen meer onmiddellijk in de pers, in 's lands vertegenwoordiging en in de publieke opinie aan de orde van den dag was. Van daar, dat dit genootschap, te midden van den warmen strijd, die over de belangen, welke

het moest bevorderen, gevoerd werd, gewoonlijk een stil en werkeloos aanschouwer bleef, die geene partij koos." Daaraan wilde men nu een einde maken. Men wilde het genootschap uit zijn kwijnenden toestand opheffen en tevens een vereenigingspunt bezitten voor mannen van dezelfde rigting, ten einde door zamenspreking en zamenwerking de wederzijdsche belangen van moederland en koloniën te bevorderen en het duistere tot klaarheid te brengen.

Nadat het bestuur het voorstel van de drie leden in naauwgezette overweging had genomen, deed het in de algemeene vergadering van den 8den November eene voordragt, in de eerste plaats tot vervanging van de drie eerste artikelen van het reglement door twee anderen, die duidelijker het doel van het genootschap omschreven, en in de tweede plaats tot wijziging van eenige overige artikelen van het reglement. Die voorstellen van het bestuur werden door de algemeene vergadering goedgekeurd en het alzoo gewijzigde reglement beschouwd van dat oogenblik af in werking te zijn getreden.

Hiermede werden de werkzaamheden gedurende het jaar 1861—1862 ingeleid. In eene volgende algemeene vergadering, den 11den December 1861, werd een nieuw bestuur gekozen en werden tot leden daarvan benoemd, de heeren: Mr. G. M. VAN DER LINDEN, als voorzitter, G. DE SERIÈRE, als ondervoorzitter, J. T. CANTER-VISSCHER, TH. F. SCHILL, D. VAN AALST, Dr. P. J. VETH, D. FRANSEN VAN DE PUTTE, H. C. BEKKING en J. BOUDEWIJNSE. De heer VETH deelde evenwel mede, dat hij het lidmaatschap van het bestuur niet mogt aannemen, uithoofde hij niet in de gelegenheid zou zijn bestendig aan de werkzaamheden deel te nemen. De vacante plaats werd later aangevuld en tot lid van het bestuur benoemd de heer G. H. VAN SOEST.

Ter behandeling, op de zoo even genoemde algemeene vergadering, was door het bestuur aangegeven het onderwerp van „den aanleg van spoorwegen op Java"; eene zaak, die zoo zij wordt tot stand gebragt, bij uitnemendheid geschikt zal zijn tot ontwikkeling van onze Oost-Indische bezittingen, en dus uit dien hoofde de belangstelling moest verdienen van het nieuwe Indisch genootschap, dat zoo gaarne in het belang van Indië werkzaam wil zijn.

Uit de diskussie, die toen over dit onderwerp gevoerd werd, bleek echter, dat men verlangde het grondiger te kunnen behandelen dan mogelijk was door eene diskussie, waarop men zich weinig had kunnen voorbereiden, en dat men wenschte ingelicht te worden omtrent de wijze, waarop het genootschap den aanleg van spoorwegen zou kunnen bevorderen. Ter voldoening aan dien wensch werd het besluit genomen tot het benoemen eener kommissie, die dit punt tot een onderwerp van hare beschouwingen zou maken en de noodige voorstellen doen. Het bestuur benoemde tot leden dier kommissie de heeren: G. H. UHLENBECK, TH. F. SCHILL en G. H. VAN SOEST. Eerstgenoemde was echter spoedig genoodzaakt, door zijn benoeming tot minister van kolonien, zich aan de werkzaamheden dier kommissie te onttrekken. In de bestuursvergadering van 10 Februarij jl. werd mededeeling gedaan van het nemen van dit ontslag, en naar aanleiding daarvan de vraag besproken of de kommissie zou worden aangevuld. Daar echter in die vergadering werd medegedeeld, dat de punten voor het verslag reeds

waren vastgesteld, vóór de heer UHLENBECK zijn ontslag nam, en de werkzaamheden van het stellen van het rapport reeds eenigermate gevorderd waren, werd besloten de kommissie niet aan te vullen en werden de twee overgebleven leden uitgenoodigd hun arbeid voort te zetten. Het bestuur werd voornamelijk tot het nemen van dit besluit gebragt, door de overweging van deze omstandigheid: in de eerste plaats, dat in de algemeene vergadering van 11 Dec. 1861 wel besloten was tot het benoemen eener kommissie, maar geenszins het getal leden dier kommissie bepaald was, en in de tweede plaats dat de werkzaamheden der kommissie reeds zoo ver gevorderd waren, dat men spoedig de indiening van het rapport kon te gemoet zien. Wierd nu de kommissie aangevuld, daaruit zou slechts vertraging hebben kunnen ontstaan.

Weinig tijd na het nemen van deze beslissing werd het rapport der kommissie ingediend en nadat het gedrukt aan de leden was toegezonden, is in de algemeene vergadering van 24 Maart jl., naar aanleiding daarvan, het onderwerp van den aanleg van spoorwegen andermaal ter sprake gebragt. De algemeene vergadering heeft zich, met eene zeer geringe afwijking, vereenigd met de konklusie, die door de kommissie aan het eind van haar rapport was voorgesteld. Tot het geven van uitvoering aan het besluit heeft het bestuur aan eenige tijdschriften en redenerende dagbladen een exemplaar toegezonden van het rapport der kommissie en van de diskussie, in de algemeene vergadering daarover gevoerd, waarbij de uitnoodiging gevoegd was om de zaak van den aanleg van spoorwegen op Java bij herhaling onder de aandacht van het publiek te brengen. Tot verdere uitvoering van het besluit zal het bestuur zijne aandacht aan dit, voor Indië zoo gewigtig, onderwerp blijven wijden.

Na dit overzigt van hetgeen door de algemeene vergadering en het bestuur gemeenschappelijk is verrigt, moeten wij de aandacht der vergadering nog op eenige bijzondere punten vestigen.

1o. *Het Lidmaatschap.* Bij den aanvang van ons werkjaar, 1o. Mei 1861, telde het genootschap 11 eereleden, 2 corresponderende leden en 103 gewone leden. Sedert dit tijdstip is het getal eereleden verminderd met 2, door het bedanken van den heer J. J. ROCHUSSEN en het overlijden van den heer dr. C. L. BLUME. Gedurende het afgeloopen jaar is het getal gewone leden, zoo door overlijden als het nemen van ontslag, verminderd met 18, terwijl 65 personen tot het genootschap zijn toegetreden. In het geheel is dus het getal leden vermeerderd met 47, zoodat wij op ultimo April 1862, 150 contribuerende leden bezitten. Het bestuur neemt de vrijheid in het bijzonder de aandacht der vergadering op deze uitbreiding te vestigen, omdat de reden der toetreding van zoo vele personen voornamelijk moet gezocht worden in de meer duidelijke omschrijving van het doel van het genootschap, waarop wij zoo even wezen. De voorzegging, dat die wijziging of liever verduidelijking van het reglement noodwendig zou leiden tot den onondergang van het genootschap — eene voorzegging, gegrond op de ten eenenmale onjuiste meening, dat men het genootschap wenschte te gebruiken als een middel om oppositie te voeren tegen de regering — die voorzegging

is niet bewaarheid. Integendeel, het genootschap heeft zich dit jaar mogen verheugen in een, in vergelijking met vroegere jaren, ongekenden bloei en het heeft daardoor op ondubbelzinnige wijze een bewijs van goedkeuring en sympathie ontvangen, die het voorzeker op hoogen prijs stelt, maar die het dan ook tot duren pligt maakt, om met verdubbelden ijver werkzaam te zijn tot het duidelijk omschreven doel: de bevordering van het gemeenschappelijk belang, dat de Nederlandsche kolonien en bezittingen aan het moederland verbindt.

2o. *De Finantiën.* Uit de rekening en verantwoording, die door den penningmeester, den heer J. T. CANTER VISSCHER, over het afgeloopen jaar, 1o Mei 1861, 30 April 1862, is ingediend en die aan de goedkeuring der algemeene vergadering zal onderworpen worden, blijkt dat de ontvangsten over genoemd tijdvak hebben bedragen *f* 1475,40½ en de uitgaven *f* 1188,03, zoodat op ultimo April van dit jaar een saldo in kas was van *f* 287,37½. Bovendien is nog aan achterstallige contributien te ontvangen voor een bedrag van *f* 932,- waarvan echter, volgens opgave van den penningmeester, als hopeloos moet aangemerkt worden voor een bedrag van *f* 156,00 en als dubieus voor een bedrag van *f* 132,00, zoodat op dit oogenblik nog te ontvangen is *f* 644,00. Niettegenstaande op ult. April het genootschap nog bezwaard is met eene schuld van ongeveer *f* 150,00, is in het algemeen onze finantiële toestand gunstig te noemen, te meer omdat het bestuur redenen heeft te verwachten, dat enkele posten eene belangrijk mindere uitgaaf zullen vorderen.

3o. *De bibliotheek.* Namens het bestuur is de heer H. C. BEKKING met de zorg der bibliotheek belast. Deze bevond zich gedurende het afgeloopen jaar in het lokaal van het genootschap, ten huize van de wed. GENABETH. Het bestuur heeft zich verpligt geacht tegen 1 Mei 1862 de huur van dit lokaal op te zeggen, zoodat de bibliotheek, te rekenen van dit tijdstip, wordt verplaatst naar de Raamstraat no. 34, het huis bewoond dóor mej. WEISSENBRUCH.

Het bestuur heeft zich dit jaar weder mogen verheugen in zeer belangrijke bijdragen voor de bibliotheek, zoo van wege het departement van koloniën, als van genootschappen, waarmede, tot ruiling van werken, betrekkingen bestaan, en van verschillende partikuliere personen. Door deze bijdragen neemt onze boekverzameling zeer in omvang en belangrijkheid toe; het bestuur tracht bovendien, door het aankoopen van boeken, zoo op vendutiën als op andere wijzen, de bibliotheek te maken tot eene verzameling die de gelegenheid aanbiedt om steeds met vrucht geraadpleegd te worden. Een onvermijdelijk vereischte daarvoor is het bezitten van een volledigen katalogus. De bibliothekaris is dan ook bezig met de zamenstelling van een geheel nieuwen, systematischen katalogus, waarvan binnen weinigen tijd een exemplaar aan de leden zal worden toegezonden.

4o. *De uitgifte der handelingen van het genootschap.* Het bestuur heeft gemeend in de wijze van uitgifte dier handelingen, welke vroeger plaats vond bij den heer H. C. SUSAN CHZN., verandering te brengen, te meer omdat, door welwillende medewerking van den heer Dr. W. R. BARON VAN HOËVELL, de gelegenheid werd geopend, al hetgeen door het genootschap zou worden gepubliceerd, op te nemen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch*

Indië, en daarvan tegen zeer matigen prijs afdrukken te bekomen voor de leden van het genootschap. Door die wijze van openbaarmaking wordt een tweeledig voordeel verkregen; in de eerste plaats vermindering van uitgaven, en in de tweede plaats meerdere verspreiding en bekendmaking van hetgeen door het genootschap wordt verrigt.

Aan het einde van hare taak genaderd, meent het bestuur de aandacht der vergadering nog te moeten vestigen op eene zaak, die in de toekomst op den werkkring van het genootschap van grooten invloed zal kunnen zijn. In de algemeene vergadering van den 8sten November 1861 werd door den heer J. R. KLEIJN te Batavia, tijdelijk verblijf houdende te 's Gravenhage, de wensch uitgedrukt, om in Indië afdeelingen van het genootschap op te rigten. Nadat het bestuur daarover schriftelijk en mondeling met den heer KLEIJN had onderhandeld, zijn een drietal personen, leden van het genootschap, respektivelijk te Batavia, Samarang en Soerakarta gevestigd, uitgenoodigd, pogingen in het werk te stellen aan dit denkbeeld uitvoering te geven. Het bestuur heeft daarbij eenige regels opgegeven, die den grondslag zouden moeten vormen waarop de afdeelingen zich konstitueren. Indien deze pogingen met een goeden uitslag worden bekroond, zal het bestuur de noodige voorstellen doen aan de algemeene vergadering, om het beginsel van het oprigten van afdeelingen in het reglement te vestigen.

Het bestuur heeft gemeend op dit oogenblik zich slechts te moeten bepalen tot Batavia, Samarang en Soerakarta, omdat op andere plaatsen in Indië nog te weinig leden van het genootschap gevestigd zijn. Zoodra echter de thans in het werk gestelde pogingen een gunstigen uitslag opleveren, en het getal leden van het genootschap ook op andere plaatsen eenige uitbreiding erlangt, zal men kunnen overwegen, in hoever het raadzaam is om ook op die plaatsen afdeelingen in het leven te roepen.

Het bestuur acht het naauwelijks noodig de vergadering te wijzen op het belang van deze zaak. Door het vestigen van afdeelingen zal het genootschap volledig bekend worden gemaakt met de toestanden en behoeften der Indische maatschappij, en daardoor zullen wij te beter in staat worden gesteld, tot bevordering van het wederzijdsch belang van moederland en koloniën werkzaam te wezen, terwijl daardoor ook een meerder verband zal worden gebragt tusschen het genootschap en zijne leden in Indië, hetgeen den zamenhang en de vastheid van het geheel moet bevorderen.

's Gravenhage, 12 Mei 1862.

Namens het bestuur van het Indisch Genootschap,

(*get.*) VAN DER LINDEN, *Voorzitter*.

(*get.*) BOUDEWIJNSE, *Sekretaris*.

Aan het oordeel der vergadering wordt onderworpen de rekening en verantwoording van den penningmeester over 1861—1862. Deze rekening was tot onderzoek in handen gesteld van eene kommissie, die haar in orde bevonden heeft. Onder dankbetuiging aan den heer CANTER VISSCHER voor zijn gehouden beheer wordt de rekening goedgekeurd.

Overeenkomstig art. 12 van het reglement moeten thans aftreden drie leden van het bestuur, zijnde dit jaar de heeren VAN DER LINDEN, CANTER VISSCHER en SCHILL. Deze heeren worden op nieuw tot leden van het bestuur verkozen.

Door *den heer* VAN HOËVELL wordt er op gewezen, dat in de laatste algemeene vergadering, bij de behandeling van het onderwerp der spoorwegen op Java, besloten is: de aandacht op de Javasche spoorwegkwestie te houden en bij elke gepaste gelegenheid daarop terug te komen. Hij vraagt of thans niet de tijd gekomen is, om iets in het belang van den aanleg van die wegen te verrigten. Volgens partikuliere berigten uit Indië is het rapport van den heer STIELTJES — die, gelijk men weet, de rigting der spoorwegen ondergeschikt wil maken aan de eischen van het defensiestelsel — omtrent de aanvrage van de heeren POOLMAN C. S. voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlannen bij het Indische bestuur ingekomen. Dit rapport is verzonden naar den direkteur van finantiën en zal daarna nag aan het oordeel van een aantal andere autoriteiten moeten onderworpen worden. Het is dus te verwachten, dat eene beslissing van het Indische Gouvernement nog langen tijd zal uitblijven. Zou het nu niet mogelijk zijn, vraagt de spreker, om van de zijde van het Genootschap aan te dringen op het bespoedigen van het nemen eener beslissing omtrent de aanvrage voor den weg van Samarang naar de Vorstenlanden; een weg, waaraan groote behoefte bestaat en die het vooruitzigt opent dadelijk gunstige resultaten te zullen opleveren.

Dit voorstel werd algemeen ondersteund, maar door eenige leden, en bepaaldelijk door den heer VAN SOEST, werd verlangd dat men nog eene schrede verder zou gaan; men moest er bij de regering op aandringen, dat de zaak van de spoorwegen op Java werd teruggebragt tot haren normalen toestand, dat het nemen van eene beslissing, omtrent aanvragen om koncessiën voor spoorwegen in Indië, werd opgedragen aan het opperbestuur in het moederland. Men mag toch verwachten, dat men aan het Ministerie van Koloniën genoegzame lokale kennis bezit, om over de rigting der Javasche spoorwegen uitspraak te doen.

Men beschouwde echter dit punt meer van ondergeschikt belang, althans op dit oogenblik ten opzigte van de aanvrage voor den weg van Samarang naar de Vorstenlanden. Die aanvrage heeft reeds eenige phases doorloopen, zoodat het misschien minder wenschelijk is, om daarop het anders zeer juiste stelsel toe te passen, dat de beslissing hier te lande worde genomen. Het komt nu slechts aan op het nemen van eene beslissing en het uitspraak doen over de vraag, of het defensiestelsel ondergeschikt moet zijn aan de industrie dan wel omgekeerd. Het nemen van die beslissing moet men trachten zooveel mogelijk te bespoedigen, omdat het belang van Indië aan den aanleg van spoorwegen in het algemeen en van den weg van Samarang in het bijzonder ten naauwste verbonden is.

Het bestuur zal overwegen wat in het belang van die zaak door het Genootschap kan verrigt worden.

